

શુભસંગ્રહ-ભાગ ૨ જો

(૬૩) અને ઉપચરણી ૧૪૮

સસ્તુ સાહિત્ય વધેક કાર્યાલય તરફથી

સંપાદક અને પ્રકાશક : મિશ્ર અલંકાર

સ્થળ : અમદાવાદ અને મુબઈ-૨

આવૃત્તિ ૫૫૪, પૃષ્ઠ ૫૪૪, પ્રત ૫૫૦૦, સંવત ૧૯૨૭

મૂલ્ય રૂપિયા ૧૧૧, માર્ગવ્યય અલગ

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

| ગૂજરાતી કોપીરાઇટ વિભાગ |

અનુક્રમાંક ૨૨૭૫૬ કિંમત ૪.૨૨.૦

ગ્રંથનામ રૂઝલતંગલ-૨

વર્ગિક ૯

શુભસંગ્રહ-ભાગ ૨ જો

(દૂંદા અને ઉપયોગી ૧૪૮ લેખો)

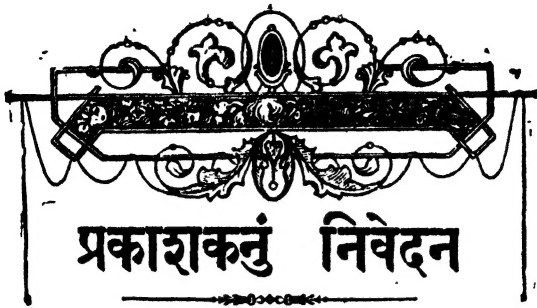
સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય તરફથી
સંપાદક અને પ્રકાશક : મિશ્રુ અલ્ખંડાનંદ
સ્થળ : અમદાવાદ અને મુંબઈ-૨

આવૃત્તિ બીજી, પૃષ્ઠ ૫૪૪, પ્રત ૫૫૦૦, સંવત ૧૯૯૭
મૂલ્ય પાંચા બે રૂપિયા

આવૃત્તિ ૧ લી, પ્રત ૬૦૦૦, સંવત ૧૯૮૪
આવૃત્તિ ૨ જી, પ્રત ૫૫૦૦, સંવત ૧૯૮૫

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
૨૨૭૫૬
ગુજરાતી-કોષીસર્લ-સેત્રા
૯

અમદાવાદ-“ સસ્તુ સાહિત્ય મુદ્રણાલય ”માં
—ભિક્ષુ અખંડાનંદના પ્રબંધથી મુદ્રિત

પ્રકાશકનું નિવેદન

આ “શુભસંગ્રહ ભાગ ૨ જી”ની બીજી આવૃત્તિ હોઈ તેની ૫૫૦૦ પ્રતો છપાઈ છે.

પહેલી આવૃત્તિ “વિવિધ ગ્રંથમાળા” દ્વારા સંવત ૧૯૮૨ના ચૈત્ર થી શ્રાવણ માસના અંક તરીકે પ્રસિદ્ધ થઈ હતી. તે ખલાસ થતાં આ બીજી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ થાય છે.

આ ગ્રંથની યોજના સંબંધી આ પછી છપાયેલી પહેલી આવૃત્તિના નિવેદનમાં સવિસ્તર જણાવેલું છે. એમાં જણાવેલા ધોરણે શુભસંગ્રહના નવ ભાગો આજસુધીમાં પ્રસિદ્ધ થયા છે. એમાંના ખલાસ થયેલા ૨ થી ૮ ભાગોમાં અપાયલાં મહાન પુરુષોનાં ચરિત્રો જુદાં તારવી કાઢીને “શ્રી આદર્શ ચરિત્રસંગ્રહ ભાગ ૨ જી” નામે ગ્રંથ બે-એક માસ પહેલાં પ્રકટ થયો છે. એ ઉપરાંત એ ભાગોમાં અપાયેલા વૈદક સંબંધી લેખો જુદા તારવીને જુદા ‘વૈદક સંબંધી વિચારો’ના નવા ભાગરૂપે અનુકૂળતાએ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે.

આ ગ્રંથની પહેલી આવૃત્તિમાં આપેલાં ચરિત્રો ઉપલા “આદર્શ ચરિત્રસંગ્રહ ભાગ ૨ જી”માં આવી જતાં હોવાથી તથા વૈદક સંબંધી લેખો હવે પછી જુદા ગ્રંથરૂપે પ્રસિદ્ધ થવાના હોવાથી, આ આવૃત્તિમાંથી તે કમી કર્યા છે. તદુપરાંત હાલના દેશકાળમાં ઉપયોગી નહિ જણાતા બીજા પણ કેટલાક લેખો કમી કર્યા છે. આ ફેરફારને

લીધે આગલી આવૃત્તિમાં આપેલા ૨૬૦ લેખોને બદલે આમાં ૧૪૮ લેખો છપાયા છે.

પહેલી આવૃત્તિ કદ ઇંચ ૬।।।x૧૦ ના પદ્મર પૃથ્માં છપાઈ હતી; તેને બદલે આ આવૃત્તિનાં પત્રોના કદનાં ૫૪૪ પૃષ્ઠ થયાં છે; અને મૂલ્ય ૧।।। રૂપિયા રખાયું છે. તે સરખામણીમાં અગાઉ કરતાં કંઈક વિશેષ જણાશે; પરંતુ કાગળ, બંધામણીના સામાન તથા શાહી છત્યાદિના ભાવ પહેલાં કરતાં લગભગ દોઢા થઈ ગયા છે; તેથી આમ મૂલ્યમાં થોડો વધારો કરવો પડ્યો છે.

આ પછીનાં પૃષ્ઠોમાં પહેલી આવૃત્તિનું વિરતૂત નિવેદન અને તે પછી શુદ્ધિપત્ર છપાયું છે; એ તરફ વાચકબંધુઓનું ધ્યાન ખેંચી, હરિઃ ॐ તત્સત્ ॥

પોંપ સુદિ-૧૧,
સંવત ૧૯૯૭. }

—ભિશ્વ અખંડાનંદ

આગલી આવૃત્તિનું નિવેદન

આ પુસ્તકમાં સંગ્રહાયેલા જુદી જુદી બાબતોને લગતા જાણવા-
વિચારવા જેવા લેખો સાથે તેના લેખકોનાં નામ તેમજ જે જે સામ-
યિક પત્રો ઉપરથી તે લેવાયા છે તેમનાં નામ પણ બનતાં સુધી
અપાયાં છે. આ સ્થળે તે તે તમામ લેખકો, સંપાદકો તેમજ પ્રકા-
શક મહાશયોનો આભાર માનવામાં આવે છે.

x

x

x

x

સામયિક પત્રો દ્વારા અનેકવિધ લખાણોનો જે બરોજો પ્રવાહ
વહા કરે છે; તેમાં કોઇ કોઇ લેખ રત્ન જેવો હોય છે; તે પણ બીજાં
સામાન્ય લખાણો ભેગો સ્વરૂપ સમયમાં હંમેશ માટે નષ્ટ થઇ જાય
છે. એવા વિશેષ ઉપયોગી લેખોને ચૂંટતા આવી, તેને સંગ્રહગ્રંથરૂપે
દીર્ઘાયુષી અને જનસમાજના સદા માટે વફાદાર સાથી બનાવવા, એ
પણ આ સેવકને મન એક અગત્યનું સેવાકાર્ય છે. તેથી આજથી
બારેક વર્ષ પર “વિવિધ ગ્રંથમાળા” દ્વારા એક લેખસંગ્રહ ગુજરાતી
લિપિમાં અને હિંદી ભાષામાં છપાયો હતો. એના નિવેદનમાં બીજી
હકીકત ઉપરાંત એવા સંગ્રહોની આવશ્યકતા અને હિતાવહતા વિષે
તેમજ તે દેશભાષા (હિંદી)માં પ્રસિદ્ધ કરવાના વિશેષ લાભો વિષે
કેટલુંક જણાવાયું હતું; તેથી આ સ્થળે પણ તેમાંનો ધણોખરો
ભાગ આ સેવકની તેની તેજ ભાંગીતૂટી હિંદી ભાષામાં આ નીચે
(સહજ ફેરફાર સાથે) અપાય છે.

“તીસ કાટી જનસંખ્યા કો ધારણ કરનેવાલા યહ વિશાલ
ભારતવર્ષ કો અપને હી પૈદા કિયે હુએ ઓર બદાયે હુએ બેદલાવ,
સ્વાર્થવૃત્તિ ઓર દેપાદિ દૈત્યો કી દુષ્ટતા સે કૈસી કૈસી કાતિલ દુર્દ-

शायें छ. स. १००० के आद लोगनी पड़ी; और उनके बारे वह अपनी असली दशा को तो क्या, परंतु तत्कालीन दुर्दशा को भी बूलता हुआ कैसी जेहोशी में गीर पड़ा था, यह दुःप्रमद आत यहाँ याद आ जाती है। ”

“कोई भी व्यक्ति अथवा प्रग के ऊपर किसी महापीडा-का आ पड़ना कुछ उनका ही कोष लारी दोग वा पाप के बिना नहीं बन सकता, जहाँ तक उनके अपने अंग में कोष मुख्य अवगुण-रूपी अंतःशत्रु उद्भित होकर अढ जाता नहीं; वहाँ तक भकदुर नहीं किसी आलनिमित्त की कि वह आकर उनको सना सके। स्थूलदृष्टि से लवे ही कहा जवे कि भारत को सताने और गीरानेवाली अमुक अहार की प्रग अथवा व्यक्तियाँ थी; परंतु यथार्थ दृष्टि से देखा जय तो वह सय मात्र आलनिमित्तरूप ही थी और सय शत्रु तो वह अंदर के ही शत्रु थे। उन शत्रुओं के वश होकर जय उनके मुख्य अंगभूत प्रान्त ही अेकदूसरे से लडलडते हुअे निर्जल हो यवे थे; तय फिर किसी आहर की लोभी प्रग आ यके और निर्जलता का लाभ अच्छी तरह उठावे यह आत स्वाभाविक ही थी। ”

“जययंद अगर अपने पडोशी देशयंधु पृथ्वीराज के प्रति अतिद्वेषी नहीं बनता; जन कर के भी देश के भीतर ही भीतर काम लेता और शादमुहीन घेरी को अहार से नहीं लुलाता; तो पृथ्वीराज यहुआन की गौ जन कर छूटनेवाला वह आदशाह की भकदुर ही क्या थी जे फिर यहाँ आ सके ? वह यद भी आया, परंतु पृथ्वीराज की विलासप्रियता अगर उतनी अढ गछ नहीं होती और सामना करने में वह छतना प्रमाद नहीं करता, तो साक्षात् रद्र जैसा मेवाडेश्वर राना समरसिंह जैसा सहायक होने पर भी उन पृथ्वीराज की हार कैसे हो सकती थी ? तात्पर्य यह कि अवगुणरूप अंतःशत्रुओं के अढ जने से ही देश को सेंकडो वर्ष तक आलशत्रु के अधीन होकर महादुर्दशा लोगनी पड़ी थी। देश के पुनरुद्धार के अलिलापी सुपुत्र अकअर और शिवाजु जैसे ठाछ कोछ सितारे भारत के कले भांग्याकाश में यभक .भी अूके; परंतु

જહાં તક જ્ઞાનરૂપ સૂર્ય' કા ઉદય તથા ઉત્તરી સદ્ગુણરૂપી કિરણોં કા અમલી પ્રકાશ દૂર થા; જહાં તક અજ્ઞાનરૂપ કાલી રાત્રિ હર જગહ અપના અમલ ચલા રહી થી; જહાં તક ઉન અંતઃશત્રુરૂપ નિશાચરોં કા કાળુ દેશવ્યાપી હો રહા થા; વહાં તક ઉન સિતારોં કા પ્રકાશ સ્થાયી ઓર સુખસંપત્તિદાયક કેસે હો સકતા થા ? કુછ આશ્વાસનરૂપ હો કર કે ભારત કે વહ પ્યારે સિતારે બી એક પીછે એક આયે, ઓર અપની અશાશ્વત ચમક દમક દિખા કર ચલ બસે. બસ હો ચૂકા; અબ વહ નિશાચર સબ કા સબ જોર લગાતે હુએ વિશેષ પીડા દેને લગે. ”

“ મહારાષ્ટ્રીય સેનાનાયકોં કે આંતરિક દ્રેષ કે મારે અંતિમ ભારતીય મહાયુદ્ધ મેં દુરાની કે હાથ લક્ષાવધિ ભારતીય વીરોં કા નષ્ટ હોના; તથા ઇનકે મારે લક્ષાવધિ સ્ત્રી, વૃદ્ધ ઓર બાલકોં કા અનાથ, અનાશ્રિત હોકર અતિ આકંદ કરના; યહ ભારત કે લિયે થોડે દુઃખ કી ખાત નહીં થી. ”

“ એક દૂસરી અંતઃપીડા ને ભારત કા દુઃખ ઓર બી બઢા દિયા. મહાન મોગલસમ્રાટોં કી દરબાર મેં અપની વજમય છાતી નિકાલકર બેઠેનેવાલા; ઉનકા દક્ષિણ હસ્તરૂપ બન કર અપને બાહુ-બલ સે સારે ભારત મેં ઓર કાબૂલ-કંદહાર મેં બી ઉનકી બાદ-શાહી કે ફેલાનેવાલા વો વીરબૂમિ રાજસ્થાન; પિછલે જુદ્ધી સમ્રાટોં કી દી હુધ અસલ યાતનાઓં કે સહ કર કે બી અબ તક અપને કે થોડા બહુત સમાલ સકેનેવાલા વહ રાજસ્થાન; ઇનકા અપને હી છોટે 'ભાઈ મહારાષ્ટ્ર' કે હાથ સે લૂટા જના, જલાયા જના ઓર પ્રબલ હત્યાકાંડ અચાયા જના ! બલા ઇસ સે બઢ કર કે વિશેષ પેટ-પીડા યહ ભારતપિતા કે લિયે દૂસરી કૌન હો સકતી થી ? ”

“ પરંતુ ઇતની મહાપીડા સહ કર કે બી ભારત કા છૂટકા કહાં હો સકતા થા ! અંદર અંદર કી કુટ-ફાટ તથા સંકીર્ણતા કે બોયે હુએ બીજોં સે બના હુઆ 'અંતર્દ્રેષ' નામક વૃક્ષ, જો અબ સારે ભારત કે અપની વિષમય છાયા મેં દબા ચૂકા થા, ઇનકે ઓર ફલ બી ઇનકો ભુગતને બાકી થે. ”

“सोमनाथ जंसे धर्मस्थान का लूटे जाना तो यह भारत
शुरू में ही लोग चूका था; परंतु वह तो विदेशी विधर्मी के हाथ
से हुआ था ! अब किसी हिंदू के हाथ से भी तो होना चाहिये ?
होल्कर के हाथ से वह भी हो चूका. नाथद्वारे के हिंदुधर्मतीर्थ
पर उन हिंदू के हाथ से ही अत्याचार होना, श्रीकृष्ण की मूर्ति
को गाली और तिरस्कार से अपमानित करना तथा उन मंदिर का
लूटा जाना भी अब चूका ! ! ”

“ पाहक ! जलराधये मत, धतने से छूटकारा नहीं. घोर दोष-
पाप तो प्राणु को ले कर के ही पस्ला छोड सकते हैं, ऐसा न
होवे वहां तक ओक से ओक अद्विया प्रयोगों का उनके पास धाटा
नहीं था. अततक तो हुआ था मात्र श्रीकृष्ण का ही अपमान. अब
कृष्ण की भी दुर्दशा होनी चाहिये न ! आपने पढा होगा कि
भारत के अधःपात का यंत्रण वे प्राचीन भारतीय युद्ध की नड,
वह भारत के शील-सौंदर्य की मूर्ति कृष्ण (द्रौपदी) के घोर
अपमान से ही शुरू थी. निर्दोष स्त्रीजति के वैसे ही गहरे
शापशपी अन्न की उन दुर्गुण-दैत्यों को आवस्यकता थी. उसी कृष्ण
अथवा द्रौपदी से भी अत्यंत निर्दोष पोडष वर्षाया कुमारिका-मेवा-
उत्तर राना भीमसिंह की पुत्री “ कृष्णकुमारी ” थी. उनके लिये
हो प्रअन्न राजपूत राजओं की उम्मीदवारी आ चुकी थी, और
धसी कारण से किसी न किसी ओक उम्मीदवार के हाथ राना का
आत्मस्वार्थ नष्ट होनेवाला था. धससे अचने के लिये वह सिसोद्विया
कुलदुलारी, रपगुण की पिटारी कृष्णकुमारिका का वध अपने ही
स्वार्थी पिता के हाथ होना ! परंतु उनके अपने हाथ न चल सके.
तब अपने कुटुंबी पटावत को आगा दी गध ! वह धर्मवीर राज-
सेवक कहना है:—“ राजाज्ञा से ली धर्माज्ञा विशेष है. धर्माज्ञा
के अनुकूल आज्ञा होवे, तब तो उनके लिये शिर ली के
देना मंजूर है; परंतु धर्मविरोधी आज्ञा के पालन में
उंगली ली नहीं दिलेगी. ” दूसरे कुटुंबी पटावत को आगा
होती है. धर्म से भी राजा को लडी माननेवाला वह धर्महीन

कटार बोंकने का तत्पर होता है. स्वर्गीय गुणसौंदर्य की देवी अउग लाव से पितृहित के लिये प्राण देने का सामने पड़ी है. कन्या की माता योगमाया की तरह वहां पड़ी पड़ी गंभायमुना की तरह अश्रुप्रवाह जदा रही है, और शिर का पटकती दुर्भिक्षां-उबेदी आकंद कर रही है. अंतःपुर की तमाम स्त्रीयों का, राज-महालय के तमाम पुरुषवर्ग का, तमाम दासदासी आर पालकज्यों का भी हृदयशूट रोदन समग्र राजमहालय में हाहाकार वर्ती रहा है. ”

“कन्या के निर्दोष मुખने और अउग तत्परता ने उस नीय का हृदय भी खिला दिया! कटार गीर पड़ी, भारनेवाला दूर न गया. हाथ में कलम लिये हुआ विधाता भी अदृश्य लाव से यह सपन देख रहे है. यह धोरातिधोर पाप अगर अन ही नयगा, तब तो भारत के लावी में नो शम्भू विपना पड़ेगा, उनको सोच कर के वो कांप रहे है कटार का गीरना मानो उनको कलम का हो गीरना था. विधाता ने उन जूरे लावी का हटाने के लिये अपने योगजल से जैसे तीन प्रयोग तो निष्फल ही कर दिये. अग यौथे प्रयोग में जहर का प्याला दिया गया! कृष्णकुमारी अपने पिता का जवन तथा श्रीवृद्धि की प्रार्थना करती हुई सरल-अयल लाव से विष का प्याला पी कर, अपने पदों से अपनी माता के आंसु पोछती हुई धीर नम्र लाव से कहती है:-“माँ! क्या मैं तेरे जहर से नहीं जन्मी हूँ? क्या तेरी पुत्री हो कर के भी मैं यह संसारपीडा से छुड़ानेवाले मृत्युदेवता से डर सकती हूँ?” प्याला तो कन्याने पी लिया, परंतु वहां भी विधाता ने अदृश्य लाव से योगजल दे कर उनके प्राण जला लिया. दूसरे और तीसरे प्याले का भी वही परिणाम हुआ. विधाता ने थकित हो कर अंतर्दृष्टि से देखा तो मायूम हुआ कि, जब जुहू भारतवासी ही भारत मैया पर धोर पाप जटाना चाहते हैं, तब तो फिर यह अधर्मशी शत्रु धन कृष्ण का जलदान भी देगा ही देगा! अस समग्र प्रयोगश्च हातिल विष का यत्तुर्थ प्याला सहज हो चुका!”

“ राजमहिषी के रूप में अड़ी हुई योगमाया अथ शाप दे कर अपने पति को, सारे राजस्थान को अथवा भारत को भी नष्ट कर सकती थी; परंतु वो तो थी अपने पत्नीधर्म को तथा देश-धर्म को समझनेवाली महान आर्षदेवी! उसने भ्रियार दिया कि यह सत्य अनर्थ का कारण अपना पति, प्रदेश अथवा भारत नहीं है; परंतु देशसंतानों के हृदय में अज्ञान जमाये हुये नीय स्वार्थ भ्रम शत्रु ही है। अस. वो भारत के सम्ये शत्रु को ही योगमाया ने शाप दे दिया कि ‘भारत से तेरी ही जड़ उभड़ जय.’ अस, विधाताजी राज राज हो गये। गीरी हुई कलम उठाकर भारत के आभ्यास में “सुख” के दो अक्षर लिख कर वह सर्वातीत परम पिता का महिमा गाते हुये नाचते-डूँदते प्रहलोक में गये। यहाँ माताजी का भी देहान्त हो गया। धन्य माता भारते-श्वरी ! वंदे मातरम्. ”

“ अस्तु. ये तो बावी की आत रही. तत्काल के लिये तो उक्त घटना अतिपीडित भारतपिता के कलेजे में अत्यंत गहरा आघात पहुँचानेवाली हुई। हाउपिंजर बना हुआ वृद्ध भारत में अथ यह निर्दोष कृष्ण की घात का आघात सहने की ताकत नहीं रही थी. राजमहिषी के गीरते ही वो भी अपनी शुधयुध ओ कर गीर पड़ा ! गीरते गीरते उनके मुँह से अड़ी दुःखजरी आह अपने संतानों के लिये निकल पड़ी. ”

“ घोर भेहोशी में पड़ने के बाद या तो जन का नीकल जना, या तो व्याधिसुधार की शर्यात होना; दो में से एक आत अकसर हुआ करती है, भारत का भारतीयत्व-भारत का सर्वस्व-भारत का उ जन अथवा उ जन से भी अधिक प्रिय अगर कोह यीज उनके लिये थी तो वह उनका ‘धर्म’ ही था. यह पुराने जगद्गुरु के लिये और सत्य आते धर्म के पीछे ही रह सकती है. अस, याहो यह धर्मरूपी प्राण अथ भारत-पिता का यज्ञा जय, याहो व्याधिरूप आन्तरिक शत्रु पिछे हटते गये ! दो में से कोई भी एक आत होनी अथ अनिवार्य थी. ”

“भारत का यह धर्मरूपी प्राण तो निकल भी कैसे सकता था ? जे प्राण इनकी हड़ी हड़ी तक-इनकी समझातु तक-प्रवेश कर चुका था; उस प्राण को अन्नविद्यारूपी अमृत-वस्त्री का सहारा अण्ण भी कायम था; वह कैसे नीकल कर ज सकता था ? वृद्ध हुआ है तब भी भारतपिता ने अपने धर्म-प्राण को अन्य प्रण-ओं की तरह व्यवहारसिद्धि का साधन नहीं समझ रक्खा था कि उसके बारे वह ऐसी आपत्तियों से लयभीत हो कर बिलकुल निकल जवे और अपनी आश्रित आर्य हिंदु प्रण के नामनिशान तक मिटा देवे ! ! धर्मरूपी भारतपिता ने तो यह धर्म-प्राण की अपेक्षा यावत् व्यावहारिक सुख-संपदाओं को तुच्छाति-तुच्छ मान रक्खा था, शतकों के शतकों तक इन आन्तर्याम्य महाशत्रुओं की धातक पीड़ाये सहता आया था तौ भी अपने धर्मरूपी प्राण को, यह जुड़ा भारत अपने हाडपिंजरवत् शरीर के प्रत्येक अंग में किसी न किसी ढंग से कायम रूख सका था. किसी न किसी गुप्त अंग में तो यह प्राण की पूर्ण और शुद्ध मात्रा भी उसने लपटा रपी थी, कि जे मात्रा कुछ शांति का भौका आते ही अपना महाप्रभाव दिभा देने की योग्यता रखती थी. “जुव का शिव-नर का नारायण” जना देनेवाली वह अन्नविद्या को, तथा अपने वह ध्वजरावतार और महर्षिगण की चरणधूलि को शिरोधार्य करना, अथवाक भारतवर्ष बूझ नहीं सका था. इन पुरुषोत्तमों ने प्रदान किये हुअे शुभ संस्कार और महोपदेशों को वह अण्ण तक भी बोडे अहुत याद रख सका था. व्यास-वसिष्ठादि के भरितण्डरूपी हिमाक्षयद्वारा लड़ी हुई वह गंगा-यमुना को, और सरस्वती जैसी वेदोपनिषदरूपी ज्ञानसरिता को वो अपने हृदयप्रयागरूपी अन्नवेत्ताओं में अण्ण तक जूँटी रख सका था. प्राचीन महाजनों के चारित्र्य-यथ को सिंधु और अन्नपुत्रा की तरह विरतृत रूप से धारण करती हुई रामायण और महाभारत की कथाये, व्याधिग्रस्त नाडियों की तरह संकीर्ण और भेद प्रवाह से भी भारत के भस्तिरक, हरत और नहरप्रदेशों में (आत्मण, क्षत्रिय और वैश्यों में)

थोडा बहुत धर्मप्राण का दान दे रही थी. स्मृति और पुराणरूप नर्मदा और गोदावरी का प्रवाह भी अधोवाहिनी नाडियाँ ही तरह छिनकी जंघा से लेकर पादतल तक (शुद्ध और अंत्यज वर्ग तक) किसी न किसी अंश में धर्म-प्राण पहुँचा रहा था. प्रातः-स्मरणीय शुद्ध और जनक की तरह अक्षनिष्ठा का प्राप्त करके निवृत्ति या प्रवृत्तिपूर्वक प्रारब्ध व्यतीत करनेवाले गौरांग, रामानुज, रामानंद, कपीर, नानक, तुलसीदास, गानदेव, तुकाराम, ज्येष्ठनाथ, रामदास, नरसिंह, मीराँ धत्यादि सैकड़ों महात्माओं की परंपरा जारी रहती हुई, भारत के जहाँ प्राण में चेतनासिंघन करती हुई तथा समयानुसूच संस्कार देती हुई हिमालय की तरह अलग भाव से भारत के भरितच्छस्थान का शोभा रही थी. इन महात्माओं ने तथा प्राचीन महर्षि और राजर्षिओं ने जोध किया हुआ व्यवहारधर्मरूपी वायु, वो भरितच्छस्थान पर भीजी हुई अक्षविद्या के प्राणपोषक भीजे का बहाता हुआ मंद गति से भी भारत के प्रत्येक अंग पर छीड़के रहा था. इन भीजे की तासीर के साथ भारत में जन्मे हुआ शतावधि पुत्र-पुत्रियों ने पानी की जगह अपना प्यून, भाद (जातर) की जगह भांस, वायु की जगह प्राण, प्रकाश की जगह रूप-सौंदर्य और आधार की जगह अपनी हड़ी-जोपरी तक का भी दे कर के भारत के यह धर्मरूपी प्राण-पभेइ का कायम कर रखा था. कृष्णकुमारी भी भारतपिता के यह धर्मरूपी सन्धे प्राण कायम रखने के ही लिये अपने नखर शरीर का अलिदान दे चुकी थी.”

“जवन की जैसी जैसी संगीन सामग्रीयों का थोड़ी बहुत भी लुप्तता आया हुआ यह प्रभु का प्यारा-ज्येष्ठ समय का देवकुलारा जगतभर का महान गुरुरूप ब्रह्म भारत का सर्वप्राचीन धर्मप्राण उसे छोड़ कैसे जा सकता था? अस, अथ यही मार्ग रहा था कि छिन प्राण के अदले में वह महाअंतःशत्रु-वह निशा-चरगण का अभय छटता यज्ञ, और अंत में पूरा नष्ट हो कर के भारतप्रदेश में गानसूर्य और सुखसामर्थ्य अदले का पूरापूरा

अवकाश भिक्षु जलवे !”

“कुदरत का कानुन है कि—

अमल किसी का कभी यकसा जमा रहता नहीं,
खड़ा बादल सदा युं ही बना नहता नहीं;
रही गीरपड़ा लडका हो चाहे अपनी गलती के सबब,
आहूको सुन ली पितानेफिर पड़ा रहता नहीं.

महाराज तुलसीदासजी ने भी इरमाया है कि:—

तुलसी दाय गरीब की, कभी न खाली जाय; ।

मुबे डार के चाम से, लोहा भस्म हो जाय.” ॥

“क्योंकि कोई भी व्यक्ति अथवा समाज की अंतिम आह
जड़ी गहरी और ज़ोरदार होती है. ज़े ज़े कर राक्षस, डाट्या-
धिपति धनिक, पराक्रमी राज-महाराज और यक्षवती सभ्रातों
को, यह पिछुत से भी महात्म्यवती आह ने उनके अपार धन-
वैभव, सेनासमूह और ज़ड़ी ज़ड़ी आदेशाहीओं के साथ ज़िमे
डाला है. किसी व्यक्ति अथवा समाज की गहरी आशिय भी
जैसा ही महान प्रभाव रखती है, उस तरह दुःखी की आह,
समय आने पर ज़ुल्मी को भूलसहित ज़िमा देती है; वैसे किसी
दुःखी प्राणी अथवा समाज की शुभाशिय भी स्वर्गोन्मुख को
स्वर्ग तक और निष्काम को मोक्ष तक पहुँचा देने की ताकत रखती
है. जगतज्वर की तमाम लौकिक-अलौकिक विद्याओं पर अपना
प्रभावपूर्ण जंडा इहराती दुःख ब्रह्मविद्या धरती सत्य से ज़्यवहरत
और सुकतकंठ से अपना गंभीर आदेश सुना रही है कि:—‘ज्वर-
दार ! अय संपत्तिवानो ! अपने धन, कुल, विद्या अथवा सत्ता
धन के मद में मत जन के कोई भी प्राणी अथवा समाजपर
अन्याय वा अत्याचार मत करो. तुम्हारे पास याहे आकाश
के समान प्रुष्य होगा; याहे विश्वव्यापी सत्ता और मेरुसमान
संपत्ति होंगी तय भी उनकी आह उन सारे प्राणी पदार्थ को
ज्येकदम नष्ट-भष्ट कर देगी, और तुम को महानारकी जना देगी.
जगत के धर्तिलास का प्रतिप्रकरण तुमको यही आत जता रहा है.”

“अस, भारत की वो अंतिम आह ने भी वही काम किया।
वह गहरी आह को इन परम पिता ने सुन लिया और—

**परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम् ।
धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगे युगे ॥**

यह अपने महाव्रत के अनुसार आपने उन दुर्गुण-दैत्यदल
को हटाने की हान ली।”

“वह धर्मप्राण नमशरीरी भारत की आरत (हुःभ) शान्त
करने में सज्जके पहिले यह आवश्यक था कि उनको, उनके सज्ज-
तीय और सजेत प्राणी (अकार के दूसरे चैतन्यवान देश) उनको
अपने अंक में (जोणामें) उठा लेवे और अपने ताजे अंग की
गरमी पलुया कर उनके जकडे लुओ हडे गात्रों में चेतना देवे।
मुसलमान जाति तो धन को पापप्रारब्ध लुगताने में निमित्त
भूत बन ही चुकी थी। एशिया की और प्रणयें तो अज तक
धस कार्य के लायक ही नहीं लुछथी। मात्र यूरप के ही देश धस
कार्य के लिये कुछ योग्य होते सजे थे। सर्वप्रथम परमपिता को सज्ज
कुछ ज्ञात था। उन्होंने भारत को धन यूरोपीय जातियों की लुंके में
रख दिया और धनकी ओछोशी दूर करा के चेतना प्रदान किया।”

“यह यूरोपीय जातियों की व्यापारी-स्वार्थी तो थी ही। धन
ले ले जाति ने भारत के ले ले अंगों पर (प्रदेशों पर) अपनी
कुछ कुछ लुंके-गरमी पलुयाछ थी; उसपर उन्होंने अपना कालु भी
जमाना आहा। व्यापारी के नाते से सहायकपद को प्राप्त होनेवाली
यह स्वार्थी प्रणयों ने अज भाविक ली बन गहना आहा, और
जुद उनके ही अंगों को हथियार बना कर लड़ना लड़ना सजा
दिया ! परंतु यह गरमज से ली आभिर वह कृपालु पिता का कुछ
हितायह उद्देश ही निकल आया !”

“अन्य सज्ज यूरोपीय जातियों की अपेक्षा खिटनजाति उनको
विशेष योग्य दिमाछ दी। हमरों काय दूर तथा यूरप के ली परजे
छडे पर रहनेवाली यह विदेशी और जाति की अलिखता, कगाकासत्य,

એકતા ઔર મહત્વાકાંક્ષા દેખકર પરમાત્મા ને ઉનકો હી સખ યૂરોપીય જાતિયાં પર વિજયી બના દિયા ઔર ભારત કી રક્ષા-ચિકિત્સા કા ભાર ઉન્હીકો સોંપ દિયા ગયા ! બ્રિટન વૈભરાજ ને ઉન ત્રિદોષાવસ્થા મેં એક-દૂસરે સે લડતે હુએ અંગોં કો લડાનેવાસે તત્ત્વોં સે અલગ કર દિયે, ઔર ઉનકો અપને પ્રજા કાખૂ મેં દયા કર કે યહ વિનાશક બખેડોં કો ચૂપ કર દિયે ! સખ અંગોં કે બીચ મેં મધ્યસ્થપદ કા રાજદંડ યહ બ્રિટન પ્રજા ને ધારણ કર કે ઉન સબકે ઉપર અપની શાંતિમયી છત્રછાયા ફેલાતે ફેલાતે સારે ભારત કો ઉસ છાયા કે નીચે લા દિયા ! ! ”

“ ઇન બ્રિટન જાતિ કી છત્રછાયા મેં આ કરકે, સો વર્ષ તક ઉનકા ઐક્ય, સ્વાતંત્ર્ય, સેવાત્રત દત્તાદિ દેખતે રહને સે ભારત કો બી અપની દુર્દશા કા કુછ કુછ ખ્યાલ આને લગા ! ઇસી કારણ સે ભારતવાસીયોં મેં ઐક્ય ઔર હક્ક કા બાળ અખ બીસોં બર્ષસે બજને લગા હૈ. ઔર સ્વાતંત્ર્ય કા નક્કારા બી અખ આરતે આરતે ગર્જ રહા હૈ. યહ ભારત અસલ મેં કોઇ છોટાસા લડકા નહીં હૈ; યહ તો પકવ કો પહુંચા હુઆ ઔર એક સમયકા સર્વ દેશોં કા શિરમોર હૈ. સિફ નિજપુત્રોં કી આંતરિક શત્રુતા કી હી વ્યથા સે ખિમાર હો કર ગીરા યા. ઇનકે વહ દોષ-પાપ કે ભોગ બી પૂર્ણ હો કર સુખસૂર્ય કા પ્રભાત બી આના ચાહિયે. ઇનકો અખ ઉદય-સૂર્યકા સુખાનુભવ કરાના ઇશ્વરી સંકેત સે મુકરર હો ચૂકા હૈ. મહાન બ્રિટનજાતિ ઇસ કાર્ય મેં નિમિત્તભૂત બનકર “અનિમહાન” કી પદવી લેના ચાહતી હૈ અથવા અધર્મ બદાકર બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય કો ડૂગાના ચાહતી હૈ; ઉસકો પૂરી ખજર તો વિધાતા કો હી હો સકતી હૈ. પરંતુ ભારતવાસીયો કી તો અપની ઉત્તતિ કે લિયે યહી ફર્જ હૈ કિ અંદર કે સચ્ચે મિત્ર-શુભેચ્છકરૂપી સદગુણસમૂહ કો (બાતોં કે સાથ અમલ બી કરતે રહ કર) અચ્છી તરહ બદાતે ચલે. વહ મિત્રોં કે નામ સંયમ, સેવાભાવ, સ્વાર્થલાગ, ભાષાઐક્ય, ધર્મનીતિ કી વિશુદ્ધિ, જ્ઞાનચારિત્ર્ય કી ઉત્તતિ, આચારવિચારોં કા સુધાર, દીનવાત્સલ્ય, આંતરૈક્ય દત્તાદિ અનેકાનેક હૈ. સખ સ્થૂલ

સંપત્તિયો કા મૂલ ઐસી આંતરસંપત્તિયો હી હૈ. વિશ્વ કા અબ્યાધ્ય નિયમ હૈ કિ જો બી બ્યક્તિ અથવા સમાજ ઇન આંતરસંપત્તિરૂપ મહિયો કા પ્રાપ્ત કર લેતા હૈ, ઉન રમૂલ બાહ્યસંપત્તિયો કા બી છાયા હી તરહ અપને આપ આના પડતા હૈ. જગતમે કોઇ બી બાહ્ય ચીજ ઐસી નહો હૈ કિ જો ઇસ પરિણામ પ્રાપ્ત કરને મેં બાધા ડાલ સકે.”

“દેશાદ્ય કા સત્વર આકર્ષને વાલે અનેકવિધ કાર્યો મેં “દેશ-ભાષા કા પ્રચાર” બી એક મુખ્ય વિષય હૈ. પ્રાન્તિક ભાષાઓં કા બેદ જગત કે સબી બડે સબ્ય દેશોં મેં પાયા જતા હૈ; પરંતુ ઇનકે સાથ ઐસે દેશો મેં સગી અનુકૂલતા ઓર ઐક્ય બઢાને કે લિયે એક “દેશભાષા” બી મુકરર રહતી હૈ કિ જીસકો દેશ કે પ્રત્યેક પ્રાંત મેં ફરજિયાત પઢાઇ જતી હૈ. ઇસલિયે ભારત કો-યાને ઇનકે અંગરૂપ પ્રત્યેક પ્રાંત કો ઇસ માર્ગ કા બી અવલંબન કરના આવશ્યક હૈ,”

“અંગ્રેજી કા શિક્ષણ પાયે હુએ સહસ્રોં મનુષ્ય પ્રત્યેક પ્રાંત મેં મિલેંગે. હમારી એકતામૂલક નેશનલ કોંગ્રેસ બી ઇસ ભાષા કે પ્રતાપ સે શુર હો સકી. બિન્ન બિન્ન પ્રાંતવાસી અંગ્રેસર બી ઇસી ભાષાદારા અપને હૃદયભાવ પરસ્પર કો દિખા સકે. પરંતુ કયા ચહ વિદેશી ભાષા કબી ભારત કે તીસ ઠોટી સંતાનોં મેં પ્રચલિત હો સકતી હૈ ? માન લિયા જાવે કિ હો બી સકતી હૈ; તો કયા દેશી ભાષાઓં કે સાથ ગાઢ સંબંધ રખનેવાલી હિંદ કી અપની અનૂરી પ્રગતીયતા તથા ધાર્મિકતા ફિર કાયમ હો સકેગી ? ઇસી લિયે દેશ-ભાષા કી પસંદગી દેશ કી હી કિસી ન ફિરી વર્તમાન ભાષા કો દેની પડેગી. સબકે પહિલે દષ્ટિ જરૂર સંસ્કૃત કી ઓર જા સકતી હૈ. પરંતુ ઉનકો દેશભાષા બનાવે કે લિયે અગતક ચહ ખૂઠે ભારત કા કોઇ બી અંગ ન તો લાયક હુઆ હૈ, ન તો નજદીક કે સમય મેં હોનેવાલા હૈ. તામિલ ઓર દ્રાવિડ કા તો વિચાર બી નહોં હો સકતા. રહી અબ્બ હિંદી, બંગલા, મરહટી ઓર ગુજરાતી. ઇન ચારોં મેં સરલતા, સુલભતા, જોશ, મિષ્ટતા, પ્રચાર, ઇન સબી દષ્ટિ સે

દેખને પર સિવાય હિંદી કે ઔર કે.ઇ બી ભાષા “દેશભાષા” કે ભાષક નહીં જન પડતી. ઔર પ્રાંત તો કયા, મદ્રાસ હોતે તક બી થોડે બહુત યહ ભાષા કે સમજને વાલે મિલ સકતે હૈં. ભારત કી કરીબ આંધી જનસંખ્યા યહ ભાષા કો થોડી બહુત સમજ સકતી હૈં. ઇસ વારતે હિંદુસ્તાન કે લિયે હિંદી હી “દેશભાષા” હો સકતી હૈ. ઇતના હી નહીં પરંતુ હોને બી લગી હૈ. ગુજરાતમેં તો અન-પદ સ્ત્રીયાં ઔર અંત્યજ લોગોં મેં બી ઐસે મનુષ્ય થોડે હી હોંગે જે હિંદી કો ખીલકુલ સમજ ન સકતે હો. ફિર લિખને પઢનેવાલોં કા તો કહના હી કયા ?”

“વિવિધ ગ્રંથમાત્રા” કે ગુર્જર પાઠકગણુ ઉત્તમ વિચક્ષેં કે સાથ સાથ અપની યહ “દેશભાષા” સે બી રિશેષ પરિચિત હોવે, યહી મહ પુસ્તક હિંદી ભાષા મેં નિકાલને કા મુખ્ય આશય હૈ. કોઇ ઐસા ગત સમજેં કિ ઉનકી માતૃભાષા “ગુજરાતી” કો છુડા દેના ચાહતે હૈ. યહ સેવક કી બી માતૃભાષા ગુજરાતી હી હૈ. માતૃભાષા કે સાથ સાથ “દેશભાષા” કા બી મુંહાવરા બદાયા જાવે, યહી ઉદ્દેશ હૈ.”

! “હિંદી ભાષા કે અચ્છે અચ્છે વિદ્વાનોં કે હિંદી માસિકપત્રોં મેં જોયે હુએ અનેક ઉત્તમોત્તમ લેખ જે કિ કંઈ એક હિંદી માસિકપત્રોં કે પઢને કે સિવાહ કબી બી નહીં અવગત હો સકતે હૈ; વહ ઇસ ગ્રંથદારા સંગ્રહિત હો કર પાઠકગણુઓં કી સેવા મેં સાદર કિયે ગયે હૈં, સો ઉપરોક્ત હેતુ સે હી કિયે હૈ. હો સકા વહાં તક બહુત સે લેખ સરળ હિંદી ભાષાવાલે દિયે ગયે હૈં; તથા બી કંઈ એક પાઠકોં કી સમજ મેં કોઇ કોઇ શબ્દ નહીં આવે, વહાંપર ઉનકો આસપાસ કે સંયોગ સે હી સમજ લેના પડેગા. પરંતુ જ્યાં યહ ઇસ ખાત કા ખ્યાલ કરેંગે કિ આપ ઉમદા વાચન કે સાથ સાથ અપની દેશભાષા કા અભ્યાસ બી બદા રહે હૈં; તથા ઉનકો યહ શ્રમ કુજ બી ગિનતી કા નહીં લગેગા. કચોંકિ અભ્યાસ કા આત્મા “શ્રમ” હી હૈ ઔર માત્ર શરૂ મેં હી વહ કઠિન લગતા હૈ. ખુદ યહી પુસ્તક કો દો મહિને કે બાદ પુનઃ પઢને મેં પહિલે કે જૈસા શ્રમ નહીં પ્રતીત હોગા. ઇશ્વરેચ્છા સે ઐસી દો-ચાર પુસ્તકેં નિકાલને કે બાદ

तो आप के गुजराती के जैसा छि हिंदी का मुंहावरा हो जयंगल तथा औसी सुमिष्ट, जेशदार और सभ प्रान्तों में यत् सङ्गनेवाली देशभाषा आप के अच्छी तरह अवगत हो जयंगली."

"भाषा की तरह लिपि का अर्थ ही देश के लिये बहुत उप-कारक हो सकता है, परंतु यह विषय कुछ विशेष अभिसाध्य और मतभेद का है. गुजराती और नागरी लिपि के तीन हिस्से के अक्षर तो मात्र उपर की लकीर के सिवाह आर कोष्ठ की इर्क नहीं रहते. यह सेवक का मतव्य औसा है कि नागरी लिपि में से उपर की लकीर निकल जनी चाहिये और थोड़े अक्षरों में सुधारणा की होनी चाहिये. जैसे कि ख, ब, भ, ष, ऐ. अलुभति के अनुसार अगर मुकुरर हुआ तो गुजरातवासी की नागरी लिपि का स्वीकार करने में आपा नहीं मानेंगे. यह ग्रंथ की लिपि हिंदी नहीं रहने का सत्य यह भी है कि भाषा और लिपि का ऐकसाथ हिंदी होना अनेक गुजराती पाठकों के लिये दुःकर हो जाता है. सीधा सीधा लिप्ता जवे हसी लिये लकिर की उत्पत्ति मालूम पडती है. गुजराती में भी लकीर के साथ ही लिप्ता जाता था; और आपाजाने निकले तब से उपरोक्त कारण दूर हुआ, तब लकीर भी दूर हो गई है."

"नागरी अक्षरों में उच्चार का अमुक भेद दिखाना हो, वहां पर नीचे जिंदु (टपकुं) लगाने की रीति थोड़े समय से यत्राध गंध है; परंतु गुजराती लिपि में यह प्रकार व्यापक न होने से यह पुस्तक में नहीं लिया गया. हिंदी लेखकगण विशेषतः पूर्युविराम के जगह (!) औसा यिह्न किया करते हैं; इसके अद्वे में भी इस पुस्तक में गुजराती इदिका पूर्युविराम यिह्न दिया गया है."

"दैनिक, साप्ताहिक और मासिकपत्रों का संग्रह सामयिक प्रेम्ओं के साथ न्यादा होने पर भी कंठ ऐक लेख इसमें औसे आते हैं कि जे किसी अच्छे ग्रंथ की तरह संग्रह और उपकारक मालूम होते हैं. अंग्रेज संपादक और प्रकाशकगण अपनी भाषा के औसे अच्छे सुपाठ्य लेखों के संग्रह समय समय पर प्रसिद्ध किया करते

હેં ઔર વહાં કે પાઠકગણુ બી ઉન સંગ્રહગ્રંથોં કા બડા આહર કરતે હે. ”

x

x

x

x

“ યુને હુએ અચ્છે અચ્છે ગુજરાતી લેખોં કા બી એકાદ પુસ્તક “વિવિધ ગ્રંથમાલા” દ્વારા પ્રતિવર્ષ નિકાલા જાવેં તો પાઠકોં કે લિયે વહ બડા રોચક વ ઉપયોગી હો સકતા હૈ; પરંતુ સંસ્થા કે અનેક-વિધ કાર્યવશ અખ તક એસા એક બી પુસ્તક નહીં નીકલ સકા. એકસાથ દો હેતુ સિદ્ધ હોને કી લાલચ સે હી યહ હિંદી લેખસંગ્રહ કિસી પ્રકાર તૈયાર હો ગયા હૈ. વૈસે તો એક એક દિન મેં એક એક સંગ્રહ બી ઇકઠ્ઠા કર દેના બડી ખાત નહીં હૈ; પરંતુ ભિન્ન ભિન્ન સામયિક પત્રોં કે સંકડો અંકોં મેં હજારોં લેખદેખતે-ઉલ-કાતે હુએ સો-દોસો લેખોં કા પઢને યોગ્ય નીકલ આના ઔર ઉસકો પઢને કે બાદ દસ-બીસ લેખ વિશેષતાયુક્ત મિલ જાના; ઔર ઇસી તરહ મિલે હુએ સો દોસો લેખ એકત્ર કરને કે બાદ ઉનકો કંઈ એક બાર પઢ પઢ કે ઉનમેં સે અધિક ઉપયુક્ત બીસ-તીસ લેખ યુને જાના; એસા કામ જીલ્લને કબી કિયા હોગા વહી જન સકતા હૈ. યહ સેવક કી તરહ જીલ્લકા યાદશક્તિ કી કબી ઔર પ્રકૃતિ કી જડતા વ્યાદિ હરકતેં ન હોવે, ઉનકી ખાત દૂસરી હૈ. ”

“ યહ સેવક કી મતૃભાષા હિંદી નહીં હોને સે ઇસ નિવેદન મેં ગલતિયાં દિખ પડે સો ક્ષમા કર કે સુધાર લીજીયેગા. ” ॐ તત્સત્ સંવત ૧૯૭૩, માર્ગશીર્ષ શુક્લપંચમી. } -લિલ્લુ અખંડાનંદ
નવેમ્બર, ઇ. સ. ૧૯૧૬. } મંત્રી-સ. સા. વ. કાર્યાલય

ઉપલા લેખમાં આવા સંગ્રહો દરવર્ષે પ્રસિદ્ધ કરવાની જરૂર જણાવવા છતાં અત્યાર સુધી અત્ર તરફથી તે મુજબ બન્યું નથી. આ સંગ્રહ વખતે પણ મનમાં એમ થયા ક્યું છે કે, “વિવિધ ગ્રંથ-માળા” દ્વારા અથવા જુદા માસિકરૂપે ઉત્તમ લેખોના આવા સંગ્રહોજ માત્ર આખા ક્યાં હોય તો કેવું સારું ! ગુજરાતી કરતાં હિંદી માસિકમાં કેટલાક લેખ વધારે મહત્વના અને અસરકારક શૈલીમાં આવતા

હોવાથી માત્ર તેવા હિંદી લેખોના સંગ્રહ પણ ગુર્જર લિપિમાં નીકળ્યા કરે, તોપણ તે માનસિક ખોરાક ગુર્જર પાઠકો માટે મહત્વનો, રસપ્રદ અને ઉત્સાહવર્ધક નીવડે અને તેની સાથે તેમને દેશભાષા પણ સારી પેઠે આવડતી યાત્રે. ગુજરાતી પાઠકો માટે હિંદી ભાષા સમજવામાં જેમ સુગમ છે, તેમ તે યાત્રામાં અને બીજી રીતે પણ ઉપયોગી થાય તેવી છે. ઈશ્વરેચ્છા હોય તો અત્ર તરફથી પણ વહેલેમોડે આ ગ્રંથમાળાદ્વારા એવા સંગ્રહોજ મોટે ભાગે નીકળતા યાત્રે, એ અશકય નથી. આ સંગ્રહમાં પણ લગભગ ત્રીજા ભાગ જેટલા (૯૦) લેખો હિંદી ભાષામાં અપાયા તે ઉપલીજ સમજણથી અપાયા છે.

x x x x

આ લેખસંગ્રહમાંના દરેકે દરેક વિચાર સાથે આ સેવકને સંમત સમજવાનો નથી; તેમ સંમત કે અસંમત વિચારો માટે તે વાદવિવાદમાં પણ જિતરે તેવો નથી.

આ સેંકડો પડવાળી-પત્રાવલિમાં જે જે વાનીઓ સમાયેલી છે, તેમાં કાંઈ પણ હિતાવહતા જણાય, તો તેનો સર્વ યશ તેને તૈયાર કરનારા વિદ્વાનોનેજ અપાવો જોઈએ. કેમકે આ સેવકે તો તેમની તૈયાર કરેલી વિવિધ પ્રકારની હજારો વાનીઓમાંથી યથામતિ જે જે પીરસવા જેવી લાગી, તે માત્ર પીરસવાનુંજ કામ બજાવ્યું છે. કયી ચીજ જમવી ને કયી ન જમવી, કયી ચીજ સારી લાગવી ને કયી ખરાબ લાગવી; એ તો પ્રત્યેક જમનારની પોતાની સ્થિતિ અને રુચિ ઉપર છે.

પસંદગી કરાયા પછી તેનાં પ્રશ્ન જોવાનું આ સેવકથી બાતું નથી; આથી તેમજ બીજાં કારણોથી પણ આ સંગ્રહમાં કોઈ અગત્યની ભૂત્તચૂકો આવેલી જણાય તો તે સ્વાભાવિક સમજીને સજ્જનોને તે યોગ્ય સુધારણા સાથે લખી મોકલવા વિનંતિ છે.

x x x x

સર્વના પરમ સુહૃદ સર્વેશ્વરના સ્મરણપૂર્વક હરિઃ ૐ તત્સત્
સંવત ૧૯૮૩, } અવગુણસાગર
આસો વદિ ૯. } -લિક્ષુ અખંડાનંદ

અનુક્રમણિકા

ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠાંક
૧	મહાન પુરુષોના ઉપદેશ	૧
૨	આઓ કૃષ્ણ !	૪
૩	અમેરિકાની એક જાણવાજેવી સંસ્થા	૮
૪	લોકસેવાના સાચા ઉમેદવારો માટે ઉત્તમ તક	૨૨
૫	દુર્ગુણોનો અસરકારક ઉપાય	૨૯
૬	મધની સેવાવૃત્તિ	૩૫
૭	મહાન શોધક એડિસન બહેરા કેમ રહ્યા છે ?	૪૧
૮	વીજળીથી સાવચેત રહેવાની જરૂર	૪૨
૯	માત્રાપ માટે પ્રશ્ન	૪૩
૧૦	જ્ઞાન અને વિજ્ઞાન	૪૫
૧૧	વડોદરાનો લાલ માર્દસારે લીધો !	૪૯
૧૨	ઉત્તમ, મધ્યમ, અધમ ને અધમાધમ ડાણુ ?	૫૦
૧૩	મૂંઝો સમર્પણધર્મ !... ..	૫૧
૧૪	ચમત્કારી રવામી	૫૩
૧૫	જેવું ઇચ્છો અન્યનું, તેવું આપનું થાય	૫૫
૧૬	વીજળીની મદદથી પાકમાં થતો વધારો	૫૯
૧૭	શારીરિક નબળાઈ અને તેના ઉપાયો	૬૦
૧૮	સિંહણસમી માતા !... ..	૬૫
૧૯	મગરથી બચવાનો ઉપાય	૬૬
૨૦	આ દેશની દુર્દશાનું દિગ્દર્શન	૬૭
૨૧	આધુનિક કેળવણી-યુવાનો પર માઠી અસર	૭૦
૨૨	બ્રહ્મચર્યાશ્રમની જરૂર	૭૧
૨૩	હિંમત ઉદ્દેશવાળું જીવન	૭૪
		૨૧

૨૪	ભાગ્ય ઉદય કય હોખા ?	૭૮
૨૫	હસી લ્યોને ! હસી લ્યોને !	૭૯
૨૬	રાષ્ટ્રીયતાની ભાવના...	૮૦
૨૭	મહતાનાં માપ	૮૩
૨૮	રે હિન્દુ સંસાર ! ચેત ! ચેત !	૮૭
૨૯	સાચા માળીની પરખ	૮૯
૩૦	એક પુરાતન મંથસંમ્રહ	૯૨
૩૧	ગુરુજીએ કયાંથી અને કેવી રીતે મેળવ્યું ?	૯૩
૩૨	ધર્મરપ્રાર્થના	૯૮
૩૩	શુકનમાં લાપસી શા માટે ?	૧૦૦
૩૪	જીઓ જાપાનનું શિક્ષણ !	૧૦૩
૩૫	ચોવીસ ધર્મરાવતારનું નામસ્મરણ	૧૦૪
૩૬	ગરીબોના ઉદ્ધારક બનો !	૧૦૫
૩૭	રાષ્ટ્રધર્મનો સાચો પયગંબર કેવો હોય ?	૧૦૭
૩૮	ખાદીનો પ્રચાર	૧૧૧
૩૯	નવી મા હોય તો નવો બાપ પણ થાય ને ?	૧૧૬
૪૦	શ્રીરામતીર્થ-યશોગાન	૧૧૭
૪૧	આનું નામ તે રામરાજ્ય !	૧૧૮
૪૨	તુલસીરહસ્ય...	૧૨૭
૪૩	અસિધારા-વ્રત	૧૩૧
૪૪	ખેતીવાડી અને આગળગીચો	૧૩૨
૪૫	શારીરિક સુખાકારી વિષે થોડીક સૂચનાઓ	૧૪૭
૪૬	દૂધ કેવી રીતે વાપરવું ?	૧૫૦
૪૭	હિન્દુઓને પડકાર	૧૫૫
૪૮	શરીરસુખાકારી જાળવવાનો અમૂલ્ય ઉપાય	૧૫૬
૪૯	શાસ્ત્રોક્ત અર્પર અથવા ખાપરિયાની ઓળખ	૧૬૦
૫૦	ફરિનામરૂપી રસાયણ સાથે પાળવાનું પદ્ય	૧૬૭

૫૧	દહીંઓને સલાહ	૧૬૯
૫૨	ખોરાકમાં જિતરતું વાસણનું ઝેર	૧૭૧
૫૩	હૃદયોદ્ધાર... ..	૧૭૮
૫૪	ગામડાંની શારીરિક અવદશા	૧૮૦
૫૫	ચીચોડના મિયાંઓનું દીપડા સાથે દંડયુદ્ધ	૧૮૯
૫૬	લોકમાન્ય તિલકનાં થોડાંક સંસ્મરણો	૧૯૪
૫૭	પુરોહિતનું બલિદાન !	૧૯૬
૫૮	હિંદુ જાતિની મહત્તા	૧૯૯
૫૯	નવયુવકોં કે બરવાની કે સંદેશ	૨૦૧
૬૦	એક મદ્રાસી સ્ત્રીની વીરતા	૨૦૪
૬૧	ઈસાઈઓં કે પ્રચાર	૨૦૫
૬૨	સ્ત્રીઓની શોભા	૨૦૬
૬૩	વીણા કી ઝંનકાર !	૨૦૮
૬૪	કોને પડી છે ?	૨૧૦
૬૫	ખરો કર્મચોગી કેવો હોય ?	૨૧૪
૬૬	“ લહરાતી હૈ ખેતી દયાનંદ કી ”	૨૨૧
૬૭	બૈરાંનું પંચ	૨૨૮
૬૮	હે રામ !	૨૩૦
૬૯	રામનવમી	૨૩૮
૭૦	શ્રીરામચંદ્ર	૨૪૧
૭૧	શ્રીરામચંદ્રજી કે અહિંસાવાદ	૨૪૭
૭૨	વીર લક્ષ્મણ કે પ્રતિ સૂર્યનખા કી ચિત્રી	૨૫૦
૭૩	રામ-નામ	૨૫૨
૭૪	રામ ! તુમ કહાં હો ?	૨૫૮
૭૫	રામાયણકાલ મેં પરદાપ્રજ્વાલી	૨૬૩
૭૬	રામ કે બાયકોટ	૨૭૨
૭૭	સંકલ્પ	૨૭૬

૭૮	પૂનામાં આવી વસેલો એક પરોપકારી પરદેશી ...	૨૮૦
૯૬	હિંદુ સંસારનું ધોરતમ અધઃપતન ...	૨૮૩
૮૦	ઓ હિંદુ બડેખાંઓ ! વાંચો, વિચારો અને રડો !	૨૮૮
૮૧	હિંદુપતનો તારણહાર ...	૩૦૬
૮૨	હિંદુવટનો રક્ષણહાર...	૩૧૪
૮૩	હિંદુવટને હાકલ ! ...	૩૧૮
૮૪	બડોં કી ચારી ...	૩૨૦
૮૫	હિંદુજાતિ ! રો આંસુ ચોધાર, કેવો તારો સળગતો સંસાર !!	૩૨૩
૮૬	ગ્રામવાસીઓનાં સદ્ભાગ્ય અને નગર-વાસીઓનાં દુર્ભાગ્ય ...	૩૩૨
૮૭	એક અતિ અગત્યની કળા-જીજ્ઞાસુ ...	૩૩૪
૮૮	છોકરાઓને છાના ઉપદેશ-નદારી સોંપતનું ફળ ...	૩૩૬
૮૯	અખંડ સુખશાંતિ મેળવવાના ઉપાય ...	૩૪૧
૯૦	હિંદુઓ, સાવધાન !...	૩૪૨
૯૧	પ્યારા ભારત ...	૩૪૩
૯૨	પૂર્વજેનું ગૌરવ ...	૩૪૪
૯૩	ભારતીય સંસ્કૃતિના સંરક્ષક શિવાજી મહાનાથ ...	૩૪૫
૯૪	ગોસ્વામી તુલસીદાસ કે જીવનકાર્ય ...	૩૪૭
૯૫	ઘૂંટણભર પ્રાર્થના ...	૩૫૫
૯૬	અદ્વૈતજાતિ કી પરમાત્મશ્રદ્ધા ...	૩૫૭
૯૭	અદ્વૈત ઔર હિંદુ સમાજ ...	૩૬૮
૯૮	હિન્દુભાઈયોં કે ચેતાવની ...	૩૭૫
૯૯	એક અમલકાર ! ...	૩૭૬
૧૦૦	શિક્ષા કે આદર્શ ...	૩૭૮
૧૦૧	દૂત કિસ ખાત કે, અદ્વૈત કિસ ખાત કે ?	૩૮૦
૧૦૨	હિંદુ-ધર્મ મેં અદ્વૈતોં કે રથાન ...	૩૮૨

૧૦૩	વર્ણવ્યવસ્થા વિષે મહાજનોના ઉદ્દગાર	૨૮૬
૧૦૪	ભારત કે બાહર સમાયણી કથા કે પ્રચાર	૩૯૧
૧૦૫	હમારા કર્તવ્ય	૩૯૬
૧૦૬	રાષ્ટ્ર કે યુવકોં કે આવાહન	૩૯૮
૧૦૭	ઉપવાસ કી અવધિ	૪૦૪
૧૦૮	નિર્બળતાનાં કારણો અને તેના ઉપાયો...	...	૪૦૫
૧૦૯	‘આલોચક’ કે પ્રતિ વિયોગી દિગ્ગજ કે સુંદર વાક્ય	...	૪૧૮
૧૧૦	ક્યા યહ ફર કર્મ હી સનાતન ધર્મ હૈ ?	...	૪૧૯
૧૧૧	અબલાયેં સબલા અનેગી તબી દેશોદ્ધાર હોગા	...	૪૨૦
૧૧૨	પવિત્રતાની પ્રાપ્તિનો એક આબાદ ઉપાય	...	૪૨૧
૧૧૩	હિંદુસમાજ ! તને સમર્પણ ! ધૂળ પડે	...	
	તારા હિંદુપણા ઉપર !	...	૪૨૨
૧૧૪	ગુલામીની બાવના છોડો !	...	૪૨૪
૧૧૫	ચાંતિના નારાયણ	૪૨૬
૧૧૬	ગીતાજ સાચો માર્ગ બતાવશે...	...	૪૨૮
૧૧૭	અરીહાનો ઉપયોગ	૪૨૯
૧૧૮	ધર્મને નામે અધર્મ...	...	૪૩૨
૧૧૯	અરપૃચ્યતા શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ છે ?...	...	૪૩૬
૧૨૦	આ તે પુરુષવર્ગનાં પરાક્રમ કે કર કાળાં કર્મ ?	...	૪૩૭
૧૨૧	ગહિમાતા કી મહત્તા	૪૪૨
૧૨૨	ગારત ભારત કી આરત	૪૪૩
૧૨૩	મહારાની દુર્ગાવતી કે પ્રોત્સાહન	૪૪૪
૧૨૪	પુદ્ધિમાન દેશભક્તો પ્રત્યે એક ખાસ મહત્ત્વની સૂચના	...	૪૪૫
૧૨૫	સ્વામી વિવેકાનંદની ૨૫ મી સંવત્સરી...	...	૪૪૬
૧૨૬	વિધવા આશ્રમ (આર્યસમાજ) કાશી...	...	૪૫૩
૧૨૭	તક્ષશિલાની પ્રાચીન વિદ્યાપીઠ...	...	૪૫૫
૧૨૮	જ્ઞાનના દીપક પ્રગટાવો	૪૬૩

૧૨૯	પરપ્રાંતના યુવકોને શિક્ષક બનાવવાના ખાસ વર્ગ...	૪૬૫
૧૩૦	વિધવાવિવાહ યોગ્ય છે કે અયોગ્ય ?	૪૬૯
૧૩૧	ઉદ્દ્યોધન	૪૭૨
૧૩૨	મુસ્લિમ બિરાદરોને બલામણુ... ..	૪૭૪
૧૩૩	ધર્મને નામે લડી મરતા ભારતવાસીઓને સમર્પણ !	૪૭૭
૧૩૪	જગતમાં મિત્ર-રત્ન અણુમૂલ !	૪૭૮
૧૩૫	હિંદુ-જાતિ કે આદર્શ પુરુષ શ્રીકૃષ્ણ	૪૭૯
૧૩૬	ભારતવર્ષની જનનીઓને	૪૮૨
૧૩૭	પ્રભુપ્રાર્થના... ..	૪૮૩
૧૩૮	ગોવધની ચળ ઉપર રામબાણુ દવા-કુક્કરનું તેલ ...	૪૮૪
૧૩૯	નેવનાં પાણી મોભે ચડ્યાં !!... ..	૪૮૫
૧૪૦	દરિદ્રતામાંજ માનવરત્નો વધારે પાકે છે... ..	૪૮૬
૧૪૧	સંતસમાગમનો મહિમા	૪૮૭
૧૪૨	પ્રભુપ્રસાદ પામનારા ભક્તના ઉદ્દગાર	૪૮૮
૧૪૩	અનુરોધ	૪૮૯
૧૪૪	આજનું શિક્ષણ એ શિક્ષણ નથી	૪૯૦
૧૪૫	હિંદ હજી પણ જગતને સંસ્કૃતિના પાઠ આપી ...	
	શકે તેમ છે	૪૯૩
૧૪૬	કુલીનતાનો કાળો નાગ	૪૯૮
૧૪૭	ધર્મની અંતિમ પરીક્ષા	૫૦૬
૧૪૮	નવું કાટ નહિ ખાય તેવું પોલાદ	૫૧૨

વિષયવાર અનુક્રમણિકા

ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠાંક
	૧-કાવ્યો	
૧૨	ઉત્તમ, મધ્ય, અધમ ને અધમાધમ કોણ ?	૫૦
૨૪	ભાગ્ય હિંદ્ય કય હોગા ?	૭૮
૨૫	હસી થ્યોને ! હસી થ્યોને !	૭૯
૩૫	ચોવીસ ઈશ્વરાવતારનું નામરમરણ	૧૦૪
૪૦	શ્રીરામતીર્થ-યશોગાન	૧૧૭
૫૦	હરિનામરૂપી રસાયણ સાથે પાળવાનું પથ્ય	૧૬૭
૯૧	પ્યારા ભારત	૩૪૩
૯૮	હિન્દુભાઈઓ કા ચેનાવની	૩૭૫
૧૦૧	છૂત કિસ બાત કે અછૂત કિસ બાત કે ?	૩૮૦
૧૨૧	ગઉમાતા કી મહત્તા	૪૪૨
૧૨૨	મારત ભારત કી આરત	૪૪૩
૧૨૩	મહારાની દુર્ગાવતી કા પ્રોત્સાહન	૪૪૪
૧૩૧	ઉદ્દ્યોધન	૪૭૨
૧૩૪	જગતમાં મિત્ર-રતન અણુમૂલ !	૪૭૮
૧૩૭	પ્રભુપ્રાર્થના	૪૮૩
૧૪૨	પ્રભુપ્રસાદ પામનારા ભક્તના ઉદ્દગાર	૪૮૯
૧૪૩	અનુરોધ	૪૮૯
	૨-ધાર્મિક અને અધ્યાત્મિક	
૧	મહાન પુરોના ઉપદેશ	૧
૨	આઓ કૃષ્ણ !	૪
૧૫	જેવું ઇચ્છો અન્યનું તેવું આપનું થાય	૫૫
૩૨	ઈશ્વરપ્રાર્થના	૯૮
૫૩	હૃદયોદ્દગાર !	૧૭૮
૫૮	હિન્દુમતિની મહત્તા	૧૯૯
૬૮	હે રામ !	૨૩૦
૬૯	રામનવમી	૨૩૮
૭૦	શ્રીરામચંદ્ર	૨૪૧
૭૩	રામ-નામ	૨૫૨
		૨૭

૭૪	રામ ! તુમ કહાં હો ?	૨૫૮
૮૬	ગ્રામવાસીઓનાં સહભાગ્ય અને નગરવાસીઓનાં દુર્ભાગ્ય	૩૩૨
૧૦૨	હિન્દુ-ધર્મ મેં અછૂતોં કા સ્થાન	૩૮૨
૧૧૬	ગીતાજી સાચો માર્ગ બતાવશે	૪૨૮
૧૧૯	અસ્પૃશ્યતા શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ છે ?	૪૩૬
૧૪૧	સંતસમાગમનો મહિમા	૪૮૭

૩-સામાજિક અને રાજકીય

૬	મા બાપ માટે પ્રશ્ન.... ..	૪૩
૨૦	આ દેશની દુર્દશાનું દિગ્દર્શન... ..	૬૭
૨૬	રાષ્ટ્રીયતાની ભાવના... ..	૮૧
૨૮	રે હિન્દુ સંસાર ! ચેત ! ચેત !	૮૭
૩૭	રાષ્ટ્રધર્મનો સાચો પયગંબર કેવો હોય ?	૧૦૭
૪૧	આનું નામ તે રામરાજ્ય !	૧૧૮
૪૭	હિન્દુઓને પડકાર !	૧૫૫
૫૪	ગામડાંની શારીરિક અવસ્થા... ..	૧૮૦
૫૯	નવયુવકોં કે બસ્વાની કા સંદેશ	૨૦૧
૬૧	ધસાધર્યોં કા પ્રચાર... ..	૨૦૫
૬૩	વીણા કી ઝનકાર	૨૦૯
૬૪	કોને પડી છે ?	૨૧૧
૬૭	બૈરાનું પંચ... ..	૨૨૮
૭૧	શ્રીરામચંદ્રજી કા અહિંસાવાદ... ..	૨૪૭
૭૫	રામાયણકાલ મેં પરદાપ્રણાલી... ..	૨૬૩
૭૯	હિન્દુ સંસારનું ધોરતમ અધઃપતન	૨૮૩
૮૦	ઓ હિન્દુ બહેનોઓ ! વાંચો, વિચારો અને રડો !... ..	૨૮૮
૮૩	હિન્દુવટને હાકલ !	૩૧૮
૮૫	હિન્દુજાતિ ! રો આંસુ ચોધાર, કેવો તારો સળગતો સંસાર !!	૩૫૩
૯૦	હિન્દુઓ સાવધાન !... ..	૩૪૨
૯૫	ઘૂંટણભર પ્રાર્થના	૩૫૫
૯૭	અછૂત ઔર હિન્દુસમાજ	૩૧૮
૧૦૦	શિક્ષા કા આદર્શ	૩૭૮
૧૦૫	હમારા કર્તવ્ય	૩૯૬
૧૧૦	કયા પહ કૂર કમ હો સનાતન ધર્મ હૈ ?	૪૧૯

૧૧૧	અબલાયે' સમજા બનેગી તબી દેશોદ્ધાર હોઆ ...	૪૨૦
૧૧૩	હિંદુસમાજ! તને સમર્પણ! ધૂળ પડો તારા હિંદુ- પણા પર!...	૪૨૨
૧૧૮	ધર્મને નામે અધર્મ...	૪૩૨
૧૨૦	આ તે પુરુષવર્ગનાં પરાક્રમ કે ક્રૂર કાળાં કર્મ? ...	૪૩૭
૧૨૪	બુદ્ધિમાન દેશભક્તો પ્રત્યે એક ખાસ મહત્વની સૂચના	૪૪૫
૧૨૬	વિધવા આશ્રમ (આર્યસમાજ) કાશી ...	૪૫૩
૧૩૦	વિધવાવિવાહ યોગ્ય છે કે અયોગ્ય? ...	૪૬૯
૧૩૨	મુસ્લિમ ગિરાદરોને બલામણુ ...	૪૭૪
૧૩૩	ધર્મને નામે લડી મરતા ભારતવાસીઓને સમર્પણ!	૪૭૭
૧૩૬	ભારતવર્ષની જનનીઓને ...	૪૮૨
૧૩૯	નેવનાં પાણી મોભે ચઢ્યાં!! ...	૪૮૫
૧૪૫	હિંદ હજુ પણ જગતને સંસ્કૃતિના પાક આપી શકે તેમ છે ...	૪૯૩

૪-વાર્તા, ચરિત્ર, નાટક ઇત્યાદિ

૭	મહાન શોધક એડિસન બહેરા કેમ રહ્યા છે? ...	૪૧
૧૩	મૂંઝો સગર્વણુધર્મ ...	૫૧
૧૮	સિંહણુ સમી માતા ...	૬૫
૨૭	મહત્તાનાં માપ ...	૮૩
૨૯	સાચા માળાની પરખ ...	૮૯
૩૧	ગુરુજીએ ક્યાંથી અને કેવી રીતે મેળવ્યું? ...	૯૩
૪૨	તુલસીરહસ્ય ...	૧૨૭
૫૬	લોકમાન્ય તિલકનાં થોડાંક સંસ્મરણો ...	૧૯૪
૫૭	પુરોહિતનું બલિદાન ! ...	૧૯૬
૬૦	એક મદ્રાસી સ્ત્રીની વીરતા ...	૨૦૪
૬૫	ખરો કર્મયોગી કેવો હોય? ...	૨૧૪
૬૬	“લહરાતી હૈ ખેતી દયાનંદ કી” ...	૨૨૧
૭૭	સંકલ્પ ...	૨૭૭
૭૮	પૂનામાં આવી વસેલો એક પરોપકારી પરદેશી ...	૨૮૦
૮૧	હિંદુપતનો તારણહાર ...	૩૦૬
૮૨	હિંદુવટનો રક્ષણહાર... ...	૩૧૪
૯૩	ભારતીય સંસ્કૃતિના સંરક્ષક શિવાજી મહારાજ ...	૩૪૫
૯૪	ગોસ્વામી તુલસીદાસ ઠા જીવન-કાર્ય ...	૩૪૭

૯૬	અદ્ભુતગતિ કી પરમાત્મશ્રદ્ધા...	૩૫૭
૧૨૫	સ્વામી વિવેકાનંદની ૨૫ મી સંવત્સરી...	૪૪૯
૧૩૫	હિંદુ-જાતિ કે આદર્શ પુરુષ શ્રીકૃષ્ણ !	૪૭૯
૧૪૬	કુલીનતાનો કાળો નાગ	૪૯૮
૧૪૭	ધર્મની અંતિમ પરીક્ષા	૫૦૬

૫-શિક્ષણ અને સેવા

૪	લોકસેવાના સાચા ઉદ્દેશ્યો માટે ઉત્તમ તક	૨૨
૬	મધની સેવાવૃત્તિ	૩૫
૨૧	આધુનિક કેળવણી-યુવાનો પર માડી અસર	૭૦
૩૪	જીવો જાપાનનું શિક્ષણ !	૧૦૩
૩૬	ગરીબોનો ઉદ્ધારક બનો !	૧૦૫
૬૨	સ્ત્રીઓની શોભા	૨૦૬
૧૨૭	તક્ષશિલાની પ્રાચીન વિદ્યાપીઠ	૪૫૫
૧૨૮	જ્ઞાનના દીપક પ્રગટાવો	૪૬૩
૧૪૪	આજનું શિક્ષણ એ શિક્ષણ નથી !	૪૯૦

૬-કૃષિ (ખેતીવાડી)

૧૬	વીજળાની મદદથી પાકમાં થતો વધારો...	૫૯
૪૪	ખેતીવાડી અને આગબગીચો	૧૩૨

૭-આરોગ્ય અને ઔદ્યોગિક

૧૧	વડોદરાનો લાલ માછસોરે લીધો !	૪૯
૧૪	ચમત્કારી સ્વામી !	૫૩
૧૭	શારીરિક નબળાઈ અને તેના ઉપાયો	૬૦
૨૨	બ્રહ્મચર્યાશ્રમની જરૂર	૭૧
૩૩	શુકનમાં લાપસી શા માટે ?	૧૦૦
૩૮	ખાદીનો પ્રચાર	૧૧૧
૪૫	શારીરિક સુખાકારી વિષે થોડીક સૂચનાઓ	૧૪૭
૪૬	દૂધ કેવી રીતે વાપરવું	૧૫૦
૪૮	શરીરસુખાકારી જળવવાનો અમૂલ્ય ઉપાય	૧૫૬
૪૯	શાસ્ત્રોક્ત અર્પર અથવા આપરિયાની ઓળખ	૧૬૦
૫૧	દહીંઓને સત્તાહ	૧૬૯
૫૨	ખોરાકમાં ઊતરવું વાસણનું ઝેર	૧૭૧
૮૭	એક અતિ અગત્યની કળા-જીજ્ઞાસુ	૩૩૪
૧૦૮	નિર્બંજતાનાં કારણો અને તેના ઉપાયો...	૪૦૫

૧૨૯ પરપ્રાંતના યુવકોને શિક્ષક બનાવવાના ખાસ વર્ગ... ૪૬૫

૮-પ્રકીર્ણ

૩	અમેરિકાની એક જાણુવા જેવી સંસ્થા	...	૮
૫	દૂરુણોનો અસરકારક ઉપાય	...	૨૯
૮	વીજળીથી સાવચેત રહેવાની જરૂર	...	૪૨
૧૦	જ્ઞાન અને વિજ્ઞાન	...	૪૫
૧૯	મગરથી બચવાનો ઉપાય	...	૬૬
૨૩	ઉચ્ચ ઉદ્દેશવાળું જીવન	...	૭૪
૩૦	એક પુરાતન ગ્રંથસંગ્રહ	...	૯૨
૩૯	નવી મા હોય તો નવો બાપ પણ થાય ને ?	...	૧૧૬
૪૩	અસિધારા-વ્રત	...	૧૩૧
૫૫	ચાચોડના મિયાંઓનું દીપડા સાથે દંડયુદ્ધ	...	૧૮૯
૭૨	વીર લક્ષમણજી કે પ્રતિ સૂર્યનખા કી ચિટ્ટી	...	૨૫૦
૭૬	રામ કા બાયકોટ	...	૨૭૨
૮૪	બડોં કી ચારી	...	૩૨૦
૮૮	છોકરાઓને છાના ઉપદેશ-નહારી સોબતનું ફળ	...	૩૩૬
૮૯	અખંડ સુખશાંતિ મેળવવાના ઉપાય	...	૩૪૧
૯૨	પૂર્વજોનું ગૌરવ	...	૩૪૪
૯૯	એક ચમત્કાર !	...	૩૭૬
૧૦૩	વર્ણવ્યવસ્થા વિષે મહાજનોના ઉદ્દગાર	...	૩૮૬
૧૦૪	ભારત કે બહાર રામાયણી કથા કા પ્રચાર	...	૩૯૧
૧૦૬	રાષ્ટ્ર કે યુવકોં કો આવાહન	...	૩૯૮
૧૦૭	ઉપવાસ કી અવધિ...	...	૪૦૪
૧૦૯	‘ આલોચક ’ કે પ્રતિ વિયોગી હરિજી કે સુંદર વાક્ય	...	૪૧૮
૧૧૨	પવિત્રતાની પ્રાપ્તિનો એક આખ્યાન ઉપાય	...	૪૨૧
૧૧૪	ગુલામીની ભાવના છોડો !	...	૪૨૪
૧૧૫	જ્ઞાતિના નારાયણ	...	૪૨૬
૧૧૭	અરીહાનો ઉપયોગ	...	૪૨૯
૧૩૮	ગોવધની ચળ ઉપર રામબાણુ દવા-કુચ્છરનું તેલ	...	૪૮૪
૧૪૦	દરિદ્રતામાંજ માનવરત્નો વધારે પાકે છે	...	૪૮૬
૧૪૮	નવું કાટ નહિ ખાય તેવું પોલાદ	...	૫૧૨

शुद्धि पत्र

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
७	२	वदतर	वदतर
५८	३	महत्त्वकांक्षाओंनुं	महत्त्वाकांक्षाओंनुं
६७	१६-२०	आसिरियाना	असिरियाना
६८	१०	सहनो	सहनौ
१०७	१६	शरवार	शरवीर
१०६	४	शास्त्री	शास्त्रो
१३१	२३	श्वपति	स्वपति
१४४	१४	नुकसानकारक	नुकसानकारक
१६१	१३	रसाणव	रसार्णव
१६५	८	ध्यादिक, आदिक	द्व्यादिक, व्यादिक
२२६	१५	भूछो करी	भूछो साक्ष करी.
२३५	२१	भुद्धिमें	भूद्धिमें
२४७	२३	अर्तन-भाडे	अर्तन-भाडे
२५२	१०	मनोर मे	मनोरमे
२५३	६	मान	मनि
२६३	२६	छोडाभयुना	छोडाभयुना
३०१	१६	गर्भ	थर्भ
३३३	११	मानापमान	मानपान
३५२	२७	दारित	दारिद्र
३५४	१४	कलुप	कलुषु
३८५	७	जैसे	जैसे
३८७	१५	शुकी से शुक्	शुकी से शुक्
४००	२६	आश्रमे	आश्रमों
४७३	२२	गडेका	गडेगा
४६१	२३	देवदीवासे।	देहदीवासे।

(સંગ્રહકર્તા-શ્રી. રામનાથ શર્મા-“ કમલેશ ” વિશારદ)

“ઉત્તમ કુળમાં જન્મવા કરતાં ઉત્તમ અને ગૌરવપૂર્ણ કીર્તિ પ્રાપ્ત કરવામાં વધારે મહત્તા રહેલી છે.”

“મહાન કાર્યોના પ્રતિપાદનમાં જીવનનું મુખ્ય કર્તવ્ય સમાધિ જતું નથી; પરંતુ જાતેજ મહાન થવું એજ કર્તવ્ય છે.”

“ઉત્તમ ચારિત્રની કિંમત હીરા, માણેક, સુવર્ણ, રાજસત્તા અને સિંહાસન કરતાં અનેકગણી વધારે છે.”

“જે મનુષ્ય સદાચારી નથી, તે ઈશ્વરને વિદ્યાદ્વારા પણ નથી મેળવી શકતો.”

“માણસની રહેણીકરણીજ દર્શાવી આપે છે કે, આ માણસ સારા જીનો છે કે નહિ; સ્વરવીર છે કે કાચર અથવા પવિત્ર છે કે અપવિત્ર.”

“સદાચારજ વિદ્વાનનું જીવન છે અને તેની જીવન-માત્રાને પ્રગમ કરનાર છે.”

“જે પરોપકારમાં રચ્યોપચ્યો રહે છે, ઈશ્વરમાં જેને વિશ્વાસ છે અને સત્યને જે અનુસરે છે, તેને માટે આ પૃથ્વીજ સ્વર્ગ સમાન છે.”

“સાચા મનુષ્યના રક્તનું એક બિંદુ પણ મહાસમુદ્રના અગાધ જળ કરતાં વધારે મૂલ્યવાન છે.”

“સંસારની સર્વ પદવીઓમાં મનુષ્યનું પદ સર્વશ્રેષ્ઠ છે.”

“મનુષ્યોની સંખ્યા, નગરોનો વિસ્તાર અને તેમની સમૃદ્ધિ એ કોઈ પણ દેશની સાચી ઉત્કૃષ્ટતાનું પ્રમાણ નથી; પરંતુ તે દેશ જે જાતના માણસો ઉત્પન્ન કરે છે, તેજ તેનું સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રમાણ છે.”

“પુરુષ અથવા સ્ત્રીની સત્કીર્તિજ તેના આત્માનો સર્વશ્રેષ્ઠ અને પ્રથમ શણગાર છે.”

“‘સદ્ગુણ’, મનુષ્ય માંદો પડતાં તેની સાથે માંદાચે નથી પડતા અને તેના મૃત્યુ સાથે નાશ પણ નથી પામતા.”

“મહાન પાંડિત્ય અને વિદ્વત્તા તેમજ તર્કશાસ્ત્ર અને અલંકારશાસ્ત્રના જ્ઞાનથી મનુષ્ય મહાન નથી થઈ શકતો. મહત્તાને માટે તો સુચારિત્યનીજ આવશ્યકતા છે.”

“મહાન કુબેર ભંડારી જેટલા દ્રવ્યવાન થવા કરતાં કીર્તિ અને પ્રેમના ભંડારી થવું વધારે મહત્ત્વનું છે.”

“તમે ધનપતિ હો કે ગરીબ, અમીર હો કે ફકીર, એ બધું સો વર્ષ પછી ભુલાઈ જશે; પરંતુ તમારાં સદાચરણુ યા દુરાચરણુનો પ્રભાવ હજારો વર્ષ સુધી રહેશે.”

“ગરીબાઇનો વારસો મળવો એ સદ્ગુણોનો વારસો મળવા જેવું છે.”

“ધનની જરૂર નથી, સત્તાની જરૂર નથી, સ્વતંત્રતાની જરૂર નથી અને આરોગ્યની પણ એટલી જરૂર નથી—માત્ર સુચારિત્યનીજ જરૂર છે.”

“મનુષ્યના જીવનનું ‘માપ’ તેનાં કરેલાં કાર્યોથી થાય છે, જે-

મરથી નહિ. વિચારદ્વારા તેના જીવનનું ‘માપ’ થઇ શકે છે, નહિ કે શ્વાસોચ્છ્વાસદ્વારા. તેના હૃદયની લંગનીથી જીવનનું ‘માપ’ થાય છે, નહિ કે ધડિયાળના કાંટાથી. જે માણસ સારામાં સારા વિચાર રાખે છે, ઉત્તમ મનોવૃત્તિઓવાળો છે અને જે સારાં કામ કરે છે, તેજ માણસ સૌથી વધારે જીવે છે.”

“દેશની પ્રત્યેક પાઠશાળામાં, પ્રત્યેક ઘેર, પ્રત્યેક રસ્તાની બાજુએ ને પ્રત્યેક યુવકયુવતીના શયનાગારમાં એ સૂત્રો ટાંગેલાં હોવા જોઇએ કે:-

સુચારિત્ર્યજ શક્તિ છે, સુચારિત્ર્યજ દ્રવ્ય છે, સુચારિત્ર્યજ ધર્મ છે, સુચારિત્ર્યજ મોક્ષ છે અને સુચારિત્ર્યજ બધી ઉત્તતિઓનું મૂળ છે.”

(“વિશ્વમિત્ર”ના એક અંકમાંથી)

શુરુઓ, પાંડિતો કે વક્તાઓ ઉપર પણ પથરા તો ફેંકાશેજ, પરંતુ તેથી ડરવાનું નથી. —સ્વર્ગના પ્રકાશ

“નૈસર્ગિક સુંદરતા પર કૃત્રિમતાનો ઢાળ ચડાવવાની જરૂર નથી.” —સત્યવાદી

“પુરુષોનો એ સ્વભાવ હોય છે કે, સદાસર્વદા તેઓ વિપથગામી બની જાય છે; પરંતુ તેમની પત્નીઓએ પોતાનાં બળ, જીજ્ઞાસ અને કૌશલ્યથી ગમે તેમ કરીને પણ તેમને સીધા માર્ગ પર રાખવા જોઇએ.” —બાળ્ય રવીંદ્રનાથ ટાગોર

“બને તેટલી રીતે લોકો પાસેથી ઓછી સેવા લેવી અને તેમની અધિક સેવા ઉઠાવવી.” —મ૦ ટોલ્સ્ટૉય

“મનુષ્ય પોતાનું જીવન કેમ ઉપયોગી કાર્યમાં રોકે છે કે નિરુપયોગી કાર્યમાં રોકે છે, એટલા ઉપરથી તેના જીવનનું ખરું મૂલ્ય નક્કી કરી શકાતું નથી; પણ તે કેટલે દરજ્જે ત્યાગી થયો છે અને નિરભિમાની બન્યો છે, તે ઉપરથીજ તેના જીવનનું મૂલ્ય આંકવું જોઇએ.” —મ૦ ટોલ્સ્ટૉય

૨-આઓ કૃષ્ણ !

આઓ કૃષ્ણ કન્હેયા, આઓ. ત્રિવિધ તાપસે સંતપ્ત હમારે હૃદયમંદિર કે એક બાર અમૃતબાણીસે ફિર બી સિંચિત કર દો. હમારી આશાલતાયેં મુરઝા રહી હૈં, કર્મયોગશી વારિ છી વૃષ્ટિ કર ઉન્હેં એકવાર ફિર હરાબરા બનાદો.

હમ તુમ્હેં અકારણ નહીં પુકાર રહે હૈં. તુમ્હેં કષ્ટ દેને કા હમેં બિલકુલ સાહસ નહીં હોતા, યદિ કુરુક્ષેત્ર કે મૈદાનમેં તુમને

यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत।

अभ्युत्थानमधर्मस्य तदाऽऽत्मानं सृजाम्यहम् ॥

કી આશા નહીં દિલાયી હોતી ? પ્યારે કૃષ્ણ ! કયા અપની પ્રતિજ્ઞા ભૂલ ગયે જો આજ હમેં યાદ દિલાને કી આવશ્યકતા ઉપ-સ્થિત હુધ હૈ ? તુમ તો સર્વગ્ન હો, ફિર કયોં આંખ મૂઢે પડે હો ? કયા ભારત કી ખર્તમાન દશા કા ઓર બી પતન દેખના ચાહતે હો ? ભગવન્, ઐસી નિષ્કૃરતા તુમ મેં કળ સે ઉત્પન્ન હુધ ? કયા કરુણા-સાગર નામ કા તુમને બહિષ્કાર કર દિયા ? કયા તુમ્હારી કરુણા કા અગાધ સમુદ્ર બી સૂખ ગયા ? નહીં તો એક બાર ભારત મેં આકર અપને બચન કી રક્ષા કયોં નહીં કરતે ? એક દ્રાપદી કી લાજ રખને કે લિયે તુમ કિતને ચિન્તિત હુએ થે ? આજ તો ભારતભૂમિ મેં લાખોં દ્રૌપદી બ્યાકુલ હોકર તુમ્હેં પુકાર રહી હૈં. એક કંસ કે મારને કે લિયે તુમને કયા કયા ખેલ દિખાયે થે ? આજ દેખો સૈકડોં કંસ તુમ્હેં યુનીતી દે રહે હૈં. એક સુદામા કી દીન દશા દેખકર તુમને આંસુઓં સે ઉનકે ચરણુ ઘો ડાલે થે, આજ તો લાખોં સુદા-મા તુમ્હારે દર્શન કે લિયે બ્યાકુલ હો રહે હૈં. તુમ્હારે લિયે તો અનન્ત કાર્યક્ષેત્ર પડા હુઆ હૈ. ફિર બતાઓ, તુમ્હારે નહીં આને કા કોનસા કારણુ હો સકતા હૈ ? કયા કાર્યભાર સે ડર તો નહિ ગયે ?

तुम्हारी वीलाभूमि भारतमही के आज विदेशीयोंने पददबित कर रखा है, उस अजबूमि की गाथें तुम्हारे जैसे सेवक के पाकर भारत में दूध की नदियां बहाती थीं इन्हें अजब भरपेट करने की भी सुविधा नहीं है. हे गोपाल ! बिभते बेभनी कांपती हैं, तुम भी सुनकर એક બાર થરાં જાઓગે કે જુસ ભારત મેં જોઅધ કા નામ નહીં થા વહાં યવનોં ઔર બિદેશી જોબક્ષકોં કે લિયે પ્રતિ ૫ સેકંડ મેં એક ગાય કસાઈયોં કે છુરે કે નીચે પડ કર હિંદુ-ઓં કે કોસતી હુઇ તુમારે ધામ કે ચલી જ રહી હૈ. કયા ભારતવા-સીયોં કે ઉતકટ પાપકર્મ સે કુદ્દ હો તુમને સબી જોઓં કે જોલોક હી મેં મગા લેને કા નિશ્ચય કિયા હૈ ? નહીં તો, જહાં એક નિર્દોષ મજરાજ કે આહકે મુખ સે બચાને કે લિયે તુમ નંગે પાંચ દોડ પડે થે, વહાં પ્રતિદિન હજારોં જોઓં કે રક્તપાત સે ભારતભૂમિ કે કલુ-પિત હોતે દેખકર બી તુમહારી નિદ્રા બંઝ કયોં નહીં હોતી ? તુમને ભારત કે સુજલા, સુકલા ઔર શસ્ય સ્યામલા દેખકર અપની પ્રિય-તમા લક્ષ્મી કે નિવાસ કે લિયે યહી સ્થાન ઠીક કિયા થા, પર તુમહારે આંને મેં દેર દેખકર વે બી રસકર સાત સમુદ્ર પાર તુમહારી ખોજ મેં બટક રહી હૈ. શીઘ્ર આકર ઉન્હેં સાન્ત્વના કયોં નહીં દેતે ?

યોગિરાજ ! તુમને અર્જુન કે જુસ કર્મયોગ કી શિક્ષા દેકર મહાભારત કે યુદ્ધ મેં પ્રવૃત્ત કર દિયા થા, ઉસકા આજ સર્વથા લોપ હો રહા હૈ. લોગોં કે કર્મ અકર્મ કા જ્ઞાન હી નહીં હૈ, ફિર ઉસકો કુસલ રીતિ સે સંપાદન કિસ પ્રકાર કરેં ? તુમહેં તો માલુમ હી હોઆ કે આજ ભારત મેં કિતને મતુખ્ય બ્રાહ્મી સ્થિતિ કે પ્રાપ્ત હોકર અમૃતત્વ કે અધિકારી બને હેં ! તુમને કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે મા ફલેષુ કવાન્નવ । માકર્મફલહેતુર્સર્મા તે સંગોસ્ત્વ કર્મણિ ॥ કા ઉપદેશ દેકર નિષ્કામ ભાવ સે કર્મ કરને કા આદેશ દિયા થા—પર ભારતબાસી ઉસે ભૂલકર દુઃખોં કે બંવર મેં પડે હુએ હેં. અજ તો યહાં સબી કામ ટકે સે તોલે જાતે હેં “ પદ બેટા ચંડી, જુસ સે

यठे ढंडी ” और “ पढो यंद्रिका, जस से यठे ढंडिका ” का निनाद
 सर्वत्र गूँज रहा है. कर्तव्यधर्म की दृष्टि से काम करने वाले सरल
 प्रकृति के या साक्ष शब्दों में ये सींग के गधे समझे जा रहे हैं.
 “ निराशी और निर्भम ” होकर काम करनेवाले कहां दिखायी देते
 हैं ? इस यही हुआ है कि समाज की सभी व्यवस्थाओं में गड-
 ब्यड जाला भय गया है. समाजरूपी गाड़ी के सभी पहिये आज
 भेकार हो रहे हैं—गाड़ी उन्नति के पथ में सरपट कैसे दौड़ लगावे ?
 समाज के शीर्षस्थानीय आकाशचूड़वता ज्ञानमय से भली हो समाज
 का संभालन कहां तक करेगे ? वे पानी पोंछे, रसोद्ये और न मालूम
 कया कया जनकर यद्रवृत्ति का अवलम्बन कर रहे हैं. क्षात्रधर्म का
 तो भारत से लोप ही हो रहा है.—नहीं तो पुम्हारी वीलाभूमि इस
 प्रकार पराधीनता की कालिमा से कलंकित क्यों होती ? वैस्थों की
 यर्थां तुम से क्या करे ? उनके हाथों कृषि, जोरक्षा और वाणिज्य
 का भार तुमने सोंपा था, वे आज विदेशी व्यापार का जूड़न खाट-
 ने में ही अपने को कुतकृत्य समझ रहे हैं. प्रति वर्ष एक करोड़
 पशुओं का अध देश में हो जाता है, पर उनके कान में जूँ भी
 नहीं रेंगती. अहुत हुआ तो ग्राहकों से धर्म पाते के नाम पर यंदा
 लेकर कहीं पिंजरपोस जाल दिया और गोभक्त होने का सर्टि-
 फिकेट पा गये. लगवन् ! तुम्हें जनकर आश्चर्य होगा कि अहुत से
 कुलांगार तो धन धर्मपातों में ऐकत्र द्रव्यों को भी अपना ही समझ
 मनमाने तौरसे अपव्यय करते हैं. देश का वाणिज्य मिट्टी में मिल
 गया है और करोड़ों भारतवासी भूजों भर रहे हैं. पर उन्हें पूछ-
 नेवाला कोष्ठ नहीं है. तुमने कहा था, “दरिद्रान् भर क्रीन्तेय” पर
 यहां तो लाट गवर्नरों को दावते देकर ही शैलज कृतकृत्य होते हैं.
 कहां तक सुनाये; आज पुम्हारे गीताधर्म को मानने का ढांग करने-
 वाले, अडे अडे तिलक लगानेवाले और अपने को धर्मावतार मान-
 नेवाले लोग शुनि वैव श्रवणके च पंडिताः समदर्शिनः को जनते

હુએ બી અછૂતોં કા કુત્તોં સે બી વદતર સમજતે હૈ. કુત્તે તો ઉનકી ગોદ મેં, ઉનકે કંધે પર, ઉનકી સુખશૈય્યા પર વિરાજ સકતે હૈ, પર અછૂત સૌ હાથ દૂર તક નહીં ફટકને પાતે. કહો ફિર બારત મેં શુદ્ધ વર્ણાશ્રમ ધર્મ કી પ્રતિષ્ઠા કેસે સ્થિર રહ સકતી હૈ? શિલાધાર હી ભોપ હો જાને સે જાવન કય તક ખડા રહેગા. ઇસી સે આજ હિંદૂ મંદિર ધ્વંસ હોને પર હૈ! વાસુદેવ! એક બાર આ કર ઇસકી મરમત કર જાઓ, નહીં તો ઇસે ઢહા કર કાઢ નયા હી મંદિર ખડા કર દો. યદિ દેર કરોગે તો તુમહેં પહચાનનેવાલા બી કાઢ નહીં મિત્રેગા.

ભગવન્! તુમને ગીતા મેં ધર્મ કા સાર તો જા રહી દિયા હૈ, પર ઉસે સમજાનેવાલા ઔર સમજકર ઉસ કે અનુસાર ચલનેવાલેં નહીં દિખાયા દેતે! આઓ, એકબાર અપની જાદૂ બરી બંસી ફૂંક દો, જિસ સે હજારોં વર્ષ કી હમારી મોહનિદ્રા ટૂટ જાય ઔર હમ કર્મયોગ કે માર્ગ મેં પ્રવૃત્ત હો જાય. આજ બારત મેં વહી સમસ્યા ઉપસ્થિત હૈ જિસ કા સમાધાન કર તુમને અર્જુન કા મોહ જાંમ દિયા થા. એક બાર આ જાઓ ઔર હમેં રાહ દિખા કર મન્તવ્ય સ્થાન તક પહુચા દો! સ્વાધીન બારત હી તુમહારા શિક્ષા કા મર્મ સમજ કર સંસાર મેં ઉસકા વિસ્તાર કર સકતા હૈ. યદિ તુમ પ્રતિષ્ઠા કી રક્ષા કરના ચાહતે હો તો એક બાર અવશ્ય આઓ, નહીં આના હો તો હમેં ઇસ તરહ ધુલા ધુલા કર મત મારો. એક વાર હી પ્રલય કી જાંચકર લીલા દિખા કર બારત ભૂમિ કો મહા-સાગર મેં પ્લાવિત કર દો. ('વિશ્વમિત્ર'ના એક અંકમાંથી)

“અતિ ઉચ્ચ સાધ્ય સિદ્ધ કરવા માટે કષ્ટ સહન કરવા ઉપ-
રાંત ભોકોનો ઉપહાસ પશુ સહન કરવો પડે, તો એનાથી અધિક
એક બીજું કંઈ નથી.”

—માર્કસ ઓરેલિયસ

“સુખી થવાનો સરળ માર્ગ પરાંપકારથી દેહ અર્પણ કરવો
એજ છે.”

—મ૦ દોસ્તોય

૩-અમેરિકાની એક જાળવા જેવી સંસ્થા

“ ખરાબ ” કહેવાતાં બાળકો માટેનો આદર્શ આશ્રમ

(અનુવાદક:-શ્રી. દિલ્લિપુરા બ. દિવાનજી)

“ નિરુપયોગી થઇ પડેલા આ દિવસોના શુષ્ક અરણ્યમાં બટકતો હું તમારી સંસ્થા જોવા આવી ચડ્યો અને ત્યાં તો એ શુષ્ક અરણ્યમાં ઝળકી ઊઠેલું જીવનનું ચૈતન્ય-ઝરણું મેં નિહાળ્યું. મોટી કહેવાતી બીજ વસ્તુઓ લુલાઇ જશે, પરંતુ તમારી નાનકડી શાળાનાં સ્મરણો તો મારા જીવનમાં વણાઇ ગયેલાંજ રહેશે; કારણ કે તમારી શાળામાં મને સત્યનું દર્શન થયું છે-અને ત્યાંથી આવ્યા પછી મારા જીવનમાં કંઈક અલૌકિક વસ્તુ હું અનુભવી રહ્યો છું.”

મિ. ફ્લોઇડ સ્ટાર માને છે કે:-

“ ખરાબ બાળક જેવી વસ્તુજ દુનિયામાં નથી. જેને આપણે ‘ ખરાબ ’ કહીએ છીએ તે તો અવળે માર્ગે વળેલા બાળકની વૃત્તિમાત્ર છે. સુજનતા અને પ્રેમના અનુકૂળ વાતાવરણમાં રહેનાર સર્વ બાળકો હમેશાં સારાંજ નીવડે છે.”

અને એ ફ્લોઇડ સ્ટાર કોણ છે ?

સમાજે બાળકોને વંદી ગયેલાં તરીકે ફેંકી દીધાં હોય તેવાં “ ખરાબ ” બાળકોમાંથી સરસ પુરુષો બનાવવા ફ્લોઇડ સ્ટારે બાર વર્ષ અગાઉ પોતાનો આશ્રમ ખોલ્યો હતો અને આજે તે આશ્રમ જગતમાં “ સ્ટાર કોમનવેલ્થ ” તરીકે મશહૂર છે. “ ખરાબ ” બાળક હોય છે એવું ફ્લોઇડ માનતાજ નથી અને એવા એમના વિચારો પર એમણે સ્ટાર કોમનવેલ્થની બધી સંસ્થા રચી છે. સમાજના અસહ્ય ત્રાસથી બાળકમાં સર્વ સહૃદયતાઓ સર્વાંશે કચરાઇ ગઈ ન હોય, તો એ “ ખરાબ ” કહેવાતાં બાળકોમાંથી સરસ ચારિત્રવાન શુદ્ધિશાળી પુરુષો પ્રગટ થઈ શકે છે. એ સત્યની પ્રતીતિ ફ્લોઇડ

દર વર્ષે આશ્રમમાંથી નીકળતાં બાળકોદ્ધારા આપી રહ્યા છે.

અને એ બાળકોનાં શરીર અત્યંત નીરોગી હોય છે. કવચિતજ તેઓ માંદગીથી પીડાય છે. સ્ટાર કોમનવેલ્થ શરૂ થયાને આજે બાર વર્ષ વહી ગયાં અને ફેટલાંચે બાળકો તેમાં રહી ગયાં અને રહે છે; છતાં એક પણ મરણ ત્યાં થયું નથી. સ્ટારનો અનુભવ એવો છે કે, “તંદુરસ્ત શરીરમાંજ તેજસ્વી મન તથા પવિત્ર આત્મા નિરંતર વસેલો હોય છે.”

શરૂઆતનાં થોડાં વર્ષો સુધી એ ખીલતી સંસ્થામાં છ થી બાર બાળકો રહી શકતાં. અત્યારે બાળકોની સંખ્યા સાઠની છે. છેલ્લાં બાર વર્ષોમાં સમાજનાં “વંદી ગયેલાં” કહેવાતાં ત્રણસો બાળકોને ફક્તોછડ સ્ટારે પોતાની સંસ્થામાં આશ્રય આપ્યો છે અને જ્યારે એ બાળકો સંસાર છોડી બહાર જીવનક્ષેત્રમાં પડે છે, ત્યારે સર્વ કાષ્ટ સ્ટાર કોમનવેલ્થની ચશપતાકામાં તેજસ્વી રંગ પૂરી તેના સત્કાર્યના સ્મરણસ્થળો થઈ પડે છે. હજી સુધી સ્ટાર કોમનવેલ્થનો બાળક નિષ્કૂળ નથી નીવડ્યો અને એમાંજ સ્ટારની તેજસ્વી ભાવનાઓનો વિજય પ્રકાશે છે.

સ્ટાર હજી યુવાનજ લાગે છે અને એનામાં એ યુવાવસ્થાનો જીજ્ઞાસો ઉત્સાહ એટલો પ્રબળ છે કે, એ વૃદ્ધાવસ્થામાં પ્રવેશ કરશે કે કેમ એજ શંકા છે. સ્ટારની કારકિર્દીમાં કાર્યપરાયણતા પ્રથમ-થીજ અબકી જો છે.

જ્યારે તે બાળક હતા ત્યારે તેમની પાડોશમાં પતિ-પત્ની વાતો કરતાં હતાં કે, “આ બિચારાં બાળકોને કાઈ બોલાવતું નથી અને સર્વ કાષ્ટ એને વંદી ગયેલાં ગણી ફેંકી દે છે. આપણે એને રાખીશું અને એમનું જીવન સુધારવા પ્રયાસો કરીશું.” પાછળથી ફક્તોછડ જોઈ શક્યા કે, એ પાડોશી દંપતીએ ખરેખર પેલાં નિરાધાર બાળકો રાખ્યાં અને સમાજે જેમને કંટાળા વંદી ગયેલાં તરીકે ફેંકી દીધાં હતાં, તેજ બાળકોને તેમણે આરિઅવાન પુરુષો બનાવ્યા

અને તેમ કરવામાં તેમણે એકજ વસ્તુ પર ખાસ ધ્યાન આપ્યું; તેમનું વાતાવરણ એટલું શુદ્ધ બનાવી દીધું કે, તેમનામાં છુપાયેલી સદૃશ્તિઓ ખીલવા લાગી. બાળક ફ્લોઇડ પર આ અખતરાઓની જાંડી અસર થઈ! એના અંતરમાં પ્રેરણા જાગી કે, “બસ, આવા શિક્ષણકાર્યમાં જીવન સમર્પણ કરવામાં કેટલો બધો આનંદ પડશે!” અને તેજ દિવસથી ફ્લોઇડનાં લાવી સ્વપ્નાંઓનું કેન્દ્રસ્થાન એજ પ્રેરણાએ લઇ લીધું. આદિબચન મહાવિદ્યાલયમાંથી સ્નાતકની પદવી મેળવી તેમણે પ્રસિદ્ધ મેકફેડનની વ્યાયામશાળામાં કામ કર્યું. તે સમય દરમિયાન ફ્લોઇડે મેકફેડનના શરીરવિકાસના નિયમો વિષે જે દૃઢ અભિપ્રાયો બાંધી લીધા, તે જીવનપર્યંત તેમણે આજ લગી સાચવી રાખ્યા છે અને તેમના શિક્ષણકાર્યમાં તે દૃઢ માન્યતાઓને યોગ્ય સ્થાન મળી ગયું છે.

વારસામાં મળેલી કંઇક મિલકત પર ફ્લોઇડે એમના જીવનનાં સ્વપ્નાંઓનો કાર્યપ્રદેશ રચવા માંડ્યો. એમણે આદિબચન પાસે ચાળીસ એકરનું ખેતર ખરીદ્યું અને તે પર એક નાનકડું મકાન બંધાવ્યું. એ મકાનને એમણે આનંદ-કુંજ (ગ્લેડસમ કોટેજ) નું નામ આપ્યું; કારણ કે તેઓ માને છે કે, તે દિવસે તેમના જીવનમાં સર્વોચ્ચ આનંદની શરૂઆત કરી દીધી હતી. હજી મકાન તો પૂરું બંધાયું પણ ન હતું, એટલામાં ફ્લોઇડે શાળા ખોલી અને ત્રણ બાળકોને દાખલ કરી દીધાં. મકાન બંધાતું હતું તે દરમિયાન બાળકો પાસેના તમેલામાં સૂતાં. વખત જતાં તેમણે તે ખેતર અને મકાન એક મંડળને સોંપી દીધાં અને પોતે તો પેલા બાળક જેટલા ગરીબ થઇ રહેવા લાગ્યા! અને જે પુરુષ આવા બલિદાન પર પોતાનું જીવનકાર્ય શરૂ કરે છે તેની સફળતા વિષે કોઇકનેજ શંકા આવે.

મિશિગાનની અદાલતોના ન્યાયાધીશો સમજી ગયા કે, સ્ટારની શાળા સુંદર કાર્ય કરી રહી છે. આથી તેમની પાસે આવતાં વંદી ગયેલાં બાળકોને તેમણે સ્ટાર પાસે મોકલવા માંડ્યાં. સ્ટારની શાળા-

માં વિદ્યાર્થીઓ ભલરાવા લાગ્યા, એટલે સ્થળસંક્રાંતિની મૂંઝવણ વધતી ગઈ. ફ્લોઇડે બીજું મકાન બાંધવાનું કામ શરૂ કર્યું. વખત જતાં નાણાં મળી રહેશે, એ આશામાં એમણે તે મકાન પાછળ ખર્ચ કરવા માંડ્યો; પરંતુ આખરે તો એ ખર્ચ કરતાં હજાર ડોલરનું હેતું થઈ ગયું અને સ્ટાર પાસે તો કંઈ રકમ રહી ન હતી. એક દિવસે તો એમના ગળવામાં ફક્ત ૩. ૪૬ ડોલરજ રહ્યા ! નિરાશ થઈ સ્ટાર વિચાર કરવા લાગ્યા અને એવા પંદર પુરુષોની યાદી બનાવી, જે દરેક એમને સો સો ડોલર આપી શકે. એમણે વિચાર કર્યો કે, “જો આ પંદરમાંથી પાંચ પુરુષો પણ ન આપે, તોયે હજાર ડોલર મળી જશે; પરંતુ કદાચ પાંચથી વધુ ના પાડે તો ? અને બાકી ન આપે તો ?”

એ ડોલર ઉધરાવવા સ્ટાર તૈયાર થયા, એટલામાં ટપાલી આવ્યો અને ટપાલમાંથી હજાર ડોલરનો એક નીકળ્યો ! એક મોકલનાર બહેન લીલી જી. ન્યૂટન હતાં. કાગળમાં લખ્યું હતું કે, સ્ટારના કાર્યથી તેમને ખૂબ સંતોષ થયો હતો અને જો સ્ટાર સંસ્થા ફિલાડેલ્ફિયામાં ખસેડવામાં આવે, તો પોતાનાં સર્વ નાણાં એમાં રોકવા એ બહેન તૈયાર હતાં.

સ્ટારે જવાબ લખ્યો કે, “સંસ્થાને ફિલાડેલ્ફિયામાં લઈ જઈ શકાય એમ છે નહિ અને જો એ શરત સિવાય નાણાંની મદદ એ બહેન તરફથી મળશે, તો સંસ્થાના બીજા મકાનને તેમનું નામ આપવામાં આવશે.” ન્યારે ટપાલી જવાબ લાવ્યો, ત્યારે લીલી ન્યૂટન મરણપથારી પર પડ્યાં હતાં અને કાગળ વાંચી તરતજ તેમણે જે હજાર ડોલરનો એક મોકલી આપ્યો. લીલી ન્યૂટનનું એ છેલ્લુંજ કાર્ય હતું. આવી રીતે “ન્યૂટન હોલ” માં એ બહેનના ડોલર ખર્ચાયા હતા, જેમણે સ્ટાર અથવા એમની સંસ્થાનાં કદી પણ દર્શન કર્યો ન હતો.

દિવસો પસાર થયા અને સ્ટાર સંસ્થાના કાળામાં ઉમેરો થતો

ગયો; પરંતુ એનો ખર્ચ તો ફાળાથી કંઈક વધારેજ રહેતો; એટલામાં કોઇ ખીજ બલી બહેને એક નવું ઘર બાંધવા નાણાં આપ્યાં. મિશિગનના કેટલાક પ્રદેશોએ કાયદા પસાર કરી સ્ટાર સંસ્થાના નિભાવ માટે ખાસ નાણાં જુદાં કાઢ્યાં. “ ગ્રાંડ રેપિડ્સ ” સંસ્થાનાં બહેન એમિલિ જ્વેલ ક્લાર્કે શાળાના મકાન સારુ ૩૦,૦૦૦ ડોલર આપી દીધા. વળી જુદે જુદે ઠેકાણેથી ફર્નિચર, વાજિંત્રો, ચિત્રો વગેરે હિપયોગી વસ્તુઓ આવવા માંડી અને સ્ટાર સંસ્થા ખીલતી ગઈ. અત્યારે જમીન, મકાન ઇત્યાદિ મિલકતની કિંમત ૧૫૦,૦૦૦ ડોલર છે.

ફ્લોઇડ સ્ટારે પ્રથમથીજ એટલું તો ૨૫૯ કરી દીધું છે કે, એમની સંસ્થા કંઈ દવાખાનું નથી કે જેનાં ગમે તેટલાં ખરાબ થઈ ગયેલાં બાળકો દાખલ થઈ શકે. દાખલ થતી વખતે દરેક બાળકને બેનેટ યોજાલી માનસિક પરીક્ષામાંથી પસાર થવું પડે છે. વર્ષ સુધી તો કોઇ પણ પ્રકારની ડખલગીરી વિના વડીલ અથવા ન્યાયાધીશને બાળકની સર્વ જવાબદારી સ્ટારને સોંપી દેવી પડે છે. સ્ટાર એટલી પણ કાળજી રાખે છે કે, અદાલતની શિક્ષા તો બાળકો આવી જાય તે પહેલાં એમને સંસ્થામાં લઇ લેવાં જોઈએ. આથી પેલી અદાલતની શિક્ષાની નૈતિક અસરમાંથી બાળકો મુક્ત રહે છે.

સરીર, મન અને આત્માનો એક સાથે વિકાસ થવો જોઈએ, એ સત્યનું પૂર્ણ જ્ઞાન સ્ટારને જોટલું થયું છે, તેટલું જાગ્યેજ ખીજને થયું હોય. સ્ટાર માને છે કે, તેજસ્વી બુદ્ધિ અને પવિત્ર આત્મા રોગી શરીરમાં રહી શકે નહિ અને તેથીજ બાળકના વિકાસમાં નીરોગી શરીરને પ્રથમ સ્થાન મળે છે. સ્ટારનાં મકાનો હવાજીમસથી જીભરાઇ ગયેલાં હોય છે અને જાળિયાનું કદ પણ બારી જોટલું હોય છે. સ્વચ્છ પથારીમાં બાળકો જાંબે છે અને તેમને ખૂબ સારી નિદ્રા મળે છે. સૂતી વખતે બાળકો તકિયા વાપરતાં નથી. નાનાં બાળકો રાતના ૮ વાગે સૂઇ જાય છે અને કોઇ પણ બાળક દાઢી મોડો સૂતો નથી. સવારના ૭ વાગતાં જાગવાનો ધંદ વાગે અને

પથારીઓ યોગાનમાં મૂકી દેવામાં આવે છે. પછી બાળકો ઠંડા પાણીમાં નહાવા દોડી જાય છે. ૬-૩૦ વાગે નારતો થાય છે અને પછી દરેક બાળક પોતાની પથારીને પાછી યોગ્ય સ્થળે મૂકી દે છે. બાળકોને દરરોજ વારાફરતી કંઈ ને કંઈ કામ કરવાનું હોય છે. કોઈક પવાલાં સાફ કરે છે, તો કોઈક ઝાડુથી ઝોરડાઓ સાફ કરે છે. તે સિવાયનાં બાળકો રમવા દોડી જાય છે. ૮ વાગે એટલે પછી અભ્યાસનો સમય શરૂ થાય છે, પછી બાગમાં કંઈક કામ નીકળે અને પાછો અભ્યાસ શરૂ થાય. વળી સાંજ પડતાં રમતો શરૂ થાય. ૪૦ એકર જમીન ખેતીના ઉપયોગમાં લીધી છે અને લગભગ બધા વિદ્યાર્થીઓ તેમના ખોરાકની વસ્તુઓ ખેડી લે છે. વર્ષ દરમિયાન વિધિવિધ જાતનાં ફળ અને વીસેક જાતનાં શાક ઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે. વાસી વનસ્પતિને રસોઇયાઓ શિયાળા સારુ સાચવી રાખે છે.

સ્ટાર અથવા બાળકો કોઈને માંસ ખાવાની ટેવ નથી એટલે ખાટકીને કંઈ આ સંસ્થામાંથી લાભ નથી મળતો. બાર વર્ષ અઝાલે સંસ્થાની સ્થાપના થઈ, તે સમયે ખોરાકમાં માંસને સ્થાન ન હતું; પરંતુ બહારથી ખૂબ ટીકા થવા લાગી કે, સ્ટાર બાળકોને ખૂબ્યાં રાખે છે, એટલે ત્યાંના ખોરાકમાં માંસને કોઈક વખત સ્થાન મળવા લાગ્યું. થોડા સમય સુધી આમ ચાલ્યું. પછી તો અંતરના અવાજને માન આપવાનો નિશ્ચય કરી માંસનો સદંતર બહિષ્કાર થયો; જો કે સ્ટાર કેવળ વનસ્પતિ-આહારમાં માનતા નથી. માંસ હમેશાં હાનિકારક છે એમ એ માનતા નથી, છતાં એટલું તો એ કબૂલ કરે છે કે, માંસ ન લેવાય તો વિશેષ સારું; પરંતુ માંસાહારની નૈતિક અસર એટલી ખરાબ છે કે, બાળકો માટે તો ત્યાજ્યજ ગણવામાં આવે છે. “બાળ-દષ્ટિમાં વિકારોનું સ્થાન જેવુંતેવું નથી અને માંસાહાર એ વિકારોને જરૂર ઉત્તેજિત કરે છે. વનસ્પતિઆહાર તથા માંસાહારના પ્રયોગો એ જૂટથી કરી જોયા છે અને છેવટે એજ નિર્ણય પર હું આવ્યો છું કે, વિકારોના દોષમાંથી બાળકોને બચાવવા વનસ્પતિઆહારનું ઔષધ

રામબાણુ ઔપધ છે. આથી ન્યાંસુધી મારા હાથમાં એ સંસ્થા છે, ત્યાંસુધી માંસાહારને લેશ પણ સ્થાન બાળકોના ખોરાકમાં નહિજ મળે. જો પાછો હું માંસાહાર દાખલ કરું તો એ વિકારદોષનાં દસ્યો પાછાં યશ થઈ જાય.

“અમારી સંસ્થામાં આવનારાં લગભગ બધાંજ બાળકોને પ્રથમથીજ માંસાહારની ટેવ હોય છે. મહિન વાતાવરણમાંથી આવેલાં એ બાળકો દુઃખી હોય છે; પરંતુ વનસ્પતિઆહારની એમને ટેવ પડતી જાય છે તેમ તેમ તેઓમાં ઇષ્ટ પરિવર્તન થઈ રહે છે. આ કદાચ અકસ્માત પણ હોય. વનસ્પતિઆહારથી ટેવાયેલાં બે બાળકો અમારે ત્યાં આવ્યાં, તે વખતે પ્રવેશપરીક્ષામાં તેમની યુદ્ધિ અત્યંત તેજસ્વી માલુમ પડી.

“અમારી શાળામાં અમે વિદ્યાર્થીઓનું સ્વાસ્થ્ય ચલાવીએ છીએ. આથી જ્યારે મેં માંસાહારનો સદંતર બહિષ્કાર કરવાનો ઠરાવ કર્યો, ત્યારે મેં વિદ્યાર્થીઓ આગળ એ ઠરાવ મૂક્યો. માંસાહાર વિષેના મારા અનુભવો મેં એમને કહી સંભળાવ્યા અને તરતજ એમણે સર્વાનુમતે મારા ઠરાવને સંમતિ આપી. તેઓ માંસાહાર જવદ્ભેજ કરતા એટલે એમને તેનો ત્યાગ બહુ આકરો ન લાગ્યો. રસોડયાઓ પણ શાક અને ખાવાની વાનગી એટલી સ્વાદિષ્ટ બનાવતા કે, વિદ્યાર્થીઓના સ્વાદને સંપૂર્ણ સંતોષ મળતો; તેમને માંસાહારની ખોટ જણાતી નહિ. બાળકો એ સ્વાદિષ્ટ ભોજનમાં ખૂબ રસ લેતા. હું હિંમતપૂર્વક કહી શકું છું કે, મારી પાસે છે એવાં બળવાન, નીરાળી અને સ્વચ્છ બાળકો કોઈક ઠેકાણેજ હશે.

“જો કે અમારા શિક્ષકઅંધુઓને તેમના ઘરમાં માંસાહારની છૂટ છે, છતાં બાળકોના વનસ્પતિઆહારમાં હું જોડાયો છું એટલે તેઓને માંસ ખાવાનું મન થતું નથી. અમારા આશ્રમના રસોડામાંથી અમે સર્વ તામસી પદાર્થનો બહિષ્કાર કર્યો છે. પ્રથમ આ તથા કોફીને તિર્ધાંજલિ મળી અને પછી ધીમે ધીમે મરી, રાધ વગેરે મસાલા-

ઓનો ત્યાગ થયો. બીજાઓ વાપરે છે તેનાથી મીઠું પણ અમે ઓછું વાપરીએ છીએ.

ફળ, શાકભાજી, દૂધ અને ઘઉંની રોટલી એજ અમારો મુખ્ય ખોરાક છે. શિયાળા માટે ઉનાળામાં સાયવી રાખેલાં ફળ તથા શાક-ભાજી અમને ખૂબ ખપ લાગે છે અને કિસમિસ, ખજૂર, અંજીર વગેરે સૂકા મેવો ખાવાથી અમારામાં તાકાત ઠીક આવી રહે છે. કેળાના લૂમખાના લૂમખા લાવવામાં આવે છે અને જ્યારે બરાબર પાકે છે ત્યારે તેનો ઉપયોગ થાય છે. ખોરાકમાં મધ પ્રિય થઇ પડ્યું છે. પીણામાં દૂધ સિવાય અમે છાશ અને પુષ્ટિકારક કોકો જેવી નીરોમી વસ્તુઓ વાપરીએ છીએ.”

સામાન્ય તંદુરસ્ત બાળક માટે નિયમિત કસરતની જરૂર રહેતી નથી; પરંતુ તેમના શરીરનો વિકાસ વ્યવસ્થિત રીતે થાય અને તેમાં અંદરના અવયવોને પણ યોગ્ય કસરત મળી રહે, તે દૃષ્ટિથી સ્ટારે કુશળ વ્યાયામશિક્ષક પાસે કસરતનું નિયમિત શિક્ષણ રાખ્યું છે. શિયાળા માટે વ્યાયામશાળા તો છેજ. બહારની સર્વ રમતો સારુ પૂર્ણ વ્યવસ્થા છે અને વિદ્યાર્થીઓમાં કસરત તથા રમતોને લગતાં વિધાવિધ મંડળો છે.

પાસેની ટેકરીઓ પર બાળકોને ચડવાની ગમ્મત પડે છે અને ખેતર પાસે આવેલું રમણીય સરોવર તરવા સારુ તેમજ બરફ પરથી સરવા સારુ ઉપયોગી થઇ પડે છે. માર્ચ મહિનામાં હજી બરફ પૂરી રીતે ઓગળ્યો ન હોય ત્યાં તો કસરત-શાળામાંથી ચાકેલાં બાળકો તળાવ તરફ દોડતાં આવે છે. જ્યારે બરફ પૂરતા પ્રમાણમાં પડે છે, ત્યારે બાળકો સ્ટાર પાસે બરફસ્નાનની માગણી કરે છે. સંમતિ મળતાંજ બાળકો બરફમાં આળોટે છે અને પછી અંદર જઇ ઊના પાણીથી નાહી લે છે. પછી તેઓ સૂવાની તૈયારી કરે છે. આવા બરફસ્નાનથી કોઇને હજી ઘરદી નથી લાગી.

શરીરવિકાસને આટલું સ્થાન અહીંજ મળે છે; એટલે આ

બાળકોની તંદુરસ્તી વિષે સાંભળી સર્વ અન્યથા થાય છે. કોઇ બાળકને સહેજ પથ્થુ તાવ આવ્યો હોય એવું બાગ્યેજ બન્યું હશે. કોઈ બાળકને શીતળા કઢાવવાં નથી પડ્યાં. ઓરી, અછબડા કે શરદીના રોગમાંથી સ્ટાર કોમનવેલ્થ મુક્ત રહી છે. અત્યાર સુધી ત્યાં કોઇનું મરણ થયું નથી અને બાર વર્ષો વહી ગયાં છતાં ત્રણજ વખત ડોક્ટરને બોલાવવા પડ્યો છે. એક વખત કોઇક બાળકને હૃદયને કુખાવો હતો, બીજી વખત ઘેરથીજ માંદા આવેલા બાળકને ડોક્ટરની જરૂર પડી હતી અને છેલ્લી વખત કંઈક ઇન્ફ્લુએન્સાથી પીડાતાં બાળકો સારુ ડોક્ટર આવ્યા હતા.

યોગ્ય ખોરાક મળતો હોય, ઊંઘ ખૂબ મળતી હોય, હવાકિમસની સંપૂર્ણ સમવડ હોય અને શરીરની તંદુરસ્તીને અનુકૂળ પરહેજ પળાતી હોય, ત્યાં આવાં આશ્ચર્યજનક પરિણામ આવેજ !

સ્ટાર કોમનવેલ્થમાં બીજી વસ્તુ પથ્થુ તરી આવે છે. જ્યાં નીરોગી શરીર અને તેજસ્વી બુદ્ધિ હોય છે, ત્યાં પ્રેમ અને પ્રેમપૂર્વક થયેલી દલીલો ખરાબ બાળકોમાં અન્યથા પરિવર્તન પ્રકટાવે છે. વાતાવરણ અનુકૂળ હોય અને વિશ્વાસ ને પ્રેમથી બાળકો સાથે વર્તન રાખવામાં આવે, તો ઘણાં બાળકોમાં સત્ય, પ્રેમ, વિવેક અને સંસ્કારિતા એની મેથે કેળવાઈ રહે છે.

સ્ટાર એમ માને છે કે, સૈકાઓ થયાં બાળકની માનસિક સૃષ્ટિની કાંઈએ શોધખોળ કરીજ નથી અને તેથીજ બાળક વિષે બારે ગેર-સમજ બીજી થાય છે.

“બાળક તેના જીવનના વિકટ સમયમાંથી પસાર થાય છે, એટલે તેની તો પૂર્ણ કાળજી લેવામાં આવે છે; પરંતુ માયાપ શા માટે સમજતાં નહિ હોય કે, બાળકો પથ્થુ એવીજ દસામાંથી પસાર થાય છે. તેમને ક્યાં ખબર છે કે, યુવાવસ્થામાં કેટલાંક બાળકોમાં એક પ્રકારનું ક્ષણિક માંડપણ જાગે છે.”

દર્જાતથી સમજાવતાં સ્ટાર જણાવે છે કે, બાળક તેના શૈક્ષણમાં

સુશીલ અને વિવેકી હોય છે, પરંતુ યુવાવસ્થામાં પ્રવેશ કરતી વેળાએ તે હિંદુત અને ખરાબ બની રહે છે; પરંતુ જ્યારે યુવાવસ્થામાંથી તે પસાર થાય છે, ત્યારે તે પાછો વિવેકી, સુશીલ સત્યવાદી અને આરિ-આવાન બની રહે છે.

રહાર જણાવે છે:-“ પરંતુ વિચિત્ર વાત તો એ છે કે, બાળકની સહૃદયતાઓ મનુષ્યની સહૃદયતાઓથી તદ્દન જુદી હોય છે. જે યુવાવસ્થાના મંથનકાળમાં તે બાળકને અનુકૂળ વાતાવરણમાં ન રહેવા દીધો હોત અને તેની કુદૃષ્ટ મલિન વૃત્તિઓ પ્રતિ સહૃદયતા રાખવામાં આવ્યું ન હોત, તો મિશિગાનમાં અત્યારે તે બાળક વંદી મથેલાંમાંજ ખપી જાત.”

રહારની મોટામાં મોટી દરિયાદ એ છે કે, પિતાઓ બાળકના શિક્ષણની સર્વ જવાબદારી માતાઓ પર નાખે છે.

“પિતાઓ તેમનાંજ બાળકોને ઓળખતા નથી. બધી વખત બાળક અને પિતા એકલા રૂબરૂ મળતાં મૂંઝાય છે; કારણ કે તેઓ એકબીજાથી અજાણ્યા છે.

બધા પિતાઓ તેમનાજ બાળકને મારી પાસે લાવે છે; પરંતુ તે બાળકને અભ્યાસ કેટલો થયો છે તેની તેમને ખબર હોતી નથી. ખરી રીતે કેવળ માતાઓ પરજ બાળકોની સર્વ જવાબદારી ન નાખવી જોઈએ.

મને તે રીતે, મને ત્યાંથી, જીવનના વિકટ પ્રશ્નોનું જ્ઞાન બાળક મેળવી લે, એના કરતાં પિતાઓજ એમને એ અગત્યના પ્રશ્નોનું શિક્ષણ પ્રથમથીજ આપે એજ ઇચ્છુ છે. બાળકો સાથે મિત્ર થઈ રહેતાં પિતાને આવડતું જોઈએ. તેમની સાથે માછલી પકડવામાં, દરિયામાં તરવામાં અને ક્રિકેટ રમવામાં પિતાએ ખૂબ ઉત્સાહ દર્શાવવો જોઈએ અને એવી રીતે બાળકના આંતર જીવનનો નિકટ પરિચય મેળવી લેવો જોઈએ. જે પિતા બાળકના આંતરને ઓળખી લઈ તેનો ઉત્સાહ મેળવી લેશે, તો પોતાના આયુષ્યને લંબાવી પોતે તો સુખી

થશેજ; પરંતુ બાળકનું બવિધ્ય પણ તેવું સુધરી જશે.”

ન્યારે જરૂર પડે છે ત્યારે સ્ટાર બેદરકાર માબાપોની સખત ઝાટકણી કાઢે છે. એક વખત એક માતા તેના વંદી ગયેલા બાળકને સ્ટાર પાસે લઈ આવી. વાતો કરતાં સ્ટારને ખબર પડી કે, બાળક બાર વર્ષ ઉપરની ઉંમરનો હતો, છતાં માતાએ તેની અર્ધી ટિકિટ લીધી હતી. સ્ટાર એકદમ બોલી બેઠાં:-

“તમે પણ બાળક પર સંસ્કાર ઠીક પાડતાં લાગો છો. એકાદ બે ડોલર માટે તમે બાળકના દેખતાં જૂઠું બોલતાં બિલકુલ અચકાતાં નથી!”

આ પ્રસંગનું પુનઃ સ્મરણ થતાં સ્ટાર જણાવે છે:-“ખરેખર, દેશની ઉન્નતિ સારુ તો હવે માબાપને સારુ આશ્રમ બોલવું પડશે! હું આ કંઈ મસ્કરીમાં નથી કહેતો. મને એટલે સુધી કહેવાનું મન થાય છે કે, બાળકની માનસિક દશાનું જેને જ્ઞાન નથી, તેમને લમ કરવાની પણ છૂટ ન મળવી જોઈએ.

“પ્રથમ તો પરણતાં પહેલાંજ સ્ત્રીપુરુષોએ એક પ્રકારની પરીક્ષા પસાર કરવી જોઈએ. શિક્ષકોને તેમના ધંધા સારુ તૈયાર કરવા આપણે અધ્યાપન મંદિરો બોલીએ છીએ, આપણાં પશુપક્ષીની કેળવણી માટે પણ આપણે એટલાજ ઉત્સુક હોઈએ છીએ; પરંતુ ન્યારે માબાપની વાત આવે છે, ત્યારે ગમે તેવાં મૂર્ખ માબાપને પણ આપણે ચલાવી લઈએ છીએ.

“એક દિવસ એવો પણ આવશે કે, ન્યારે લમના પરવાના પ્રમાણે માબાપ થવાના પરવાના પણ રાખવા પડશે અને ન્યારે પરવાના આપવાની કચેરી બોલવામાં આવશે, ત્યારે પ્રવેશદ્વાર પર મોટા અક્ષરે લખવામાં આવશે:-

‘જીવન અને નાણાક સ્ત્રીપુરુષોએ પરવાના સારુ અરજી કરવાની તરફી પણ ન લેવી.’”

સ્ટાર કોમનવેલ્થની મુશ્કાકાત લેનાર પર બાળકોના વિવેકી

પુરુષાર્થની જાંડી છાપ પચ્ચા વિના નહિ રહે. આશ્રમમાં સ્વચ્છંદી વર્તન તો નહિજ દર્શાવે; એમ છતાં તેમની ઊછળતી સ્વાભાવિક વૃત્તિઓ કંઈ શિક્ષકો કચરી નથી નાખતા. ફર્નિચર બરાબર ગોઠવાયું હશે, દીવાલ તથા જમીન પણ સ્વચ્છ હશે અને મકાનની સુધડતા પણ આકર્ષક લાગશે. આ પરથી એટલું તો સ્પષ્ટ થઈ જશે કે, જે બાળકોની આસપાસ યોગ્ય વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરવામાં આવે, તો તેઓ કંઈ ધાંધલિયા અને તોફાની નથી નીવડતા.

રસોડામાં ડોકિયું કરીશું તો જણાશે કે, ત્યાં પચાસ-સાઠ બાળકો ગંભીર કરતાં ખાણના ટેબલ આગળ ગોઠવાઈ બેઠાં છે. રસોડામાં સૂર્યનો પ્રકાશ ખૂબ આવે છે, ટેબલ પર સુંદર ફૂલનાં ફૂંડાં ગોઠવાયાં છે અને સ્વચ્છ ચાદર ટેબલ પર પાથરેલી છે. એવા ટેબલ પર પછી ખાણું પણ એટલીજ કાળજીથી અને સ્વચ્છતાથી પિરસાય છે. દરેક ટેબલ સાથે એક અનુભવી યુવાન બેસે છે અને બાળકોને તેમના વર્તનમાં જરૂર પડતી સૂચના કરે છે. બાળકોમાં હલકું વર્તન જણાતું નથી, છતાં તેમની સ્વાભાવિક વૃત્તિઓ કચડાઈ નથી જતી.

સાંજના મોટા ખંડમાં બાળકો એકઠાં થાય છે અને કોઈક પુસ્તકો વાંચે છે, કોઈક સંગીત ચલાવે છે અને કોઈક રમતોમાં મૂંઝાય છે. નિયમન અને વ્યવસ્થા જાળવવા સારુ પણ બાળકોને જવાબદારી સોંપવામાં આવી છે. બાળકોનું એક મંડળ સ્થાપવામાં આવ્યું છે અને તેમાં સામાન્ય ગુનાઓની તપાસ વિદ્યાર્થીઓ પોતેજ કરે છે અને તેના નિકાલ પણ એ મંડળજ કરી નાખે છે. સ્ટાર કોમનવેલ્થમાં આથી નિયમન એટલું સરસ જળવાય છે કે, માળાપોને ખબર પડતાં તેઓને એ સુંદર વ્યવસ્થાની અદેખાઈ આવે છે. જ્યારે બાળકો સંસ્થા છોડી જાય છે, ત્યારે પણ દીર્ઘકાળ સુધી એમનામાં પોતાની સંસ્થા પ્રતિ પૂન્યભાવ અખંડ રહે છે.

સંસ્થાની દીવાલો પર સુંદર ચિત્રો મૂકેલાં હોય છે અને દર સાંજે ફોનોગ્રાફ તથા પિયાનો બાળકોને સંગીતની સારી પ્રસાદી

આપે છે. એક દિવસ કોઇક કુશળ “પિયાનિસ્ટ” એ ખરાબ કહે-વાતાં બાળકો આમળ પિયાનો વગાડવા આવી અને નવીનતા સારુ એક નવોજ સૂર શરૂ કર્યો. બાળકોમાં એકાએક ખળભળાટ જાગ્યો અને પેલી “પિયાનિસ્ટ” તેનું કારણ પૂછ્યું; ત્યારે સ્ટારે જવાબ આપ્યો: “બાળકોમાં કિલકિલાટ થઇ રહ્યો છે, કારણ કે તેઓને તમારા એ નવીન સૂરની ખબર છે. બાળકોને એવા સુંદર અને શ્રેષ્ઠ સૂરોજ સાંભળવા ગમે છે. જ્યારે તેજસ્વી બુદ્ધિના પરિચયમાં બાળકો આવે છે, ત્યારે તેમને અલૌકિક પ્રેરણા મળી રહે છે અને-પછી તે તેજસ્વિતા કોઇક ચિત્રકારમાં હોય કે કોઇ સંગીતશાસ્ત્રીમાં હોય-બાળકોને એ અલૌકિક પ્રેરણા મળતાં તેમની બુદ્ધિને તથા તેમના નીરોગી શરીરને અજબ રીતે પોષણ મળી રહે છે. ઉત્તમ સંગીત, સુંદર ચિત્રો અને સંસ્કારી સાહિત્યથી ખરાબ દેખાતાં બાળકોમાં જે પરિવર્તન થાય છે, તે કદી પણ સોડીના ચમકારાથી થતું નથી. મારાં બાળકોને હું સદૃઢરથે બનાવવા માગું છું અને તે માટે આવા સંસ્કારી વાતાવરણની ખાસ જરૂર છે.

છેલ્લાં વર્ષોમાં સત્તર સંસ્થાઓ તરફથી હજાર બાળકોને ખચાવી લેવા સારુ સ્ટારને આમંત્રણ મળ્યાં છે સ્ટારની સમય-શક્તિને મર્યાદા હોય છે, એટલે બહારનાં બાળકોની વ્યવસ્થા કરવા તે અશક્ય છે; એટલુંજ નહિ પણ મિશિગન સંસ્થાનાં બાળકોને પણ એ પૂરો પડી શકતા નથી.

એક અંગ્રેજ બહેન સ્ટારની સંસ્થાની મુલાકાત લઇ ગયાં અને તેની છાપ એ બહેન પર એટલી ઊંડી પડી કે, તે ઈંગ્લેન્ડ મમાં અને સ્ટાર કોમનવેલ્થની યોજના પ્રમાણે સેન્ટ હિલેરી આગળ એમણે એક સંસ્થા હમણાંજ ખોલી છે. સ્ટાર કોમનવેલ્થની સંસ્થા માટે આ જેવુંતેવું પ્રમાણપત્ર નથી.

પરંતુ સ્ટાર પર તો હજારો પ્રમાણપત્રો આવ્યા કરે છે અને તેમાં સ્ટાર પોતે સર્વોત્તમ સ્થાન તો પૂર્વના કવિ અને તત્ત્વજ્ઞાની

રવીન્દ્રનાથ ટાગોરના પ્રભાષ્યપત્રને આપે છે. ટાગોર બાળકોના મિત્ર છે અને થોડાજ સમય પર તે સંસ્થામાં આવ્યા ત્યારે ત્યાંનાં બાળકો સાથે તેઓ દોસ્તી બાંધી ગયા. ટાગોરે પછી સ્ટારને એક પત્ર લખ્યો અને તેમાં જણાવ્યું:-

“નિરુપયોગી થઇ પડેલા આ દિવસોના શુષ્ક અરણ્યમાં બટકતો હું તમારી સંસ્થા જેવા આવી ચઢ્યો અને ત્યાં તો એ શુષ્ક અરણ્યમાં ઝબકી ઊઠેલું જીવનનું ચૈતન્યઝરાણું મેં નિહાળ્યું. મોટી કહેવાતી બધી વસ્તુઓ બુલાઇ જવાશે, પરંતુ તમારી નાનકડી શાળાનાં સ્મરણો તો મારા જીવનમાં વણાઇ ગયેલાંજ રહેશે; કારણ કે, તમારી શાળામાં મને સત્યનું દર્શન થયું છે અને ત્યાંથી આવ્યા પછી મારા જીવનમાં હું કંઈક અલૌકિક વસ્તુજ અનુભવી રહ્યો છું.”
(“હિંદુસ્તાન” ના દીપોત્સવી અંકમાંથી)

“આપણને એવા સુધારાની જરૂર છે કે, જેથી આપણામાં આત્મભાવની લાગણી પરસ્પર વધે, આતિથ્યસત્કારની તીવ્ર પ્રેમભાવના આપણામાં ઉદ્ભવે અને વડીલોની આમન્યા-આજ્ઞાનું પાલન થાય.”
—દિવ્યરશ્મિ

“સ્વધર્મના ગ્રંથોનો લાગ કરી, સૌ પહેલાં અંગ્રેજ સાહિત્યનો અભ્યાસ કરવાથી અમારું વિશેષ અનિષ્ટ થયું છે.”
—બાલ્ય બંકિમચંદ્ર

“પોકળ દંભરૂપી દુર્ગુણ અન્યને વિશેષ અપાયકારક નથી પણ પોતાનેજ તે અત્યંત નુકસાનકારક છે.” —મ૦ ટોલ્સ્ટોય
“જેની દાનત શુદ્ધ હોતી નથી તેનાથી કદીપણ મહત્કાર્ય પ્રાપ્ય થતું નથી.”
—મ૦ ટોલ્સ્ટોય

“હાલની શિક્ષણપદ્ધતિમાં બાળકો માટે શિક્ષકો નથી, પણ શિક્ષકો માટે બાળકો ઉત્પન્ન થયેલાં છે.” —મ૦ ટોલ્સ્ટોય

૪-લોકસેવાના સાચા ઉમેદવારો માટે ઉત્તમ તક

(લેખક:-શ્રી. અમૃતલાલ વિ. ઠક્કર)

આપણા આપદાદાઓએ અફઘાનિસ્તાનને માર્ગે હિંદમાં જિતરી આવી વસવાટ કર્યો, તે વખતે આ દેશ ઉજ્જડ ન હતો; આર્યો હિંદુસ્તાનમાં અથવા ભારતવર્ષમાં આવ્યા તે પહેલાં આ દેશમાં ઘણી કામો વસતી હતી અને રાજ્ય પણ કરતી હતી; પણ નવા આવનાર આર્યો પુરાણી વસતીના કરતાં વધારે બુદ્ધિમાન, વધારે હિંસક હથિયારોથી સજ્જ અને સ્વરક્ષાને બહાને વધારે લડાયક હોવાથી અસલી કામોને ફળદ્રુપ પ્રદેશોમાંથી મારી મારીને ઉજ્જડ અને ટેકરાવાળા તથા જંગલવાળા ભાગોમાં નસાડતા ગયા. આ અસલી કામોના લોકોને રાક્ષસ, દાનવ, દસ્યુ, વાંદરા (એટલે વાનરમુખી,) અનાય એવાં નામોથી આર્યો ઓળખવા લાગ્યા. બારમા સૈકામાં પંચમ તરફથી રજપૂત લોકોએ જિતરી આવીને રજપૂતાનામાં પોતાનાં રાજ્યો સ્થાપ્યા, તે વખતે ત્યાંના અસલી બીલ રાજાઓને મારી હાલવા, તેના વિજય-ચિહ્ન તરીકે હજુ કેટલાક રજપૂત રાજાઓ ગાદીનશીન થાય છે, ત્યારે બીલની આંગળી કાપીને તેમાંથી નીકળેલા લોહીથી ટીકો અથવા ચાંદસો કરે છે. સુરત પાસે ડાંગના જંગલમાં નાનાં નાનાં રાજ્યો હતાં, તે ચાલુ સૈકાની શરૂઆતમાં વધારે સારો રાજ્યવહીવટ ચલાવવાને બહાને અંગ્રેજ સરકારે લઇ લીધાં. આસામના પહાડીઓમાં નાગા, લુથાઇ, ખાસી વગેરે અસલી કામોનાં રાજ્યો ગયા સૈકામાંજ, જુદે જુદે બહાને લશ્કર મોકલાવી લઇ લીધાં છે. તેનું વર્ણન ગેઝેટિયરોનાં પાનાંમાં મોજૂદ છે. મધ્યહિંદના ગોંડ રાજાઓ એક ઉદાર અંગ્રેજ સિવિલિયનના કહેવા પ્રમાણે મહારાજાઓ હતા અને તેમનું રાજ્ય મધ્યપ્રાંતના મોટા ભાગ પર મોઝલ શહેનશાહતના વખતમાં હતું.

‘રાક્ષસ મટીને ફળવાળા

સમયના વહેવા સાથે આ જૂની કામો રાક્ષસ મટીને ‘ફળગા’

થયા, રાજ્ય મટીને હમાલ થયા અને માલિક મટીને ગુલામ થયા. તેમની જૂની મહત્તા બુલાઈ ગઈ અને જાણે કે તેઓ આર્યોનું દાસત્વ અને હલકું કામ કરવા હજારો વર્ષથી સરળતા હોય એવી માન્યતા થઈ ગઈ. કેટલીક કેમેને અંત્યજનું, મૂએલાં ઢોર ઢસડવાનું અને મનુષ્યોનાં મળ-મૂત્ર ઉઠાવવાનું કામ ગળે ધાલવામાં આવ્યું, જેથી તેઓ અસ્પૃશ્ય થઈ ગયા. આજ મિતિએ પણ સાબરમતીની પ્રસિદ્ધ જેલમાં પંચમહાલના જે બીએને કેદી તરીકે જવા પ્રસંગ આવે છે, તેમની પાસે ઘણે ભાગે પાપખાનાં સાફ કરાવવાનું કામ કરાવાય છે. મધ મોટી યુરોપીય લડાઈમાં આસામમાં ‘નાગા’ કામના મજૂરો મોકલવામાં આવ્યા. તેમને ક્રાન્સમાં, મેસોપોટેમિયામાં અને બીજાં સ્થળોએ લશ્કરના સિપાઈઓના ભંગી તરીકે મેલું ઉપાડવાને જખર-જસ્તીથી કામે લગાડ્યા. આવી રીતે વધારે સંસ્કારી મનાતી જતો પછાત પડેલી કેમેને આજ પણ દાબીને, કચરીને, નીચ મનાવું કામ જખરજસ્તીથી કરાવતાં જરા પણ પાછું વાળી જોતી નથી.

આસામનો ચોથો ભાગ ‘જંગલી’

પણ કેઈ કલેશ કે, એ તો બહુ જૂજ સંખ્યાની, કે છેકજ જંગલી લોકો જેઓ ઓસ્ટ્રેલિયાના કે અમેરિકાના અસલ વતનીઓની માફક નાશ થવાને સરળથેલા છે, તેમની આ વાત છે અને તેને અણુઘટનું મહત્ત્વ આપવાની કાંઈ જરૂર નથી. પણ આપણા વસ્તી-પત્રકના આંકડાઓ આ ફલીલનું પોકળ બતાવી આપે છે. મધ્યપ્રાંતની ૧ કરોડ ને ૬૦ લાખની વસ્તીમાં પૂરા ૩૨ લાખ, એટલે આખી વસ્તીનો પાંચમો ભાગ આવા અસલ વતની ગોંડ, હલકા વગેરે લોકોનો જ છે. આસામની ૮૦ લાખની વસ્તીનો ચોથો ભાગ, એટલે પૂરા ૨૦ લાખ નાગા, ખાસી, લુશાઈ, અબોર, મિશ્મી, કાચારી, ગારો એવી પુરાણી જાતિઓના છે. મુજબ ઇલાકાની લગભગ ૨ કરોડ ૬૭ લાખની વસ્તીમાં ૧૮ લાખ ઉપર બીલ, કાળીપરજ, હાકુર,

વારલી, કેકણા, કાતકરી એવી વસ્તીની સંખ્યા છે. આખા દેશની ૩૨ કરોડની વસ્તીમાં તેમની કુલ સંખ્યા ૧ કરોડ ૬૦ લાખની, એટલે સેંકડે પૂરા પાંચ ટકાની છે. એટલે દર સોની વસ્તીમાં પાંચ માણસ 'જંગલી' અથવા 'રાની' કહેવાતી જાતના ભોંકા છે. આ સંખ્યા નાની કહેવાય? આ વસ્તી ગણતરીમાંથી કાઢી નાખવા જેટલી છે? આસામ પ્રાંતની કુલ વસ્તીથી આ કોમોની વસ્તીસંખ્યા અમણી થાય છે. કચ્છ અને કાઠિયાવાડ બન્નેની વસ્તી કરતાં આ વસ્તી પાંચગણી કરતાં પણ વધારે છે અને મુંબઈ શહેરની પચરંગી વસ્તી કરતાં તેરગણી છે.

આપણે જવાબદાર

હવે આટલી મોટી અને ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી મહત્ત્વવાળી પ્રજા, અથવા પ્રજાઓ તરફ આપણે આજ સુધી કેવી વર્તણૂક ચલાવી છે? ખરેખર તે આપણને શોભાવે તેવી તો નથીજ, બલકે શરમાવે તેવી છે. આપણે તેમની સારી ખેડેલી જમીનો-જંગલો કાપીને ખેડવાણુ બનાવેલી જમીનો પડાવી લીધી છે. તેમને શાહુકારી ધંધામાં સારી રીતે છેતર્યા છે અને એક વખત થોડી રકમ લાભ કે એવાજ કામને માટે આપી જિંદગીભરના કે એચાર પેઢી સુધીના પણ શુભામ બનાવી લેવામાં આપણું બધું શુદ્ધિબળ વાપર્યું છે. તેમને દારૂના વ્યસને ચડાવીને પશુ જેવા બનાવી મૂક્યા છે. લાઠી વાપરનારા ભૈયા કે પઠાણને ભાડે રાખી તેમને બચબીત બનાવી મૂક્યા છે. ટૂંકમાં તેમને શુભામ અથવા પશુની સ્થિતિમાં લાવી મૂક્યા છે. કોઈ પરોપકારી ખ્રિસ્તી પાઠરી કે અંગ્રેજ અમલદારની દયાથી તેમની સ્થિતિ સુધારવા પ્રયત્નો થયા હશે, પણ આપણા ધનાઢ્યોએ, આપણા ધર્મચાર્યોએ, આપણા પંડિતોએ, આપણા જીવદયાના હિમાયતી જૈન ભાઈઓએ કદી તેમના તરફ નજર સુધ્ધાંએ કરી છે? કદી તેમને માટે ધર્મોર્થી દવાખાનાંઓ, કદી ધર્મનાં સ્થાનો, કદી જ્ઞાન મેળવવાની શાળાઓ આપણા વેળે-

વેળે કરી છે? જિલ્લું વ્યારા તાલુકાના વૈષ્ણવ કપોળા ત્યાંની કાળી-પરજોની જમીનો પડાવી લેવામાં કુશળ ગણાયા છે, નવસારી જિલ્લાના પારસીઓ રાની ગામડાંઓમાં દોરીલોટો લઇને જાય છે અને ત્યાં ચેડાં વર્ષમાં જગીરદાર, દારૂનો દુકાનદાર અને ‘કાળીપરજો’ ના રાજા બની જવાને પંકાયેલા છે. સુરત જિલ્લાના અનાવલા તથા પાટીદારો “ધણિયામા” બનીને પોતાના “દુબળાઓ” ને નાસી જાય ત્યારે માર મારીને પાછા પકડી આણવામાં પોતાની બધી ખુદી, કુશળતા અને કાર્યદક્ષતા વાપરે છે. વડોદરા રાજ્યે ગઈ સાલમાં કાળીપરજોની સ્થિતિ તપાસવા એક કમિટી નીમી હતી. તેની પાસે એક વણિક વેપારીએ સાક્ષી આપી હતી કે, “આવા બોળા, અમ્મન અને ખુદીહીન લોકોને છેતરીને પૈસાદાર થવાની કોને ઇચ્છા ન થાય?” આ કથી જાતનું મનુષ્યબંધુત્વ? આ તે આર્યત્વ કે રાક્ષસત્વ? પ્રજા હિંદુસ્તાનને આમાંથી બચાવે.

મિશનરીઓ પાસેથી શીખો

આથી જિલ્લું પરધર્મી-પરદેશી ખ્રિસ્તી મિશનો આ કામોને માટે કેટલું બધું કરી રહ્યાં છે, તે આંખો ઉઘાડીને જોવાની પણ આપણે તસ્દી લેતા નથી; એટલુંજ નહિ પણ આના દાખલાઓ આપણે કાને અચડાય છે, ત્યારે પણ “તેઓ તો પોતાના સ્વાર્થ માટે, પોતાના ધર્મને ફેલાવો કરવા માટે તેમ કરી રહ્યા છે” એવી બેલશ્ચમ દલીલો કરતાં આપણે અચકાતા નથી; પણ તમે તમારા સ્વાર્થ માટે, તમારા ધર્મ માટે, તમારા દેશ માટે આ જૂની કામોને માટે, પારમાર્થિક કામો કેમ કરતા નથી? હજારો ગાઉથી, ખીજા ખંડોમાંથી પરધર્મી લોકો આવીને તમારા દેશના લોકોને યાન આપે, કરોડોની સહાય આપે, ધર્મને માર્ગે ચડાવે અને તે માટે પોતાની જિંદગી આ દેશમાં અપાવી દે; અહીંયાં મરવાની, ફટાવાની હોંસ રાખે, પણ તમારું તો ફંવાડું સરખુંય ન ફરકે! એ જૂની વસ્તીને

તેમના જંગલોમાં જઈ સહાય તો ન કરો, પણ તેમનાં લોહી ચૂસવાને અને દુનિયામાંથી શુભામી નાબૂદ થયા છતાં તમે શુભામગીરીમાં તેમને સખડાવો એ શું તમારી પ્રજા તરીકેની લાયકી છે ? બિહારના સાંતાલ પરગણામાં ચાળીસ વર્ષથી કામ કરતો નોર્વેનો રેવ. બોડિંગ કે મરીય સાન્તાલોનાં લોહીપર ચૂંચનારા ડોક્ટર મેકફેલ કે તેની પત્ની ડોક્ટર મેકફેલ કે હમણાંજ પોતાને સ્વદેશ અમેરિકા સિધાવેલા અહ-મદનમરના ડોક્ટર હુમની જોડીમાં મૂકી શકાય એવો એક પણ હિંદી નર તમે બતાવી શકો તેમ છે ? “ પર દુઃખે ઉપકાર કરે તોયે મન અભિમાન ન આણે ” એ વૈષ્ણવની વ્યાખ્યા એકે વૈષ્ણવને લાગુ પાડી શકાય તેમ છે, એમ જાતી ઠોકીને કાંઈ કહી શકશે ?

પોતપોતાની જ્ઞાતિ માટેજ ?

આપણો દેશ અનેક ધર્મ, અનેક જ્ઞાતિ અને પેટાજ્ઞાતિ તથા ટોળામાં વહેંચાઈ ગયેલો છે. તેમાં સુધરેલા પ્રકારના “ કોમ્યુનાલિઝમ ”—પોતપોતાના વાડાવાળા માટે કામ કરવાની ભાવનાએ તો હદજ કરી છે. હિંદુ તે હિંદુનેજ માટે, મુસલમાન તે કેવળ મુસલમાનનેજ માટે અને પારસી તો નાની કોમ રહી તેથી પોતાના અસ્તિત્વને માટે કામ કરી રહ્યા છે. હિંદુઓમાં વળી નામર બ્રાહ્મણ પોતાની જ્ઞાતિવાળાઓ માટે, વાણિયા વાણિયા માટે, બાટિયા બાટિયા માટે, પાટીદાર પાટીદાર માટે એમ સૌ પોતપોતાને માટે ફાડી લેવાની પદ્ધતિ પર કામ કરી રહ્યા છે; પણ આ તો જે કોમો જનમતી છે, આગળ પડતી છે, બુદ્ધિમાન છે તેની વાત થઈ; પણ જેઓ ધોર નિદ્રામાં છે, જેમને દેશનું કે પ્રજાપણનું જ્ઞાન સુધ્ધાં નથી, જે કેવળ પોતાનું પેટ ભરવામાંજ ગૂંચવાઈ ગઈ છે, જે દારિદ્ર્યમાં ડૂબી ગયેલી છે તેનું કાણુ ? નાગરોનાં મંડળો કાળાઓને સહાય કરવા માટે બંધાયાં સાંભળ્યાં નથી, વાણિયા કે બાટિયાઓએ હલકી ગણાતી જ્ઞાતિઓને માટે જાળાઓ ખોલી નથી, (બલકે પોતે રથાપેલી સંસ્થાઓ ફક્ત

ઉચ્ચ વર્ણના હિંદુઓ માટે છે એમ આકાશગર્જના કરતાં લગ્નિત થતા નથી.) પાટીદારોએ અંત્યજને સારી સ્થિતિએ ચડાવવા પ્રયત્નો કર્યાનાં આપણને સ્વપ્નાં પણ આવ્યાં નથી. નોર્વે-સ્વીડનના કે કેનેડાના પ્રેટેસ્ટન્ટ લોકો કે ફ્રાન્સના કે ઇટલિના રોમન કેથલિકો, કે ખ્રિસ્તી ધર્મના સેંકડો પંથોના અનુયાયીઓ હિંદના લોકોને ખ્રિસ્તી ધર્મનું જ્ઞાન આપવા કરોડો રૂપિયા એકઠા કરી મોકલે અને વાપરે પણ અમારાજ દેશના, અમારાજ ધર્મના, પોતાને ઉચ્ચ કહેવરાવતા લોકો અમારાજ ધર્મથી અજ્ઞાન લાકડોને માટે પૈસો પણ ન ખર્ચે, દવાખાનામાં તેઓને પેસવા પણ ન દે તથા શાળાઓમાં પરદેશી સરકારના હુકમ છતાં પણ અંત્યજ બાળકોને દાખલ ન થવા દે એ જોટલું શરમાવનારું છે, તેટલુંજ સત્ય છે. એકઠો શિદ્ધ પોતાને અંત્યજોના કલ્યાણના કામમાં ખપાવી દે, કે એકઠો નીલમણિ ચક્રવર્તી આસામની ખાસી ટેકરીમાં પોતાના બુઢાપમાં પણ સેવાકામ કરે તેથી દેશનું દળદર ફીટવાનું નથી.

પરાઈ પીડ જાણો

પ્રાંતે પ્રાંતે અસલ વતની કોમો માટે કલ્યાણકારી મંડળોએ સ્થાપવાની જરૂર છે. તેને અંગે આખી જિંદગીભર સેવા કરનારા હિંદી મિશનરીઓ-સેવકો-કોડીબંધ અને સેંકડો જોધએ. સેવા કરનારા ડોક્ટરો લાખો રૂપિયા મેળવીને કીર્તિ પ્રાપ્ત કરનારા નહિ, પણ ગરીબોની સેવા કરી ખ્યાતિ પામેલા મીરજના ડોક્ટર વાનલેસ કે બામદાના ડોક્ટર-યુગલ મેકફેલની માફકના કાર્યકર્તાઓ જોધએ છે. પોતાની વિદ્વતા ગરીબોનાં બાળકોને તેમની ઝૂંપડીઓમાં, પહાડોનાં શિખર ઉપર કે ગાઢ જંગલમાં જઈને જ્ઞાન આપનારા અખ્યાપકો અને આચાર્યો જોધએ છે. કોઢિયા (પતિયા), લૂલા, લંગડા, આંધળા અને નવારસ બાળકોની સેવા કરનાર ડોક્ટરો અને ફુનિયાદારીમાં પીઢ થયેલા ગૃહસ્થો જોધએ છે. બીલ, ચોધરી, ગામીટ, દૂબળા, વારસી,

કાતકરી, વડર, વાદી, રાવળ, ઠાકુર, ઢેડ, ચમાર, ભંગી, શેલુરા, કાથુડિયા, કાટવાળિયા વગેરે એવી એવી કામોનાં સ્થાનો શોધી કાઢી તેમની વચમાં જઈ વાસ કરી, તેમની બોલી શીખી, તેમને જ્ઞાનવાન, ધાર્મિક તથા ધંધાદારી બનાવનારા સેંકડો બલકે હજારો કાર્યકર્તાઓ જોઈએ છે. આવા સેવકો બાહુતી કે સારા પગારની લાલચે મળી શકશે નહિ. જેને ઈશ્વરી સંદેશો મળશે, કે જેને પોતાના દેશના કલ્યાણ માટે ધમશ હશે, કે જે ખરો બ્રાતુભાવ સમજતો થશે, કે જે યજુર્વેદના વાક્ય પ્રમાણે “હું મારા દેશને માટે અનેક કષ્ટો સહેવાને તૈયાર છું” એમ કહેશે; એટલુંજ નહિ પણ ખરેખર મનથી આચરશે તેજ આત્મ કાર્ય કરી શકશે. અલબત્ત, આવા લોકોને તથા તેમનાં બાળબચ્ચાંને ખાવાને રોટલો તો જોઈએજ અને તે પ્રગ્નએ-એકલા શ્રીમંતવર્ગે નહિ પણ સાધારણ જનસમૂહે પણ-પૂરો પાડવોજ જોઈએ. આ યુગને કળિયુગ માનનાર કળિયુગ પ્રમાણે આચરણ કરે અને ખીજાઓ ના જીએ; પણ સત્યયુગનાં આચરણ કરનાર માણસ આજે પણ સત્યયુગ છે, એમ માને અને મનાવે. “પરાધ પીડ” જાણવાને દિવ્ય ચક્ષુની જરૂર નથી. માનુષી ચક્ષુ અને અનુકંપાવાળું હૃદય બસ છે. એવાને પરાધ પીડના ઉપાય કરવાનાં સાધન મળીજ રહેશે-પ્રભુ પૂરાં પાડશે.

(“મુબ્બ સમાચાર”ના દીપોત્સવી અંકમાંથી)

“આપણને અર્વાચીન કાવ્ય પસંદ પડે છે તો તે અતિ રમણીય અને શુદ્ધ છે એ કારણથી નહિ, પણ આપણી બુદ્ધિ બદ થઈ છે, તેથીજ તે કાવ્યો પસંદ પડે છે.” —મ૦ ટોલ્સ્ટોય

“લાખો માણસોના સમૂહના આંતરભાગમાં નિદ્રાધીન પડેલી શક્તિ જે સાહિત્યથી જાગ્રત થાય છે, તેજ સાહિત્ય કળાની દૃષ્ટિએ શ્રેષ્ઠ છે; માટેજ સામાન્ય સમાજના મુખે હમેશાં ગવાતાં પદ અથવા વાતોજ પસંદ કરવા જેવાં છે.” —મ૦ ટોલ્સ્ટોય

૫-દુર્ગુણોનો અસરકારક ઉપાય

(લેખક:-મિ. બેહમન શા. જી. ખનાભ)

માણસનત અપૂર્ણ છે અને તેથી બૂલચૂકને પાત્ર છે. કમન-સીએ કેટલાંક માણસો ખરાબ સોખ્તથી અથવા કુદરતી ખરાબ મન-ના વલણને લીધે કેટલીક ખરાબ ટેવો અને દુર્ગુણોનો ભોગ થઇ પડે છે અને પોતાના નસીબનું નખખોદ વાળે છે અને ખીજાઓને દુઃખી કરે છે; તેમજ આપણે સઘળા અપૂર્ણ હોવાથી આપણા સર્વ-માં કાંઇ ને કાંઇ ખોડખાંપણ તો હોયજ. નવા વર્ષના પવિત્ર દિવસે આપણી ખોડખાંપણ અને આપણા દુર્ગુણો ઉપર વિચાર કરવાની અને તેઓને દૂર કરવાની આપણી ફરજ છે.

સાધારણ રીતે જોતાં પતેતીનો દિવસ ખાસ એવીજ રીતે પસાર કરવાની આપણી ફરજ છે. આવી નેમથી તમારી આગળ આ અગત્યની બાબત વિષે સૂચના કરવાની રજા લઉં છું.

પશ્ચાત્તાપ-પશ્ચાત્તાપ એ બંદગીનો એક ભાગ છે. પશ્ચાત્તાપ કરતી વખતે બંદગી કરનાર પોતાથી જાણ્યે અજાણ્યે થયેલા ગુના-ને માટે ખુદા આગળ પોતાની દિલગીરી જણાવે છે અને ફરીથી આવા ગુના ન કરવાને ઈશ્વરને વચન આપે છે; અને એ ગુના માફ કરવાને ખુદાને વિનંતિ કરે છે. બંદગીનો આ ભાગ કેટલો ફાયદાકારક છે તે આપણને સહેલાઈથી માલૂમ પડે છે. બંદગીના આ ભાગથી માણસ દિવસે દિવસે વધારે ને વધારે સદ્ગુણી થવાની કોશિશ કરે છે અને ગુના કરતો અટકે છે. ગુનાભરેલાં કામોથી દૂર રહેવા અને સદ્ગુણોમાં વધારો કરવા બંદગી કરનારે આ ભાગ ઉપર ખૂબ ધ્યાન આપવું જોઈએ. હવે ખીજા ગુના કરીશ નહિ એવું વચન દરરોજ આપવામાં આવે છે, તે પાળવાની કોશિશ કરવી જોઈએ; તોજ આપણે ઈશ્વરની કૃપા મેળવી શકીએ છીએ એવો

ખ્યાલ કુદરતી રીતે બંદગી કરનારના મનમાં આવે છે, તેથી તે ગુના કરતો અટકે છે. સદ્ગુણી બની સુખી થવાની આ રીત કેટલી સહેલી અને ફાયદાકારક છે ! જેઓ બંદગીના ફાયદા માનતા નથી તેઓને સલાહ કરવામાં આવે છે કે, તેઓની પાસે કાંઈ બીજી એવી સહેલી રીત છે, કે જેથી માણસો ગુના કરતાં અટકે ? જેને ઈશ્વરનો ડર હોય છે તેજ નાની તેમજ મોટી ચીજોમાં ગુના કરતો અટકે છે પણ જેઓને ખુદાનો ભય હોતો નથી અને બંદગી ઉપર ઇત્તપાર હોતો નથી, તેઓ દરરોજ ગુનાભરેલાં કામો કરે છે અને છેવટે દુઃખી થાય છે. માણસજાત ગુનાને પાત્ર છે; પણ જેઓ પોતાનો જે રીતનો ગુનો થયો હોય તેનો ખરા અંતઃકરણથી પશ્ચાત્તાપ કરે છે અને હવેથી એ ગુનો ન થાય તે વિષે ખુદાને વચન આપે છે, તેથી તે ખુદાની કૃપા મેળવે છે અને તે ખુદાના રક્ષણમાં રહે છે. તે દિન પર દિન ગુનો કરતો અટકે છે અને છેવટે સદ્ગુણી બની ઉત્તમ સુખ મેળવવાને શક્તિમાન થાય છે. બંદગીના બળથી કેટલાક માણસોએ પોતાની દુર્ગુણી ટેવો કેમ દૂર કરી હતી, તેના જાણવાલાયક દાખલા વાંચનારની ખાતરી કરવા અહીંયાં રજૂ કરવામાં આવે છે.

બંદગીના બળથી એક વિદ્યાર્થીએ પોતાના

દુર્ગુણો ઉપર મેળવેલાં ફતેહ

એક ચોપાનિયામાં એક વિદ્યાર્થીએ પોતાની દુર્ગુણી ટેવો બંદગીના બળથી કેમ સુધારી તેનો નીચે પ્રમાણે હેવાલ આપ્યો છે.

“ હું જાણું છું કે હું એક ખ્રિસ્તી છું, પણ ખ્રિસ્તી તરીકેના સદ્ગુણો ધરાવતો નથી. વારંવાર પેલો લલચાવનારો સેતાન મને લલચાવી જતો હતો. મારા મનમાં સતત પાપો અને દુર્ગુણી વિચારો આવ્યા કરતા હતા અને મને એમ લાગતું હતું કે આવા વિચારો કરવા ન જોઈએ. હું આંખમાં આંસુ સાથે રડતો અને ખુદાને બંદગી કરતો કે, મને પવિત્ર બનાવ. પહેલાં થોડાક મહિના સુધી મને એમ લાગતું કે, મારાથી અંતરમાં મારી તપાસ કરવા, વાંચવા અને બંદગી

કરવા સિવાય બીજું કંઈ કરી શકાતું નથી; અને જેમ જેમ હું મારી તપાસ કરતો ગયો, તેમ તેમ પેલા લલચાવનારા સેતાનની જળ વધારે ને વધારે માલૂમ પડતી ગઈ અને વધારે ને વધારે જણાયું કે, તેઓને દૂર કરવા મારે માટે અશક્ય છે; પણ ઈશ્વર મારી નજદીક હતો અને તેની ફક્ત એક નજર પૂરતી હતી. હું પાપોથી દૂર રહી પવિત્ર જિંદગી ગુમરવાની કોશિશ કરતો હતો. આવી જિંદગી ગુમરવાને માટે હું આંખમાં આંસુ લાવી ઈશ્વરની બંદગી કરતો હતો. કેટલાંક અઠવાડિયાં સુધી આ પ્રમાણે મેં બંદગી કરવાનું ચાલુ રાખ્યું. રફતે રફતે મને રાહત મળવા લાગી. વસંતઋતુમાં પેલા લલચાવનારા સેતાન સાથે ખૂબ લડત ચલાવ્યા પછી અને ધણીક રીતે હલકી સ્થિતિમાં આવ્યા પછી જે અઠવાડિયાં સુધી પૂરતી શાંતિ મળી. ત્યાર પછી વળી બીજી લાલચોની સામે લડત ચલાવવી પડી હતી, પણ ખુદાની કૃપાથી તેમાં ફતેહ મળી હતી. સઘળો વખત ખુદાની કૃપાને માટે હું કેટલો બધો નાલાયક છું તેનો મને ખ્યાલ આવતો, ત્યારે મારી આંખમાં આંસુ આવતાં હતાં. જૂન મહિનાના પહેલા અઠવાડિયામાં અમે બંદગી કરવા બેઠા મળ્યા. મને ધણેજ આનંદ લાગ્યો, જે કે હું નાલાયક હતો. અમારી બંદગી વારંવાર થતી અને સઘળાઓને આશિષ મળતી હતી.

એક વખત રવિવારે અમારા પયગંબરે મરતી વખતે જે પ્યાર સઘળાઓ ઉપર જાહેર કર્યો હતો, તે વિષે અમે બંદગી કરતા હતા. બંદગી ખલાસ થયા પછી બજન ગાતા હતા તેટલામાં મારા હૃદયમાં એકદમ એવી તો રોશની પ્રકટી નીકળી અને તેનો ઝળકાટ એટલો તો હતો કે, હું બજન ગાઈ શક્યો નહિ અને મોટેથી બોલી ઊઠવાને અંકુશ રાખી શક્યો નહિ. કેટલાક દિવસો સુધી મને બીજું કંઈ કરવાનું ગમ્યું નહિ કે રખેને જે આનંદ મેળવ્યો છે, તે ખુદાને ગુરસે થવાનું કારણ મારી તરફથી મળે તો જતો રહે; પણ રફતે રફતે મને મજબૂતાઈ આવી; મારો આનંદ નદીની માફક વહેવા

લાગ્યો અને વર્ણવી ન શકાય એવી ખુશાલી અને ધિશ્વરની આશિષ મારામાં પ્રકટ થયાં. ચૌદ મહિના પસાર થઈ ગયા છે, તે છતાં મારામાંથી કદી પણ આવો આનંદ જતો રહ્યો નથી. શરીરની નબળાઈ સિવાય આ આનંદનો ખીજ કોઈ પણ રીતનો અટકાવ થયો નથી. સઘળો આનંદ ખુદાની મરજીને આધીન થવાનો છે.

બંદગીના બળથી એક બાનુએ ચીડિયા સ્વભાવ

ઉપર કાબૂ મેળવ્યો

એક બાનુનો સ્વભાવ ધણો ચીડિયો અને ગુસ્સાવાળો હતો; તે કેટલીક વાર એકદમ પોતાનો મિઝબ ખોઈ દેતી, જેથી તે ધણી દિલગીર થતી હતી; કારણ તેને એમ લાગતું હતું કે, આવા સ્વભાવથી તે સદગુણી બાનુ કહેવાય નહિ. આ પ્રમાણે જાણ્યા છતાં તે પોતાના સ્વભાવ પર કાબૂ રાખી શકતી ન હતી. પોતાના આવા સ્વભાવને લીધે તે પશ્ચાત્તાપ કરતી અને ખુદાની બંદગી કરતી હતી; પણ બંદગી પર અને ખુદા પર જે રીતનું આક્રોશ રાખતું જોઈએ તે રીતનું તેમાં ન હોવાથી, તેની બંદગી અને તેની કોશિશો નિષ્ફળ નીવડતી હતી. બાનુઓની બંદગીને માટે સલામ મળી હતી. તે વખતે તેને ખુદા પર અને બંદગી પર પૂરતું આક્રોશ રાખવા અને ખુદાને પોતાને સોંપી દેવાને સઘળાંએ તાકીદ કરી હતી. તેણે એ પ્રમાણે કયું અને ઘેર જતાં જતાં તેણે બંદગી કરી કે, તેને ફતેહ મળે. તે જાણતી હતી કે પોતે કુટુંબમાં વારંવાર ગુસ્સે થતી હતી અને કોઈ પણ રીતે પોતાનો ગુસ્સો અટકાવવાનું તે અશક્ય ધારતી હતી; પણ હવે તેણે ખુદા પર ઇતિબાર રાખ્યો હતો. તે હવે માનતી હતી કે, ખુદા સર્વશક્તિમાન છે અને તેની શક્તિ આપણી ઉપર રહે છે. ઘેર પહોંચીને પોતાનું આશ્ચર્ય ઉઘાડતાં તેણે જોયું કે, તેનો નોકર તેના આંધેલા હુકમથી નાફરમાન થઈ આમ્રક્ષા દાદરેથી પાણીનું વાસણ લઈ જતો હતો. આ ખામોશ કરવાનું તેને ધણું જ અસ્કેસ માણ્યું

પડ્યું; પણ સૌથી વધારે ખરાબ તો એ થયું કે, પેલા નોકરે પોતાની બાંધને આવી રીતે ઓચિંતી આવી લાગેલી જોઇ અને પોતાને તેના હુકમથી વિરુદ્ધ કામ કરતાં જોયો, ત્યારે પેલા નોકર એકદમ ગભરાઇ ગયો અને આવા ગંભીરતામાં તેના હાથમાંનું પાણીનું વાસણ ઓરડાના ગાલીયા પર ઢાળાઇ ગયું. પેલી બાનુ એક બોલ બોલી નહિ પણ પોતાના મનથી ખુદા અને મદદ કર! ખુદા અને મદદ કર! એમ બોલવા લાગી. તેણે પોતાના સ્વભાવ પર કાબૂ રાખી સઘળું સાફસફ કરાવી નાખ્યું. બંદગીના બળથી આવું શિક્ષણ મળેલું જોઇ, તેને પોતાના સ્વભાવ ઉપર કાબૂ મેળવવાને પહેલાં અશક્ય લાગતું હતું તે હવે તેને લાગ્યું નહિ.

બંદગીના બળથી દારૂ-તંબાકુની ટેવો દૂર થઇ

વિલિયમ એ નામનો ધર્મગુરુ, એક છાકટા માણસે બંદગીના બળથી પોતાની એ માઠી ટેવ કેમ છોડી હતી, તેનો આ પ્રમાણે હેવાલ આપે છે. પચીસ વરસથી વધુ વખતની તેને છાકટાપણની માઠી ટેવ હતી. ન્યારે તે એ ટેવ છોડવાની કોશિશ કરતો હતો, તે વખતે એ ટેવની તલબ બહુ જ જોરાવર થવા લાગી અને કેટલાંક વરસો સુધી કંટાળો લાગ્યો. એક દિવસે ન્યારે ધણીજ ઠંડી પડતી હતી, તે વખતે તે બજારમાંથી માલ ખરીદી ઘેર પાછો ફરતો હતો. રસ્તામાં એક દારૂની દુકાન આગળથી પસાર થવાનું હતું. જેમ જેમ તે દુકાનની નજીક આવતો ગયો, તેમ તેમ તેની આગલી ટેવ વધારે ને વધારે જોર કરવા લાગી અને તેને એવું લાગ્યું કે, હવે આગળ પસાર થઇ શકવાનું નથી. તેને એવું લાગ્યું કે, તે દારૂની દુકાન આગળથી પસાર થઇ શકાતુંજ નથી. પોતે ખરીદેલો માલ બાબુએ મૂકી દીધો, પાસેના જંગલમાં ગયો અને ઘૂંટણિયે પડી ખુદાને કાકલૂદીથી બંદગી કરી કે, આ ખરાબ તલબમાંથી તેને છોડવે. તે કહે છે કે, “ખુદાએ મારી બંદગી સાંભળી અને તેનો મને જવાબ મળ્યો. હું જમીન પરથી ઊઠ્યો તે વખતે આ શુ. ૨

ટેવથી છૂટો થયેલો માણસ થયો. અને તે વખતથી તે આજ સુધી હું છટો છું.”

બીજો દાખલો

ટેનિસમાં એક અધિપતિ કે જે તંબાકુનો શુભામ થઇ ગયો હતો, તે પોતાનો હેવાલ નીચે પ્રમાણે આપે છે: “ તંબાકુની ટેવ છોડવાને હું દઢ મનથી વારંવાર નિશ્ચય કરતો હતો. કોઇ કોઇ વખત થોડાક મહિના કે અઠવાડિયાં સુધી નભતું. એક વખત બાર મહિના સુધી તંબાકુથી દૂર રહ્યો, પણ એની તલબથી તદ્દન છૂટો થયો ન હતો.

“ તા. ૧ લી ડિસેમ્બર ૧૮૫૦ ને રવિવારે સવારે હું એકાંત જગ્યામાં ગયો. ઘૂંટણિયે પડીને ખુદાને અરજ કરી કે, આ ટેવ છોડવાને મને મદદ કર. ત્યાં ને ત્યાં તેણે પાકો નિશ્ચય કર્યો કે, ખુદાની મદદથી આ શાપપાત્ર ચીજને કદી પણ અડકીશ નહિ અને તે દિવસથી આજ સુધી મને બીડી પીવાની અથવા તંબાકુ ખાવાની તલબ થઇ નથી. ન્યારે પણ હું તંબાકુ જોતો તે વખતે ઈશ્વર તરફ મારું અંતઃકરણ રાખી, આ ચીજથી દૂર રહેવાને મને મદદ કરવાની તેને આજીજી કરતો હતો. હું આજે ત્રેવીસ વરસ થયાં એ ચીજની ઇચ્છાથી દૂર થયો છું.”

પ્રિય વાંચનારને છેવટે મારી એટલીજ સૂચના છે કે, કોઇ ખરાબ ટેવ પડી હોય તો તે એકદમ દૂર થઇ શકશે નહિ. ધણીક વખતે એ ટેવ ઉપર કાળૂ મેળવવામાં નિષ્ફળતા મળશે, તેથી કોશિશ છોડી દેવી નહિ; પણ અંત રાખવી અને ન્યારે પણ ખરાબ ટેવ હુમલો કરે, તે વખતે બંદગી કરવી ચાલુ રાખવી. ધણીક કોશિશો પછી બંદગીનું બળ જોરાવર થશે અને છેવટે એ ખરાબ ટેવાથી દૂર રહેવાની પૂરતી શક્તિ મળશે. છેવટે એટલુંજ ઇચ્છું છું કે, આ પતેલીના શુભ દિવસે સર્વ કોઇ પોતાની ખોડખાંપણ તપાસી બંદગીના બળ વડે તેઓને દૂર કરી, ખરું સુખ ભોગવવાને શક્તિમાન થાય ! આમીન !

(“ સાંજવતંમાન ” ના એક અંકમાંથી)

૬-મધની સેવાવૃત્તિ

હજારો વર્ષ પૂર્વે મધ દેશમાં મચલ નામના એક ગામડામાં એક ખેડૂતના કુટુંબમાં મધ જન્મ્યો હતો. તે જ્યારે ઉંમરલાયક થયો, ત્યારે પોતાના ગામના લોકોની સ્વાર્થપરાયણતા જોઈ મનમાં ખૂબ ખિન્ન થયો. તે પોતાના ગામના રસ્તા સાફ કરવાનું, ગંદવાડ વહી વહીને બહાર ફેંકવાનું, પીવાના પાણીમાં ગંદું પાણી જમ નહિ માટે કૂવાને પાળ બાંધવાનું, વગેરે બીજાં એવાંજ લોકોપયોગી કામો કરતો; પરંતુ તેના આ કામથી રાજ થવાને બદલે ગામના લોકો તેને દોષ દેતા. તેઓ ચોરાઓ પર કે દારૂના પીઠાં પર ભેગા થઈ કહેતા કે, “અરે! આ પેલો ગાંડિયો મધ! પોતાના ધરનું કામ છોડીને ચાલ્યો નકામી માથાફાડ કરવાને! એકલાથી તે કદી આખા ગામનું હિત થયું છે કે? આપણે બધા ને આપણું કામ બહુ! તેને બદલે આ તો ગામનું બહુ કરવા નીકળ્યો છે! શું કરવું છે આપણે આખા ગામને! મધને પોતાની મૂખાંધ સારુ કોઈક દિવસ પશ્ચાત્તાપ કરવો પડશે.”

મધની છયોક નિંદા થતી, એટલુંજ નહિ પણ તેનાં સમજાઓ પણ તેની વિરુદ્ધ હતાં; તોપણ તેણે પોતાનું કર્તવ્ય છોડી દીધું નહિ. મધ એક દિવસ એકાદ રસ્તો સાફ કરે અને બીજેજ દિવસે આસપાસનાં ઘરમાંથી સ્ત્રીઓ કચરો નાખી જાય. કોઈ વૃદ્ધ કહે કે, આ ગંદવાડ શું કામ કરો છો? તો તેઓ કહેતી: “તમારે શું? પેલો મધ મૂઓ છે ને! તે આવશે અને કરશે સાફ!”

મધના આત્મસંયમનું પરિણામ જૂના જમાનાના લોકો ઉપર તો કંઈ પણ થયું નહિ, પરંતુ મધનો આ માર્ગ સારો કેમ ન હોય એવી એક બે તરુણીને શંકા આવવા લાગી.

ગામના બે તરુણ મિત્રો મધથી આકર્ષાઈને તેને શુરુ કરવાના

ધરાદાથી તેની પાસે ગયા અને બોલ્યા: “આજ સુધી અમે તારી ઉપેક્ષા કરી, એ માટે અમને અત્યંત દુઃખ થાય છે. અમાગીને પોતાને ઘેર પડેલી થાપણની જેમ ખબર ન પડે, તેમજ તારા સહચરણની તું અમારી પાસે હોવા છતાં અમને ખબર પડી નહિ. આજથી અમે તારા શિષ્ય થઈ તારું અનુકરણ કરી સત્કૃત્યમાં કાળ ગાળવાનો નિશ્ચય કર્યો છે.” મધ બોલ્યો: “મિત્રો! સદાયરણમાં કાળનો સહ-વ્યય કરવાની તમારી ઇચ્છા માટે તમને ધન્ય છે; પરંતુ આ માટે મારું શિષ્યત્વ સ્વીકારવાની આવશ્યકતા નથી. મારા જેવા તો મર્ત્ય-નાશવંત છે, એ તમે જાણોજ છો; માટે આવા ક્ષણભંગુર પ્રાણીનું શિષ્યત્વ ન સ્વીકારતાં આપણે બધા ધર્મનું શિષ્યત્વ સ્વીકારીએ તો સારું; કારણ કે ધર્મ શાશ્વત છે, તે અનાદિ છે, તેને આપણી પાસેથી કોઈ પણ દૂર કરી શકે એમ નથી.

“કુમાર્ગથી નિવૃત્તિ અને સત્કર્મમાં પ્રવૃત્તિ એને સાધુ લોક “શીલ” કહે છે. પ્રાણીનો ધાત ન કરવો, ચોરી ન કરવી, વ્યભિચાર ન કરવો, અસત્ય બાપણ ન કરવું અને માદક પદાર્થનું સેવન ન કરવું—એ પાંચ નિયમ એકનિષ્ઠાથી પાળીએ તો આપણે કુકર્મથી બચી જઈએ અને પરોપકારાદિ સત્યકૃત્યમાં આપણા કાળનો ઉપયોગ કરી શકીએ.”

તરુણ બોલ્યા: “આજથી આ પાંચ નિયમો અમે બરાબર શ્રદ્ધાપૂર્વક પાળીશું અને ધરકામથી બચેલો કાળ સત્કર્મમાં ગાળીશું.”

આમ ધીરે ધીરે મધને ત્રીસ અનુયાયી મળ્યા. તે સૌએ મળી રોગી લોકો માટે અને અનાથ, અપંગ લોકો માટે એક ધર્મશાળા સ્થાપન કરી. આસપાસના ગામના રસ્તા સાફ કર્યા, નાના નાના પુલો બાંધ્યા, તળાવો બોલાં અને એવાં બીજાં લોકોપયોગી કામો કર્યાં. આ ઉપરાંત તેઓ પોતાના પરગણાના લોકોને પંચશીલનો ઉપદેશ કરતા. તેમના આ કાર્યનું આખા પરગણા ઉપર એવું પરિણામ થયું કે, થોડા અપવાદ બાદ કરતાં ત્યાંના બધા લોક સદાચારી

બન્યા. દારૂનાં પીઠાંવાળાને પોતાની દુકાનો બંધ કરવી પડી અને
ત્યાંના મુખી-ન્યાય અને વસૂલી અમલદારને દંડના રૂપમાં ધણીજ
મોટી પ્રાપ્તિ થતી, તે નહિ જેવી થઇ ગઇ.

આ પરગણાના લોકોમાં પહેલાં એટલા ટંટા થતા કે, તેનો
નિકાલ કરતાં મુખીને જમવાની સુધ્ધાં કુરસદ મળતી નહિ; પણ
હવે મુખીને આખો દિવસ તકિયાને અઢેલી વાતો કરતાં બેસવું અને
કંચેરીનો વખત પૂરો થતાં ઘેર જવું, એટલોજ ઉઘોમ રહ્યો. પોતાના
પરગણામાં સ્થિતિ આવી કેમ પલટાઇ ગઇ, તેની તપાસ કરતાં મધ
અને તેના ત્રીસ અનુયાયીઓએ આ બધી કાંતિ કર્યાનું મુખીને
જણાવ્યું. આ ત્રીસને આ પ્રદેશમાંથી જીંચકી-લીધા સિવાય લોકો
પહેલાંના જેવી સ્થિતિમાં આવશે નહિ, એમ વિચારી કાંઇ જરૂરી
કામ માટે પોતે મગધદેશના રાજાને મળવા જાય છે, એમ પોતાના
હાથ નીચેના લોકોને જણાવી તેણે રાજધાનીનો રસ્તો પકડ્યો.

રાજાને મળી મુખી બોલ્યો: “મહારાજ! શું કહેવું? અમારા
દેશમાં ત્રીસ તોફાનીઓ અને તેમના નાયકે ધણોજ ઉત્પાત મચાવી
મૂક્યો છે. બધા લોક ગામ છોડી નાસે છે અને હરામખોરોના ડરથી
અમારા પ્રદેશમાં બીજા લોક આવતા નથી. આ પ્રમાણે બેતી, વેપાર-
રોજગાર બધું બંધ પડી ગયું છે. હવે આપને અમારા પરગણામાંજ
નહિ, પણ આસપાસના સૌ પ્રાંતમાં પણ કર વસૂલ કરવો અશક્ય
થઇ પડશે.”

રાજા અતિશય સંતાપ પામી બોલ્યો: “આ વાત તમે મને
જણાવી એ બહુ સારું થયું; તમારી સાથે હું નાની ફોજ આપું છું,
તેની સહાયથી તમે તે તોફાનીઓને પકડી લાવો.”

મુખીએ પોતાના પરગણામાં જઇ, મધ અને તેના સાથીઓને
પકડ્યા. તેઓએ મુખીનો કાંઇ પણ વિરોધ કર્યો નહિ. તેમને પકડવા
માટે રાજાનો હુકમ છે, એમ કહેતાંની સાથેજ તેઓ પોતાની ભેલ
સ્વાધીન થયા. તેમના હાથપગમાં બેડીઓ ધાલી દીધી અને તેમને

પકડી આપણા સમાચાર રાજને આપ્યા. રાજ તે વખતે અંતઃકુરમાં હતો. આ દરોહખોરોને જોવાની તેને કુરસદ ન હતી. તેણે ત્યાંથીજ હુકમ છોડ્યો કે, તોફાનીઓને મહેલના આંગણમાં જિંધા કુચાડી તેમનાં શરીર પર હાથી ચલાવો.

રાજના હુકમ પ્રમાણે મધ અને તેના સાથીઓને મુકેટાટ ખાંધી જિંધા સુવાડવામાં આવ્યા. પછી હસ્તીશાળામાંથી એક મહોન્મત હાથી તેમના પર છોડવાને સંજ્ઞ કરવામાં આવ્યો.

મધે પોતાના અનુયાયીઓને કહ્યું: “ભાઈઓ! આજ સુધી આપણે સદાચારમાં કાળ ગાળ્યો છે. હવે આપણામાંના કોઈને એમ લાગવાનો સંભવ છે કે, સદાચરણથી મનુષ્ય સુખીજ થાય છે એમ નથી? અમે અમારું જીવન સત્કર્મમાંજ ગાળ્યું છે, છતાં અમારા પર આ સંકટ કેમ આવ્યું? પણ મિત્રો! આ સમયે એવા વિચારનો સ્પર્શ પણ તમારા દિલને થવા દેશો નહિ. આ લોકમાં ન્યાય-યુક્ત વ્યવહાર નહિ હોય, છતાં પરલોકમાં આપણાં કર્મોનું યોગ્ય ફળ આપણને મળવાનું છે. આ લોકમાં કોઈ લુચ્છો માણસ પુષ્કળ સંપત્તિ મેળવે છે અને કોઈ સત્પુરુષ દારિદ્ર્યમાં દળાય છે; એટલે આ લોકમાં તો માણસને ન્યાય મળતો નથી એ ખુલ્લું છે, પરંતુ આપણા કર્મોથી આપણે એટલા બધા બંધનમાં આવી જઈએ છીએ કે, તેને લીધે પરલોકમાં આપણો છુટકારો થવો અત્યંત અશક્ય થઈ પડે છે; મારે આપણાં કુકર્મોજ આપણા રક્ષક અને આપણાં સત્કર્મોજ આપણા ન્યાયાધીશ થશે, એ ચોક્કસ ધ્યાનમાં રાખજો. વળી તમારા મનને ખોટું લાગતું હોય તે વખતે જો તમારું મરણ થશે. તો તેનું પશ્ચિમ અત્યંત અનિષ્ટ આવવાનું; કેમકે મનુષ્યનું મન અસ્થિર હોય તેવે વખતે જો તેનું મરણ થાય, તો પુનર્જન્મમાં તે હીન યોનિમાં જન્મે છે, એવાં ઋષિ-મુનિઓનાં વચન છે; તેથી આ અસહ્ય તમારી મિત્રીભાવના દઢ કરો. જેવો તમારો લોકપર પ્રેમ હોય, તેવોજ તમારી ઉપર દૃષ્ટિાદ કરનાર મુખીપર, તમને મારવાનો હુકમ

ઠરનાર રાજ્યપર અને તમને મારવાને પ્રવૃત્ત થયેલા આ હાથીપર તમારો પ્રેમ થવા દો. શત્રુ, મિત્ર, તટસ્થ અને હું એવા બેદો મન-માંથી કાઢી નાખી સર્વની ઉપર મૈત્રી થવા દો. એક દેહનાં જેમ બિજ-બિજ અંગો હોય છે, તેમજ આપણે એક વિશ્વનાં અંગો છીએ, એ સમજ હીલી પડવા દેશો નહિ. આજપર્યંત કરેલાં સત્કૃત્યોનું તમે આ સમયે ચિંતન કરો ! ”

હવે જ્યારે મધ અને તેના સાથીઓને મારવા માટે મહાવતે હાથીને આમળ આપ્યો, ત્યારે તે મોટેથી કિકિયારી પાડી એકદમ પાછળ હટ્યો ! કંમે કર્યો તે તેમના શરીર પર પગ દેજ નહિ. ફરી ખીજે, ત્રીજે, એમ બેચાર હાથી આપ્યા; પરંતુ તે સર્વ મહાવતના અંકુશના મારની દરકાર ન કરતાં કિકિયારી કરી પાછળ હટ્યા, એકે હાથીએ મધને અને તેના સાથીઓને ઉપદ્રવ કર્યો નહિ !

આ સમાચાર રાજાને મળતાંજ તે બોલ્યો : “ આ લોકો હાથી-નો મંત્ર જાણતા હોવા જોઇએ કે તેમની પાસે કંઈ જડીબુટ્ટી હોવી જોઇએ. ”

મધ બોલ્યો : “ મહારાજ ! અમારો મંત્ર કહીએ તો આજ સુધી અમે એકનિષ્ઠાથી શીલનું પાલન કરતા આવ્યા છીએ. જાણીબૂજીને અમે કોઇ પ્રાણીનો ઘાત કર્યો નથી. પરંતુ અમે માતા સમાન મા-નીએ છીએ, અસત્ય બાષણ અમે કદીયે કર્યું નથી અને મહાદિ માદક પદાર્થોથી અમે અલિપ્ત રહ્યા છીએ; આ સિવાય આપની પ્રજાની સેવા અમે યથામતિ કરતા આવ્યા છીએ, અમારા પર એકા-એક જ્યારે આ પ્રસંગ આવ્યો, ત્યારે મેં મારા મિત્રોને હિંમતથી કહ્યું કે, ‘ આપણને પકડનાર મુખી પર, મારવાનો હુકમ આપનાર મહા-રાજ પર અને મારનાર હાથી પર આપણે બધાએ મૈત્રીની ભાવના રાખવી. કોઇ પણ પ્રકારે દ્વેષનો સ્પર્શ આપણા મનને થવા ન દેવો. ’ અમારા આ શીલને અને મૈત્રીનો પ્રભાવ એજ અમારો મંત્ર છે. ”

રાજાએ પોતાના દૂત મોકલીને મધના ગામની અને આસપાસના ગામની ખરી સ્થિતિ શું છે, તેની ખાતરી કરી; ત્યારે તેને જણાયું કે, મધ અને એના સાથીઓએ તે પ્રાંતની ઉત્તમ સુધારણા કરી છે. ત્યાંના લોક સુખી હોઈ પરસ્પર અત્યંત પ્રેમથી વર્તે છે. ચોરી, મારામારી, ટંટાફિસાદ વગેરે વસ્તુઓ તે પ્રાંતમાં નામશેષ થઈ છે. આ જણીને રાજાએ ખોટી ફરિયાદ કરનારા પેલા મુખીને પકડીને એકદમ ફાંસી દેવાનો હુકમ આપ્યો અને તેની જગાએ મધને નીમવામાં આવ્યો; ત્યારે મધ રાજા પાસે ગયો અને મુખીને માફી આપવાની વિનંતિ કરી તે ખોટ્યો: “મહારાજ ! આ મુખી ન હોત તો અમને આપનાં દર્શનનો યોગ ન મળ્યો હોત; અમારાં શીલને અને મૈત્રીને કસોટીએ ચડાવી જોવાની સંધિ મેળવી આપી તેથી એ અમને પ્રિય છે. મહારાજે એને જીવતદાન આપવું એવી અમારી નમ્ર વિનંતિ છે.”

મધની વિનંતિને માન આપી રાજાએ મુખીને છોડી મૂક્યો.

(‘બુદ્ધલીલા સારસંગ્રહ’ નામના પુસ્તકમાંથી)

“બુદ્ધિવાદની બાહોશીવાળા વિદ્વાનો બહુધા કર્તવ્યશૂન્ય હોય છે.”

—મ૦ ટોલ્સ્ટોય

“હિંમત કેટલિના માણસો કોઈનું જ્યાં જાય ત્યાં મથતા નથી. કોઈની આગળ હાથ ધરવાનું કે ખુશામત કરવાનું તેમને પસંદ હોતું નથી. આથીજ અદ્ય બુદ્ધિવાળા અને ખુશામતની ટેવવાળા લોકો અમે તે મેળવી શકે છે.”

—એમાર્ક

“લાયકાત વગર ઈશ્વરી ગ્લાન મળતું નથી.”

“બીજાના દોષ જોવામાં ન રહી જતાં આમળ વધો.”

“ધાર્મિક વાતો કરવી એ કાંઈ મોટી વાત નથી. પરંતુ સંકટના વખતમાં પણ બરાબર ધર્મ પાળવો એજ મુશ્કેલ છે.

૭-મહાન શોધક એડિસન બહેરા કેમ રહ્યા છે ?

(લેખક:-શ્રી. છ. હ.)

આ મહાપુરુષને નાનપણમાં કાંઈએ માથા ઉપર જોરથી પ્રહાર કરવાથી એ બહેરા થઈ ગયા. તેમનાં પત્નીને તેમને માટે બહુજ લાગણી થતી હોવાથી તેમણે ડોક્ટરોની સલાહ લીધી. મહા મહાપ્રયત્ને મિં. એડિસને કાન બનાવવાની હા પાડી. ડોક્ટરોએ કહ્યું કે, “એક નાનું સરખું ઓપરેશન કરવામાં આવે, તો કાન સાગ્ર થઈ જાય.” આ સાંભળી તેમનાં સ્ત્રી બહુજ ખુશી થયાં. પ્રયોગ માટે દિવસ નક્કી થયો; પણ તે દિવસેજ મિં. એડિસને પોતાની ઓફિસમાં આવીને પોતાના મદદનીશને કહ્યું: “ડોક્ટરને ટેલિફોન કરી આજ ઓપરેશન બંધ રખાવો.”

તેમનાં સ્ત્રીને કાને આ વાત આવી ત્યારે તે બિચારાં બહુ નિરાશ થઈ ગયાં. તેમણે પટાવી પટાવીને કારણ પૂછ્યું, ત્યારે તેમના પતિએ જણાવ્યું કે:—

“આસપાસની ગડબડ અને અવાજોની પીડા ટળી જવાથી હું વિચાર કરતાં શીખ્યો છું. હજી મારે મરતાં પહેલાં ઘણી બાબતો વિચારવાની છે. જે મારા કાન સુધરે તો મારે વિચાર કરવાનું બંધ પડી જાય ને નવી ટેવ પડે, માટે તેવી ટેવ પાડવા જેટલો હવે મને અવકાશ નથી; તેથી ભલે છે તેમજ રહે.”

ફોનોગ્રાફની શોધ કરીને જગતમાં અવાજ પ્રસરાવી દેનાર તથા ટેલીફોનદ્વારા દૂર સુધી અવાજ પહોંચાડનાર આ મહાપુરુષે પોતે આ પ્રમાણે પક્ષીઓનાં મધુર ગાયન અને મનુષ્યોનું મોહક સંગીત કે બાળકોના કાલાકાલા બોલ સાંભળવાનો આનંદ લેવા માટે જાણી-જોઈને પ્રયત્ન કર્યો નહિ અને તે લાભ ખોયો, એ ઓછો આત્મભોગ કહેવાય ? આથી બીજો વધારે પરાપકાર કયો ?

એમને મોટરમાં ફરવાનો બહુ શોખ છે અને પ્રખ્યાત ફોર્ડ મોટર ખનાવનાર કરોડાધિપતિ તેમના ગાઢ સ્નેહી છે. ખોરાકમાં પોતે શેટલી અને દ્રાક્ષજ લે છે. ઘણી વાર રાતના બે વાગ્યા સુધી વાંચ્યા કરે છે ને સવારે સાત વાગે તો પાછા કામે વળગે છે.

પુષ્પોની સુવાસ અને તેમના ખીલતા વિવિધ રંગ તેમને બહુ પ્રિય છે, તેથી પોતાના સુંદર બગીચામાંજ તેઓ ઘણી વાર પોતાના મિત્ર મિ. શેડ સાથે વિવિધ ચર્ચામાં આનંદ લે છે.

(‘મુબમ્મદ સમાચાર’ ના એક અંકમાંથી)

૮-વીજળીથી સાવચેત રહેવાની જરૂર

આકાશમાં ધનધોર વાદળ છવાયાં હોય અને વીજળી ચમકાર કરી રહી હોય, ત્યારે કોઈ પણ અગાશીમાં નહિ જવું જોઈએ.

યાદ રાખવું કે જિંચી ચીજો, જેવી કે ઝાડ, ધ્વજ મા કોઈ જિંચી ધમારત વીજળીને પોતાની તરફ ખેંચે છે, માટે આ ચીજોથી દૂર રહેવું જોઈએ. જો તમે કોઈ ઝાડવાળી જગામાંજ હો તો ઝાડની પાસે ન જવું. જો એકલા અને ખીજઓથી જુદા જીભા હો તો ઝાડના ઝુંડમાં રહેવું, જિંચાં ઝાડથી દૂર રહેવું.

વરસાદ વરસતો હોય અને વાદળાં ગાજી રહ્યાં હોય, તો દોડીને એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે ન જવું; દોડવાથી હવામાં હલનચલન પેદા થાય છે, તેનાથી થતા વેગને લીધે વીજળી તેના તરફ ખેંચાઈ આવશે.

આવે વખતે તમે કોઈ ઘરમાં, હો તો બારીઓથી દૂર રહેજો અથવા તો બારીઓ બંધ કરી દેજો.

ધનધોર વરસાદ, વાદળોની મજના અને વીજળીના કડકા થતી વખતે, છત્રી ઓઢીને કારા રહેવા કરતાં બીંબમ્મ જવું સારું છે. કારી ચીજો વીજળીને વધારે ખેંચે છે.

(‘ગૃહલક્ષ્મી’ ના એક અંકમાંથી)

૧-માબાપ માટે પ્રશ્ન

(લેખક:-શ્રી. કૃ. જી. યાગલ)

૧. છોકરાંઓએ સવારમાં વહેલાં ઊઠવું, પણ તમે વહેલાં ઊઠો છો કે કેમ ?

૨. ઊઠતાંવેંતજ આળસને અલગ કરી, ઝાડે ફરી આવી, કામળા કરી નાખી દાતણપાણી પરવારી લેવું; પણ તમે તેમ કરો છો કે કેમ ?

૩. સવારમાં છોકરાં પાસે ભક્તિરસનાં ભજનો અથવા શ્લોક તમે બોલાવો છો કે કેમ ? આપ પોતે કદી બોલો છો કે કેમ ?

૪. છોકરાંઓએ કસરત કરવી; પણ તમે તેમને કોઇ વખતે હિતેજન આપો છો કે કેમ ? તમે જાતે વ્યાયામ કરો છો કે કેમ ?

૫. જીવન ગાળવામાં ડગલે ડગલે શક્તિની જરૂર પડે છે. તમે તેવું કોઇ વખતે છોકરાંઓને સમજાવ્યું છે કે કેમ ?

૬. તમે છોકરાંઓનાં દેખતાં આ પીઓ છો અને ધૂંઝપાન કરો છો કે કેમ ?

૭. છોકરાંઓને સારુ તાજું દૂધ મળે તેવી વ્યવસ્થા તમે કરી છો કે કેમ ?

૮. છોકરાંઓની સમક્ષ તમે ધરગથ્ય કંઈ વાત કરો છો કે કેમ ?

૯. પોતાનું કામ જાતે કરવું, કોઇના ઉપર આધાર રાખવો નહિ તે મોટાઇ અને ડહાપણનું લક્ષણ છે, એવું તમે તેમને સમજાવ્યું છે કે કેમ ?

૧૦. નહાતી વખતે શરીરનો કયો ભાગ કાળજી રાખી ધોવો જોઈએ તે તમે તેમને કોઇ વખતે કહ્યું છે કે કેમ ?

૧૧. ટાઢા પાણીથી નાહવાના ફાયદા તમે કોઇ વખતે છોકરાંઓને સમજાવ્યાં છે કે કેમ ?

૧૨. પથ્થરથી શરીર ધસવું નહિ તેવું તમે તેમને કહ્યું છે કે કેમ ?
 ૧૩. છોકરાંઓને તરતાં તમે શીખવ્યું છે કે કેમ ?
 ૧૪. શરીરે તેલ ચોળવાથી શું ફાયદો થાય છે, તે તમે છોકરાંઓને સમજાવ્યું છે કે કેમ ?

૧૫. હમણાં જે તેલો બજારમાં વેચાય છે તે નુકસાનકર્તા છે, તેવું તમે તેમને કોઈ પણ વખતે કહ્યું છે કે કેમ ?

૧૬. નાહ્યા પછી શરીરે તેલ ચોળવાથી અથવા માથામાં તેલ નાખવાથી કેવા પ્રકારની ગંધ જાડે છે, તે તમે તેમને કહ્યું છે કે કેમ ?

૧૭. નાહ્યા પછી શરીરનો કયો ભાગ ખૂબ ધસીને લૂછવો જોઈએ, તે તમે સમજાવ્યું છે કે કેમ ?

૧૮. હમેશાં પ્રથમ ટાઢા પાણીથી માથું, દ્વંદીની આસપાસનો ભાગ, ગુદા, જનનેન્દ્રિય અને તેની પાસેનો ભાગ તમે ધુઓ છો કે કેમ ?

૧૯. આંખને શી રીતે ધોવી તે તમે જણાવ્યો છો કે કેમ ?

૨૦. આંખો ધોવાની રીત તમે છોકરાંઓને શીખવી છે કે કેમ ?

૨૧. આંખો ધોવાથી થતા ફાયદા તમે છોકરાંઓને કોઈ વખતે કહ્યા છે કે કેમ ?

૨૨. તમારાં બાળકો દાંતણુ શાનાં કરે છે ?

૨૩. દાંત સાફ કરવા માટે અમુક દાંતણુ અથવા મંજન સારું છે, એવું તમે તેમને કહ્યું છે કે કેમ ?

૨૪. દાંતનો અને આરોગ્યતાનો સંબંધ તમે છોકરાંઓને કોઈ વખતે સમજાવ્યો છે કે કેમ ?

૨૫. થૂંક અને લાળનો આરોગ્યતા સાથેનો સંબંધ આપ જણાવ્યો છો ? છોકરાંઓને તમે તે કોઈ વખતે સમજાવ્યો છે કે કેમ ?

(' વ્યાયામ 'ના એક અંકમાંથી)

૧૦-જ્ઞાન અને વિજ્ઞાન

(લેખક:-શ્રી. 'જૂનો જોગી')

લોખંડનાં મકાન

પથર, ઈંટ, લાકડાં વગેરેનાં બનાવેલાં મકાનોને બદલે થોડા વખત થયાં સિમેન્ટના બ્લોકનાં મકાનો થયેલાં આપણે જોઈએ છીએ. હાલમાં વિલાયતની મ્યુનિસિપાલિટીમાં લોખંડના ઢાળાનાં મકાનો બાંધવાનું શરૂ કરવામાં આવ્યું છે. આ મકાનોમાં ખાસ સગવડ તો એ છે કે, તે તરતજ ઊંચું થઈ શકે છે; તેમજ ખીજી જગ્યાએ ખસેડવું પડે તોપણ કાંઈ પણ નુકસાની સિવાય ખેસવી શકાય છે. સાધારણ અનુમાન એવું થાય કે, આવાં લોખંડનાં મકાનોમાં ગરમી ધણીજ લાગે; પરંતુ આ લોખંડનાં ખીડ એવી જાતનાં બનાવવામાં આવે છે કે, તેમાં ઠંડી-ગરમી પણ ઈંટ-ચૂનાના મકાનમાં લાગે તેવાંજ લાગે છે. ટૂંકામાં આ લોખંડનાં મકાનો પથર, ઈંટ, ચૂના અને લાકડાંનાં બનાવેલાં મકાનો કરતાં વધારે સુગમતાવાળાં અને સગવડવાળાં ગણાય છે. હજી આ મકાનોની શરૂઆત થઈ છે; પરંતુ એકાદ દશકાની અંદર તો આવાં મકાનો ઠેર ઠેર થઈ જવા પામશે. બિચારા કડિયા-સુતારનું શું થશે? તેની રોજી ભાંગી પડશે કે શું? એ તો પછી લોખંડનાં મકાનોના બોલ્ટ ફેરવતા થઈ જશે. પ્રભુએ દાંત આપ્યા છે તો ચાવણું આપી દે છે. જમાનો પ્રગતિનો છે તેમાં નવીનતા તો દિનપ્રતિદિન થયાજ કરવાની !

તંદુરસ્ત ખીડી ?

ધણા ખીડીના બંધાણી શોખની ખાતર ખીડી શરૂ કરે છે. ખીડીની અંદર રહેલી સુગંધ ઉપર ધણા ફીદા થઈ જાય છે, પરંતુ કમનસીબે ખીડીમાં જે “ નિકોટિન ” ઝેર છે તે ખીડી પીનારને સુખેથી જાંપવા દેતું નથી. આ નિકોટિન ઝેરને લીધે ખીડી પીનારને

ઊલટી થાય છે, માથું ફરવા માંડે છે અને બેચેની હિતપત્ર થાય છે. બે-ચાર વખત માથું મારીને બીડી પીવાથી મગજને ટેવ પડી જાય છે અને છેવટે માણસ અંધાણી બની જાય છે. બીડી બનાવવાવાળાએ આવા કુમળા મગજવાળા કે જેઓ બીડી એક વખત મોઢામાં નાખે કે ઊલટી થાય, તેવા બિચારા બીડીની લહેજત લઇ શકે તેટલા ખાતર તેમની દયા (?) ખાઇને બજારમાં તંદુરસ્ત બીડી-એટલે કે જે બીડીની અંદરથી ઝેર-નિકોટિન કાઢી નાખવામાં આવ્યું છે, એમ કહીને નવી બીડીઓ દાખલ કરી. આ બીડીઓમાં ઝેર-નિકોટિન-સિવાય બીજી બધી લહેજત છે એમ કહેવામાં આવે છે, જેથી કેટલાક દરદીઓને માનસિક સંતોષની ખાતર ડોક્ટરો આવી બીડી પીવાની સલાહ આપે છે, પરંતુ હમણું આવી તંદુરસ્ત બીડીની તપાસ કરતાં માલૂમ પડ્યું છે કે, આવી બીડીની અંદરથી સેંકડે માત્ર દશથી વીસ ટકા નિકોટિન ઓછું કરી શકાયું હોય છે. વળી કહેવાતી કેટલીક તંદુરસ્ત બીડીની અંદર તો સાધારણ નિકોટિનના પ્રમાણ કરતાં વધારે નિકોટિન માલૂમ પડ્યું હતું. આનું કારણ એમ કહેવામાં આવે છે કે, નિકોટિનરહિત તમાકુ બનાવવાને માટે તેને બીની હવામાં લાંબો સમય રાખવામાં આવે છે અને પછી તેને તદ્દન સૂકવી નાખવામાં આવે છે. આ ક્રિયામાં બીની હવાને લીધે નિકોટિન ઓછું ન થયું હોય તો તે ન્યારે તમાકુ સૂકવવામાં આવે, ત્યારે તે સૂકી તમાકુમાં વધારે પ્રમાણ બતાવે છે. ગમે તે કહો, પરંતુ આવી તંદુરસ્ત બીડીથી પ્રજાએ કે ડોક્ટરોએ ઠગાવું નહિ. તંદુરસ્ત રહેવાનો સરસ ઉપાયજ એ છે કે, બીડી પીવી જ નહિ. કુદરત પહેલી ફૂંક લેતી વખતેજ ઊલટી કરાવે છે. તે ચિહ્ન ઓખ્યું છે કે તમારે લાયક તે ચીજ નથી.

જ્ઞાનભંડાર

પૃથ્વીના મધ્યભાગમાં લોખંડ છે; એટલે ચાર હજાર ગાંધલ જાડે લોખંડ છે. આ લોખંડનો થર બે હજાર માઇલ સુધી છે. ત્યાર

પછી લોખંડ અને પથ્થર છે. હિપલા ભાગમાં પથ્થર છે. પૃથ્વીની સપાટીના થરમાં જે ચીજ મળે છે, તે થર તો માત્ર આઠથી દશ માઇલજ લેંડો છે.

માણસો સાડાપાંચ ઓસ એટલે કે લગભગ ચૌદ તોલા થી એક દિવસમાં પચાવી શકે છે. આથી વધારે ખાવામાં આવે તો તે ઝાડામાં નીકળી જાય છે, મથુરાના ચોખા શું ચૌદ ભારજ પચાવી શકતા હશે ?

એકલું દૂધ ખાવા કરતાં તે રોટલો કે રોટલી સાથે ખાવું જરૂરનું છે. એકલું દૂધ હોજરીમાં પહોંચે છે, ત્યારે ત્યાં તેનું દહીં થઈ જઈ લોંદો જમી જાય છે જેને પચતાં વખત લાગે છે.

પોલકું કે કમખો ?

માણસો સાધારણ રીતે શરીરને સુરક્ષિત રાખવાને માટે કપડાં પહેરે છે. જંગલી અવસ્થામાં આપણે કપડાંનો બહુજ ઓછો ઉપયોગ કરતા; હવે સુધારાના વહેનમાં જરૂર કરતાં વધારે કપડાં શરીર ઉપર ધાલવા મંજૂા છીએ ! પરિણામે ઘણાં દરદો થવા લાગ્યાં છે અને ચામડીને “ સન બાથ ” આપવાની ભલામણો યુરોપાદિ દેશોમાં થવા લાગી છે. ઉપરાંત જર્મની આદિ દેશોમાં તો નમાવસ્થામાં રહેનારાઓની મંડળાઓ સ્થપાઈ છે ! આપણા પુરુષવર્ગમાં કપડાંમાં યુરોપની નકલ થવા લાગી છે. ત્યાં એક ખાદીનો ઝબ્બો અને એક ખાદીની પોતડીથી ચાલે ત્યાં કોટ, પાટલૂન, શર્ટ, જેકેટ, અંડરવેર વગેરે અનેક કપડાં પહેરી શરીરને કુદરતી હવાથી દૂર રાખીએ છીએ. સ્ત્રીઓ તો ફેશનમાં કુલાઈ જાય તેવો તેમનો કુદરતી સ્વભાવ હોય છે; એટલે આંધળું અનુકરણ કરવામાં તે ખુદ્દિનો બિલકુલ ઉપયોગ કરતીજ નથી. એક સ્ત્રીએ અમુક ફેશનનું કપડું લીધું એટલે ખીજી પોતાના ધણીનો જીવ ખાધને પણ તેવી ફેશન ધરમાં ધાલવાનીજ. પછી ભલેને પતિ બિચારો પાંચ પૈસા પણ કમાઈ શકતો ન હોય ! આવી રીતે

આપણી સ્ત્રીઓના પહેરવેશમાં પોલકાંએ ધર ધાત્યું છે. અગાઉના જમાનામાં કમખા કે ચોળી પહેરવામાં આવતી. હજુ પણ સુધારાની સરહદ નહિ જોનારી સ્ત્રીઓમાં આ જાતનો પહેરવેશ કમખો, કાંચળી, ચોળી વગેરે નજરે પડે છે. શાસ્ત્રીય દષ્ટિએ ડોક્ટરોએ એવો અભિપ્રાય જાહેર કર્યો છે કે, પોલકાં પહેરવાથી છાતી-સ્તન-ને બહુ લટકવું પડે છે. આવી રીતે રહેવાથી સ્તનની અંદરની દૂધની નળીઓ લાંબાઇ જાય છે. સાધારણ રીતે લટકતાં સ્તનવાળા સ્ત્રીઓની ધાર્મિકાંથી દૂધ બહુ નીકળતું નથી અને તેને સ્તનના રોગો થઇ આવે છે. આટલા માટેજ આપણા બાપદાદાએ કમખો કે ચોળી શોધી હતી, કે જેથી સ્તન બરાબર જગ્યાએ રહે. ખાસ કરીને જે નાના બાળકવાળા સ્ત્રી કમખો કે ચોળી ન પહેરે, તો તેની ધાર્મિક દૂધના વજનથી લટકતી રહેવાને લીધે દૂધની નળીઓ તણાઇને સાંકડી થઇ જાય છે અને દૂધની આવક બંધ થઇ જાય છે. પછી બાળકોને શીશીથી દૂધ પાવાની અને આયાઓ રાખવાની ફરજ ઉત્પન્ન થાય છે. આવા આપણા સાધારણ વાંધાને લીધેજ બચ્ચાંઓનું મરણપ્રમાણ વધી પડે છે. જે સ્ત્રીઓ કમખા કે ચોળી પહેરે છે, તેની છાતી મજબૂત અને ભેંચી હોય છે; જ્યારે ક્રોક કે પોલકાં પહેરનારની છાતી તદ્દન સપાટ હોય છે. ફેશનમાં તણાઇ જતી સ્ત્રીઓ કાંઇક સમજે અને શરીરરક્ષણનો વિચાર કરી વસ્ત્રો ધારણ કરે તો સારું !

(“ હિંદુસ્તાન ”ના એક અંકમાંથી)

૧૧-વડોદરાનો લાભ માહસોરે લીધો!

“સયાજીવિજય” પત્ર જણાવે છે કે, વડોદરા ઉપર હમેશનો એક આક્ષેપ છે કે, ઘણી વાર તેની કીમતી અને ઉપયોગી યોજનાઓ અને પ્રયત્નોનો લાભ ખીજા લઇ જાય છે. શારીરિક કેળવણીના સંબંધમાં હાલ તેવું થયું છે. શ્રીમંતની ખાસ ઇચ્છાનુસાર પ્રો. માણેકરાવજીએ આરોગ્યમંદિરની યોજના તૈયાર કરી. શ્રી. સરકારમાં રજૂ કરેલી જે અભિપ્રાય માટે ખાતામાં જતાં મરહૂમ મે. કલાર્ક સાહેબની સૂચનાઓ પ્રમાણે ફેરફાર સાથે ફરીથી રજૂ થઇ હતી, તે રેડ-ટેપિઝમના પ્રભાવે અઘાપિં જુમ્માદાદા વ્યાયામશાળા અને ખાતાં વચ્ચે ઝોલા ખાતી પડી રહી છે! મુંબઇની યુનિવર્સિટી પણ તેવીજ રીતે તેનો લાલ લેવા હજુ વિચાર કરે છે. દરમિયાન તે બાબતની જાણ માઇસોર રાજ્યને થતાં તેણે એ યોજના તરતજ મંગાવી જોઇ અને તે પસંદ પડવાથી પોતાને ત્યાં દાખલ કરવા હુકમ કર્યો છે અને તે માટે પ્રો. માણેકરાવજીને સલાહ આપવા રૂબરૂ માઇસોર બોલાવેલા છે. શારીરિક શિક્ષણની આવી પદ્ધતિસરની યોજના દાખલ કરવાની પહેલ કરવા માટે માઇસોર રાજ્યને મુખ્યારકબાદી ઘટે છે. હજુ પણ વડોદરા તરત અનુકરણ કરે તો મોડું થયું નથી. “સૌરાષ્ટ્ર” પત્ર જણાવે છે કે, વડોદરાના વ્યાયામવીર બંધુ માણેકરાવે આજે આટલાં વર્ષો સુધીની ગાયકવાડ સરકારની ઉપેક્ષા સહી પછી, એના જીવન-કાર્યને એક મહાન સફળતા વરી છે. જુમ્માદાદા વ્યાયામ મંદિરની અંદર લગભગ અર્ધી શતાબ્દિ સુધી એ પુરુષે મથી મથી, દેશના દેહ-દારિદ્ર્યનો ઇલાજ શોધવામાં ઉંમર ગુજરી દીધી છે અને એ પ્રયત્નમાંથી પોતે એક વ્યાયામ વિશ્વવિદ્યાલયની આખી યોજના તૈયાર કરી કાઢી છે. એ યોજના શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજે પોતેજ શ્રી. માણેકરાવ પાસેથી માગેલી હતી, પણ તેને

અમલમાં મુકત્રા જેટલાં નાણાં શ્રીમંતને ગળેથી ધૂણ્યાં નહિ. વીરત્વની વાટ શ્રીમંતને સૂઝી નહિ. અખાડો કરવાની કટકો જમીન અગર તો ખીજી ક્ષેત્ર માત્ર પણ રાજસહાયની આશા વગર પ્રભુ પર વિશ્વાસ અને માતૃભૂમિ પર મમતા ધરીને વૃદ્ધ માણેકરાવે જે સાધના જરી રાખી હતી, તેનાં મૂલ આજે માધસોર રાજ્યે મૂલથી લીધાં છે. માધસોરે એ આખી યોજનાને પોતાને આંગણે અપનાવી લીધી છે, એ વાત સાંભળતાં અમારા દિલમાં ગોસ્વામી પુલસાદાસજીનો આર્તશ્વભેડે છે કે:—

“પુલસી કયૂ ન જાઈએ, જહાં ખાપકો ગામ,
પુલસી પુલસી સખ કહે, ફસરે પુલસીરામ.”
(‘વૈલકલ્પતરુ’ના એક અંકમાંથી)

૧૨-ઉત્તમ, મધ્યમ, અધમ ને અધમાધમ કોણ ?

(મનહર છંદ-સંત ગરીબદાસજી કૃત)

અર્થ જે પોતાનો છોડી પર ઉપકાર કરે,
જન તે જગતમાંહે ઉત્તમ જણાય છે;
પરનો પોતાનો બેઠ જણુનો સુધારો કરે,
ભક્તજન માંહે તે તો મધ્યમ જણાય છે.
અર્થ જે પોતાનો સાધી બીજાનો બિગાડે તેવા,
અવિદ્યાના ઓથ માંહે, અધમ જણાય છે;
પરતું પોતાનું બેઠ જણુનું બિગાડી નાખે,
અધમાઅધમ દાસ ગરીબ જણાય છે.

૧૩-મૂંગો સમર્પણધર્મ !

વસવાણીજીને તેમના પ્રવાસમાં લાઘવે અને તેમની રાજનીશી-માં નોંધાયેલો આ એક પ્રસંગ છે.

વાચરપતિ અને વિદ્યાભાર્તૃડ જેવા વિદ્વાતાના અનેક અલંકારથી વિભૂષિત એક પંડિત હતા. તેમની લેખિનીએ પાંડિત્યનાં અનેક પુસ્તકો લખી લખીને જગતની જનતાને ચરણે ધર્યાં હતાં અને એ પુસ્તકોની કિંમત તરીકે પંડિતજીને વિશ્વવ્યાપી કીર્તિ અને અદબક દ્રવ્ય સાંપડ્યાં હતાં. પંડિતજીના શિરપેચમાં કીર્તિનાં અનેક સુવર્ણ-રંગી પીછાંઓ ચોડાયાં હતાં.

એ પંડિતજી એક દિવસ તેમના મિત્રજનને ઘેર એક ગામડે ગયા. થોડા દિવસ ત્યાં રહ્યા. દરમિયાન ઘરની એક બાલિકા સાથે તેમને ખાદ્ય મૈત્રી જામી. ગ્રામ્ય કૂલવાડીના ઊંચડતા કૂલસમી નિર્દોષ અને તોયે ચતુર એ બાલા અને દુનિયાદારીમાં પાવરધા એ પંડિતજી વચ્ચે અનેક અવનવી ગોઠડીઓ થઈ. પંડિતજીને જવાની વેળા આવી. વિદાયની ધડીએ બાળા પંડિતજીની કોટે વળગી પડી: “દાદા ! તમે ધણાં પુસ્તકો લખ્યાં, પણ તેનું પરિણામ શું ?”

“મારે કીર્તિની વાંછના હતી. વાંછના સંતોષાઈ. આજે હું જગદ્વિખ્યાત છું. એટા ! તારી શી ઇચ્છા છે ?” દાદાએ પૂછ્યું.

બાળાએ પંડિતજીની કોટેથી હાથ ઉઠાવી લીધા. તે થોડે દૂર જઈ બેઠી રહી. થોડી પળ તાણુખીના મૌનમાં રતબ્ધ બની ગઈ. પંડિતજીના પ્રશ્નનો ઉત્તર શોધતી હોય, તેમ તેણે તેના અંતરમાં ઊડી શોધ કરવા માંડી. આખરે કંઈ જવાબ મળ્યો હોય તેમ તે બોલી:

“હું ? હું તો તમે જશો, એટલે આ પડખેની ખૂંપડીમાં જઈ મારા કામમાં લાગી જઈશ. એ મદૂલીમાં એક વૃદ્ધ વિધવા વસે છે. તે મરીબ છે, બીમાર છે, પથારીવશ છે. તેની સારવાર કરવા કોઈ

તેની પાસે નથી જતું. અમારા ગામનાં માણસો તેના ઘર પાસેથી પસાર થાય છે, ત્યારે તે ડોસી ઉપર તિરસ્કારની-અવગણનાની એક કઠોર નજર ફેંકી ચાલ્યાં જાય છે; પણ કોઈ એ વિધવાને મીઠા શબ્દ-નોયે દિલાસો નથી દેતું. હું એ વિધવા પાસે જઈશ. હું તેનું ઘર વાળીઝૂડીને સાફ કરીશ, તેને માટે રસોઈ કરી આપીશ, તેની પથારીએ બેસી તેનું માથું ચાંપીશ, તેને માટે ઔષધિ લાવી આપીશ... અને ત્યાં તે સાંજ પડી જશે.”

પંડિતજી ગયા; પણ એક ક્ષણના એ વાર્તાલાપથી તેમનું અંતર વલોવાવા લાગ્યું, એ ગ્રામ્ય બાલિકાના શાંત, નિર્દોષ શબ્દોદ્વાર કોઈ ઇશ્વરી ઠપકો તેમના હૃદયમાં વ્યથા મચાવી રહ્યો. “તમે કીર્તિને માટે તલસો છો, હું શાંત આત્મ-સમર્પણ માગું છું.” એ સ્વરે પંડિતજીના મગજમાં ઘૂંટાવા લાગ્યા.

“કીર્તિની ઝંખના નહિ, પણ શાંત આત્મ-સમર્પણ” એ શબ્દો પંડિતજીના કાનમાં રણકી રહ્યા. તેમની છાતીમાં એ શબ્દો કોતરાઈ ગયા. પંડિતજીએ પુસ્તકો લખવાનું છોડી દીધું. તેમણે કીર્તિને માટે વલખાં મારવાનું મૂકી દીધું. તેમણે તેમનો જરીનો શિરપેચ અને સુવર્ણનાં કીર્તિ-પદકો ઉતારી નાખ્યાં. “કીર્તિની ઝંખના નહિ, પણ શાંત આત્મ-સમર્પણ”ની સાધના તેમણે આદરી.

x x x x

કીર્તિ નહિ, પણ મૂંગો ત્યાગજ આજના ભારતનું-તરુણ હિંદી-ઓનું જીવનધ્યેય હોવું જોઈએ. આત્મસમર્પણની ભાવનાજ આ યુગનો જીવનમંત્ર હોવો જોઈએ. એ મંત્રમાંજ આજના ધવાયેલા, જખમી ભારતવર્ષને નવજીવન અર્પવાનું બળ છે. કીર્તિના કામી નહિ, પણ શાંત સમર્પણ-ધર્મનાજ અનુયાયી કેટલા હિંદીઓ આજે ભારત-માતાની મદૂલીમાં ચૂપચાપ સેવાકાર્ય કરવા તૈયાર છે?

(‘સૌરાષ્ટ્ર’ના એક અંકમાંથી)

૧૪-ચમત્કારી સ્વામી

પ્રોફેસર રામમૂર્તિના ખેલમાં ચમત્કાર-હળાહળ ઝેર
પીવાનો પ્રયોગ, લલલલા ડોક્ટરોની મૂંઝવણ

ગ્રાંટરોડ પર આલીવાળા થિયેટરમાં પ્રો. રામમૂર્તિના આશરા
હેઠળ થયેલા અંગબળ તથા કસરતના ખેલમાં, સૌથી ધ્યાન ખેંચ-
નારી બાબત સિદ્ધપુરુષ સર્વભક્ષક શ્રીસ્વામીજીના પ્રયોગો હતા. આ
સ્વામી એંસી વરસની ઉમરના છે; છતાં જુવાન દેખાય છે. તેઓ
શરૂઆતમાં કાચના કકડા બિસ્કિટની માફક ખાઈ ગયા હતા અને
ત્યાર પછી પાસેનું નાઇટ્રિક એસિડ પી ગયા હતા. તે બાદ તેમણે
એક લોખંડની વાટકી દેવતા પર મૂકી તેમાં સીસું નાખ્યું હતું અને
તે ઓગળીને રસ થતાં, તે ગરમ ગરમ પોતાના મોઢામાં રેડીને ગળી
ગયા હતા. પ્રો. રામમૂર્તિએ પ્રેક્ષકોમાંથી ડોક્ટરો તથા બીજા ગૃહ-
સ્થોને ખાતરી કરવા સ્ટેજ ઉપર બોલાવ્યા હતા. તેમણે સ્વામીજીનું
મોઢું, દાંત વગેરે તપાસી જાહેર કર્યું હતું કે, આમાં કોઈ જાતનો
દુગો કે તદબીર નથી. ત્યાર બાદ ડોક્ટર પાવરીએ પ્રુસિક એસિડની
એક બાટલી કાઢી સ્વામીજીને પૂછ્યું કે, “આ પી જશો?” સ્વામીજીએ
તરતજ તેમાંથી થોડુંક પોતાની હથેળીમાં કાઢ્યું અને તે દૂધની પેટે
હાંડે કસેજ પી ગયા હતા; ત્યાર પછી તેઓ બીજો ડોઝ પણ એજ
પ્રમાણે પી ગયા હતા; પણ તેમના પર કોઈ જાતની અસર થઈ
નહોતી. આ પ્રયોગથી ડોક્ટરો ધણા અત્યય થયા હતા. પછી
ડોક્ટર જી. ટી. મોદીએ પ્રેક્ષકોને સમજાવ્યું કે, પ્રુસિક એસિડ ધણું
જલદ અને કાતીલ ઝેર છે અને તેનાં થોડાં ટીપાં લેવાથી તેમજ
તેને માત્ર સૂંઘવાથી માણસ મરી જાય છે. પણ સ્વામીજી એ
વાર તેનો ડોઝ લઈને કંઈ પણ ઇજા પામ્યા વગર જીવતા રહ્યા એ
અદ્ભુત ચમત્કાર છે!

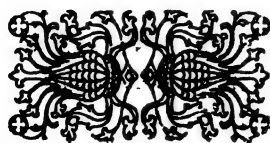
સ્વામીજીની ચક્રિયું રહસ્ય

તે બાદ પ્રો. રામમૂર્તિએ સ્વામીજી વિષે ખુલાસો કરતાં કહ્યું કે, તેમણે પંદર વરસ હિમાલયમાં તપશ્ચર્યા કરીને ઉપાસનાસિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી છે. જૂના વખતમાં શંકરાચાર્ય તથા સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી પાસે તથા ઝેર પી મયાની વાત આપણે માનતા નથી, પણ પૂરતી લાયકાત મેળવી માણસ તેમ કરી શકે છે, તેનો સ્વામીજી જીવતાજીવતા પુરાવો છે.

પ્રો. રામમૂર્તિના ચેલાઓ તથા બીજા પહેલવાનોની જેવા લાયક કસરતો પણ હતી. તેમાં પ્રો. બાલમૂર્તિ પાંચસો રતલનો પથ્થર છ ફીટની ઊંચાઈએથી પડતો પોતાની છાતી પર ઝીંકે છે તથા એક મજબૂત લોખંડની સાંકળ પોતાના ખભા અને પગ વચ્ચે ખેંચીને તોડી નાખે છે, તે ખાસ વખણાયા હતા. તે સિવાય દેશી ઢબની આસનની કસરતો, કુસ્તી વગેરે પણ હતાં.

છેવટમાં પ્રો. રામમૂર્તિએ પ્રેક્ષકોનો આભાર માનતાં જણાવ્યું કે, આ ખેલની આવક હું કંઈ પોતે વાપરવાનો નથી. પણ પ્રજાને દેશી કસરત શીખવવાને મેં જે સંસ્થા કાઢી છે, તેના ખર્ચ માટે તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવશે. પછી તેમણે દેશી કસરતોના ફાયદા સમજાવતાં કહ્યું કે, આસનોની કસરતથી અપચો, કબજિયાત વગેરે રોગો મટી જઇને અંદરના અવયવો બળવાન થાય છે. વળી દેશી કુસ્તીથી જે શરીરની ખિલવણ તથા બળ મળે છે, તે યુરોપીય પદ્ધતિથી મળતાં નથી.

(દૈનિક 'હિંદુસ્તાન' ના એક અંકમાંથી).

૧૫-જેવું ઇચ્છો અન્યનું, તેવું આપનું થાય

(લેખક:-શ્રી. જયસુખલાલ કૃષ્ણલાલ મહેતા, એમ. એ.)

ઈશુ ખ્રિસ્તનો એક શિષ્ય પિટર તેની પાસે એક વખત ગયો અને પૂછ્યું: “પ્રભુ! મારો ભાઈ મારી સામે કેટલી વખત ગુનો કરે ત્યાંસુધી મારે એને માફી આપ્યા કરવી જોઈએ? સાત વખત સુધી?” પ્રભુએ એને જવાબ વાળ્યો. “સાત વખત નહિ પણ સિત્તેર ગુણ્યા સાત.” તે પછી પ્રભુએ પિટરને એક વાત કહી. એક રાત્રીએ એમ ઠરાવ કર્યો કે, પોતાના નોકરો જે તેના દેવાદાર હોય તેનો બધાનો હિસાબ લેવો. તેના નોકરોમાં એક નોકર એવો મળી આવ્યો જેણે રાત્રીની પાસે દસ હજાર ડ્યુકેટ (એક જાતનું નાણું) ઉછીના લીધા હતા. તે નોકરની પાસે તો એક પાઈ પણ હતી નહિ; એટલે રાત્રીએ હુકમ કર્યો કે તે નોકરને, તેની સ્ત્રી અને છોકરાંઓને બધાંને વેચી નાખવાં તથા તેની માલમિલકત પણ વેચી નાખવી અને તે બધાંના વેચાણમાંથી જે આવે તેનાથી પોતાનું દેવું વસૂલ કરવું. તે નોકર રાત્રીને પગે પગો અને આજીજી કરી કે, તેને છૂટો કરવો અને તે પોતાનું દેવું ભરશે. રાત્રીને તેના ઉપર દયા આવી અને છૂટો કર્યો. તે નોકર છૂટો થયો કે તરતજ એક બીજો નોકર કે જે તેની પાસેથી ફક્ત થોડા પૈસા લઈ ગયો હતો, તેની પાસે ગયો અને પોતાના પૈસા પાછા માગ્યા. તે નોકર તે થોડા પૈસા પણ પાછા આપવાની સ્થિતિમાં નહોતો અને તેથી તેણે પેલા બીજાને આજીજી અને કાલાવાલા કર્યા કે, તેને થોડો વખત પણ જતો કરવો; પણ પેલા પહેલો નોકર માને એમ ન હતો અને તેણે તો પેલાને કેદમાં નખાવ્યો. આ વાતની રાત્રીને ખબર પડી એટલે તેણે પેલા નોકરને કહ્યું કે, “અરે કુટ નોકર! મેં તારું બધું દેવું માફ કર્યું અને તું આટલું દેવું પણ માફ કરી શકતો નથી?” એમ કહી તે રાત્રીએ તે નોકરને જેલમાં

મોકલાવી દીધો. આ વાત ઉપરથી ઈશુ ખ્રિસ્તે સાર સમજાવ્યો કે,
 “જે તમે તમારા ભાઇને ખરા અંતઃકરણથી માફી નહિ આપો, તો
 પરમેશ્વર પણ તમારા ગુના માફ નહિ કરે.” જે આપણે આપણા
 ભાઇને એક નાના ગુનાને માટે પણ માફી આપી શકીએ નહિ, તો
 જે આપણા જીવનમાં સેંકડો પાપો કરીએ છીએ તેને માટે પ્રભુ
 કેવી રીતે આપણને માફી આપી શકે ? પણ આપણે બધા આ વાત
 ભૂલી જઇએ છીએ અને આપણા ભાઇ, આપણા મિત્ર, આપણા
 પાડોશી, આપણાં સગાંવહાલાંઓએ આપણો કંઈ નાનામાં નાનો
 ગુનો કર્યો હોય, તે મનમાં યાદ કર્યા કરીએ છીએ અને વખત આવ્યે
 તે નાના ગુનાનું પણ વેર લેવા ચૂકતા નથી.

પડધો શું છે તે તો બધાને ખબર હોવીજ નોંધએ. નિર્જન
 અરણ્યમાં કે પર્વતની ખીણોમાં કે જીર્ણ મકાનોમાં કે વિશાળ દેવા-
 લયોમાં આપણે કાંઈ પણ બોલીએ ત્યારે તેનો પડધો સંભળાય છે.
 જે પ્રમાણે આ પડધો પ્રકૃતિમાં સંભળાય છે, તેજ પ્રમાણે આપણા
 ભાઇઓની સામે કંઈ પણ વેરની લાગણીઓ રાખી હોય, તેનો પડધો
 પડ્યા વિના રહેતો નથી અને તે પડધો આપણને નુકસાન કરે છે.
 આરદ્રેલિયામાં એક જાતનું લાકડાનું હથિયાર છે, જેને યુમરેન્ગ કહે
 છે. આ યુમરેન્ગ કાઢના તરફ ફેંક્યું હોય તો તે ત્યાં જઇને પાછું
 ફેંકનારના હાથમાંજ આવે છે.

આ પ્રમાણે વૈરભાવ રાખ્યો હોય તો તે વૈરભાવ વધારે બચંકર
 પરિણામ સાથે આપણા ઉપર આવીને અથડાય છે. પ્રભુએ તો એક
 વખત કહ્યું હતું કે, જે તારે તારા ભાઇ સાથે કનિઓ થયો હોય
 તો પ્રભુની પ્રાર્થના કરવા આવે ત્યાર પહેલાં તે કનિયો પતાવીનેજ
 આવજો; પણ આપણે તો દેવદર્શન કરીએ છીએ, શ્રીનાથજી અને
 પવિત્ર ગંગાજીએ યાત્રા કરવા જઇએ છીએ, ત્યારે પણ વૈરનું પોટલું
 હૃદયમાં રાખીનેજ જઇએ છીએ. સર્વે ધર્મોનું મૂળ તત્ત્વ એ છે કે,
 પ્રભુ તે પ્રેમ છે અને જગતમાં બધાં તરફ પ્રેમ રાખવો એ મૂળ

કર્તવ્ય છે; તેને બદલે નજીવાં કારણોથી આપણે વૈરભાવને સંધરીએ છીએ અને “તુ હિ તુ હિ” પોકારવાને બદલે આપણા નવા નવા કળિયા અને વૈરભાવોથી જીવનને કલુષિત કરીએ છીએ. એક કુટુંબ સુખમાં રહેતું હોય છે અને કાંઈક નજીવું કારણ બને છે, કે તરતજ તે લીલી વાડીઓ સુકાઈ જાય છે અને તેને બદલે ખાવા ધાતી મરુભૂમિ ઊભી થાય છે. જીવનનું રહસ્ય જીવનને એકતાર બનાવવાનું છે. સંગીતશાસ્ત્રીઓ પોતાનું સંગીત શરૂ કરે ત્યાર પહેલાં બધાં વાજિંત્રોને એકસૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે અને એકસૂર થાય ત્યારેજ હૃદયને દ્રવી નાખતું અને પ્રભુ સાથે એકમય કરતું સંગીત શક્ય છે. તેજ પ્રમાણે જીવનને સંગીતમય બનાવવું હોય તો તે એકસૂર હોવું જોઈએ અને તે એવી રીતે એકસૂર ત્યારેજ બને કે જ્યારે જુદા જુદા કલહો નષ્ટ થયા હોય. જ્યાં કલહો શરૂ થાય કે તરતજ એક-સૂરતા ચાલી જાય અને સંગીત બંધ પડે.

“તૂલ્યો મારો તંબૂરાનો તાર ને, બજન અધૂરું રે રહ્યું ભગવાનનું.”

એમ એક કવિએ ગાયું છે તે બરાબરજ છે. હિંદુ સંસારનાં દુઃખદ ચિત્રો ધણાં છે. તેમાંનું એક દુઃખદ ચિત્ર સગાંવહાલાંઓ વચ્ચેના ઝઘડાનું છે. આ ઝઘડા મહત્ત્વના હોતા નથી, સિદ્ધાંતના હોતા નથી પણ બહુ ક્ષુદ્ધક અને નજીવા હોય છે. હૃદયનું વિશાળ-પથ્થું હોતું નથી, ક્ષમા આપવાની તૈયારી હોતી નથી. મનુષ્યોનાં શરીરો પ્રભુનાં મંદિરો ગણાય છે. તે મંદિરોમાં પ્રભુની પ્રતિમાને માટે જે ગોખો હોવા જોઈએ, તેને બદલે તેજ ગોખોમાં આપણા છોકરવાદી કળિયાઓને સ્થાન આપીએ છીએ અને પ્રભુની પ્રતિમાને ચંદનપુષ્પ ચડાવવાને બદલે આ ગોખોમાં મૂકેલા આપણા કળિયાઓને સવાર ને સાંજ વંદન કરીએ છીએ. જેવા દેવ તેવા પૂજારી. જે હૃદયમંદિરમાં પ્રભુની મૂર્તિની સ્થાપના થાય, તો જીવનમાં શાંતિનાં ઝરણાં રેલાય; પણ પ્રભુની મૂર્તિને બદલે કળિયા અને વૈરોની સ્થાપના થાય, તો શાંતિનાં ઝરણાં સુકાઈ જાય અને મૃત્યુના ભયંકર ધંટો

વાગવા માંડે. મૃત્યુ એટલે એકલું શરીરનું મૃત્યુ નહિ, પણ ઉચ્ચ આશાઓનું, મહત્વકાંક્ષાઓનું, પવિત્રતાનું અને સર્વોચ્ચ આદર્શોનું. શબ્દો અને લાગણીઓ નિર્જીવ નથી. જે શબ્દો મુખમાંથી છૂટે છે અને જે લાગણીઓ હૃદયમાં થાય છે, તેની અસર થયા વગર રહેતી નથી. જે તે પવિત્ર શબ્દો અને લાગણીઓ હોય તો તેનું પરિણામ સુંદર આવે છે. જે તે વૈરભાવથી ભરેલા શબ્દો અને લાગણીઓ હોય તો તેનું પરિણામ ભયંકર આવે છે. ધણી વાર જેવામાં આવે છે કે, જે કુટુંબમાં કલેશ શરૂ થાય છે તે કુટુંબમાં એકબે મૃત્યુ થયા વગર રહેતાં નથી. તેનેજ મેં ઉપર જણાવ્યું તેમ યુમરેન્-મ કહું છું. જે વરભાવો આપણે રાખ્યા અને જે દ્વેષની લાગણીઓને સંધરી તેનાથી સામાવાળાને તો નુકસાન થાય કે ન થાય, પણ આપણું પોતાના ઉપર તેનો ફટકો આવીને પડે છે અને એકબે વહાલાંઓને ઊપાડી ભય છે. ભર્ય આગળ નર્મદા નદીને એક ઓવારે સંખ્યા-કાળે એક વખત હું ઊભો હતો, તે દિવસે ઠાંઇ પર્વ હતું અને નાના દીવડાઓ પડિયામાં રાખી લોકો નદીમાં તરવા મૂકી દેતા હતા. આવા દીવડાઓની હારમાળ ચાલી જતી હતી. ગુજરાતના બીજા એક શહેરમાં એક રસ્તા ઉપર છેડે ઊભો હતો અને જેહું છું તો ખાળકૂવાની હારમાળ લાગી રહી હતી. દરેક મનુષ્યે વિચાર કરવાનો છે કે, પોતાને તે નર્મદા નદીમાં તરતો અને જીવનને ઉજાવળ કરતો એક દીવડો થવું છે કે વૈર, દ્વેષ અને કલેશથી ભરેલો એક ખાળકૂવો થવું છે ?

('ગુણસુંદરી' માસિકના એક અંકમાંથી)

૧૬-વીજળીની મદદથી પાકમાં થતો વધારો

કસિના એક શોધક ફિરોઝ ક્લોરોએ વિદ્યુતશક્તિનો ઉપયોગ કરીને પાકમાં કૃત્રીમ પશુ ન શકાય એટલો વધારો કરી બતાવ્યો છે. હવામાંની વિદ્યુત, પૃથ્વી ઉપરનું લોહચુંબક અને સૂર્યપ્રકાશમાંની વીજળીનો ઉપયોગ કરીને તે ઝાડની પેદાશ વધારે છે. તેણે સાદા ઝાડની પેદાશ વધારી છે અને વાંજિયાં ઝાડોને ફળફૂલવાળાં બનાવ્યાં છે. પચીસ ફૂટ ઊંચા થાંભલા જમીનમાં દાટીને તેણે પોતાનું યંત્ર બનાવ્યું. દક્ષિણ તરફ પગ રાખી સૂનારાઓને ધસધસાટ ઊંધ આવે છે, એ કમ્પનના આધારે ફિરોઝ ક્લોરે પોતાનું યંત્ર દક્ષિણ તરફ ગોઠવ્યું. દરેક થાંભલા ઉપર એક ધાતુનો કાંટો દક્ષિણ તરફ ફેરવી રાખેલો હોય છે. આ કાંટાવતી હવાના બુદા બુદા પ્રવાહોનો કમ્પ્રેશન લઈ શકાય છે. દરેક થાંભલાને એક એટિના હોય છે અને તે હવામાંની વીજળી એકઠી કરે છે. એ સિવાય તે થાંભલા ઉપર એક ધાતુની નળી હોય છે. તાંબાના અને જસતના ટુકડા બેગા બાંધીને તે બનાવેલી હોય છે. આ નળી સૂર્યની ગરમીમાંથી વિદ્યુત બનાવે છે. એ યંત્ર વડે એક પ્રવાહ ચાલુ થાય છે. એના સિવાય બીજો પ્રવાહ નળીની અંદર અને વાયુગતિદર્શક ગોળ ગોળ ફરનારા પદાર્થ વડે બહાર ઉત્પન્ન થાય છે. આ પ્રમાણે જે શક્તિ હવામાંથી, પૃથ્વીમાંથી અને સૂર્યમાંથી ઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે, તે લોખંડના તારદ્વારા જમીનમાં લઈ જવામાં આવે છે. આ વીજળી જમીનમાંનાં જીવડાંને મારી નાખે છે અને પાકમાં વધારો કરે છે.

(' ખેતીવાડી ' ના એક અંકમાંથી)

૧૭-શારીરિક નબળાઈ અને તેના ઉપાયો

(પ્રો. રામભૂતિના જાણવાજ્ઞેગ વિચારો)

તંદુરસ્તી તથા તાકાત માટે માંસાહારની જરૂર છે કે ?

હાલના જમાનામાં બીમ તરીકે પ્રખ્યાત થયેલા અને યુરોપ-અમેરિકામાં પણ પોતાના અપૂર્વ શારીરિક બળ માટે નામના મેળવી આવેલા જાણીતા હિંદી પહેલવાન પ્રો. રામભૂતિ હાલમાં મુંબઈમાં આવ્યા છે અને મુંબઈગરાઓને પોતાના ખેલો બતાવવાની તક આપી રહ્યા છે. તેમણે હાલમાં ગિરગામ બેકરોડ પર કોંગ્રેસ હાઉસમાં એક કસરતશાળા સ્થાપી છે, જે થોડા દિવસ પર મિ. જિન્હા બેરી-સ્ટરના પ્રમુખપણા નીચે ભરાયેલી મોટી ગંજાવર સભા સમક્ષ ખુલ્લી મૂકવામાં આવી છે. તેઓએ આ શાળામાં દેશી કસરતપદ્ધતિથી રોગો મટાડવા તથા શારીરિક બળ ખીલવવાના વર્ગો ખોલ્યા છે અને તેનો લાભ ઘણા જણોએ લેવા માંડ્યો છે. પ્રો. રામભૂતિએ દેશી હિંદી કસરતપદ્ધતિને જાહેરમાં જાણીતી કરીને તેને સારા પાયા પર મૂકી છે.

તંદુરસ્તી તથા અંગબળ મેળવવા સંબંધી તેમના વિચાર જાણવાજ્ઞેગ હોવાથી અમારા પ્રતિનિધિએ તેમનો ઇન્ટરવ્યુ લીધો હતો.

પ્રો. રામભૂતિએ જણાવ્યું કે, આપણી દેશી કસરતપદ્ધતિ દરેક રીતે આપણા લોકોને અનુકૂળ આવે તેવી તથા તંદુરસ્તી અને શરીરબળ આપનારી હોવા છતાં, હાલમાં આપણા લોકો તે છોડી દઈને યુરોપિયન પદ્ધતિ તરફ જાય છે તે દિલગીરીભર્યું છે. યુરોપમાં સેડો, સેમ્સન વગેરે પહેલવાનોએ પોતાની પદ્ધતિ કાઢી છે; પણ તેથી ફક્ત શરીરના સ્નાયુઓ (મસલ્સ) મોટા થઈને શરીર જડું અને બેડોળ થઈ જાય છે; પણ તેથી હોજરી, ફેક્સાં વગેરે શરીરની અંદરના અવયવો મજબૂત થતા નથી; જ્યારે આપણી દેશી કસરતથી અંદરના અવયવો બળવાન થાય છે અને તેથી ખરી તંદુરસ્તી તથા

તાકાત આવે છે. વળી યુરોપિયનો હમણાં જે રમતોમાં આગળ વધ્યા છે, તેમાંની કેટલીક તો આપણી કસરતનું અનુકરણ છે. દાખલા તરીકે બોક્સિંગ. આપણી “ મુષ્ટિયુદ્ધ ” નામની કુસ્તી ઉપરથી તેઓએ લીધું છે. વળી જાણીતી જાપાનીઝ કસરત “ જો-જુ-સુ ” હિંદી બાક કુસ્તી ઉપરથી આપણી દેશી કસરતનું અનુકરણ કરીને પરદેશી ભાષાએ પોતાની પદ્ધતિ રચી છે.

શરીર, મન અને આત્માની ખિલવણી

પ્રો. રામભૂર્તિએ આગળ ચાલતાં જણાવ્યું કે, આપણી દેશી કસરતની પદ્ધતિ શરીરની અંદરના અવયવોને મજબૂત બનાવી તંદુરસ્તી અને શરીરબળ આપે છે; એટલુંજ નહિ પણ તેથી આત્મા અને મનની ખિલવણી પણ સારી રીતે થાય છે. આથી તે દરેક રીતે સાયન્ટિફિક એટલે સાયન્સના સિદ્ધાંતોને અનુસરીને રચાયેલી છે. આપણી પદ્ધતિના એ ભાગ છે. પ્રાણાયામ અને વ્યાયામ. વ્યાયામ એટલે શરીરને મજબૂત બનાવવાની કસરત. પ્રાણાયામ એટલે પ્રાણ, મન તથા આત્માને ખિલવનારી કસરત. પ્રાણાયામ કરવાથી ફેફસાંમાં શુદ્ધ હવા જાય છે અને તેથી લોહી શુદ્ધ થાય છે; તેથી કામ કરવામાં સારી રીતે ધ્યાન આપી શકાય છે, એટલે કે મનની એકાગ્રતાની શક્તિ વધે છે અને એ રીતે અમુક બાબત ઉપર એક ચિત્ત રાખવાથી જીનને તથા આત્માને શાંતિ મળે છે અને ફિકર-ચિંતા દૂર થઇ સુખ મળે છે. વળી પ્રાણાયામ તથા ધ્યાનથી પ્રાણ-શક્તિ અને શરીરની તથા મનની તાકાત વધી આવરદા લાંબો થાય છે. આ રીતે આપણી કસરતપદ્ધતિ શરીર, મન અને આત્માને ખિલવી આપણને સુખનું પરમ સાધન બક્ષે છે.

પ્રો. રામભૂર્તિના અદ્વિતીય બળનું રહસ્ય

તેઓ તેમના અદ્વિતીય પ્રયોગો કેવી રીતે કરે છે એમ પૂછતાં પ્રો. રામભૂર્તિએ જવાબ આપ્યો કે, “ તેનું રહસ્ય પણ આપણી

પ્રાણાયામ અને ધ્યાનની પદ્ધતિમાં છે. ત્યારે મારી છાતી પરથી મોટર લઈ જવાની હોય કે બારે પથરો તોડવાનો હોય, ત્યારે હું મારું બધું ચિત્ત છાતી ઉપરજ રોકું છું અને જાણે સમાધિ ચક્રાવી દીધી હોય તે પ્રમાણે ખીમ દરેક ખ્યાલ તથા વિચારો જૂલી જાંઠિ છું. આ રીતે હું બિલકુલ ઇશ્વર મંદર આ બધા પ્રયોગો કરી શકું છું; કારણ કે મન એ સૌથી સર્વોપરી સત્તા છે અને તે શરીરને કાળમાં રાખી શકે છે.”

શરીરબળ તથા તંદુરસ્તીને માટે માંસાહારની જરૂર છે કે નહિ? એમ પૂછતાં પ્રો. રામમૂર્તિએ જણાવ્યું કે, “અનાજ તથા વનસ્પતિથી જેટલું બળ તથા શક્તિ મળે છે, તેટલું માંસાહારથી મળતું નથી. તેમાં સાત્ત્વિક ગુણો રહેલા હોવાથી મન મજબૂત થાય છે અને શરીર ઉપર કાળૂ રાખી શકે છે; પણ માંસાહારમાં રળે અને તમે-ગુણ હોવાથી મન તામસી પ્રકૃતિનું બને છે અને શરીર ઉપર તે સત્તા ચલાવી શકતું નથી.

વળી ધૃષ્ટ, કઠોળ વગેરે અનાજમાં પુષ્ટિ આપનારાં તત્ત્વો જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં છે. તેમાં અડદની દાળ એટલી બધી પુષ્ટિકારક છે કે તેને માંસદાળ કહેવામાં આવે છે, તેમજ ઈંડાંમાં જે તત્ત્વ છે તે બદામમાં પણ છે. એકંદરે આપણો અનાજ અને વનસ્પતિનો ખોરાક માંસાહાર કરતાં ચડિયાતો છે, આપણે હિંદીઓ હાલમાં નબળી દશામાં છીએ તે કંઈ માંસાહાર નહિ કરવાને લીધે નથી; પણ આપણા ઉત્તમ જૂના રિવાજો તથા આપણું શૌચ તથા વીરતા જૂલી જવાથી આપણે આવી સ્થિતિમાં આવી પડ્યા છીએ. તેમાં આપણા ખોરાકનો દોષ નથી. આપણો ખોરાક તો એટલો ઉત્તમ છે કે, યુરોપ-અમેરિકાના ધણા લોકો હવે માંસાહાર છોડીને અનાજ તથા વનસ્પતિનો ખોરાક લેવા લાગ્યા છે.”

મુંબઈમાં રહીને શું કરવા માગે છે?

હવે ભવિષ્યમાં તમે શું કરવા માગો છો? એ સવાલના જવા-

બાં પ્રો. રામમૂર્તિએ કહ્યું કે, “ મેં મારું સરકસ ગમે વરસે બંધ કરી નાખ્યું છે અને હવે હું આપણી પ્રજાની તંદુરસ્તી તથા શારીરિક બળ ખીલવવાના કામમાં મારી જિંદગી ગુજારવા માગું છું. તે કારણથી મેં મુ'બમ્માં કોંગ્રેસ હાઉસમાં એક કસરતશાળા ખોલી છે; તેમાં હું રોમ સારા કરવાની તથા શરીરબળ ખીલવવાની કસરત પ્રજાને શીખવવા માગું છું. તે સિવાય હું કેટલાક જણાને મારી પદ્ધતિની તાલીમ આપી શિક્ષકો તૈયાર કરવા માગું છું, કે જેથી તેઓ જુદા જુદા જાગોમાં જઈને આપણી દેશી પદ્ધતિને દેશને લાભ આપી શકે. મેં મુ'બમ્માં હાલમાં શરૂઆત કરી છે તેનું કારણ એ છે કે, ખીજા બધાં શહેરો કરતાં મુ'બમ્માં લોકો વધારે નબળા અને રોગી છે, તેથી તેમની તંદુરસ્તી ઉપર પહેલાં ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. મારો હેતુ અહીં શારીરિક ખિલવણી માટે મોટી કોલેજ સ્થાપવાનો છે અને હું આશા રાખું છું કે, તે માટે જોઈતી જમીન તથા ખીજી સગવડ અહીંની સરકાર, મ્યુનિસિપાલિટી તથા પ્રજા તરફથી મળી શકશે. વળી એ વરસ પછી આખી દુનિયાના કસરતખાને અને ખેલાડીઓને અહીં ખોલાવી એક રમતગમતનો મેળાવડો કરવાની પણ મારી ઇચ્છા છે.” શરીરબળ મેળવવા તરફ તમારું ધ્યાન કેવી રીતે વળ્યું? આના જવાબમાં પ્રો. રામમૂર્તિએ જણાવ્યું કે, “ હું નાનો હતો ત્યારે મારાં સર્ગાવહાલાં મને રામાયણ તથા મહાભારતની કથા સાંભળવા લાઇ જતાં હતાં; ત્યાં બીમ, અર્જુન, દુર્યોધન, હનુમાન-વગેરેનાં પરાક્રમે સાંભળી મને પણ તેમના જેવા બળવાન થવાની ઇચ્છા થઇ અને મેં અખાડા તથા કસરતશાળામાં તાલીમ લેવા માંડી.”

પ્રો. રામમૂર્તિએ આગળ ચાલતાં જણાવ્યું કે, “ દુનિયામાં કામ કરવાને તથા તંદુરસ્તી અને સુખ ભોગવવાને શારીરિક કસરતની ખાસ જરૂર છે; એટલુંજ નહિ પણ આપણું સ્વમાન તથા મોજો બળવવાને માટે પણ તેની જરૂર છે.”

યુરોપે પ્રો. રામમૂર્તિની કરેલી કદર

પ્રો. રામમૂર્તિની કારકીર્દિ પહેલેથીજ યશસ્વી નીવડી છે. તેઓ ૪૦ સં ૧૮૮૩ માં મદ્રાસ હલાકાના વિજ્ઞાનનગર પાસેના ગામમાં જન્મ્યા હતા. શરૂઆતથીજ તેમનું ધ્યાન શારીરિક ખિલવણી તરફ હોવાથી તેમણે બહુ અભ્યાસ કર્યો ન હતો. સને ૧૯૦૫ માં યુરોપનો પ્રખ્યાત સેંડો મદ્રાસમાં આવ્યો, ત્યારે પ્રો. રામમૂર્તિએ તેના ખેલ કરી બતાવવાની ચેલેંજ આપી હતી; પણ સેંડોએ તે કળૂલ રાખી નહોતી. ત્યાર પછી પ્રો. રામમૂર્તિ પણ પોતાની પાટી સાથે હિંદમાં ફરીને પોતાના ખેલો દેખાડવા લાગ્યા. સને ૧૯૦૯ માં તે જપાન જવા નીકળ્યા, પણ મલાક્કામાં ત્યાંના કોઇ અદેખા ખેલાડીએ ઝેર આપવાથી તેમની તબિયત બગડી અને તેઓ હિંદ પાછા આવ્યા. બાદ સને ૧૯૧૧ માં રાજ્યાભિષેક પ્રસંગે તેઓ વિલાયત ગયા હતા અને ત્યાં બેગા થયેલા રાજ, મહારાજ તથા અમીરઉમરાવો આમળ પોતાના ખેલો બતાવી મોટી નામના મેળવી હતી અને તેમને કેટલાક સોનાના ચાંદો તથા સર્ટિફિકેટો મળ્યાં હતાં. ત્યાર પછી તેઓ ફ્રાન્સમાં ગયા હતા. ત્યાં પણ તેમની સારી કદર થઈ હતી અને ત્યાંનાં છાપાંઓએ તેમની તારીફ કરી જણાવ્યું હતું કે, પ્રો. રામમૂર્તિ આમળ યુરોપના સેંડો, સેમ્સન વગેરે કંઈ વિસાતમાં નથી અને તેમની જૂના જમાનાના હરકયુક્તિસ, બીમ વગેરે દેવી બળવાળા પુરુષો સાથે સરખામણી કરી હતી.

ફ્રાંસમાં પ્રો. રામમૂર્તિને એક અકસ્માત નડવાથી હિંદ પાછા ફરવું પડ્યું. તેઓ પોતાની છાતી પરથી હાથીને જવા દેવાનો ખેલ કરતા હતા એટલામાં ત્યાંના કોઇ યુરોપિયન હરીફે તેમની છાતી પર ચૂકેલા પાટિયાને છોડવાથી પાટિયું તૂટી ગયું હતું અને હાથીનો પગ પ્રો. રામમૂર્તિની છાતી ઉપર પડવાથી તેમની પાંસળાઓ ભાંગી ગઈ હતી. આથી પ્રો. રામમૂર્તિને કેટલાક મહિના માંદા રહેવું પડ્યું અને તેઓ હિંદ પાછા ફર્યા હતા. (‘હિંદુસ્તાન’ના એક અંકમાંથી)

૧૮-સિંહણસમી માતા!

એ જીલમી રાખતો મદ તોડ્યા એણે શસ્ત્ર ઉપાડ્યાં. જેની છાયા હેઠળ શીતળ શાંતિ પામવાને બદલે લોકોનાં હૃદયોમાં ભડભડ દ્રેષ સળગતો, તેની સત્તાને ધૂળમાં રગદોળવાને શિરને સાટે એણે રણધેલા પ્રગ્નજનોની સરદારી સ્વીકારી અને ચીનના એ મહામલિમ સમ્રાટને યુદ્ધનાં કહેણ કહાવ્યાં. સમ્રાટે દરબાર ભર્યો. “કાણુ છે આ પત્રનું લખનાર મગતરું? ચીનના સાર્વભૌમ સત્તાધારી શહેનશાહ સામે જિંચી આંખો કરનાર કાણુ છે આ, જેને માથે કાળ ભમી રહ્યો છે? યમરાજનાં એને તેડાં આવ્યાં છે કે શું?”

સેનાપતિએ પડકાર કર્યો: “મહારાજ! એની માતા તો આપણા કુદખાનામાં સજડે છે. હુકમ કરો, કે તેનું ઘડ શિરથી જીવું પડે.”

સમ્રાટે ફરમાન કાઢ્યું: “જણાવો એ ડોશીને કે તારા પુત્રને તલવાર મ્યાન કરવાનું ફરમાવ, નહિ તો તારું ડોકું ઘડથી જીવું થશે.”

હાથમાં ખંજર લઈ સેનાપતિ ડોશીના કુદખાનામાં ચાલ્યો.

x

x

x

x

નાનકડી કોટડીમાં એક ખૂણે એ બેઠી હતી. એનાં ગાત્ર ગળવા લાગ્યાં હતાં, શરીર હાડચામનો માળો હતું, પણ એ હાડચામના માળા પાછળ અક્ષાંડને ડોલાવે તેવો આત્મા ભબૂકતો હતો. પાર જિંધજીમાં ને ખંજરસહિત સેનાપતિએ આવી સમ્રાટનો સંદેશો કહ્યો.

“ઓ ડોશીમા! તારા પુત્રને તલવાર મ્યાન કરવાનું ફરમાવ નહિ તો, આ ખંજર તારી છાતીમાં ભોંકાઈ તને પળવારમાં હતી ન હતી કરશે.”

પણ જગતના ઇતિહાસે જેનાં નામ જાણ્યાં નથી એવી એ તો સિંહણ હતી! એ નનામી વીરાંગનાની ગગનભેદી ગર્જના ચીનના ઇતિહાસમાં સદાયે સુવર્ણાક્ષરે રહેશે!

“ નરાધમ ! નરાધમોના સરદાર ! તારા સમ્રાટને કહેજે કે, સિંહ-
જીનાંજ આળક સિંહ નીવડે છે. સમશેરની ધારે તું મને ડરાવવા
પ્રયત્ન છે ? મારા રુધિરની નીક મારા દેશને કાળે ભલે વહો ! ”
વૃદ્ધ વીરાંગનાએ સેનાપતિના હાથમાંથી ખંજર ઝૂંટવી લીધું ને
પોતાની છાતીમાં આરપાર ભોંકી દીધું.

“ નીચ ! તારામાં કંઈ પણ હૈયું હોય, તો લઈ જાજે આ
રક્ત ગળતું ખંજર ને સંભળાવજે મારો છેલ્લો બોલ મારા સપૂત-
ને કે, ‘ બેટા ! જલિમને કાળે તારી સમશેર સદા બબૂકતી રહો !
તારી માતાના દેહની તને ખીક હતી તે હવે ટળી છે. પ્રજાનાં દુઃખ-
દર્દમાં તારી ભાગીદારી સદાય અવિચળ રહો અને પુત્ર ! સુખી કરો
મારું જન્મસ્થાન, મારી માતૃભૂમિને સ્વતંત્ર કરો ! ”

(‘ રાષ્ટ્રશક્તિ ’ ના એક અંકમાંથી)

૧૯-મગરથી બચવાનો ઉપાય

(લેખક:-શ્રી. જેઠાલાલ મોતીલાલ)

સાહેબ, “ ગુજરાતી ” પત્રના તા. ૩-૧૦-૨૬ ના અંકમાં
પાના પંદરસો એકમાં લખ્યું છે કે, ચોમાસાની ઋતુમાં નદીનાળાં
ઊતરતાં કંઈક માણસો મગરના ભોગ થઈ પડે છે, તો તે દૂર રહે ને
માણસ પાસે આવે નહિ તેવો ઉપાય કોઈ ખતાવશે તો જનસમાજમાં
ઉપકાર થશે; તો તેનો ચોક્કસ ઉપાય નીચે મુજબ છે:-

ન્યાં મગરનો ભય છે ત્યાં ઊતરનાર માણસોએ આકાશના
ઝાડનું એક ડાળખું પાસે રાખી ઊતરવું, જેથી મગર જીવ લઇને
નાસી જાય છે ને પાસે બિલકુલ આવશે નહિ. મગરને આકાશના
દૂધનું એક ટીપું અડકી જવાથી કોહી કોહીને મરી જાય છે, તે ખીકથી
મગર જીવ લઇને નાસી જાય છે.

(‘ ગુજરાતી ’ ના એક અંકમાંથી)

૨૦-આ દેશની દુર્દશાનું દિગ્દર્શન

(લેખક:-શ્રી. વૈદકવિ દુર્લભ સ્યામ ધ્રુવ)

વાતાવરણની અસર

વાતાવરણની કેટલી હદ સુધી અસર થાય છે તે સંબંધમાં હું તમને મારા અનુભવનો દાખલો આપીને તેનું રહસ્ય સમજાવવા માગું છું. એક દિવસ સુંદર પ્રભાતે હું અત્યંત આનંદની સાથે નિદ્રામાંથી જાગ્રત થયો. આ સમયે મારા શરીરમાં રફૂર્તિ હતી અને મારું મન આનંદથી ઊભરાઈ જતું હતું. મારે અમુક ઠેકાણે જવાનું હતું. હું તરતજ રફૂટકારમાં બેઠો. આ કારની અંદર મારી બાજુ-માંજ એક ચિંતાતુર માણસ અગાઉથી બેઠો હતો. તેની કાંઈ ચિંતાએ (વ્યગ્રચિત્તે) મારા મન ઉપર એટલી બધી અસર કરી કે, મારો આખો દિવસ ગમગીનીમાંજ ગયો ! પ્રથમ મને ખબર નહોતી કે એ માણસ શોકગ્રસ્ત હશે. તે એટલો બધો શોકમાં હતો કે તેની આવી સ્થિતિનાં આંદોલનો આસપાસ પ્રસરી રહ્યાં હતાં. આ વખતે મારા મનમાં કશાંય વિચારો નહિ હોવાથી તેના શોકમય વિચારે મારા મન ઉપર ભારે અસર કરી ! તમે મને પૂછશો કે, હું જ્યારે એટલો બધો આનંદના આવેશમાં હતો, ત્યારે તે માણસના મન ઉપર મારા આનંદની અસર હું કેમ ન કરી શક્યો ? આ તમારો પ્રશ્ન વાળખી છે. મારા આનંદની અસર તેના શોક ઉપર થવી જોઈતી હતી, તેને બદલે તેના શોકની અસર મારા આનંદની ઉપર થઈ એ શું ? આનું સ્પષ્ટીકરણ હું કરું છું તે તમે ધ્યાન દઈને સાંભળો. એ માણસના અંતઃકરણમાંથી શોક (ગમગીની)નો બળવાન ધોધ (પ્રવાહ) કાયમ વહ્યા કરતો હતો. કહેવાની મતલબ એ છે કે, તે શોકમાંજ મગ્ન બની ગયો હતો અને શોક સિવાય તેના મનમાં બીજો વિચારજ ન હતો; જ્યારે હું કાંઈ પણ વિચારમાં એકાગ્ર નહોતો. રસ્તામાં

જે જે દશ્યો આવતાં તે તરફ હું આમતેમ જોયા કરતો, તેથી તેના શોકમય પુદ્ગલોએ મારા ઉપર અસર કરી.

ઝોજસ્વીના શરીરમાંથી ઝોજસ વહે છે

તમે જ્યારે ભાષણ સાંભળવા જાઓ છો, ત્યારે તમને એટલો અનુભવ તો થતોજ હશે કે, કેટલાક વક્તાની શ્રોતાએ ઉપર સચોટ અસર થાય છે અને કેટલાકની નથી થતી. જે ઝોજસ્વી હોય છે તેના શરીરમાંથી ઝોજસ સતત વહાજ કરે છે. જેમ પુષ્પમાંથી સુગંધ વહે છે અને ફોહ્યુઅકમાંથી અમુક પ્રવાહ વહે છે, તેમ ઝોજસ્વીના શરીરમાંથી ઝોજસ વહે છે. ઝોજસ પોતાની આસ-પાસનાં માણસો ઉપર અજળ અસર કરે છે ! આવી રીતે પેલા ગમગીન માણસના શરીરમાંથી વહેતા પ્રવાહે મારા શરીર પર અસર કરી હતી.

વિચાર ગમે ત્યાં અસર કરી શકે છે

આ ઉપરથી જોડાજોડ ખેસવાથીજ આપણા મન ઉપર અસર થાય છે અને બીજી રીતે નથા થતી, એમ સમજવાનું નથી. વિચારની પ્રેરણા ધણે દૂર સુધી પહોંચી શકે છે. શાપના કે આશીર્વાદના વિચારોથી તમે માણસનું ભૂંડું અગર ભલું કરી શકો છો. એક હીલર પોતાના ઘર આગળ બેઠો બેઠો આરોગ્યનાં પ્રબળ આંદોલનોથી દૂરના દરદીને રોગમુક્ત કરી શકે છે. હિમાલયના શિખર ઉપર જવાથીજ કદ્યાણુ થઇ જાય છે એમ ન સમજશો. તે માણસ પણ વિચારોના આકારોથી છટકી જઇ શકતો નથી. જેવા અને જેટલા વિચારો, તેવી અને તેટલી તેની અસર.

કોઇની ધૃખ્યા કે નિંદા ન કરો

દરેક માણસ પોતાના દોષો ઓછાવતા પણ છુપાવવા માગે છે અને બીજાના દોષો ઉધાડા કરવા માગે છે. આવી રીતે પરાયા દોષનું દર્શન કરવું તે સારું નથી. આ ટેવ બિલકુલ ખરાબ છે. આવા પારકા દોષનું દર્શન કરનારા માણસો પોતાનાં અંતઃકર-

ણને ઇર્ષ્યાળુ અને સંકુચિત બનાવે છે. કોઈની નિંદા અગર ઇર્ષ્યા પોતાને તથા સામાને શું નુકસાન કરી રહ્યાં છે તેની તેને ખબર નથી હોતી. કોઈની નિંદા કરવી અગર કોઈનું વાંકું ખોલવું, એ મોટામાં મોટા દુર્ગુણ છે. આપણે જેને માટે જ્યારે ખરાબ વિચાર કરીએ છીએ, ત્યારે તે વિચારમાં તેને નુકસાન કરવા થોડુંકાણું તત્ત્વ તો એની મેળેજ સમાધ જાય છે. આ પ્રવાહ જેની આપણે નિંદા કે ઇર્ષ્યા કરવાનું ધાર્યું છે, તે તરફ વળે અને તેને નુકસાન પણ કરે છે. જે આપણા આ પ્રવાહની સામા માણસ ઉપર અસર ન થઈ, તો તે પ્રવાહ ત્યાંથી ઊછળીને પાછો આપણી તરફ વળે છે અને આપણને નુકસાન કરે છે. આ એક કુદરતનો ખાસ નિયમ છે કે, સારા વિચારોથી આપણી આસપાસ ફિરસ્તાઓ ઉત્પન્ન કરીએ છીએ; જ્યારે ખરાબ વિચારોથી આપણે આપણી આસપાસ સેતાનો પેદા કરીએ છીએ. તમારા શત્રુની પાસે સારા વિચારનાં આંદોલનો મોકલવાથી સમયપરત્વે તેજ માણસ તમારો શત્રુ મટીને મિત્ર બની જાય છે. સુવિચાર કરવામાં આપણે કશુંય ખર્ચ કરવું પડતું નથી. રંકમાં રંક પણ સુવિચારથી સમાજનું કલ્યાણ કરી શકે છે.

સારા થવું હોય તો સત્યને શોધો

અંતમાં એટલું સંભાળજો તથા સાંભળજો કે, તમે ખરાબ વિચાર નથી ધરાવતા. ભલે ન ધરાવતા હો, એટલા તમે પ્રશંસાપાત્ર છો; તોપણ એટલું સમજજો કે, મહાપુરુષે એ સત્યની કિંમત બહુ ભારે આંકી છે. તમે એકાગ્ર બની પ્રેમપૂર્વક તથા સાચી શ્રદ્ધાથી સત્યની ઉપાસના કરો. જે તમે સત્યની શોધમાં હશો, તો તમને તમારી ઇચ્છાનુસાર કોઈ પણ કેકાણે કોઈ સાચો માર્ગદર્શક પણ મળી જશે. જગતના ગુરુઓ અને પ્રભુના પ્રિય ભક્તો કહી ગયા છે કે, જીવનના ભોગે પણ સત્યને ચૂકશો નહિ. આ સત્ય તમને સારાના સંગથી મળશે અને તેથી તમે સુખી થશો.

(‘ હિંદુસ્તાન ’ના એક અંકમાંથી)

૨૧-આધુનિક કેઢવણી-યુવાનો પર માઠી અસર

પ્રો૦ રાધાકૃષ્ણનો મત

કલકત્તા યુનિવર્સિટીના પ્રોફેસર એસ. રાધાકૃષ્ણ જેઓ ઇંગ્લેંડ અને અમેરિકાનો પ્રવાસ કર્યા પછી મદ્રાસ થઇને આજે અહીં પાછા ફર્યા છે, તેમની મુલાકાત એસોસિયેટેડ પ્રેસના પ્રતિનિધિએ લીધી હતી. તે મુલાકાત દરમિયાન તેમણે જણાવ્યું હતું કે, જે આપણા જુવાનિયાઓને પોતાની જ સંસ્કૃતિ તરફ ધિક્કાર દેખાડવાની તાલીમ મળતી રહેશે, તે આપણો દેશ કે જે કચારનોય બહારથી ભાંગીને ભૂકા થયો છે, તેના પુનરુદ્ધારની આપણે થોડીજ આશા રાખવી રહી. પોતાના વ્યક્તિત્વ માટેનું માન આપણે આમવર્ગેજ કરવાના નૈતિક સુધારા અને શિક્ષણના સંગીન પાયારૂપે છે. કમનસીમે આપણી કેળવણીની પદ્ધતિએ આપણી સંસ્કૃતિને માટે પ્રેમ ધરાવતા કર્યા નથી. તેનું પરિણામ એ આવ્યું છે કે, આપણામાંના ઉત્તમ પુરુષો પણ પ્રાચીન પ્રમાણેના આધારે આગળ વધવાને બદલે આગલી વાતોથીજ અટકે છે. જે આપણી કેળવણી આપણા જીવનમાં ઉતારી હોત, તે આપણે આપણા વહેમો કે જેમાં આપણને હજીયે વિશ્વાસ છે તે દૂર કર્યા હોત. આપણી કેળવણીના અધટિત સાહિત્યના સ્વરૂપે આપણા જીવનના સવાલોનો સામનો કરવા માટે આપણને નાલાયક બનાવ્યા છે. આપણા ગ્રેજ્યુએટો ફક્ત કાયદા અને જહૈર નોકરી માટે લાયક છે. તેમાં તેઓ લાગેલા ન હોય ત્યારે તેઓ રાજદ્વારી ચળવળમાં ઝંપલાવે છે. હાલની આર્થિક અસ્વસ્થતા ટાળવી હોય, તે દેશના અગાધ યુદ્ધિબળને દેશનાં મોટાં રાષ્ટ્રીય સાધનો ખીલવવાના ઉપયોગમાં લેવું જોઇએ. કેળવણી માટે આપણે ત્યાં અલગ રખાતું નાણું પાશ્ચાત્ય પ્રજાઓની કેળવણી માટે તે રીતનાં રખાતાં નાણાંના પ્રમાણમાં કાંઇ હિસાબમાં નથી. કેળવણીના વિષયમાં એક મહાન રાષ્ટ્રીય પ્રયત્ન થવાની જરૂર છે. (' હિંદુસ્તાન 'ના એક અંકમાંથી)

૨૨-બ્રહ્મચર્યાશ્રમની જરૂર

(લેખક:-શ્રી. ડો० કલ્યાણદાસ દેસાઈ)

ગુજરાતમાં બ્રહ્મચર્યાશ્રમનું મીઠું છે. સ્વામીશ્રી નિત્યાનંદજી મહારાજ વ્યાખ્યાન આપતાં વારંવાર કહેતા કે, “ગુજરાતીઓ લડકે લડકી કી પ્રજા છે.” તમારામાં શૌર્ય, નીડરતા તથા સાહસ ક્યાંથી હોય? ગુજરાતીઓ બુદ્ધિમાન છે, રસિક છે, વ્યાપારકુશળ છે; પણ તેઓમાં જોશ, ઝનૂન કે કોઈ પણ કાર્ય પાછળ મરી ફીટવાની તેમનામાં શક્તિ નથી. અનેક મુસલમાન બાદશાહોએ, અનેક મરાઠા સરદારોએ, આવા આ પ્રાંત પર ઘા કર્યા કે તેને શરણુ ગુજરાત થયું છે. અહમદશાહે અમદાવાદ વસાવ્યું; લડચ, સુરત અને ખંભાતના નવાબોએ નવાબશાહી ચલાવી. અનેકવાર આ શહેરો લૂંટાયાં. આખરે અંગ્રેજો માલિક થઈ ગયા, પણ તેનો ખ્યાલ કરવા ગુજરાતીઓ આ છેલ્લા થોડા સૈકામાં મરણિયા થઈ લાગ્યા નથી. દુર્બળ તથા કાયર પ્રજા શી રીતે લડી શકે? આ સર્વ દોષોનું મૂળ બ્રહ્મચર્યનો અભાવજ છે. બ્રહ્મચર્ય એટલે વિવાહ ન કરવો અને લગ્નથી દૂર રહેવું એટલુંજ નથી. બ્રહ્મચર્ય એટલે ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ, તપોમય તથા કઠણ જીવન છે. મોજશોખ-એશઆરામથી દૂર રહેવું, નિયમિત તથા સાદું જીવન ગાળવું એમાંજ બ્રહ્મચર્ય છે. બ્રહ્મચારી કુદરતનાં બાળક છે અને કુદરત માતાના સ્વાભાવિક નિયમો પાળી જીવન ગાળે છે, ત્યારે આપણું જીવન બનાવટી, કપટી અને વ્યવહારને અવલંબીતે હોય છે.

બ્રહ્મચર્ય પાળવા માટે નિત્ય નિયમપૂર્વક બ્રાહ્મમુહૂર્તમાં ઊઠવું જોઈએ. સૂર્યોદય સમયે સ્નાન ઇત્યાદિથી નિવૃત્ત થઈ સંખ્યા, અમ્નિ-હોમ વગેરે કરવાં જોઈએ, નિત્ય વ્યાયામ કરી શરીરને વજ્ર જેવું બનાવવું જોઈએ, સાદો પણ પૌષ્ટિક આહાર કરવો જોઈએ. નમ્રતા, વિનય, સત્યતા, સાદુતા ખીલવવાં જોઈએ અને વિદ્યાભ્યાસમાં મસ્ત

બની શરીર, બુદ્ધિ તથા આત્માને પુષ્ટ કરવાં જોઈએ. કુદરતનાં સુંદર દૃશ્યોની વચમાં રહીને તેના નિયંતાની અનોખી કૃતિઓ નીરખી તેની સાથે આનંદની ગોષ્ઠિ કરતાં શીખવું જોઈએ. આનું જ નામ બ્રહ્મચર્ય છે. આ જીવન કંઈ ગૃહસ્થાશ્રમીઓની વચમાં રહી ગાળી શકાય નહિ.

અર્થ તથા કામમાં ચકચૂર ગૃહસ્થીઓની વચમાં બ્રહ્મચર્યના આદર્શો કૃળાબૂત ક્યાંથી થાય ? વળી ગૃહસ્થીને પોતાનું જીવન નિભાવવાની ફિકર હોય, રાતદિવસ તેના પ્રયાસમાં રોકાયેલા હોય, એવા તે ગૃહસ્થીને પોતાના બાળકને બ્રહ્મચર્ય પગાવી, નિયમપૂર્વક સાદું જીવન ગળાવી, વિદ્યા આપવાની કુરસદજી ક્યાંથી હોય ? રંગરામમાં અને અનેકવિધ ભોજન તથા અનેક રીતે શોભતા વસ્ત્રાલંકારમાં ચકચૂર તે ગૃહસ્થીઓ બ્રહ્મચારીને સાદાઇનો, ઇન્દ્રિયનિગ્રહનો પાઠ શી રીતે શીખવી શકે ? વળી શીખવે તો તે પાઠની અસર પણ બ્રહ્મચારી પર કેટલી પડે ? એ તો પોથીમાંનાં રીંગણાં જેવું જ થાય ! વળી બિચારા શહેરીઓ ગંદી હવામાં કાંઈ ખૂણામાં જ્યાં રોટલો આપે પણ ઓટલો ન આપે એવી સાંકડી જગ્યામાં માંડ જીવન ગાળતા હોય; જ્યાં સૂર્ય, ચંદ્ર તથા તારાનાં દર્શન અલભ્ય હોય, તેવા સ્થાન માટે બ્રહ્મચારી કુદરતનો બાળક હોઈજ ન શકે. ખરે મનુષ્ય પેદા કરવો એ કાંઈ જેમ અનાયાસે માતાપિતાના વિકારોથી બાળક સૃષ્ટિમાં આવે છે તેમ સહેલું નથી. ખરે-મનુષ્ય પેદા કરવા હોય તો હાલની રીત ઠીક છે, પણ જે નર-મનુષ્ય પેદા કરવા હોય, તો તેનો સાંચો તો જીદોજ છે. આપણા પૂર્વજોએ નર બનાવવાનો એક સાંચો પેટંટ કયો હતો, એમાંથી દરેક બાળક પસાર થતું હતું. એ સાંચો તે ગુરુકુળ છે. જે આર્યવ્રજ એક વખત જગતની શિરતાજ હતી; જેની સંસ્કૃતિ તથા વિદ્યાનાં ખૂગલ દુનિયાના એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી વાગી રહ્યાં હતાં; જેના બ્રાહ્મણો પાસે પૃથ્વીભરના માનવો શિષ્ય બની ગ્વાનપિપાસા તૃપ્ત કરતા હતા; જેના યોદ્ધાઓનાં રણવાહ પૃથ્વી પરની દરેક જાતિ પર જીતના જોસદાર ઘોષો સંભળાવતાં; જેના વૈશ્યો સમુ-

દ્રમથન કરી, વ્યાપાર ખેડી, પોતાના હુનરોથી કાંચનમયી લક્ષ્મીદેવીને પોતાને ઘેર લાવી વસાવતા; તે આર્યપ્રજ્ઞ-તે શર, વીર, ધીર, સત્યાગ્રહી, ઐક્યના બળથી સર્વ પર ઝઝૂમતી, સર્વની પર પોતાની હાક વર્તાવતી, તે ઉપદેશ્ય આર્યપ્રજ્ઞ આજે છે નહિ; કારણ કે તે આર્યપ્રજ્ઞનો ઉત્પન્ન કરનાર ઋષિઓનો પેટ'ટ સાંચો ગુરુકુળ નષ્ટ થયો. તે સાંચાનો ચલાવનાર ગુરુ છે. ગુરુ બાળકને સાતઆઠ વરસની ઉંમરે યજ્ઞોપવીત આપી તેને દ્વિજ બનાવે છે-તેને બીજો જન્મ આપી તેનો બીજો જન્મદાતા બને છે. ઓછામાં ઓછું પચીસ વરસની ઉંમર સુધી બ્રહ્મચર્ય પળાવી, વિદ્યા ભણાવી, ઉત્તમ સંસ્કારો આપી, નિર્મળ વાતાવરણ રાખી, તેને નર બનાવી, પ્રજ્ઞને અર્પણ કરે છે. આ પ્રાચીન પ્રથાએજ આપણને એક જીવતી જગતી પ્રજા બનાવી હતી. આ પદ્ધતિના નષ્ટ થવા સાથે આપણું પ્રજાત્વ નષ્ટ થયું, ગાઢ અજ્ઞાને પ્રજામાં વાસ કર્યો અને અંધપરંપરા શરૂ થઈ. પ્રજાનાં ભાષા-ઐક્ય, ધર્મઐક્ય તથા વિચારઐક્ય દૂર થયાં અને અવસ્થા છિન્નભિન્ન થઈ. આપણામાં જે કાયરપણ છે, આપણે કયોં આરંભ કરી પાછળ પડીએ છીએ, તેનું કારણ આપણામાં શરીરબળ નથી.

આપણામાં હિંમત, અડગતા, ધૈર્ય અને ખંત નથી તથા વૈદિક ધર્મની વીજળી આપણામાં ચમકારો જગાડી, પાછી મંદ પડી જાય છે તેનું કારણ તપાસો તો આજ છે. બ્રહ્મચર્યનો અભાવ તથા તેને પોષનાર કૃત્રિમ શાંતિઓનાં અંધનો એજ આપણી અધોગતિનું કારણ છે. શું આપણી સંતતિને આપણે તેમાંથી ઉગારી શકીશું ? શું તેઓને દૃઢ તથા આગ્રહી બનાવવા આપણે ઇચ્છીએ છીએ ? શું તેઓ દેશનો ઉદ્ધાર કરી શકે એમ આપણી સતત લાગણી છે ? જો તેમ હોય તો બ્રહ્મચર્યાશ્રમની પુનરુદ્ધાર કરનારી ગુરુકુળ સંસ્થાજ તે કાર્ય કરી શકશે. તે સંસ્થામાં આપનાં બાળકો મૂકો, તેમનું પોષણ કરો તથા તેના અગ્રગંતા બનો ! **ઉત્તિષ્ઠિત ! જાગ્રત ! પ્રાપ્ય ઘરાશ્નિ-બોધત ઋં રામ !** ('હિંદુસ્તાન' ના એક અંકમાંથી)

૨૩-ઉચ્ચ ઉદ્દેશવાલું જીવન

જગતમાં અસંખ્ય મનુષ્યો એવાં હોય છે કે, જેઓ પોતાના જીવનમાં કયા ઉદ્દેશને સિદ્ધ કરવા ધારે છે તેનો કદી વિચાર સરખો પણ કરતાં નથી. મનુષ્યજીવન એ એક સર્વોત્કૃષ્ટ જીવન છે અને તેમાં મનુષ્ય ધારે તેવા અનેક ઉદ્દેશોને સિદ્ધ કરી શકવા સમર્થ છે; પરંતુ જ્યાંસુધી મનુષ્ય પોતે એક પણ ઉદ્દેશને નક્કી કરતો નથી, ત્યાંસુધી તેના જીવનની સ્થિતિ સુકાન વિનાની નૌકાના જેવી થાય છે અને તેના સઘળા પ્રયત્નો નિષ્ફળતામાંજ પરિણામ પામે છે.

મનુષ્ય પ્રતિદિન બળના એક અસાધારણ સમૂહ સાથે જાણતાં કે અજાણતાં એકતા પામે છે અને તેમાંથી થોડા અથવા ઘણા પ્રમાણમાં બળ મેળવે છે. આ બળનો તે ઉદ્દેશ વિનાનાં કાર્યો કરવામાં ઉપયોગ કરે છે—અર્થાત્ મેળવેલા બળનો દુરુપયોગ કરી તેનો નાશ કરે છે.

આપણે જોઈએ છીએ કે, જગતમાં કોઈ પણ પ્રકારના બળનો ઉપયોગ કરતાં પહેલાં મનુષ્યો તેને કયા કામમાં ઉપયોગ કરવો છે તે નક્કી કરે છે. એક અજ્ઞાન રાંડીરાંડ ડોશી પણ ચૂલો કે સગડી સળગાવતાં પહેલાં તેના ઉપર શું મૂકવું છે તેનો નિર્ણય પ્રથમથી કરે છે. જો કંઈ પણ નિર્ણય અગાઉથી કરવામાં આવ્યો ન હોય, તો તે લાકડાં અથવા તો કોલસાનો દુરુપયોગજ થઈ તેનો નાશ થાય છે. આજ પ્રમાણે વિદ્યુત, વરાળ વગેરે વધારે બળવાન સામર્થ્યોના ઉપયોગનો પણ મનુષ્યો એક ઉદ્દેશ નક્કી કરી, તેને ઉપયોગમાં લે છે અને તેમ કરવાથીજ મનુષ્યો તે સામર્થ્ય વડે સામાન્ય નહિ પણ અસામાન્ય કાર્યો પણ કરી શકે છે.

મનુષ્ય પોતે ઉદ્દેશ વિનાનું જીવન ગાળવામાં અસાધારણ બળ-

નો નિત્ય આવી રીતે દુરુપયોગ કરે છે એવું તેને લાગ્યેજ યાન હોય છે. તે પોતાના નિત્યના વ્યવહારો અજાનના પટમાં રહીને કર્યા કરે છે, અનેક ઉદ્દેશ વિનાની ક્રિયાઓમાં બળનો ક્ષય કરે છે; પરંતુ કેવું અસાધારણ બળ તેને પ્રાપ્ત છે અને તેના વડે તે કેવાં ચમત્કારિક કાર્યો કરવા સમર્થ છે તે, તે સમજતો નથી ! અજાન ! અજાનનીજ એ બલિહારી છે !

આમ છતાં કેટલાક પોતાનાજ ડહાપણને સર્વોત્કૃષ્ટ માનનારા પણ હોય છે અને પોતાના જીવનમાં શું પ્રાપ્તવ્ય છે, અથવા પોતાના જીવનનો શો ઉદ્દેશ છે, તે પોતે સમજતા હોય તેમ માની ઢંગધડા વિનાના કોઇ કોઈ લક્ષ્ય બાંધે છે અને તેનાથીજ રાજ થઇ સંતોષ માને છે. તેઓ ઘડીમાં એક વસ્તુ પ્રતિ પોતાના પ્રયત્નને દોડાવે છે, તો ઘડીમાં બીજી વસ્તુને સિદ્ધ કરવા પ્રયત્ન આદરે છે. વળી કંઈ નવું જાણતાં કે સાંભળતાં, ત્રીજામાં મનને દોડાવે છે; પરંતુ એક સ્થાયી ઉદ્દેશ—એક અચળ લક્ષ્યને તે ધારણ કરી તેનેજ સિદ્ધ કરવા આગ્રહ સેવતા નથી. માનસશાસ્ત્રના વિદ્વાનો મનની આવી અસ્થિર અવસ્થાને પણ આ સંબંધમાં નીચા પ્રકારની ગણે છે. એક અચળ ઉદ્દેશને દૃઢતાથી વળગી રહેવું, એજ મનની બળવાન અવસ્થા છે.

મન જ્યારે એક આવા ઉદ્દેશથી ઓતપ્રોત થાય છે; મનના પ્રત્યેક અંશમાં આપણા ઉદ્દેશની છાપ સ્પષ્ટ પડી રહે છે; ત્યારે મન આપણા જાણતાં અને અજાણતાં બળને તેજ દિશામાં વાળવાનો પ્રયત્ન કર્યા કરે છે અને આપણા બળનો સદુપયોગ થાય છે, જેથી જીવનના એક મહાન કાર્યને આપણે સાધી શકીએ છીએ.

આપણા ઉદ્દેશનું સ્વરૂપ બને તેટલું વધારે સ્પષ્ટ રચવું, એજ મુખ્ય કર્તવ્ય છે. ઉદ્દેશનું ઝાંખું સ્વરૂપ રચવાથી કંઈજ ફળ નથી. આવા મનુષ્યો માટે એમજ કહી શકાય કે, તેઓ પોતાની સ્થિતિ

સમજતા નથી. પોતે ક્યાં છે, શું કરવું છે, ક્યાં જવું છે તેનું કશું-જ તેમને જ્ઞાન નથી. આવા મનુષ્યો જગતમાં શું એક પણ મહત્ત્વનું કાર્ય સાધી શકશે ? જીવનના મહાન ઉદ્દેશોમાંનો એક પણ ઉદ્દેશ સિદ્ધ કરી શકશે ? મનુષ્યજીવનમાં અનુભવાતાં અસંખ્ય ઉચ્ચ સુખોમાંના એક પણ ઉચ્ચ સુખને અનુભવી શકશે ? અદ્ભુત સામર્થ્યને ધારણ કરવાના અનુપમ લાભને પામી શકશે ? તમારું હૃદય આનો સ્પષ્ટ ઉત્તર આપે છે કે, આવું મહાન ફળ તે કદી પ્રાપ્ત કરી શકશે નહિ.

ઘરમાંથી બહાર નીકળી ક્યાં જવું છે, તેનો સ્પષ્ટ વિચાર ન કરનાર રસ્તા ઉપર આમથી તેમ ધક્કા ખાઈ પગનાં તળિયાં ઘસીને, ટાંટિયા નરમ કરીને અને મગજને અસ્વસ્થ કરીને જ્યાંનો ત્યાં પશ્યો રહે છે. જીવનપ્રવાસે નીકળનાર મનુષ્ય પણ ઉદ્દેશ વિનાનાં કર્તવ્યો કરવામાં આવીજ રિથિતિનો અનુભવ કરે એમાં આશ્ચર્ય સરખું શું છે ?

મનુષ્યજીવન એટલું અદ્ભુત છે, તેમાં એટલા બધા સંભવો રહેલા છે, તેમાં એવાં અસાધારણ કાર્યો થઈ શકે એમ છે કે, તેની કલ્પના થઈ શકે તેમ નથી. અનેક પ્રજાઓમાં થયેલા અસંખ્ય મહાપુરુષોનાં જીવનનું અવલોકન કરો અને તમને જણાશે કે, જીવનમાં અનેક ઉચ્ચ અને ઉજ્જવળ કર્તવ્યો વડે મનુષ્યોએ પોતાનાં જીવન વિભૂષિત કર્યાં છે; પોતાનાં જીવનનાં જ્વલંત ઉદાહરણોથી અનેક અજ્ઞાન પ્રાણીઓના માર્ગને પ્રકાશિત કર્યાં છે; અનેક દૃષ્ટાંતરૂપ પ્રવૃત્તિઓથી કર્તવ્યની દિશા દર્શાવી છે. આમાંની કોઈએક દિશાના, આ કર્તવ્યોમાંના કોઈ મહાન અને તેજસ્વી કર્તવ્યને, આ અસાધારણ ઉદ્દેશમાંના કોઈએક અપૂર્વ ઉદ્દેશને ધારણ કરો અને તેને સિદ્ધ કરો; એટલે તમે મનુષ્ય નહિ પણ દેવ ગણાશો, દેવ નહિ પણ ઈશ્વર ગણાશો !

પણ એ સર્વ ક્યારે ? આવા કોઈ મહાન ઉદ્દેશને ધારણ કરી

તેમાં પ્રયત્નને વાળશે ત્યારે. કેઈ મહાન ઉદ્દેશનેજ હજી ધારણ કરતાં તમને આવડતું ન હોય તો તે પ્રથમ શીખો, મહાન ઉદ્દેશને ધારણ કરી તેને વળગી રહેનાર અવશ્ય તેને સિદ્ધ કરે છે, અવશ્ય મહાપદને પામે છે. પ્રથમ એક ઉદ્દેશને નક્કી કરો-સારી રીતે-સ્પષ્ટપણે નક્કી કરો.

વિજય કહો કે સિદ્ધિ કહો, જીવનની સફળતા કહો કે ઉચ્ચ પદની પ્રાપ્તિ કહો, એ સર્વ ઉદ્દેશને અનુસરે છે-ઉદ્દેશની પાછળ ખેંચાય છે; ઉદ્દેશને ધારણ કરવામાં જેણે વિજય મેળવ્યો તે વીર વિજયીજ છે.

ઉદ્દેશના નિર્ણય વિના મનુષ્યના કર્મે નિષ્ફળતા લખાયેલી છે એ સુંદર ઘાસની ગંજીએ વચ્ચે ઊભેલો એક ગધેડો નિર્ણય કરી ન શક્યો કે આ મેમાંથી કઈ ઘાસની ગંજીમાંથી ઘાસ ખાવું અને આખરે ભૂખે મર્યો ! રમણીઓના વિશાળ ટોળામાં સ્વછંદે વિહરતી કઈ મનોહારિણી સ્ત્રીને લઉં ? એનો નિર્ણય ન કરી શકનાર યુવક પોતાની કદ્દપનાની સુંદર સ્ત્રીને પ્રાપ્ત કરી શક્યો નહિ. દ્રવ્યના પર્વતમાંથી શું લઉં ને શું ન લઉં ? એવી મૂઠ અવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલો મૂર્ખ દરિદ્રીજ રહ્યો. તેજ પ્રમાણે મનુષ્ય ! કયું ઉચ્ચ લક્ષ્ય ધારણ કરું એના નિર્ણયની કદ્દપનામાંજ રહીશ ત્યાંસુધી તારું જીવન નિષ્ફળજ છે ! ગમે તે એક ઉચ્ચ ઉદ્દેશને ધારણ કરી તેને સિદ્ધ કર. પુનઃ એથી ચડતું લક્ષ્ય જણાય તો તેને ધારણ કર; એમ આગળ વધી પરિણામે મહાપદને પ્રાપ્ત કર. પરમાત્માના અવર્ણનીય પદનો અનુભવ કર. એજ તારા જીવનનો અંતિમ ઉદ્દેશ, એજ તારા કર્તવ્યની પરાકાષ્ટા !

(‘ચિત્રમય જગત’ના એક અંકમાંથી)

૨૪-ભાગ્ય ઉદય કબ હોગા ?

(લેખક:-શ્રી. અવધીય, રામપ્રિય શરણસિંહ-‘રત્નેશ’)

તેરા ભારત ! ભાગ્ય ઉદય કબ હોગા,
મંગલમય જગદીશ સદય કબ હોગા;
છૂટેગી કબ ધર કી દુસહ લડાઈ,
જીસને તેરી યહ દુદૈશા કરાઈ.
કાલા કુલી રહેગા કબ તક ભારત ?
વ્યાધિ-અસ્ત, બલહીન, દીન અતિ આરત.
કલહ શ્યામ મુખ લેકર કબ ભાગેગા ?
સોકર કબ યહ દેશ પુનઃ જાગેગા.
ઉપજેગે કબ ફિર આદર્શ-સુધારક ?
મર્યાદા કે રક્ષક, દુષ્ટ વિદારક.
અડિયલ ટદ્દુ કબ તક અડે રહેંગે,
કબ તક પુનરુત્થાન ન હોને દેંગે.
કબ ગૂંજેગા રાગ સ્વદેશીપન કા,
હોગા કબ સ્વરાન્ય લક્ષ્ય જીવન કા;
કબ ભાઈ સે ભાઈ ગલે મિલેંગે,
આપસ મેં હો એક, બલાએં લેંગે.
પલટેગા કબ સુખદ બસંત તુમહારા,
હોગા કબ કષ્ટોં કા અંત તુમહારા;
જીસને કબી નહીં દેશી પર તાકા,
સમજેંગે કબ મર્મ દેશ સેવા કા.
અર્જુન સે બર ખીર વ્યાસ વિગ્નાની,
જન્મેંગે કબ હરિશ્ચંદ્રસે દાની;
હોંગે કબ શુકદેવ જનકસે યોગી,
કબ તેરી આદર્શ-સબ્યતા હોગી.

રાવણારિ કય આ બૂ-ભાર હરે'ગે,
 કય 'રત્નેશ' તુમ્હારા કાપ બરે'ગે;
 આયે'ગે કય કૃષ્ણ ગોદ મેં તેરી,
 કાટે'ગે કય પરાધીન કી ખેરી.

('વિશ્વમિત્ર'ના એક અંકમાંથી)

૨૫-હસી લ્યોને ! હસી લ્યોને !

(લેખક:-શ્રી. મિરીશ)

જહાંમાં જિંદગી દૂંકી, નકામાં અશ્રુ આંખે શાં ?

જવું કચારે ન જાણો છો, મુસાફરજી હસી લ્યોને !

સુખોની રોશની ચમકે, અગર દુઃખો સદા પળવે,

જહાંગીર કે ફકીર હો પણ, બિરાદર ઓ, હસી લ્યોને !

હૃદયમાં દુઃખ માનો તો, બધી આલમ દીસે રહતી,

દુઃખદ એ દુઃખલય છોડી, છૂટા કંઠે હસી લ્યોને !

કરીને સોગિયું મોહું, ક્યેં શું આશ્વતો જશે ?

વિપત્તિ દૂર કરવાને, હૃદય હળવે હસી લ્યોને !

હસે તેવું વસે છે ને, રહે રોતું સદા ખોતું,

હરે લોકોક્તિ એ સમજ, મળે તક ત્યાં હસી લ્યોને !

પ્રભુનો વાસ ત્યાં ત્યાં છે, હસિત હૈયાં વસે ન્યાં ન્યાં,

પ્રભુ પધરાવવા દિલમાં, પ્રભુબૂખ્યાં, હસી લ્યોને !

હસે આ વૃક્ષ ને સરિતા, હસે વાયુ અને વીજળી,

ધૂધવતો ત્યાં હસે સાગર, તમે પણ તો હસી લ્યોને !

હસે ચાંદો અને સૂરજ, હસે પંખી પણે પેલાં,

હસે કુદરત અમલહારયે (તેમાં) પુરાવી સૂર હસી લ્યોને !

('શારદા'ના એક અંકમાંથી)

૨૬-રાષ્ટ્રીયતાની ભાવના

ઈસુનો ધર્મ પ્રચારવા દુનિયાના ખૂણેખૂણામાં પહોંચેલા પાદરી-ઓને હાથે ખ્રિસ્તીધર્મની દીક્ષા લઇ, તેમની નિશાળમાં દશ વર્ષ સુધી ચીની અને અંગ્રેજી શિક્ષણ લઇ, એક ચીની તરુણ સત્તર વર્ષની ઉંમરે આગળ અભ્યાસ કરવા અમેરિકા ગયો. અમેરિકાની એક વિદ્યાપીઠમાં તેણે ચાર વર્ષ સુધી ઔદ્યોગિક વિષયનો અભ્યાસ કર્યો અને તે દરમિયાન તેણે અમેરિકાનું જીવન ઝીણવટથી નિહાળ્યું. અમેરિકાની શક્તિ, અમેરિકનોની આબાદી અને દુનિયામાં અમેરિકાના પુત્રનું ઉચ્ચ સ્થાન, એ બધાની પાછળ કયું પ્રેરણાબળ જીભું છે, તે પણ તેના અંતરમાં બરાબર ઊતરી ગયું.

તે ચાર વર્ષ પહેલાં ચીનથી આવ્યો ત્યારે તેના મોં ઉપર ઈસુએ પ્રભોધેલી નમ્રતા વિરાજતી, તેના મુખમાંથી બાઈબલનાં સુવચનો ઝરતાં અને તેણે તો અમેરિકાને ઈસુના પગલે ચાલનારો અને વિશ્વપ્રેમ તથા અહિંસાનાં પૂજન કરનારો પરમપવિત્ર સાધુ-દેશ કહી લીધેલો. તે આવ્યો ત્યારે મનમાં નિર્ધાર રચીને આવેલો કે, “અમેરિકામાંથી ઉચ્ચ શિક્ષણ અને ‘ખ્રિસ્તી’ જીવનનો આદર્શ મેળવી હું ચીન પાછો આવીશ અને પાદરી બની એક શાળામાં જીવન સમર્પી ઈસુ પિતાનાં બોધવચનોનો પ્રચાર કરીશ.”

પણ અમેરિકામાં ચાર વર્ષ રહ્યા પછી તેનું એ સ્વપ્ન ઊડી ગયું. અમેરિકામાં તેણે ઈસુની પૂજા નહિ, પણ ક્રોધ બીજીજી પૂજા જોઈ, તેના મોં ઉપરથી નમ્રતા અદૃશ્ય થઈ. તેની જગ્યાએ દઢતા અને નિશ્ચય ગોઠવાયાં. તેની આંખોમાંથી વિશ્વપ્રેમ અને માનવ-બંધુતાની કાવ્યમય મધુરતા ચાલી ગઈ અને તેને બદલે તેમાં ઝનૂન અને આગ ચમકવા લાગ્યાં, તેણે જીવનનું નવુંજ સ્વપ્ન રચ્યું.

અમેરિકાથી ઊપડતી વેળાએ તેના એક મિત્ર-અધ્યાપકે તેને

જીવનની યોજના પૂછી. તેણે જવાબ આપ્યો કે, “ ખ્રિસ્તી ધર્મ અને ખ્રિસ્તી સંસ્કૃતિને આ દેશમાં મેં ચાર વર્ષ સુધી નીરખી નીરખીને જોયાં અને એ મહાન ધર્મનાં અને એ વિશ્વવિસ્તૃત સંસ્કૃતિનાં મેં જે સ્વપ્નાં રચ્યાં હતાં તે બધાં ઓસરી ગયાં. એ મારો ભ્રમ હતો. હવે મને સાચી સ્થિતિનું જ્ઞાન થયું છે. આજ સુધી મેં આકાશમાં કલ્પનાનાં ઉડ્ડયનોનો આનંદ લીધો; અને હું આ નક્કર પૃથ્વી ઉપર મારા પગ સ્થિર કરી આ દુનિયાના રંગ જોવા માગું છું.”

“ ચીનમાં હતો ત્યાંસુધી અજ્ઞાનની ભ્રમણા નીચે એમજ સમજતો કે, ચીનમાં લૂંટ ચલાવતા યુરોપિયન વેપારીઓ તો કોઇ રજા-ખજા ધર્મચૂક્યા ખ્રિસ્તીઓ હોવા જોઇએ. આખી ખ્રિસ્તી પ્રજા એવી નહિ હોય; પણ અમેરિકાના મારા અનુભવે મારી એ માન્યતાને જૂલભરેલી દરાવી. હવે તો હું અહીંથી એકજ નિરધાર રચીને જાઉં છું કે, જિંદગીમાં પગલે પગલે નફોતોટાનીજ ગણતરી કરનારી યુરોપની પ્રજાઓના ત્રાસમાંથી મારા ખ્યાર વતન ચીન દેશને મુક્ત કરવાં, એ સામે જોરાવર બળવો ઉઠાવવા, હું મારા દેશભાઇઓને તૈયાર કરવામાં આખી જિંદગાની સમર્પાશ. યુરોપની ખ્રિસ્તી પ્રજાઓની પવિત્ર મુરોદો અને પુણ્યપ્રવચનોમાં શ્રદ્ધા મૂકવી એ આત્મ-દ્રોહ છે. હવે તો અમે તમારી સાથે લડીનેજ અમારી સ્વાધીનતા પાછી મેળવીશું.”

“ હું માનતો હતો કે, ઇસુના અનુયાયી કહેવડાવનારી પશ્ચિમની પ્રજાઓએ ઇસુના નવા કરારને જીવનના પાયામાં પધરાવ્યો હશે. આખા સમાજની રચના એ પાયાઓ ઉપર હશે; પણ મેં જોયું કે, પશ્ચિમની પ્રજાઓ કોઇ જીદીજ ભાવનાઓને પૂજે છે. હું ચીનમાં જઈને એ ભાવનાઓ પ્રચારવાનો છું.”

“ એ ભાવના તે રાષ્ટ્રવાદની ભાવના—પ્રથમ મારો દેશ અને પછી આખી દુનિયા—એ ઊછળતા દેશપ્રેમની જ્વલંત ભાવના. એ ભાવના ચીનના યુવાનોમાં થનગનાટ મચાવતી ચીનના ખૂણેખૂણામાં

પ્રસરી જશે ત્યારેજ હું જ'પીશ.

“એક વાત ચોક્કસ છે કે, ત્યાંસુધી ચીનાઓ મજબૂત અને શક્તિશાળી ન બને, ત્યાંસુધી દુનિયામાં ચીનની કોઈ કોડીની પણ કિંમત કરવાનું નથી અને મજબૂત તથા શક્તિશાળી એટલે એ શબ્દોનો પશ્ચિમ જે અર્થ કરે છે તે. એ મજબૂતી અને એ શક્તિ રાષ્ટ્રીયતાની ભાવના વિના, ‘સુઝલા સુફલા મલયજ શીતલા’ માતાને નામે ફેસરિયાં કરવા પ્રેરતી એ માતૃપ્રેમની ભાવના વિના, કદીયે આવવાની નથી. એટલે અમેરિકામાંથી હું એ સંદેશ ગ્રીલીને જાહેર છું અને જીવનભર એ સંદેશ મારા પ્રિય સ્વદેશમાં ફેલાવ્યા કરીશ. એ ભાવનાને બળે જપાને જોતજોતાંમાં પોતાને માટે જે મગરૂપ સ્થાન મેળવ્યું છે, તેવુંજ સ્થાન ચીન પણ મેળવશે અને એ રીતે પોતાનું વ્યક્તિત્વ ખીલવીને-પોતાનું વિશિષ્ટત્વ જાળવીને, તે જગતની ઉત્ક્રાંતિમાં પોતાનો ભાગ ભજવશે.”

એ પ્રકારના વાર્તાલાપને અંતે તે યુવકે અમેરિકા છોડ્યું અને તે ચીનમાં અદૃશ્ય બની મૂંગો મૂંગો તેની રાષ્ટ્રીયતાની ભાવનાને ફેલાવવા મંજ્યો.

આ દશ વર્ષ પહેલાંની વાત. આવા આવા ભાવનામસ્ત યુવકોનાં જૂથ જમાવી ડેઝ સુન-પાટ-સેને ચીનમાં રાષ્ટ્રીયતાનો શંખધ્વનિ ગજાવ્યો. એ ભાવના ગ્રીલીને મહાસાગર ભરતીને તોફાને ચડ્યો હોય, તેમ આજે ચીન જીજ્ઞાસુ રહ્યું છે. એ ભાવનાને પ્રતાપેજ શાંગહાઇના મિલમજૂરોની કતલ ચતાં વિદ્યાર્થી-યુવકોનાં ટોળેટોળાં નીકળી પડ્યાં. નિશાળોને તાળાં દેવાયાં. ચીનમાં ભારે હડતાળો પડી અને જંગી સરઘસો નીકળ્યાં તથા વિદ્યાર્થીઓએ અંગ્રેજ સિપાઇઓની ગોળીએ વીંધાઇ, જાતની કુરબાની કરવાનું પસંદ કર્યું. એજ ભાવનાના પ્રેર્યા યુવકોએ ૧૯૦૯ માં જપાની માલના બહિષ્કારની હિલચાલ આખા ચીનમાં ફેલાવેલી અને એજ ભાવનાને વશ બનીને ચીની જીવાને પરદેશી આગબોટોને સળગાવી મૂકે છે અને વિદેશી વેપારીઓને નિ-

રાંતે જ'પવા દેતા નથી. જ્યાંસુધી ચીનની બેડીઓ નહિ તૂટે, જ્યાં-સુધી ચીનાઓ સાથે યુરોપિયનો સમાનતાનો વર્તાવ નહિ આદરે, ત્યાંસુધી આ ભાવનાનો દાવાનળ વધારે ને વધારેજ પ્રસરતો જશે.

હિંદના યુવાનો આવી રાષ્ટ્રીયતાની ભાવનાએ રંગાય અને તેમની પ્યારી ભારતમાતાની જંજીરો તોડવાના ભગીરથ કાર્યમાં ચીનના યુવાનોની જેમ ઝુકાવે, એ વેળા ક્યારે આવશે?

('સૌરાષ્ટ્ર' ના એક અંકમાંથી)

૨૭-મહત્તાનાં માપ

(લેખક:-શ્રી. “કુમુદકાન્ત”)

લોકો કહેતા: “કેવો મૂખ! આટઆટલું દુઃખ પડયું છતાં તેની અસર તેને કંઈ થે છે ?” વળી કહે છે: ‘ભલું થયું, જંજળમાંથી છૂટ્યા.’ તેને તેના પરિવારનીય પરવા છે ?”

સોમપુરતું વાતાવરણ જ્યારે આમ ચક્રોળે ચડયું હતું, ત્યારે જગદીશનું હૃદય આત્માના અવ્યક્ત ગાનમાં લીન થયું હતું.

x

x

x

ગરીબ માઆપનો જગદીશ જન્મથીજ દુઃખી હતો. માઆપના સુખની તો તેને ઝાંખી થઇજ નહોતી અને દુઃખ એ તો ગરીબાઇની પ્રકૃતિજ હોય તેમ તેની સ્ત્રી ચાર બાળકોને મૂકી યુજરી ગઇ હતી. આથી તેની ગરીબાઇ બેવડાઇ હતી; એ બેવડી ગરીબાઇમાંય જગદીશ આનંદ માનતો. સગાંઓના હાથમાં ઊછરેલ જગદીશ બાળ-ઉછેરના નિયમોથી અજાણ હતો, એટલે તે પોતાનાં બાળકોની પૂરતી સંભાળ લઇ ન શકતો.

પોતાના પાડોશીને દુઃખી જોઈ પોતાને સુખી માનવા, એ માનવ-જીવનની પ્રથા પડી રહી છે અને એ મુજબ ગરીબ જગદીશ

ન્યારે પોતાનાં દુઃખી બાળકોની પૂરતી સંભાળ લઇ શકતો નહિ, ત્યારે સગાંઓ દૂર રહી જગદીશનું દુઃખ જોઇ પોતાને સુખી ગણતાં. અહા ! માનવજીવનની મહત્તા ન સમજાય તો મનુષ્ય કેટલો અધમ બને છે, તે કહેવું મુશ્કેલ છે.

જગદીશને હમેશાં સવારના ત્રણ કલાક ને સાંજના પાંચ તેટલાજ કલાક ઈશ્વરસ્મરણમાં ગાળવાનો નિયમ હતો અને તે છ કલાક દરમિયાન તે કોઇને જવાબ દેતો નહિ.

લોકો પૂછતા: “ જગદીશ ! એ છ કલાક તું શું કરે છે ? ”

જગદીશ કહેતો: “ ઈશ્વરસ્મરણ ને જિંદગીનું સાર્થક. ”

અને લોકો હસી પડતા ને કહેતા: “ કેવો મૂર્ખ ! એમ ઈશ્વર મળી જશે. ”

લોકોની એ નિંદાનો જવાબ જગદીશ નિર્દોષ હાસ્યથીજ વાળતો અને તે હાસ્યમાં તેના આધ્યાત્મિક-અભ્યાસના પડઘા પડતા.

x

x

x

x

આજે જગદીશનાં ચારેય બાળકો બીમાર હતાં. તે બનતી સંભાળ લેતો ને ઈશ્વરસ્મરણ ન ચૂકતો.

લોકો કહેતા: “ કેવો મૂર્ખ ! બાળકો બીમાર હોય ત્યારે ઈશ્વરસ્મરણ ન થાય તો ય શું ? એમ ઈશ્વર મળી જશે ? ”

દુઃખીનું દુઃખ હમેશાં ભયંકર હોય છે; તેજ પ્રમાણે જગદીશનાં બાળકોની બીમારી વધી પડી ને તેણે પોતાનાં વહાલાં બાળકોને પોતાને હાથે એક એક દિવસને અંતરે ચિતામાં સુવાડ્યાં !

જગદીશે પોતાનું ચોથું બાળક ચિતામાં સુવાડ્યું ત્યારે આકાશ વાદળાંથી ઘેરાઇ ગયું હતું. જાણે કુદરત પણ તેનું દુઃખ રડતી હતી ! તે દિવસે આખા ગામનું હૃદય કકળી ઊઠ્યું: “ ગજબ થયો ! પ્રભુએ પડતાને પાડુ માયું ! ”

લોકો ખરખરો કરતા: “ ભાઇ ! બાળકો વિના ઘર સનું થયું ! ”

જગદીશ કહેતો: “ એ સૂતકારમાં ઈશ્વર જેટલો નજીક છે,

તેટલો આ જંગળમાં નથી. બહુ થયું, ઈશ્વરે મારો માર્ગ સરળ કર્યો. ”

લોકો કહેતા: “કેવો મૂર્ખ ! કહે છે, ‘બહુ થયું’ તેને તેના પરિવારનીય પરવા છે ? ”

ને જગતની નરી આંખે દેખાતી એ મૂર્ખાઇ પાછળ જગદીશની ઈશ્વરી પ્રેમગાથાનાં ગહન ગાન હતાં. લોકનિંદાને ન ગણકારતાં તે આધ્યાત્મિક ગૂઢ પ્રશ્નોના ઉકેલમાં મશગૂલ રહેતો.

જગદીશે પોતાને આંગણે રોવાકૂટવાની મના કરી. સગાંએ તેને સમજાવી કહ્યું: “એમાં ચાલેજ નહિ. આ તો તારું જીવ્યું ધૂજ થયું, તારે લોકાચાર કરવોજ જોઇએ. ફૂલ જેવાં બાળકો આમ નજર સામેથી દૂર થાય ત્યારે લોકરૂઢિને અનુસરવુંજ જોઇએ. ”

જગદીશે કહ્યું: “પ્રભુ ન્યાયી છે, તેણે જેમ ધાયું હોય તેમજ થાય છે; માટે તેના એ ન્યાય માટે આપણે શોક કરવાનોજ ન હોય. તમે કોઇ એમ ન ધારશો કે, મારાં બાળકો માટે મને કંઈ લાગણી નહોતી. તમે જેઓ રોવાકૂટવાની સલાહ દેવા આવ્યાં છો, તેઓના કરતાં મારાં વહાલાં બાળકો માટે મને બહુ લાગે છે. ”

તેજ વખતે જગદીશની આંખમાંથી પહેલીજ વાર આંસુનું એક ટીપું પડ્યું.

જગદીશનું હૃદય પિતૃહૃદય બન્યું હતું અને તેને સાંસારિક માયાના આછા રંગ લાગ્યા હતા, એટલે તે ક્ષણભર દ્રવ્યું. જગદીશે તરતજ લાગણીઓ કબજે કરીને સગાંઓને રીતરિવાજ માટે મના કરી વિદાય કર્યાં.

સગાંએ કહ્યું: “રોવાકૂટવાનીય મનાઇ ! કેવો મૂર્ખ ! ”

હવે તો આખું ગામ કહેતું “મૂર્ખનો સરદાર ! ” ગામમાં કોઇ મૂર્ખ નીકળતો તો લોકો કહેતા: “આ મૂર્ખ પણ જગદીશથી સારો ! ”

ધરે ધરે, શરીએ શરીએ ને ચોટે ચોટે એજ ગવાતું: “ઓ જગદીશ ! કેવો મૂર્ખ ! ”

સગાં વિખેરાયાં ને જગદીશ એકલો પજ્જો, ત્યારે સંધ્યામાં નીલવર્ણી આછા રંગ પુરાતા હતા. જગદીશ ઈશ્વરસ્મરણમાં બેઠો તે પહેલાં તેને વિચાર આવ્યો, હજીય આ હૃદયમાં સંસાર માટે મમતા છે ને આંખમાં તેની માયા ભરી છે; નહિ તો હૃદય દ્રવે નહિ, આંખમાંથી આંસુ સરે નહિ. તે સર્વ જ્યારે તૂટી જશે, ત્યારે આ પ્રભુ ! તું દૂર નથી ! ”

ને ઈશ્વરી પ્રેમે જગદીશને ગળગળો કર્યો. જાણે કે તે પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરતો હોય !

જગદીશ હવે દિવસોના દિવસ ઈશ્વરસ્મરણમાં જ ગાળતો. જગતની દૃષ્ટિએ મૂર્ખ ગણાતો જગદીશ હવે આત્માના બિંડાણમાંથી ગૂંઠતા અવાજનો અટલ અભ્યાસી બન્યો. અને તેમાં જ તેને જિંદગીનું સાર્થક લાગ્યું. આધ્યાત્મિક અભ્યાસ તેનાં ખાનપાન બન્યાં.

કોઇ પૂછતું : “ જગદીશ ક્યાં ? ” તો લોકો કહેતા : “ એ તો ઈશ્વરસ્મરણ ને જિંદગીનું સાર્થક કરે છે. ” પૂછનાર જવાબની ઢબથી જ હસી પડતો.

કોઇ અજણે પૂછે : “ એ જગદીશ કોણ ? ” તો લોકો કહેતા : “ ચાર ચાર બાળકોને ચિતામાં સુવાડનાર લાગણીહીન નરપશુ ! ”

અજણે થરથરી બોલી ગાતો : “ કેવો મૂર્ખ ! ”

x

x

x

x

આજે જગદીશનું ઘર લોકોનાં ટોળાંથી ભરાઇ ગયું હતું ને જગદીશનું નિર્જીવ શરીર એક ખૂણામાં પાટલા ઉપર આસનવાળી બેઠું હતું, આંખોમાં તેજ, ચહેરા ઉપર હાસ્યમિશ્રિત ગુલાબી આછી છાયા ને શરીરના દરેક અવયવનું સામ્ય, એકદા થયેલા સર્વ લોકોને શોક અને આશ્ચર્યમાં કુબાડવાને બસ હતાં. તે શોક ને આશ્ચર્યમાં જગદીશની કહેવાતી મૂર્ખાઇ માટે ધિક્કાર તરી આવતો હતો.

દરેક માણસના મરણ પછી એક સમય એવો આવે છે કે, જ્યારે સર્વ કોઇ તેના દુર્ગુણો બૂલી જઇ તેના મરણ માટે શોક

દર્શાવે છે અને તેના સદ્ગુણો ગાય છે; પણ જગદીશનું તેમાં સ્થાન ન હતું, તેની કહેવાતી મૂર્ખામ્મથી સોમપુરનું બાળક પણ અબળુ ન હતું. હજીય લોકોએ કહ્યું: “કેવો મૂર્ખ ! અતે જીવ ખોયો !”

તે મહત્તાને મંદિરિયે પગલાં માંડનાર દરેક આત્માની પાછળ જમખત્રીસીનું અટ્ટહાસ્ય હોય છે, ન ગણકારનારો આગળ વધે છે, ગણકારનારો અધમતાના ઊંડાણમાં ગળે છે.

(‘શારદા’ના એક અંકમાંથી)

૨૮-રે હિન્દુ સંસાર ! ચેત ! ચેત !

(બાળલક્ષ્મીની ચિતામાં બળીને ભસ્મીભૂત બનેલા એક ગુજરાતી હિંદુ નવજીવાને આપઘાત કરતાં છેલ્લી ઘડીએ કરેલા નિવેદનમાંથી કાળજી કરી નાખે તેવા ફકરા આજના હિંદુસમાજને અમે ભેટ કરીએ છીએ.)

મારી સાત વરસની વય હતી. ઢીંગલાઢીંગલીના ખેલ ખેલતો હતો. આછા જાંખા એકડા પાટી પર આલેખતો હતો. અરે ! ગુલ-ઝારના ગુલ જેવો હતો. હૈયે તેવું હોઠે જીયરનારો બાળક હતો. કવિ-ભાષામાં કહું તો પ્રભુવિહોણા સંસારમાં પ્રભુનો પયગંબર હતો. દેશનું નાનું જવાહિર હતો. દેશના ઉદયની દોરી મારા હસ્તમાં હતી. ત્યારે સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહોતો કે, ઢીંગલાઢીંગલીની રમત રમનાર પોતેજ ઢીંગલાઢીંગલીના સ્વરૂપમાં મુકાશે. ગુલના ગુલબદન પર વજનો ખોળે મુકાશે. આછા જાંખા એકડા ઘૂંટનારને પ્રેમના પાઠો શીખવવા શરૂ થશે ! અફસોસ ! એકાદ સાંજે આવી બાપાએ મોંમાં ગોળ ખવરાવ્યો-રે, ઝેર ખવરાવ્યું અને કહ્યું કે, “ખેટા ! તારું વેવિશાળ ક્યું છે !” આમ કહી બાપાએ પોતે મારા નખોદનાં નમારાં પર પહેલી ઢાંડી પછાડી !

મારી બા મને અને મારી બાળકપત્નીને ઊભેલાં કે હસતાં દેખી હાસ્ય સાથે-રુદનમય હાસ્ય સાથે-કહેતી કે, “ બેટા ! આ તારી નાની વહુ થાય ! ” અહા ! ત્યારે તે કેવી હરખાતી ! એ જૂદા હરખમાં મારી મા-મારી પાયખાલીનીજ પિપૂડી વગાડતી; થોડા દિવસ ગયા. દશ વરસની હિંમરે પહોંચ્યો. બીજી ચોપડી પૂરી કરી હતી. એક સાંજે ચાર વાગે ધરમાં મંગળ મંગળ વર્તી રહ્યું. અંદા વરરાજ બન્યા. લગન-અરે વણલડકે ને વણધુમાડે બાળી નાખનારી અમન આવી. કપાળમાં મોટા ચાંદ્રો ને અક્ષત ચોડી ગથેડાની માફક ડોકમાં ઘરેણાંનો જખરો બોળે લાદી ઘોડલે ચડ્યો. હું પરણ્યો.

x x x x

હું વાંચવા બેસતો ત્યાં તે આવી મારી ચોપડી ખૂંચવી લેતી અને મને વાતોમાં કે અડપલે વળગાડતી. જે બાપાનું ધ્યાન દીકરાને ઘોડે બેસાડી ગીત ગવરાવીને વાજાં વગડાવવામાં પડ્યું-જે બાપાનું ધ્યાન ન્યાતવરામાં પડ્યું, તે મારી નિશાળની સ્થિતિની તપાસમાં ક્યાંથી પડે ? નિશાળ ગમ. વિદ્યાર્થીજીવન તૂટ્યું. મારા નબોદનાં નગારાં પર ફરી મેંજ દાંડી લગાવી !

x x x x

થોડા દિવસ વીત્યા. બાપ ગયો, મા ગમ. જિંદગીના સંગ્રામની ધંટીમાં હું પિસાવા લાગ્યો. અધૂરામાં પૂરું દેશનું દારિદ્ર્ય વધારનાર એકાદ-બે બાળકનો પિતા થયો. એ સંતતિ ! પહેલો પુત્ર જન્મથીજ આંધળો અને પાંગળો હતો ! હાય રે ! ગુલામ દેશનાં ગુલામ સંતાન !

x x x x

મારી સ્ત્રી પણ કાચના વાસણ જેવી નાજુક હતી. સંતોષથી કદી હું કેમ બાધ શકું ? બીમારીનો મેં ધખરો રાખેલો ! બાપીકી મૂડીનો અર્ધો ભાગ ડોક્ટરો ખાધ ગયા. પુલ પરના પથરા દિવસે દિવસે લાંબે વખતે ઘસાધ જાય, તેમ મારી સ્થિતિ પણ દિવસે દિવસે

ધસાતી હતી. હાય ! અત્યારે મારા ઘરમાં ચારેખૂણે ભૂખજ ડોકિયાં કરે છે. જોવી હોય તો આવો, બતાવું ! ક્ષયરાજની સવારી પત્ની પાસે ક્યારનીય આવી પહોંચી છે. પ્રભુ ! દુઃખનો સમુદ્ર તે મારા પરજ ઢાળ્યો ! ના, ના ! મારા હિતેચ્છુઓએજ. હવે તો જીવન અકારું છે !

x

x

x

x

પિતા ! પિતા ! તમારા લાડલહાવાનો ભોગ થઈ પડેલો પુત્ર હવે તમને ત્યાંજ રડાવવા આવે છે ! હાય ! દુનિયા ! હું તો જાઉં છું ! ચેતજો ! ચેતજો ! ઓ બચ્ચાંના પિતાઓ ! ઓ વડીલો ! મારાં આ લોહીનાં આંસુથી ચેતજો !

પ્રભો ! તારે શરણે. (એમ કહી આત્મઘાત કરે છે.)

(' ગાંડીવ ' ના એક અંકમાંથી)

૨૯-સાચા માળીની પરબ

(લેખક:-શ્રી. સુનીલાલ વર્ધમાન શાહ)

સાચો નામનો એક માળી હતો. તે અને તેની સ્ત્રી વૃદ્ધ થયાં. તેમને પેટે કાંઈ સંતાન નહોતું અને જિંદગી સુધી ખાંધ શકાય તેટલું ધન તેમની પાસે હતું.

એક વર્ષે પૂરો વરસાદ પડ્યો નહિ અને દેશમાં દુકાળ પડ્યો. સાચાએ વિચાર્યું કે, પોતે વૃદ્ધ થયો છે અને કાંઈ ધન રળવાની હવે જરૂર નથી; તો આ દુકાળના વંખતમાં પોતાને હાથે લોકોનું કાંઈ બલું થાય તો ડીક.

આ વિચારથી તેણે પોતાના ગામથી દૂર ત્રણેક ગાઉ પર એક કૂવાને કાંઠે પરબ બાંધી અને તે તથા તેની સ્ત્રી રાતદિવસ ત્યાં રહીને વટેમાર્ગીઓને તથા ઢોરઢાંખરને પાણી પાવા લાગ્યાં. સાચાની સ્ત્રીએ

સ્વામીના ધરાદાને અનુકૂળ મત આપ્યો હતો, એટલે તે પણ રાત-દિવસ પરબમાં સ્વામીની સાથે રહેવા લાગી.

તે કૂવામાંથી પાણી ખેંચતી અને માટલાં ભરતી. સાચો પણ પાણી ભરતો અને પાતો; પરંતુ જેવી ખુદ્ધિ સાચામાં હતી, તેવી તેની સ્ત્રીમાં નહોતી. કોઈ ઢેડનો છોકરો પરબે પાણી પીવા આવે તો સ્ત્રીના નાકનું ટીચકું ચડતું. પરબથી દૂર પાણી પાવા જવું પડતું, પોતાના ગામનો કોઈ વટેમાર્ગ પાણી પીવા આવતો અને તેની સાથે સાચાની સ્ત્રીને કાંઈ અણબનાવ ભૂતકાળમાં થયેલો હોય, તો તે પાણી પાવા જિઠ્ઠીજ નહિ; અને સાચો સ્ત્રીના સ્વભાવને સમજી પોતાની મેળે પ્રેમભાવથી પાણી પાવા જિઠ્ઠો.

તેના ગામનો કોઈ શેઠ કે ગરાસીઓ પાણી પીવા આવતો ત્યારે સ્ત્રી ખુશામત કરતી અને કોઈ તરસ્યાં ઢોર આવતાં, ત્યારે તેની મોજમાં આવે તો પાણી પાતી અને નહિ તો ચોખ્ખી ના કહેતી. સાચા માળીને પોતાની સ્ત્રીના આ સ્વભાવ ગમતો ન હતો; પણ કંકાસ નહિ થવા દેવાને ખાતર તે ચૂપ રહેતો અને પોતાથી બનતી સર્વ કોઈની સેવા કરતો.

એક વાર એક કુંભારનાં ઇંટા લાદેલાં દશ ગઘેડાં નીકળ્યાં. કુંભારે પરબે આવીને ગઘેડાંને થોડું પાણી પાવા માગણી કરી. ત્યાં સ્ત્રી ખેલી જીઠી: “હજી માણસોને પાણી પહોંચતું નથી ત્યાં ગઘેડાંને પાણી શાનું પાછએ? તારે ગામ જઈને પાજો.” કુંભારે કહ્યું કે, “ગઘેડાં બહુ તરસ્યાં છે ને પાણી પાશો તોજ ગામ ભેગાં થશે, નહિ તો મરી જશે.”

પણ સ્ત્રીએ માન્યું નહિ. સાચાને દયા આવી અને તે પાણી પાવા જિઠ્ઠો; પણ તેની સ્ત્રી ખૂબ ચિડાઈ. તેણે પાણીનાં માટલાં ઝૂંટવી લીધાં અને સ્વામીને ઠપકો દીધો. સાચો બહુ દુઃખી થયો. તે તરતજ કૂવા પર ગયો અને પાણી ખેંચી ખેંચીને ગઘેડાંને પાવા

લાગ્યો. ગધેડાં બહુ તરસ્યાં હતાં. પાણી ખેંચતાં ખેંચતાં તે થાક્યો; પરંતુ સેવાયુદ્ધિથી થાકને ગણકાર્યો નહિ.

સાચો પાણી પાષ રહ્યો ને પાછો પરખમાં આવ્યો અને જરા આરામ લેવાને સૂતો. તરતજ તેને તાવ ચડ્યો અને રાતે તો તે મરણ પામ્યો.

‘ખીજ બાળુએ તેની ક્રોધી સ્ત્રીએ પરખની ચોકડીમાં જમને ફાંસો ખાધો હતો. પોતાની ના હિપર થઇને સ્વામીએ ગધેડાંને પાણી પાવા માંડ્યું, તેથી તે અભિમાની સ્ત્રીને બહુજ ગુસ્સો ચડ્યો હતો અને તેથીજ તેણે એ કુકર્મ કર્યું હતું’ !

સાચાની સ્થૂળ સેવા, તેની પાછળ રહેલી સેવાયુદ્ધિ કે જેમાં મૈત્રી તથા કરુણા રહેલાં હતાં અને તેથી બિલકુલ તેની સ્ત્રીની વૈત-રાશ્પ સેવા, કે જેની પાછળ સેવાયુદ્ધિ તથા તેને અનુકૂળ આંતર્યુણો નહોતા, તે બેઉનું સ્વરૂપ ખીજ દિવસના પ્રભાતમાં વટેમાર્ગીઓના સમજવામાં આવ્યું. સાચો માણી ગરીબ કે તંવગર, નાના કે મોટા, ઢેડ કે બ્રાહ્મણ, ગાય કે કૂતરું, ગમે તેવા પ્રાણીપરત્વે કેવી સેવાયુદ્ધિ ધરાવતો હતો અને તેમને પાણી પાષ સંતોષ આપતો હતો, તેમજ તેની સ્ત્રી પાણી પાતી હતી છતાં તેની સેવાની પાછળ કેવી કડુતા, ભાવહીનતા વગેરે અવગુણો હતા, તે લોકો તો જાણતાજ હતા; પરંતુ એકજ કામ કરનાર બેઉ જણની સેવાનાં બે જુદાં જુદાં પરિણામો આવેલાં જેમને તેમનું હૃદય દ્રવ્યું.

ગામલોકોએ એકલા થઇને બેઉનો અગ્નિસંસ્કાર કર્યો અને સાચાની પરખ જ્યાં હતી, ત્યાંજ પાકી પરખ બંધાવી “સાચા માણીની પરખ” ને નામે તેનું નામ અમર કર્યું.

(‘બાલજીવન’ ના એક અંકમાંથી)

૩૦-૬ક પુરાતન ગ્રંથસંગ્રહ

“ નામદાર નિઝામ સરકારના રાજ્યમાં પાસચરલ હોલમાં મુખ્ય જાગીરદાર હકીમ સૈયદ કાસિમને લાં એક ઘણોજ કીમતી પુરાતન ગ્રંથસંગ્રહ છે.” એ સંગ્રહમાં હજારો પુસ્તકો અને કળા, વિજ્ઞાન, વૈદ્યક વગેરેને લગતાં તાડપત્રો વગેરેપર લખેલા હસ્તલિખિત ગ્રંથો છે. કેટલાક તો છેક વેદના વારાના દેખાય છે. પુસ્તકોમાં નીચે જણાવેલા વિષયોને લગતાં પુસ્તકો છે:—

(૧) સડો નહિ લાગવા માટે મસાલો ભરવા સંબંધી-મજ્જિમમાં જોવામાં આવ્યું છે, તેમ જાનને સડો લાગ્યા વગર જોમનાં તેમ હજારો વર્ષ સુધી રાખી શકાય છે.

(૨) લાલ, પીળું, કાળું વગેરે કોષ્ટ પશુ રંગનું ૩ ઉગાડવાની કળા.

(૩) અજાયબ કાચ—એવો કાચ તૈયાર બનાવીને તેને દરિયાની સપાટી પર ધરવામાં આવે તો સમુદ્રના તળિયાની વસ્તુઓ સ્પષ્ટ દેખી શકાય.

(૪) હલકી ધાતુમાંથી સોનુંરૂપું બનાવવાની વિદ્યા; લોહું ગાળવાની વિદ્યા; ઝવેરાત અને મોતીને ગાળીને મનપસંદ આકાર, કદ તથા રંગ બનાવવાની વિદ્યા; નીચી સપાટી ઉપરથી મોટા પર્વત ઉપર વહેવડાવવાની વિદ્યા; હજારો વર્ષો સુધી સતત પાણી ગરમ રાખી મૂકવાની વિદ્યા, આ સિવાય બીજી ઘણી નવાઈ ઉપજાવે તેવી આવતો સંબંધી માહિતી આપનારાં પુસ્તકો તેમાં છે. જ્યારે આપણા હિંદુસ્તાનના રાજાઓમાંથી લાગ્યેજ કોષ્ટ નરેશ આવી વસ્તુઓમાં રસ લે છે, ત્યારે જર્મનો અને અમેરિકનો જેવા પરદેશીઓ આવા પુરાતન ગ્રંથો હિંદુસ્તાનમાંથી ખરીદી લઈ જાય છે એ શોચનીય છે. પહેલાં કરતાં હાલ સમય બદલાયો છે; પરંતુ હજી એ દિશા તરફ વિશેષ ધ્યાન આપવાની ખાસ અગત્યતા છે.

(ત્રિમાસિક ‘પુસ્તકાલય’ના એક અંકમાંથી)

૩૧-ગુરુજીએ ક્યાંથી અને કેવી રીતે મેઝવ્યું ?

(સ્વ. વિજ્ઞાનાચાર્ય શ્રી. જગદીશચંદ્ર બોઝને કલકત્તાની પ્રેસિડન્સી કોલેજના ભૌતિકશાસ્ત્રના અધ્યાપક તરીકે ચાળીસ વર્ષ પૂરાં થયાં. ત્યારે એ પ્રસંગે કોલેજના વિદ્યાર્થીઓએ તેમને માનપત્ર આપ્યું હતું અને શ્રી. જગદીશચંદ્ર તેના જે જવાબ આપેલો, તે અહીંયાં નીચે આપીએ છીએ.)

ગુરુજીને ચરણે

ગુરુજી! આપનું કાર્યક્ષેત્ર એટલું વિશાળ છે કે, આપને વર્ણવવાને પણ અમે અસમર્થ છીએ. આપને શું કહીએ? આપને ઉદ્ભિજ્જશાસ્ત્રી કહીએ કે ભૌતિકશાસ્ત્રી? આપની અર્ચના પ્રાણી-શાસ્ત્રી તરીકે કરીએ કે માનસશાસ્ત્રી તરીકે? એ સૌ આપને તેમના હોવાનો દાવો ધરાવે છે. એશિયાના એ વિજ્ઞાનચક્રચૂડામણિ! આપની યુગપ્રવર્તક શોધો જગતભરની પ્રશંસા પામી છે. આપના વિજ્ઞાન-મંદિરની સ્થાપના એ ભારતના ઇતિહાસમાં સ્થાન પામનારો બનાવ છે, આપની શોધો એ વિજ્ઞાનના ઇતિહાસને ઉજ્જવળ બનાવનારી ઘટનાઓ છે. વૈજ્ઞાનિકની તીક્ષ્ણ મર્મદ્રષ્ટાની દૃષ્ટિ સાથે આપનામાં કવિની મુગ્ધકર કદ્દપનાનું મિલન થયું છે.

વયોવૃદ્ધ અને માનતૃપ્ત આપને અમે પ્રણામ કરીએ છીએ. મારકોનીના પ્રતિસ્પર્ધી, ન્યૂટનના સ્વજન, આપનામાં અમે ગર્વ ધરીએ છીએ. વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી તરીકે મહાન અને મનુષ્ય તરીકે તો એથીયે વિશેષ મહાન, આપના ચરણમાં અમારાં પ્રીતિ-પુષ્પો ભેટ કરીએ છીએ. પ્રકાશના એ ફિરસ્તા! વિજ્ઞાનની દુનિયાના એ પુરુષવર! આપનું અમે સ્વાગત કરીએ છીએ. —આપના પ્રેમપાત્ર શિષ્યો

ગુરુજીની આશા

પશ્ચિમમાં પૂર્વજીને ગૌરવે પુત્રપરિવાર ગૌરવવંતો બને છે. પૂર્વ-

માં પુત્રો અને અનુજ્ઞેની મહત્તા પૂર્વજ્ઞેને ગરવા બનાવે છે; એટલે મારા ભૂતકાળના અને અત્યારના વિદ્યાર્થીઓ તેમની સિદ્ધિઓની મહત્તા વડે મને જે માન આપે, એના કરતાં વિશેષ માન ખીજું કયું હોય ? હિંદુસ્તાનમાં સર્વત્ર વિદ્યાર્થીઓ મારા પ્રત્યે અત્યંત પ્રીતિ-ભાવ ધરાવે છે અને મને તેમના શિક્ષક તરીકે સ્વીકારે છે, એના કરતાં કંઈ વસ્તુ મારા હૃદયને વિશેષ સ્પર્શી શકે ? મને જે સફળતા મળી છે, તે મારી અંગત મહત્ત્વાકાંક્ષાને તૃપ્ત કરવાને તો જોષ્યે તે કરતાંયે ઘણી વધારે છે; પણ તમારે માટેની મહેચ્છાઓને તો કોઈ સીમાજ નથી. કારણ કે અમે જે જે કામ અધૂરું મૂકીએ, તેને આગળ ધપાવનારા તો તમે-આજનો યુવકવર્ગ છે. જીવનની ત્યાગ-ભરી તપશ્ચર્યાઓ તપીને ભાવિ મહાભારત સર્જવું એ જીભેદારી તો તમારી છે.

તમે પૂછો કે, મેં જીવનમાં આ બધું બળ કયાંથી મેળવ્યું ? તમે જાણવા ઇતેજાર છો કે, મારા માર્ગમાં પથરાયેલા એ અસંખ્યાત અંતરાયોને હું કેમ જીતી ગયો ? મારા જીવન ઉપર મોટામાં મોટી અસર મારા પિતાની છે. મારું આ જીવન તેમની દૂરદેશીનો પ્રતાપ છે. મારા બાળપણમાંથીજ તેમણે મને સામાન્ય જનસમાજની સાથે મહોબત શીખવી. સાથે સાથે તેમણે મને ભૂતકાળના એ વીર્યવાન ભારતનું અને ભવ્ય આદર્શોનું દર્શન કરાવ્યું. તે ત્યારે જિલ્લાના સર્વશ્રેષ્ઠ દરજ્જાના અમલદાર હતા, તેમના હાથ નીચેના નોકરો તેમનાં બાળકોને શ્રીમંતો માટેની અંગ્રેજી નિશાળમાં મોકલતા, ત્યારે મારા પિતાએ મને ગામઠી નિશાળે મોકલ્યો. ત્યાં રાતદિવસ કાળી મજૂરી કરનાર મજૂરોના અને આજે જેમને હલકા વર્ણો ગણવામાં આવે છે, તેમનાં સંતાનો મારાં સાથીઓ થયાં. તેમની પાસેથી હું ખૂબ શીખ્યો. માછીમારોના છોકરાઓ પાસેથી મોટી મોટી નદીઓના બીતરમાં વસતા વિચિત્ર મગરોની હું વાર્તાઓ સાંભળતો. તેમના સહવાસથી હું કુદરતનો પ્રેમી બન્યો અને જે ભાવસંવાદ યુવકોને

કુદતા બનાવી મૂકે છે, તે મને વીર ભારતના એ મહાવીરકાવ્ય મહાભારતના દૈનિક પાઠથી મળ્યો. તેમાંથી હું શીખ્યો કે, જીવન એટલે સંગ્રામ-પ્રેમશૌર્યના ઉચ્ચતમ કાનૂનોની મર્યાદામાં રહીને ચાલ્યે જવું અવિરત યુદ્ધ.

એ ગામઠી નિશાળમાંથી મને શહેરની નિશાળે મૂકવામાં આવ્યો અને પછી જિંદગીની એથીયે મોટી શાળામાં, જિંદગીની લડત લડવાને જોભો રાખવામાં આવ્યો. કલકત્તાની એ ‘હેઅર સ્કૂલ’માં મારા જેવો અળપ્પો છોકરો આવે, એ ત્યાંના વિદ્યાર્થીઓને અઘટિત લાગ્યું. તેમણે તેમના નાયકની સાથે યુદ્ધ કરવાને મને બીડું મોકલ્યું. મારે એ સ્વીકાર્યેજ છૂટકો હતો, સદ્બાગ્યે હું હત્યો. અમે બન્નેએ હાથ મિલાવ્યા અને ત્યારથી સાચા મિત્રો બનીને રહ્યા. લડાઇનો એ નિયમ છે કે, લડાઇ પૂરી થઇ રહ્યા પછી મનમાં કોઇને માટે કશો વસવસો ન રાખવો; વિજય કે પરાજય એ વિધિના હાથની વાત માની તેને વિસારી મૂકવી. તમે આજે વિજયને દારે જીભા છો અને હું કદાચ કાલે તમારો સંગાથી બનું; પણ તે દરમિયાન આપણા મનને તો આપણે નિર્મળજ રાખવું, એ મારા આખા આ જીવનના અનુભવે આપેલું જીવનસૂત્ર છે.

મને જિંદગીમાં કશુંજ સરળ કે સુગમ નથી લાગ્યું, ડગલે ડગલે અને પગલે પગલે મારે લડાઇ લડીને અને જીત મેળવીનેજ આગળ વધવું પડતું અને આ લડાઇઓએજ મારામાં બળ પૂર્યું છે. જ્યાં જ્યાં મારે લડાઇમાં જીતરવું પડ્યું છે, ત્યાં લડાઇને અંતે એકેય પક્ષમાં જરાય કડવાશ અમે નથી રહેવા દીધી. મારા પ્રતિ-પક્ષીઓ આજે મારા સર્વોત્તમ મિત્રો બન્યા છે.

ચાળીશ વર્ષ પહેલાં લોર્ડ રિપનની સરકારે, પ્રેસિડન્સી કોલેજના પ્રિન્સિપાલ મિ. ટોની અને ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન સર આલફ્રેડ ક્રાફ્ટનો સખ્ત વિરોધ છતાં મને ભૌતિકશાસ્ત્રના અ-

ધ્યાપકની જગ્યા આપી. સર આલ્ફ્રેડ ક્રાફ્ટે નિખાલસ દિલે મને કહ્યું કે, હિંદી અત્યારના વિજ્ઞાનને ચોકસાઈપૂર્વક શીખવવાને સ્વભાવથીજ નાલાયક છે અને ઉપરાંત, પ્રેસિડન્સી કોલેજના તોફાની તરીકે પ્રખ્યાતિ પામેલા વિદ્યાર્થીઓને કાબૂમાં રાખવા એ મારાથી નહિ બની શકે. તેના એ અજ્ઞાનને કારણે બંધાયેલા વિરુદ્ધ મતને માટે મેં જરાયે માફું ન લગાડ્યું. મારે તો, તેઓ એવા મત બાંધવા માટે શરમિંદા બને, એ કરવાનું હવું અને મેં એ કયું. પરિણામે પ્રિન્સિપાલ અને ડિરેક્ટર બન્ને મારા સરસ મિત્રો બન્યા; એટલુંજ નહિ પણ તે મારા દૃઢ પક્ષપાતી થયા.

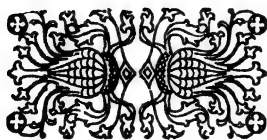
પછી હું ભૌતિકશાસ્ત્રીઓની દુનિયામાં પેઠા, ત્યારે પણ મારે એજ મુશ્કેલીનો સામનો કરવો પડ્યો. કોઈ અભણ્યો તેમના ટાળામાં પેસી જાય એ તેમને નહોતું પાલવતું. મારી વૈજ્ઞાનિક શોધો વિજ્ઞાનના સ્વીકૃત સિદ્ધાંતોને ખોટા ઠરાવનારી અને તેથી કોઈ ન માની શકે એવી હતી. મારાં યંત્રો કામ કરતી સ્થિતિમાં જાહેરમાં બતાવવાનું મને આમંત્રણ થયું. હું સાધનો લઇને વિલાયત ગયો; પણ મજૂરની બેદરકારીથી એ નાણુક યંત્ર નંદવાઈ ગયું અને એ વખતે તો પૂરેપૂરો પરાજય પામીને, મોટું આર્થિક નુકસાન સહીને, હું પાછો ફર્યો !

બીજી વખતે મેં વધારે મજબૂત યંત્ર બનાવ્યું અને તે મારી સાથેજ રાખીને હું વિલાયત ગયો. તે યંત્રનું નામ મેગ્નેટિક કેસ્કો-ગ્રાફ, કે જે વસ્તુને દશકરોડગણી મોટી કરીને બતાવી શકે છે. આ સિદ્ધાંત તરીકે પણ અસંભવિત છે, એમ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ માનતા; એટલે આ પ્રયોગ જેવાને જગતના મોટા મોટા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ લંડનમાં ભેગા થયેલા. હું એ યંત્ર લઇને ત્યાં ગયો; પણ દરવાજે મોટરમાંથી ઊતરતાં, જરાક હડદો લાગવાથી તેને અતિ નાણુક દોરો તૂટી ગયો. વિધાત્રી એટલી અનુકૂળ કે મારા ખિસ્સામાં ' સેક્રેટારીન કેમ્સલ ' હતું. તેના વતી મેં દોરો તત્કાળ પાછો સાંધી લીધો અને

બધા પ્રયોગો કરી બતાવ્યા. આ બધા ઉપરથી તમને સ્પષ્ટ જણ્યારી કે, સામાન્ય અગ્નિની સામે ઝૂઝીને માન્યતા મેળવવી કે સફળતા સાધવી, એમાં કેટલી ધીરજ અને કેટલો સતત પરિશ્રમ જોઈએ છે !

જગતનાં રાષ્ટ્રોના સંઘમાં હિંદને માટે માનભર્યું આસન મેળવવાના ઉદ્દેશમાં આપણે બધા એક છીએ. આપણે તે એકત્રિત અને અથાગ પ્રયત્નોથી તેમજ યુદ્ધના નિયમોનું બરાબર પાલન કરીને જરૂર સાધીશું. શરતમાં ઉતાવળિયો નહિ, પણ ડાહ્યો છો છો; પણ ડહાપણ એટલે નિર્બળોની પરાધીન વિવેકયુદ્ધિ નહિ પણ ડહાપણ એટલે શક્તિની અસ્થિતામાંથી જન્મતી કાર્યની ચતુરાઈ. હિંદુસ્તાન સંગ્રામ ખેલીને સ્વાધીન બને કે તેની પ્રાચીન સંસ્કૃતિને વધારે અનુરૂપ બીજા માર્ગોએ સ્વતંત્રતા પામે, પણ તેના ભાવિને માટે તો કશો સંદેહજ નથી; કારણ કે ભારતની સંસ્કૃતિમાં કંઈક એવું તત્ત્વ છે કે, જેમાં કોઈ અસામાન્ય અને અનંત ગુણ શક્તિ ભરી છે અને તેને પ્રતાપેજ જગતભરને ખેદાનખેદાન કરી મૂકનારાં કાળનાં આક્રમણો સામે ભારતની સંસ્કૃતિ અજિત અને અજોય ઊભી છે. સાચેજ, આટલા બધા ફેરફારો અને હુમલાઓ સામે દૃઢ રહેવાની તાકાત તો એજ મહાસંસ્કૃતિમાં વસેલી હોય, કે જેણે નાઇલ નદીના તીરે મધ્યાહ્ન તપેલા એ મિસરના યુદ્ધવૈભવને, બેબિલોન અને આસ-રિયાના સમર્થ સામ્રાજ્યોને વિનાશ પામતાં જોયાં અને જે આજેય એની એજ અજોય શ્રદ્ધાપૂર્વક ભાવી તરફ મીટ માંડતી ઊભી છે.

(‘ સૌરાષ્ટ્ર ’ના એક અંકમાંથી)

૩૨-ઈશ્વરપ્રાર્થના

વ્યાખ્યાન-હે સહનશીલેશ્વર ! આપ અને અમે પરસ્પર પ્રસન્નતાથી રક્ષક થઈએ, આપની કૃપાથી અમે સદૈવ આપનીજ સ્તુતિ-પ્રાર્થના અને ઉપાસના કરીએ તથા આપનેજ પિતા, માતા, બાપુ, રાજા, સ્વામી, સહાયક, સુખદ, સુહૃદ, પરમગુર્વાદિ જાણીએ; ક્ષણમાત્ર પણ આપને ભૂલીએ નહિ, આપની તુલ્ય અથવા અધિક કોઈને ન જાણીએ. આપના અનુગ્રહથી અમે સર્વ પરસ્પર પ્રીતિમાન, રક્ષક, સહાયક, પરમપુરુષાર્થી થઈએ, એકબીજાનું દુઃખ ન જોઈ શકીએ, સ્વદેશસ્થાદિ મનુષ્યોને અત્યંત પરસ્પર વૈરરહિત, પ્રીતિમાન અને પાખંડરહિત કરીએ, સહનોમનક્તુ તથા આપ અને અમે લોક પરસ્પર પરમાનંદનો ભોગ કરીએ, અમે લોક પરસ્પર હિતથી આનંદ ભોગવીએ કે આપ અમને આપના અનંત પરમાનંદના ભાગી બનાવો. તે આનંદથી અમે લોક એક ક્ષણ પણ અલગ ન રહીએ. સહૃદયીયમ્ કરવાવૈ આપની સહાયતાથી પરમવીર્ય જે સત્ય વિદ્યા તેને પરસ્પર પુરુષાર્થી પ્રાપ્ત થઈએ. તૈજસ્વિનાવધીતમસ્તુ હે અનંત વિદ્યામય ભગવન્ ! આપની કૃપાદષ્ટિથી અમારા લોકોનું પઠનપાઠન પરમ વિદ્યાયુક્ત થાઓ તથા સંસારમાં સર્વથી અધિક પ્રકાશિત થાઓ અને અન્યોન્ય પ્રીતિથી પરમવીર્ય પરાક્રમથી નિષ્કંટક ચક્રવર્તી રાજ્ય ભોગવીએ. અમારામાં સર્વ નીતિમાન સન્નત પુરુષ થાઓ અને આપ અમારા પર અત્યંત કૃપા કરો, કે જેથી અમે લોકો નાના પ્રકારના પાખંડ, અસત્ય, વેદવિરુદ્ધ મતોને ઝટ છોડીને એક સત્ય સનાતન મતસ્થ થઈએ, કે જેનાથી સમસ્ત વૈરભાવનું મૂળ જે પાખંડમત, તે સર્વ તત્કાળ પ્રલય થઈ જાય. મા વિદ્ધિ-વાવૈ અને હે જગદીશ્વર ! આપના સામર્થ્યથી અમારા લોકોમાં પરસ્પર દ્વેષ ન રહે-એટલે કે અમે પરસ્પર દ્વેષ ન કરીએ, કિંતુ સર્વ તન, મન, ધન અને વિદ્યાને પરસ્પર સર્વના સુખોપકારમાં પરમ

૬૮

પ્રીતિથી લગાવીએ. ॐ શાન્તિઃ । શાન્તિઃ । શાન્તિઃ । “હે ભગવન ! ત્રણ પ્રકારના સંતાપ આ જગતમાં છે. એક આધ્યાત્મિક એટલે જે જ્વરાદિ પીડાથી થાય છે તે બીજો આધિભૌતિક-એટલે જે સત્ર, સર્પ, વ્યાધિ, ચોર આદિથી થાય છે તે; તથા ત્રીજો આધિદૈવિક એટલે મન, ઇન્દ્રિય, અગ્નિ, વાયુ, અતિવૃષ્ટિ, અનાવૃષ્ટિ, અતિશીત, અત્યુષ્ણતા ઇત્યાદિથી થાય છે તે. હે કૃપાસાગર ! એ ત્રણે તાપોની જલ-દીથી નિવૃત્તિ કરો, જેથી અમે અત્યાનંદમાં અને આપની અખંડ ઉપાસનામાં સદા રહીએ. હે વિશ્વગુરો ! મને અસત્ (મિથ્યા) અને અનિત્ય પદાર્થ તથા અનિત્ય કામથી છોડાવીને સત્ય તથા નિત્ય પદાર્થ અને શ્રેષ્ઠ વ્યવહારમાં સ્થિર કરો. હે જગન્મંગલમય ! સર્વ દુઃખોથી મને છોડાવીને સર્વ સુખો મને પ્રાપ્ત કરો. હે પ્રજ્ઞ-પતે ! મને સારા પ્રજ્ઞપુત્રાદિ, હસ્તિ, અશ્વગજાદિ ઉત્તમ પશુ, સર્વોત્કૃષ્ટ વિદ્યા અને ચક્રવર્તી રાજ્યાદિ પરમૈશ્વર્ય જે સ્થિર સુખકારક છે, તે શીઘ્ર પ્રાપ્ત કરો. હે પરમવૈદ્ય ! સર્વથા મને સર્વ રોગોથી છોડાવીને પરમ વૈરાગ્ય આપો. મહારાજાધિરાજ ! જેથી હું શુદ્ધ થઈને આપની સેવામાં સ્થિર થાઉં. હે ઈશ્વર ! કુકામ, કુકેલાદિ પૂર્વોક્ત દુષ્ટ દોષોને કૃપાથી છોડાવીને શ્રેષ્ઠ કામોમાં યથાવત્ મને સ્થિર કરો. હું અત્યંત દીન થઈને એજ માગું છું કે, હું આપ અને આપની આજ્ઞાથી ભિન્ન પદાર્થમાં કદાપિ પ્રીતિ ન કરું. હે પ્રાણુ-પતે ! પ્રાણુપ્રિય ! પ્રાણુપિતા ! પ્રાણુધાર ! પ્રાણુજીવન ! સુરાન્યપ્રદ ! મારા પ્રાણુવાળા આપજ છો, મારો સહાયક આપના વિના અન્ય કોઈ નથી. હે મહારાજાધિરાજ ! જેમ સત્ય, ન્યાય અને રાજ્ય અમારા લોકનું પણ આપના તરફથી સ્થિર થાય. આપના રાજ્યના કિંકર આપના કૃપાકટાક્ષથી અમને શીઘ્ર બનાવો. હે ન્યાયપ્રિય ! અમને પણ ન્યાયપ્રિય યથાવત્ કરો. હે ધર્માધીશ ! અમને ધર્મમાં સ્થિર રાખો. હે કરુણા-મય પિતા ! જેમ માતાપિતા પોતાનાં સંતાનોનું પાલન કરે છે, તેમ આપ અમારું પાલન કરો ! (‘આર્યપ્રકાશ’ના એક અંકમાંથી)

૩૩-શુકનમાં લાપસી શા માટે ?

હિંદુસંસારમાં સાધારણ રીતે સારા પ્રસંગે હમેશાં શુકનમાં ઘઉંની લાપસી કે ઓરમું કરવામાં આવે છે. આ શુકનમાં ખીજ કાઠ પકવાતને બદલે લાપસીને શા માટે પસંદગી આપવામાં આવી હશે, તે વાત સમજવા જેવી છે. અત્યારના જમાનામાં તો લાપસી કે ઓરમું એ ગામડાનું પકવાત ગણાય છે અને સારા જમણુવારમાં તે સ્થાન ભોગવતું નથી, છતાં પણ આપણે વિચારીશું તો જણાશે કે આપણા આપદાદાઓ મૂર્ખ ન હતા.

જૂના કાળમાં જે જે રીતરિવાજો દાખલ કરવામાં આવ્યા છે, તે તે રિવાજો સારા હોવાથીજ ધર્મને નામે દાખલ થયા છે. ખાવામાં, પીવામાં, આચારમાં ન્યાં ન્યાં જે રિવાજો છે અને તેને ધર્મની ખીક લગાડી દેવામાં આવી છે, તેમાં પણ ચતુરાઈજ છે. અત્યારના અર્ધદંઘ આપણે પૂરું રહસ્ય સમજ્યા સિવાય બુદ્ધિ માખાપો એવકૂફ હતાં એમ કહી તેનું પાલન કરતા નથી. પરિણામ આપણે જોઈ ચૂક્યા છીએ કે, આપણા આપદાદા કરતાં આપણે ઓછું ખાઈ શકીએ છીએ, ઓછું પાચન કરી શકીએ છીએ, ઓછી શક્તિવાળા થઈ ગયા છીએ અને ઓછું આયુષ્ય ભોગવીએ છીએ.

જે જે વહેમ ગણી કાઢી તુચ્છકારવામાં આવે છે, તે વહેમ નથી; આવા વહેમની હકીકતમાં આગળ ઉપર ઊતરીશું ત્યારે તે સમજાશે. રજસ્વલા સ્ત્રીને ન અડાય, સુવાવડીથી આભડછેટ લાગે, નાહ્યાધોયા સિવાય મંદિરમાં ન જવાય, વગેરે રિવાજો છે તે વહેમ નથી; પરંતુ શારીરિક તંદુરસ્તીને અંગે વિચારીને દાખલ કરેલા રિવાજો છે. તેનું પાલન ન કરનારા અદેખાઈ કરે છે.

હવે અસલ વાત પર આવીએ. ઘઉંની અંદર જે પોષક તત્ત્વ છે, તે તેની અંદરના ખીજમાં છે. આ ખીજ ખાવાથી માણસની

જીવનશક્તિ વધે છે. જે અનાજ જીવનતત્ત્વ વિટામિન્સ કહેવામાં આવે છે, તે આ બીજમાં છે. વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓએ તથા ખેતરોની લગતી શોધખોળ કરનારાઓએ એકમતે જાહેર કર્યું છે કે, જેમ જેમ ઘઉંનો લોટ ખારીક કરવામાં આવે છે, તેમ તેમ તેના બીજનો નાશ થાય છે. બીજનો નાશ એટલે તેની અંદર રહેલાં જીવનતત્ત્વ-વિટામિન્સનો પણ નાશ થાય છે. આવો લોટ તે આપણો પરસૂદી-મેદો છે. આ લોટ શરીરને લાભ કરવાને બદલે નુકસાન કરે છે. એવા પ્રયોગો કરવામાં આવ્યા છે કે, એક માણસને બૂખ્યો રાખવામાં આવ્યો, જ્યારે બીજા માણસને માત્ર પરસૂદીની રોટલી આપવામાં આવી. પરિણામે પરસૂદીની રોટલી ખાનારનું વજન અપવાસી કરતાં ઘણું ઘટી ગયું. એ સૂચવે છે કે, પરસૂદી શરીરને પોષવાને બદલે શરીરને નાશક છે. લાપસી કે ઓરમાની અંદર ઘઉં જડા ભરકવામાં આવે છે. આવા જડા લોટની અંદર તેનું બીજ જળવાઈ રહે છે અને એ બીજ શરીરને પોષણ આપે છે. આડે દિવસે તો તમે આવો પૌષ્ટિક ખોરાક ન ખાઓ, પણ શુકન તરીકે સારે પ્રસંગે આ લાપસી કે ઓરમું ખાઓ; તેટલા માટે છુટ્ટા બાપાએ શુકનમાં લાપસી રાખી છે. તલધારી લાપસી, અંદર ગોળ અને ઘીના ખોરાકને બીજું કાંઈ પણ પકવાન પહોંચે તેમ નથી. પછી ભલે તે દૂધપાક, શિખંડ, બાસુંદી, ઘેવર, મેસૂર વગેરે ગમે તે કહો. આ લાપસી અને ઓરમું બિનજેખમી અને પૌષ્ટિક છે. સુધરેલા લાંબાઓ આ બાબતની નોંધ લે તેટલા માટે આટલું ધ્યાન ખેંચ્યું છે. બચ્ચાનું નામ પાડતી વખતે ખારમે દિવસે તો આખા ઘઉંને બાફી તેની ઘૂધરી કરવાનો રિવાજ છે. આ ઘૂધરીમાં પણ ગોળ-ઘી નાખીને ખાવામાં આવે છે. વૈજ્ઞાનિક દ્રષ્ટિએ તો લાપસી-ઓરમા કરતાં પણ આ ઘૂધરી ચઢે તેમ છે; પરંતુ હવે ઘૂધરી તો જંગલીના ખોરાક ગણાય છે. સુધરેલા માણસોને પાછા જંગલી થયા સિવાય છૂટકો નથી એમ અત્યારના ખોરાકશાસ્ત્રીઓ અને મોટા ડોક્ટરો યુરોપમાં ખૂબ પાડી રહ્યા છે. ખોરાકની અંદર

આપણે ત્યાં ધાલમેલ હજી પ્રભુકૃપાએ ઓછી છે. યુરોપાદિ દેશોમાં તે ટાંચે પહોંચવા આવેલ છે, એટલેજ ત્યાંના ડોક્ટરો તે તરફ વધુ લક્ષ આપવા મંજૂ છે.

વિલાયતમાં ફળાહાર

હિંદુસ્તાનના ખોરાકમાં જે કોઈ ચીજની ખામી હોય તો તે ફળની છે. આપણને જેમએ તેટલાં ફળ ખાવાનાં મળતાં નથી. ગરીબાદને અંગે આપણે ફળ ખાધ શકતા નથી. ઉપરાંત ફળ ખાવાં એ જરૂરિયાત નહિ પણ મોજશોખ છે, એમ આપણામાં ખોટો ખ્યાલ પેસી ગયો છે. આપણે ત્યાં જે ફળો થાય છે, તેનોજ આપણે છૂટથી ઉપયોગ કરીએ તો આપણો ખોરાકક્રમ વાજખી મળાય. આપણે ત્યાં લાલ પાકાં ટામેટાં, પોપૈયાં, પાકાં ચીલડાં વગેરે થાય છે; પરંતુ આપણે જેમએ તેટલા પ્રમાણમાં તે ખાતા નથી. વિલાયતના અંકડા બહાર પડ્યા છે, જે જાણવા જેવા છે. યુનાઇટેડ કિંગડમમાં એક માણસે એક વરસમાં સો સફરજન, પંચોતેર નારંગી અને ત્રીસ કેળાં ખાધાં. એક વરસમાં ૪૮,૩૦૦, ૦૦૦ પાઉંડની કિંમતનાં ફળ યુનાઇટેડ કિંગડમમાં આવ્યાં. આપણે ત્યાં તો માણસ આટલાં બધાં ફળ ખાતો નથી. વાજખી રીતે જે ફળની જે વખતે મોસમ હોય, ત્યારે તેણે તે ફળ ખૂબ ખાધ લેવાં જેમએ. હિંદુસ્તાનમાં સુલાગ્યે કેરીની મોસમમાં માત્ર કેરીઓ પુષ્કળ ખાવાની મળે છે અને ત્યારેજ ગરીબ તેમજ તવંગર તેનો ઉપયોગ કરી શકે છે. માણસોએ ખ્યાન રાખી ફળ ખાવાં જેમએ; કારણ કે ફળની અંદર જીવનનત્તવ-વિટામિન-સ હોય છે. કેરીની મોસમમાં માણસને નવું લોહી આવી જાય છે, તેનું કારણ આ જીવનતત્તવ છે.

(' હિંદુસ્તાન 'ના એક અંકમાંથી)

૩૪-જુઓ જાપાનનું શિક્ષણ !

(ટોકિયોની કન્યાશાળાઓમાં ત્યાંની યુદ્ધિમતી સંચાલિકાઓએ કન્યાઓ સમક્ષ એક સુંદર પ્રશ્ન રજૂ કરેલો, 'તમને પુરુષત્વ ગમે કે સ્ત્રીત્વ ?' ૧૯૦ જવાબ આપનારી યાળાઓમાં ૨૩૬ યાળાઓએ પુરુષ થવા પ્રત્યે પસંદગી બતાવી હતી અને ૨૮૮ યાળાઓએ અમુક સંજોગોમાં સ્ત્રી રહેવાની અને અમુક સંજોગોમાં પુરુષ થવાની રુચિ પ્રદર્શિત કરી હતી. માત્ર ૧૩૬ યાળાઓએ સ્ત્રીત્વ પસંદ કર્યું હતું. પેલી ૨૩૬ યાળાઓમાંની એકનો જવાબ અહીં રજૂ કરીએ છીએ.)

નારીપણું નથી ગમતું, શુરુભાતા ! નારીપણું નથી ગમતું ! દેશની માટીમાંથી ઉત્પન્ન થઇ તેના અન્નજળ વડે દેહ પોષી, એજ દેહને પ્રાણથી પથ્થુ પ્યારી જન્મભૂમિ કાજે કુર્યાન કરી નાખવાનું ન મળે તો જીવનનું સાર્થક શું ? રણાંગણમાં માતૃભૂમિના સ્વાતંત્ર્યજ્યેષ્ઠાથી ઝળહળતા વાવટા નીચે બખ્તર અને કવચ સજ્જ પોતાનું ખૂન વહાવવાની તક ન મળે તો એ જન્મવાં શા ખપનાં ? પુરુષોને માયાન્નજળમાં ફસાવનારી, ધર્મપંથથી ભ્રષ્ટ કરનારી, મોહક પૂતળા બનવાનું, વિલાસ અને મોહમસ્તીની પ્રતિભા રૂપી ઢીંગલી બની રમાડાયા કરવાનું જે અવતારે કપાળમાં લખ્યું, તે અવતાર એજ નહિ તો બીજું શું ? જ્યાં તોપોની ગગનભેદી ગર્જનાઓ જાણે સારા બ્રહ્માંડને હચમચાવી મૂકતી હોય, મ્યાનમાંથી કેસરિયાં કરવા નીકળી પડેલી ખડ્ગ-સુંદરીઓનો ચક્રચક્રાટ વીજળીના ચમકારાનેયે જીલાવી દેતો હોય, માતૃભૂમિને કાજે ધા ઝીલવાની અને ધા કરવાની જ્યાં હોડ બકાઇ રહી હોય, એ સ્થાને માયાને હથેળીમાં લઇને ધૂમવાના લહાવા, એ રણસંગ્રામની રમતોનાં ખેલન જે દેહે ન ભોગવાયાં, તે દેહે સૂર્યનો પ્રકાશ દીઠો તોયે શું-ન દીઠો તોયે શું ? પ્યારી નિપોનમૈયાના (જાપાન) દિગ્વિજયનો કીર્તિસ્થંભ જે રુધિરવડે

ચણાઈ રહી હોય, તે રુધિરમાં જે દેહનાં રક્તખિંદુઓ ન ભળે, એ દેહ કરતાં તો ધન્ય એ લોખંડી ચોસલાંચોને, જેની તોપ ને તલવાર બને છે !

માતા ! દેશને કાળે કુરખાની કરવાનો હક પુરુષો ભોગવે છે. એ લહાવો લેવા મને પુરુષત્વ જોઈએ છે. નિર્બળતાની પ્રતિભાસરખું આ નારીપણું નથી ગમતું-નથી ગમતું !

('ગાંડીવ'ના એક અંકમાંથી)

૩૫-ચોવીસ ईश्वरावतारानुं नामस्मरण

(ગંભીર ચૌપાઈ)

જય જય આદિ વરાહ, મીન વામન મન્વંતર;
સનકાદિક નરસિંહ દેવ, વર ધ્રુવ ધન્વંતર.
કપિલ કમઠ હયગ્રીવ, હંસ હરિ નર નારાયન;
ઋષભદેવ રઘુવીર, કૃષ્ણ પરિશ્રદ્ધ પરાયન.
બુદ્ધ નિકલંકી વ્યાસ, પૃથુ પૃથવી કે ધૃશ;
પરસુરામ અભિરામ, યમુદત એ ચૌવીશ.
તિલકે પદ અરવિંદ, વંદ પુનિ વંદન કરહોં;
તિલહિ ચરનકિ રેનુ, સદા મેરે શિર ધરહોં.
પાદકિ રેનુ પ્રસાદ, ખુલૈં અનુભવ કે લોચન;
દેખ્યા ચૈતન અલ્લ, ભયા જિન તેં ભવ મોચન.
અબ ન પરેં ભવકૂપ, રૂપ નિજ અપના પાયા;
દેવા ગુરુ દયાલ દયા કરી મોહિ બતાયા.

૩૬-ગરીબોના ઉદ્ધારક બનો !

સ્ત્રીઓ, બાળકો અને મજૂરવર્ગની કેળવણી પ્રત્યે બેદરકારી રાખવી એ તો જે શાખા પર આપણો આધાર હોય, તેજ શાખાને કાપી નાખવા સમાન છે; એટલુંજ નહિ પણ ખુદ પ્રજાંરૂપી વૃક્ષના મૂળમાંજ ધા કરવા બરાબર છે.

હિંદુસ્તાનમાં અનેક હિલચાલો વિજયી ન નોંવડવાનું કારણ એજ છે કે, કાર્ય કરનાર લોકોએ પોતાની સર્વ શક્તિ મૂળ તરફ ન વાપરતાં માત્ર ફળ અને પાંદડાંઓ જેવા-મોટા કહેવાતા લોકોને પાણી છાંટવામાં ગુમાવી દીધી છે. ખરી રીતે તો રાષ્ટ્રવૃક્ષના આધારરૂપ બિચારા શત્રોનેજ પ્રકાશ અને ચૈતન્યની જરૂર છે.

આજ આપણા આ કમનસીબ દેશમાં એમની કિંમત મીંડા જેટલી ગણવામાં આવે છે અને આવાં ગરીબગુરબાંઓની સેવા કરવા તમે બહાર પડશો, તેમના ભલા કાળે ચિંતા કરશો એટલે લોકો તમને ટપકો પણ દેશે, કેટલાક મસ્કરી કરવા લાગશે; પરંતુ એટલું ધ્યાનમાં રાખજો કે, આ મીંડાને એકડાની જમણી બાજુએ મૂકવાથી એકડાની કિંમતને દશગણી વધારવાની તેનામાં શક્તિ છે.

કમનસીબે હાલના ઉપદેશકોની વૃત્તિ એવી છે કે, સરકારી અમલદાર વગેરે મોટા લોકો પોતાના વ્યાખ્યાનમાં આવે એટલે તેઓ પોતાને કૃતકૃત્ય માને છે. એ ખરું છે કે, સરકારી નોકરો બીજા માણસો કરતાં વધુ હોશિયાર હોય છે અને તેથી તેઓ થોડાઘણા ઉપયોગી પણ છે; પરંતુ તેમનો જુરસો હમેશના ધસડબોરાથી મંદ પડી ગયેલો હોય છે. એ લોકોને તેમના માનમરતબાંરૂપી કેદખાનાના શ્રેષ્ઠ આસન ઉપરજ બેસી રહેવા દો; કારણ દેશનો ખરો ઉદ્ધાર તો દેશરૂપી ઝાડનાં ગરીબ મૂળોથી થવાનો છે. એ બરાબર ધ્યાનમાં રાખજો કે, ગરીબ લોકો, સ્ત્રીઓ અને બાળકોના હાથથીજ સત્યની

સવારી આગળ વધશે.

લોકોની હાલની ધર્મબુદ્ધિ અને દાન કરવાની વૃત્તિ પણ બહુ બમડી ગયેલી છે. ભૂખમરાથી ટળવળતા ગરીબ લોકોની આપણે જરાયે ચિંતા કરતા નથી. માત્ર ભરેલાં પેટવાળાઓ, નિરુદ્ધોગી અને આળસુઓને જ ભોજનનું દાન કરવાથી સ્વર્ગે પહોંચી જવાય છે એમ માનીએ છીએ અને આ દાન સંબંધે પણ લોકોના વિચાર એવા થઈ ગયા છે કે, સમાજના એક ભાગને છેક નિચોવી નાખી, તેને તદ્દન કંગાળ બનાવી દધને મેળવેલા પૈસામાંથી નહિસરખો ભાગ દાન તરીકે પાછો આપવો. પોતે જ નિચોવી લીધેલા ગરીબો તરફ તેમની ધણી દુઃખી હાલતમાં કીર્તિ કે હોદ્દાને ખાતર એકાદ તુચ્છ કકડો ફેંકી દેવો એજ જાણે કે મોટું ધર્મ-દાન ન ગણાતું હોય, એમજ એ બિચારાઓ સમજે છે; પરંતુ ખરી ઉદારતા શું છે તે તમે જાણો છો? દીન-ગરીબ અને પતિત-નીચે પડેલા લોકો તરફ સાચી લાગણીથી જે જુએ છે, તેજ ખરો ઉદાર મહાત્મા છે!

હિંદુસ્તાનના રાજરજવાડાઓ! ધનાઢ્યો! ધર્મગુરુઓ અને રાજકર્તાઓ! થોડાંજ વર્ષોમાં શું પરિણામ આવશે તેનો તમને ખ્યાલ છે?

આજ અસંખ્ય જાતિભેદ અને ચોકાધર્મથી શું પરિણામ આવ્યું છે તે જાણો છો? એ સાચું છે કે, યુરોપ-અમેરિકાની જેમ અસંખ્ય હડતાળો નથી પડતી; પરંતુ આખો દેશ દુર્ગંજ અને મૂંગા મેંઢાથી પણ વધારે બીકણ બની ગયો છે. હાલના જરીપુરાણ થઈ ગયેલા ન્યાત-જાતરૂપી વસ્ત્રની નીચે શું છે?—ગરીબ અને ભૂખે મરતા સાક્ષાત નારાયણસ્વરૂપ હિંદી ખેડૂનો!

કટોકટીના સમયમાં આપણે જન્મેલા હોવાથી દેશસેવા કરવાના પ્રસંગ જોઈએ તેટલા છે. આજ તમને દેશધર્મ આઠા કરે છે કે, રાષ્ટ્રીય બંધુભાવ આગળ તીવ્ર જાતિભેદને ગૌણ માનો! પોતાનાં નાનામોટાં સઘળાં બાળકો પર એકસરખો પ્રેમ રાખનારી માતાના જેવું આપણા અંતઃકરણને બનાવવું, એજ જીવનની સફળતાનો સાર છે.

અને એ જીવન સફળ કરવા કાળે તમે જિંદગીને તિલાંજલિ આપવા તૈયાર છો? એટલી શક્તિ અને હિંમત તમારામાં હોય, તો જોડો, ગરીબોના ઉદ્ધારક બનો! *

૩૭-રાષ્ટ્રધર્મનો સાચો પયગંબર કેવો હોય?

જાણીતા વિચારક સાધુ વસવાણીએ જીવપતિ શિવાજી મહારાજ વિષે નીચેના લેખ લખ્યો છે. શિવાજી મહારાજની જયંતિ તાજેતરમાં રાયમઢના કિલ્લામાં ખૂબ ધામધૂમથી જાનવાઇ હતી, તે મહત્ત્વ પ્રસંગે આ લેખ લખાયો હતો.

જીવપતિ શિવાજી એ કંઈ મહારાષ્ટ્રની મિલકત નથી. શિવાજી એ હિંદુનું અમૂલ્ય રત્ન છે અને એક દિવસ એવો પણ આવશે કે શિવાજી જીવતજોધ તરીકે લેખાશે.

ખોટા ઇતિહાસ—શિવાજીનો વિચાર કરતાંજ મને કોમ્બેલ, ગેરિબાલ્ડી કે અબ્રાહમ લિંકન જેવી સમર્થ વ્યક્તિઓનો વિચાર આવે છે. આપણા ઇતિહાસે આપણા મહાપુરુષોનાં જીવનચરિત્રોમાં જીવરડો વાળી મૂક્યો છે. મહાન દેશભક્ત અને શરવાર શિવાજીને “કુંગરના ઊંદર” અથવા “લૂંટારા” કહે છે. વિન્સન્ટ સ્મિથે પણ એ મહાન વ્યક્તિને એક લૂંટારાની ટોળીનો સરદાર કહ્યો છે, પણ મરાઠાઓ લૂંટારા ન હતા પણ દેશભક્તો હતા અને શિવાજી એવા પ્રખર દેશભક્તો અને દેશને માટે મરી ફીટનારા લોકોનો સમર્થ નાયક હતો.

હિંદુનું દરદ—ન્યારે શિવાજી મહારાજ હિંદમાં પ્રકટ્યા,

* ‘સ્વામી રામતીર્થ’ના સદુપદેશ ‘માંથી’ ‘દલિત કોમ’માં લેવાયેલું, તે ઉપરથી.

ત્યારે હિંદની સ્થિતિ દયાજનક હતી. ઇસ્લામના મહાન આદર્શો જુલાયા હતા. પહેલાંના ખલીફાઓ પવિત્ર સત્યવક્તા અને પયગંબર સાહેબનાં ફરમાનોને અનુસરનારા હતા. એટલે કે તેમનામાં સહિષ્ણુતા હતી, પરંતુ હિંદમાં મોગલોની પડતીના જમાનામાં એ ઇસ્લામના ઉચ્ચ આદર્શો જુલાયા. લોકો કરના બોળથી અને રાજકર્તાઓના જુલમોથી ત્રાસી રહ્યા હતા. પયગંબર સાહેબના નામે હિંદનાં કેટલાંક સુંદર શિદ્ધ અને સ્થાપત્યના નમૂના જેવાં સ્થાનો એ અરસામાં નષ્ટ કરવામાં આવ્યાં. આ પ્રસંગે શિવાજી અને તેના બહાદુર મરાઠા સાગરીતોએ ઝંડો ઉઠાવ્યો અને તેમણે દક્ષિણમાં સ્વરાજની સ્થાપના કરી.

હિંદુ સંસ્કૃતિનો પૂજારી—શિવાજીને હિંદુ ધર્મરક્ષક કહેવામાં આવે છે અને તે તદ્દન સાચું છે. એ કાળમાં શિવાજી મહારાજ ગૌબ્રાહ્મણ પ્રતિપાળ કહેવાતા, પણ સાથે એ વાત યાદ રાખવાની છે કે, શિવાજીએ એક પણ મસ્જિદનો નાશ કર્યો ન હતો અને એ માટે તેણે કંડક ફરમાનો કાઢેલાં હતાં. હિંદુધર્મનું સાચું રહસ્ય એના દિલમાં ઊતરેલું હતું. હિંદુસંસ્કૃતિનો એ અનન્ય પૂજારી હતો અને બધાં એકજ પ્રભુ-પિતાનાં સંતાનો છે, એમ એ માનતો.

એની બહાદુરીનાં કારણો—એ ખાસ કારણોથી શિવાજી અદ્વિતીય છે. એ બે કારણો માતૃભક્તિ અને ગુરુભક્તિ. એમના ગુરુ અને માતાએજ એમના જીવનને આવું ઉત્તમ બનાવ્યું. એમણે શાળામાં કેળવણી નહોતી લીધી, પરંતુ એમની માતા રામાયણ અને મહાભારતમાંથી વાતો કહેતાં અને હિંદના મહાન પુરુષોનાં જીવનચરિત્રો સંભળાવતાં. આ શિક્ષણમાંથી શિવાજી આત્મસંમાન, સાદાર્થ, હિંમત અને સ્ત્રીસંમાનના પાઠ શીખ્યા હતા.

જ્યારે કદ્યાણનો કિલ્લો શિવાજીએ જીત્યો, ત્યારે તેના એક સેનાપતિએ શિવાજીને ખુશ કરવા ખાતર એ ગઢના કેદ થયેલા મુસ્લિમ સૂયાની સુંદર પુત્રીની શિવાજીને ભેટ ધરી; શિવાજીએ દરબાર ભર્યો. એ સુંદર યુવતીને ત્યાં બોલાવવામાં આવી. દરબારીઓ એ સૌંદર્ય

જોધ આભા થઈ ગયા. તે પછી શિવાજીએ એ યુવતીને ઉદ્દેશીને કહ્યું :
“એ મારી બહેન છે. રાવણ બળવાન હોતા, પણ સીતાની લાલસામાં
તેનો નાશ થયો. શાસ્ત્રી પુકારે છે કે, સ્ત્રીઓનું સન્માન કરવું જોઈએ.”
આમ કહીને શિવાજીએ એ મુસ્લિમ યુવતીને મુક્ત કરી તેને બેટ-
સોગાદો આપી તેના માળાપ પાસે સહીસલામત મોકલી હતી.

શક્તિધર્મના પયગંબર—એના જીવનમાં બીજું પ્રેરક બળ
તે ગુરુભક્તિ. ગુરુ રામદાસ જેવા સમર્થ યોગી એના ગુરુ હતા.
એમના પ્રત્યે એની અવિચળ ભક્તિ હતી. આ ગુરુ રામદાસનું
અસલ નામ નારાયણ હતું. નાનપણમાં એ હિંદની મુસાફરીએ
નીકળી પડ્યા અને હિંદની પ્રજાની દુઃખી અને દીન સ્થિતિ જોધ
એમનું હૃદય ધવાયું. એટલે એમણે સાધુજીવન ગાળવાનો અને
આખા દેશમાં વિચરવાનો નિશ્ચય કર્યો. લગ્નની ચોરીમાંથી એ
માળાપના પંજમાંથી લાગ્યા. પછી તો ધરના મટી પ્રજાના બન્યા.
નારાયણ મટી રામદાસ થયા. રામદાસ એટલે ભગવાન રામના સેવક
અને શ્રીરામ એટલે શક્તિનો અવતાર અને તેજ પ્રમાણે સ્વામી
રામદાસે પણ શક્તિધર્મ—મહારાષ્ટ્રધર્મનો ઉપદેશ કરવા માંડ્યો. મહા-
રાષ્ટ્રની નિંદમાં પડેલી પ્રજા એ સાધુના અહાલેકથી જાગી !

હિંદુધર્મના રક્ષણ માટે રામદાસે પડકાર કર્યો. ૧૬૫૯ માં સ્વામીજી
અને શ્રીશિવાજીનો ભેટો થયો. શિવાજીએ એમને ગુરુ કર્યાં. એક
દિવસ રામદાસસ્વામી ઘેરેઘેર બીજા માગી રહ્યા હતા. શિવાજી
પાસેના ઘરમાં હતા. તેમણે ગુરુનો સાદ સાંભળ્યો. શિવાજી આવ્યા,
ગુરુને વિનંતિ કરી પોતાને ઘેર તેડી ગયા. શિવાજીએ એમના ભિક્ષા-
પાત્રમાં એક સીલ કરેલો દસ્તાવેજ મૂક્યો. સ્વામીએ કહ્યું : “આ
તો અજબ આતિથ્ય ! મને લાગી છે જૂખ ત્યારે તું રોટલાને બદલે
મને કાગળનો ટુકડો આપે છે !” તે પછી શિવાજી એ કાગળ વાંચી
બતાવે છે. તેમાં શિવાજીએ પોતાનું આખું રાજ્ય સ્વામીને ચરણે ધરી
દીધું હતું. સ્વામીએ જરા હસીને પૂછ્યું : “તમે મને બધું આપી

દીધું, ત્યારે તમારે શું કરવાનું રહેશે ?” શિવાજીએ જવાબ આપ્યોઃ “હું આપનો દાસ થઈ રહીશ.” તે પછી સ્વામીની આજ્ઞા મુજબ સાધુવેશ ધારણ કરી શિવાજી ભિક્ષા માગવા નીકળે છે. આ નિષ્ઠા જોઈ સ્વામી પ્રસન્ન થાય છે અને તેને પોતાના રાજ્યમાં જઈ રાજ્ય ચલાવવા આજ્ઞા કરે છે. શિવાજી વાંધો ઉઠાવે છે, પણ સમર્થના સેવક તરીકે-ધર્મના સેવક તરીકે તે રાજકારભાર હાથમાં લે છે. શિવાજીની શુરુભક્તિનું આ અનુપમ અને જ્વલંત દર્શાવે છે.

એ પછી તો શિવાજીએ પ્રજાને મુક્ત કરી, શિવાજીએ હિંદુધર્મ અને સંસ્કૃતિનું રક્ષણ કર્યું, દુઃખી અને દીનનો એ ખેલી બન્યો, વિધવા અને અનાથોનો એ તારણહાર થયો અને એણે હિંદ સમક્ષ એકજ આદર્શ-એકજ સંદેશ મૂક્યો અને તે “ધર્મની સેવા.”

(‘મુખ્ય સમાચાર’ના એક અંકમાંથી)

જાંચામાં જાંચી ટાચે-જાંચામાં જાંચા શિખરે તમારે પહોંચવું હોય તો તમારા ઉદ્યોગની નીચામાં નીચી જગાએથી કામ શરૂ કરો. તમારા ધંધા સાથે જેનો સંબંધ હોય, એવી કોઇ પણ બાબતને નજીવી કે નિરુપયોગી નહિ સમજતાં તેને લગતી એકેએક વિગતનું પૂરેપૂરું જ્ઞાન મેળવો.

x x x x

એક માર્ગ અથવા ધંધો પસંદ કરો. તેની સઘળા વિગતોનો અભ્યાસ કરો, તેનેજ માટે કામ કરો.

x x x x

તમારે શું કરવું તે વિષે જગત કાંઈ કહેતું નથી; પણ તમે જે કંઈ કરવાનું માથે લો તેમાં સર્વોપરી શ્રેષ્ઠ બનો, એમ તેનું કહેવું છે.

(“ આગળ ધસો ” માંથી)

૩૮-સ્વાદીનો પ્રચાર

(લેખક:-શ્રી. કાશીરામ પ્રાગજી ઉપાધ્યાય, બી. એ.)

(૧) પ્રથમ પ્રશ્ન તો એ ઉપસ્થિત થાય છે કે, ખાદી શા માટે વાપરવી ને તે વાપરવાથી શા લાભ થાય છે.

(૨) સાંપ્રત સમયનો મનુષ્ય, પાંચ કે દશ શતકના મનુષ્ય કરતાં સર્વ દિશામાં ઘણોજ આગળ વધ્યો છે. મિ. હુન્નિસ નામના એક સુપ્રસિદ્ધ ઇંગ્લિશ સંશોધકે એવી અદ્ભુત શોધ કરી છે કે, ‘સુધારા’-નો આરંભ ડેલ્યુજ પછીથી થયો તે વાત સાચી નથી. તે સંગીન પુરાવાની સહાયથી એમ સિદ્ધ કરે છે કે, આ સુધારો લગભગ ત્રીસ-હજાર વર્ષ પહેલાં અમેરિકામાં આવેલા કાર્નિયન સમુદ્રની આસપાસના પ્રદેશમાં પૂરજોસમાં ચાલતો હતો. તે વખતનાં મનુષ્યપ્રાણીમાં મિ. હુન્નિસ કહે છે કે, સુખ કે દુઃખ જાણવાની લાગણીનો અભાવ હતો. આ વાત એમ સાબિત કરે છે કે, જેમ જેમ સમય જતો જાય છે, તેમ તેમ માણસના શરીરખંધારણ અને મન-અંતઃકરણ-રચનામાં સદાકાળ ફેરફાર થતો જાય છે. એક હજાર વરસ પહેલાં જે મનુષ્ય હતો તેના કરતાં આ જમાનાનું-આ ક્ષણનું મનુષ્યપ્રાણી તદ્દન નિરાળુંજ છે એમ કહેવામાં બિલકુલ અતિશયોક્તિ નથી. આજનો માણસ શુદ્ધિવિશાળતા અને સંગીનતામાં ઘણો આગળ વધ્યો છે. આ વાત સ્વતઃસિદ્ધ છે કે, આખી સૃષ્ટિનાં ધત્તર જંતુઓ અને પ્રાણીવર્ગમાં માત્ર મનુષ્ય પોતાના યુદ્ધિવિકાસથી કુદરત ઉપર પોતાની સ્વતંત્ર સત્તા જમાવે છે. આવા પ્રકારની સત્તા મનુષ્યે કુદરત ઉપર ક્યારનીયે જમાવી છે. આકાશ, વાયુ, જળ, તેજ અને પૃથ્વી આદિ પંચ-મહાભૂત તત્ત્વો ઉપર મનુષ્યે અરખલિત અને સંપૂર્ણ કાબૂ મેળવ્યો છે. અફસોસની વાત એ છે કે, આ બધી સત્તા મેળવ્યા છતાં, આજનાં મનુષ્યમાં એવો શોચનીય ફેરફાર જોવામાં આવે કે, તે પોતે પોતાનો

વધારે ને વધારે ગુલામ બનતો જાય છે. ટૂંકામાં ઠહીએ તો સાંપ્રત સમયના સમાજની સર્વ પ્રકારની પરિસ્થિતિનું સૂક્ષ્મદષ્ટિથી અવલોકન કરનારને એમ જણાય છે કે, મનુષ્ય-જીવનવિકાસનાં મૂળમાંજ સજો પેઠો છે. આર્યાવર્તના મનુષ્યપ્રાણીનો મૂળ સ્વભાવ-ગુણ એ નિવૃત્તિ-પરાયણતા. આ નિવૃત્તિ-પરાયણતાએ અત્યારે પોતાની જગા ખાલી કરી છે અને તેની જગા આધુનિક યુગમાં પ્રવૃત્તિએ લીધી છે. પ્રવૃત્તિની ધમાલમાંથી પ્રગતિને બદલે વ્યાધિ પ્રાપ્ત થાય છે. અત્યારે મનુષ્ય એક વાત કે કામ પૂરું ન કરે ત્યાં હળારીતે એના જીવનમાં ફેરફાર થઇ જાય છે. આપણા દેશના યુવકો અને વૃદ્ધોમાં મનનો વેગ અતિશય વધ્યો છે. આનાં પરિણામ શુભ કે અશુભ, એ વાતનો નિર્ણય તો પરિણામ ઉપર આધાર રાખે. યુરોપના એક વખત સત્તા અને સમૃદ્ધિના શિરોબિંદુએ પહોંચેલા સઘળા દેશોની સ્થિતિ તો અત્યારે શોકજનક અને ભયંકર બની છે, પણ જ્યારે અમુક દેશ કે તેની પ્રજા અમુક શુભ દેખાતા માર્ગ ઉપર જોસભેર ધસતી હોય, ત્યારે જો તેના આ વેગને રોકવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવે, તો પૂર-જોસમાં દોડતી મોટરના જે હાલ થાય તેવા તે પ્રગ્નના પણ હાલ થાય.

આજે સંસ્કૃતિના ચિહ્ન તરીકે યંત્રોની ધમાલ આગળ ધરવામાં આવે છે. આજથી સો વરસ પહેલાં યુરોપમાં પણ એમજ હતું; પણ તે ખંડમાં તો એવો કડવો અનુભવ થવા લાગ્યો છે કે, આ દુનિયાને જેટલા કાચા-પાકા માલની જરૂર છે, તેના કરતાં પ્રમાણમાં ઘણો વધારે માલ તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે અને પ્રતિદિન તે માલમાં વધારો થતો જાય છે. મુંબઈ શહેરનું તાજું દષ્ટાંત લઈએ. આ શહેરની મિલોએ પેદા કરેલો કરોડો રૂપિયાનો માલ સિલિકમાં પચ્યો છે અને મિલોની સ્થિતિ એવી ગંભીર બની ગઇ છે કે, એકસાઇઝ જકાત કાઢી નાખવામાં આવી છે; છતાં મિલોની સ્થિતિમાં લેશમાત્ર પણ લાભપ્રદ ફેરફાર જોવામાં આવતો નથી. આવી સ્થિતિ દસ વર્ષ આગે તો મુંબઈ શહેર તારાજ થઇ જાય. આખા દેશની વ્યાપાર-

સમૃદ્ધિનો મુખ્ય આધાર માત્ર એકલા મુંબઇ શહેર ઉપર રહ્યો; એટલે થોડા સમયમાં આખા દેશની પણ દયાજનક હાલત થાય. ત્યારે કરવું શું? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર વિકટ છે, પણ અમે તે ઉત્તર આપવાની હિંમત કરીએ છીએ.

જેને જેડો ખૂંચે તેને તેની વેદનાની ખરી ખબર પડે. જેમને મિલના હથોડાના માર વાગ્યા છે તે તો હવે કપૂલ કરે છે કે, સાયન્-કાળથી બહુ ઝાઝો લાભ નથી. આ મિલો કરતાં તો સો વરસ ઉપરના આપણા રૅંટિયા હજાર દરજ્જે સારા હતા. આ ધમધમ કરતી મિલોના કરતાં સુરત શહેરનાં હાથવણાટનાં કારખાનાં સોગણાં સારાં હતાં. તે શહેરનો કિનખાખ અને ઉમદા ઝરીવાળું રેશમી કાપડ આખા યુરોપમાં જતું હતું અને તે વખતની આખી દુનિયામાં વખણાતું પણ હતું. આ બધાનો નાશ થયો. કુદૈવે તેનો સદંતર નાશ કર્યો અને તેનું સ્થાન મિલસંચાએ લીધું. આપણા દેશના પુનરુદ્ધારના બે રસ્તા છે અને તે બન્ને રસ્તા ઉત્તમ છે. તે રસ્તા નીચે પ્રમાણે છે:—

(૧) આપણે પશ્ચિમના સુધરેલા દેશોની અહિતકર સંસ્કૃતિને દેશવટો આપવો જોઇએ અને આપણા ઋષિ-મુનિ પ્રણીત સાદા જીવનનો પ્રારંભ કરવો જોઇએ. શ્રીયુત્ વિઠ્ઠલભાઇ પટેલની માફક પોતે હિંદી રાજકીય કાઉન્સિલના અધ્યક્ષ થાય તોપણ ખાદીનું ધોતિયું, 'ખાદી'નો ઝબો અને ખાદીની પિછોડી પહેરી ખુદ નામદાર વાઇસરોય પાસે જવું. શ્રીયુત્ વિઠ્ઠલભાઇના દાદા હતા. તે ઢેડની વણેલી ખાદી પહેરતા હતા. 'ખાદીનું' એક અંગરખું દેશી ગામડિયા દરજ્જા પાસે સિવડાવે અને તે સાયવીને રાખી મૂકે. જ્યારે રાજદરબારમાં જવું હોય અથવા વિવાહવાજનમાં ધૂમવું હોય, ત્યારે બાપા થોડો સમય તે કેડિયું પહેરે અને આ કામ પૂરું થયું કે તરત તે સાયવીને પેટીમાં મૂકી દે. આ રીતે માત્ર બે જાડાં ખાદીનાં ધોતિયાં અને એક જૂની પાઘડી વડે આપણા વૃદ્ધો આખી જિંદગી કાઢતા. આપણા દેશના ૯૦ ટકા લોકો એમ કહે છે કે, વીસ વરસ પહેલાં અમારી જે

સ્થિતિ હતી તે, હાલની બપકાદાર દેખાતી સ્થિતિના પ્રમાણમાં સોગણી સારી હતી એમ અમને અત્યારે લાગે છે.

(૨) ખીજે રસ્તો એ કે, આપણે ખાદીનો બહોળો ઉપયોગ કરતાં અને કરાવતાં શીખવું જોઈએ. ખાદીના સંબંધમાં આ હત-ભાગી દેશના દરેક માણસની બે પ્રકારની ફરજ છે. પહેલી તો એ કે, પોતે ખાદીના પોશાકનોજ ઉપયોગ કરવો. બીજી ફરજ એ કે, ખાદીપ્રચારકાર્ય યથાશક્તિ યથામતિ કરવું. જે આ દેશનો મોટો ભાગ આ બે કામ માથે લે, તો આખા દેશને લાભ થાય. મુદ્દલ ગેરલાભ તો નજ થાય.

ઉપર કહેવામાં આવ્યું તેમ આજે જીવનનો હેતુ ફર્યો છે. જીવ-નની હાલની વ્યાખ્યા એ કે, જીવન એટલે પ્રવૃત્તિ-પ્રગતિ; પરંતુ એ પ્રગતિ આધ્યાત્મિક નહિ. મનુષ્યના અભિવૃદ્ધિ યતા વિલાસી સ્વ-ભાવને જે સૌથી સારી રીતે પોષી શકે તેનું નામ આધુનિક પ્રગતિ. મુંબઇની ઘણી મિલોના એજન્ટો દિવસના ચોવીસ કલાક આત્મ-સ્વા-ર્થપરાયણતા અને આત્મ-હિત તરફજ પોતાની દૃષ્ટિ રાખે છે. તેઓ મિલમજૂરોનાં કલ્યાણ તરફ એક ક્ષણભર પણ જોતા નથી. ખુદ ગ્રેટબ્રિટનમાં પણ આના જેવીજ સ્થિતિ ઉપસ્થિત થઇ છે. પ્રગતિની ભાવના સંકુચિત બની છે અને તેથી મનુષ્યના જીવનમાં વ્યવહારિક અને આધ્યાત્મિક દોષ પેદા છે.

વરસો પહેલાં તો મનુષ્યે પોતાની જરૂરિયાત સમજીને સાદા ખેતરમાંથી હમેશાં સંતોષભર્યું જીવન ચલાવતા. એ મનોદશા અત્યારે આ દેશના કોઇ સ્થળમાં પ્રદર્શિત થતી નથી. જે મહાન ધમાલ મુંબઇ શહેરમાં ચોવીસ કલાક ચાલતી દેખાય છે, તેવીજ ધમાલ-શારીરિક અને માનસિક બન્ને, ગામડાંઓમાં પણ જાણેઅ-જાણે ઘૂસી ગઇ છે. આ બધો સમયનો પ્રભાવ છે એમ કહીએ તો ચાલે. સારાંશ એ કે, મનુષ્યનો વિકાસ જેમ આગળ આગળ વધે છે, તેમ એ વિકાસથી મનુષ્યવ્યક્તિ દૂર ને દૂર થતી જાય છે.

એક મનુષ્ય જ્યાંપંધ જમીનનો કે મિલનો માલિક અને અને ખીજો પ્રતાપની માફક સ્વબાળ-વૃંદના રોટલાના ઢુકડા વિના પોતાનાં આંસુડાં પાડે એવી દયાજનક સામાજિક સ્થિતિ ક્યાં સુધી ટકવાની ? આનું પરિણામ તો નજીકના ભવિષ્યમાં એ આવવાનું કે, આધુનિક સમાજના ભિન્ન ભિન્ન સ્થિતિના વ્યક્તિસમૂહો વચ્ચે અત્યારે સોનાની સાંકળની જે ગ્રંથિઓ જોડાયેલી છે, તે વહેલી કે મોડી તડ દધને તૂટવાની અને સમાજના હાલના સ્વરૂપમાં મહાન પરિવર્તન થવાનું. સામાન્ય જનસમાજ અને મજૂરવર્ગનું એકથ એ શ્રીમંતવર્ગના નાશનું મુખ્ય કારણ બનવાનું. જે શ્રીમંતવર્ગ વખતસર ન ચેતે તો હાલના સમાજની “ શેઠિયા ચાકર અને ચાકર શેઠ ” એવી વિપરીત દશાના ગણેશ અવશ્ય બેસવાના. રશિયાએ આ વાત સિદ્ધ કરી. ગ્રેટબ્રિટનની રંગભૂમિ ઉપર આવા પ્રકારનો વેશ ભજવવાનો પ્રારંભ થઈ ચૂક્યો છે. હાલના બ્રિટિશ પ્રધાનમંડળે, મજૂરો માથું ન ઊંચકે તે માટે નાણાંની મોટી લાલચ મજૂરવર્ગ આગળ ધરી; પણ શાશ્વત ગોઠવણ વિના ભૂખે મરતા મજૂરો કદી પણ સંતુષ્ટ થાય તેમ નથી. ફ્રાન્સના રાજકીય પરિવર્તને આખા યુરોપની સમાજો ઉપર પોતાની છાયા પાથરી હતી. તે પ્રમાણે ગ્રેટબ્રિટનના મજૂરવર્ગોની પેઠે દાવાનગના છાંટા આ દેશની સમાજ ઉપર કાં ન પડે ? આ ભાવી આફતમાંથી બચવાનો ઉપાય માત્ર એકજ છે અને તે એ કે, આખા દેશના ધરેધરમાં ખાદીપ્રચાર-ખાદીઉપયોગ થાય અને લોકો સાદું જીવન માળતાં શીખે એવો પ્રયત્ન સત્વર થવો જોઈએ. નર્મદા કે જમનાના ચોમાસાના અપ્રતિયંધ પ્રવાહને રોકવાની મનુષ્યમાં શક્તિ છે, તો પછી પોતાના મન-વિચાર-ઓધને મનુષ્ય પોતાની અગાધ અને તીવ્ર બુદ્ધિ વડે અવશ્ય રોકી શકે. આ કાર્યમાં માત્ર ભગીરથ પ્રયાસ અને અત્યુગ્ર ઉત્સુકતાનીજ ખાસ જરૂર છે. સમાજ જે કાંઈ સાંખી શકે તે ગ્રેટબ્રિટન કે દરેક મનુષ્ય, પોતાની જરૂરિયાતના પ્રમાણમાં, જમીનના

કહડા કે મિલ-ઉલોગ-નીતિ લાભનો ભાગી થઈ શકે; કારણ કે સ્વ-રક્ષણ (આમાં સ્વકુટુંબરક્ષણનો સમાવેશ થાય છે.) કરવું તે પ્રત્યેક મનુષ્યનો સ્વાભાવિક હક છે. તે હક ઉપર ધર્તર મનુષ્યસમૂહ કે રાજકીય સંસ્થા વાજખી રીતે ત્રાપ મારી શકે નહિ. “ આત્મ-રક્ષણા હી કર્તવ્યા એન કેન પ્રકારેણ ” એ આર્ય-ધર્મ-સૂત્ર સર્વાંશે સત્ય છે. આ મર્યાદા ઝોળંગાઇ કે ભોગ મળ્યા સમજવા. એ જમીનના નાનકડા કંકડા ઉપર ભલે તે મનુષ્યવ્યક્તિ યથોચિત પ્રગતિ કરે, તેમાં ધર્તરજન આડે આવે નહિ. ભલે તે મનુષ્ય સ્વ-ક્ષેત્રમાં, પોતાનાં બચ્ચાં સાથે વરસતા વરસાદમાં પ્રમાણિક મજૂરી કરી અથવા મજૂરી કરાવી, ઈશ્વરદત્ત શુદ્ધ અને સાદો ખોરાક સહ-કુટુંબ આરોગે. આવાં અનેક આર્યગૃહો બંધાય ત્યારે દેશમાં સતયુ-ગનું પુનરાવર્તન થાય. (‘ મુંબઇ સમાચાર ’ના એક અંકમાંથી)

૩૯-નવી મા હોય તો નવો બાપ પળ થાય ને?

[બાપદીકરો ઝોટલાપર ખેસી વાતો કરતા હતા. બાપે છોકરા-ને કહ્યું કે, “ આ તારી નવી માને તારે આ કહેવી. ”]

છોકરો:—બાપા ! તમે મારે માટે નવી મા કેમ લઇ આવ્યા ?

બાપ:—તારી જૂની મા મરી ગઇ એટલે તને ગમે નહિ તેમાં.

છોકરો:—ત્યારે બાપા, તમે મરી જશો, ત્યારે મારી આ નવી મા મારે માટે કેઇ નવો બાપ લઈ આવશે કે ?

બાપ:—મેર ગધેડા, એમ તારાથી ખોલાય કે ?

છોકરો:—કેમ બાપા ! એમાં ખોટું શું ?

બાપ:—તારી માથી બીજી વાર પરણાયજ નહિ.

છોકરો:—ત્યારે બાપા ! તમને પરમેશ્વરે પરવાનગી આપેલી, કે તમારાથી મારે માટે જોઇએ તેટલી મા અણાય ?

(‘ હિંદુસ્તાન ’ના એક અંકમાંથી)

૪૦-શ્રીરામતીર્થ-યશોગાન

(લેખક-‘વિયોગી હરિ’)

(૭૧૫૫)

જયતિ દેશ ઉદ્ધરન, મોહ-તમ હરન-કલાધર;
સૌમ્ય ભૂતિ, નિર્બાંત, શાંત, સમ, દાંત, દયાકર.
ઝોજસ્વી, મતિમાન, ધ્યાન-રત, બ્રહ્મ-પરાયન;
શ્રદ્ધાચર્ય-અત-ખીર, ધીર-બર, જ્ઞાન-રસાયન.

અતિ ઉદ્ભટ નિગમાગમ-સુભટ, શુભ તપોધન, જય-જયતિ;
જય બ્રહ્મ-બિમલ-પંકજ-રસિક, રામતીર્થ-મધુકર જયતિ. ૧

જયતિ એક જાતિય ભાવ-ભાવક, બુધ-નાયક;
રાષ્ટ્ર-બાદ-આચાર્ય, રાષ્ટ્ર-ગૌરવ-ઉનાયક.
દેશ-ભક્તિ-રસ-મધુપ, દેશ-કલ-કીર્તિ-કલાપી;
સ્વર્ગાધિપ સ્વાતંત્ર્ય-મંત્ર-સ્વર મધુર અલાપી.

ભુવિ-ભારત-જનની-પ્રિય-સુવન, જીવન-ધન, સહૃદય, સદય;
જય બંધન મત્ત-ગયંદ-હિત, રામતીર્થ-મૃગપતિ અભય. ૨

જયતિ કૃષ્ણ-પદ-પદ્મ-સરસ-મકરંદ-મધુઅત;
શ્રીબૃંદાબન-રસિક, ભાવના-ભરિત, રાસ-રત.
જય હિમાદ્રિ-શિત-શિખર-રમણ, કૈલાસ-ઉપાસી;
‘સોડહમરિમ’ધતિ-પ્રતિ-બિમલ-ગિરિ-ગુહાનિવાસી.

નિત પરમ પૂત, અવધૂત-બર, સુંદર, સહજ સમાધિમય;
સુરસરિતા-ગંગ-તરંગ-કલ-કેલિ-કલોલ-મરાલ જય. ૩

નિખિલ શાસ્ત્ર-નિષ્ણાત, બેદ-બેદાંત-બિબૂષિત;
તમ સ્વર્ણ-સમ શુદ્ધ, બુદ્ધ, અતિ અમલ, અદ્ભૂષિત.
ભાનુ પ્રચંડ, અખંડ દંભ-પાખંડ-બિનાસક;
દિવ્ય જ્યોતિષન, કર્મ-કુશલ, સદ્કર્મ-પ્રકાશક.

પરિપૂરન પ્રતિભા—પ્રભા—ધર, પરાપરા—પંડિત—પ્રખર;
 જય આર્ય ઇષ્ટ-પથ-પથિક ઋષિ રામતીર્થ કલિ-કલુષ-હર. ૪
 દિયો ત્યાગિ સરખસવ ધારિ કૌપીન કમંડલ;
 હાય અસત-ગદ સત્ય-ધુળ રોપી મહિ-મંડલ,
 ક્રિયા બિજય મદ-લોભ,કામ કૌ અજય સમર મુનિ;
 સત્ય-સેતુબાનિ યા ભૂતલ પૈ ભયૌ અમર-ધૂનિ.
 નિત-નિત નૂતન તવ ગુન-ગનનિ ગાવૈં હમ સખ દ્રોહ તન્નિ;
 સખ સદાચાર-રત રહૈં નિત લહિ સ્વતંત્રતા-સુખ સહન્નિ. ૫
 ('માધુરી'ના એક અંકમાંથી)

૪૧-આનું નામ તે રામરાજ્ય !

ઝાપાટાલેન્ડ-એક ઉદ્યોગવાદી પ્રજાસત્તાક

જ્યાં ખાનગી મિલકત, નાણું, ખરીદ-વેચાણ જેવું કાંઈજ નથી-મોટા પ્રમાણમાં સ્થાનિક સ્વરાજ્ય

એક ભાષ અમને ૪૦૦,૦૦,૦૦ માણસોના બનેલા એક ઉદ્યોગી પ્રજાસત્તાકનો નીચેનો હેવાલ મોકલે છે. એની શરૂઆત ૧૯૧૧ માં દક્ષિણ મેક્સિકોમાં કરવામાં આવી હતી. અહેવાલ ૧૯૧૯ માં પ્રકટ થયો હતો.

આ પ્રજાસત્તાકનું અસ્તિત્વ હવે છે કે નહિ તે અમે જાણતા નથી.

નામ

(ઝાપાટાલેન્ડ નામ અહીં એક દક્ષિણ મેક્સિકોના મધ્યમાં આવેલા ઉદ્યોગી યુનિયનને આપવામાં આવેલું છે. પ્રજાસત્તાકના લશ્કરના કમાન્ડર-ઇન-ચીફ જનરલ ઝાપાટાના નામ ઉપરથી આ નામ પડ્યું છે. જનરલ ઝામ, જેઓ હાલ કેલિકોર્નિયા યુનિવર્સિ-

દીમાં અભ્યાસ કરે છે તેમના મોઢાનો નીચેનો હેવાલ છે. એમના પોતાના દેશમાં લશ્કરના ધ્વજનેરખાતામાં તેઓ મેજર જનરલ છે.

“તમે અમારા પ્રજાસત્તાકને ઝાપાટાલેન્ડ કહો છો; કારણ કે અહીં અમેરિકામાં હજી વીરપૂજા છે; પણ અમે તો એને ‘ઉત્તર અને દક્ષિણ અમેરિકાનું’ ઉદ્યોગી યુનિયન’ એવું નામ આપ્યું છે. એક માણસની વ્યક્તિપ્રતિભાથી ચાલતો આ દેશ નથી; પણ આચરણમાં મૂકેલું એ સમાજવાદી રાજ્ય છે.”

નાણું, ખૂન, છૂટાછેડા વગેરેનો અભાવ

નાણાં વગર, રાજતંત્ર વગર અને તકરાર કર્યા વગર સાત વર્ષ સુધી ૩૦ લાખ માણસો કેમ રહ્યાં હશે, એ તમારામાં અજાણ્યો જિભી કરશે. ત્યાં દરેક વસ્તુ પુષ્કળ છે; છતાં કોઈ માણસને એ કલાકથી વધુ કામ કરવાની જરૂર નથી—જો કે છૂટાછેડાની સ્વતંત્રતા છે, પણ હજી એકે નોંધાયો નથી. દરેક સ્ત્રીપુરુષ બંદૂક સાથે તાલીમ લે છે, પણ આ વખતે દરમિયાન એકે ખૂન થયું નથી; એ સાંભળી અજાણ્યો લાગશે. આ તો અમારે મન સાધારણ વાત થઈ ગઈ છે. એથી અમને અજાણ્યો ઉત્પન્ન થતી નથી. અમે તો એ પ્રમાણે રહીએ છીએ.

અમારા સોલ્જરો કમાન્ડરને ખબર આપીને ગમે તે વખતે રજા લઈ શકે છે; અમારી ગાડીઓ, ન્યાં જેને ઊતરવું હોય ત્યાં જિભી રહે છે; ન્યારે સમાચાર હોય ત્યારેજ અમારાં છાપાં પ્રકટ થાય છે. ન્યારે હું આ બધી વાત અમેરિકાનો કહું છું ત્યારે તેઓ હસી પડે છે.

હું શું ?

અમારો વગરલખેલો એક કાયદો એવો છે કે, કોઈ માણસ ખીજને ધૂતી શકે નહિ. આજ અમારું બંધારણ અને રાજ્યતંત્ર છે. ન્યારે કોઈ સ્ત્રીપુરુષ લગ્ન માટે પોતાનું નામ નોંધાવા જાય, ત્યારે તેઓ લગ્નની પ્રાર્થનામાં કહે છે કે:—

“વર અને વહુ તરીકે રહેવા અમે કબૂલ થઈએ છીએ અને પ્રજા ઉત્પન્ન કરીને તેમને લૂંટ નહિ કરવાનું શીખવવાની અમે આશા રાખીએ છીએ.”

સરકાર અને કાયદા વગર કોઈ દેશને ચાલે નહિ; કોઈ સત્તામાં જોઈએ, નહિ તો ગૂંચવાડો થાય, એવું જ્યારે અમે લોકોને કહેતાં સાંભળીએ છીએ ત્યારે અમને હસવું આવે છે.

પણ બધો વખત લોકો કહે છે કે, ઝાપાટાલેન્ડ નામનું ઉદ્યોગી યુનિયન છે.

તંદુરસ્તી અને પૈસો

યુનિયનમાં દાખલ થવા માગનાર કોઈ અમેરિકન આવો વિચાર કરે કે, “આ લોકો તંદુરસ્ત અને સુખી તો જણાય છે; પણ તેઓ વધુ સમૃદ્ધિવાન નથી. ઘણા લોકોનાં ઘરમાં તો ફરસબ્બીયે નથી અને જડાં કપડાં સિવાય તેઓ બીજું કંઈ પહેરતાંયે નથી.” ઘણાં મેક્સિકનો જાણીજોઈને આવી રીતે રહે છે. એ વાત અમેરિકનોએ બૂલવી નહિ. અમેરિકનોના રહેવાના ખર્ચ સાથેજ તેમના ખર્ચની સરખામણી કરવી જોઈએ નહિ; પણ કરંજાના નોકરો સાથે તેમજ રાજ્યક્રાંતિ પહેલાં એજ યુનિયનિસ્ટો સાથે કરવી જોઈએ. અમેરિકામાં રાજ્યક્રાંતિ થાય તો પરિણામે રહેવાના ખર્ચમાં ફેર પડી જાય.

નવા માણસે યુનિયનમાં એક વાત ખાસ જોવી જોઈએ. સાત વર્ષની ઉંમરનાં છોકરાંઓ ફિક્કાં માલૂમ પડશે અને એજ કુટુંબમાં એનાથી નાનાં છોકરાંઓ મજબૂત અને તોફાની જણાશે. છોકરાંના ચહેરા ઉપરથી તેઓ કહી શકે કે, સાત વર્ષ ઉપરજ માયાપોને પુષ્કળ ખોરાક અને આરામ મળવા લાગ્યો હશે. ઝાપાટાને પોતાને દસ વર્ષનો નબળો છોકરો છે અને સાત વર્ષની અંદરના એ નાના તોફાની છોકરા છે.

દરેક સ્થળે દરેક ઉદ્યોગની પોતાની સત્તા છે, કોઈ મધ્યસ્થ

સત્તા નથી. બધા ખાણુ ખોદનારાઓ એક ખાણુમાં મળે છે અને પોતાના ફેરમેનને ચૂંટે છે. તેમની મરણ પડે તો તેજ દિવસે ફરીથી મળી તેઓ તેને કાઢી બીજાને ચૂંટે છે, પણ પ્રજાસત્તાકની સ્થાપના વખતે ચૂંટેલા કેટલાક ફેરમેન એટલા હોશિયાર અને એટલા માનીતા થઈ પડ્યા છે કે, તેઓ હજી ફેરમેન તરીકેજ કામ કરે છે, એ કુદરતીજ છે ! અમુક ઉદ્યોગના ડાયરેક્ટરને (માલિક નહિ પણ ખરો ડાયરેક્ટર) માથે સાધારણ કામદાર કરતાં વધુ જવાબદારી છે. વધેલું કામ તેણે રાત્રે પોતાની સાથે પણ લઈ જવું જોઈએ.

પગાર જેવી વસ્તુ નથી

તેથી જે સમાજમાં ડાયરેક્ટરને પોતાના કામ માટે કાંઈ મળતું નથી અને જ્યાં એની શક્તિ ઉપર સારા કામનો આધાર રહે છે, ત્યાં લાયકાત વગરનો માણસ પોતેજ તે જગ્યાએથી ખસી જશે. ડાયરેક્ટરની પસંદગી બહુમતિથી થાય છે, પણ જે લઘુમતિને અસંતોષ હોય, તો તે બીજી ખાણુમાં અથવા બીજા ઉદ્યોગમાં કામ કરવા જાય.

બીજા ઉદ્યોગો પણ એજ રીતે ચાલે છે. સોફ્ટવેર એક ઠેકાણે મળે છે અને પોતાના ઓફિસરને નીમે છે. રેલના કામદારો એક ઠેકાણે મળી પોતાના ઇન્જનેરને નીમે છે. અમુક ખાણુમાં કામ કરનાર ખેડૂતો એક ઠેકાણે મળી પોતાના મુખ્ય ખેડૂતને નીમે છે. ડોક્ટર ઇસ્પતાલ ઉધાડે અને નર્સ તથા દરદીઓ, પસંદ પડે તો ત્યાં જાય. શિક્ષક નિશાળ ઉધાડે છે. બીજા માણસ ધંધો કરે છે. દરેક જણ પોતાની હોશિયારીથી કામે છે. કોઈ માણસ બીજાને શેઠ કહેતો નથી અથવા તેના નફા માટે કામ કરતો નથી. તે મુખ્ય કામદારના હાથ નીચે કામ કરે, પણ તે પોતે પસંદ કરેલા માણસના હાથ નીચેજ કામ કરે છે. તે કામ અથવા તે માણસ ગમે તે વખતે છોડી શકે એમ છે.

કામ કરવાનો વખત

દરેક ઉદ્યોગના કામદારો તે ઉપયોગ સંબંધી ધારા ધડે છે

અને કામ કરવાના કલાક નક્કી કરે છે. સખત અને કંટાળો આપે એવા કામ માટે ઓછા કલાક રાખવામાં આવે છે. દાખલા તરીકે દિવસમાં ઇજનેર બે કલાક કામ કરે છે, ફોરમેન ફક્ત એક કલાક જ કામ કરે છે, કોઈ માણસ કામ કરવા ન ઇચ્છે તો તેને ફરજ પાડવામાં આવતી નથી. અમુક માણસ કેટલા કલાક કામ કરે છે, તેનો હિસાબ રાખવામાં આવતો નથી.

આળસુની મરકરી !

કામ છોડી જનાર માણસ સામે ઉપદેશ સિવાય બીજું શસ્ત્ર નથી; પણ એ શસ્ત્ર પૂરતું છે.

કામને માટે દિવસના બે કલાક સરેરાશ વખત છે; પણ પાક વખતે ખેડૂતોને ૧૪-૧૫ કલાક કામ કરતા મેં જોયા છે; પણ તેમને પાછળથી રળ મળે છે. નર્સ બે અડવાડિયાં સુધી એકસામટું બાર કલાક કામ કરે છે અને પાછળથી મરજી પડે ત્યાંસુધી આરામ લે છે.

સાટાંનું અનસ્તિત્વ

અમારે ત્યાં સાટાંની સીધી પદ્ધતિ નથી. દાખલા તરીકે ખાંડના દાગીના માટે એક યુશલ બટાકા. ગામડાંમાં લોકો ખેતરમાં જઈને જોઈતો ખોરાક લાવે છે. શહેરમાં ખેડૂતો લોકોની સગવડ માટે બજારમાં ઉત્પન્ન લાવે છે. અમુક લતામાં ખાંડની જરૂર જણાય તો પાસેની મિલમાંથી મંગાવે છે. એક મોટી ખાંડની મિલમાં મોકલવામાં આવતી ખાંડનો હિસાબ રાખવામાં આવે છે. આનો હેતુ બીજા લતાઓ પર દેખરેખ રાખવાનો નથી, પણ કોઈ લત્તો રહી ન જાય એ જાણવાનો છે. વારંવાર કોઈ લતામાંથી ખજાર મળે છે કે, અહીં ખાંડ પુષ્કળ છે અને બીજીની જરૂર નથી.

સોનું અને આયાત

જ્યારે અમે બીજા દેશમાંથી ખરીદીએ ત્યારે તો અમારે નાણું વાપરવું જોઈએ; એટલે અમારી ખાણોમાંથી સોનું વાપરવું જોઈએ. ધારો કે બટાકા ઉગાડતા એક વર્ગને ખેતરનું ચંત્ર

જોઈએ છે અને તે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં જ મળી શકે એમ છે. એ વર્ગના લોકો એક ઠેકાણે મળી ખરીદ કરવા એક માણસને નીમે છે. સ્ત્રીપુરુષ અને કામ કરવા અશક્ત બનેલાં વૃદ્ધ પણ મત આપી શકે છે; પણ વિદ્યાર્થીઓનો અવાજ નથી. અમુક માણસને મોકલવા ધારતા લોકો એક ખૂણે જતા રહે છે, બીજાને મોકલવા ધારતા બીજે ખૂણે જાય છે અને આવી રીતે ખરીદ કરનાર ચૂંટાય છે. ત્યાર પછી પાસે ખાણમાં કામ કરતા વર્ગ પાસે તે જાય છે અને જોઈતું સોનું માગે છે. ત્યાં સભા ભરાય છે અને લોકો તેને સોનું આપવા મત આપે છે, જેથી યુનિયન વધુ સમૃદ્ધિવાન થાય એવી વસ્તુઓ કુનિયા બહારથી મેળવવા સિવાય એ સોનાનો શો ઉપયોગ છે ? આવી રીતે તે માણસ સોનું લઈને યંત્ર ખરીદ કરે છે. આ યંત્ર બટાકા ઊગાડતા વર્ગની માલિકીનાં થઈ જતાં નથી, પણ જ્યારે બીજા લક્ષ્મીને જરૂર પડે ત્યારે તેને આપવામાં આવે છે.

મફત મકાનો

અમારા યુનિયનના કોઈ માણસને ધરની જરૂર હોય તો બાંધકામના ખાતા પાસે જઈ પોતાની મુશ્કેલી દર્શાવે છે. ખાતું તેને કદાચ ખબર આપે કે, ફલાણા મહોલ્લામાં એક સુંદર ઘર ખાલી છે. ધરને જોઈને તે કહે કે, આ ઘર પસંદ નથી; તો તેઓ કહે કે બલે, તમારી યોજના મૂકી જાઓ અને તમારો વારો આવશે, ત્યારે તમારે માટે અમે મકાન તૈયાર કરીશું.

નાનું અથવા મોટું, મરજી દાવે તેવું ઘર તેને મળી શકે; પણ અલખત, મોટા ઘરની સંભાળ રાખવી મુશ્કેલી હોવાથી તથા ગમે તેને એટલું મોટું ઘર મળી શકતું હોવાથી મોટા ઘરમાં કાંઈ લાભ નથી. સાઠ એરડાની હવેલી જોઈએ તોયે મળે, પણ કદાચ બીજા વીસ કુટુંબો અંદર રહે.

દારૂ અને ઉપદેશકાર્ય સૌથી ઓછું

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં જે કામ માટે પૈસા આપવામાં આવે છે તેનો

યુનિયનના કામમાં સ્વીકાર થતો નથી. દાખલા તરીકે ઉપદેશકાર્ય અને દારૂ બનાવવાનું કામ બેમાંથી એકકે સામે કાયદો નથી; પણ નિયમિત કામ પૂરું થયા પછી એ કામ કરવાનું હોવાથી અને પૈસા જેવી વસ્તુ નહિ હોવાથી ઉપદેશ અને દારૂનું કામ સૌથી ઓછું થાય છે. રાજ્યક્રાંતિ વખતે અમારા ધર્મગુરુઓ નાસી ગયા. થોડા રહ્યા છે અને અમારી સાથે રહી કામ કરે છે અને જો કે તેઓ ધારે તેમ ઉપદેશ કરી શકે; પણ અમારાં પ્રજ્ઞસત્તાક ધર્મસ્થાનની સ્થાપના થઈ નથી.

વકીલો નથી

વકીલો કે રાજકીય પુરુષો નથી. તેમને માટે લૂંટ ચલાવવા કાંઈ નથી. બિલટું ખેંડ વગાડવું, સિનેમાનો ખેલ દેખાડવો અને બુલ-ક્રાઇટમાં ભાગ લેવો તેને કામ ગણવામાં આવે છે.

ધરના કામકાજનો કામમાં સ્વીકાર થાય છે. આ કામ સામાન્ય રીતે સ્ત્રીઓજ કરે છે. કારણ કે એવી જાતની મજબૂત લાગણી છે કે, એમને માટે યોગ્ય જગ્યા ધરજ છે. જો તેઓ વિરોધ દર્શાવે તો તેમને બીજું કામ કરવા દેવામાં આવે છે. આરામને ખાતર કેટલીક સ્ત્રીઓ આજ ઉત્પન્ન કરે છે.

સ્ત્રી અને પુરુષોનું સ્વયંસેવક સૈન્ય

સ્ત્રી અને પુરુષો બન્ને સ્વયંસેવક તરીકે કામ કરે છે અને દર-રોજ નિશાન તાકત્રાની તાલીમ લે છે. યુનિયન પાસે લોકોનું ખરેખરું સૈન્ય છે. આ સૈન્ય કોઈ મૂડીવાદી લશ્કરી સત્તાનો લય હશે ત્યાં-મુધી ચાલુ રહેશે. બધા સૈનિકો સ્વયંસેવકો છે. તેઓ પોતાના ઓફિસરોને નીમે છે. આ ઓફિસરો પોતાના ઉપરી જનરલને ચૂંટે છે, તેઓએજ ઝાપાટાને નીમ્યા છે. તે હાલ લશ્કરના કમાન્ડર-ઇન-ચીફ છે. જો જનરલ પશ્ચિમ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના રાજકર્તા કહેવાય તો તેમને રાજકર્તા કહી શકાય.

મુલકનો વિસ્તાર

સિપાઇઓ હમેશાં સરહદનું રક્ષણ કરવામાં રોકાયેલા રહે છે અને કરંજાના મુલકમાં સરહદ વધાર્યે જાય છે. આ સિપાઇઓ આગળ વધે એટલે રક્ષણ માટે વધુ સિપાઇઓ જોઈએ છે. પાસેના લતામાં અમુક સંખ્યાની માગણી કરવામાં આવે છે. માગ્યા કરતાં હમેશાં વધુ આવે છે તેથી કેટલાકને પાછા મોકલી દેવા પડે છે. તેઓ એક દિવસ, કદાચ એક અઠવાડિયું જે અઠવાડિયાં જરૂર પ્રમાણે કામ કરે છે. કેટલી ઝડપથી બંદૂક વગેરે સાથે તેઓ તૈયાર થઈ શકે છે, તે જોવા તેમને કેટલીક વાર એકદમ ખોલાવવામાં આવે છે.

જ્યારે અમે કરંજાના દેશમાં અમારી સરહદ વધારીએ છીએ અને કદાચ ફળદ્રુપ ખીણ સરજ કરીએ છીએ, ત્યારે અમને લાગે છે કે, અમે સ્વતંત્રતાની હદ વધારીએ છીએ; પણ અમે જાણીએ છીએ કે, જ્યાંસુધી આખી દુનિયા સ્વતંત્ર થાય નહિ, ત્યાંસુધી અમે તદ્દન સ્વતંત્ર થઈ શકીએ નહિ.

૯૫૦૦૦ ચોરસમાઈલ

અમારો મુલક હવે ૯૫૦૦૦ ચોરસમાઈલ છે. ૫૫૦ માઈલ લાંબી અને આશરે ૧૭૦ માઈલ પહોળા એ એક પટ્ટી મેક્સિકોની વચમાં થઈ પૂર્વ અને પશ્ચિમ તરફ વળે છે અને પૂર્વના ભાગમાં પહેલાંના મિકોકન, ગુરેરો અને ઓક્ષાકા રાજ્યોનો સમાવેશ કરે છે. અમારી આજુબાજુ કરંજાનું મેક્સિકો આવી રહેલું છે. અમારા મુલકમાં બંદર નથી અને અમારે જોઈતું પણ નથી; કારણ તેમ હોય તો કોઈ મોટી લશ્કરી સત્તા અમારો વિનાશ કરી શકે. અમારા દેશમાં પર્વતો અને જમીનનો નીચો ભાગ પણ છે અને આના મોટા ભાગમાં ખેતી થાય છે. આખોહવા ઉજાણથી માંડીને સમશીતોજા છે અને વસંતઋતુમાં દક્ષિણ કેલિફોર્નિયા જેવી છે.

૪૦૦,૦૦,૦૦ ની વસ્તી

અમારે ત્યાં વસ્તીપત્રક નથી; પણ અમે જાણીએ છીએ કે,

અમારી વસ્તી ત્રીસ લાખથી વધુ છે. આમાં ફક્ત ૨૦૦૦ યુરોપિયન છે અને આમાંની ધણી મેક્સિકન અને યુરોપિયન મિશ્ર પ્રજા છે.

પરદેશીઓ-શંકાની દૃષ્ટિએ

અમારા દેશમાં પરદેશીઓને હમેશાં લૂંટ ચલાવનાર તરીકે ગણવામાં આવે છે. વળી કેટલાક પરદેશીઓને સોનું આપી અમેરિકામાં ખરીદ કરવા અમે મોકલ્યા હતા, પણ તેઓ પાછા ફર્યા નથી. આ કારણથી પરદેશીઓ તરફ હજી શંકાની નજરથી જોવામાં આવે છે. જે કરંજા તેમને આવવા દે તો પરદેશીઓના વસવાટમાં વાંધા નથી. અમારા દેશમાં ફરવા આવનાર ધણીને તેણે પાછા કાઢ્યા છે. અમારા ધારવા પ્રમાણે એને બીક એ છે કે, એના દેશ કરતાં અમારા યુનિયનના સારા રિપોર્ટ બહાર જાય.

શાળાશિક્ષણ-એક રોગ

અગ્નિ અને રોગ સમાજવાદી રાજ્યમાંથી જતાં રહે છે. અમારી રાજ્યક્રાંતિ પહેલાં ૯૪ ટકાથી વધુ અલભ્ય હતા. હવે ૪૦ ટકા સિવાય બીજા પોતાનું નામ તો લખી શકેજ છે. શિક્ષકોએ પોતે રચેલી, ટાઇપથી લખેલી ચોપડીઓથી તેમને શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. બાળકો દિવસે શાળામાં જાય છે અને સ્ત્રીપુરુષો સાંજે જાય છે. જે માણસો ટપાલ લઈ જાય છે, તેઓ દરેક કાગળની પાછળ પોતાનું નામ લખે છે. તેમ કરવામાં તેઓ અભિમાન ધરાવે છે. કદાચ લખવાની ટેવ પડે માટે પણ તેમ હોય; પણ ટપાલ ધણી હોતી નથી. મફત મુસાફરી અને પુષ્કળ વખત હોવાથી ધણા લોકો પોતાના મિત્રોને મળવાજ જાય છે અને જે કહેવું હોય તે મોઢે કહે છે.

('હિંદુસ્તાન'ના એક અંકમાંથી)

૪૨-તુલસીરહસ્ય

(લેખક:-શ્રી. ગણેશદત્ત પ્રામાણિક)

બિનુ સત સંગ બિબેક ન હોઇ, રામ કૃપા બિનુ સુલભ ન સોઇ.
સત સંગતિ મુદ મંગલ મૂલા, સોઇ ફલ સિધિ સખ સાધન ફૂલા.
મહાત્મા તુલસીદાસ ને ઉપર્યુક્ત ચૌપાઇયાં સંતોં કી વંદના
મેં કહી હૈં.

ઇસકે પૂર્વસંતોં કે લક્ષણ ઇસ પ્રકાર બતાવાયે હૈ:-

જીસ પુરુષ મેં ભગવદ્દ્રેમ હો, જો સદા ભગવદ્કથા કી ચર્ચા
કરતા હો, ભગવાન પર જીસકા પૂરા ભરોસા હો. ઓર જો સ્વયં
દુઃખ સહકર બી દૂસરે કા દુઃખ દૂર કરને મેં તત્પર હો, વહી સત્પુ-
રુષ કહાતા હૈ. ગૃહી ઓર ત્યાગી દોનોં શ્રેણિયોં ઐસે સત્પુરુષ હોતે
હૈં. ઇનમેં વિશેષતા ઇતની હી હૈ કિ ત્યાગી સત્પુરુષોં મેં ઉક્ત
લક્ષણોં કા અબાધરૂપ સે પ્રકાશિત હોના સરલ હૈ, કિંતુ ગૃહી સત્પુ-
રુષોં મેં સંસાર કે ઝંઝટ ઉક્ત લક્ષણોં કે પૂર્ણરૂપ સે પ્રકાશિત હોને
મેં બાધક હૈં. ઇસ વિશેષતા કે કારણ ગૃહી ‘સત્પુરુષ’ કી ઓર
ત્યાગી ‘સંત’ કી સંતા પ્રાપ્ત કરતા હૈ.

તુલસીદાસ સ્વયં ત્યાગી સંત થે, અતએવ ઉનકી કહી હુઈ
ચૌપાઇયોં મેં આયા હુઆ ‘સતસંગ’ શબ્દ કા અર્થ ‘સન્તોં કી
સંગતિ’ કરના હીક હોગા. ઐસે દો-ચાર સંત જહાં એકત્ર હોંગે
વહાં ભગવાન કી હી કથા કી ચર્ચા હોગી; અતએવ ભગવચ્ચર્ચા હી
‘સંતસંગતિ’ હૈ. ઉક્ત ચૌપાઇયોં મેં જો ‘સંતસંગતિ’ શબ્દ
આયા હૈ ઉસકા અર્થ ‘હરિકથા’ હોના ચાહિએ. તુલસીદાસ ને સંતોં
કી વંદના મેં એક ચૌપાઇ મેં કહા બી હૈ-‘હરિહર કથા વિરાજત
બેની’. અબ હમ યહાં ઉક્ત ચૌપાઇયોં મેં પ્રત્યેક કા અલગ અલગ
અર્થ દેતે હૈં. પ્રથમ ચૌપાઇ કા અર્થ ઇસ પ્રકાર હૈ:-

(૧) સંત પુરુષ કે સંગ બિના સત્-અસત્ કા ગ્ન (વિવેક) નહીં હોતા. ઔર યે દોનો-સંત ઔર વિવેક ભગવાન્ કી કૃપા કે બિના સરલતા સે પ્રાપ્ત નહીં હોતે.

ટીકા-ઐસા દેખને મેં આતા હૈ કિ સંત-સમાગમ સે કિસી શ્રોતા મેં વિવેક ઉત્પન્ન હોતા હૈ, કિસી મેં નહીં બી હોતા. અત-એવ સંત પુરુષ કા મિલ જાના હી વિવેક કા કારણ નહીં હૈ. કિસી ને મૈક કહા હૈ કિ 'નૌ નેગ પાની ચઢૈ તૌ ન બીજૈ કાર.' અત-એવ શ્રોતા કા હૃદય બી કામલ હોના ચાહિએ, જસસે ઉસ પર હરિ-કથા કી છાપ પડ સકે. હૃદય કી ઇસ પ્રકાર કામલતા ઔર ખુદ્દિ કી નિર્મલતા કે લિયે ભગવત-કૃપા આવશ્યક હૈ.

અખ દ્વસરી ચૌપાઇ લીજીએ. ઇસકા અર્થ કરને મેં કિસી ને ઇસે રૂપક માના હૈ ઔર કિસી ને ઇસે ઉપમા માના હૈ. અતએવ દોનોં દષ્ટિયોં સે ઇસકા અર્થ કરના ચાહિએ. ઇસસે તુલસીદાસ કી ગૂઢ કવિત્વ-શક્તિ કા મહત્ત્વ હી વ્યક્ત હોગા.

પહેલે હમ રૂપક કી દષ્ટિ સે અર્થ કરતે હૈં:-

સતસંગતિ યાને હરિકથારૂપી ખેલિ કી જડ આનંદ આર કંથ્યાણુ-રૂપી હૈ. ઉસીકે ફૂલ સારે સાધન હૈં ઔર ફૂલ સિદ્ધિ યાને ભગવદ્-ભક્તિ હૈ.

ટીકા:-સંતસંગતિ-સંતસમાગમ મેં ગૃહસ્થોં કો જે હરિકથા-ભગવાન્ કી ચર્ચા-સુનને કો મિલતી હૈ, ઉસકી જડ આનંદ ઔર કંથ્યાણુ હૈ. જૈસે જડ કે કારણુ વૃક્ષ, ખેલિ આદિ જીવિત રહતે હૈ, ઉસી તરહ હરિકથા કા જીવન યાને પ્રવાહ યા ચર્ચા આનંદ ઔર કંથ્યાણુ પર રિથત રહતા હૈ. ભગવાન્ કી કથા સુનને મેં તત્ક્ષણુ આનંદ મિલતા હૈ ઔર શ્રોતા કે મન મેં યહ ભાવના હોતી હૈ, કિ ઇસસે મેરા કંથ્યાણુ હોગા. અતએવ સંસાર મેં ભગવચ્ચર્ચા કે રહને કે કારણુ પ્રત્યક્ષ આનંદ ઔર ભવિષ્યત્ કંથ્યાણુ યે દોનોં આતેં સતસંગતિ કી જડ કહી ગઇ. યદિ યે દોનોં આતેં ન હો તો કોઇ

जगत्कथा क्यों सुनता ? और श्रोता के अभाव से इसकी यथां ही अर्थ हो जायगी.

मुक्ति या जगवान् की प्राप्ति के लिये जितने साधन हैं—कर्म या आचरण हैं—वे इस सत्संगतिश्री भेलि के दूत हैं. अपने कल्याण की कामना से जगवत्कथा के श्रवण से श्रोता में जगवद्भक्ति प्राप्त करने की जो चेष्टा उत्पन्न होती है, उससे छद्म-संयम और नाम-जप आदि जो कर्म करने पड़ते हैं, वे साधन कहलाते हैं. छन्दीं साधनों से कल्याणश्री दूत की प्राप्ति होती है; इस लिये ये साधन दूत कहें जायें, और ये सत्संगतिश्री भेलि के ही दूत हों, क्योंकि सत्संगति से ही इनकी उत्पत्ति हुई.

दूत से दूत उत्पन्न होता है, अतएव साधनश्री दूत से सिद्धि-श्री दूत उत्पन्न होगा. वृक्ष या भेलि का जो दूत सतेज रहता है याने जोड़ से इसमें रस परापर पहुँचता रहता है, उस दूत में दूत लगता है. इसी तरह इसकी साधना में आनन्दानुभूति और कल्याण का भावनाश्री रस पहुँचता रहता है, उसे जगवद्-प्राप्ति, जगवान् की भक्ति की प्राप्ति, ज्ञान की प्राप्ति, ज्ञान-मुक्ति-श्री दूत की प्राप्ति होती है, यह सत्संगति का उचित परिणाम होने से वह सत्संगतिश्री भेलि का ही दूत हुआ.

वृक्ष के जो दूत निरतेज हो जाते हैं उनमें दूत नहीं लगते. इसी तरह जो व्यक्ति कल्याण की कामना से साधन में प्रवृत्त होकर भी, अपनी साधना में आनन्द नहीं पाता और कल्याण की भावना इसमें सदा नहीं आती रहती, उसको सिद्धि नहीं मिलती.

अब हम उपमा की दृष्टि से अर्थ करते हैं:—

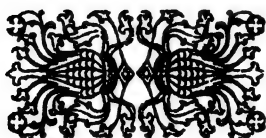
वह सत्संग आनन्द और कल्याण की जोड़ है, वही सत्य साधनों का दूत है, वही सत्य सिद्धियों का दूत भी है.

मनुष्य के लिये दुनिया में ने सच्चा आनंद है, वह हरि-
कथा में ही है। भगवद्भक्तियों से ही मनुष्यों का यथार्थ कल्याण होता
है; अतएव आनंद और कल्याण का मूलकारण सत्संग ही है।

मनुष्यों ने अपने कल्याण के लिये जतने प्रकार के साधनों
का अभ्युत्थान किया है, उनमें सत्संगरूपी साधन याने
हरिकथा की यथा ही कृष्ण के समान सुगंधित और सुंदर साधन
है, क्योंकि इसी से अनायास आनंद की प्राप्ति और तृप्ति होती है।

नाना प्रकार की साधनाओं से जतने प्रकार की सिद्धियां
मनुष्यों को प्राप्त हो सकती हैं, उनमें भगवद्भक्ति ही श्रेष्ठ है,
क्योंकि अन्य सिद्धियों में कोई मृत्यु के साथ लय हो जाती है,
तो कोई केवल परलोक में काम देती है; परन्तु भगवद्भक्तिरूपी
सिद्धि जवन में आनंदप्रद और मृत्यु के बाद कल्याणकारक होती
है। ऐसी भगवद्भक्तिरूपी सिद्धि सत्संग का परिणाम होने पर
भी उससे पुनः सत्संग ही उत्पन्न होता है। इसी लिये सत्संग
इस भी कहा गया। छतर सिद्धियों का दूरस्थ परिणाम भी भगवद्-
भक्ति ही है, इस लिये भगवद्भक्ति सत्य सिद्धियों का कूल है।
हरिकथारूपी सत्संगति जैसे स्वयं एक साधना है, वैसे ही वह
स्वयं ही उत्तम का आनंदोपभोगरूपी कूल भी है। आनंद का उपभोग
ही सच्चा कल्याण है। अतएव भगवद्भक्तियों स्वयं ही मूल आनं-
दमंगल, मनोहर और सरल साधना एवं सच्ची सिद्धि है।

(' सरस्वती ' ना एक अंकभांथी)

४३-असिधारा-व्रत

(लेखक:-श्री. बोधनप्रसाद)

असिधारा-व्रत का उल्लेख 'रघुवंश' के १३ वें सर्ग में आया है. 'कथासरित्सागर' और 'पंचतंत्र' में भी इसका वर्णन है. मल्लिनाथ ने इस पद की जो व्याख्या की है वह ठीक नहीं ज्ञायती, किन्तु 'दिनकर' की टीका से इसका प्रकृत अर्थ ज्ञात होता है. 'दिनकर' कहते हैं:-

एकस्यामेव शय्यायां मध्ये खड्गं निधाय स्त्रीपुंसौ यत्र
ब्रह्मचर्येण शपति तवसिधाराव्रतम् ॥

अर्थात् स्त्री और पुरुष जम्प ओक ही मिछौने पर अपने भीय में तलवार रम्पकर ब्रह्मचर्यपूर्वक शयन करते हैं तब उनका वह व्रत असिधार होता है.

जर्मनी में भी यह प्रथा प्रचलित थी. जेकब ग्रिम अपने 'ड्यूस रेसाइटर्थमर' के १६८ वें पृष्ठ पर लिखते हैं:-

यदि कोई आदमी किसी स्त्री के साथ सोवे और उसे वह स्पर्श करना न चाहे तो वह भीय में ओक तलवार रम्प कर सोवेगा. यह ओक प्राचीन प्रथा थी. .

ईस ज्ञात से बहुत विद्वानों के इस अनुमान की पुष्टि होती है कि आर्य-जति की भारतीय जर्मनशाखा के पूर्वपुरुष ओक ही स्थान के निवासी थे.

इसका विशेष विवरण नवम्बर, सन् १८८८ के इंग्लिश ऐंटी-क्वेरी के ३२२ पृष्ठ पर मिलेगा.

('सरस्वती' ना ओक अंकमांथी)

૪૪-સ્વેતીવાડી અને વાગવગીચો

(લેખક:—શ્રી. ડાહ્યાભાઈ છોટાભાઈ અમીન)

નાળિયેરની ખેતી અથવા

અઢાર માસમાં ફળનાર નાળિયેરની ખેતી

આ લેખમાં દુનિયાનાં સઘળાં જાતનાં નાળિયેર અને તે દરેક જાતનું વર્ણન તથા તેની ખેતી, એ વિષય દૂંકાણુમાં સમજાવવામાં આવ્યો છે. સૌથી નવાઈ પમાડનારું તો એ છે કે, જમીનને લગભગ અડધીનેજ નાળિયેરનાં ફળ આવે છે. એવી જાતનું વર્ણન સાંભળીને જરૂર અજાયબ થવા જેવું છે, તમે ખોટું નહિજ માનતા. આ માટે અમેએ બહુ ચોકસાઈથી તેના પૂરતા નિષ્ણાતોના અભિપ્રાય મેળવ્યા છે અને ત્યાર પછી લોકોને તે માટે ભલામણુ કરીએ છીએ. અઢાર માસમાં નાળિયેરની ફળ આવે છે એ તમે જાણશો ત્યારે નવાઈ પામશોજ અને તેની મોટા પાયા ઉપર ખેતી કરનારે અમેને લખવાથી તેમને તેના છોડ માટેની વ્યવસ્થા કરી આપવામાં આવશે તથા નમૂના માટે જેને રોપવા હોય તેમને અમીન નર્સરી, ગીરગામ બેકરોડ એ સરનામે લખવાથી મળી શકશે.

નાળિયેર

૧-ઝાડની ઓળખ, વર્ગ અને જાતો

(ગુ.) નાળિયેર, (સં.) નારીકેલ, (મ.) નારળ, (હિં.) નારીકેળ, (ઇ.) કોકોનટ, (બં.) કોકસ-ન્યુસિફેરા.

આ તાડના વર્ગનું ઝાડ છે અને તે વર્ગમાં તાડ, ખજૂરી, સોપારી વગેરે જાતો આવી જાય છે.

નાળિયેરના ઝાડના તમામ ભાગો મનુષ્યના ઉપયોગમાં આવે છે અને તેથી હિંદુઓમાં અને મુખ્યત્વે કરીને કાંકણુ અને મલખાર

કિનારાઓ ઉપર એવી માન્યતા છે કે, શ્રીપરશુરામે બ્રાહ્મણોને આપેલું આ એક કદપવૃક્ષ છે. આ માન્યતા યથાર્થ છે, કારણ કરોડો લોકોને તેની ખાસ જરૂર જણાય છે અને તેના વગર ચાલે તેમ નથી. જે પ્રાંતમાં આની મોટા પ્રમાણમાં ખેતી છે, એટલે કે મલબારકિનારા ઉપરના ત્રાવણકોર જિલ્લાના વતનીઓ આ ઝાડમાંથી તેમનું ઘર, ઘરમાંની ઉપયોગી ચીજો, ખેતીનાં ઓળરો વગેરે બનાવી જાણે છે અને તે બાજુમાં પાંચ માણસોના કુટુંબને એક એકર નાળિયેરીની વાડી હોય તો પોતાનું શુજરાન સારી રીતે ચલાવી શકે છે. આનું મૂળ વતન કિંદી અને પાસિફિક મહાસાગરમાંના ખેટા છે. મરમ પ્રદેશમાં આની જબરજસ્ત પ્રમાણમાં ખેતી થઈ રહી છે. આ પછી હિંદુસ્તાનમાં મલબારકિનારા આને માટે ખાસ વખણાય છે.

એકલા ત્રાવણકોર જિલ્લામાં આની ખેતી આશરે ૪૦૦,૦૦૦ એકર જમીનમાં થાય છે અને તેની વાર્ષિક ઉપજ લગભગ રૂ. ૫૦,૦૦૦,૦૦૦ ની છે.

૨-જમીન અને માવજત

હિંદુસ્તાનમાં એમ માલૂમ પડે છે કે, દરિયાની સપાટીથી એકદમ ઊંચા પ્રદેશો સિવાય બધે આની ખેતી થઈ શકે છે. કાળી અને ચીકણી જમીન આને માફક નથી આવતી; કારણ કે તેનાં મૂળિયાં રેષાવાળાં ન હોવાથી સમી જાય છે. મરડ તથા કાંકરીવાળી જમીનમાં પણ એને સારું પોષણ મળતું નથી, પણ જે જમીનમાંથી બિલકુલ પાણી ન મળે એવી રેતાળ જમીન આને માટે ઉત્તમ છે. આવી જમીનમાં ખારા પાણીનો અંશ અને મીઠા પાણીની ચીકણ ન હોવાથી તે માફક આવે છે. આને સમુદ્રના પવનથી પણ વધારે ફાયદો થાય છે. સાધારણ રીતે સમુદ્રનો પવન જ્યાં લાગે છે અને જ્યાં ઉપલા પ્રકારની જમીન છે, ત્યાં નાળિયેર થઈ શકે છે અને તેથીજ મલબારકિનારા આજે સારી રીતે માફક આવે છે.

૩-રોપ તૈયાર કરવા અને રોપણી

બીજને માટે, નાળિયેરના ઝાડ ઉપરથી સુકાયલાં નાળિયેર ભેગાં કરી ઉપરથી ફેંકી ન દેતાં ધીમે રહીને નીચે ઉતારવાં, નહિ તો અંદરના ભાગને ઇજા પહોંચે છે. તેથી ઉપર ઝોળા રાખી તેમાં મૂકી ઉતારવામાં આવે છે. આમ ઉતાર્યા પછી જેમાં પાણી સાધારણ અને હલાવવાથી ધાતુ જેવો અવાજ થતો હોય તેવું નાળિયેર બીજને માટે પસંદ કરવું જોઈએ. જેમાં પાણી વધારે હોય અથવા તફન ઓછું હોય તેવાં નાળિયેર બીજને માટે નકામાં છે; કારણ પહેલામાં કાચું હોવાને લીધે બીજી શકતું નથી, તેમજ બીજને કણુગો મરી ગયેલા હોય છે તેથી તેની બીજવાની શક્તિ નાબૂદ થઈ ગઈ હોય છે. ઉપર પ્રમાણે પસંદગી કર્યા પછી મૃગ નક્ષત્રમાં, હાયાવાળા અને પાણીની નજીકની જમીન પસંદ કરીને તેમાં રોપવાં. તે એવી રીતે કે પ્રથમ જમીનમાંથી સર્વ કચરો વગેરે કાઢી તેને સાફ કરવી અને એકદમ પોચી બનાવવી. પછી દોઢ ફૂટ જાડી અને દોઢ ફૂટ પહોળા નીકા બનાવી તેને એક-એ દિવસ સુધી પાણી પાછ તર કરવી અને ત્રીજો દિવસે તેમાં નાળિયેર રોપવાની શરૂઆત કરવી. નાળિયેર જેવી રીતે ઝાડ ઉપર લાગે છે, તેવી રીતે નીકમાં રોપવાં. માથા ઉપર વધારે માટી નાખવી નહિ, પછી તેને પાણી પાવું અને આબુ-આબુએ પાણી છાંટી જમીન ઠંડી રાખવી તથા હમેશાં ઠંડક રહે તેવી ગોઠવણ કરવી. ત્રણ-સાડાત્રણ મહિના પછી કણુગો નીકે છે આ પછી પાણીનું પ્રમાણ વધારવું. આને છ મહિનામાં ત્રણ પાન ફૂટે છે અને આમ ત્રણ પાન ફૂટ્યા પછી તેને કાયમની જમીનમાં રોપવાને હરકત નથી. આમ બીજો ઠેકાણે રોપવા માટે મધ્ય નક્ષત્રથી તે વૈશાખ મહિના સુધી રોપવાને હરકત નથી; પણ કેટલાક પાણીની મહેનત બચાવવા એમાસાની શરૂઆતમાં રોપે છે; પણ એટલું યાદ રાખવું કે, ત્રણ પાન ફૂટ્યા સિવાય છોડને કાયમને ઠેકાણે રોપવા નહિ.

એક એકરમાં ૨૦ ફૂટને અંતરે છોડ વાવવાથી ૯૦ છોડ વાવી શકાય છે; માટે જ્યાં આગળ નાળિયેરીનું વાવેતર કરવું હોય ત્યાં વાવતા પહેલાં એક માસ અગાઉ (ઉનાળામાં) ખાડા ખોદાવી તપવા દેવા, ખાડાનું માપ ૬ ફૂટ ઊંડું, ૬ ફૂટ પહેલું અને ૩ ફૂટ લાંબું રાખવું. એક મહિનો તપ્યા પછી તેમાં નીચેનું ખાતર નાખી ખાડા ભરી દેવા. ખાતર ખાડામાંથી નીકળેલી માટીમાં મેળવી પછી ખાડા ભરવા.

ખાતર

૨ પાઉંડ રાખોડો, ૧૧ પાઉંડ મીઠું અને ૨૧ પાઉંડ ચૂનો (કળી). ખાડામાં છોડ મૂકતા પહેલાં તેમને એક-બે દિવસ મીઠાના પાણીમાં પલાળવા મૂકવા; એટલે એક મોટા વાસણમાં મીઠાનું પાણી કરી તેમાં પેલા છોડો મૂકી રાખવા. આમ કર્યાથી આમળ ઉપર તેમને ઉધેધનો ઉપદ્રવ થતો નથી. હમેશાં ચાક રાખવું કે, છોડ ખાડામાં મૂકવા માટે સંધ્યાકાળ (સાંજ) ઉત્તમ છે. ખીજું ખાડામાં છોડો એવી રીતે મૂકવા કે, તેમના ફળુગાએ દક્ષિણ દિશા તરફ રહે. આમ કર્યાથી પવનનો ભય રહેતો નથી. ખીજું જે જગ્યાએ નાળિયેર રોપ્યાં હોય તે જગ્યાએ જે વરસાદમાં પાણી ભરાઈ રહેતું હોય, તો દરેક છોડના થડ આગળ માટીનો ઢગલો વાળવો, જેથી તેને પાણી લાગે નહિ અને તે કાઢી જાય નહિ. છોડ રોપ્યા પછી બે વરસ સુધી તેની કાળજી રાખવી જોઈએ. તેને ખૂબ તડકા ન લાગે તે માટે તેના ઉપર છાંયો કરવાની ખાસ જરૂર છે. કાંકણમાં તાડના કે નાળિયેરીના પાનનો છાંયો કરે છે. વરસાદની મોસમમાં છાંયો કાઢી નાખવો. આ રીતે રોપ રોપવાથી આગળ સારું ઉત્પન્ન થવાની આશા રાખી શકાય છે.

પાણી

છોડને પાણી આપવાને માટે ખાસ કરીને જુદી રીત છે. તે એ કે, છોડની ચોતરફ ખામણું કરવું અને તેમાં પાણી રેડી ભરવું. રોપ્યા પછી પહેલાં બે અઠવાડિયાં તેમને દિવસમાં બે વાર પાણીની

જરૂર છે. પછી બીજાં બે અઠવાડિયાં દિવસમાં એકજ વાર આપવું. આ પછી તેનાં મૂળિયાં જોર પકડશે. પછી બે અઠવાડિયાં એક દિવસ છોડીને પાણી આપવું. આ પછી જ્યાં જેવી હવા હોય ત્યાં તે પ્રમાણમાં પાણી આપવું. સાધારણ રીતે પહેલા વર્ષે રોજ એક ઘડો, બીજા વર્ષે બે ઘડો, ત્રીજા વર્ષે બે દિવસના અંતરે ત્રણ ઘડો, ચોથા વર્ષે ત્રણ દિવસના અંતરે ચાર ઘડો, આ પ્રમાણે પાણી આપવું અને આ રીતે પાણી વધારવું. કેસ કે પંપથી પાણી આપવું હોય તો ખામાણું ભરાય ત્યાંસુધી પાણી એકાંતરે આપે તોપણ ચાલે. બીજા વર્ષે ત્રણ દિવસને આંતરે અને ત્રીજા વર્ષે ચાર દિવસને આંતરે અને આ પ્રમાણે આગળ કરવાનું છે. સામાન્ય રીતે તેનાં મૂળિયાં વધારે પાણી મળવાથી કોહી ન જાય તે સંભાળવાનું છે અને આનાં મૂળિયાં હમેશાં બીજાં ઝાડની માફક બહુ ઊંડાં જતાં નથી, તેથી સપાટી આગળ પુષ્કળ પાણીની જરૂર હોય છે. તેની સાથેજ મૂળિયાંમાં ઘણો વખત પાણી ભરાઈ રહે તેમ હોવાથી, તેની સંભાળ લેવી એટલે પાણીની બરાબર ગોઠવણ કરવી અને પાણી, ખાતર અને માવજત હોય તોજ સારું ઉત્પન્ન આપે છે.

ખાતર

નાળિયેરની ખેતીમાં ખાતરથી ઘણોજ ફાયદો થાય છે. ખાડામાં નાખતી વખતે જે નાખવામાં આવે છે તેનો ઉપયોગ ખાતર કરતાં ઉધેધથી છોડતો બચાવ કરવામાં વધારે થાય છે; માટે નીચે ખાતર આપવાની જુદી જુદી રીતો આપી છે. ત્રાવણકોર અને મલબારકિનારા ઉપર નીચેનું ખાતર આપે છે.

પહેલી રીત:-રાખોડો, ખોળ, મીઠું અને હાડકાંનો બૂકો દર વર્ષે નાખે છે અને ૧૦ વર્ષની ઉપર જાણ, બકરાંની લીંડી, લીલાં પાન અને થોડુંક મીઠું આપવાનો રિવાજ છે. આ ખાતર બનાવવાની રીત આ પ્રમાણે છે:-જાણ, લીંડી વગેરેને સારી રીતે ભેગાં

કરી જરા ભીંજવી થોડું મીઠું અને ચૂનો નાખી પછી આપવું. ખીજું—નાજિયેરીના છોડ નાના હોય ત્યારે જે ઠેકાણે તેનાં પાંદડાં ફૂટે છે ત્યાં મીઠું અને રાખોડો મિશ્ર કરીને લગાવે છે, તેથી ભમરાનો ઉપદ્રવ થતો નથી અને વળી તે હવાઇને નીચે આવી ખાતર તરીકે ઉપયોગમાં આવી જાય છે. આમ એક ઘાથી બે પક્ષી મરે છે.

આ જિલ્લામાં નીચેનું કૃત્રિમ ખાતર વપરાય છે:—એક સારી રીતે ખીલેલા ઝાડને ૧૦ શેર (પાઉન્ડ) ખોળ, ૨ શેર રાખોડો, ૨ શેર માછલીનો સૂકો ભૂકો અને ૧ શેર મીઠું મેળવીને થડ આગળ નાખી ઉપર માટી વાળી દે છે. આ દર વરસે કરે છે અને જો માછલાંનો ભૂકો ન મળે તો હાડકાંનો ભૂકો વાપરે છે. ખીજું જે જમીનમાં ચૂનાનું પ્રમાણ્ય ઓછું મલૂમ પડે તો, બે-ત્રણ વરસે એક વાર ૧૦ થી ૧૫ શેર કળીચૂનો પણ આપે છે. ઉપલા મિશ્રણમાં નીચેના અંશો રહેલા છે: નાઇટ્રોજન ૦.૫૩ ટકા, ફોસ્ફરિક ૧.૦૧ ટકા અને પોટાશ ૭૪ ટકા. જે જે જમીનમાં આ તત્ત્વોની ઓછાપ હોય તેમાં આ ખાતરથી સારો ફાયદો થાય તેમ છે. ધારો કે, એક એકરે ૨૫૦૦ નાજિયેર ભિતરે તે જમીનમાંથી ૧૮ શેર નાઇટ્રોજન, ૫ શેર ફોસ્ફરિક એસિડ, ૩૮ શેર પોટાશ, આ ઉપરથી જો ઝાડને પોતાને જે ખોરાકની જરૂર છે, તે પણ ગણીએ તો દર વરસે એક એકરે ૨૪ શેર નાઇટ્રોજન, ૧૨ શેર ફોસ્ફરિક એસિડ, ૬૦ શેર પોટાશ અને ૧૦૦ થી ૨૦૦ શેર કળીચૂનો. આ પ્રમાણથી ઓછું ખાતર નહિ ચાલે. અહીંયાં બીજી પણ એક-બે રીતો આપીએ છીએ. (આ ખાતર ૧ વીધાનું સમજવું.)

૧-સફેટ ઓફ એમોનિયા ૧૦૦ રતલ. ૨-હાડકાંનો ખારીક ભૂકો (બોન-મિલ) ૧૫૦ રતલ, ૩-સુપર ફોસ્ફેટ ઓફ લાઇમ ૫૦ રતલ, ૪-કોપ્રનિટ ૧૦૦ રતલ, ૫-મ્યુરિયેટ ઓફ પોટાશ ૫૦ રતલ=કુલ ૪૫૦ રતલ.

આ રાસાયણિક ખાતર, રોખા પછી પહેલાં ૭ વરસ અગર ફળ આવતાં સુધી આપવાનો રિવાજ છે.

ખાતર-બીજું

૧-સલ્ફેટ ઓફ એમોનિયા ૧૨૦ રતલ, ૨-બોન મિલ ૨૮૦ રતલ, ૩-કોઈનિટ ૧૦૦ રતલ, ૪-સુપર ફોસ્ફેટ ૬૦ રતલ, ૫-મ્યુરિયેટ ઓફ પોટાશ ૭૦ રતલ=કુલ ૬૩૦ રતલ.

આ ખાતર બ્યારે ફળની શરૂઆત થાય, ત્યારે વાપરવું એમ જણાવવામાં આવે છે.

ખાતર-ત્રીજું

૧-એરંડાનો ખોળ ૨૫૦ રતલ, ૨-તળાવની માટીની ઉપરની પોપડી ૫૦૦ રતલ, ૩-રાખ ૨૦૦ રતલ, ૪-આમડિયાને ત્યાંનો મેલ તથા સુકાચેલું લોહી ૧૦૦ રતલ, ૫-હાડકાનો ભૂકો ૧૦૦ રતલ=કુલ ૧૧૫૦ રતલ.

ઉપરનું વિજ્ઞાયતી ખાતર મળવાને મુશ્કેલી નડે છે અને મોંઘું પડે છે. તે માટે આનો ઉપયોગ કરવાની કેટલાકો ભલામણ કરે છે.

ઉપરનાં કોઈપણ ખાતરોમાંથી જે વાપરવું હોય, તેજ દર વરસે વાપરવું અને તે, ઝાડને કેમ આપવું તે નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું છે:—

મધ્ય નક્ષત્રમાં પહેલા પંદર દિવસ ઝાડનાં મૂળિયાં ઉઘાડાં કરી, જે આગળ ફૂટતાં હોય તેમને કાપી નાખવાં અને ખામણું બરાબર કરવું અને તેમાં ઉપરનું કોઈપણ ખાતર નાખવું અથવા તે નીચેનાં ખાતરો પશુ વપરાય છે:—ખામણામાં છાણ નાખી તેના ઉપર દીવેલીના ઝાડનાં પાન અને ડાળો વગેરે તોડી નાખે છે અને બેત્રણ દિવસ પછી ખામણું માટીથી ઢાંકી દે છે. છાણને બદલે ખારી માટી પણ વપરાય છે. અગર તળાવની કે ખાખોચિયાની માટીની પોપડી પણ નાખે છે. વિષ્ટાના ખાતરથી પણ લાભ થાય

છે. ગોવા તરફ ધાસનો રાખોડો અને મીઠું નાખે છે અને ત્રણ ચાર દિવસ પછી માટીથી ઢાંકી દે છે. અહીંયાં બીજું એક વિલાયતી ખાતર પણ જથ્થાવવામાં આવે છે.

૧-ઝાણુ ૨૫ રતલ, ૨-પોટાસિયમ સલ્ફેટ ૩ રતલ, ૩-પોટાસિયમ ક્લોરાઇડ ૧ રતલ, ૪-હાડકાંનો બૂકો ૪ રતલ, ૫-દીવેલીનો ખોળ ૪ રતલ=કુલ ૩૭ રતલ.

આ ખાતર પણ માફકસર આવે છે એમ કહેવાય છે.

પણ ઉપર કહી ગયા તેમ એટલું યાદ રાખવું કે, કોઈ પણ એકજ જાતનું ખાતર વાપરવું, નહિ તો ઝાડ કમજોર થશે.

દુધ્ધમ પાકો વિષે

નાળિયેરીની વાડીમાં કોઈપણ જાતના દુધ્ધમ પાકો લેવા સલાહકારક નથી. કારણુ આમ કરવાથી જમીનને કસ કમતી થાય છે અને તેથી કરીને મૂળ પાકને (નાળિયેરીને) બરાબર પોષણ નહિ મળે; માટે જો કંઈ દુધ્ધમ પાક તરીકે વાડીમાં વાવવું હોય તો તે ફક્ત અદાર માસમાં ફળે તેવી નાળિયેરીઓ હાલ બહાર પડી છે અને તેનો સારો જથ્થો અમારી પાસે રટોકમાં હોય છે, (નહિ તો ઓર્ડર લઈ મંગાવી આપવામાં આવે છે,) તેજ છે. આ નાળિયેરી રોપવાથી ફાયદો એ થશે કે, આને માટે ખાતર નાખવું પડશે. તેનો ઉપયોગ જમીનનો કસ વધારવામાં થશે; બીજું મોડાં ફળનારાં નાળિયેર તૈયાર થાય ત્યાંસુધી તો આના આદથી દસ પાક આપણને લેતાં ફાવે છે. આ નાળિયેરી પથરાવાળી જમીનમાં પણ થઈ શકે છે. આ તેનો મોટો લાભ છે. આવી જમીનમાં પ્રથમ થોડી મહેનત કરી, છ ફૂટ લાંબા, પહોળા અને ઊંડા ખાડા ખોદાવી ત્રણ મહિના તપવા દેવા. પછી તેમાં નીચેનું ખાતર નાખી છોડ રોપવા અને રોપ્યા, તારીખથી અદાર માસ પછી ફળ આવે છે.

તેને આપવાનું ખાતર:—ખાડા તપી રહ્યા પછી તેમાં સડેલું

છાણનું ખાતર અને રેતી અગર તળાવ અગર ખાખોચિયાની માટીની સુકાયેલી પોપડી અને તેમાં છ શેર (પાઉંડ) કળાયૂનો, ૧ શેર મીઠું મેળવીને ખાડામાં નાખવી. તેના ઉપર લીલાં પાંદડાંનો એક થર આપવો અને તેની ઉપર ખાડામાંથી નીકળેલી માટી નાખી ખાડો ભરી દેવો. પછી ત્રણ મહિના સુધી અહવાડિયામાં એક વાર પાણી આપતા રહેવું અને ત્યાર બાદ છ મહિનાનો ફળુગો ફૂટેલો રોપો ખાડામાં ઉપર મુજબ રોપવો. (મોટાં નાળિયેરો માટે જે રીત કહી છે તે રીતે) આની આસપાસ પણ ઉપર મુજબ ખામણું ફેરવું અને વચ્ચે થડની પાસે માટીનો ઢગલો કરવો. આ નાળિયેરો પંદર ફૂટને અંતરે વાવી શકાય છે. દર વરસે ઉપરની માફક ખાતર-પાણી અધું આપવું. આ પ્રમાણે જે માવજત કરવામાં આવશે તો અઢાર મહિનામાં જરૂર ફળ મળશે. બીજું, માવજતમાં આને થોડું વધારે પાણી જેમએ તેમજ છાંયો પણ જેમએ. પાણી પાઈ રહ્યા પછી ખામણું ઉપર ઘાસ અગર પરાળ નાખી ખામણું ઢાંકી મૂકવું, જેથી પાણી જલદી સુકાઈ જાય નહિ.

આજ સુધીમાં આપણે કોઈએ આમ અઢાર મહિનામાં ફળ આવે તેવી નાળિયેરીનું નામ સાંભળ્યું નથી તેથી નવાઈ લાગે તેમ છે; પણ આ છેક ગપાટા નથી અને આનો અનુભવ તો દરેક નાળિયેરીની વાડીવાળાઓએ કરી પોતાના ઉત્પન્નમાં વધારો કરવાનો રહ્યો; માટે અમારી ખાસ લક્ષ્યમણ છે કે, દરેક વાડીવાળાએ બીજા પાકો લાંબને જમીનને કસરહિત કરવા કરતાં એનો પાક લાંબ, તેને માટે જે ખાતર વાપરવામાં આવે, તેનાથી જમીનને જે સહેજે લાભ થવાનો છે, તે કરી આપવો. છેવટે અમો કહેવા માગીએ છીએ કે, જે કોઈને બીજા કોઈ પાકો લેવાના હોય, તો ફક્ત વટાણાની જતોનાજ પાકો લેવા. આનાથી જમીનમાં નાદ્રોજનનો વધારો થશે અને સહેજે નાળિયેરીને તેનો ઉપયોગ થશે; માટે બીજા કોઈ પાક લેવાની લાલચ રાખવી નહિ.

નાળિયેરીના રોગો

(૧) પાનનો રોગ (૨) બડ-રોગ (૩) શડિયો રોગ (૪) મૂળિયો રોગ. આ સિવાય બે જાતના લમરાઓનો પણ નાળિયેરીને ઉપદ્રવ થાય છે તે, (૧) કાળો શિંગડાંવાળો લમરો અને (૨) લાલ લમરો (ધનેકું.)

રોગોને અટકાવવાના ઇલાજ

(૧) પાનનો રોગ:—આ રોગ પ્રથમ ટાચ ઉપરનાં ફણાં પાંદડાંને થાય છે અને ત્યાંથી બીજા પાન ઉપર આની અસર થઈ ફેલાવો થાય છે. આને લીધે ઝાડની જીવનશક્તિ નબળી પડે છે અને ફળ મોટાં થતાં નથી તથા ખરી પડે છે. આ રોગવાળાં પાંદડાં કાળાશ પડતાં જણાય છે અને આખરે ચીમળાઇને જમીન ઉપર પડી જાય છે. આનો નાશ કરવા માટે, ચિહ્ન દેખાય કે તરતજ પાન કાપી બાળી મૂકવાં જેથી ફેલાવો અટકશે. આ અનુભવસિદ્ધ ઇલાજ છે.

(૨) બડ રોગ:—આ રોગ પ્રથમ કુમળાં પાનને (અગર ફૂંખને) લાગુ પડે છે. પ્રથમ ચિહ્નો તરીકે કુમળાં નાળિયેરો કંઈ પણ ખાસ કારણ સિવાય એની મેળે ખરી પડે છે. પછીથી અર્ધાં પાકાં ફળો પણ આવી રીતેજ પડી જાય છે; પણ ઘણું કરીને પાકેલાં નાળિયેર ઉપર ને ઉપરજ મરી જાય છે. ફૂલ પણ કાળાં પડેલાં જણાય છે. આમ રોગ વધતો જઈ આખું ઝાડ મરી જાય છે. આ રોગોનો દેખાવ માલૂમ પડે કે તરત બોરડોમિશ્રણ નામની દવા તેનાં છેક ઉપલાં કુમળાં પાન ઉપર છંટાવી, આ ક્રિયા રોગ નાબૂદ થતાં સુધી છ થી નવ મહિનાના આંતરે કરવી.

આમ અટવાડિયામાં એક વાર બીજી પણ ચીજો મેળવીને મિશ્રણ બનાવવું અને તે રેડવું. એવી રીતે કે, કુમળાં પાન ધોવાઇને નીચે પણ તે મિશ્રણ ઊતરે. મિશ્રણ:—૬ રતલ મોરચૂ થુ, ૪ રતલ ફળીચૂનો અને ૫૦ ગેલન પાણી એકત્ર કરી ઉપર કલા મુજબ

અઠવાડિયામાં એક વાર રેડવું.

(૩) શડિષા રોગઃ—આ રોગના ચિહ્ન તરીકે થડમાંથી લા-
લાશ પડતો રસ ગળે છે. આમ દેખાવ થાય કે તુરત તે જો જગ્યા-
એથી નીકળતું હોય તે કાપી કાઢવી અને બાળી મૂકવું અને
કાપી કાઢેલા ભાગને ડામર ચોપડવો, જેથી ભમરાઓનો ઉપદ્રવ તે
દેકાણે નહિ થાય. જો રોગ વધારે હોય તો ન્યાંથી ફાટ પડી હોય
ત્યાં આપણો હાથ જાય એટલું મોટું કાણું પાડવું અને તેમાંથી
તમામ સડેલો ભાગ કાઢી નાખવો. પછી તેમાં મીઠું ભરવું. ત્યાર
પછી રેતી-સિમેન્ટથી બધો ભાગ ભરી કાઢવો અને ગરમ ડામરથી
કાણું પૂરી દેવું. રોગ ભયંકર હોય તો ઝાડને બાળી મૂકવું.

(૪) મૂળિયાંનો રોગઃ—આ રોગ મુખ્યત્વે કરીને બે જાતનો છે
અને ફક્ત ફળ આપનારાં ઝાડોને જ લાગુ પડે છે. પ્રથમ નિશાની
તરીકે ઝાડનાં કુમળાં પાન ચીમળાઇ જાય છે અને પીળાં પડી છેવટે
ફાળાં પડે છે અને પડી જવા જેવાં લટકી પડે છે. આમ પાન ઉપર
અસર થયા પછી ફળો એક પછી એક પડવા માંડે છે અને છેલ્લે
ઝાડનું આખું મથાળું પડી જાય છે. બીજા પ્રકારના રોગોમાં જૂનાં
પાનને પ્રથમ અસર થાય છે અને છેવટે પરિણામ તો પ્રથમના જેવું જ
આવે છે, એટલે આખું મથાળું તૂટી પડે છે. આમાં પ્રથમ રોગ
લગભગ અસાધ્ય અને બીજો જરા કષ્ટસાધ્ય છે. આ પ્રમાણે મરી
મરેલા ઝાડનાં મૂળિયાંનો બહારનો ભાગ સડેલો હોય છે, તેમજ
થડની અંદરનો બે-ત્રણ ફૂટ સુધીનો ભાગ પણ રતાશ પડતો જણાય
છે. કેટલીક વખતે થડની બહાર પણ ફૂંડાળાંના આકારની લાલ નિશા-
નીઓ જણાય છે. આને માટે કાંઈ ખાસ ઉપાયો લાગુ પડતા નથી;
પણ વાડીની આરોગ્યતા ખાતર વગેરે ઉપાયોથી બરોબર સાચવવી.
રોગી ઝાડને બોરડામિશ્રણથી ઘોતા રહેવું અને ઉપર બતાવેલા ચૂનો
અને બોરચૂથુના મિશ્રણનો પણ ઉપયોગ કરવો અને છેલ્લે રોગી

ઝાડને તંદન નાખૂદ કરવું—એટલે બાળી મૂકવું. આવા ઝાડને છાથું ખાતર આપવું નહિ; તેમજ જે જમીનમાં ઝાડ ઊભું હોય તેના ખાડામાં ચૂનો ભરવો અને ખાડાની આશુબાણુ ખેંચી ત્રણ ફૂટ જગ્યા છોડી તેનો કાષ્ઠપણુ કામમાં ઉપયોગ કરવો નહિ; કારણ તેમાં જંતુઓ હોવાનો સંભવ રહે છે.

જંતુઓના ઉપદ્રવ વિષે

(૧) કાળો શિંગડાંવાળો ભમરો—આ ભમરો રાત્રે નીકળે છે અને નાળિયેરની ટાયમાં નીકળતાં કુમળાં પાન તોડી કાઢી કાઢે છે, એટલે ઝાડ વધતું ચડકે છે અને મરી જાય છે; કારણ તેણે કાચેલા કાણામાં પાણી જામી જાય છે અને આખું ઝાડ સંડી જાય છે. આથી ખરાબ વાસ મારે છે. આ ભમરાની માદા સડેલા ખાતરના ઢગલામાં અગર સડેલા ઝાડમાં અગર સડેલા ભાજપાલાનાં ઢમલામાં પોતાનાં ઈંડાં મૂકે છે. કેટલીક વાર નાળિયેરના થડમાં કાણું કરીને પણ માદા પોતાના ઈંડાં ત્યાં મૂકે છે. તેની ઇયગ થઈ થોડા દિવસમાં તેનો ભમરો થાય છે. થડમાંનો ભમરો કાઢવા માટે અમારો ખાસ અનુભવસિદ્ધ ઇલાજ આ પ્રમાણે છે:—એક લાંબો લોઢાનો સળિયો લઈ તેની અણી કાઢી તે અણીવાળો ભાગ સહેજ વાંકો વાળવો. (અર્ધ ગોળાકાર માફક.) આ સળિયો ધીમે રહીને કાણામાં નાખવો અને પોચા હાથે એક ગોળ ચક્કર પેલા સળિયાને આપવું. પછી સળિયો બહાર કાઢવો, તેની સાથે આ ભમરો બહાર નીકળશે. તેનો નાશ કરવો અને કાણાની અંદર એળિયાના પાણીની પિચકારી મારવી, જેથી અંદરની ઇયગ તથા ઈંડાં મરી જાય છે. પછી ડામર અને રેતીથી કાણું બંધ કરવું. આ ઇલાજથી અમોએ વાંસદા રોટમાં ઘણી નાળિયેરી બચાવી છે. આ ભમરો ઘણી ઝડપથી થડ કાચીને અંદર ઊતરી શકે છે; માટે હમેશાં ઝાડ તપાસતા રહેવું.

બીજો ઇલાજ:—રાત્રે એક છાછરું વાસણ લઈ તેમાં ઘાસબેદ

અને પાણી ભેગું કરીને રેડવું પછી તેમાં એક સળગેલી બત્તી (ફાનસ વગેરે) મૂકવી અને આ વાસણુ બત્તી સાથે વાડીમાં મૂકવું. ઉપર કહેલું છે કે, આ ભમરો રાત્રે બહાર નીકળ્યા પછી બત્તી ઉપર મોઢ પામીને ઝડપ મારશે તેવાજ વાસણુમાં પડી ઘાસમેટ હોવાને લીધે મરણ પામશે. ત્રીજો ઇલાજ:-દીવેલાનાં બિયાં તળી તેનો ભૂકો બનાવવો અને ઉપર મુજબ છાછરું વાસણુ લઈ પાણીમાં મેળવી તે વાસણુ મૂકી દેવું. તેની વાસથી પણ ભમરો અંદર આવીને પડી મરી જાય છે. દસ-પંદર ઝાડ દીઠ ઉપરના ઇલાજવાળું એક વાસણુ મૂકવું. ચોથો પણ એક ઇલાજ છે તે એ કે, વાડીમાં જુદી જુદી જગ્યાએ જૂના પડિયાનો ઢગલો કરવો. આમાં માદા પોતાનાં ઇંડાં મૂકશે. તે ભેગાં કરી બાળી મૂકવાથી તેમનો નાશ થશે.

(૨) લાલ ભમરો (ધનેક):-આ ભમરો લાલ રંગનો હોય છે અને ઉપરના ભમરા જેટલોજ નુકસાનકારક છે. એટલુંજ નહિ પણ જરા વધારે નુકસાનકારક કહીએ તોપણ ચાલે. આ ભમરાઓ ઝાડનાં દરેક જાતના ભાગમાં તેમજ સડી ગયેલા ભાગમાં પોતાનાં ઇંડાં મૂકે છે. આ જાતના ભમરાઓ ઝાડના નરમ અને કુમળા ભાગોને ખાધને અને કાણું પાડીને પુષ્ટ થાય છે અને તેમાં જ ફરી પોતાનાં ઇંડાં મૂકે છે અને વખતસર ઇંડાંમાંથી બીજા ભમરાઓ બની પાછો ઉપદ્રવ કરે છે. એમ ચાલ્યાજ કરે છે અને આમ ઝાડોને મોટા પ્રમાણમાં સડો લાગે છે. આને ઝોળખવાની રીત એ છે કે, જ્યાં આગળ કાણું હોય તેની પાસે કાન ધરવાથી એક જાતનો અવાજ નીકળે છે. આનો ઉપાય જ્યાં કાણું હોય ત્યાંથી તેટલો ભાગ કાપી કાઢવો અને ઉપર મુજબ ડામરથી ઘા ભરી કાઢવો. ડામર અંદર જાય તેમ ન હોય તો ડામરનું પોતું પલાળી કાણામાં ખોસી દેવું અને ઉપરથી સિમેન્ટથી બંધ કરી દેવું. રોગ બચાવકર હોય તો ઝાડ કાપી બાળી મૂકવું. સારાં તંદુરસ્ત ઝાડોને આ રોગ લાગુ પડતો નથી; માટે તેમની તંદુરસ્તી ઉપલા ઉપાયોથી સાચવવાને કાળજી

રાખવી. ઝાડને હમેશાં તપાસતા રહેવું અને જરા પણ રોગની નિશાની જણાય તો તુરત ધલાજ કરવો. આમ કરવાથી પણ રોગોનો અટકાવ થશે. બીજું, વાડીમાં મરી ગયેલાં ઝાડો અગર બીજા વસ્તુઓના કટકા કરી ઠેકઠેકાણે રાખી મૂકવા. તેમાં ઉપલાં જંતુઓ કદાચ થયાં હોય તો તે તપાસતાં રહેવું અને તેવું માલૂમ પડે કે તુરત તેમનો નાશ કરવો.

નાળિયેરની ઉપયોગિતા

ઉપર શરૂઆતમાં કહ્યું છે કે, નાળિયેરને કલ્પવૃક્ષ માનવામાં આવે છે તે બિલકુલ યથાર્થ છે; કારણ નાળિયેરની ઝાડમાંથી, ઘર-સંસારની ઉપયોગી ચીજો બને છે. જેવી કે સાવરણી. (પાનના રેષામાંથી,) ઘર ઉપર નળિયાં તરીકે આનાં પાનનો, એક પ્રકારથી ગૂંથીને ગરીબ લોકો ઉપયોગ કરે છે. ઉપર જણાવ્યા મુજબ ત્રાવ-જુકાર એટલે મલખારકિનારા ઉપરના લોકો આ ઝાડમાંથી પોતાના ઉપયોગની ધણીખરી ચીજો બનાવી જાય છે. અહીંયાં તેમાંથી નીકળતા કાચા પદાર્થો જેવા કે કોપરું, ફળની ઉપરની છાલ, કાચ-લીઓ વગેરેનું શું શું બને છે તે તપાસીએ. ઉપરની ચીજો સારા પ્રમાણમાં પરદેશ ખાતે જાય છે અને ત્યાં આપણને નવાઈ પમાડે એવી રીતની ચીજો તેમાંથી બને છે, જે આપણે ત્યાં પાછી આવે છે અને મોંઘી કિંમતે વેચાઈ આપણી જરૂરિયાતો પૂરી પાડે છે.

ફળ ઉપરની છાલનું રૂપાંતર

જે નાળિયેર આપણને બજારમાં વેચાતું મળે છે તે તેવીજ સ્થિતિમાં ઝાડ ઉપર નથી હોતું; પણ તેના ઉપર કુદરતે સખત રેષા-વાળી છાલ ચઢાવેલી હોય છે. જો કે તે બહારથી સુંવાળી અને ખૂબસૂરત દેખાય છે પણ તે રેષાઓ બહુ ચીકણા હોય છે. રેષાઓને ખારા પાણીમાં ધણો વખત રાખી કઠોવડાવવામાં આવે છે. આ પછી તેને મોગરીથી ફૂટીને રેષા છૂટા પાડી શકાય છે. તેની અહીં-

યાં અમુક જાતના લોકો (ખારવા વગેરે) દોરડીઓ, જેને આપણે કાશીની દોરડી કહીએ છીએ તે બનાવે છે. દોરડીઓ કેટલી ઉપ-યોગી છે તે કોઇ પણ હિંદુવાસીથી અજાણ્યું નથી. ઘર બાંધવામાં, ઘરમાંની ચીજો, જેવી કે ખાટલા વગેરે બરવામાં આનો મોટા પ્રમાણમાં હિંદુઓ ઉપયોગ કરે છે. આ દોરડીની બરોબરી ભાગ્યેજ કોઇ બીજી જાતની દોરડી કરી શકતી હશે; પરંતુ આ કરવાનું કામ ધણી સખત મહેનતનું છે. આને માટેજ આપણી સરકારે આંદામાન જેવા બેટોમાં મોકલવામાં આવતા જન્મદીપના કેદીઓને ફૂટવાનું કામ સોંપ્યું છે. ત્યાં આને માટે તેમના ઉપર કેવી રીતે જીલમ ગુજારવામાં આવે છે, તે અહીં બિલકુલ અસ્થાને હોવાથી લખ્યું નથી અને બીજા પ્રાંતોમાં જ્યાં આ ઝાડોની ખેતી છે ત્યાંના સખત મજૂરીના કેદીઓને પણ આ ફૂટવાનું કામ સોંપવામાં આવે છે. તેના આમ ફૂટી તૈયાર કરેલા રેષા પરદેશ ખાતે પણ ચઢે છે. ત્યાં આધુનિક મશિનરીની સહાયથી મોટાં દોરડાંઓ (જેવાં કે કોસમાં વપરાય છે તેવાં) બનાવવામાં આવે છે. આ રેષાઓનું પૃથક્કરણ કરી દોરડાંઓ બનાવવાના, પાથરવાનું કંતાન બનાવવાના, બ્રશ બનાવવાના, વાળવાની સાવરણીઓ બનાવવાના, એમ જીદા જીદા વર્ગ પાડે છે અને છેલ્લા વર્ગના એટલે નરમ વર્ગના રેષાઓ ગાદલાં, મોટરગાડીના તકિયા, ક્રાચ વગેરે બરવામાં વપરાય છે અને એક-દમ બૂકા રહે તેનો ઉપયોગ ખાતરમાં થાય છે.

(દૈનિક “ હિંદુસ્તાન ”ના એક અંકમાંથી)

૪૫-શારીરિક સુસ્વાકારી વિષે થોડીક સૂચનાઓ

(લેખક:-શ્રી. એન. ટી.)

ન્યારે તથિયત ખગડે ત્યારે દવાની દરકાર નહિ રાખતાં દવા-વગરના કુદરતી ઉપચારો અજમાવો.

લાંબા સયમની કોઇ વેદના હોય તેા એમ નહિ ધારવું કે, અઠવાડિયામાં સાજા થવાશે. નિયમિત વ્યાયામ ચાલુ રાખી મગજ-શક્તિનો ઉપયોગ કરવો.

તાપના વખતમાં કાળાં કપડાં પહેરવાં નહિ, તે ખરાબ દેખાય છે તથા તાપને ખેંચે છે.

શરીર પર અંદરના ભાગમાં ગરમ-ઊનનું કપડું સારા અસ્તર વગર પહેરવું નહિ.

તથિયતની સંભાળની પણ દરકાર ન રહી શકે એટલા ઉઘોમ-માં અહોરાત્ર મચ્યા રહેવું નહિ.

ઊંડા શ્વાસ લેવાની કસરત હરગીજ બૂઝવી નહિ.

કદી ઉન્માદકારક કેશી પીણાં પીવાં નહિ.

તદ્દન બંધ-અંધારી જગ્યામાં રહેવું નહિ. તદ્દન બંધ ઓરડા-માં સૂવું નહિ. પૂરતો પ્રકાશ અને સ્વચ્છ હવા અને તેટલી છૂટથી લેવાં.

આઠ કલાકથી વધારે નિદ્રા લેવી નહિ.

કોઇ પણ પ્રકારનો મ્લેચ્છ-માંસાહાર-ખોરાક બૂલેચૂકે સહેજે પણ લેવો નહિ.

એડીવાળા બૂટ પહેરવા નહિ, તેમજ એકદમ સંકુચિત ટાઇટ કપડાં પહેરવાં નહિ.

દરરોજ થોડો પણ શારીરિક વ્યાયામ લેવાને ચૂકવું નહિ.

ઉતાવળે જમવું નહિ, ચાવીને ખાતાં પ્રસન્ન મન વડે પૂરતો સમય હો અને દીર્ઘ આયુષ્ય ભોગવો.

પુષ્કળ પાણી પીવાને જરા પણ અચકાતા નહિ.

જમતાં એક કલાક પહેલાં અથવા જમીને તરત કસરત કે મહેનતનાં કામ કરવાં નહિ.

કોઇ પણ રીતે તંબાકુનો ઉપયોગ કરવો નહિ.

માંદાને ખાવા કાંઇ પણ આપવું નહિ; માત્ર પ્રવાહી દૂધ, કાંજી, હલકો જૂજ ખોરાક આપી અંદરના અવયવોની શુદ્ધિ સ્વસ્થ સમય થવા દો.

દરરોજ નાહવાને અચકાવું નહિ. તેમ ન બને તો અઠવાડિયા-માં ત્રણ વખત પણ ચૂકવું નહિ.

ચા, કોફી, લાંગ, ચરસ, ગાંજો, ધૂમ્રપાનનું નિત્ય અતિસેવન જીવલેણ છે.

કબજિયાત માટે જીલામ લેવો નહિ. એનિમા-પાણીથી કાઠો ઘોષ નાખવો.

તમારા અથવા તમારા કુટુંબ માટે દવા વગરના ઉપચારો અજમાવવાને ડરતા નહિ. જ્યારે કૂતરાંખિલાડાંને મારવા માગતા હો તો તેને લગતી દવા કરજો.

પેટના વિકાર-મળનો નાશ કરવા અવયવોની નિયમિત ગતિ-ચલનવલન માટે જીલામ આદિનો ઉપયોગ નહિ કરતાં થોડે દિને તદ્દન નિરાહાર અપવાસનો અચૂક અખતરો અજમાવો.

તંદુરસ્તી, સુખ અને દવા વગરના ઉપચારોને લગતું સર્વ સાહિત્ય વાંચવાને આજસ રાખવું નહિ.

બાળકને નવ માસ સુધી માત્ર દૂધ તથા પાણી સિવાય કાંઈ આપવું નહિ.

શારીરિક સુખાકારી વિષે થોડીક સૂચનાઓ ૧૪૯

ન્યાસુધી આપુરુપોના શરીરના બાંધા સખળ ન હોય, ત્યાંસુધી તેમનો લગ્નસંબંધ યોગ્યો નહિ.

કોઈના પણુ હોઈ ઉપર ચુંબન લેવા કદી લલચાતાં નહિ.

ગમે ત્યાં ખુરસીમાં ઢીલા થઈ બેસવું નહિ, હમેશાં ટટાર સીધા બેસવાની ટેવ રાખવી.

ન્યારે સામાને હૃદયવેદના જેવી કાંધ શિથિલ બેચેન પ્રકૃતિ જેવું લાગે, ત્યારે તેની સાથે કુસ્તી કરવા યા બાથ બીડગા યા બેટવા જરા પણુ હોશિયારી દાખવવી નહિ.

સર્વદા સૂર્યોદયપૂર્વે નિદ્રાત્યાગ કર્યા બાદ બિઝાનામાં આળસથી ન આળોટતાં શૌચ, દંતધાવન ૪૦ શુદ્ધક્રિયાથી મુક્ત થઈ સ્નાન-સેવાસ્મરણમાં સજ્જ રહેો. એ નિયમિત અનુષ્ઠાન શરીર, મન, આત્મો-જાતિના અપૂર્વ આદેશ સહજસાધ્ય કરશે.

સર્વ ઇન્દ્રિયોને સ્વાધીન રાખો. કોઈ પણુ પ્રકારે તેને સ્વાધીન થવું નહિ. મનને સદા આનંદ સાથે અંકુશમાં રાખી, ઉગ્ગવળ જીવન-ઉત્કર્ષ પ્રાપ્ત કરો.

ગૃહશુદ્ધિ અર્થે ધૂપ વગેરે સાહિત્યો વડે માર્જન કરો. અઠવાડિયે એક વાર હવન કરવો.

પ્રાતઃકાળે તેમજ સાયંકાળે ખુલ્લી હવામાં ફરવાની ટેવ શરીર-સુખ માટે અત્યંત હિતાવહ છે.

બ્રૂખતરસ વેડી, મારવી નહિ. શરીરની પાચનશક્તિના પ્રભાણમાં નિયમિત ખોરાક લેવો. મળમૂત્રાદિ નૈસર્ગિક હાજતોમાં અવરોધ પાડવો નહિ.

માનસિક આધિ-ઉપાધિમાં કિંચિત ઉદ્વેગ રાખવો નહિ. ‘જે થાય તે સારાને માટે.’ ધૈર્ય અને શૌર્યથી સદા સંતોષનું સખળ સેવન ચાલુ રાખવું. જેથી પહાડ સરખાં સંકટો ક્ષણમાં તૂટી પડશે.

(દૈનિક ‘હિન્દુસ્તાન’ના એક અંકમાંથી)

૪૬-“દૂધ કેવી રીતે વાપરવું ?

(લેખક:-શ્રી. મજમુદાર)

આપણા શરીરનો વિકાસ કરવા અને ટકાવી રાખવા જે જે પદાર્થોની અગત્ય છે તે સર્વ પદાર્થો એકલા દૂધમાંથી મળી શકે. આથી આપણે દૂધને એક સંપૂર્ણતા પામેલા ખોરાક તરીકે ઓળખી શકીએ; અર્થાત્ દૂધના જેવા ઉત્તમ ખોરાક ખીજે એક પણ નથી. દૂધમાં મુખ્ય બે વસ્તુઓ હોય છે:-ઘી (ફેટ) અને દૂધમાંથી બનતી ખાંડ, ઘી-માખણને આપણું શરીર એકદમ ઉપયોગમાં લઇ લે છે અને મિલ્કસૂગર ઘણો અગત્યનો ભાગ લઈ લે છે.

મિલ્કસૂગર (દૂધમાંથી બનતી ખાંડ) શરીરના વિકાસને અર્થે ઉત્તમ જણાઇ છે. આપણી શેરડીની ખાંડમાં જે હાનિકારક તત્ત્વો છે તે બધાંથી આ ખાંડ તદ્દન મુક્ત છે; પણ આ ખાંડ (મિલ્કસૂગર) પ્રાણીઓનાં દૂધ સિવાય કુદરતના ખીજ કોઈપણ ખૂણામાંથી જડી શકી નથી.

આપણે જાણીએ છીએ કે, દૂધ વાસી થાય છે ત્યારે ખાટું થઇ જાય છે, પણ માંસની પેટે બગડી જતું નથી. આનું કારણ આ ખાંડ જ છે. મિલ્કસૂગર ધીમે ધીમે પાચન થાય છે અને માલ્ટસૂગર કરતાં યોથા ભાગના વખતમાં શરીરમાં શોષાઇ જાય છે. એ વળી ધીમેથી પચતી હોવાથી જઠરની આગળ વધીને આંતરડાં લગી જાય છે. ત્યાં લગણમાં ધીમે ધીમે પચે છે અને ત્યાં લેક્ટિક એસિડના રૂપમાં ફેરવાઇ જાય છે. આ લેક્ટિક એસિડ શરીરમાં થતા ખિન્ના-

* અમેરિકાના ગોવાળિયાઓ અને ખેડૂતો આગળ ડો. જે. એચ. કેલોગે આપેલા ભાષણનો તરજીબો. વ્યાખ્યાનકર્તાના ‘ ઓટો ઇન્ટેન્ડેન્સિફિકેશન ’ નામના પુસ્તકમાં આ આખું વ્યાખ્યાન હપાયું છે,
૧૫૦

ડને અટકાવી કરોડો મનુષ્યોના પ્રાણ બચાવે છે. આ મિલ્કસૂગરને લીધેજ દૂધ બગડતું નથી; ફક્ત ખાટું થઈ જાય છે. જ્યારે માંસ બગડી જાય છે, ડૉ. કેલોગ લખે છે:—“દશ વર્ષો પૂર્વે મેં એક માંસનો ટુકડો જાશની બરછીમાં નાખી મૂક્યો. આ ટુકડાને કાંઈ પણ જાતની જંતુવિનાશક દવા લગાડ્યા વગરજ નાખ્યો હતો; છતાં આજે દશ વર્ષ પછી જોતાં એ એમનો એમ બગડ્યા વગર નીકળ્યો ! આ બધા પ્રતાપ પેલી મિલ્કસૂગરના અને એસિડ (ખટાશ) ઉત્પન્ન કરનાર જંતુઓનાજ છે; એટલે નાનાં બચ્ચાંની પાચનક્રિયા વગેરેને સંભાળવાનું કામ કુદરતજ દૂધની મારફત કરે છે.

દૂધમાં કેસિન નામનો જે પદાર્થ છે, તે શરીરનો વિકાસ અને મરામત ધણી જલદી કરી ખોરાકને બરાબર પચાવે છે અને પોષણાર્થે શરીરમાં ભળી જાય છે. આ સિવાય દૂધમાં બીજા પ્રોટિન્સ પણ છે. એ પણ ઉપર પ્રમાણેજ કામ કરે છે.

વળી ગાયના દૂધમાં માતાના દૂધ કરતાં ચારગણા ક્ષાર છે. દૂધમાં મુખ્યત્વે કરીને ચૂનો વધારે છે. એક પીંટ ચૂનાના પાણી (લાઇમવોટર)માં જેટલો ચૂનો હોય છે તેના કરતાં ૧૧ થી ૧૬ ગ્રેન જેટલો વધારે ચૂનો એક પીંટ દૂધમાંથી મળી આવે છે. આ જગાએ માંસાહાર અને વનસ્પતિઆહારનો ફેર પ્રત્યક્ષ થાય છે. માંસમાં દૂધથી ૩બલ ચૂનો હોય છે, છતાં શરીરમાં તો તે ફક્ત અડધો ગ્રેનજ ભળવા દે છે. હાડકાંના વિકાસનો મુખ્ય આધાર ચૂના ઉપરજ છે; એટલે આખા શરીરના વિકાસ માટે કુદરતે દૂધ જેવો ઉત્તમ ખોરાક બીજો એકઠે બનાવ્યો નથી. ચૂનો હાડકાંના વિકાસ માટે અને પ્રોટિન માંસપિંડના વિકાસ માટે વપરાઈ જાય છે.

એક બીજું અગત્યનું સત્ત્વ દૂધમાં છે, તેને વિટામિન કહે છે અને આ સત્ત્વને લીધેજ દૂધ ઉત્તમમાં ઉત્તમ ખોરાક કહેવાય છે. દરેક વનસ્પતિ પોતપોતાનું વિટામિન જમીનમાંથી સત્ત્વે કાઢી બનાવી લે છે, પણ ગાય બનાવી શકતી નથી. ગાય તો આવી જુદી જુદી

જાતની વનસ્પતિ જે પોતાને ઉપયોગી જણાય તે ખાય છે અને બધાં વિદ્યાર્થીઓ સામટો જથ્થો દૂધ વાટે બહાર કાઢે છે. અશ્વપત્ત, આ જગાએ દૂધ તદ્દન ચોખ્ખું અને તાજું જ દોહેલું સમજવાનું છે, નહિ કે ઉકાળેલું અથવા જંતુવિનાશક દવાઓના ભેગવાળું. (મુંબઈના દૂધ જેવું.)

દૂધમાં કેટલાક પાચક રસો પણ છે-ડાઇઝેસ્ટિવ, ફરમેન્ટસ, ગેલેક્ટોઝ, ઓક્સીડેઝ અને રીડક્ટેઝ. આ બધા પાચનક્રિયામાં ખાસ મદદ કરે છે. દૂધ ઉકાળવાથી આ બધા રસોનો નાશ થાય છે. આ રસનો નાશ થાય છે કે નહિ તે જોવા રોટાર્ય નામના વિદ્વાને નીચે પ્રમાણે અખતરો અજમાવ્યો છે. એક કાચની કસનળી (ટેસ્ટ ટ્યુબ)માં પાંચ ક્યુબિક સેન્ટિમિટર દૂધ લઇ તેમાં એક ટીપું બે ટકા હાઇડ્રોજન પેરોક્સાઇડ અને બે ટીપાં બે ટકા સોલ્યુમ પેરાફોસ્ફેટીન ડિયામિન નામી હલાવવું. જો દૂધ ઉકાળેલું નહિ હોય તો ઘેરો જાંબલી રંગ દેખાશે અને ઉકાળેલું હશે તો કાંઈ રંગ જ થશે નહિ.

દૂધને આપણે પ્રવાહી “ડીસ્પેન્ડ” પણ કહી શકીએ; કારણ એ લોહીમાંથી જ બનેલું છે અને તાજું દોહેલું, શરીરની ગરમીથી ગરમ લાગતું ધારોણુ દૂધ લોહીની માફક જંતુઓને મારી નાખવાની શક્તિવાળું હોય છે. લોહીમાં દેખાતા એન્ટિબોડી, એગ્ગુટિનીન, એન્ટિટોક્સિન અને ઓપ્સોનીન દૂધમાં પણ હોય છે. બધા એન્ટિબોડીઓ જુદા જુદા ઉપયોગ માલૂમ પડ્યો નથી, પણ રોગને અટકાવવા માટે એ બધી ઘણી તૈયારીઓ કરી મૂકે છે એમ માનવાને સમજી શકાય. મળી આવ્યાં છે.

દૂધ તાજું દોહેલું અને વગર ઉકાળેલું જ વાપરવું જોઈએ. દૂધને ૧૫૮ ડિગ્રી ફેરનહીટ સુધી ગરમ કરવાથી એમાંના એન્ટિબોડીઝ મરી જાય છે અને ૧૭૬ ડિગ્રી ફેરનહીટ એમાંના પાચક રસોનો નાશ થાય છે. તેથી દૂધ ઉકાળ્યા વગરનું જ વાપરવું. વિદ્યાર્થીશ્રીઓએ જોઈને ઉપર દૂધના અખતરો અજમાવ્યા છે. થોડાક

ઊંદરો પકડી અમુક વખત સુધી કેટલાકને ફક્ત ઉકાળેલું દૂધ ખોરાક તરીકે આપ્યું ને થોડાને વગર ઉકાળેલું દૂધ આપવામાં આવ્યું. ઉકાળેલું દૂધ પીનારા ઊંદરો અમુક મુદત પછી તપાસતાં, જેવા હતા એવા ને એવા માલૂમ પડ્યા અને વગર ઉકાળેલું દૂધ પીનારા જાડા જખરા અને હૃષ્ટપુષ્ટ માલૂમ પડ્યા. આ અખતરો કુદરતી-ધારોણ્ય-દૂધ વાપરવાની આખતને પુષ્ટિ આપે છે.

વગર ઉકાળેલા દૂધમાં ખટાશ ઉત્પન્ન કરનાર બેક્ટીરિયા હોય છે. તે હાનિકારક જંતુઓની સામે થાય છે, તેથી દૂધ માંસની પેઠે ગંધાધને ખગડી જતું નથી પણ દૂધ ઉકાળવાથી એ જંતુઓ મરી જાય છે, તેથી દૂધને ખગડતાં વાર લાગતી નથી અને હાનિકારક જંતુઓ પણ વગર અડચણે તેની અંદર ઊછરી શકે છે.

ખરેખર, કુદરતે ઉત્પન્ન કરેલું દૂધ વિટામિન અને એન્ઝાઇમથી ભરપૂર છે. એમાંનાં પ્રોટિન મગજને તથા સ્નાયુઓને પોષણ આપી વધારે છે. સોલ્ટ્સ :શરીરમાં રહેલા હાડપિંજરને પુષ્ટિ આપે છે અને ફેટ્સ-ધી-(સ્નેહ) વિકાસક્રમની ગતિને આગળ ધપાવે છે; પણ અફસોસની વાત છે કે, આપણા લોકો એ દૂધને ઉકાળીને એટલે એમાંનાં ખાસ અગત્યનાં તત્ત્વોનો નાશ કરીનેજ વાપરે છે !

ઉકાળ્યા વગરનું દૂધ પણ ચોખ્ખું તો હોવુંજ નોંધએ. ઠંડા ગાય બાંધવાના તબેલા આગળથી સ્વચ્છતાની કાળજી રાખવી નોંધએ. ગાય, બેંસ વગેરે પ્રાણીઓ પણ નીરોગી હોવાં નોંધએ. રોગી પ્રાણી-ઓનું દૂધ અસંખ્ય રોગોને જન્મ આપે છે અને કરોડો મનુષ્યો આ રોગોના ભોગ થઈ પડે છે. ઘણી વાર એમ જણાયું છે કે, ગંદા તબેલાની ગાયબેંસના દૂધથીજ ક્ષય રોગ લાગુ પડ્યો હતો.

હવે દૂધ કેવી રીતે ખાવું નોંધએ ? દૂધને જે આપણે નાના ધૂંટડા ભરીને તથા ‘ચાવી ચાવી’ને ગળે ઉતારીએ તો એ “સલાહકાર” લાળ સાથે ભળી જઈ મોઢામાં પાતળું થઈ પેટમાં જાય

છે તેથી એને પચતાં વાર લાગતી નથી; પણ એમને એમ જો ઉતારવાથી જઠરમાં પહોંચતાં પહોંચતાં કાટીને દહીં બની જાય અને તેથી પચતાં ઘણો વખત લાગે.

જ્યારે નાનાં બચ્ચાંએને માતાના દૂધને બદલે ગાયના દૂધથી ઉછેરવાનાં હોય, ત્યારે ગાયના દૂધને માફકસર પાતળું અને માતાના દૂધ જેવું બનાવી આપવું જોઈએ. અમેરિકામાં દર વર્ષે નવાં જન્મતાં પચીસ લાખ બાળકોમાંથી અઠી લાખ બાળકો દૂધની આ પ્રકારની સંભાળ નહિ લેવાથી મરણને શરણ થાય છે. ગાયના દૂધમાં માતાના દૂધ કરતાં ચારગણો ચૂનો, ત્રણગણાં પ્રોટીન્સ અને એ તૃતીયાંશ જેટલી ખાંડ હોય છે.

આંચળવાળાં પ્રાણી પોતાનાં બચ્ચાંનાં વિકાસ માટે ઉપયોગી થાય એવું દૂધ ઉત્પન્ન કરે છે. ગાયનો વાછરડો એ વર્ષે જીવાન બળદ તરીકે ઓળખાય છે એટલે કે ગાયનું દૂધ એનાં બચ્ચાંને એ વર્ષે જીવાન બનાવે છે. માણસોમાં સોળ વર્ષે જીવાની આવે છે, એટલે ગાયના કરતાં આઠમા ભાગની પાચનશક્તિ ઈશ્વરે માણસને આપી છે. માતાનું દૂધ માફકસર અને સોળ વર્ષે જીવાન બનાવી શકે એવું બનાવ્યું છે, તેથીજ ગાયના દૂધને માફકસર પાતળું કરી નાનાં બચ્ચાંના ઉપયોગમાં લેવું. માફકસર પાતળું કરવાની સહેલી રીત નીચે પ્રમાણે છે:-જેટલું દૂધ હોય તેટલુંજ ચોખ્ખું પાણી લઈ એક શેરે અઘાળ ખાંડ નાખી ઉપયોગમાં લેવું.

કેટલાક માણસોને દૂધ ઉપર કુદરતી અણુગમે ઉત્પન્ન થયેલો હોય છે; એટલે દૂધની સામે નજર સુધ્ધાં કરતાં, એમનો જાણે જીવ જાડી જાય છે. આવા માણસો ડોક્ટરની દેખરેખ નીચે પહેલાં એક શેર પાણીમાં એક ચમચો દૂધ, પછી એ ચમચા, એમ ધીમે ધીમે પ્રમાણ વધારી દૂધ પીતાં શીખી શકે છે અને અણુગમે દૂર કરી શકાય છે.

શરીરની ચરબી વધારવા તથા શરીરનો બાંધો મજબૂત કરવા ડોક્ટરો દૂધને દવા તરીકે વાપરે છે ને એમાં એમને સફળતા પ્રાપ્ત થયે છે.

દૂધ એ માંસ તથા ઈંડાં કરતાં ઘણો સરતો અને સલામતી-ભર્યો ખોરાક છે અને માંસ કરતાં વધારે ગુણુકારી અને સલામતી-ભર્યો છે. એટલે માંસાહારી લોકો માંસ ત્યજી, ગાયને પાળીપોષી દૂધજ ખાય-પીએ તો ઘણો ફાયદો થાય. સરકાર પણ કતલખાનાં તરફથી લક્ષ ઓછું કરી ગોરક્ષાના પ્રચારને ઉત્તેજન આપે તો નિર્દોષ પ્રાણીઓની હિંસા થતી અટકે અને ઠેર ઠેર નમાલાં અને માયકાંગલાં મનુષ્યોને બદલે હૃદયુષ્ટ (ચોખ્ખા જેવાં!) મનુષ્યોજ નજરે પડે.

(‘ગુજરાતી કેસરી’ ના એક અંકમાંથી)

૪૭-હિંદુઓને પડકાર

હાકા જિંદગાના હિંદુઓની પરિપદના પ્રમુખપદેથી ડૉક્ટર મુંજેએ જણાવ્યું છે કે, જ્યાંસુધી ધર્મમંદિરો અને અનાથ અપળાઓનું રક્ષણ કરી શકવાની આપણામાં શક્તિ નથી, ત્યાંસુધી સ્વરાજ્યની વાત કરવી નિષ્ફળ છે. જ્યારે ધર્મનો તદ્દન વિશ્વસ થવાની પગ આવે, ત્યારે હિંદુઓને સ્વરાજ્યના વિચારો પણ ન આવવા જોઈએ. સ્વામી-જીનું મહાન કાર્ય તપાસો અને તરતજ આપણને માલૂમ પડશે કે, હિંદુ હિંદમાં સ્વરાજ્યની સ્થાપના એજ એમના જીવનનો મુખ્ય ઉદ્દેશ હતો; તેમજ જ્યાંસુધી આપણે અંત્યજનેદાર ન કરી શકીએ, ત્યાંસુધી એ સ્વરાજ્યની સ્થાપના સ્વપ્નાં સમાનજ રહેવાની. બંગાળમાં સ્ત્રીઓની જે પતિત દશા આપણે જોઈએ છીએ તે ઉપરથી દરેક નેતાએ સમજવું જોઈએ કે, સ્વરાજ કરતાં પણ વધુ જરૂર આપણને એ માતાઓની છે. ભગવદ્ગીતામાં હું તો માનું છું અને ગીતા ચોખ્ખું કહે છે કે, શઠપ્રત્યે શઠતાનુંજ અનુકરણ કરવું.

(“ ગુજરાતી ” ના એક અંકમાંથી)

૪૮-શરીરસુખાકારી જાઝવવાનો

અમૂલ્ય ઉપાય

(લેખક:-શ્રી. રમણલાલ જયકીશનદાસ, ખી. એ.)

દુનિયામાં એવો કયો મનુષ્ય છે કે જે તંદુરસ્તી જાળવવા ન ઇચ્છે? સૌ કોઇને સુખ પ્રિય હોય છે. કહ્યું છે કે,--“આપ સુખી તો જગ સુખી!” સુખના સંગી થનાર અસંખ્ય મળે, પણ દુઃખમાં ભાગ પડાવનાર કવચિતજ નજરે પડે છે; તો પછી પ્રશ્ન એજ રહે છે કે, ખરો સુખી કોણ? સાર્વભૌમ રાજા, તવંગર શેઠિયો જંગલનો જોગી કે રસ્તાનો બિખારી? આ બધામાં સુખી કોણ? આ પ્રશ્નનો એકજ ઉત્તર કે, સુખી એજ હોઇ શકે કે જે શરીરે તંદુરસ્ત છે. દુનિયાનાં સુખો પૈકીનું “પહેલું” સુખ તે જાતે નર્પા” એમાં બે મત સંભવતાજ નથી. હરકોઇ આ વાત જાણે છે અને માને છે; પરંતુ ઘણેભાગે મનુષ્યો આ સુખ મેળવવા તથા જાળવવાના સહેલા ઉપાયોથી અગ્નણ હોય છે અગર જાણતા હોવા છતાં તે પ્રમાણે વર્તવાની ટેવ વગરના હોય છે.

શરીરના કુદરતી સંચાને ચાલુ સ્થિતિમાં રાખવાને દરેક માણસે ખોરાક લેવો પડે છે; પરંતુ આ ખોરાક પણ શરીરને રુચ્યો અને માફકસરજ લેવાની જરૂર છે. ખોરાક પેટમાં ગમે તે પ્રકારે ઘોંચ્યો એટલાથી કાંઈ શરીરની સુખાકારી જળવાતી નથી; પણ જે ખોરાક શરીરમાં દાખલ થાય તેને પચાવવાની શક્તિની ખાસ આવશ્યકતા છે અને જે માણસની પાચનશક્તિ સતેજ હોય તેજ માણસ તંદુરસ્ત રહી શકે છે. ખોરાકનો અપચો અટકાવવાને અને આ પાચનશક્તિને હમેશાં સતેજ રાખવાને ફક્ત એકજ અને સહેલો ઉપાય છે અને તે એજ છે કે, “તમારા ખોરાકનો દરેક કાળિયો તેમાંના તમામ રસ ચુસાઇ જાય ત્યાં સુધી ચાવવાની ટેવ પાડો.” આ કાંઈ

શરીરસુખાકારી જાળવવાનો અમૂલ્ય ઉપાય ૧૫૭

હાલમાંજ થયેલી નવીન શોધ નથી. આશરે સો વર્ષ પહેલાં “સ્પે-
ક્તનઝાની” નામના મનુષ્યે પોતાની જાત ઉપરજ અખતરો કરી
પુરવાર ક્યું હતું કે, સારી પાચનશક્તિ માટે પૂરેપૂરું ચાવવાની ખાસ
આવશ્યકતા છે. દરેક ખોરાકમાં જુદો જુદો સ્વાદ રહેલો છે અને આ
સ્વાદથી થતો આનંદ, તેમ પેટની તંદુરસ્તી આજ એક ટેવથી વધારી
શકાય છે. તો શા માટે સહેલથી મેળવી શકાતી તંદુરસ્તી માટે દરેક
માણસે નાનપણથીજ આ ટેવ પાડતાં ન શીખવું ? ચાવવાની ટેવ
સારી હોય તો ગમે તે ચીજ વગરનુકસાન કર્યે શરીરમાં ગળડાવી
શકાય. ગયા સૈકામાં ગુલામ વેચવાનો ધંધો કરનારા પણ પોતાના
ગુલામોના દાંત તરફ ખાસ કાળજી રાખતા હતા અને ગુલામોનો
એક એક દાંત ઓછો થતાં તેની કિંમતમાં પણ તે પ્રમાણે ઘટાડો
થતો હતો. મોટા મોટા ડોક્ટરો પણ પોતાના દરદીને ચાવવા તરફ
સંપૂર્ણ લક્ષ આપવા ખાસ લલામણુ કરે છે અને કહે છે કે,
અપચો થવાનું મૂળકારણ અપૂર્ણ ચાવવું એજ છે. મહારાણી વિક્ટો-
રિયાના ડોક્ટર સર એન્ડ્રુ ક્લાકે પણ કહ્યું છે કે, “આપણને પ્રભુએ
ખત્રીસ દાંત આપ્યા છે, તો આપણે ખાતી વખતે દરેક કોણિયાને
ખત્રીસ વખત ચાવવો જોઈએ.” આટલુંજ નહિ પણ મોટી મોટી
વીમા કંપનીઓ પણ વીમો ઉતારતી વખતે આ બાબત પણ
ધ્યાનમાં રાખે છે.

આશરે પચાસેક વર્ષ ઉપર વેનિસમાં વસતા એક અમેરિકન
વેપારીનો, શરીરમાં વિશેષ વધી ગયેલા વજનને લીધે, તેની જિંમર
પહોંચતી હોવા છતાં વીમા કંપનીએ વીમો લેવાની ના પાડી. આથી
તેણે પોતાની તંદુરસ્તી વધારવા અનેક નિષ્ફળ પ્રયત્નો કર્યા; પછી
એક અનુભવ કરી જોવા ખાતર સંપૂર્ણ રીતે ચાવવાની ટેવ પાડવા
માંડી અને તેને ફક્ત થોડાજ વખતમાં તેનો મોટો અનુભવ થવા
લાગ્યો. તેની તબિયત સુધરવા માંડી. આ ઉપરથી ચાવવાના ગુણો-
નો જાણે અભ્યાસ કર્યો અને એક-બે વર્ષ જેટલા દૂંઝા સમયમાં

તો તેણે અન્યથા લાયકાત, તંદુરસ્તી અને શક્તિ મેળવી. ત્યાર પછી તો તેણે આજ વિચારોનો બહોળો ફેલાવો કરવાનો ધંધો હાથ લીધો અને તેનાં લખાણો વાંચીને અને ભાષણો સાંભળીને સેંકડો માણસો પોતાનો ખોરાક સંપૂર્ણ રીતે ચાવવા લાગ્યા અને સહેજમાં અન્ય તંદુરસ્તીનો લાભ મેળવી શક્યા. આ અનુભવસિદ્ધ વાત દરેક જણે ધ્યાન પર લેવા જેવી છે.

વળી ખોરાક સંપૂર્ણ ચાવવાથી શરીરમાં રહેલા “ સેલિવા ” વગેરે પાચનક્રિયાને મદદ કરતા રસોને, ખોરાક સાથે એકરસ થઈ આ ક્રિયાને સતેજ કરવા તક મળે છે; તેમજ આ ટેવને લીધે ખોરાકનો જોષ્ઠતા સ્વાદ ચાખી આનંદ મેળવી શકાય છે; એટલુંજ નહિ પણ ખોરાક જ્યારે ચવાતો હોય છે ત્યારથીજ આપણે જોને “ પાચન રસ ” (એપિટાઇટ જ્યુસ) કહીએ છીએ, તે પેટમાં પડવા માંડે છે અને એ રીતે ખોરાક એકરસ થઈ પેટમાં જતાંની સાથેજ તેને પચાવવાની શરૂઆત કરવા પેટ તૈયાર થઈ જાય છે. આ પ્રમાણે લેવાયેલો ખોરાક પાચન કરવા પણ ઘણાજ થોડો વખત લાગે છે અને તંદુરસ્તીમાં પાચનશક્તિ સતેજ હોવાને લીધે ઠાઠ પણ જાતનો સડો પેસવા પામતો નથી; પરંતુ જ્યારે ખોરાક સંપૂર્ણ રીતે ચવાયા પહેલાં પેટમાં દાખલ થાય છે, ત્યારે આપણી પાચનક્રિયા કાંઈક મંદ થાય છે અને ખોરાક એજ સ્વરૂપમાં જોષ્ઠએ તે કરતાં વિશેષ વખત સુધી પેટમાંજ પડી રહે છે. આમ ચવાથી વખતસર જૂખ ભાગતી નથી અને પેટમાં દુખાવો થઈ અનેક રોગોનો જન્મ થવા પામે છે.

ચાવવાની ક્રિયાને પેટમાં રહેલાં આંતરડાં સાથે પણ સીધો સંબંધ હોય છે. આ ક્રિયા એકલા પેટનેજ તેનું કામ કરવા સતેજ કરે છે એટલુંજ નહિ, પણ જ્યાં જ્યાં ખોરાકનાં પરમાણુઓને ફરવું પડે છે, તે સઘળા અવયવોને ઉત્તેજિત કરી બળવાન બનાવે છે.

માટે શરીરની તંદુરસ્તી જાળવવા તથા વિશેષ પ્રમાણમાં પ્રાપ્ત

કરવા ઇચ્છનાર દરેક મનુષ્યે, જેમ અને તેમ સત્વર સંપૂર્ણ રીતે ખોરાક ચાવવાની ટેવ પાડવા પ્રયત્ન શરૂ કરવો જોઈએ. આ પ્રમાણે વર્તવાથી વખતોવખત ડોક્ટરોનાં બિલ ચૂકવવાનો કડવો અનુભવ સહેજમાં દૂર થઈ જશે. દરેક સમજી પુરુષે આ ટેવ પાડી પોતાની જાતને તંદુરસ્ત કરી અન્યને પણ તેનો લાભ લેવા પોતાથી બનતો બોધ આપવો. (“ વ્યાયામ ” ના એક અંકમાંથી)

હે હિંદુસ્તાનના વીરપુત્ર ! તું બહાદૂર થા, હિંમતવાન થા, તું હિંદુ છે તે માટે મગરૂર થા ! અને જગતને જાહેર કર કે, “ હું હિંદુ છું, હિંદુસ્તાનમાં જન્મ્યો છું અને દરેક હિંદવાસી હિંદનો આદ્યજી અને ભંગી પણ-મારા ભાઈઓ છે. ”

ઓ હિંદવાસી ! તારી કેડ ઉપર એકમાત્ર લંગોટી રહેલી હોય તોપણ તું ગર્વથી મોટે સાદે કહેજે કે, “ હિંદુનું જીવન એજ મારું જીવન છે; હિંદના દેવોજ મારા ઉપાસ્ય છે; હિંદની સમાજ એ મારા બાળપણનું પારણું, જીવાનીની વિશ્વાસભૂમિ અને ઘડપણની સ્વર્ગસભી કાશી છે. ”

ઓ મારા ભાઈ ! તું જગતને કહેજે કે, “ હિંદુસ્તાનની પવિત્રભૂમિ એજ મારી સ્વર્ગભૂમિ છે અને હિંદુસ્તાનનું કલ્યાણ એજ મારું કલ્યાણ છે. ”

હે ભારતીય ! આ મહામંત્રને તું રાતદિવસ જપ કરજે કે, “ હે લક્ષ્મીપતિ ! હે ગૌરીપતિ ! હે જગદંબા ! મને ખરું પુરુષત્વ આપજો ! હે સર્વ પ્રકારના બળ-ઐશ્વર્યના ભંડાર ! મારી નિર્બળતાનો, મારી બીરુતાનો નાશ કરજો અને મને ખરો મર્દ બનાવજો. ”

—સ્વામી વિવેકાનંદ

૪૧-શાસ્ત્રોક્ત સ્વર્પર* અથવા સ્વાપરિયાની ઓઝસ

હાલ કેટલાક માસથી “અનુભૂત યોગમાલા” નામના પાક્ષિક હિંદી પત્રમાં શાસ્ત્રોક્ત આપરિયા સંબંધી ઘણી ચર્ચા કરવામાં આવી છે. તેમાં કેટલાએક વિદ્વાન વૈદ્યરાજોએ એવું સિદ્ધ કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે કે, અર્પર એટલે તુત્યભેદ અને તે તુત્યભેદ મળતો ન હોવાથી તેને અદલે મોરથૂથુ (તુત્ય) નો ઉપયોગ કરવો. અર્પર એ તુત્યભેદ છે એવું અતાવનારાં પ્રમાણો તેમણે ભાવપ્રકાશ, ધન્વંતરિ-નિધંદુ, રસમંજરી વગેરે ગ્રંથોમાંથી આપ્યાં હતાં. હવે આ આશ-તમાં મોટા મોટા પ્રમાણુભૂત રસગ્રંથોનો આધાર લઇને હું, મારો વિચાર આપ સર્વ વિદ્વાનો સમક્ષ રજૂ કરું છું. પ્રથમ તો રસશા-સ્ત્રમાં અર્પરનાં ક્યાં ક્યાં નામો આપવામાં આવ્યાં છે તેનો વિચાર ઉપયોગી થઇ પડશે.

૧-રસકેજસદં ચૌરં સીસકાકારસત્વકમ્ । રસકામધેનુ ।

આમાં અર્પરનું નામ જસત છે એવું સ્પષ્ટ કહ્યું છે.

૨-સ્વર્પરો નેત્રરોગારી રીતિકૃત્તામ્નરંજનઃ । રસાર્ણવ ।

આમાં રીતિકૃત્ અને તામ્નરંજનઃ એ બે શબ્દોથી નિઃસંદેહ સિદ્ધ થાય છે કે, ગ્રંથકારને જસત અર્થ અભીષ્ટ છે. રીતિકૃત્ એટલે પિત્તળ અતાવનાર. અને તામ્નરંજનઃ એટલે ત્રાંબાને રંગ આપનાર. આ કાર્ય જસતથી થાય છે, પણ તુત્ય અથવા તુત્યભે-દથી થતું નથી.

૩-જસદં દ્વિવિધં પ્રોક્તમ્ જસદં સસ્યકં તથા । ધાતુરત્નમાલા ।

આમાં પણ જસત શબ્દ સાફ લખ્યો છે.

* જયપુર નિ. ભા. વૈદ્ય સંમેલનમાં વૈદ્યરાજ ગ્રંથકલાશ ત્રિભુવનદાસ મુનિએ “શાસ્ત્રોક્ત અર્પર” એ વિષય ઉપર આપેલું વ્યાખ્યાન.

૪-રસકો રસકં ચૈવમસંયજદ કારણમ્ મૃત્તિકાભક્ષીતમઃ
રસતરંગિણી (નવીન) ।

આમાં યજદ કારણમ્ આ શબ્દ આપણું ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે.
આ ગ્રંથકારે જેમાંથી અર્પર ઉત્પન્ન થાય તેવી માટીને અર્પર માની છે.

૫-કાઠિયાવાડ પ્રાંતમાં જસતને ખારીપારી કહે છે, ખારીપારી
શબ્દ અર્પરનો અપભ્રંશ છે.

હવે આપણે અર્પરના મુખ્યધર્મસ્વરૂપનો શાસ્ત્ર મુખાણે વિચાર
કરીએ. રસશાસ્ત્રના અનેક ગ્રંથોમાં લખ્યું છે કે, અર્પરમાંથી કલઘ
જેવું અથવા સીસા જેવું સત્ત્વ નીકળે છે.

૬-લંગામં પતિતં સત્ત્વં સમાદાય નિયોજયેત્ । રસરત્નસમુદ્ભવ ।

આમાં કલઘ જેવું સત્ત્વ નીકળવાનું કહ્યું છે.

૭-સત્ત્વં કુટિલસંકાશં મુચ્યતેનાત્રસંશયઃ । રસાળવ ।

આ પ્રમાણમાં સીસા જેવું સત્ત્વ નીકળવાનું લખ્યું છે.

૮-સન્ધ્વંગાકૃતિગ્રાહ્યમ્ રસકસ્યમનોદ્ધરમ્ । રસરત્નાકર ।

આ ગ્રંથકાર પણ કલઘ જેવું સત્ત્વ નીકળવાનું લખે છે.

૯-તદાસીસોપમં સત્ત્વં પતત્યેવનસંશયઃ । રસપ્રકાશસુધાકર ।

આમાં પણ અર્પરનું સીસા જેવું સત્ત્વ નીકળવાનું માન્યું છે.

જો અર્પરનો અર્થ માત્ર તુત્યભેદ અથવા તુત્ય એવો માનીએ
તો તુત્યભેદ અથવા તુત્યમાંથી નાગવંગ જેવું સત્ત્વ નીકળવાનો કેવળ
અસંભવ છે. તુત્ય અથવા તુત્યભેદમાંથી તો તામ્રજ નીકળે.

૧૦-વળી અર્પરનો એવો સ્વભાવ છે કે, અગ્નિ ઉપર રાખ-
વાથી તેમાંથી ધૂમ નીકળે અને બીજી ધાતુઓની જેમ અગ્નિ ઉપર
સ્થિર રહે નહિ.

અસ્થિરોઽગ્નિગતોઽત્યર્થે દહ્યતે ક્ષણમાત્રનઃ । રસરાજસુંદર ।

૧૧-નાગાર્જુનેનકથિતૌ શુદ્ધૌષ્ઠેષ્ઠરસાશુભૌ ।

શુ. ૬

કૃતૌ યેનાગ્નિસહનૌ રસસ્વર્પર કૌશુભૌ ॥

તેનસ્વર્ણમયીસિદ્ધિરજિંતાનાન્ન સંશયઃ । રસપ્રકાશસુધાકર ।

અર્થઃ—નાગાર્જુને પારે અને અર્પર આ જે રસોને શ્રેષ્ઠ ગણ્યા છે અને આ બન્નેને જે કાઈ અગ્નિ સહન કરે એવા બનાવે તેણે સુવર્ણસિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી એમાં કંઈ સંદેહ નથી.

૧૨-આ નીચેના શ્લોક પણ ઘણા રસગ્રંથોમાં જેવામાં આવે છે.

રસશ્વરસક્રશ્ચોભૌ યેનાગ્નિસહનૌ કૃતૌ

દેહલોહમયીસિદ્ધિર્દાસીતસ્ય ન સંશયઃ । રસરત્નસમુદ્ધય-

રસાર્ણવ ।

રસકામધેનુ, ટોહરાનંદ, આયુર્વેદપ્રકાશ, રસરાજસુંદર.

અર્થઃ—પારાને અને અર્પરને જે અગ્નિ સહન કરે એવા બનાવી શકે તેા દેહસિદ્ધિ અને લોહસિદ્ધિ દાસી છે.

૧૩-રસ કામધેનુમાં પણ અર્પરમાંથી ધૂમ નીકળવાનું લખ્યું છે.

યદિવહ્નો વિનિક્ષિપ્તઃ સ્વર્પરોધૂમવાન્ ભવેત્ । પૃષ્ઠ ૧૫૧

અર્પરનેા એક એવા ગુણ છે કે, તાન્ન આદિ ધાતુઓને રંગ આપે છે. તેમને સુવર્ણસમ પીતવર્ણ બનાવે છે.

૧૪-શુદ્ધ તામ્રં રસં તારં ભવેત્સ્વર્ણપ્રભં યથા । રસરત્નાકર ।

રસાર્ણવમાં તેા તેનું નામજ તામ્રરંજન એવું આપ્યું છે.

હવે અર્પરના વર્ણ અને સ્વરૂપનેા વિચાર કરીએ. કેટલાક રસગ્રંથોમાં તેના વર્ણ પીત લખ્યો છે અને કેટલાક આચાર્યોનેા મત છે કે, શોધન પછી તે પીતવર્ણ થાય છે.

૧૫-કટુકાલાવુનિર્યાસેનાલોહ્યરસકંપચેત્ ।

શુદ્ધોદોષવિનિર્મુક્તઃ પીતવર્ણસ્તુ જાયતે । રસાર્ણવ ।

અર્થઃ—કડવી તૂમડીના રસમાં અર્પરને પકાવવું તેથી શુદ્ધ દોષરહિત પીતવર્ણ થાય છે.

૧૬-પારદટુંક પંકઃ સ્યાદ્ દ્વિપલંપીતસ્પર્શમ્ । આયુર્વેદ પ્રકાશ ।

આમાં પીતવર્ણ-અર્પરનો પ્રયોગ કર્યો છે.

જો કે લાવપ્રકાશમાં અર્પરના ગુણ તુલ્યસમાન લખ્યા છે તોપણ અન્ય ગ્રંથો જેવાથી એવું દેખાય છે કે, અર્પરમાં તુલ્યથી જુના બીજા ગુણો છે.

૧૭-રસકઃ સર્વમેહઘ્નઃ કફપિત્તવિનાશનઃ ।

નેત્રરોગક્ષયઘ્નશ્ચ લોહપારદરંજનઃ ॥

ત્રિદોષઘ્નં ચ તત્સત્ત્વં નેત્રરોગવિનાશનમ્ । રસકામધેનુ ।

૧૮-ત્રિદોષજિહ્વિત્તકફાતિસાર ક્ષયજ્વરઘ્નોરસક્રોતિરૂક્ષઃ ।

નેત્રામયાનાં પ્રકરોતિ નાશં સ્યાદ્રંજકઃ કામલનાશનશ્ચ ॥

રસરાજસુંદર ।

અર્થ:-અર્પર સર્વ પ્રમેહને મટાડે છે તથા નેત્રરોગ, ક્ષયરોગ અને કફપિત્તનો નાશ કરે છે. તામ્ર તથા પારદનું રંજન કરે છે. (તેને રંગ આપે છે.) તેનું સત્ત્વ ત્રિદોષ તથા નેત્રરોગનો નાશ કરે છે.

લાવપ્રકાશે અર્પરના જે વામક અને બેદક ગુણો લખ્યા છે, તેનો આમાં ધસારો પણ નથી અને તુલ્યના ગુણોથી ભિન્ન બીજા ગુણોનું વર્ણન છે.

૧૯-અર્પરમાં નવીનજ્વર મટાડવાનો વિલક્ષણ ગુણ છે.

ત્રિઃસપ્તજંભજલભાવિતસ્પર્શસ્ય

ચૂર્ણં નિશોત્થનવનીતવિમર્દિતં સ્યાત્ ।

ઘણદ્વયં હરતિશર્કરયાનુપાનં

સઘોજ્વરંજ્વરમુરારિરસશ્વપુંસામ્ ॥ નિઘંદુરત્નાકર ।

અર્થ:-તામ્ર માખણમાં અર્પરનું મર્દન કરી તેને એકત્રીસ વાર લીંધુના રસની ભાવના આપવી. આ જ્વરમુરારિ નામનો રસ જે વાલ પ્રમાણમાં સાકરના અનુપાન સાથે આપવાથી નવીન જ્વરને મટાડે છે.

આમાં નવજ્વર મટાડવાનો શુભ અર્પણમાં હોવાનું લખ્યું છે. હવે લઘુમાલિની વસંત જે બે ભાગ અર્પણ અને એક ભાગ સફેદ મરીને માખણ તથા લીંબુના રસમાં ઘૂંટવાથી બને છે, તેના શાબ્દોક્ત ગુણોને પણ લક્ષમાં લેવા જોઈએ.

૨૦-જીર્ણે જ્વરે ધાતુગતેતિસારેરક્રાન્વિતેતક્રમભેવિકારે ।

ધોરઘ્યથે પિત્તમથે ચ દોષે વહ્નદ્વયં દુગ્ધયુતં ચ પથ્યમ્ ॥

પ્રદરંનાશયત્યાશુતથાદુનાર્મશોણિતમ્ ।

વિષમં નેત્રરોગં ચ ગર્જેદ્રપિવકેસરી ॥

વસંતોમાલિનીપૂર્વઃ સર્વરોગહરઃ શિશોઃ

ગર્મિણ્યૈસઘ્નદેયોવૈજયંત્યાઃ પુષ્પકૈઃ સહ

સર્વજ્વરહરઃ શ્રેષ્ઠો ગર્ભપોષણ ઉત્તમઃ ॥ યોગરત્નાકર ॥

અર્થઃ—આ માલિની વસંત જીર્ણજ્વર, ધાતુગતજ્વર, રક્તાતિસાર, રક્તાવિકાર, અતિશય પીડાવાળો પિત્તદોષ-એમાં બે વાલ આપવો અને દૂધસહિત પથ્ય આપવું. તે પ્રદરને તથા અર્શના લોહીને મટાડે છે અને જેમ સિંહ હાથીનો નાશ કરે છે તેમ વિષયનેત્ર રોગોનો નાશ કરે છે. આ માલિની વસંત બાળકોના સર્વ રોગોનું હરણ કરે છે. ગર્ભિણીને જામના ફૂલ સાથે આ દવા આપવી. આ શ્રેષ્ઠ રસ સર્વજ્વરનો નાશ કરનાર તથા ઉત્તમ રીતે ગર્ભનું પોષણ કરનાર છે. હવે આ રસમાં આપણે જે અર્પણના સ્થાનમાં તુલ્ય ભરમ નાખીએ તો શું ઉપર કહેલા સર્વ ગુણો થવાનો સંભવ છે ? વળી મોરંથૂથુ જેવી વામક, બેદક અને જીવ ગભરાવનાર વસ્તુ બે વાલ પ્રમાણમાં બાળકોને અને ગર્ભિણીને આપી શકાય ? તે શું ગર્ભનું પોષણ કરે ?

૨૧-તુલ્યં ટંકણસૂતર્ણવિષં સ્યાદ્ગંધકં તાલકં ।

સર્વં સ્વતમેવિમર્શઘટિકાંતત્કાર વહ્નીરસૈઃ ॥

ગુંજૈકાગુટિકાસુશર્કરયુતાસજ્જીરકેણથવા ॥

एकीद्वित्रचतुर्थशीत हरणः शीतांकुशानामतः योगरत्नाकर

અર્થ:—મેરથુશુ, ટંકશુ, પારો, અર્પર, વછનામ, ગંધક, હડ-
તાળ, આ સર્વ વસ્તુઓ શુદ્ધ લખ પ્રથમ કળ્લલી કરી, બીજી વ-
સ્તુઓ મેળવી એક ઘડી સુધી કારેલીના રસમાં ઘૂંટવું. પછી ગુંગ
પ્રમાણુ ગોળા બનાવી સાકર કે જીરાના અનુપાનમાં તે આપવી. આ
શીતાંકુશ નામનો રસ એકાદિક, ધ્યાદિક, યાદિક, યાતુર્થિક અને
શીતજ્વરોનો નાશ કરે છે.

આ શીતાંકુશ નામના રસમાં અર્પર અને તુત્ય આ બન્ને
વસ્તુઓ વાપરી છે તેથી સિદ્ધ થાય છે કે, આ બન્ને વસ્તુઓ એક
નથી તેમજ એકને બદલે બીજી પણ વાપરી શકાય નહિ.

૨૨-વળી રસશાસ્ત્રવેત્તા પંડિત યશોધરે પોતાના રસપ્રકાશ સુ-
ધાકર નામના ગ્રંથમાં અર્પરની શુદ્ધિ લખી છે તે નીચે પ્રમાણે:—

कांजिकेवायतक्रेवानृमूत्रेमेघमूत्रके ।

द्रावितोढालितः सम्यक्स्वर्परः परिशुध्यति ॥

રસપ્રકાશસુધાકર ।

અર્થ:—અર્પરને સારી રીતે ગાળીને કાંજીમાં, છાશમાં, માણુ-
સના મૂત્રમાં તથા ઘેટાના મૂત્રમાં ટાળવું. એ પ્રમાણે કરવાથી અર્પ-
રની સારી રીતે શુદ્ધિ થાય છે. આમાં ગાળવાનું અને ટાળવાનું
જે લખ્યું છે તે ધાતુઓનું બની શકે પણ તુત્ય અથવા તુત્યભેદનું
બની શકે નહિ.

ઉપર આપેલાં બધાં પ્રમાણોથી એવું સિદ્ધ થાય છે કે, અર્પર
શુદ્ધનો અર્થ જસત અથવા જેમાંથી જસત ઉત્પન્ન થાય છે તેવી
માટી અથવા પથ્થર એવો માનવો જોઇએ.

અર્થમાં ભ્રમ થવાનું કારણ

ખરી વસ્તુસ્થિતિ એવી છે કે, અર્પર શુદ્ધના બે અર્થ છે.

૧-જસત, ૨-અર્પર તુત્ય. આ પ્રમાણે હોવાથી આ સર્વ મતભેદ ઉત્પન્ન થયો છે.

સ્વર્પરં દ્વિવિધં પ્રોકં જસવં સસ્યકં તથા । ધાતુરત્નમાલા ।

અર્થ:-અર્પર જે પ્રકારનું. એક જસદ અને બીજું તુત્યભેદ. રસકામધેનુમાં તુત્યના જે ભેદ કહ્યા છે. એક મયૂરતુત્ય (મોરથૂથુ) અને બીજો ભેદ અર્પરીતુત્ય. તુત્ય તુ દ્વિવિધં પ્રોકં માયૂરં સ્વર્પરં તથા । આ જે પ્રકારમાં મોરથૂથુ તો સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ છે; પણ બીજો તુત્યભેદ કહ્યો છે તેનો કાઠ આચાર્યે, ગ્રંથકારે કે ટીકાકારે સ્પષ્ટતાથી નિર્દેષ કર્યો નથી કે તે કયું વસ્તુ છે.

મારી કલ્પના એવી છે કે, જે વસ્તુને ફિરંગદાના દાનહ ફરંગ કહે છે, તે આ બીજો તુત્યભેદ હોવો જોઈએ. તેમ માનવાનાં કારણો પણ છે. ફિરંગદાના મેઝા લીલા રંગની વસ્તુ છે. સાફ લોખંડ ઉપર લોખુનો રસ લગાડી જો ફિરંગદાના ધસવામાં આવે તો ત્રાંખાનો કસ આવે છે. એટલે જેમ મોરથૂથુમાં તામ્ર છે તેમ આમાં પણ છે. હવે પ્રશ્ન એવો ઊભો રહે છે કે, જ્યાં અર્પર કે રસક શબ્દ વાપરવામાં આવ્યો હોય ત્યાં કઈ વસ્તુનો ઉપયોગ કરવો ? જસતનો કે અર્પરી તુત્યનો ? ઉપર કહેલાં લઘુભાષિની વસંતનો વિચાર કરીએ. તેના ગુણોમાં લખ્યું છે કે, જીર્ણવર, ધાતુગતજ્વર, અતિસાર, રક્તાતિસાર, પિત્તજન્ય દોષ, સ્ત્રીઓનો પ્રદરરોગ, રક્તાર્શ એ સર્વ રોગોને મટાડે છે. સર્વ પ્રકારના જ્વરોને દૂર કરે છે. વિષમ નેત્રરોગનો નાશ કરે છે. આ રસ જાળના ફૂલની સાથે ગર્ભિણીને આપવો. તે ઉત્તમ રીતે ગર્ભનું પોષણ કરે છે અને બાળકોના સર્વ રોગોનો નાશ કરે છે. તે જે વાલ પ્રમાણમાં આપવો, પથ્યમાં દૂધ આપવું. શાસ્ત્રમાં તુત્યના ગુણ વામક, લેખન અને કફ તથા પિત્તનો નાશ કરનાર (વમનદારા) એવા લખ્યા છે. આ બાબતનો વિચાર કરતાં સ્પષ્ટ જણાય છે કે, મોરથૂથુ જેવી તીવ્ર વસ્તુ ગર્ભિણી તથા બાળકને આપવા-યોગ્ય નથી. શું જે વાલ પ્રમાણમાં આપવાથી તુત્યભરમ કે શુદ્ધ

હરિનામરૂપી રસાયણ સાથે પાળવાનું પથ્ય ૧૬૭

તુલ્ય અતિસાર કે રક્તાનિસારને મટાડી શકે છે ? અથવા શું તે આળક અને ગર્ભિણીને પોષણ આપી શકે છે ? આવા વિચાર કરવાથી સિદ્ધ થાય છે કે, આ પ્રયોગમાં જસતની માટી કે જસતની ભસ્મનો ઉપયોગ કરવો ઉચિત છે. જસતના પૌષ્ટિક ગુણો આયુર્વેદ અને આંગલ પદ્ધતિમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. આ પ્રમાણે સુવર્ણમાલિની વસંતનો વિચાર કરીએ. આ પ્રયોગ જ્વરપ્રકરણમાં લખવામાં આવ્યો છે. વૈદ્યગણ શક્તિ વધારવા માટે તથા ક્ષયાદિ રોગોમાં છુદ્ધ કાર્ય માટે તેનો ઉપયોગ કરે છે. આમાં પણ જસતનો ઉપયોગ કરવો ઉચિત છે. આવા પ્રયોગમાં ઘણા વૈદ્યો જસતની ભસ્મ કરીને વાપરે છે. બીજા કેટલાક વૈદ્યો જસતની માટી જેને અંગ્રેજીમાં કાલામિના પ્રિપેરેટ કહે છે તે વાપરે છે. આ માટી તે એક પ્રકારની જસતની ભસ્મજ છે. તેને અંગ્રેજીમાં “ હમથેર કારબોનેટ ઓફ ઝીન્ક ” એવું બીજું નામ આપવામાં આવ્યું છે; માટે આવા પ્રયોગોમાં તે વાપરવામાં કંઈ પણ શંકા કરવા જેવું નથી.

(“ વૈદ્યકલ્પતરુ ” ના એક અંકમાંથી)

૫૦-હરિનામરૂપી રસાયણ સાથે પાળવાનું પથ્ય

(સંત હરિદાસકૃત)

(એસા ધ્યાન શિવ હરિહર કા ધરકર આસન વાઘંબર કા-એ રાગ)

હરિનું નામ રસાયણ સેવે પણ જો પથ્ય પળાય નહિ,
નામરટણનું ફળ નવ પામે ને ભવરોગ ટળાય નહિ. ૧
પહેલું પથ્ય અસત્ય ન વદવું નિંદા પરની થાય નહિ,
નિજ વખાણ કરવાં નહિ સુણવાં વ્યસન કશુંયે કરાય નહિ. ૨

- હરિજનને દુભાય ન જરીયે હરિજન નિંદા થાય નહિ,
ખળ આગળ હરિનામ તથા ગુણ બૂલે પણ વરણાય નહિ. ૩
- હરિહર માંહે ભેદ ગણીને વિતર્કવાદ વદાય નહિ,
વેદશાસ્ત્ર આચાર્યવરોનાં વચનો ઓળંગાય નહિ. ૪
- નામતણા અતુલિત મહિમાને વ્યર્થ વખાણ ગણાય નહિ,
છે હરિનામ હવે ડર શો એમ જાણી પાપ કરાય નહિ. ૫
- છે હરિનામ હવે ડર શો એમ નિજ કર્તવ્ય તજાય નહિ,
નિજ વર્ણાશ્રમ ધર્મ સાચવી દુર્જનસંગ સજાય નહિ. ૬
- પરનારી માતા સમ લેખી કદી કુદૃષ્ટિ કરાય નહિ,
ત્યમ, પરધન પાષાણ ગણીને નિજ અભિલાષ ધરાય નહિ. ૭
- જીવ સધળા હરિના જાણીને કામને કષ્ટ અપાય નહિ,
મન-વાણી-કાયાથી કામનું કિચિત્ કૂકું થાય નહિ. ૮
- હું હરિનો હરિ છે મમ રક્ષક એહ ભરંસો જાય નહિ,
જે હરિ કરશે તે મમ હિતનું એ નિશ્ચય બદલાય નહિ. ૯
- ધતર નામ સરખું સાધારણ હરિનું નામ ગણાય નહિ,
લૌકિકધર્મની સાથે નામને કદીયે સરખાવાય નહિ. ૧૦
- કયું, કરું છું ભજન આટલું જ્યાંત્યાં વાત કરાય નહિ,
હું મોટો મુજને સૌ પૂજે એ અસિમાન ધરાય નહિ. ૧૧
- આ સૌ પથ્ય હૃદયમાં રાખી કદીયે પણ ભુલાય નહિ,
નામરસાયણ સુખથી સેવે તો તે એજે જાય નહિ. ૧૨
- સ્વરૂપ કાળમાં સિદ્ધિ મેળવે ત્યાં સદેહ જરાય નહિ,
શ્રી હરિદાસ તથા સ્વામીને મળતાં વાર જરાય નહિ. ૧૩

૫૧-દર્દીઓને સલાહ

(સલાહકાર:-શ્રી. બ્રહ્મચારી આત્માનંદ ત્રિવેદી)

મૂત્રાઘાત (પેશાબ બંધ થઈ જવો)

આ દરદ જે વખતે ઊપડે છે તે વખતે દરદીનો પ્રાણ છૂટી જશે એવો બનાવ બની જાય છે અને થાય છે પણ તેમજ કે, ઘણો વખત થઈ જવાથી દરદી દેહ છોડી પણ દે છે. આવાં દરદોમાં બિલાયતના મોટા પાસ થયેલા (એમ. બી. બી. એસ.) ડોક્ટરો ફક્ત ઓપરેશન અને ઈન્જક્શન મુકાવવા માટે ભલામણ કરે છે કે, ત્યાર-સિવાય મટશેજ નહિ; પણ અમારા ઇડિયાની વનસ્પતિમાં શું ગુણુ છે તે જ્યારે અધેર જંગમોમાં બટકે ત્યારેજ સમજી શકાય એમ છે. જુઓ સાહેબો, નીચેનો સહેલોસટ જેવો ઉપાય છે.

કાપડ બનતા અગર કપાસ પીલતા એંજિનમાં જ્યાં સ્ટીમ તૈયાર થાય છે, ત્યાં પાણીનો ખાર બાકે છે. તે ખારમાંથી એક ચોખાપુરથી ચણેડીપુર સુધી રોગીનું બળાબળ જોઈ પાણી સાથે આપવાથી વગરઇજાએ તરત પેશાબ છૂટે છે અને સળી મૂકવાની જરૂર રહેતી નથી. આ ખાર ઘણો ઉત્તમ છે.

ખરોલ (પ્લીહા) ખરોડ

આ ખરોલ નામનું દરદ તાવ આવવાથી ઊપડી આવે છે અને દરદીના પેટમાં જણે પથ્થર ધાલ્યો હોય તેમ થઈ જાય છે અને રિખાઈને મરણતુલ્ય થઈ જાય છે. તો તેનો અનુભવસિદ્ધ ઉપાય બનાવી વાપરીને દુઃખથી પીડાતાઓ માટે જાહેર જીવનમાં મૂક્યો છે.

ખડખૂયાની છાલનો ક્ષાર (ક્ષાર કાઢવાની રીત વૈદ્યને પૂછી લેવી) કાઢીને તે ક્ષાર અર્ધી રતીની માત્રાથી દરરોજ ઊંટડીના મૂત્રમાં અથવા ગરમ પાણીમાં જમ્યા પછી-ખોરાક પચી ગયા પછી અથવા સવારમાં લેવાથી ગમે તેટલી જૂની ખરોલ હોય તોપણ સાત દિવસમાં મટી જાય છે. માત્રા ઉમરના પ્રમાણમાં અર્ધી રતીથી બે રતી સુધી લેવી જેથી મટી જશે. ઇતિ શિવમ.

સંગ્રહણી

અસાધ્ય સંગ્રહણીનો અનુભવસિદ્ધ ઉપાય:-સંચળખાર તોલો ૧, અદીણ તો. ૧, ભંચી હિંગ તો. ૧, એક કળાનું છોલેલું લસણ તો. ૧, સૂંદનો વસ્ત્રગાળ ભૂડો તો. ૧ એ બધાં ઔષધોને સાથે વાટી કાગદી લીંબુના રસમાં ખૂબ ઘૂંટી એક એક વાલની ગોળા કરવી. સવારસાંજ ગાયના દહીં સાથે અગર છાશ સાથે અગર પાણી સાથે એકેક ગોળા ખાઈ જવી, જેથી જૂના કે નવા ઝાડા, દોષજન્ય અતિસાર, આમાતિસાર, રક્તાતિસાર, મરડો, વાયુ, કૃમિના ઝાડા અને વેદો અને ડોકટરોએ ત્યાગ કરેલી એવી અસાધ્ય દરેલી સંગ્રહણી ઉપર કદી નિષ્ફળ ન નીવડે એવો અને પંચામૃત પરપટી તથા ગ્રહણી કપાટરસ, જે રોગી ઉપર નિષ્ફળ નીવડેલા તેવા ઘણા રોગીઓ આ ગોળાથી સારા થયા છે. પરંતુ:-ઘઉંનો ખોરાક, વાસી અન્ન, ખીચડી, કઠોળ, દૂધ અને મૈથુન, એટલાંનો ત્યાગ કરવો. પથ્ય:-છાશ, સાઈ જૂના ચોખા, સિંધવ, શરૂં, મરી એટલું ખાઈ શકાય છે.

ખાંસી, શ્વાસ અને દમ

આ ઉપાય ધરડા, જીવાન, બાળક વગેરે પીડાતાઓને આશીર્વાદરૂપ થઈ પડે છે. બનાવીને વાપરો, પછી જીઓ કે તે શું કામ કરે છે !

ગોળીની બનાવટ

લીંડીપીંપર બંગાળી તો. ૫, સફેદ મરી તો. ૫, શુદ્ધ વછનાગ તો. ૨, આ ત્રણ વસ્તુ બારીક ખાંડી ચૂર્ણ કરી કપડછાણ કરવું પછી કાળીદ્રાક્ષ તો. ૫, દળિયા કાઢીને લેવી અને તેમાં કાળી તમાકુનાં ડાંખળાંની રાખ (કોયલા) કરવી. એ સર્વે વસ્તુનું મિશ્રણ કરી તેમાં એલચી, જાયફળ, લવિંગ, એ ત્રણે એકેક તોલો નાખી ખૂબ ઘૂંટી ગોળી મગના દાણા જેવડી બનાવી તેમાંથી સવાર-સાંજ એકેક ગોળી ગરમ પાણી સાથે લેવી. કફ છૂટો થઇ ખાંસી મટી જશે. તે લાખો વખત લેવાથી શ્વાસ, દમ સારો થઇ જશે.

(દૈનિક “હિંદુસ્તાન”ના એક અંકમાંથી)

૫૨-લોરાકમાં ઉતરતું વાસણનું ઘેર

(લેખક:-શ્રી. મોહનલાલ માણેકલાલ ઝવેરી)

જુદી જુદી ધાતુઓનાં વાસણો ઉપર ખોરાકની વસ્તુઓની શી અસર થાય છે અને એ વાસણોની ધાતુ એ ખોરાકમાં કેટલે અંશે ઓગળે છે, તે સંબંધમાં કેટલીક ગણવાનું હકીકત અમે-રિકાના સરકારસંબંધી અને ફોનાના મુરખ્યા વગેરે બનાવવાના વિષ-યોને લગતા એક માસિકના જન્યુઆરીના અંકમાં એક લેખ આ-વેલો, તેના ઉપરથી નીચેના લેખ ઘડી કાઢવામાં આવ્યો છે. એ લેખ ન્યૂ જરસી અને પેન્સિલવેનિયાના રોટ કેમિસ્ટ અને ન્યૂયો-ર્કના ખોરાક તપાસનારા કેમિસ્ટ શ્રી. આર. ઓ. બ્રુક્સ. બી. એસ. સી.એ લખેલો છે.

કટીંસ બે કેમિકલ કંપનીમાં ફોના રસ, સરકો વગેરે એક પીપમાંથી બીજા પીપમાં લઈ જવા માટે નળ, વાલ્વ અને કોક અનેક ધાતુઓના વાપરી જોવામાં આવ્યા અને કેટલીક ધાતુઓને વાસ્તે તે તેના બનાવનારાઓએ ખાતરી આપેલી કે, એ ધાતુઓ ઉપર ખટાશની કશીજ અસર થતી નથી. ધાતુઓનાં કેટલાંક મિ-શ્રણો બાબત મોટી મોટી ગહેરખબરો આપીને એમ કહેવામાં આવે છે કે, એ ધાતુઓ ઉપર ખટાશની કશીજ અસર થતી નથી; પણ પોલ હેસાક નામનો એક સરકારસંબંધી રસાયનશાસ્ત્રી કે જેણે ઘણાં કારખાનાં બાંધ્યાં છે તે કહે છે કે, એવી એકેએક ધાતુ મીઠાં ફોના માંહેલી સહેજ ખટાશને લીધે પણ ખવાઈ જાય છે અને તેથી દરેક જગાએ હવે ધાતુને બદલે કડક રબર વાપરવું પડે છે. સરકો બનાવનારાં અને ફોનાના રસ, મુરખ્યા વગેરેના વેપાર કરનારાં સ-બળાં મોટાં મોટાં કારખાનાંઓ હવે કોઈ પણ જાતની ધાતુને બદલે રબર અને લાકડુંજ વાપરે છે. વાસણો, નળ, પંપ, ટાંકીઓ, બ-

ધુંજ રખરનું બનાવવામાં આવે છે અને હાલ તરતને વાસ્તે એમ મનાય છે કે, રખરથી શરીરને નુકસાનકારક કોઈ પરિણામ ખોરાકની કોષ વસ્તુમાં આવતું નથી.

દરેક ધાતુ ખોરાકમાં રહેતી સહેજ પણ ખટાશમાં ઓગળે છે અને તે ખોરાકની સુગંધ, તેનો રંગ અને તેનો સ્વાદ, એ ત્રણેને બગાડે છે; એટલુંજ નહિ પણ સ્વાસ્થ્યને એથી ઘણું નુકસાન થાય છે. કારખાનાંઓમાં મોટે જથ્થે તૈયાર કરાતી ખોરાકની વસ્તુઓમાં અમુક પ્રમાણથી વધારે ઓગળેલી ધાતુનો ભાગ જણાય તો તે ખોરાક નષ્ટ કરવાની અને તેવો ખોરાક વેચનારાને ફેજદારી કાયદા પ્રમાણે સજા કરાવવાની વ્યવસ્થા સુધરેલા દેશોમાં કડકપણે જાળવવામાં આવે છે.

દાખલા તરીકે પારસીઓ, મુસલમાનો અને અંગ્રેજો જે જિલ્લેટિનની જેલી બનાવીને ખાય છે, તેમાં જો એક લાખ ભાગે ત્રણજ ભાગ તાંબુ ઓગળેલું જણાય, તો તે જિલ્લેટિન નષ્ટ કરવામાં આવે છે. જો જસતનાં વાસણોમાં અથવા જસત ચઢાવેલાં લોખંડનાં પતરાંની ગેદેનાઘડક ટાંકીઓમાં જિલ્લેટિન બનાવવામાં આવ્યું હોય અને તેમાં એક લાખ ભાગે માત્ર દશ ભાગ જસત ઓગળ્યું હોય તો તે જિલ્લેટિન નષ્ટ કરવામાં આવે છે અને તેના બનાવનારને સજા કરાવવામાં આવે છે. આપણે અહીં ફેરીનો રસ, જીવન અથવા બીજાં ચાટણો, મુરખ્યા વગેરે દીનના ડબ્બાઓમાં પેક કરીને વેચાય છે તેમ, સુધરેલા દેશોમાં સહેલાઈથી વેચી શકાતું નથી. અમેરિકાના ક્રૂટ ઇન્સ્પેક્શન ડિસિશન નં. ૧૨૬ પ્રમાણે દીનના ડબ્બાઓમાં પેક કરેલા ખોરાકમાં જો એક ભાગે ત્રીસ ભાગ દીન (કલખ) ઓગળ્યું હોય તો તે નષ્ટ કરવામાં આવે છે. અહીં તો જીવનના ડબ્બાની અંદરની કલાઈજ નહિ, પણ લોખંડ સુધ્ધાં ઓગળીને ડબ્બાની અંદર પા પા ઇંચ જેટલું જીવન કાળાશ પડતા રંગનું થઇ ગયેલું હોય, એવા ડબ્બા વેચાતા આ લેખકે નજરે જોયેલા છે.

વિલાયતી ખોરાકીના ડબ્બાઓ પછી આવજી બંગાડવાળા હિંદુ-સ્તાનમાં ઢગલાખંધ વેચાય છે. બેકિંગ પાઉડર એટલે પાઉ, બિસ્કૃટ વગેરે બનાવનારાઓ લોટ બાંધીને તેમાં આથો લાવવા વાસ્તે જે સફેદ ખાર-બેકિંગ પાઉડર-વાપરે છે તે ઘણી વખત સીસાના ખાં-રના ભેગવાળો હોય છે અને એક લાખ ભાગે બે ભાગ સીસાનો ખાર મળેલો હોય, તોપણ તેવો બેકિંગ પાઉડર સુધરેલા દેશોમાં દાખલ સુખમાં થવા દેવામાં આવતો નથી તો વેચાય તો ક્યાંથીજ ! અહીં તો કલાર્મ કરનારાઓ કલાઇની સાથે સારી પેઠે સીસું મેળવી તેનાથી વાસણોને કલાઇ કરી જાય છે અને ગામડાના તેમજ શહે-રના નિર્દોષ વસનારાઓ અજાણતાં રસોઇમાં ઝેર ખાય છે.

શહેરોના હેલ્થ ઓફિસરોએ આવા ઝેર ખવડાવનારાઓની કદી પછી ખચર લીધી હોય એવું હિંદુસ્તાનમાં વર્તમાનપત્રોમાં વાંચવામાં આવ્યું નથી. એક રીતે નહિ પણ હજારો રીતે શહેરોની અંદર મોટા પગાર ભેતા તંદુરસ્તીના સાહેબશાહી અમલદારોની આંખમાં ધૂળ નાખીને ઝેર ફેલાવવાનું કામ વેપારીઓ, કારીગરો, ખોરાકી વેચના-રાઓ, ડોક્ટરો, સુગંધીદાર પદાર્થો વેચનારાઓ, રંગ વેચનારાઓ, દવા વેચનારાઓ અને એવાજ બીજા અનેક જણ અનેક રીતે કરે છે અને કોઇ પણ તંદુરસ્તીના અમલદારમાં એટલી હિંમત આવેલી જેવામાં આવી નથી કે, તે આવા એકાદ પણ ખુનીને પકડીને સજા કરાવે ! ! સડેલું ખજૂર અથવા સડેલા ઘઉં વેચનારાને સુરત અને દિલ્હીના તંદુરસ્તીના અમલદારે કનડીને ખજૂર અને ઘઉં ફેંકાવી કે દટાવી દીધાનું સાંભળ્યું છે, પણ વિલાયતી વેપારી અથવા તો ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ઝેર ફેલાવનાર એકે માણસને કોઈ અમલદાર પકડતો નથી.

ઝેર ફેલાવવાનું કામ કરનારા દૂધવાળાઓ તો મુંબઇ જેવા શહેરમાં પણ હોએક વેપાર ચલાવે છે, જ્યારે નયું પાણી મેળવ-નાર પણ અગ્રેજ ન જાણનાર પરદેશી ભૈયો ઇન્સ્પેક્ટરને આજીજી

ન કરે, તો માર્યો જાય છે. ટંકણખાર અને ફેર્મેટી હાઈડ અને બીજા અનેક પ્રકારની વસ્તુઓ મેળવેલું દૂધ મોટાં શહેરોમાં છડેચોક વેચાય છે; પણ એ આગળ વધેલા, સબ્યતા શીખેલા અને કાયદા-માંથી કેમ છટકવું તે જાણનારા વેપારીઓનું નામ દેવાની કાંઈની તાકાત નથી. નેશનલ બેંચી વીકમાં પણ દૂધમાં ઊડેલી ધૂળના રજ-કણો બતાવવા વાસ્તે ફીલ્ટર પેપરો (ચપટી ધૂળ ઉમેરીને) બગાડવામાં આવ્યાં હતાં અને આ લેખક આખા રોલમાં ચક્ષમાં પહેરીને ખૂણે ખૂણે શોધી વળ્યો; છતાં દૂધમાં મેળવાતાં આવાં ઉપર કહેલાં અંગ્રેજી ઝેરોનું દિગ્દર્શન કરાવનારું કશુંયે તેના જોવામાં આવ્યું નહિ ! બેંચી વીકની વ્યવસ્થાપક સમિતિમાં એક કરતાં વધારે રાજ-માન્ય ડોક્ટરો હોવાનું આ લેખક સારી રીતે જાણે છે; છતાં અજ-યબીની વાત છે કે, ડોક્ટરોને દૂધમાં મેળવાતી ઝેરી વસ્તુઓ બાળ-મરણ અને બાળકોની માંદગીમાં કારણબૂન જણાત્ર નથી. શું એના પરથી એમ સમજવું કે, દ્વિરખમ્યેન પાત્રેણ સત્યસ્યાપિદિતં મુક્ષમ ?

કાંઈ એમ ધારવાની જૂલ ન કરે કે, વાસણની ધાતુ માત્ર ખટા-શથીજ ઓગળે છે. જસતને ઓગાળવાને ગરમ પાણી પણ બસ છે. બોમ્બરમાં જસતના પતરાના કટકા નાખવામાં આવ્યા હોય, તો તે ઊના પાણીમાં ઓગળતાં પાણીમાંનો હાઇડ્રોજન છૂટો પડી આખા બોમ્બરને ફાડી નાખે છે. આવા દાખલા સત્તાવાર રીતે નોંધાયેલા છે. ગેંદવેનાઈઝ કરેલી લોખંડની બાલ્ટીઓ અને ટપ્પ કદી ચૂસે ચ-હાવતા નથી, છતાં માત્ર ઠંડા પાણીમાંજ તેનું જસત વખત જતાં ખવાઈ જાય છે. એજ પ્રમાણે ગેંદવેનાઈઝના પતરાની ટાંકીઓમાં તૈયાર કરવામાં આવેલાં શરબતો, ચાટણો, મુરખા, સરકા, આસવો, અથાણાં અને માખણ, તેજ વગેરે બધામાં જસતનું ઝેર વ્યાપે છે. ઈંડાંમાં જરાયે ખટાશ હોતી નથી, છતાં જસતના વાસણમાં રાખવામાં આવે તો ઈંડાંની સફેદી વગેરે ઝેરી બને છે ને હજારો રૂપિયાનો એવો માલ સુધરેલા દેશોના તંદુરસ્તીના અમલદારો દરિયામાં

હોમાવી દે છે.

સફરજન, પીચ, વગેરે મીઠાં ફળોમાં રહેલા મેલિક એસિડ, નારંગી, સ્ટ્રોબેરી, ક્રિસમિસ, ટમેટાં, વગેરેમાં રહેલું સાઇટ્રિક એસિડ તથા દ્રાક્ષ અને આમલીનું તારતરીક એસિડ તો ધાતુઓ ઉપર જખરી અસર કરે છે. જીવનમાં વપરાતાં આમળાંમાં, દ્રાક્ષ અને આમલી કરતાં ઓછું એસિડ (ખટાશ) હોતું નથી અને આ બધી ઉપર જણાવેલી વસ્તુઓ જુદી જુદી ધાતુઓનાં વાસણોમાં રંધાતાં કટાણો સ્વાદ પેદા કરે છે. વિજ્ઞાયતી વટાણા કે જે ડાયાઓમાં પેક થઇને આવે છે તે, લીલા દેખાય એટલા માટે તાંબાના ક્ષારથી રંગવામાં આવે છે. એ રંગવાના કામમાં ઘણેજ થોડો, સ્વાદવગરનો અને અદ્રાવ્ય ક્ષાર વપરાય છે; છતાં સુધરેલા દેશોના તંદુરસ્તીના અમલદારો એ વટાણાને પોતાના દેશમાં પેસવાને નાલાયક અને ઝેરી ગણે છે; તો જે હોટેલો, લોન્જે, વીશીઓ વગેરેના ખોરાકો, સવારથી સાંજસુધી ઉકળતું ચાનું વાસણું અને ચાટણો, અવજેહો, આસવો વગેરે સીસું મેળવેલી કલાઇથી સસ્તામાં કલાઇ કરવેલાં વાસણોમાં અથવા સદંતર કલાઇ વગરનાં તાંબાનાં વાસણોમાં કલાઇસુધી ઉકાળ ઉકાળ દરવામાં આવે છે, તેના ઝેરીપણાની હદ કેટલી હોવી જોઇએ તે સહેલાઇથી સમજાય એવું છે. મુ'બમ્માં રોજનાં હજાર હજાર માણસો જ્યાં જમે છે, એવાં હોટેલો કે લોન્જોનાં દાળ-શાક મુ'બમ્ના હેલ્થ ઓફિસરે કોઇ દિવસ પૃથક્કરણ કરી જોવા લીધાં હોય એવું કોઇએ કદી સાંભળ્યું છે ?

ઈ. સ. ૧૯૨૨ ના જુલાઈ માસના અમેરિકન રિનિગર ઈંડસ્ટ્રી એન્ડ ફૂડ પ્રોડક્ટ્સ જર્નલમાં મિ. બ્રુક્સે લખેલા એક લેખમાં સ્પષ્ટપણે સિદ્ધ કર્યું હતું કે, સરકામાં ચારથી બાર ટકા એસેટિક એસિડ આવે છે અને સરકો સીસાને, તાંબાને, પિત્તળને અને જસતને પણ ઓગાળીને ઝેરી બને છે. દ્રાક્ષાસવ કે જે એક જાતનો સરકોજ છે, તે ક્યાં, કેવી પરિસ્થિતિમાં બને છે, એ જોવા-તપાસવાની આપણી

५३-हृदयोद्गार

(लेखक:-श्री. आशावादी)

भगवन् ! मेरी विनय-अनुनय आप के कर्ण-गोचर होने पर भी निष्फल हुआ ! सारा रोना-घोना वृथा गया ! याचना का मैं सदा से विरोधी था. किन्तु यह समझ कर कि आप जैसे उदार स्वामी के निकट कोई वस्तु अर्पण न होगी. मैंने अपना हठ भी छोड़ा; पर उसका भी कुछ असर न हुआ. आप जैसे धीर-वीर अगमन आलोकों के करुण-कन्दन से कथं विखिलित होते हैं ?

इल-प्राप्ति की मुझे विशेष याद न थी, किन्तु उस की अप्राप्ति ने मेरा चित्त व्यथित कर दिया. जन्म तक याचक नहीं बना था तब तक संतोष था. हाथ पसार कर असह्यल मनोरथ रहने का मैंने आप की अप्रसन्नता का द्योतक समझा-अपनी अयोग्यता का नहीं ! कथों कि श्रुतनी आपने कृपायें की हैं उन में मैं किस के योग्य था !

प्रभो ! आप की दयालुता में सन्देह करना मेरी नीयता थी. तुम्हें सांसारिक लाभ के अर्थ आप को दोगी इहाराणा अपनी भक्ति में कलंक लगाना है. यदि मैं आप के निकट अपने अर्थों का वस्तु अर्पण नहीं मानता, तो आप की कृपा के सम्मुख मेरे लाभ की कोई ऐसी वस्तु नहीं, जिस का आप की प्रसन्नता के लिये मैं सहर्ष त्याग न कर सकूँ. फिर रोना किस बात का ? दुःख और दोगारोपण केवल इसी लिये था कि मैं अपनी मूल से सांसारिक ऐश्वर्य का आप के प्रेम और अनुग्रह का सूचक समझता था. कदाचित् इसी मूल का संशोधन करने के अर्थ आपने मुझे छिन्न वस्तु की सिद्धि से वंचित रक्खा, अथवा इस असह्यलता का यह कारण है कि मैं अपने को आप का कृपापात्र समझता था और आप

મુઝે ઇસ અનુચિત અભિમાન સે મુક્ત કરના ચાહતે હોં. પ્રભો ! આપ ઇસ અભોધ બાલક કે સાંસારિક મિદામ ખિલાકર ખિગાડના નહીં ચાહતે. નહીં, નહીં, આપ અપને પ્રિય શિષ્ય કે શાયદ યહ ઉપદેશ દેના ચાહતે હોં કે વહ કાયરોં કી ભિક્ષા-વૃત્તિ છોડ શરોં કી ભાંતિ યુદ્ધક્ષેત્ર મેં આવે. પ્રભો ! ભિક્ષા-વૃત્તિ કા તો મેં વિરોધી થા હી. આપને અપને ભક્ત કે વિચારોં કી ઔર બી પુષ્ટિ કર દી. ઇસ અસક્ષતા ને મુઝે નિષ્કામ-સેવા કે દૃઢ માર્ગ પર અગ્રસર કર દિયા. આપ કી કૃપાઓં કી ભાંતિ મેં અપની ભક્તિ કે સદ્ગુણ ઔર કામના-રહિત બનાને કી ચેષ્ટા કરુંગા. આપ કી ખુશી મેં અપની ખુશી સમજુંગા. અપને હિત કે આપ કે હાથ મેં સોંપ દૂંગા. જીસ બાત કે લિએ આપ મુઝે અનધિકારી સમજેંગે, આપ કી પ્રસન્નતા કે હેતુ ઉસ કી અપ્રાપ્તિ કે અપના પરમહિત માન સદા પ્રસન્ન રહુંગા. કિન્તુ ભગવન્ ! મેં આપ સે યુદ્ધ ન કરુંગા. મેં બીજમ નહીં હું, જો કેવલ આપ કા પ્રભુ છુડાને કે લિએ આપ સે લડું. મેં સ્વયં અપના સર્વસ્વ છોડને કે તૈયાર હું મેં અર્જુન નહીં હું જો દાર્શનિક પહેલિકાઓં કે ચક્કર મેં આકર કર્તવ્ય-પરાયણ થોદા બનાને કી ખ્યાતિ કે અર્થ મનુષ્યોચિત માયા-મોહ કે છોડ ઔદું. મેં રાવણ બી નહીં હું, જો વિરોધ-દ્વારા ભક્તિ કરું. આપ કો મારના હો તો મિના યુદ્ધ કે હી માર લીજીએ. ‘સત્સંગ-જાનિ નિધનાન્યપિ તારયન્તિ ।’ આપ કે સમ્મુખ નતમસ્તક હો દીન-ભાવ સે અપને અસ્ત્ર-શસ્ત્ર સમર્પણ કરને મેં હી મેં અપના પરમ શ્રેય સમજતા હું. પ્રેમ કી હાર કે મેં જીત સે બઢકર માનતા હું.

(“સરસ્વતી” ના એક અંકમાંથી)

૫૪-ગામડાંની શારીરિક અવદશા

(લેખક:-શ્રી. બિહારી)

ગુજરાતી હિંદુઓ દિવસે દિવસે નબળા થતા જાય છે અને મોટાં તેમજ નિશાળે જતાં કુખ્યાં હિંદુ બાળકો અન્ય કોમના તેમના બિરાદરો જેવાં તંદુરસ્ત કે મજબૂત નથી, તે વાત જગજગેર છે. આપણા કયા દોષોની આ સળ છે તે જાણવાને શાંત ચિત્તે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. બાળવિવાહ, બાળલગ્ન, બાળકોને ગૃહસંસારમાં નાખવાં, ગરીબાઈ, હાલનું શિક્ષણ વગેરે વગેરેને શિરે સધળો દોષ દેવાય છે; પણ તેમાં બધાં કારણો આવી જતાં નથી. ગુજરાતી હિંદુઓ એવા ગરીબ નથી કે તેમને ખાવાના સાંસા પડે. હાલનું શિક્ષણ એટલું બધું અધરું નથી કે તેથી તબિયત આમ છેક લથડી જાય. થોડેબધે અંશે તેથી ઉપજતી ચિંતાને લીધે શરીર બગડે છે એમાં શક નહિ, પણ બધો દોષ તેને દબ શકાય તેમ નથી. વળી આ ચિંતા શહેરીઓને વધારે છે અને ગુજરાતી સાત ચોપડી સુધી બાગ્યેજ પહોંચનારાં ગામડાંનાં હિંદુ બાળકોને તેવી ચિંતા બહુ નડતી નથી. બાળલગ્ન અને બાળસંસારની માડી અસરો ઘણીજ થાય છે, એ વાત બેશક છે. આ રસમ એકદમ નાબૂદ થઈ શકે એમ નથી, પણ આ ઉપરાંત કેટલાક ખરાબ રીતરિવાજો એવા છે કે, જે નાબૂદ થઈ શકે એમ છે. તેની માડી અસરો ગામડાંનાં બાળકો પર થવા લાગી છે અને તે એટલી બધી હદે કે, જ્યાં ત્રણ પેઢી જેવામાં આવે છે ત્યાં મોટાં હાડકાંવાળાં, ભરાઉ શરીરવાળાં, મજબૂત અને કદાવર દાદાના પૌત્ર લખોટી જેવાં મોંવાળાં, સૂકલકડી ને માછકાંગલાં જેવામાં આવે છે.

ગુજરાતના ઘણા ભાગોમાં હું ફર્યો છું અને ત્યાંના રીતરિવાજોને તપાસી જોયા છે. હું ખાતરીથી કહું શકું છું કે, નીચે જણાવેલાં

કારણોની અસર થોડી માડી નથી થતી. એ કારણો એવાં છે કે, જે સોઠો તરત દૂર કરી શકે. લગ્નને ધર્મ સાથે જોડેલું છે, પણ આ કારણો દૂર કરવામાં ધર્મનો એ બાધ આવી શકે તેમ નથી. જેટલી એ બાળસંસારની માડી અસર થાય છે તેથી અધિક માડી અસર આ રિવાજોની થાય છે એ રિવાજો છોડવાનો પ્રયત્ન કરી છોડી ન દેનાર પ્રજા આત્મઘાતી છે.

પાતળા સોટા જેવા શરીરવાળા, પોતાના હાડકાંના માળાને ઢાંકી દેવા જોઈતાં-પૂરતાં ચરબીમાંસ વગરના, ખેસી ગયેલાં ડાયાં-વાળા, નિસ્તેજ આંખો અને ફિક્કા હોઠવાળા, આનંદ, ઉમંગ, આશા વગેરે સહગુણોથી વિમુખ થયેલા ગામડાંના યુવકો અનેક પ્રવૃત્તિઓથી ભરેલા આ સંસારને માટે ધીમે ધીમે નાલાયક બને છે અને જો આજ પ્રમાણે ધણો વખત ચાલ્યું તો ગામડાનો ગુજરાતી સમાજ નષ્ટ થશે. શહેરીઓની ખરી હરકતો ધણી છે, પણ ખરી હરકતોની સાથે દેખાડવાની ખોટી હરકતો બતાવી તેઓ શરીર સુધારવા તરફ લક્ષ દેતા નથી. તેમને અને તેમની હરકતોને બાળુ પર મૂકીએ; પણ જે ગામડાંઓમાં ચોખ્ખાં હવાપાણી ને ખોરાક સહેલાઈથી મળી શકે છે. ત્યાં તેમના પારસી અને મુસ્લિમ બિરાદરો કરતાં હિંદુ બાળકો નબળાં, ફિક્કાં અને શરીરે વજનમાં હલકાં માલમ પડે છે. આને માટે તેમનો ખોરાક અને તેમની રહેણીકરણી પણ જવાબદાર છે. મુસલમાન કે પારસીબાધ્યોમાં નાનાં કુમળાં બાળકોને સંસારમાં ધકેલી દેવામાં નથી આવતાં તેથી પણ તેમનાં શરીર સારાં રહે છે.

હાલના હિંદુઓએ કેવો હલકા પ્રકારનો ખોરાક ખાવા માંડ્યો છે તે તપાસીએ. પહેલાંનાં હિંદુ બાળકો સવારમાં ઊડી રોટલો કે ભાખરી ખાતાં અને જોડે ગોળ યા અચાણું, પાપડ, દૂધ કે છાશ ખાતાં ને પછીથી નિશાળ હોય તો નિશાળે જતાં અથવા પોતાનાં માબાપોને ખેતરના કામમાં મદદ કરવા જતાં. બપોરે પાછાં આવી દાળભાત,

ખીચડી, ફૂરિયો કે થૂલી ખાતાં. જુવારના ફાડાઓને દાળના પાણીમાં રાંધવાથી ફૂરિયો બનતો અને ઘઉંના ફાડાઓને પાણીમાં રાંધવાથી થૂલી બનતી. ફૂરિયો સુરત જિલ્લાના કણખીઓ વગેરે ખાતા અને થૂલી અમદાવાદ જિલ્લામાં ખવાતી. પછીથી તેઓ પાછાં નિશાળે જતાં અને સાંજે છૂટતાં. નિશાળમાંથી છૂટ્યા બાદ ગામને પાદરે ગેડીદડા, આમલીપીપળી વગેરે મરદાની રમતો રમી થાક્યાપાક્યા ઘેર આવતાં અને ભૂખ્યાડાંસ જેવાં થયાં હોય, ત્યારે રોટલા-રોટલી અને દૂધ કે શાક એ બંનેનું વાળુ કરતાં. કેટલાંક વળી ખીચડી પણ ખાતાં.

બ્યારે છોકરાઓ આ પ્રમાણે રમતા અને કૂદતા ત્યારે છોકરીઓ પણ રમતી-કૂદતી. અંબોલાડીની, ફેરફૂદડીની બળદાયક રમતો રમતી. આનંદદાયક અને બળવર્ધક આ તેમની રમતોની અસર બાલિકાઓનાં શરીર પર અને મન પર થતી. વળી તેમનાં ઘર એક નાનકડી કસરતશાળા જેવાં હતાં. તેમને ત્યાં વાસણુ માંજવાનાં, કપડાં ધોવાનાં, દાણા દળવાના કે ભરડવાના, ભાત ખાંડવાનું વગેરે કામ કરવાનું હતું. દરેક બાલિકાને પોતાની શક્તિ મુજબ કામ કરવાનું હતું. તેઓ પણ પોતાના ભાઈઓના જેવાજ પુષ્ટિકારક ખોરાક ખાતી. બાળ-લગ્નથી થતી માડી અસરોથી થયેલાં કમતાકાત શરીરો આને લીધે પાછાં કૌતવવાન થતાં.

ત્યારે આજે કેમ આમ છે ? નવી રૂઢિઓ દાખલ થઈ અને ખોરાક બગડ્યો ને કસરત ગમતેથી, એમ કહ્યા વગર ચાલે તેમ નથી. નવી દાખલ થઈ પડેલી રૂઢિઓએ તો બાળકોનાં લોહી સોસવા માંજ્યાં છે. પ્રથમ જવાબદાર રૂઢિ તો ચા પીવાની ટેવ છે. જે ચા પહેલાં ફક્ત વારતહેવારે થતી, તે ચા આજ સામાન્ય ચીજ થઈ પડી છે. ગામડાંમાં કંઈ જિંચી જાતની ચાને થોડો વખત પાણીમાં પલાળીને ચા થતી નથી, પણ હલકી ચા મધ્યમવર્ગની ચાને પુષ્કળ લઈ પુષ્કળ ઉકાળી તેમાં પુષ્કળ ખાંડ નાખી પુષ્કળ પીવામાં આવે છે. સવારના પહોરમાં ચાના કડવા ઉકાળાએ નાસ્તાનો પગ

ટાલ્યો છે. આવી સખત ચા જેને ગામડાંના લોકો “સટોંગ” કે “રટોંગ” ચા કહે છે, તે સવારમાં અનેક વખત લેવાય છે. કોષ મળવા આવે કે ચમચીના માપે નહિ પણ પાચકાના માપે નંખાતી ચાના ઉકાળા મોટાનાના સર્વે પીએ છે. આથી તેમની બૂખ મરી જાય છે. આ ચા પર અગિયાર-બાર વાગ્યા લગી બાળકો મગજ-મારી કરે છે. પછીથી તેમને દાળભાત રોટલી કે રોટલા ખાવા મળે છે. બપોરે પાછી ચા મળે અને સાંજે રોટલારોટલી કે ખીચડી-દૂધ મળે છે. સવારનાં રોટલોરોટલી તેમનાં ગયાં તે ગયાં અને તેને બદલે ઝેરપાન થયાં, એ એક નુકસાન. મરી ગયેલી બૂખને લીધે બપોરે ને સાંજે ઓછું ખવાય એ બીજું નુકસાન. આ ઉપરાંત ભાતદાળ, રોટલારોટલીની બનાવટમાંએ ફેરફાર થયો. પ્રથમ હાથ-છડના અને તે વળી એકવડી ઘડનો બેઠો ઓરેલો ભાત ખવાતો ત્યારે હાલ મિલછડના પાલીસ કરેલા ચોખ્ખાને ઘણા પાણીમાં બાફી, ઓસાવી નાખી, સફેત બનાવી ખાવામાં આવે છે; જેથી પાણીમાં ઓગળા શકે એવાં સઘળાં પૌષ્ટિકતત્ત્વોરહિત તેમનો એ ખોરાક છે. આ ઓસામણ પહેલાં કાઢતા તો તેને દાળ કે કઢીમાં નાખતા અથવા તેનાથી રોટલા બાંધતા, પણ હવે તો તે ઓસામણને ખાળમાં ફેંકી દેવામાં આવે છે. ઘઉં કે બાજરીના રોટલારોટલી બનાવવા સારુ તેને દળી, મોટા વેહની ચાગણીમાંથી ચાળી તેને વાપરવામાં આવતો; જેથી ફક્ત વગર દળાયેલા દાણા કે છેકળ જીરું ચળામણ નીકળી જતું. આ પણ પાછું તે પછીથી દળવાના દાણા બેગું નખાતું. હાલમાં લોટને ઝીણા હવાલાવતી ચાળી બધું થૂલું બહાર ફેંકી દેવામાં આવે છે. ઘઉં વગેરેમાંથી આમ હાડકાં બાંધનાર પૌષ્ટિક તત્ત્વોને રસ્તામાં ફેંકી દેવામાં આવે છે. જડી દાળની ધીમે ધીમે પાતળી દાળ થવા માડી છે. શાકને પહેલાં તેલમાં વધારી તેમાં પાણી નાખી બાફવામાં આવતાં તેને બદલે હવે તેને તેલમાં તળી ઉપરથી સહેજ કાળાં કરી ખાવામાં સ્વાદથી ખાધું ગણાય છે. આથી શાકમાં

રહેલી કુદરતી સુવાસ જડી જાય છે. આ પ્રમાણે પાણીમાં ઓમળા શકે એવાં પૌષ્ટિક તત્ત્વો ખાળમાં જાય છે, હાડકાં આંધનાર પૌષ્ટિક તત્ત્વો રસ્તામાં પડે છે અને સુવાસિત તત્ત્વો આકાશમાં જડી જાય છે. આ ઉપરાંત આવી રીતે તૈયાર કરેલા ખોરાકમાંથી વિટામિન નામનું તત્ત્વ પણ જડી જાય છે. હાલના હિંદુઓ પેટ ભરે છે ખરા, પણ તેમનો ખોરાક કમપૌષ્ટિક છે. મોટા તેમજ નાના આવા ખરાબ ખોરાક અને ચાના ઉકાળાની અસરથી હેરાન થાય છે. ગામડાંના હિંદુઓને પુકારીને કહેવાની જરૂર છે કે, ચામાં રહેલા થીઇન, કેફીન, અને ટેનીનથી ભૂખ મરી જાય છે અને તેથી બદબજામી થાય છે. આવી બદબજામીથી પીડિત નરનારીઓની પ્રજા નબળા હોય તેમાં નવાઇ શી? અને વળી આવાં નબળાં જન્મેલાં બાળકને નાનપણથીજ ચાના મરાડી બનાવવાને તેમને લાડ લડાવનાર તેમનાં માઆપો પ્રયત્ન કરે તો પ્રજા મજબૂત ક્યાંથી થાય?

આ ઉપરાંત વળી લોકો ખાંડસાકરને પૌષ્ટિક ખોરાકમાં ગણવા લાગ્યા છે. નાના બાળકના શરીરમાં અતિ મીઠું દૂધ કે અતિ મીઠી ચા પડે છે અને તે ઉપરાંત છૂટાં પતાસાં કે સાકર પણ બાળકને ખવડાવવામાં આવે છે. છેક નાનાં બાળકને સાકર કે પતાસાનું પાણી આપી તેમને રડતાં છાનાં રાખવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે. મોટા માણસને ખાંડ પચવી મુશ્કેલ છે, તો પછી નાનાં બાળકોની શી દશા? તે તેમનાં પેટમાં બદબજામી જોડે છે, જેથી ત્યાં ખટાશ પેદા થાય છે અને અંદરની પાતળી ત્વચાને નુકસાન કરે છે. બાળકોના ઘણા રોગોનું આ એક કારણ છે.

બાળકોનો ખોરાક બગાડવાના બીજા અનેક રસ્તા પણ લેવાય છે ને તેમાં મુખ્ય ખોરાકમાં નખાતા મરીમસાલા છે. શું હિંદુઓ એમ સમજે છે કે, ચાનો કડવો ઉકાળો, પુષ્કળ ખાંડ, કમપૌષ્ટિક ખોરાક અને મસાલા નાખીને તમતમાટ બનાવેલી વાનીઓ કોઈ અકળ ક્રિયાને લીધે જરૂરમાં બદલાઇ તેનું ચોખ્ખું ભોહી, મજબૂત

હાલકાં અને માંસ બનશે ? જે હિંદુઓ ખારે માસ આવી ઝીંજેનું સેવન કરી અર્ધ માંદા થયા હોય છે, તે હિંદુઓ શ્રાવણ અને ભાદરવા માસમાં જ્યારે તેમના અનેક તહેવાર આવે છે, ત્યારે મીઠાઇ વગેરે પુષ્કળ ચાંપી માંદા પડે છે. ચોમાસામાં જ્યારે બેજ વગેરે કુદરતી કારણોને લીધે પાચનક્રિયા મંદ પડે છે, ત્યારે તેઓ આમ કરે તે શું આછી ખેતકૂદી છે ? તેઓ પેટને લોઢાની નળી માનતા હોય એમ જણાય છે.

જે હિંદુઓ મદિરાપાન કરતા હોય છે તેમની દશા તો તેથીયે ખૂરી હોય છે. તે પૈકીના ઘણા તો ગરીબામને લીધે મદિરા અને ખોરાક બે લઘુ શક્તાળ નથી, તેથી નશાની ઝીજ લે છે અને ખોરાક વગર કે થોડા ખોરાકે ચલાવી લે છે.

તેમની નબળાઇનું બીજું કારણ રમતગમત અને કામકાજનો અભાવ છે. પહેલાંની બળદાયક અને ચપળતાવર્ધક દેશી રમતો રમવામાં છોકરાઓ આનંદ માનતા, પણ હાલમાં એવી રમતોની સાથે જે અવાજ થાય છે, તે અવાજથી કંટાળો ખાનાર માખાપો અને તેમને ખુશ રાખવા પ્રયત્ન કરનાર કેટલાક શિક્ષકો આવી રમતો તરફ તિરસ્કાર દેખાડી, તેમને તે રમતો રમતા અટકાવે છે, જ્યાં એવી રમતો રમાતી બંધ થઇ કે આનંદ, ઉત્સાહ વગેરે નષ્ટ થાય છે, આ પ્રમાણે માખાપો અને તેમના મળતિયાઓ બાળકના જીવનને ખારું બનાવી દે છે. કમપૌષ્ટિક ખોરાક અને કમતાકાત કરનારાં પીણાંઓના ભોગ થઇ પડેલાં બાળકોની રમતગમત છીનવી લીધાથી તેઓનાં શરીર સુધરી શકતાં નથી. વળી માખાપો પણ બાળે છોકરો બાળે છે એટલે શું ? તેમ સમજી રવિવાર કે રળને દિવસે તેને પોતાનું કામ-ખેતરનું કામ-પણ સોંપતાં આંચકો ખાય છે. છોકરીઓની દશા તો એથીયે ખૂરી છે. છોકરાઓ તો બહાર પંજુ જઇ શકે છે અને થોડીઘણી પણ સારી હવા લઈ શકે છે ને થોડું કદાચ રમી શકે છે; પણ બિચારી છોકરીઓને

દોડવું-ફૂંડવું હવે ફુલંબ થઇ પડ્યું છે. એવી રમતો ન છાજતી ગણાય છે. વળી પહેલાં ગૃહવ્યાયામશાળામાં દળવાખાંડવાનું હતું તે અંધ થયું છે. સંચા દળે છે ને ખાંડે છે. ફક્ત ન છૂટકે પાણી ભરવાનું રહ્યું છે અને તે પણ ન્યાં કાળી, બીણ, દૂધળા, ધારાળા વગેરે જાતના લોકો પાણી ભરનારા ન મળે ત્યાંજ. પોતે નાનપણમાં રમીકદી કામ કરી આનંદમાં ઊછરેલી માતા પોતાના અચપણનો વખત બૂલી જઇ પોતાની બાળકીઓને તેમ ન કરવા દેવામાં મોટાઇ માને છે. આમ કસરતના અભાવે તે બાળકીઓ પાછળથી માતા થવાને નાલાયક બને છે અને પહેલીજ પ્રસૂતિએ તે પૈકી કેટલીક ગુણેગુણાબ જેવી દેખાતી બાળાઓનાં બદન તૂટી જાય છે અને ખખળી ઊઠે છે. આનંદે ઊભરાતાં અને સુખી ગૃહોને બદલે નાદુરસ્તોને રહેવાનાં શાંત નિવાસસ્થાનો ન્યાં ત્યાં મળે પડે છે, ન્યાંના દુર્ભાગી લોકો તંદુરસ્ત, મજબૂત અને આનંદી માતાઓને બદલે ફિક્કી, માંદલી અને દુઃખી માતાઓને તેમનાંજ જેવાં ફિક્કાં બાળકોને ઉછેરતી જુએ છે.

આ ઉપરાંત ગામડાંની પ્રજાની જંગલી રીતભાતો પણ તેમની તંદુરસ્તી બગાડવામાં મદદગાર થઇ પડે છે. ન્યાંત્યાં ગંધાતાં પાણીનાં તળાવડાં જેવામાં આવે છે, જેમાં બારેમાસ રસોડામાંથી વહી જતું પાણી ભરાઇ રહે છે અને તેમાં કીડા પણ ખદબદે છે. ઘરોની પાસે કે પાછળ ઉકરડાના ઢગલા જેવામાં આવે છે અને અંધારા કોઢારામાં રહેલાં ઢોરોનાં જાણુમૂતરની વાસ પણ ઘરમાં પ્રસરી રહેલી હોય છે. ગામડાંની ચોખ્ખી હવા, ચોખ્ખું પાણી વગેરેનાં વખાણુ કરનારાઓને આ ગામડાંઓમાં ફરવવામાં આવે અને ત્યાં રહેલાં માખી, મચ્છર, ચાંચડ વગેરેનાં ઉત્પત્તિસ્થાનો દેખાડવામાં આવે અને તેમાંથી નીકળતી બોની તેમને લહેજત લેવા દેવામાં આવે, તો તે પછી વખાણુ ગાવાનાં છોડીજ દેશે. આ ઉકરડા તેમનાં ઘરની પાસેનાં જળાશયો બગાડે છે. તે ઉપરાંત તેઓ ઘણી વખતે તળાવની પાળે કે તેની અંદર અને નદીના બાહાની અંદર દિશાએ જાય છે

અને ત્યાં પણ ખત્રાડ કરી મૂકે છે. જે લોકોને ત્યાંનાં જળાશયો આમ થોડાંઘણાં બગડે અને જ્યાં રક્ષેગ કોલેરા વગેરે રોગોને આ-
ણુનાર અને ફેલાવનાર માખી, ચાંચડ, મચ્છરની ફેાળે હોય, ત્યાં
રોગચાળા વખતે ઘણાં માણસનો કચ્છરવાણુ નીકળી જાય તેમાં
નવાઇ શી? આ જંગલી રૂઢિઓ પ્રમાણે ચાલનારા ગામડાંમાં વસતા
આપણા ભાઇઓને થોડીક આરોગ્યવિદ્યા શીખવવાની જરૂર છે.

ગામડાંમાં વળી પ્રસૂતિના સમયે જે બેદરકારી બતાવવામાં
આવે છે, તેવી શહેરોમાં ઘણાભાગે હવે દેખાડવામાં નથી આવતી.
શહેરો છેકજ સુધરી ગયાં છે એમ તો કહેવાતું છેજ નહિ; ત્યાં
પણ તેટલાજ બેદરકાર લોકો વસે છે, પણ જરૂર પડે ત્યારે સાધનો
મળે છે જેથી તેનો ઉપયોગ કરે છે. જેમ શહેરોના ઘણા ભાગમાં
જોવામાં આવે છે, તેમ ગામડાંઓમાં બધે પોતાના ઘરને થોડાક
સમયમાં ઉજ્જવલ કરનાર છે તેવી સદ્ભાગી સ્ત્રીના તરફ તેનાં સ-
ગાંવહાલાં ઓછી નિર્દયતા નથી વાપરતાં. જ્યારે પ્રસૂતિને સમયે
ચોખ્ખામાં ચોખ્ખો હવાઉજસવાળો ઓરડો જોઇએ, પહેરવાને સારુ
તદન ચોખ્ખાં કપડાં જોઇએ, ત્યારે હિંદુ માતાઓને નસીમે અં-
ધારો ઓરડો-જેમાં બહારની હવા પ્રવેશ કરીજ ન શકે તેવો
ચોટેલો હોય છે; તેમને ગંદાં-જૂનાં કપડાં પહેરવા મળે છે અને
ગંદી બેદરકાર હજમડીઓ પાસે તેમને લગતું સઘળું કામ કરાવ-
વામાં આવે છે. નવાઇની વાત એ છે કે, સ્ત્રીની હત્યા કરવા માટે
આટલા બધા ઉપાયો લીધા છતાંયે તેઓ પૈકી ઘણી જીવતી રહે
છે; પણ જે માતાઓ જીવતી રહે છે, તે પૈકી ઘણીનાં શરીર પ્રસૂ-
તિના આંચકા બાદ ખખળા ગયેલાં લાગે છે. જે હિંદુ પ્રજા તેમના
તરફ બેદરકારી અને નિષ્કૃરતા બતાવે છે, તે હિંદુપ્રજાની નજરે
તેમનાં કરેલાં પાપોની એંધાણીરૂપ માંદલી માતાઓના ફિજ્જા અને
નિસ્તેજ ચહેરા, ઉદાસી આંખો અને માંદી રહેલાં હાડકાંના માળા
ને જાણે મોટી પડતી હોય એવી તેમની ખૂંટી ગયેલી ચામડી નજરે

પડે છે. આ નબળી થયેલી અને નબળી થતી માતાઓ નબળાં બાળકોને ઉછેરે છે. શું હિંદુઓને આથી શરમાવા જેવું નથી ?

અચપણથી પ્રજાદોષે નબળાં થયેલાં આ બાળકોને તેમના પિતા-ઓનાં ચોખ્ખી હવા વગેરેથી વિમુખ એવાં ઘરોમાં ઊછરવાનું છે, ત્યાં અર્ધ ખેડાગરુ જિંદગી ગાળવાની છે, વિટામિન વગરનો અને ઘણાં પૌષ્ટિક તત્ત્વો જેમાંથી કાઢી નાખેલાં છે એવો કમકૌવતદાર ખોરાક ખાવાનો છે, મરીમસાલા ગળી જવાના છે, રોજના અનેક પ્યાલા ભરી ચાના કડવા ઉકાળા ગટગટાવવાના છે અને જે ઠેકાણે માંકડ, મચ્છર, ચાંચડ, વગેરે મનુષ્યના દુશ્મનોનો વાસ હોય ત્યાં સૂવાનું છે. હવે કાણુ કહેશે કે ગામડાંની ભવિષ્યની પ્રજા મજબૂત થશે ?

હવે એક કારણુ રહ્યું. ન્યારે શહેરના લોકો સાંસારિક, ધાર્મિક, રાજદારી વગેરે અનેક બાબતો પર ચર્ચા કરે છે, તેમને તેવી બાબતો પર વારંવારની સાંભળવાનું પણ મળે છે અને તેથી તે ઉપર વિચાર કરવાનું તેમને મન થાય છે; ત્યારે ગામડાંમાં તેવું નથી, જેથી તેઓ અંદરઅંદરની ખટપટની કે વિવાહ, લગ્ન, સીમંત વગેરેના ઉપર વાતો કરે છે. આવી વાતો કરતી વખતે ઘણીક વખત તો જે ભાષા વપરાય છે તેમાં બીભત્સ ભાવ ઘણો જેવામાં આવે છે. આ પ્રસંગે ઊછરતાં બાળકો પાસેજ હોય છે અને એવી ભાષાની અસરથી તેમના વિચારો બગડે છે. જે વિચારો આત્માઓ કમનસીમે હિંદુમાં અવતરે છે, તેમના શરીર પર આવા વિચારોની અતિ માઠી અસર થાય છે.

સંસારસુધારકો શહેરોમાં પરિષદો ભરી સમજેલાને સમજાવવા પ્રયત્ન કરે છે. તેને બદલે ગામડાંમાં જઈ સાદાં અને જાદૂઈ જ્ઞાન-સોની મદદવતી ભાષણો કરી, ત્યાંની રહેણીકરણી, ખાણું પીણું વગેરેની શી માઠી અસરો થાય છે તે સમજાવવા પ્રયત્ન કરે તો તેઓ બળહીન થયેલી અને થતી પ્રજાને પાછી બળવાન કરવાને બાગ્યશાળી નીવડશે અને હિંદુપ્રજાને નષ્ટ થતી અટકાવશે.

(“ પ્રજાબંધુ ”ના રૌપ્ય-મહોત્સવાંકમાંથી)

૫૫-ચીચોડના મિયાંઓનું દીપડા સાથે દ્વંદ્વયુદ્ધ

શિયાળાની સૂસવતી ઠંડી અને પરોઢિયાનો પહોર ! વજ્રાંગ મારુતિસરખા જીવાનોનાથે હાંજ ગગડી જાય એવું એ કાળઝાળ હિમ ! સવારના પાંચ વાગ્યાને શુમારે જ્યારે મેઘલીનાં અંધારાં ભ-
જભાંખળાંથી ભેદાવા લાગ્યાં, ત્યારે ગોંડળ રાજ્યના પાટણવાવથી એ કાસ દૂર ચીચોડમાં એક ભરવાડના આંગણામાંથી ગોકીરો ઊઠ્યો કે,

“ ઘોડાંઓ રે, આંધ દીપડો બેઠો સે. ”

કાશ, કોદાળી ને કડિયાળી ડાંગો લઈને જીવાનિયાઓ ભેગા થયા, ત્યાં તો દીપડો કામ પતાવીને, ઘોડીને ચીરીને ફાળ ભરતો નાઠો. અંધારામાં પત્તો લાગ્યો નહિ.

ઉગમણી દિશામાં સૂરજનારાયણની લાલ લાલ કિરણ્યું ફૂટિયું, એટલામાં તો ગામમાં વાત ફરી વળી કે, પેલા ફોટેલ-પેધી ગયેલ દીપડાએ આજે ભરવાડની ઘોડી ઉપર મારણ કર્યું. આ ઉન્મત્ત દીપડાનો ત્રાસ ત્રણ ત્રણ ચોમાસાંથી ચાલુ હતો. એને મારવાના પ્રયત્નો બધાજ નિષ્ફળ ગયેલા. ગધ સાલ એણે ઢોરઢાંખ-રનો દાળોવાટો કાઢ્યો હતો. એકાંતરે સવાર પડે ને કોઈના બગદ ઘોડા-ગાય-ભેંસની ગળકી ચુસાયાની રાડ પડીજ હોય !

પણ આજે તો એને ગોતીને દાર કરવાનો નિરધાર કરી ગામ-લોક આલી નીકળ્યા અને એ ગામલોકને અગ્રે કોણ કોણ ? ચીચો-ડના મિયાંજતિના જીવાદ્વાર ગિરાસીયા-જીવાન અને વૃદ્ધ સાથે સાથે. આ લોકો ચીચોડના ગામેતી કહેવાય છે. દીપડાને સગંડે સગંડે આદમીઓનું ટોળું આગળ ને આગળ ચાલ્યું. સૂરજદેવ આભામંડળમાં બે ત્રણ નાડાવા ઊંચા ગયા અને દશ વાગ્યાને શુમારે એક ખેતરમાં દીપડો દૂર દૂર તબકચો. ગામેતીઓએ ચીસ નાખી “ એલા, એ રિયો ” અને બધાએ પૂરપાટ દોટ દીધી. આડા

ફરીને ‘હુડિયો, હુડિયો,’ કરતાં દીપડાને ચીચોડની આથમણી ફ-
શમાં તગજો. ત્યાં ખેતરમાં જનનવર દીવાનાંગળ કરીને એરંડાના
છાંયડામાં ‘લસાક કરતું’ બેસી ગયું અને લાંબું લસ થઇને સતું.
જાણે આદમીનાં ટોળાંની બીકજ નહિ !

પંદર આદમીના ટોળામાંથી જુવાનીના ખમીરવડે ત્રસત્રસતી
લાંબી ભુજવાળા, ગામેતી ખીમાં ડોસાએ આગળ ડગ ભરી જમ-
ગરી સળગાવી અને ગોળી ‘સણણણ’ કંતી જઇને ચોટી દીપડાના
પડખામાં. પેટાળ નીચે છરકો કરતીકને પેલી મેર ચાલી ગઈ.

પણ દીપડો તો જાણે ફૂલ ન ફરક્યું હોય, તેમ નિરાંત કરીને
પડ્યોજ રહ્યો. પાંચ મિનિટ, દશ મિનિટ, પંદર મિનિટ વીતી પણ
એ તો ન હાલે કે ન ચાલે. માત્ર ઘડી બે ઘડીએ પટપટ પૂછડી
હલાવે ! એટલે બીજા જુવાન ગામેતી રામા સાંગાએ ફરીને જમ-
ગરી ચેનાવી અને બંદૂક ફૂટી ન ફૂટી, કાન આગળ દારૂને ધુમાડો
ઊઠ્યો, એટલામાં તો દીપડો ‘હૂ હૂ હૂ હૂ’ કરતો ફાળ દઇને
રામા સાંગા ઉપર ત્રાટક્યો ને તરાપ મારીને રામાને ધરતી ઉપર
ફેંકી દીધો. નીચે પટકતાવેંત એક થાપો મારી એના થંભામાં
નોર ખુતાડી દીધા.

રામાના બાપ ધરડા ડોસા સાંગાએ જોયું કે, ‘હાય હાય !
રાવણ જેવા મહાજ્ઞેધ દીકરાને હમણાં મારી નજરું આગળ આ
દીપડો વીંખી નાખશે. મારા જીવતરમાં ધૂળ પડી’ ! સાંગાની વૃદ્ધ
નસોમાં ઝનૂન ધમકી ઊઠ્યું અને તેણે એકજ કૂદકે દીપડાની ડાબી
પકડી, મરડી તેને રામા ઉપરથી જીંચકી નીચે નાખી દીધો. તરતજ
દીપડો એના ઉપર તરાપ મારી. દીપડો એના ઉપર આવે સારે
પહેલાં તો સાંગાએ રામાની નીચે પડેલી બંદૂક જીંચકી લીધી અને
દીપડાનો થાપો પડતાં પહેલાં તો તે આડી ધરી દીપડાના મોઢામાં
ખોસી દીધો. સાથે થોડોક હાથ પણ દીપડાના મોઢામાં ચાલ્યો ગયો.

દીપડો હવે તો વીકર્યો. તેણે કારમી ત્રાડ નાખી, જોરથી દાંત

બીંસી ‘કચ કચ કચ કડડ’ કરતી બંદૂકને ને સાંગાના હાથને બંનેને ચાવી નાખ્યાં અને સાંગાના પડખામાં એક પ્રચંડ થાપો મારી તેને નીચે પટકયો. નીચે ડોસો સાંગો અને ઉપર જમફૂત સરખો રાવણમથથો દીપડો !

બેથ જમગરી ખાલી ! હવે શું થાય ? કોઈની પાસે બીજું હથિયાર ન મળે. સાંગાના દીકરા રામાના હાથમાં માત્ર એક કાટેલી જૂનવાણી બુટ્ટી તરવાર હતી અને કરુણા ગામેતીના હાથમાં હતી એક ખોખડધજ કડિયાળી ડાંગ. તરવારનો ધા કેમ થાય ? નીચે પડેલા ડોસાને વાગે તો ?

કરુણા ગામેતીને ઘર ચઢ્યું. એણે હાકલ દીધી : “થાગે માટી” અને પોતાના માથા ઉપર ત્રણવાર ફેરવીને કડિયાળી ડાંગ બડ લઇને દીધી દીપડાના કપાળમાં.

ડાંગનો ધા પડતાં દીપડો રધવાયો અન્યો ને સાંગા ગામેતી ઉપરથી જીડી એણે કરુણા ઉપર લાય સાંધી. કરુણાએ ટાંપ ચુકાવી પોતે ગુલાંટ ખાઇ દીપડાની પૂઠે જઈ જાઓ. દીપડાની વડજમાં આવ્યો ગામેતી ખીમા રૂડા ને એક થાપા ભેગો જઇ પચ્ચો હો !

દીપડો એના ઉપર ચડી બેસવા જતો તો એટલામાં તો બાહોશ બનેલા રામા ગામેતીએ પોતાની જૂનવાણી તરવાર ફેરવી સોઠ ઝાટકીને ઝીંકી દીપડાની ખોપરીમાં ને બડસ કરતી ખોપરીમાં સોઠવઢ ફાલ્ય પડી ગઈ. સાથે તરવારના બે કટકા ખણખણાટ કરતાં બે બાજુએ જીડી પચ્ચા. દીપડો પણ પચ્ચો. ત્યાં તો પેલા બારેય જણ ફાદાળી, બરછી ને કુહાડી લઇને અડપી પચ્ચા.

પેલા થાપા ખાઇને નોર ખૂંચી જંવાળી ધાયલ થયેલા રામા સાંગા અને ખીમાને લોકો ઉપાડીને ગામમાં લાવ્યા અને પડે નાખ્યા.

દીપડા સામેતી આ ત્રણે જણની સમરલીલા કાંઈ કલાક બે કલાક નહોતી ચાલી; ત્યાં તો ફાટેલા, રધવાયા થયેલા હિંસક પ્રાણીની ફૂર વીજળીક ગતિ સામે એટલીજ ત્વરાથી દાવપેચ બેલવાના હતા;

એટલે તો આ બચાંકર, જીવસટોસટની રમતમાં બ્રહ્માની ધડી જેવી દસ મિનિટો વીતી; પણ એ એક એક મિનિટ એટલે તો પેલા બહાદુરોને મન હશે એક એક યુગ !

ચીચોડના મિયાંઓ કહે છે કે, “જે જગ્યાએ દીપડો માર્યો એ ધરતીજ નગદ શરવીરાધનું પુરાતન ક્ષેત્ર છે. અમારા પંદરે ભડ-વીરોમાંથી એકેય પાછો હજી નહિ, એટલેજ એકમીજની હરમત વડે અમે સાંગોપાંગ જીત્યાં. અમે આ કંઈ પહેલવહેલો દીપડો નથી માર્યો. આમ ને આમ પૂરા સત્તરને અમે રામશરણ કરી દીધા છે.” પણ આ દંદયુદ્ધ તો અનોખુંજ છે. આ તો—

“કાઠી ખસિયા વસ્યા શર રજપૂત જ્યાં મીર, આહિર, ગોહિલ, વંકા; ખડ્ગના ખેલની રંગભૂમિ મહી, જંગના વાજતા નિત્ય ડંકા. સિંધુડો સૂર જ્યાં ભીરુને ભડ કરે, ધડકતા ઢોલ ત્રાંબાળુ ધણુણી; ધન્ય હો ધન્ય સૌરાષ્ટ્ર—ધરણી!”

એવી-શૈર્યનાં અગણિત સંસ્મરણો વડે બહેકતી સોરઠની અમર ભોમકાનો એટલોજ અમર શૈર્યપ્રસંગ છે.

દીપડા સાથે બીપથ અથ્યંઅથ્યા કરી, લોથ થઇને ઘેર આવેલા આ શરવીરોને દેખતાંજ ધોમ ધખતે બપોરે ચીચોડનો પસાયનો સતરાખાજ દોડતો પાટણવાવ પૂજ્યો અને ફોજદારને ખખર કર્યો. ફોજદારે ટેલિફોનથી ગોંડગનરેશને સમાચાર મોકલ્યા અને ધાયલ થયેલા-ઓને અને મરેલ દીપડાને લઈ પાટણવાવ આવવા હુકમ મોકલ્યો.

ફોજદારે તેમનો ધોરણસર પંચક્યાસ કરી તેમને ઇસ્પતાલમાં જવાની પરવાનગી આપી; પણ હવે તો તેમના ધા ઠરતા હતા અને અસહ્ય વેદના થતી હતી. દરદ વધવા માંડ્યું, અને સાંજ પડી. ત્રણેને ચીંચાડ મોકલવામાં આવ્યા.

અને આ શરવીરોની કદર ગોંડગના રાજવીએ કેવી રીતે કરી? તેમને ઇનામ અકરામ કે સારો હોદ્દો આપીને નહિ. એમણે તો દીપડા સાથે મક્લકુસ્તી કરનારાઓને બહાદુરી બદલ દીપડાનું ચામડું

એનાયત કરવાનું નમૂનેદાર કરમાન ક્યું. ફેજદારે ઢેરો પાસે ચામડું ઉતારાવી તે નરવીરોને આપ્યું, પણ ચામડુંએ અનેક છોડાં અને વીંધોવાળું હોવાથી તદ્દન નકામું નીવડ્યું. અત્યારે તે વ્યાધ્યયર્મ પાટણવાવના પોલીસથાણામાં ચીચોડના શરવીર ગામેતીઓની સ્મૃતિને પણ વિસરાવતું એક અંધારે ખૂણે સડી રહ્યું છે.

ચીચોડના શરવીર મિયાંઓએ કંઈ બદ્દો કે ઇનામ-અકરામની અપેક્ષાએ દીપડા સાથે રણજંગ નહોતો જમાવ્યો. એમને આવી જાહેરાતની પરવાહ પણ નહિ હોય; પણ સમજી માનવીની સામાન્ય બુદ્ધિ આવી બહાદુરીની કદરદાની જોવા હમેશાં આતુર હોયજ. ઇંગ્લેંડ કે અમેરિકામાં આવી વીરતા કોઇએ દાખવી હોય તો તેની ફિલ્મો લેવાય, જાહેર પ્રજા તેની પાછળ ઘેડી ફરે, રાજ્ય તેના ઉપર માન-ચાંદ-કિતાબ ને ઇનામની નવાજેશો વરસાવે, વર્તમાન-પત્રોમાં એ અદ્ભુત પ્રસંગના લાંબા ઝગમગતા અહેવાલો છપાય, સાપ્તાહિકો ને માસિકોને પાને પાને તેમની તસ્વીરો ઊભરાય ને કંઈ કંઈ થાય; પણ આ નિઃસ્પૃહી ને નિરભિમાની ગામડિયા તો રહ્યા કોઇ અજાણ્યે ખૂણે સડતા હેમ્પડનો, કોમ્બેલો, બ્રેડબર્ડો અને યુજેન સેન્ડાઓ. તેમને માત્ર ચામડાથી નવાજવા સિવાય, શુદ્ધ સ્વરૂપમાં દુનિયા સમક્ષ કોણ મૂકે? ગરવા સોરઠમાં એક કાળે ધરણી ધ્રુજવતી વીરતા અને અંગાર સરીખાં ખમીર આજે ઓસરી પડ્યાં છે. તેનું મૂળ રાજવીઓની અને પ્રજાની આ વીરનરો પ્રત્યેની જડતાભરી બેદરકારી-ખિન-કદરદાનીમાંજ છે.

બે માસ અગાઉ આ બનાવ ગોંડળની હદમાં બનેલો. ત્યાર-પછી ગોંડળના કુમારશ્રી નટવરસિંહજી એ બાળુ રંજડ કરતા એક ખીજ દીપડાને મારવા સારુ તા. ૧૭-૧-૨૬ના રોજ સિધાવેલા પાટણવાવના ફેજદારે તેમને પેલી લાંગેલી તરવારના ટુકડા અને જામગીરીવાળી બંદૂક બતાવ્યાં, ત્યારે કુમારશ્રીએ દિગ્મૂઠ બની પૂછ્યું, “ શું? શું? આ હથિયારથી દીપડો માર્યો?” ફેજદારે માફી

માગીને કહ્યું: “બાપુ! ક્ષમા કરજો, એ તો મજબૂત ને અનાડી જત રહી, એટલે દીપડાને માત્ર બથ્થબથ્થા કરીને પૂરો કરી નાખ્યો.” કુમારશ્રી સાશ્વર્ય નયને જોઈ રહ્યા !

પછી કુમારશ્રી નટવરસિંહજી પચાસ માણસોના રસાલા અને બંદૂક-ગોળાના ગાડીભર સરંજામ સાથે ચીચોડ આગળ ઓસામના કુંભરોમાં રખડી રખડીને ચાક્યા, પણ શિકાર ન થવાથી પાછા સ્વગૃહે સિધાવ્યા. (“સૌરાષ્ટ્ર”ના એક અંકમાંથી)

૫૬-લોકમાન્ય તિલકનાં થોડાંક સંસ્મરણો

લોકમાન્યનાં સૌથી મોટાં દીકરી પાર્વતીબાઇ કેતકર લખે છે કે, હું કિમેલ હાઇસ્કૂલમાં જતી, ત્યાં મરાઠી ચોથા ધોરણુ જોડે અંગ્રેજી પહેલી ચોપડી પણ શરૂ કરાવતા. બારમા વરસ પછી છોકરીઓ પરણે છે ને ત્યાંસુધીમાં મરાઠી પણ તેમનું પૂરું થતું નથી. ત્યાં અંગ્રેજી પણ ટ. ફ. જ થાય; તેથી પ્રથમ મરાઠી પૂરું પાકું થયા વગર અંગ્રેજી નજ શીખવવું, એમ દાદા કહેતા ને એજ કારણથી દાદાએ અમારી નિશાળમાં આવીને અંગ્રેજીના કલાક વખતે મને બીજા એકાદ ગણિત કે સંસ્કૃતના વર્ગમાં બેસવા દેવી, એવી ગોઠવણુ કરી હતી. આથી તે વખતના, શાળામાંના કેટલાક શિક્ષકો દાદાને ‘ચરકેલ’ કહેતા ને ટીકા કરતા.

x

x

x

x

હું નિશાળેથી ઘેર આવું એટલે મારે સાડી બદલવી પડતી; તેથી એક વાર મેં દાદાને કહ્યું કે, “મને છીંટનો સાળુ લઇ આપો.” દાદાએ જવાબ આપ્યો: “છીંટનો સાળુ ન લેવાય. બધા વિદ્યાર્થી હોય છે.” આમ કહીને લંબાણુપૂર્વક સ્વદેશીનો મહિમા મને કહી સંભળાવ્યો. ત્યારથી સમજતી થઇ કે, નિશાળમાં બીજી છોકરીઓ

જે ભભકાળ્ય કપડાં પહેરીને આવે છે, તે બધાં વિલાયતી કપડાંનાં બનેલાં હોય છે. અમારા ઘરમાં સુતરાઉ બધું થાણું કલોશ અને ગરમ કાપડ-વૂલન મિલોને બદલે ધાબળીઓનું વપરાતું.

x x x x

ઘરમાં બે વખત ચા થતી પણ આઠ અમને કદી ચા આપતી નહિ. અમને દૂધજળ અપાતું. અમે દાદાને પૂછીએ: “તમે કેમ ચા પીઓ છો?” દાદા કહેશે: “ટેવ પડી; તમારે તેમાંથી બચવું જોઈએ. આપ દારૂડિયો હોય તોપણ છોકરાંઓએ દારૂ પીતાં કદી ન શીખવું જોઈએ.” વિશ્વનાથ (લોકમાન્યનો સ્વર્ગસ્થ જ્યેષ્ઠ પુત્ર)ને જનોઈ દીધા પછી દાદા રોજ તેની પાસે સંધ્યા કરાવતા. કોઈવાર ન કરી હોય તો ગુસ્સે થતા. એક દિવસ વિશ્વનાથે કહ્યું: “ત્યારે તમે કેમ સંધ્યા નથી કરતા?” દાદા કહે: “હું તારા જેવડો હતો ત્યારે રોજ કરતો, હવે તો હું રોજ વેદવાંચું છું એટલે સંધ્યા નથી કરતો.” અમને એમના ઉપર વિશ્વાસ બેઠો નહિ, એમ જોઈ મેક્સમૂલર સાહેબે કરેલાં વેદોનાં ભાષાંતરનાં ગડાં ગડાં પુસ્તકો દાદાએ અમને દેખાડ્યાં ને કહ્યું: “પૂર્વે દૈત્યો વેદને ચોરીને લઇ ગયા હતા, હવે જર્મનો ભાષાંતર કરીને ધોળે દહાડે લઇ ગયા છે.”

x x x x

સવારે ચા પીતી વખતે દાદા રોજ ટપાલ જોતા અને વિનોદ કરતા. ૧૯૦૮ ના સુરતના બખેડા પછી મોડરેટ તેમજ એક્સિઝ-મિસ્ટ્રી છાપાંઓ વચ્ચે સારી પેઠે ગાળો ચાલતી. એક દિવસે ચા પીતી વખતે અમને પૂછવા લાગ્યા: “તમે બધાં રોજ ચાની સાથે કંધને કંધ ખાઓ છો; હું ચું ખાઉં છું તે કહો જોઈએ?” દાદા ચા સાથે કોઇ દિવસ કશું ખાતા નહિ, તેથી અમે કહ્યું કે, “તમે તો કોઇ દિવસ કશું ખાતા નથી.” દાદા હસીને કહે: “કેવું અચાન ! અરે, હું રોજ ચા સાથે ગરમાગરમ ગાળો ખાઉં છું !”

x x x x

સને ૧૯૦૬-૦૭ ની સાલમાં સ્વદેશી હિલચાલ ભીપડી અને સરકારની દમનનીતિ શરૂ થઇ, તે વેળા ગ્રિપિન બાબુએ છાપાંઓદ્વારા જાહેર કર્યું કે, જેમને જેલની તૈયારી કરવી છે તેમણે અગાઉથીજ ઘરમાં જરખાટીના રોટલા વગેરે ખાવાની તાલીમ લેવાનું શરૂ કરી દેવું જોઇએ. આ વાંચીને લોકમાન્યે કહેલું કે, “જેલને સારુજ શું આવડી તૈયારી કરવાની ! જેલ મળો કે ન મળો, દેશને સારા દિવસ ન આવે ત્યાંસુધી આ જેલજ છે, એમજ માનીને દેશભક્તે ચાલવું જોઇએ. જેને જેલમાં જવું પડે એટલા ખાતર જરખાટીના રોટલાની તાલીમ લેવી પડે તેણે કર્મયોગ જાણ્યોજ નથી એમ સમજવું. જરખાટી ખાઇને ભલે તે ચાહે તેટલી તૈયારી કરે, તેને હાથે કાર્યસિદ્ધિ થવાની નહિ.”

(દૈનિક “ હિંદુસ્તાન ” ના એક અંકમાંથી)

૫૭-પુરોહિતનું બલિદાન !

પુરોહિત:—રાણાજી ! તમને બનેને આ શું સૂઝયું ? ક્ષત્રિયની તરવાર ભાઈભાઈના ગળા પર ! હા ! આ નરવીરોની ભૂમિનો આ શો અધઃપાત ! રાણાજી ! ચિતોડનું સત્યાનાશ વળી જશે. આ તરવારના ધા ભાઇને ગળે નથી, એ ચિતોડને ગળે જાણીએ. દુસ્મનો ઝઝૂમી રહ્યા છે; ચિતોડ ઉપર ઘોર આક્રમક લટકી રહી છે; આ વખત ભાઈભાઈનાં ગળાં ઠાપવાનો ! પૃથ્વીરાજે અને જયચંદે લડીને આર્યોવર્ત ગુમાવ્યું, એ યાદ છે ? યાદ કરો ! તમારા પ્રતાપી પૂર્વજોનું વીરત્વ સંભાળો ! ચિતોડ તમારો મોંઘો વારસો છે. બલિદાન અને શિરસમર્પણની આ ભૂમિ ભારતની કીર્તિનો ખજાનો છે. ભાઈભાઈ કપાઈ મરશે, તો એની રક્ષા કાણ કરશે ? એના રક્ષકો એકમેકના ટોટા પીસશે તો ચિતોડનું શું થશે ? તમારી સમશેરો-તમારું વીરત્વ-

તમારી શક્તિ—શત્રુઓ સામે વાપરજો ! ભાઈભાઈની આ તકરાર ચિતોડના નાશની ધોર ખોદે છે. જો ચિતોડની દાઝ હૈયે હોય, તો આ હાથ આ રીતે લોહીથી ખરડાતા અચાવો અને વેર બૂલીને ભાઈએ ભાઈ ભેટો ! આ બ્રાહ્મણના આશીર્વાદ છે કે...

શાકતસિંહ:—ચિતોડ ! અરે ચિતોડ તો હવે મોગલોનું છે. ગારદેવ ! એ વિક્રતાનાં શાસ્ત્રો ચોરીના માંડવામાં સંભળાવજો. શાકતસિંહ હવે આ વેર નહિ બૂલે. કાં તો હું નહિ કે કાં તો આ મિથ્યાભિમાની પ્રતાપ નહિ. ચિતોડ જશે તો એવાને પાપે જશે. આ અપમાન કરતાં ચિતોડ દુસ્મનનું થાય, એ શું બહેતર નથી ? જાઓ, દૂર જાઓ; નહિતર તમે નાહક છૂંદાઈ જશો.

(પુરોહિતને હડસેલે છે.)

પુરોહિત:—અધધધ ! હું આ શું સાંભળું છું ! આ બ્રાહ્મણનું અપમાન ! ઓ નરાધમ ! લે ! હું આ જાઓ ! ચલાવ તારી એ પાપિણી તરવાર, આ ગળે ચલાવ ! ક્ષત્રિયો ધર્મ બૂલ્યા, જાત બૂલ્યા, ટેક બૂલ્યા, દેશ બૂલ્યા, ત્યાં બ્રાહ્મણની જિંદગી શા કામની ? હાય ! રજપૂતાનાનો વિનાશ હવે અચૂક છે ! ઓ જાંચા આકાશ ! તારા વજ્રનિપાતો વરસાવ ! ઓ પ્રતાપી માર્તંડ ! તારી આગની જ્વાલા-ઓ પ્રકટાવ ! ઓ મેઘ ! તારા પ્રલયથી આ ધર્મબ્રષ્ટ ભૂમિનો નાશ કર ! ઓ ઉડુગણો ! આ પતિત ભૂમિ ઉપર તૂટી પડો ! ઓ દિગ્ગજો ! આ હૃદયશૂન્ય માનવજાતિનો ભાર હલકો કરો ! ઓ શેષ ! તારી કૃષ્ણ સળકાવ ! ઓ દેવાધિદેવો ! તમારાં આયુધોથી આ આર્યત્વવિહોણી ભૂમિને આસુરી તત્ત્વોથી ઉગારો ! ઓ નવખંડ પૃથ્વીને વીંટાયેલા અપાર રતનાકર ! તારાં અમાપ જળમાં આ અધર્મી જાતિને સમાવી દે ! તપસ્વીઓની યોગસમાધિશા, માનવલોક અને સ્વર્લોકની સીડીશા, ઓ ધુર્જટિ હિમાદ્રિ ! તારી અચલતા છોડ અને આ આચાર, કર્મ અને ધર્મબ્રષ્ટ મનુષ્યો ઉપર તૂટી પડ !

ઓ કૈલાસવાસી ત્રિપુરારિ ! તમારું ત્રીજું લોચન ખોલો અને ભારત-
માંથી અધર્મને બાળીને ભસ્મ કરી નાખો ! નથી-નથી-ભારતમાં
હવે આર્યત્વ નથી, ક્ષત્રિયોમાં ક્ષત્રિયત્વ નથી, બ્રાહ્મણોમાં બ્રહ્મત્વ
નથી, આર્યત્વનાં ઓજસ નથી ! જે ભૂમિમાં નરરત્નો પાક્યાં, તે
ભૂમિમાં પથરા નીકળ્યા ! જે આર્યબાળાને-સતીને ખોળે વીર કેસરી
ધર્મમૂર્તિ અમર પુરુષો જન્મ્યા, તે ખોળે ભાઈભાઈના વેરી જન્મ્યા !
એ સતીઓ-એ શરી ક્ષત્રિયાણીઓ ચોધાર આંસુએ રડે છે ! ભડ-
ભડાટ બળતી આગમાં હસતે મોઢે દેહ સળગાવી દેનાર એ ભારત-
ની દેવીઓ આજે લાજે છે ! હા ! ભારત એના શત્રુઓનું વિહાર-
ભુવન થશે. આજે એક શત્રુ હશે, પણ યાદ રાખજો, એ એકના
અનેક તમારે પાપે આ ભૂમિમાં ઊભરાશે ! આજે પ્રતાપ અને શાકત-
સિંહ કપાઈ મરશે; પણ યાદ રાખજો કે એ આગ સમસ્ત ભારત-
માં, કામેકામમાં અને ઘેરઘેર સળગશે ! અને ભાઈભાઈના વિનાશ-
ના એ દાવાનળમાં આ પ્રાચીન ભૂમિનાં પુરુષાર્થ, ધર્મ અને સંસ્કૃ-
તિનો નાશ થશે. ઓહ ! આ મારાથી નથી જોવાતું ! ચિતોડની
ભસ્મ ચોળીને, ચિતોડની ધૂળ માથે ચઢાવીને, ચિતોડના કાંકરાની
શિવપૂજા કરીને, ચિતોડની રિદ્ધિસિદ્ધિના અભિલાષ સેવીને હું મોટા
થયો, એ આશાઓના આજે ચૂરેચૂરા થઈ ગયા ! બસ ! હવે હદ
થઈ ! તમારામાંથી એક મરે તે પહેલાં હું આ ભૂમિનો ત્યાગ કરીશ !
(પુરોહિત પોતાના શરીરમાં ખંજર ભોંકી દે છે.)

(“ પ્રતાપ ” ના એક અંકમાંથી)

૫૮-હિંદુ જાતિની મહત્તા

(લેખક:-શ્રી. ઓચ્છવલાલ છોટાલાલ કચેરિયા)

જગતભરની તમામ સંસ્કૃતિઓમાં હિંદુ સંસ્કૃતિનું સ્થાન જાંચામાં જાંચી કાટિએ પહોંચેલું છે. ક્ષમા અને ત્યાગની પ્રત્યક્ષ મૂર્તિસમા એ સંસ્કૃતિની છાપ એટલી સજ્જડ પડે છે કે, જે વરસો સુધી ભૂંસાતી નથી; એટલુંજ નહિ પરંતુ તેની ભાવનાઓ એટલી પ્રખળ હોય છે કે, હિંદુધર્મમાંથી પતિત થયા પછી પણ તે વિશુદ્ધ ભાવનાઓના રણકારા તેના હૃદયને ઝમઝમાવે છે. અત્યારે એવા હજારો અને લાખો, પતિત થયેલા હિંદુઓ પોતાને હિંદુધર્મમાં પાછા દાખલ કરવા પોકારી રહ્યા છે. કારણ? કારણ એજ કે, તેમનાં હૃદયમાં હિંદુ સંસ્કૃતિની જાંડી છાપ પડેલી હોય છે. કેટલાંક કારણોને વશ થઈ જોડો અત્યારે હિંદુધર્મ સ્વીકારી શકતા નથી, તેવા પરકામમાં બળી ગયેલા પણ અત્યારે પોકાર કરે છે કે, અમે પણ એક વખત હિંદુ હતા અને હિંદુના પુનિત નામથી પોતાનું ગૌરવ સમજે છે. હિંદુ સંસ્કૃતિની પ્રખળ ભાવના ઉપર વિધર્મીઓના અનેક પ્રહારો પછી પણ તે અજોડ અને અજોય જામેલી છે અને તેના ગૌરવમાં દિનપ્રતિદિન વધારો થતો જાય છે.

આત્મશુદ્ધિનું જ્ઞાન થયેલ હજારો અને લાખો પતિત હિંદુઓના સ્વધર્મમાં પાછા આવવાની પ્રખળ ઇચ્છાનો વેગ એટલો વધ્યો કે, હિંદુધર્મમાં ધુરંધર નેતાઓનું લક્ષ તે બાજુ ખેંચાયું અને હિંદુત્વનાં છૂટાછવાયાં થઈ ગયેલા અંગ-ઉપાંગોને એકત્ર કરવા શુદ્ધિ અને સંગઠનની હિલચાલના પ્રયત્ન પાયા મંડાયા અને તે ધર્મકાર્ય કરતાં કરતાં અનેક સંકટો અને મુશ્કેલીઓ સહેતાં સહેતાં, ચૂસ્ત હિંદુત્વના આ-ક્ષેપો અને પ્રહારોની દરકાર નહિ કરતાં, વિધર્મીઓ તરફથી આપ-વામાં આવતી પ્રાણીત દંડની ધમકીઓ નહિ લેખવતાં, રાજ્યની પણ

અફગી વહોરીને, એ ધર્મકાર્ય અપનાવવા સતત પ્રયત્ન કરતાં એક મહાન રાષ્ટ્રવિધાયક નરવીર ક્ષત્રિયજાયો, હિંદુત્વના ગૌરવસમો આત્મા, એક ક્રૂર અત્યાચારી મુસ્લિમના હાથે હણાયો. ધર્મચર્યાના બહાને બિછાનાવશ મહાન નરનું સ્વાગત સ્વીકાર્યો પછી તે નરપિશાચે પાંચ પાંચ ગોળીઆરથી જન લીધો. આ મહાન નરનું સંસારી નામ મુન્શી-રામ હતું, જે દુનિયાભરમાં સ્વામી શ્રદ્ધાનંદને નામે વિખ્યાત હતું. એ એવા બડવીર હતા કે, જેણે મૂર્ખાઓની સંગીનો અને મશીન-ગનો સામે પોતાની છાતી ખુલ્લી કરી પોતાના અડગ ધૈર્યનો પરિચય આપ્યા જગતને કરાવી દીધો અને ઈશ્વરમાં અપૂર્વ શ્રદ્ધાદાખવી પોતાનું શ્રદ્ધાનંદજી તરીકેનું નામ દીધાવ્યું. આ મહાન નરની ખોટ એકલી હિંદુ કોમને નહિ, પરંતુ સમસ્ત ભારતવર્ષને ન પુરાય તેવી પડી છે; પરંતુ હિંદુધર્મ આવા અત્યાચારીઓને પણ શિક્ષા કરવા ના પોકારે છે અને ક્ષમા આપવાના પોતાના પવિત્રસિદ્ધાંતને વળગી રહે છે.

ધ. સ. ૧૦૦ ની સાક્ષથી એક એવી માન્યતા પ્રચલિત છે કે, કાફરનું ખૂન કરવાથી બેહેસ્ત અને હૂરી પ્રાપ્ત થાય છે અને એ માન્યતા ખોટી હોવાનો એકરાર અમુક ગણ્યાગાંઠ્યા મુસ્લિમ અંધુઓને બાદ કરતાં કેટલાઓએ કર્યો છે? અને તે ધર્મધેલી ભાવનાઓને પોષી આ પરિણામ આવ્યું છે. ધ. સ. ૧૦૦ થી તે આજ દિનસુધી લગભગ ૧૩૦૦ વર્ષના ગાળામાં એવો એક પણ બનાવ નથી બન્યો કે, કોઇ ધર્મધેલા હિંદુએ પ્રામાણિક ધાર્મિક મતબેદના કારણે કોઇ વિધર્મીનું ખૂન કર્યું હોય.

દરેક હિંદુભાઇઓ પોતે પોતાનો “ફર્ગીવ એન્ડ ફર્ગેટ” અર્થાત્ “ક્ષમા કરો અને ભૂલી જાઓ” નો સિદ્ધાંત ન ભૂલે અને ગમે તેવા અપકૃત્ય તરફ પણ ક્ષમા બતાવી હિંદુધર્મને અને તેની જ સંસ્કૃતિને શોભાવે. (“હિંદુસ્તાન”ના એક અંકમાંથી)

५९-नवयुवकों को बस्वानी का संदेश

गुरुकुल जयंति के अभिल-भारतीय युवक संमेलन में आ-
चार्य अस्वानी ने स्फूर्तिप्रद वाणी में कहा कि, हम लोग श्याम-
सुन्दर कृष्ण के सेवक हैं। वही हमारा धष्टदेव है, और हम यादते
हैं की श्रीकृष्ण के संदेश से हमारे नवयुवकों का हृदय भर जय.
कोई कहता है कि यह शांतियुग है; किन्तु मेरा विश्वास है कि,
यह शांति का युग नहीं, युवकों के कर्म का युग है। मैं हमेशा
से युवकों को प्रिय करता रहा हूँ, और मेरे हृदय में अजब भी
युवकों के प्रति घोर प्रेम का सागर लहरा रहा है। मेरा विश्वास है
कि, परमात्मा की अतुल अनुकम्पा से युवक ही नवीन राष्ट्र के
निर्माता हो सकते हैं। लोग कहते हैं कि, भारतीय युवक लटक रहे
हैं, नष्ट हो रहे हैं और उन से कुछ आशा नहीं; पर मैं आशा-
वादी हूँ। और मैं भारत का उद्धार नवयुवकों द्वारा देखता हूँ। मैं
रात्रि में, अँधेरा में आकाश के तारों को देखता हूँ, और उस
समय हमारे हृदय से दर्दभरी आवाज निकलती है, और सोचता
हूँ कि भन्हीं तारों ने राम-कृष्ण के भारत को, गौरवमय और
सम्पन्न भारत को, अक्षशायी और जगत्गुरु भारत को देखा है,
और आज ये, दरिद्र, परतंत्र, धृष्टित और अधृत भारत को देख
रहे हैं। उस समय हम अपनी माता से पूछते हैं कि, ओ माँ,
तूने हमारे नवयुवकों की ओर से क्यों मुझ ईर लिया है? माता
कहती है कि, भारत के युवक ओर युवतियों की ओर देखो। वही
भारत का उद्धार करनेवाले हैं। उन्हीं के हाथों में भारत का भवि-
ष्य है, और वे ही भारत की आशावता हैं। इस प्रेम के अद्वैत
में मैं उनसे यही यादता हूँ कि, वे सत्य धर्म पर आश्रित रहें।

येक जमाना था कि, जय भारतवर्ष सारे संसार का गुरु

થા, કિન્તુ આજ વહ અદ્ભુત માના જતા હૈ. હજારો વર્ષ પૂર્વ ભારત સૈકડો દેશોં પર શાસન કરતા થા. ભારત કો, સ્વતંત્રતા કોંસિલોં ઔર પાર્લામેન્ટ સે નહીં પ્રાપ્ત હોગી, વરન્ વહ યુવકોં કી શક્તિ કે હી ખૂને મિલેગી. ઇસ હેતુ યુવકોં કો નિયન્ત્રિત હોને કી અત્યંત આવશ્યકતા હૈ. આપને આદેશ ક્રિયા કિ દેશ કે હર ભાગ મેં આશ્રમ ખોલે જાને ચાહિયે, જહાં પર યુવકગણ સત્ય ધર્મ પર ડટ કર ભારત કા ભાગ્ય-નિર્માણ કરને કે લિએ શિક્ષા પા કર તૈયાર હો સકે, જે ભારતીય ધર્મ કે ફેલાને મેં સહાયક હોં. ભારતવર્ષ કેવળ અપને હી લિએ નહીં જતા, વરન્ વહ સંસાર કી માનવતા કી-ભલાઇ કે લિયે જતા હૈ. યદ્યપિ ભારતમાતા આજ મલિન ઔર દલિત હૈ, તથાપિ મેરા વિશ્વાસ હૈ કિ, વહ અમિટ ઔર અમર હૈ.

આશ્રમોં કો ચલાને કે લિએ પ્રોગ્રામ કા જિક કરતે હુએ આચાર્યને કહા કિ, આશ્રમ કે પ્રત્યેક મનુષ્ય કો પ્રાચીન ભારતકા સંદેશ અવશ્ય પઢના ચાહિયે. પ્રત્યેક આશ્રમવાસી કો દંડ ઔર સરલ હોના ચાહિયે; ક્યોંકિ સરલતા મેં હી બલ ઔર જીવન વાસ કરતે હૈ. સાદગી મેં શક્તિ હૈ, બલ હૈ, ઝોજ હૈ. દેશ કે નવયુવક ફેશન કે ગુલામ હૈ, પર ફેશન મૂર્ખતા હૈ ઔર ઇસ પ્રકાર મૂર્ખતા કે પીછે હમારે નવયુવકોં કો નહીં પડના ચાહિયે. હમારે ઋષિમુનિ ઔર પૂર્વજ સાદે થે. x x x યુવકોં કો ફેશન કા દાસ ન હોના ચાહિયે, ક્યોંકિ ફેશન કા અર્થ મૂર્ખતા હૈ. પ્રત્યેક નવયુવક કો મહાપુરુષોંકી જીવનિયોં કા અધ્યયન કરના ચાહીયે ઔર ઉનકે પદચિહનોં કા અનુસરણ કરના ચાહિયે. મહાત્મા સુકરાત ને યુવકોં કો યહી ઉપદેશ દિયા થા કિ, અપને કો પહિયાનો. હમ આજ દેખતે હૈ કિ હમારે નવયુવક અપને દેશ કે પ્રાચીન ગૌરવ કો બૂલતે જ રહે હૈ. પર ભારત કી સ્વતંત્રતા કે લીએ નવયુવકોં કો ઉસ પ્રાચીન ગૌરવ કો અપનાના હોગા. ઉન્હેં રામાયણ, મહાભારત, ગીતા આદિકા અધ્યયન કરના હોગા; ઔર પાંચવાં મંત્ર-અન્તિમ પદ સખસે મુખ્ય

सेवा है, और आश्रम के प्रोग्राम में उसका महत्त्व बहुत ही अधिक बढ़ा हुआ है, राष्ट्र-निर्माण अन्वय-निर्माण के अतिरिक्त अन्य वस्तु नहीं है, अतएव युवकों को अन्वय का दृढ़ करना चाहिये।

भारत में यह एक भारी दुरुर्घ है कि, वह पश्चिम का उपासक बनता जा रहा है। मैं पश्चिम की स्वाधीनता, कारीगरी, बुद्धिमत्कार सबको प्यार करता हूँ, परन्तु जो पश्चिम हमारे पैरों में पेटियाँ डालता है, उस की कठोर और कर्तुहारीन सभ्यता को मैं सहन नहीं कर सकता। मैं चाहता हूँ कि, प्रत्येक युवक पाश्चात्य सभ्यता के समस्त विद्वानों और विचारों को अपने ऊपर से उतार दे, और भारतीयता को ग्रहण करे। (हर्ष) अंत में आचार्यने हृदय-शीला के तारों को बलुकर देने वाले भर्मरूपी शब्दों में युवकों से अपील की कि, “जगो, प्रिय नवयुवको ! आभो को जगो ! सत्यता, धर्म और प्रेम के राज्य में जगो ! अपने देश की धन्यता के स्थानों को जगो ! जगो, और यता दौ पीड़ित लाधियों को कि, भारत अब तक क्यों अविजित है, जय कि, रोम, ग्रीस और मिस्र त्रिभाष्य होकर गंभीर समाधि में सुप्त हो रहे हैं ! हे राष्ट्र के वीर युवको ! जगो ! जगो ! और समस्त भारत को भक्त-मुग्ध कर दो, उसे जगा दो ! (हर्ष) इससे आठ प्रिन्सिपल अस्वानीने निम्नाशय की कविता को पढ़ कर अपना लाषण्य समाप्त किया:—

“ जगो ! जगो ! हे पूर्व देश के ऋषियों की सन्तानो ! जगो. कब तक नींद की जुमारी में पड़े रहोगे ? क्या जगोगे अथवा यश आनंद के सपने ही देखा करोगे ? ”

(“वर्तमान” ना एक अंकमांथी)

૬૦-૬૬૬ મદ્રાસી સ્ત્રીની વીરતા

(લેખક:—શ્રી. ગોપીનાથ વર્મા)

એક મદ્રાસી યુવક ઘણા દિવસથી જમશેદપુરમાં રહે છે. સ્થાનિક કંપનીમાં નોકર છે. આ યુવક તા. ૨૩ મી જુલાઈને દિવસે રાતના દસ વાગ્યાથી સવારના છ વાગ્યા સુધી નોકરી ઉપર હતો. તે રાત્રિએ તે પોતાને કામે થોડો વહેલો જમ પહોંચ્યો. ઘેર સ્ત્રી એકલી હતી. પહેલેથીજ દાવ શોધતો એક નરપિશાચ પંજાબી લાગ મળતાં તે મદ્રાસી યુવતીના ઘરમાં ઘૂસ્યો. મદ્રાસી યુવતી બહેલી-ગણેલી તથા બુદ્ધિમાન હતી. ઘરમાં ઘૂસતાંજ તે પંજાબી તેને ડરાવવા-ધમકાવવા લાગ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે, “ ઘરમાં જોડલા પેસાટકા હોય તે બધું હાજર કરી દે નહિ તો તારું ખૂન કરીશ અને આખરે લશ્કર.” યુવતીએ પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે તરતજ જવાબ આપ્યો, “ અરે ! આપ આટલા નાખુશ શા માટે છો ? ઊભા રહો, હું આપની આગળ ઘરની સઘળી અમૂલ્ય વસ્તુઓ હાજર કરી દઉં છું. મારા પતિ મને બહુ દુઃખ દીધા કરે છે. હું જાતેજ તમારી સાથે ચાલી નીકળીશ. લો, આ ઘરેણું છે તે બાંધી લો. થોડાઘણા રૂપિયા પેલા ખૂણામાં દાટેલા છે તે હમણાંજ ખોદીને કાઢી લાવું છું.” આટલું સાંભળતાં તો તે પાપી પંજાબી અતિશય કુલામ ગયો. ઘરેણું તથા બીજી અમૂલ્ય વસ્તુઓ એક પોટલીમાં બાંધવા લાગ્યો. યુવતી ખૂણામાં ગઈ. તેણે પેટીમાંથી એક ધારવાળો છરો કાઢીને પોતાના પાલવમાં સંતાઈ. કેટલાક રૂપિયા પણ સાથે લીધા. પંજાબીની આગળ રૂપિયા મૂકીને તેને ગણી જોવાને કહ્યું. તે દુષ્ટ રૂપિયા ગણવા લાગ્યો. બરાબર લાગ જોઈને સ્ત્રીએ તેની છાતીમાં છરો ઘોચી દીધો અને તે બેહોશ થઈ નીચે પડ્યો. યુવતીએ તાણું વાસીને, સ્થાનિક થાણામાં જઈને પોલીસને ફરિયાદ કરી. પોલીસના માણસો તેજ રાત્રે ૧૧ વાગે તે જગ્યાએ આવ્યા. યુવતીએ કહેલી સઘળી બાબત જોમની

તેમ મળી આવી. તે રાત્રિએ યુવતી કોઈ નજીકના સગાને ત્યાં સૂઈ રહી. સવારે છ વાગે તેનો પતિ પણ આવી પહોંચ્યો અને સઘળી હકીકત સાંભળી. આ બનાવ નજરોનજર જોયેલો છે. સંભળાય છે કે, તે સ્ત્રીને ધનામ આપવામાં આવશે. શહેરમાં આ બનાવે સનસનાટી ફેલાવી દીધી છે, તે દુષ્ટ પંજાબી મરી ગયો છે.

(“ગૃહલક્ષ્મી”ના એક અંકમાંથી)

૬૧-ઈસાઈયાં કા પ્રચાર

પાદરીલોક હિંદુસ્તાન કો ઇસાઈ બનાવે કે લિયે કિતના પ્રયત્ન કર રહે હૈં. યહ ઇસ બાત સે જાના જા સકતા હૈ કિ ઉન્હોંને જૈસા કિ ઇસાઈયાં કે “પ્રચાર” નામક અખબાર સે પ્રકટ હોતા હૈ. ૧૯૨૭ ઇ. મેં ધર્મપ્રચાર કે લિયે ૫૬૮૨ પાદરી નિયુક્ત કિયે હૈં, અર્થ કે લિએ ૭૦ કરોડ રૂપિયાં કી મંજૂરી દી ગઇ હૈ ઓર અત્યંતક સખ મિલકર ૨૨૨૨૭૬૮ આદમી ઇસાઇ બનાવે જા ચૂકે હૈં. પ્રચાર કી શિક્ષા દેને કે લિયે ૧૦૭ વિદ્યાલય ખોલે ગયે હૈં. ઇસાઇ હોને વાલે અધિકતર લોગ હિન્દૂ હી હૈં. યહ તો ઇસાઇયાં કા કામ હુઆ, ઉધર મુસલમાનોં કી તબલીગ દેખિયે. કિસ પ્રકાર હિન્દુઓં કો હડપ કર રહી હૈ. એક હમારી હિન્દૂ મહાસભા હૈ જો સાલ બર મેં એક બાર કિસી જગહ અપના મહાધિવેશન કરને કો હી સફલતા કા સારાંશ સમજતી હૈ. હમ નહીં જાનતે કિ વહ મહાસભા કિસ લિયે કાયમ હુઇ હૈ ઓર તખ તક ઉસને કયા કિયા ? કયા સભા અપને ઉદ્દેશ્ય કી પૂર્તિ મેં કુછ ક્રિયાત્મક કાર્ય-વાહી કરને કો તૈયાર નહીં હૈ ? અગર સભા કો જીવિત રહને કી ઇચ્છા હૈ તો ઉસે જાતિઉન્નતિ કે લિએ કુછ કામ કરના ચાહિયે, નહીં તો ઇસ પ્રકાર કી દિખાવટી સભાઓં સે કોઇ લાભ નહીં.

(“ઉદ્યોગ”ના એક અંકમાંથી)

૬૨-સ્ત્રીઓની શોભા

(લેખિકા:-શ્રી. સૌ. પાર્વતીબહેન પુરુષોત્તમદાસ)

કેળવણીના અભાવે ધણી સ્ત્રીઓ ઘરેણુંકપડાંથી શરીરને શોભાવવામાં ખરી શોભા માને છે. પોતાના ગળ ઉપરાંત પોતાના પતિ પાસે નકામો ખર્ચ કરાવે છે અને પોતાના ધણીને ધણી મુશ્કેલીમાં લાવી મૂકે છે; પરંતુ બહેનો! ખરી શોભા શરીર શોભાવવામાં નથી, પણ સદ્ગુણરૂપી શણુગાર અને શિયળરૂપી સાડીમાં જેવી શોભા છે, તેવી ગમે તેવા અમૂલ્ય દાગીના કે સાડી પહેરવામાં નથી. સ્ત્રીઓએ ગૃહકાર્યોમાંથી પરવારી જેટલો નવરાશનો વખત મળે તેટલો સારા ઉલોગમાં ગાળવો; જેમકે આપણને ઉપયોગી થાય તેવાં હુન્નરકામ શીખવાં, શિખામણુ લેવા યોગ્ય હોય તેવાં ગીતો ગાવાં, સારાં પુસ્તકો વાંચવાં વગેરે. પોતાના મનને અવળા અસર થાય તેવાં પુસ્તક કદાપિ વાંચવાં નહિ, કેમકે ખરાબ ચોપડીનું વાચન ઝેર પીવાસમાન છે. અસલની મહાન સતીઓ આપણા માટે અમૂલ્ય જ્ઞાનરૂપી વારસો મૂકી ગઇ છે-પોતાનો જન્મ સફળ કરી પોતાનાં નામ અમર કરી ગઇ છે. અસલની સ્ત્રીઓ સદ્ગુણ અને શિયળરૂપી શણુગારમાં એટલી બધી શોભા માનતી હતી કે, જસમા ઓડણુ કે જે ઓડ જેવી મજૂર અને હલકી વર્ણુમાં અવતરી હતી, છતાં પોતાના શિયળરૂપી શણુગાર માટે સિદ્ધરાજ જેવા મહાન પરાક્રમી રાજાની સમૃદ્ધિને પણ તુચ્છ ગણી પોતાનું નામ અમર કરી ગઇ છે.

પતિને યોગ્યરૂપ ન થઈ પડતાં આપણાથી બને તેટલી તેમના કાર્યમાં મદદ કરવી. તેમના મનને આનંદમાં રાખવું, વ્યાવહારિક ઝઘડાવાળા વાતો કરી તેમના મગજને અશાંતિ કરવી નહિ. પતિ કામમાંથી પરવારી ઘેર આવે ત્યારે તેમને કેવી રીતે આનંદ આપી શકાય એનો વિચાર કરવો. પતિ પાસેથી જ્ઞાન લેતાં શીખવું. ધણી

બહેનોને એવી કુટેવ પડી હોય છે કે, પારકાની નિંદા અને કુધલીમાંજ પોતાનો અમૂલ્ય વખત ગાળે છે; પરંતુ વખત અમૂલ્ય છે. કરોડ રૂપિયા ખર્ચતાં પણ ગયેલો વખત ફરી મળતો નથી. તેનું તેમને બિલકુલ ભાનજ હોતું નથી. ડાહ્યા માણસો કરોડ રૂપિયા ગુમાવવા કરતાં એક પણ સેકન્ડ જવા દેવામાં વધારે નુકસાની સમજે છે. પહેલાંના વખતમાં શ્રીઓ પોતાના પતિને મિત્રની ગરજ સારતી; પરંતુ હાલ તો બોજરૂપ થઇ પડે છે.

બહેનો ! આ એક વાત વળી ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે. બાળકને બાળપણમાં સારી કેળવણી નહિ મળવાથી જોઈએ તેવાં સહ-ગુણી બની શકતાં નથી. પોતાની આવક કરતાં ખર્ચ ઓછો રાખવો, કરકસર કરવી, પણ કંજૂસાઇ કરવી નહિ. જેટલો વખત લેખે કાઢ્યો હોય તેટલો આપણને લાભ છે; પણ વખત નકામો હોય તો તેટલું નુકસાન થયું સમજવું.

જેટલી શોભા આપણે શરીરની વધારવા મથીએ છીએ એથી કરોડગણી શોભા આત્માની વધારવા મહેનત કરવી. હાડ, માંસ અને રુધિરથી ભરેલા આ દેહને શણગારી શું લાભ કાઢવો છે ? આપણા મનની અંદર ભૂતપ્રેત જેવા બ્રમ, દોરા, ચિટ્ટી, બાધા જેવા અનેક જાતના વહેંચે ધર કરી બેઠા છે, તેને જ્ઞાનરૂપી પાણી સીંચી મગજ-માંથી બ્રમરૂપી કચરો કાઢી નાખવો. ઘણી શ્રીઓ તો વળી પોતાના પતિથી ખાનગી રીતે બાધાઓ રાખે છે, દોરાચિટ્ટી કરાવે છે. આવી અજ્ઞાનતાને લીધે ઢાંગી ધુતારા ફાવી જાય છે. જેટલે અંશે અજ્ઞાનતા વધારે તેટલે અંશે બાહ્ય વસ્તુઓથી શરીર શોભાવવાનો શોખ વધારે હોય છે. ખરી શોભા તો સહવર્તનમાં રહેલી છે.

(“ચેતન”ના એક અંકમાંથી)

६३-वीणा की झनकारें

(लेखक:-श्री. 'नारद')

दुनिया में सत्य से अधिक धर्मपरायण्य जति यदि कोछ है तो हिंदुजति है. इस के धर्म की महिमा देखनी हो तो यक्षो वृन्दावन को, जहां अज्ञा लारी भेला हो रहा है अगर वहां न जा सके तो यक्षो हरिद्वार को, जहां कुम्भ का महामेला होनेवाला है.

x

x

x

वहां धर्म के अडे अहलुत नभूने दिग्भाष देंगे. ऐसी ऐसी आते दिग्भाष देंगी, जिन्हे सीधी जोपडी के आदमी समझ न सकें.

x

x

x

जो जो कुछ दिग्भाष देगा, उस के कुछ नभूने सुनिये. आप को वहां ऐसे महात्मा मिलेंगे जिन से नभ्यर दसिये भी शर्मा जायं.

x

x

x

वहां आपको ऐसे त्यागी दिग्भाष देंगे जिन के तपस्वियों में इस इस हाथी अडे है. इस इस नौकर सोने और आंदी के अर्तनों में जाना और पानी लेकर तैयार अडे रहते हैं.

x

x

x

वहां आप ऐसे ऐसे जती देंगे जिनके घरों में द्वा द्वा तीन तीन लगतनियां रहती हैं, और उन की वासनाओं को तृप्त करती हैं.

x

x

x

वहां आप को ऐसे ऐसे महन्त भी दिग्भाष देंगे जिन का जवन में जो कोछ काम है तो गरीबों की भूखनत की कमाछ को छुड़ाना और भूखे छुड़ाना, और स्वयं दंड पेलना और आये दुखे माल पयाना.

x

x

x

હિસ કુમ્ભ મેં આપ ઐસી ઐસી કુલાંગનાઓં કો દેખેગે જો મુંહ પર હાથબર ઠા લગ્યા ઘૂંધટ ઠાઠે બિના ધરસે બાહિર નહીં નીકલતી, પરંતુ લુચ્ચોંં ઓર બદમાસોંં કી આંખોંં કે સામને નંગે બદન નહા કર મોક્ષ પાના ચાહતી હૈં.

x

x

x

વહાં આપ કો ઐસે ઐસે ધર્માત્મા શેઠ બી દિખાઇ દેગે જો ધર મેં અનાથાલય કા ચન્દા આને પર વહી સે સાબિત કર દેતે હૈં કિ ઉન કે પાસ દાન દેને કે લિએ એક કૌડી બી નહીં હૈ, પરંતુ નિઠલ્લે અન્નમય કોષોંં કે ચરણોંં મેં હજારોંં કી થેલિયાંં રખને કા તૈયાર હો જાયગે.

x

x

x

જિસ જાતિ કે પાસ ઐસે ઐસે ધર્મ કે નમૂને હો, હિસ કે બરાબર ધર્માત્મા જાતિ સંસાર મેં કહાં મિલેગી ? અસ, વહાં તો જો કુછ હોતા હૈ, ધર્માનુકૂલ હોતા હૈ. ચોરી, બદમાસી, ગરીબોંંકી લૂંટ, દુરાચાર ઓર મુક્તખોરી-સબ ધર્મ કે નામપર. ખોલો ધર્મ કી જય !

(“ અર્જુન ” ના એક અંકમાંથી)

“ પાશ્ચાત્ય જ્ઞાનવિજ્ઞાનને તજો એમ મારું કહેવું નથી, પણ એ જ્ઞાનવિજ્ઞાનને લોકહિતકારી બનાવવાં અને તેને અનુકૂળ મનોવૃત્તિ રાખવી; પરંતુ જ્યાંસુધી આપણી ભોગ અને વિલાસની પ્રવૃત્તિ ઉચિત સીમામાં ન થાય, યમનિયમની કડલુ સાધનાથી આપણે ઇન્દ્રિયનિગ્રહ ન કરીએ; જ્યાંસુધી ત્યાગ અને સેવાથી આત્માને પુષ્ટ ન કરીએ, ત્યાંસુધી જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનને લોકહિતકર કરવાં અશક્ય છે. આપણાં શુરુકુલો અને રાષ્ટ્રીય વિદ્યાલયોનો ઉદ્દેશ એ હોવો જોઈએ કે, આવશ્યક જ્ઞાનવિજ્ઞાનની ચર્ચા અને સંપ્રદાયની સાથે સાથે આપણને આત્મનિગ્રહ, ત્યાગ અને સેવાની દીક્ષા આપે. ”

(શુરુકુળ-કાંગડીમાં આપેલા રાજેન્દ્રબાપુના ભાષણમાંથી)

૬૪-કોને પડી છે?

(લેખક:— શ્રી. આપુલાલ વી. ગામી)

દુનિયામાં આપણે જોઈએ છીએ કે, કાંઈને કાંઈની પડી હોતી નથી. સૌને પોતપોતાની પડી હોય છે. બહારથી પરાર્થ દેખાતા પ્રયત્નોનું કેન્દ્ર જો તપાસીએ તો તે સ્વગામીજ હોય છે. પરાર્થ પીડા વહોરનારા અને તેમાં માનનારા વિરલાજ હોય છે અને આવા વિરલાઓજ સમાજ અને દેશનું કંઈ ભલું કરી શક્યા છે.

અત્યારે આપણા સમાજમાં જે દાવાનળ સળગી રહ્યો છે, જે દાવાનળની પીડાથી હજારો કુટુંબો પાયમાલ થતાં જાય છે, જેના ત્રાસથી પુરુષ, સ્ત્રી અને છોકરાંનાં જીવન છિન્નભિન્ન અને અધોગામી બની રહ્યાં છે, તે દાવાનળને ઠારવામાં, તેની ભભૂકતી જ્વાળાઓને શાંત પાડવામાં, કેટલા બધા પ્રયત્નની જરૂર છે અને કેટલા ત્યાગની આવશ્યકતા છે, તે યથાર્થ જાણી લઈ તે પ્રમાણે કાર્યો ઉપાડી લેવાની દરેક સમાજસેવકમાં જો લાગણી થઈ આવે, તો તે કાર્ય સુલભ થઈ પડે. અનેક કુરિવાજો, વહેમો અને અજ્ઞાનાંધકારનો ભોગ થઈ પડેલો આપણો સમાજ દિનપ્રતિદિન તેજવિહીન, શક્તિવિહીન અને નબલો બનતો જાય છે. તેમાંથી તેને ઉગારવાનો ઇલાજ નથી વાતોમાં રહ્યો, નથી ભાષણોમાં રહ્યો, નથી લેખોમાં રહ્યો કે નથી ઠારવોમાં રહ્યો. તેને માટે તો ધન, માન અને કીર્તિનો ભોગ આપી, જગતથી અજ્ઞાત એકાદ ખૂણામાં પચ્યા રહી, શાંતિથી કાળજીપૂર્વક કામ કરવાની જરૂર છે. હુન્નર, ઉદ્યોગ અને કેળવણીનાં નવાં નવાં ક્ષેત્રો ઉઘાડી, તેને વિકસાવી દિનપ્રતિદિન તેને આગળ ને આગળ ધપાવી મંજ્યા રહેવામાંજ આપણે હિંમત સમાયો છે. તમસમાં ઘોરતા આપણા સમાજ આગળ કામના ઢગેઢગ રજૂ કરવાની જરૂર છે. આવડતને અજાણે તેની શક્તિનો વેગ વિરુદ્ધ દિશામાં વહી જાય છે.

કુસંપ, ધખ્યાં અને અજ્ઞાનમાં રિખાતા સમાજને તારવાનો ઉપાય તેની આભુખાભુ સંસ્કાર અને ઉદ્ધોગનું વાતાવરણ ખડું કરવામાં રહેલો છે.

પણ પ્રશ્ન એ થાય છે કે, આ બધું કરે કોણ ?

અજ્ઞાનાધિકારમાં ભટકતો સમાજનો વિશાળ સમૂહ એ કામ સ્વયં ઉપાડવા, યથાર્થ જ્ઞાનને અભાવે અશક્તિમાન છે; ત્યારે સમાજના કેળવાયેલા આ કાર્ય ઉપાડી શકે ? કેળવાયેલાને સમાજની કંઈ પડી છે ? તેમનાં હૃદય સમાજનાં દુઃખો અને વહેમો જોઈ અળભળી જીજ્ઞાં છે ? પોતાના સમાજને જગતમાં ઉચ્ચ સ્થાન અપાવવા તેમના હૃદયમાં તનમનાટ વ્યાપી રહ્યો છે ? સમાજનું ઋણ વાળવા તેમનું હૃદય તૈયાર છે ? ધન, માન, કીર્તિનો ભોગ આપવા તેમણે નિશ્ચય કર્યો છે ? યજ્ઞાર્થે કર્મ કરવામાં તેમને આનંદ મળે છે ? એક નાનું શું બીંતડું ચણવું કહણ છે; ન્યારે મોટાં મકાનો તોડવાં એ સહેલું છે; એ તો જેને અનુભવ થયો હોય તે જાણી શકે છે.

સામાન્ય અનુભવ એવો છે કે, જે કાર્યમાં હાડકાં નમાવ્યા સિવાય કીર્તિ, માન અને મોટાઈ મળતી હોય છે, તે કાર્યનાં યશોગાન ગાવા, તેનું અગ્રપદ લેવા સૌ કોઈ તૈયાર થઈ જાય છે. જ્યાં ફક્ત બોલીને, ઠરાવો કરીને કે વાહ વાહ કહીને કામ કરવાનું હોય છે, ત્યાં જરૂર આપણા કેળવાયેલા આગળ પડતા હોય છે, જ્યાં સત્તાની લગામ મળવાનો સંભવ જણાતો હોય છે, ત્યાં બેલાશક આપણા કેળવાયેલા તૈયારજ હોય છે; કાર્યનું ગમે તે થાય પણ પોતાનો માનમરતબો જળવાતો હોય, તો કોઈ પણ કામ કરતાં ન અટકવામાં હમેશાં આપણા કેળવાયેલા તૈયારજ હોય છે.

યાદ રાખવાની વાત એ છે કે, કોઈ પણ કાર્ય બેલાવાથી થતું નથી. કાર્ય ઉપર એકનિષ્ઠા કે ભક્તિ સિવાય તે કાર્ય ફળતું નથી. તેને માટે સતત વિચાર કર્યા સિવાય કાર્યની પ્રગતિ થતી નથી, તે પોષાતું નથી અને ખીલતું પણ નથી. આખાં વર્ષમાં બે-ચાર

દિવસ તે ઉપર વિચાર કરવાથી શું કરી શકવાના હતા ? ચોવીસે કલાક પોતાની જાનજામમાં મચી રહેનારા, યજ્ઞાર્થે કર્મ કરવાના રહસ્ય-ને શું સમજી શકે ? જાનજામમાં ગૂંચવાયેલી અને તેમાંજ રમખાણ થતી બુદ્ધિ સ્પષ્ટ શું જોઈ શકે ? એનો તો જ્યાં ત્યાં પોતોના જેવાજ વ્યવહાર દષ્ટિએ પડે તેમાં શું આશ્ચર્ય ? સ્વચ્છ બુદ્ધિ સ્વચ્છ કાર્યોને જોઈ શકે. સ્વાર્થના આવરણથી ઢંકાયેલી બુદ્ધિને સર્વત્ર સ્વાર્થ દેખાય, સારામાં પણ ખોટાનો ભાસ થાય, શુભોને ન પારખી શકે, છિદ્રો ઝટ શોધી કાઢે અને છિદ્રોને દૂર કરવાનો ઉપાય ન લેતાં આખીયે વસ્તુનો નાશ કરવા તૈયાર થઈ જાય.

આવી સ્થિતિમાં કોને કોની પડી હોય ? બીજાનું ગમે તે થાય, પણ તેમાં પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે મને શો ફાયદો મળવાનો છે, તેનોજ વિચાર કરવામાં આવે છે.

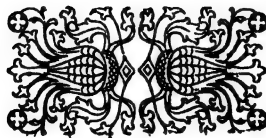
“ભાષણો કરવામાં મારું શું જાય છે ? લાવને પચીસ પચાસ વાક્યો પોપટની માફક બોલી નાખું ! ક્યાં એ મારા હૃદયને ઝડે છે ? ક્યાં મને એ લાગુ પડે છે ? ભલે, લોકો તે પ્રમાણે વર્તે કે ન વર્તે તેમાં મારું શું જવાનું છે ? આપણને માન મળે છે, મોટામ મળે છે, પછી બીજું શું જોઈએ ? આપણી વાહવાહ ગવાય છે. ભલેને પડે બીજા જિંડા ધરામાં ! તું તારું સાધી લેને !” આવી વિચારપરંપરાથી જ્યાં કાર્યો થતાં હોય તે કેટલા દિવસ ટકે ? તેની અસર કોના ઉપર થાય ?

“બાળલગ્નથી સમાજ નિર્વીર્ય અને નમાશે બની જતો હોય તેમાં મારે શું ? બારમાંઓમાં હજારો રૂપિયા ચટણી થઈ જતા હોય અને ઘરનાં ઘર ઊપડી જતાં હોય તોયે શું ? આખુંયે જીવન મીઠું ને રોટલો ખાઈને અને કૂતરાના જેવું ગાળીને સંસારયાત્રા પૂરી કરવામાં આવતી હોય તેમાં મારે શું ? સામાન્ય સિપાઈને જોઈ કાળજી થડકતું હોય, નીચું મોં કરી તેની બે-ચાર ગાળો સહન કરી

લેવાતી હોય તોયે શું થઇ ગયું ? શું મારાં છોકરાંઓને એશઆરામી કેળવણી નથી મળતી ? નિરાંતે હાડકાં નમાવ્યા સિવાય મને તો રોટલો મળ્યે જાય છે. મારી કીર્તિ અને વાહવાહ સમાજ આખામાં ગવાઇ રહી છે. મોટી મોટી સભાઓના પ્રમુખ થવાનું મને માન મળ્યે જાય છે. સમાજના કોઇ પણ કાર્યમાં મારો અગ્રહિરસો તો હોયજ છે, સર્વ મારી તરફ માન અને ડરની દૃષ્ટિથી જોઇ રહ્યા છે. તેમની દૃષ્ટિએ હું કેટલો બધો મોટો લાગું છું ? ટાટા લોહીનો રોટલો મને મળી રહ્યો છે, તો પછી મારે શું જોઇએ ? ”

સૌને પોતપોતાની લાગી હોય છે, ત્યાં કોણ કેને સંભારે ? પોતાનું કાર્ય સાધવા જતાં કદાચ સમાજનું કામ અડફ્ટે આવી જાય તો ઠીક છે. એ-ચાર વાક્યો બોલી હા ના કરી મોટા થવાનું માન લેવામાં શું જવાનું છે ? જ્યાં આવુંજ ચાલી રહ્યું હોય ત્યાં ઉન્નતિની શી આશા રખાય ? જ્યાં યાતિહિત માટે ધગશ અને બળ-તરા ન હોય, ત્યાં કેવાં કાર્ય થઇ શકે ? પોતાનું પડતું મૂકી, રઝ-ળાવી, સમાજનું કે દેશનું હિત સાધવા જ્યાંસુધી યુવકો ન નીકળી આવે, ત્યાંસુધી જે કાંઇ બોલવું તે થૂંક ઉડાડવા બરાબર છે, લખવું તે ખાલી લીટા કર્યાસમાન છે અને દરાવો કરવા તે ખાલી દંભ છે. પરમાત્મા આપણુ સર્વને યશાર્થે કામ કરવાની પ્રેરણા આપે !

(“ ચેતન ” ના એક અંકમાંથી)

૬૫-સ્વરો કર્મયોગી કેવો હોય ?

[ક્રીતિપ્રેમા કાંઈ કર્મયોગી નથી, પણ એ તો એક પ્રકારના લૌકિક વિષયનો ભોગી છે અને કેવો પૂર્ણ નિરપૃહી તથા ત્યાગી હોય તો કર્મયોગી ગણાય, તે સમજવા માટે આ લેખ ઉપયોગી હોવાથી તે ‘સુવર્ણભાષા’માંથી લીધો છે. લેખકનું લખાણ મળ્યું નથી.]

તેને સ. પાગલ કહેતા. તે કાણુ હતો ને ક્યાંથી આવ્યો હતો, તે કાંઈ જાણતું નહિ; પણ દોડે સૌ તેને ઓળખતા. તેને માટે જાત-જાતની વાતો પ્રચલિત હતી. કાંઈ કહેતું કે, એ જાહૂગર છે. કાંઈનો મત પડતો કે, વહાલાના વિયોગમાં એનું મગજ સાવ ગયું છે. કેટલાક એમ કહેતા કે, તે શ્રીમંત છે પણ ગરીબીનો ઢોંગ કરે છે. વળી કેટલાક તેને તદ્દન મુશ્કેલિસ માનતા. ઘણાની નજરે એ ઉસ્તાદ ઉઠા-ઉગીર લાગતો ને ગામના એક બે પોલીસ સિપાઇઓ તેના પર નજર પણ રાખતા. કાંઈનો મત હતો કે એ તરંગી છે. તેની ઉદારતાની ઘણાને પિછાન થઇ હતી. ગામમાં બાળકો તો તેની પછવાડેજ ભમતાં હતાં, કારણુ તેઓને પીપરમીંટ, અખરોટ, કાણુ કે એવુંજ કંઈક મળ્યા કરતું. પાગલનાં ખિસ્સાં આ વસ્તુઓથી સદાયે ભરેલાંજ રહેતાં.

પણુ એક વાત તો હું કહેતાંજ ભૂલી ગયો. કાંઈ કાંઈ વખત શ્મશાનમાંથી કે નદીકિનારેથી કે એવીજ કાંઈ એકાંત જગાએથી મધ્યરાત્રિની શ્મશાનપ્રકાર નીરવ શાંતિમાં દિલના તાર હલાવે ને મૃત આત્માઓ પણ અનંત નિદ્રા ત્યાગે એવું અદ્ભુત સંગીત સંભળાતું. બીકણુ લોકો, એ ગાન યક્ષણીઓ ને ડાકિનીઓ ગાય છે, એમ કહી ફફડી ઊઠતા. માત્ર કાંઈક કાંઈક હિંમતવાન ગામડિયાઓજ જાણતા કે એ ગાન ગાનાર પાગલ હતો.

x

x

x

x

એક સાંજે હું ફરવા નીકળ્યો. રાસ રમવા નીકળનાર બાળા-ઓની માફક સમીરલહરિઓ સ્વચ્છદે વિહરવા લાગી હતી. ગામબહાર થોડે છેટે ઊભેલા કોઈ જૂતપૂર્વ વીરના સ્મારકચિહ્ન સમા એકાદ પાળિયા પાસે કેટલાક મોટા પથ્થરો પડ્યા હતા. એમાંના એક પર હું બેઠો ને વિચારવા લાગ્યો કે, બહારના પાગલ દેખાવ નીચે મનુ-બ્રજતિનું કોઈ બેમૂલું દ્રુપું રતન તો નહિ હોય ! કદાચ એમ પણ સંભવ છે કે, એ ખરેખરો બદમાસ પણ હોય. જે હોય તે, તપાસ તો કરવીજ જોઈએ. આમ નિશ્ચય કરી મેં આસપાસ નજર ફેરવી, ખેતરથી પાછા વળતાં એક ખેડૂત પર મારી દષ્ટિ પડી.

“એલા, હે...એ...એ અહીં આવ તો.” મેં હાક મારી. ખેડૂત પાસે આવ્યો.

“આ ગામમાં એક પાગલ રહે છે, તેને તું ઓળખે છે ?” મેં પૂછ્યું.

“પાગલ ! હા, હા, ઓલ્યો ગાંડિયો. એને કોણ ન ઓળખે ? એનું કામ પડ્યું ?” કહેતાંની સાથેજ તેના મોઢા પર હાસ્ય છવાયું; પણ મારા સબ્ય દેખાવ પર નજર પડતાંજ તે પાછો ગંભીર થઈ ગયો.

“ખાસ કામ તો નહિજ, પણ એ ક્યાં રહે છે તે મારે જાણવું છે, તેને ખબર છે ?” મેં કહ્યું.

“હા, જુઓ, આ પાછળ નદીની પેલી તરફ વડલો છે, તેની પાછળ જે ખૂંપડી જેવું દેખાય છે ત્યાં તે રહે છે, પણ.....આ એજ આવે.” એમ કહી ખેડૂતે ગામ તરફ દષ્ટિ કરી અને પછી ચાલતો થયો.

જે તરફ એણે દષ્ટિ કરી તે તરફથી એક માણસ ચાલ્યો આવતો હતો. એક બે છોકરાં તેની પછવાડે આવતાં હતાં. મુઠ્ઠી ભરી કાંઈક આપી તેમને વિદાય કરી એ પાળિયાની દિશામાં ચાલ્યો આવ્યો. પાસે આવ્યા પછી મેં તેને ધારીને જોયો. તેણે માથા પર એક પટકો જેમ તેમ બાંધ્યો હતો. શરીરે ઘોળી કફની પહેરી હતી. તેનું

મોહું લ'બગોળ ને આકર્ષક હતું. જે બાગત એકદમ ધ્યાન ખેંચે તેવી હતી. એક તો તેના હોઠ આસપાસ રમી રહેલું સ્મિત ને બીજી તેની દૂર-સુદૂર કાંઈક જોયા કરતી હોય તેવી ઘેનઘેરી આંખો. તે સ્મિત ખેજ માણસોમાં હોય છે. કાં કોઈ ગાંડામાં અથવા તો કોઈ અવધૂતમાં.

તે ઝપાટાબંધ મારી પાસેથી પસાર થઈ ગયો. હું પણ તેની પાછળ પાછળ ચાલ્યો. થોડી વારે ઝૂંપડી આવી, તેમાં એ પેઠા.

“હું અંદર આવું?” મેં વિવેકથી પ્રશ્ન કર્યો.

“આવોને લાઇ!” જવાબ મળ્યો.

હું અંદર ગયો. અંદર ઝાઝો સામાન નહોતો. ખૂણામાં એક પાણીનો ગોળો, થોડાંક દામ, વચમાં એક સાદડી ને એક તરફ એક જૂની પુરાણી દિલરુખા; બસ આટલુંજ રાચરચીલું હતું.

“ક'ંઈ કામકાજ?” તેણે મારા તરફ જોઈ પૂછ્યું.

“કામકાજ તો ઘણુંયે હતું; પણ તમે કાંઈક ઉતાવળમાં છે એટલે હવે પછીજ વાત.” મેં કહ્યું.

“હા, મારે ઉતાવળથી એક ઠેકાણે જવું છે.” તેણે કહ્યું.

“હું સાથે આવું?” મારાથી પુછાઈ ગયું.

તે એક ક્ષણ મારી તરફ જોઈ રહ્યો, પછી કહ્યું: “મારી સાથે? મને બધાય શું કહે છે તે જાણો છો ને? મારી સાથે આવવામાં શો લાભ મળશે? મારા માર્ગ ન્યારા છે.”

“ન્યારા બલે બીજાને માટે રહ્યા, મને એવા નહિ લાગે; પણ તમને ખાસ વાંધો ન હોય તો મારી એટલી વિનંતિ સ્વીકારશો.”

“હીક, ચાલો.” કહી તેણે એક કપડામાં દિલરુખા વીંટાળીને બગલમાં મારી. અમે બે નદીને માર્ગે ચાલ્યા. પાએક કલાક ચાલ્યા પછી એક ઊર્ણ થયેલું મકાન આવ્યું. ખડકી ધીમેથી ઉઘાડી અમે અંદર ગયા. એકજ ઓરડો હતો. અંદરના ભાગમાં એક અર્ધ-તૂટેલી ખાટલીમાં એક ડોશીમા સૂતાં હતાં.

“કાં મા ! આજ કેમ છે ?” કહી પાગલે તેને કપાળે હાથ અડાડ્યો.

“ખેટા ! કાલ કરતાં કાંઈક ડીક છે.” ડાશીમાએ ક્ષીણ સ્વરે જવાબ આપ્યો.

“મા ! આજ એવી દવા આપું છું, કે જેથી તાવ નહિ રહે.” એમ કહી પાગલ ખાટલી પાસે ખેડો અને દિલરુઆ કાઢી તાર મેળવ્યા ને એક ભજન ઉપાડ્યું. હું સંગીતશાસ્ત્રથી સાવ અજાણ્યો નહોતો. નાનપણમાં કેટલાયે તાનપલટા મારી લીધા હતા. અનેક ઉસ્તાદોના પણ સમાગમમાં હું આવ્યો હતો, પણ આ ભાવ મેં કદી જોયો નહોતો. પાગલે એકતાન થઇ ભજન છોડવા માંડ્યું. વાતાવરણમાં ભક્તિરસની છાજો ઊડવા માંડી. મકાનની બહાર હાલતાં વૃક્ષો સ્થિર થઇ ગયાં. અનિદ્ર પણ થંભી ગયો હોય તેમ લાગ્યું. ભજન અર્ધે પહોંચ્યું ત્યાં ડાશીમાને કપાળે આછો આછો પરસેવો થવા માંડ્યો. ભરસભામાં દ્રૌપદીજીએ ચીર ખેંચાતી વખતે કરેલી પ્રાર્થના કે નરસિંહ મહેતાએ કટોકટીને પ્રસંગે કરેલું સ્તવન કંઈ જાતનાં હશે તેનો કાંઈક ખ્યાલ મને પહેલવહેલો આવ્યો. એ તો દિલના તાર પરઆરા પરમશક્તિ સાથેજ જોડાતા હોય તેમ લાગ્યું. થોડી વારે ભજન પૂરું થયું, પણ આ શું ? ડાશીમા ખાટલીમાં એકદમ ખેડાં થઇ ગયાં.

“વાહ ! પ્રભુજી વાહ, ખેટા ! મારો તાવ ગયો. દીનેનાથ તારું ભલું કરે” કહેતાંની સાથેજ મા ઊભાં થઇ ગયાં. દીવાસળી માટે થોડી શોધ કરી દીવો પ્રકટાવ્યો. પછી પાગલ પાસે આવી તેનું મોઢું ધારી ધારીને જોયું. આંખમાં આંસુ ઊભરાણું. ગદ્ગદ કંઠે તેણે કહ્યું:—“ખેટનો દીકરોયે ન કરે એવું તેં કયું, શું આપું ? મારી પાસે કાંઈ ન મળે. થોડીક મીઠી રાખ કરી આપું ?”

“ના, મા ! મારે કાંઈ ન જોઈએ. મોઢું થયું છે એટલે જઇશું.” કહી પાગલ ઊપડ્યો. હું પણ બહાર પડ્યો. થોડેક ચાલ્યા પછી પાગલે

મને કહ્યું:-

“ બિચારીની સંભાળ રાખનાર કોઇજ નથી. ” હું તો ત્રણ બાબતોથી અભયબીમાં ગરકાવ થઈ ગયો હતો. પાગલની સહૃદયતા, તેણે સાધેલી અદ્ભુત કલા ને સંગીતનો દર્દ પર પ્રભાવ થોડી વાર રહીને મેં કહ્યું:-

“ તમારી પાસે આવી કળા છે તો કોઇ અમીરઉમરાવ.....” હજી હું વાક્ય પૂરું કરું તે પહેલાંજ એ બોલી બીજી:-

“ શું ? એ તમારા ઉમરાવોની વાતજ કરશો નહિ. પચીસ વર્ષ એ સાધનામાં ગાળ્યાં તે મુઠ્ઠીભર નિષ્કુર અમીરોને ખુશ કરવા નહિ, પણ ગરીબ નિરાધારોની સેવાથે. ”

“ પણ ક્યાં બીમારી ને ક્યાં સંગીત ? ” મેં પૂછ્યું.

“ સંગીતની દરદો પર શું અસર થાય છે, એ વાત તો પશ્ચિમના વિદ્વાનો તમને જણાવશે ત્યારેજ તમે જાણશો. મેં જે જાણ્યું ને અનુભવ્યું, તે તમે નહિજ માનો. આકી જગતભરના કળાભક્તોને કહેજો કે, તમારું લક્ષ્યબિંદુ કળાજ નહિ પણ તે દ્વારા સેવા છે. ” તેણે કહ્યું.

ત્યાં તો ઝૂંપડી આવી. હું તેનાથી દૂરે પડ્યો. મારા મનમાં એકજ વિચાર ધૂમતો રહ્યો: “ કળાનો ઉપયોગ સેવા, માત્ર રંજન નહિ. ” અરેરે, શાસ્ત્રોમાં ને ઇતિહાસમાં આપણી સમક્ષજ પડેલા દાખલાઓ આપણે કાં ન સમજીએ ? .

લોકો ગમે તે કહે પણ પાગલની સાચી પ્રવૃત્તિઓ થોડી ને ટૂંકમાં કહેવાય એવી હતી. કોઈ અત્યંત કંગાળ કે નિરાધાર આદમી બીમાર હોય ત્યાં પાગલ પોતાની દિલરૂપા લઇ પહોંચ્યોજ હોય. આઠજ પૈસા ખિરસામાં હોય તો તે ચાર આપી દેતાં ખંચાતો નહિ. કોઇ દુબળા ગાય કે એવુંજ કોઇ પ્રાણી જીએ, તો તે તેને મળે હેતથી હાથ ફેરવી ઠાંઈક વાત કરવા લાગી જતો. તે હમેશાં શ્રીમંત બપકાદાર કે અધિકારી જેવા માણસોથી બડકીને દૂરનો દૂરજ

નાસતો. કોઇ કોઇ વખત તો ખેતરે પણ જઇ ખુલ્લું સૂરે ફુલા પર ફુલા લલકારી ખેડુઓ કે કણુઓનાં મોઢાં હસતાં કરી આવતો. બાકી તેને વધારેમાં વધારે આનંદ ત્યારેજ મળતો કે જ્યારે એ કોઇ ગરીબ દરદીની મેલી પથારી પાસે બેસી કોઇ ધૂળિયા મકાનમાંથી આલ સાથે હાથતાળી લેતી ભિરવી કે કલ્યાણની તાન ઉપર તાન લેતો હોય.

તરંગ ચઢે તો કોઇ કોઇ વખત સામેથી હાંફતાં હાંફતાં ચાલ્યાં આવતાં કોઇ મજૂર કે મજૂરણના માથા પરથી બોળે પોતાને માથે થોડો વખત લઇ પાગલ તેઓને રાહત આપતો. આમ જ્યારે થાય ત્યારે બોળે ઉપાડનાર વ્યક્તિ આ અણુધાર્યા સહાયક તરફ ડોળા ફાડી જોઇ રહે ને પાછળથી “સાવ પાગલ” કહે તો એમાં એનો શું વાંક ? પણ આવી બાબતો ક્યાં ગણાવવા બેસું ?

તેનું મૂળ નામ અમૃતપ્રસાદ હતું. ઉત્તરહિંદુસ્તાનના કોઇ શહેરમાં તેનો જન્મ શ્રીમંત માબાપને ત્યાં થયો હતો. નાનપણથીજ તેને સંગીતનો શોખ હતો. તેના પિતા એને વેપારી બનાવવા માગતા હતા; પણ વેપારમાં પ્રસાદનું ચિત્ત બિલકુલ લાગતું નહિ. જન્મથીજ તેની મનોવૃત્તિ નોખી હતી. જે મોજશોખના વાતાવરણમાં એ જીજ્ઞૈયો તેનેજ એ અંતઃકરણથી ધિક્કારવા લાગ્યો. બારજ વર્ષની વયે કોઇ ઉસ્તાદની સાથે એ લાગી ગયો. તેના પિતાએ બહુયે શોધખોળ કરી, પણ પત્તો નજ લાગ્યો. એ ઉસ્તાદજી પાસે પચીસ વર્ષ સુધી રહી તેણે સંગીતશાસ્ત્રનાં મૂળતત્ત્વો ઘૂંટી ઘૂંટીને પીધાં. ઉસ્તાદજી પણ શિષ્યની તેજસ્વી બુદ્ધિથી તાબુબ થયો. ત્યારપછી ઉસ્તાદજીએ પોતાના માનીતા શિષ્યના, લાહોરમાં જલસાઓ કરાવ્યા. શ્રોતાજનો એનો અદ્ભુત કાબુ જોઇ દિગ્મૂઢ થયા, ચારે તરફ વાહવાહ થઇ રહી !

પછી કોઈ અમીરે તેની દીકરીને સંગીત શીખવવા પ્રસાદને રાખી લીધો. પાછળથી ધણીયે વાર્તાઓમાં બને છે તેમ બન્યું. એ

બાળા પ્રસાદની સાથે પ્રેમમાં પડી—ના, ના, મોહમાં પડી એમ મારે કહેવું જોઈએ; કારણ, પ્રેમ શબ્દ તો બહુજ પવિત્ર છે. પ્રસાદ તેને બેટી કહીનેજ બોલાવતો. 'ન્યારે ન્યારે પ્રેમ આપવા-લેવાની હમેશની જાણીતી વાત નીકળતી, ત્યારે પ્રસાદ આટલુંજ કહેતો:—

“બહેન ! કળાને અલગવાય નહિ, સાચી કળાનો ભક્ત હમેશ સ્ત્રી-ઓનું ભાન ભુલાવે છે, પણ ધિક્કાર હજો જે કળાભક્ત ભાન બૂલે તેને ! તું તો મારી દીકરી જેવીજ છે ને રહેવાની. બહેન ! તારે પૂજન કરવી હોય તો કળાના શુદ્ધ સ્વરૂપની કર, તેના ભક્તની નહિ.” જેને મોહજ થયો હોય તે પ્રસાદના સિદ્ધાંતો શે સમજે ? પરિણામ એ આવ્યું કે, એ બાળાએ ઝેર ખાઈ આત્મહત્યા કરી. પ્રસાદ તેને એક પિતાના જેવા નિર્મળ પ્રેમથી હૃદયપૂર્વક ચાહતો હતો. તેના આવી રીતના અવસાન પછી પ્રસાદ પલટાઈ ગયો. તેણે ભપકાદાર વસ્ત્રો ત્યાગ્યાં. એક સાદી કફની ને માથે જેમ તેમ વીંટાળેલો પટકો, આ એનો પહેરવેશ બન્યો. અમીર-ઉમરાવો કે રાજમહારાજોએને ત્યાં થતા જલસાઓમાં જવાનું તેણે માંડી વાળ્યું. આગલા જલસા-ઓને લીધે તેની પાસે જે કાંઈ નાણું થયેલું તે તેણે છૂટે હાથે ગરીબ ને દુઃખી લોકોને વહેંચવા માંડ્યું. બસ, તેણે પોતાની રાજપુશીથીજ મુશ્કેલી હાલત પસંદ કરી લીધી.

એ પછી કોઈ પણ એક સ્થળે લાંબો વખત તે રહેતો નહિ. કોઈ કોઈ વખત તો એ સાવ ફના થઈ જતો; છતાં ખૂબી એ હતી કે, એવી મુશ્કેલીમાં પણ દેવી અનપૂર્ણા તેના પર કૃપા રાખતી.

એક પ્રભાતે ખબર મળી કે, એ ઓચિંતોજ આ ગામમાંથી ક્યાંક ભપડી ગયો હતો. એ ક્યાં ગયો તેની કોઈને ખબર પડીયે નથી ને પડવાનીયે નથી.

હજુયે કોઈ કોઈ વાર એકાંતમાં એ વિચિત્ર વ્યક્તિની મૂર્તિ નજર સમક્ષ તરે છે અને સારી સૃષ્ટિમાં પડ્યા પાડતો સ્વર સંભળાય છે કે, “કળા એટલે સેવા !” (“અર્જુન”ના એક અંકમાંથી.)

૬૬-“લહરાતી હૈ સ્વેતી દયાનંદ કી”

(લેખક:-શ્રી. સત્યવત)

મનુષ્યસ્વભાવ અત્યંત વિલક્ષણ અને વિચિત્ર છે. જનસમાજમાં અનેક મહાન પુરુષો ઉત્પન્ન થાય છે, પણ તેમની હયાતીમાં તેમની ખરી કિંમત આંકવાની કૃતચતા અને વિવેકબુદ્ધિ સમાજમાં નથી. તેમના મરણ પછી જનસમાજને આંચકો લાગે છે અને પછી તેમની ખરી કિંમત આંકવાનો અવસર પ્રાપ્ત થાય છે. આવું જ સ્વામી શ્રીદયાનંદજી મહારાજના વિષયમાં પણ બન્યું છે. તેમના જીવતાં સુધી તેમનો વિરોધ કરવામાં આવ્યો. પૌરાણિકોએ તેમને નાર્સિક હરાવ્યા, બીજાઓએ તેમને છુપા ખ્રિસ્તી પ્રચારક ગણ્યા, ત્રીજાઓએ તેમને વર્ણાશ્રમભંગક તરીકે પિછાન્યા, કોઇએ તેમને ધર્મના દુસ્મન તરીકે જાણ્યા અને કોઇએ કંઈ. કોઇએ તેમના પ્રાણ હરવામાટે પાનના બીડામાં હળાહળ દીધાં, કોઇએ ધર્મ રક્ષવા એ એકાકી સંન્યાસી ઉપર તરવારના પ્રહાર કર્યા, કોઇએ મસ્કરી કરવા ગધેડા પર સવારી કઢાવી, કોઇએ ગાળોનો વરસાદ વરસાવ્યો તો કોઇએ ઈટ-પથ્થરોનો ઉપહાર આપી પોતાની કૃતચતા (!) પ્રગટ કરી. આમ તેમની જાહેર જિંદગીના પ્રભાવથી ઝેરથી પ્રાણ લીધાની અંતિમ સંધ્યાક્ષણસુધી એ એકલ મદલ સંન્યાસીને અન્યાય અને ઘેર અન્યાય દેશભરમાંથી મળ્યા કર્યો; પણ આખી જિંદગી સુધી ઘેર તપ તપેલો એ સંન્યાસી, પોતાના મૃત્યુને એવું વિઘ્ન-શક્તિવાળું-જેરદાર બનાવી જાય છે કે, તેમના મૃત્યુ પછી તેમનાં અનેકવિધ કાર્યો એવા ઝપાટાથી ચાલ્યાં કે, આજનો ભારતનો જાયો એ ઋષિના પુણ્યશ્લોક નામ ઉપર કૃતચતાથી અશ્રુઅંજલિઓ આપતો અને પોતાના પૂર્વજોએ કરેલાં પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત આદરતો અનુભવાય છે. આજ એજ ઋષિના તપઃપ્રભાવથી પ્રભાવિત થયેલો ભારત-તરુણ નવજીવનના સંદેશાઓ તેમના મૃત્યુ-પ્રસંગમાંથી વીણી

વીણી પોતાનો ભાવીમાર્ગ ધરે છે અને સમાજ શું કે ધર્મ શું, રાજકારણ શું કે વિશ્વભ્રાતૃત્વ શું—દરેક દિશામાં ઋષિએ મૂકેલ પગલાંને અનુસરવા આતુર અને ઉમંગભર્યો દેખાય છે. ઋષિએ જીવનભરમાં જનતાને મૂર્તિપૂજથી મુક્ત કરવા અનેક ઉપદેશો આપેલા, પણ તેમાં વિદ્ય નાખનાર સનાતનીઓના ચિરંજીવીઓ એજ પથરોને આજ પણ ગંગા-યમુનામાં પધરાવી રહ્યા છે. પિંડદાન અને તર્પણનાં શાસન હવે ભારતના ધર્મપટલપરથી ઝાંખાં થવા લાગ્યાં છે. ધર્મશુ-રુઓનાં ધર્તિંગો જે દયાનંદે કડવી રીતે ખતાવેલાં, તેના કરતાં શતગણ્યાં વધુ તીવ્ર અને અસહ્ય કટુ ધર્તિંગો આજ ચોમેર ઉઘાડાં પડી રહ્યાં છે. સ્ત્રીઓની તેમણે કરેલી વકીલાત આજે પુષ્પિત થઇ રહી છે. વર્ણાશ્રમધર્મના તે વેળાએ ગણાતા એ ઉચ્છેદકનેજ આજનો હિંદુ આતુર્વર્ણ્યનો સુયોગ્ય રખેવાળ માની તેમના અદૃશ્ય ચરણમાં પોતાનું માથું ભક્તિભાવથી નમાવે છે. સર્વ રોગોની રામબાણ મહૌપધિ બ્રહ્મચર્યસેવનના ડિંડિમધોષો કેવળ આ દેશમાંજ નહિ, સમસ્ત સંસારભરમાં ઉદ્ધોષિત થઇ રહ્યા છે. સનાતનીઓના અજ્ઞેય દુર્ગ કાશીધામમાં આજ શુદ્ધિના ગણેશ મંડાયા છે અને સમસ્ત દેશ, આજ દયાનંદને અનેક રીતે પહેલાં નિંદેલ, છતાં અસ્પૃશ્યતાનું ધર્મ-મહાપાતક ટાળવા પ્રતિજ્ઞા લઇ રહેલ છે. પચાસ વર્ષ-અડધી સદીના નાનકડા ગાળામાં દયાનંદના તેજસ્વી અને વીર્યવંતા સિદ્ધાંતોના આ ચોમેર સમગ્ર પરિવર્તનકાળ અદ્ભુત વિજય નથી સૂચવતો? દયાનંદે સહેલાં ધોર કાઢી અને તપેલાં અદ્ભુત તપોનો શું આથી વધુ યોગ્ય વિજય ખીજે કાઢી હશે ખરો? જેમને અર્ધી સદી પહેલાં, જે સિદ્ધાંતો માટે મારી નાખવામાં આવ્યા, આજ તેનાજ તેજ સિદ્ધાંતો સમગ્ર દેશ સ્વીકારે એ, તે ધર્મવીર મહાત્માનું સર્વોત્તમ માહાત્મ્ય નથી સૂચવતું શું? “લહરાતી હૈ ખેતી દયાનંદ કી”ની સત્યતા પ્રતીત નથી થતી શું?

આજ અમે તેમના સિદ્ધાંતોની બધી બાબુ ઉપર આ સ્થળે

વિચાર કરી શકતા નથી. કેવળ એકજ પ્રશ્નની ગડી ઉકેલવા પ્રયત્ન કરીશું અને તે એજ કે, જેમને સમગ્ર દેશે બંગાળથી સિંધુ નદી સુધી અને હિમાચળથી કન્યાકુમારી સુધી તાત્કાલિક અત્યંત મહત્વ આપ્યું છે તે પ્રશ્ન, એટલે અસ્પૃશ્યતા-નિવારણનો મહાપ્રશ્ન. મહા-સભાના ચોપડેથી માંડી છેલ્લામાં છેલ્લી હિંદુસભાની નાની શાખા-ના ચોપડા સુધી અને તે દ્વારા પ્રત્યેક હિંદુ આખાલવૃદ્ધ નરનારી-ના કોમળ હૃદયમાં જે પ્રશ્ને આગ લડકાવી છે, તે પ્રશ્ન એટલેજ અસ્પૃશ્યતા-નિવારણનો માર માર કરતો આજનો કાળધર્મ અર્ધ પડેલો મહાપ્રશ્ન! આ પ્રશ્નને હાથમાં લઈ કેવળ પંપાળા હાથ ફેરવી પાછો મૂકી દેવાય એવો નિર્માલ્ય હવે નથી રહ્યો. એ પ્રશ્ન આજ છેવટનો હિંદુધર્મનો ફેંસલો કરી નાખવા તૈયાર થયો છે; તે કહે છે કે, મારું-અસ્પૃશ્યતાનું-નિવારણ કરી હિંદુજાતિ અમર થાઓ અથવા આ સંસારમાંથી તેનું નામનિશાન નાખૂદ થાઓ. કાં તો તેના નિવા-રણથી ફરી આર્યસંસ્કૃતિ અને હિન્દવી સ્વરાજ્યને હાંસલ કરે અગર ઋષિમુનિઓના નાનાવિધ તપસંચિત અમર વારસાને દેકનારી વિધર્મી-ઓના પગતળે છૂંદાઇ અદૃશ્ય થઇ જાઓ. આ મહાપ્રશ્ન હવે સમા-ધાનનીતિ-બાંધછોડની નીતિ નથી ચાહતો. તે એક ધાએ ચોખ્ખા બે કટકા કરવા માગે છે. તે તો આજ ધેરા સ્વરે ગગન ગળવતો કહે છે કે, કાં તો જીવો અને જિવાડો અથવા મરો અને નાખૂદ થાઓ. હા કે ના એકજ સ્પષ્ટ ઉત્તર. ચોખ્ખો અને ચટ ફેંસલો તે પ્રશ્ન માગે છે અને તે પણ તુરંતજ. તે અમુક મુદતને હવે ઓળખવા ના પાડે છે. તે પ્રશ્ને આજ સ્પષ્ટ ધારણ કરી લયંકર વિકરાળતા ધારણ કરી છે. તેના ઉકેલમાંજ આર્યજાતિ-હિંદુજાતિનું જીવન છે, તેના નકારમાંજ તેનું મૃત્યુ જીભું છે. તેના નિવારણથી આવતા નવ-જીવનને ખાળવા ઈસાધ્યત કે મુસલમાનિયત જરાય શક્તિમાન નથી અને તેના નકારથી હિંદુજાતિના આવતા મહામૃત્યુને પણ ખાળવા કોઇ ધર્મંતરી સમર્થ નથી. એવો અનનુભૂત અને અશ્રુત મહાપ્રશ્ન

આજ ભારતના સામાજિક, ધાર્મિક, રાજનૈતિક પ્રત્યેક ગગનમાં ગાળે છે અને દરેક ક્ષેત્રને પોતાના સૂરથી તે તરફજ ટકટકી લગાવતો આકર્ષિત કરી રહ્યો છે. સંસારના ઇતિહાસમાં આ મહાપ્રશ્નની મહત્તાની જોડીને ખીજો પ્રશ્ન નહિજ હોય. જે પ્રશ્ને જીવન અને મૃત્યુની દાંડી કેવળ હા કે ના ઉપર ધરી હોય તેવો પ્રશ્ન સમગ્ર સંસાર આજ પહેલવહેલો ભારતમાં અનુભવે છે. આ સ્થિતિ છે માટેજ અસ્પૃશ્યતાનિવારણનો પ્રશ્ન એટલે ભારતના જીવન-મરણનો મહાપ્રશ્ન. અમે નિર્ભય થઈ એ પણ કહી શકીશું કે, આ પ્રશ્નની મહત્તા પાસે સ્વરાજ્ય અને ચરખાના પ્રશ્નો 'સૂર્ય' આગળ પતંગિયાસમાન તુચ્છ છે. જેનો નિકાલ સૌથી પહેલો કરવાનો છે તે આજ, અને આ એકજ મહાપ્રશ્ન છે. અસ્તુ. આ પ્રશ્નની ગંભીરતા આજથી પચાસ વર્ષો પૂર્વે તે અહિંસુત દષ્ટા મહર્ષિ દયાનંદે પારખેલી, જેને આજ અમે હજી પણ તેટલી ગંભીરતાથી અનુભવી શકતા નથી. તેમણે તર્કથી અને દલીલોથી, શાસ્ત્રોથી અને વેદોથી, મનુષ્યતાના નામથી અને દયાના નામથી, પાપના પ્રાયશ્ચિત્તના પ્રકારથી અને ઉજ્જવળ બાવિ થવાના સદ્ભિપ્રાયથી એનો નિકાલ કર્યો કે, અસ્પૃશ્યતા-એક ભાઈને-એકજ પરમ પિતાના અમૃતસંતાનને, અડકવા ના પાડવી, અડકતાં અંભડાઈ જવાની વૃત્તિ રાખવી, તે પ્રભુ પિતાનું ભયંકર અપમાન કરવા બરાબર છે. કોઈ વેદ, કોઈ ધર્મ-ગ્રંથ મનુષ્યાંધવનો બહિષ્કાર કરવા ના પાડે છે અને જે તેમ કરવા કહે છે તે શાસ્ત્રજ નથી. તે ધૂર્ત-પ્રપંચ છે, માયાવી રાક્ષસની દાનવી-લીલા છે, અધોર નરકાસુરનું ધોર નર્ક-તાંડવ છે ! કોઈ જન્મ-માત્રથીજ અસ્પૃશ્ય નથી, તેમ કોઈ જન્મમાત્રથીજ સ્પૃશ્ય નથી. સત્ય-નાય, સમભાવ, પ્રેમ, પવિત્રતા, સદાચાર, એ જેમાં જેમાં હોય, ગમે તે દેશની ગમે તે જાતમાં-તે તે સ્પૃશ્ય છે; અને તદ્વિપરીત-અનાચારયુક્ત જાતિ કોઈ પણ દેશની ધર્મંડપોર કાં ન હોય-તે તે અસ્પૃશ્ય છે, જન્મ અમુક જાતિમાં થવો એનો કંઈ હિસાબ નથી,

ગુણ, કર્મ અને સ્વભાવ એજ પ્રધાન વિચારણીય છે. દૂકમાં ધર્મ એ સ્પૃશ્ય અને અધર્મ એ અસ્પૃશ્ય છે. ધર્મ કોઇ એકજ દેશની, એકજ જાતિની આપીકી મિલકત નથી. જે ધારણ કરે તે ધાર્મિક અને જે ધાર્મિક તેજ સ્પૃશ્ય.

આ તે આદર્શ દૃષ્ટાંતી આજના મહાપ્રશ્નપરત્વે ૫૦ વર્ષ પૂર્વેની મીમાંસા હતી, જે આજ પણ જેવી ને તેવીજ ઊભી છે. બધકે આજ તે મીમાંસા વધુ સ્પષ્ટ સ્વરૂપમાં નજરે તરવરવા લાગી છે. અધી સદી પૂર્વે દયાનંદની આ મીમાંસા તે સમયના જનસમાજને કડવી લાગી, પણ આજે તે મહોષધિ સમાન તેને નવજીવન દઇ રહી છે. એને માટેજ અમે આજના અમારા લેખનું મથાણું.

‘લહરાતી હૈ ખેતી દયાનંદ કી’

એ રાખ્યું છે. આ મહાપ્રશ્ને આજે કેવું ગંભીર રૂપ લીધું છે અને તેના નિરાકરણમાંજ અમારું જીવન તથા મુક્તિ છે, તે ખતાવવા અને તે સાથે દયાનંદના ઉપદેશનો વિજય સૂચવવા હું નીચલું ખ્યાન (સ્થલાભાવ ખ્યાનમાં હોવા છતાંયે) રજૂ કરીશ.

શુભારે એ માસ પૂર્વે મધ્યપ્રાંતના જાતિસગઢ વિભાગમાં દુર્ગ (દુર્ગ) જિલ્લાના મહાર-અસ્પૃશ્ય ભાઇઓએ હિંદુધર્મ છોડી ધર્માંતર કરવા વિચાર કર્યો. તેમની સંખ્યા ૧,૨૦,૦૦૦ એક લાખ અને વીસ હજારની હતી. ધર્માંતર કરવાનો-મુસલમાન અને ખ્રિસ્તી થઇ જવાનો વિચાર એટલા માટે તેમને નિરુપાયે કરવો પડ્યો કે, ત્યાંના ધોખી, હજમ વગેરે લોકોએ તેમનાં કામ છોડી દીધાં. આટલાથી શાંતિ ન થઈ તે જાંચ વર્ષોએ તેમને પીવાના પાણી માટે પણ તંગ કર્યા. આ અન્યાય અને ઘોર અત્યાચારના ઉપાય તરીકે તેમણે ધર્માંતરનું શસ્ત્ર ઉગામ્યું અને અનેક પાદરીઓ, અનેક મુસ્લિમ-મોલવીઓ આ પંખીડાંઓને જાળમાં સપડાવવા આખા જિલ્લામાં દોડધામ કરવા લાગ્યા. હિંદુધર્મ ઉપર એ ભયંકર સંકટની વેળા હતી. હિંદુ-

ધર્મનું નાક કપાવાની એ વિપત્તિપૂર્ણ ક્ષણ હતી; પણ હિંદુ-ધર્મનાં સમગ્ર પુણ્યો ખતમ થયાં નહોતાં; થોડાંક પુણ્યો બાકી હતાં. ઋષિ દયાનંદે તપેલાં તપો ફલિત થવાનાં હતાં, તેથી હિંદુધર્મની લાજ રહી. ત્યાંના હિંદુ કાર્યકર્તાઓએ કલકત્તા, ઉમરાવતી વગેરે સ્થળોની હિંદુસભાઓને તારથી ખબર કર્યા અને ત્યાંના કાર્યકર્તાઓનું મંડળ ગયા ડિસેમ્બરની ૨૭ મી તારીખે એ જિલ્લાનાં ગામડાંઓમાં ધૂસરું. ઠામઠામ વ્યાખ્યાનોની ઝડી લાગી અને એક દિવસ હિંદુધર્મની ઉદારતા, શ્રેષ્ઠતા અને સમાનતા વિષે ઉપદેશના ઘોષ ફાટી નીકળ્યા. બીજા દિવસે અસ્પૃશ્યો સાથે કરેલા અત્યાચારના પ્રાયશ્ચિત્તરૂપે બહારથી આવેલા આગેવાનોએ સ્વયં તે મહારખંધુઓની હજમત પોતાના હાથે કરી, પોતાના ઉપદેશની સત્યતા સિદ્ધ કરી આપી, ધર્મોત્તર કરવા ઇચ્છનારાઓને પાછા વાળ્યા. શ્રીધનશ્યામસિંહ ગુપ્ત, સુંદરલાલ શર્મા, પં. રત્નાકર, ઝા, પં. જંગીલાલજી, શ્રી ઓગલે વગેરે મહાશયોએ જનસમાજના દેખતાં તેમની મૂછો કરી દીધી. તળાવમાં તેમની સાથે બધાએ રનાન થયું અને કેટલાક આગેવાનોએ અસ્પૃશ્ય ગણાતા બાઇઓનાં ઘોતિયાં પણ ઘોઘ આવ્યંતર અભિમાનમળ દૂર કર્યો. આટલાથી કામ અટક્યું નહિ. ડિરિટ્કટ બોર્ડના જાહેર ફૂલા ઉપર બધા ગયા અને અસ્પૃશ્ય બાઇઓએ તેમાંથી જળ કાઢ્યું, જે આગેવાનોએ પીધું. કયાં અછૂતોને ફૂલા ઉપર ચડવાની મનાઇ અને કયાં તેમના હાથથી કાઢેલું પાણી પીવાનો મનોહર પ્રસંગ ! અસ્પૃશ્યતાનું નિવારણ સિદ્ધ થઇ ચૂક્યું. અનેક શતકોના પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત આરંભાયું અને ઋષિના ઉપદેશે ક્રિયાત્મક સ્વરૂપ લીધું; માટેજ ત્યાંના સવાલાખ ભાઇઓએ ધર્મોત્તર કરવાનો વિચાર છોડી દીધો અને હિંદુજાતિના પુત્રોજી બની રહેવાનો નિર્ધાર કર્યો. પાદરીઓ અને મુસ્લિમ-મોલવીઓ, મૌલાનાઓ અને અનેક અલીઓને હાથ ધસી, નાક ચડાવી પાછા ફરવાનો સમય આવ્યો; માટેજ વાયક ફરી એક વાર બોલ અને આનંદથી ગરજી ગઇ કે, **લહરાતી હૈ સેતી**

દયાનંદ કી !

વાચકબંધુ ! દરાવો કરી આશ્વાસન આપવાનો જમાનો હવે નથી. હવે ક્રિયાત્મક કાર્ય કરવાનો સમય આવ્યો છે. જો તને તે મહાન ઋષિ દયાનંદના સિદ્ધાંતોનો પ્રેમ હોય અને શ્રદ્ધાનંદજીના ખૂનનો બદલો સરસ રીતે લેવા માગતો હોય તો આજથી દૈન પ્રતિજ્ઞા કર કે, અરપૃથ્વે ભારાજ ભાઈ છે, તેમને હું ખુશીથી સ્પર્શીશ અને મારામાં મેળવીશ. યાદ રાખ આ દલિતોના ઉદ્ધાર વખતેજ તારા શ્રદ્ધાનંદનો ધાત કરવામાં આવ્યો છે. હુતાત્મા શ્રદ્ધાનંદ તારામાં અદ્ભૂતોદ્ધાર કરવાનું સામર્થ્ય આપે ! આમીન.

(“ પ્રચારક ”ના એક અંકમાંથી)

“ આજે મેટ્રિક્યુલેટો અને ગ્રેજ્યુએટોની વીસ-પચીસની મામૂલી નોકરી માટે સેંકડો અને હજારો અરજીઓ થતી આપણે જાણીએ છીએ. સરકારી શિક્ષાલયોમાં ભણવાથી નોકરી મળીજ શકે છે, એ દાવો તો મિથ્યા છે. સરકારી વિદ્યાલયોના-સરકારી શિક્ષણ પદ્ધતિના મોટામાં મોટા અને કદામાં કદા પક્ષપાતીઓને હું પૂછું છું કે, શું તેઓ બતાવી શકે છે કે, ત્યાં કેળવાયેલા બધા વિદ્યાર્થીઓને નોકરી મળીજ જાય છે અથવા તેમની રોટલીને સવાલ ટળી જાય છે ? જો તેમ ન હોય, તો શા સારુ આપણને પૂછવામાં આવે છે કે, રાષ્ટ્રીય શિક્ષાલયો-ગુરુકુલો સુબ્ધાં-ના વિદ્યાર્થીઓનું ભવિષ્યમાં શું થશે ? બંને ઠેકાણે રોટીનો સવાલ સરખોજ મુશ્કેલ હોય તો ભોકો રાષ્ટ્રીય વિદ્યાલયોને શા સારુ નથી અપનાવતા ? કારણ આમાંથી નીકળીને તો વિદ્યાર્થીઓને રાષ્ટ્ર-સેવા અને સમાજસેવાનો અવસર મળશે, જ્યારે સરકારી વિદ્યાલયોમાં રહીને તો સરકારી ચક્કી ચલાવવાની છે, સરકારને ગુલામીનું રાજ્ય કાયમ રાખવામાં મદદ કરવાની છે.”

(ગુરુકુળ કાંગડીમાં રાજેન્દ્રબાબુએ આપેલા ભાષણમાંથી)

૬૭-બૈરાનું પંચ

(લેખક:-શ્રી. આનંદપ્રિય આત્મારામ પંડિત)

“મુસલમાનના હિંદુ ? આપરે આપ ! !”

“ઓ ગહેન ! સાંભળ્યું કેની ? આજે ગામમાં શાસ્ત્રી કુવશંક-રજીએ હોમ કરીને મુસલમાનોને હિંદુ કરી નાખ્યા ! ! ! મુસલમાનના હિંદુ કર્યા, આપ રે ! એ તે કેમ થાય ? કોઇ પણ કાળે મુસલમાનના હિંદુ ના થાય. કદી ગધેડાની ગાય તે થતી હશે ?” એમ સુભદ્રા ડોશી તપખીરની ચપટી લેતાં લેતાં બોલ્યાં.

સીતાબા બોલ્યાં:—“કાંઈ હિંદુ કરવાથી હિંદુ થઇ શકે ખરા ? તેમના હિંસક રિવાજે કદી સુધરેજ નહિ. રહેવા દોને, આજ લગી હિંદુના મુસલમાન થતા તો અમે જોયા, પણ મુસલમાનના હિંદુ થતા તો ક્યાંય જોયા નહિ. તેનું બધું ખાધેલું-પીધેલું ભૂંસાય નહિ. કાગડાનો વળા હંસ તે ક્યાંથી ?”

છઠ્ઠા ધોરણમાં ગયેજ વરસે પાસ થયેલી લક્ષ્મી બોલી બીડી: “સુભદ્રા કાકી ! ગધેડાની ગાય તો નજ થાય, પણ એ તો કહો કે, ગાયનો ગધેડો પણ થાય કે ?”

“હંહં.....ગાયનો ગધેડો કોઇ કાળે થાય ના.” સુભદ્રા ડોશી બોલ્યાં.

“વારુ, ત્યારે હંસનો કાગડો થાય કે ?” લક્ષ્મી બોલી. “ના, ના. તું જાણે છે તો ખરી. એટલું પણ સમજતી નથી !” સીતાબા બોલ્યાં.

લક્ષ્મી:—દીક ! એક રજપૂત હોય કે એક બ્રાહ્મણી હોય, તમે તેને હંસ માનો છો, ગાય માનો છો. જે તેઓ મુસલમાનના ઘરનું પાણી પીએ અથવા બ્રાહ્મણી મુસલમાનના ઘરમાં બેસે તો એ વટલે કે ?

સીતાબા:—હારતો. મુસલમાનનું ખાધું એટલે વટલેસ્તો.

લક્ષ્મી:—પછી આ તો હંસ, કાગડો થયો બા !

સુભદ્રા:—લક્ષ્મી ! તારી વાત તો ખરી છે; પણ આ કેમનું

થતું હશે ? કોણ જાણે ! આપણે તો એટલું જ જાણીએ-હિંદુ વટલી શકે છે.

લક્ષ્મી બોલી બિટી:—કાકી ! જે વાત છે તે સુધરી પણ શકે છે. પગે કાદવ ચોંટે, ધોધએ તો નીકળી જાય; તો પછી બીજા ધર્મમાં જવાથી જે વટાળ લાગે છે તે પણ કાઢી શકાય છે અને શુદ્ધ આચારવિચારવાળા હિંદુ બનાવી શકાય છે.

સુભદ્રા ડોશી:—હા ! હા ! બહેન, તારી વાત ગળે તો બિતરે છે; પણ કોઇ વાર આપણે મુસલમાનને હિંદુ થતા જોયા નથી એટલે આપણને નવાઇ લાગે છે.

લક્ષ્મી:—કાંઇ નહિ કાકી, હવે હિંદુઓ, મુસલમાનને હિંદુ કરે છે. આ ક્રિયાને શુદ્ધિક્રિયા કહે છે. એક ખ્રિસ્તી કે મુસલમાનની શુદ્ધિ થાય છે, તો તે પછી આપણા સમાજમાં આવે છે અને તેને હિંદુ તરીકેના બધા હકો આપવામાં આવે છે.

સુભદ્રા:—ચાલો બહેનો ! આપણા ગામની મોલેસલામ ગરાસણીઓ હિંદુ થઇ છે, તેને મળવા જઇએ.

લક્ષ્મી:—કુલાકાકાએ હમણાંજ કહ્યું કે, સવારે તે બધાં હિંદુ થયાં છે. તેમાંની કેટલીકે તો ઇમાર પહેરવી છોડી દીધી. કેટલીકે શુદ્ધિ પછી માટીનાં જૂનાં બેઠાં ફેાડી નાખ્યાં ને કેટલીકે તો ઘરની આપ સુબ્ધાં બિખેડી નાખી. પેલી સમજીયાએ તો ચૂલે ચડાવેલી હાંફલી પણ ચકલે મૂકી દીધી.

સુભદ્રા:—વિધર્મીને પાવન કરવાથી મોટું પુણ્ય છે એ ચંદ્રા-નંદશંકર કથામાં કહેતા હતા, તે આજ બરોબર મને સાંભરે છે. બીજું બધું જ જવા દઇએ, પણ એકેક ગાય તો મરાતી બચી ને ?

લક્ષ્મી:—હવે તો ધડાધડ બીજાં બધાં ગામે શુદ્ધિમાં પડવાનાં. શુદ્ધિનો જબરો પવન વાયો છે. કોઇ મોડું હિંદુ થશે તો કોઇ વહેલું.

સીતાબા:—સમજણનો ફેર પડેરતો.

(“ પ્રચારક ” ના એક અંકમાંથી)

६८-हे राम !

“ श्रीरामः शरणं समस्तजगतां रामं विना का गति ।
 रामेण प्रतिहन्यते कलिमलं रामाय कार्यं नमः ॥
 रामात् त्रस्यति कालमीमभुजगो रामस्य सर्वं वशे ।
 रामे भक्तिरखंडिता भवतु मे राम त्वमेवाश्रयः ॥ ”

प्रभो ! आण का ही वह दिन था, जय तुम अयोध्या के राजमहलों में माता कौसल्या के गर्भ से प्रकट हुये थे। यही यैत्र शुक्ला नवमी की पुण्य-तिथि थी, ऐसी ही मधुमास की मधुर भलय-वायु प्रवाहित हो रही थी। जगत में ऋतुराज वसन्त की निराली शोभा छापी हुई थी। वृक्ष-वृक्ष में नये पत्ते, डाल-डाल में नये फूल निकल आये थे। मज्जरित रसाव की डाल पर पैड़ी हुई प्यारी कोकिलाओं प्राणु-मन-विनोदिनी सरीली तानें छोड़ रही थी। हृदय-हृदय में नयी उमंगे लहरें ले रही थी और दशरथ के आंगन में तो—

“ पारावार पूरेन अपार परब्रह्म-रासि,
 कोसिला के द्वार ओक वार ही कुँरे परी. ”

उस समय पृथ्वी पाप के भोज से दूषी हुई थी, ऋषि-मुनियों और साधु-संतों का पूज-पाह भी निर्विघ्न नहीं होने पाता था, कुल-ललनाओं का सतीत्व दुष्ट राक्षसों की क्रीड़ा की सामग्री हो रहा था, यारों और अत्याचार नभ भूति धारण कर तांडवनृत्य करता दिग्भाष होता था। लंका में रावण नाम का राक्षसों का राज अन्याय, अधर्म, अत्याचार, अतिचार और अविचार की संहतभूति जनकर धर्म और धर्मात्माओं के ध्वंस पर तुला बैठा था। प्रतिकार का कोष्ठ उपाय दृष्टिगोचर नहीं होता था। सिवा अन्याय के सामने सिर झुका देने के किसी में वह शक्ति नहीं रह

ગયી થી, જો સંસાર કે ઈસ પ્રબલ ધૂમકેતુ કે ઉપદ્રવ સે બચા દે.

હિંસી સમય હે રામ ! તુમ ધરાધામ પર આવ્યે. દશરથ ને સોચા, કે ઉનકે જીવનવ્યાપી ધર્માચરણ કે ફલ સે, પુષ્પોં કે પ્રતાપ સે, યૌથેપન મેં ઉનકે પુત્ર-રત્ન પ્રાપ્ત હુઆ હે; પરંતુ રામ ! તુમ તો કેવલ દશરથ યા કૌશલ્યા કી હી સમ્પત્તિ નહીં થે-તુમ તો અખિલ બ્રહ્માંડ કે નાયક થે, પરમાત્મા કે અવતાર થે, જગત્ કે અસંખ્ય જીવોં કો અત્યાચાર કી ચક્ષી મેં પિસને સે બચાને કે લિયે નર-રૂપ મેં અવતીર્ણ હુએ થે. ઈંસી સે ભરી જવાની મેં, જળ સંસાર કે સાધારણ સે બી સાધારણ શ્રેણી કે યુવક જીવન કી સખસે પ્યારી ધડિયોં કો આનંદ કે સાથ, હસીખુશી મેં હી ખિતા દેના ચાહતે હેં, તુમને સસાગરા પૃથ્વી કે ચક્રવર્તી-રાજ્ય પર લાત મારકર ચૌદહ વર્ષોં કે લિયે કઠિન વનવાસ કા વ્રત અંગીકાર કર લિયા.

રાજતિલક કી પૂરી તૈયારી હો ચૂકી થી, સારે અવધ મેં બધાવે બજ રહે થે, ઘર-ઘર મંગલ કે ગીત ગાયે જ રહે થે, ગતઃકાલ હી રામ કો યુવરાજ કા પદ દિયા જાયેગા, યહ નિશ્ચિત હો ચૂકા થા; પરંતુ એકાએક સુધા-કલશ મેં વિષ કી ખૂંદ પડ ગયી. સૌતેલી માતા કૈકેયી કે મનમેં કુટિલા મંથરા કી કપટ-મંત્રણા કે કારણ કુમતિ ઉત્પન્ન હુઇ ઔર ઉન્હોંને સત્યવ્રત રાજા સે રામ કે વનવાસ કી આજ્ઞા માંગ લી. પુત્ર-વત્સલ પિતાને અપને મુંહ સે વહ કઠોર આજ્ઞા જારી નહીં કી-યહ કામ બી ઉનકી ઓર સે કૈકેયીને હી ક્રિયા; પરંતુ નિર્દોષ પર વજ્ર-પ્રહાર કરતે હુએ એક વાર કૂર સે બી કૂર આત્મા બી કાંપ જાતી હૈ; કૈકેયી સે તુરત હી કુછ કહતે ન બન પડા, રામ કે યહ પૂછને પર કે, પિતાજી એકાએક ઐસે દુઃખી કયોં હો રહે હૈં ? ઉનકે મન મેં કૌનસા કષ્ટ હૈ ? કૈકેયી ને કહાઃ “પુત્ર ! ન તો મહારાજા કો કોઇ દુઃખ હૈ, ન તો વે તુમસે અસંતુષ્ટ હૈ; પરંતુ કોઇ ખાત ઐસી ઉનકે મન મેં અવશ્ય હૈ, જિસે વે સંકોચ કે મારે તુમસે નહીં દહ સકતે. યદિ તુમ ઉનકી ખાત માનને કે લિએ

तैयार हो, तो अभी तुमसे मैं सय आते जोलकर कह सकती हूँ.”

यह सुन, रामने किस शांति और गंभीरता के साथ उद्धारता ओं वीरता से लरे हुये वयन कहे थे, वह सुनिये:—

“अहो ! धिग् ! नार्हसे देवि ! वक्तुमामीदृशं वचः ।

अहं हि वचनाद्राज्ञः पतयेमपि चार्णवे ॥

मत्क्षयेयं विषं तीक्ष्णं पतयेमपि पावके ।

नियुक्तो गुरुणा पित्रा नृपेण च हितेन च ॥

तद्ब्रूहि वचनं देवि ! राज्ञो यदमिकांक्षितम् ।

करिष्ये प्रतिजानीहि रामो द्विनामिभाषते ॥”

“भाता ! यह तुम क्या कह रही हो ? मेरे लिये तुम्हें ऐसा कहना उचित नहीं है. क्या तुम्हें भालूम नहीं है कि मैं महाराज की आज्ञा पाऊँ, तो धधकती आग में डूब पडूँ, समुद्र में डूब जाऊँ और हसते हसते भयंकर विष का प्याला पी लूँ ? वे मेरे पिता, गुरु, राज और हितैषी हैं—उन की आज्ञा मेरे लिये वेद-वाक्य से भी बढ़कर है. शीघ्र कहो, वे क्या चाहते हैं ? वे जे कहें, वह करने के लिये मैं तैयार हूँ. हीक जन लो, राम हो आते नहीं करता, जे कहता है, उसे पूरा कर दिजाता है.”

धस प्रतिज्ञावयन को सुनकर कैकेयी ने अपने तरकस के वे दोनों तीर निकाले; जे कहायित् अउ से अउ धीर पुरुष का हृदय और जलते; पर रामने उन-हें डूब की तरह स्वीकार कर मुस्कुराते हुये कहा—“मैं ! धतनी सी आत के लिये महाराज को धतना दुःख है ! लो मैं अभी वन जाता हूँ. लछि भरत को गद्दी मिले, धस से बढ़कर आनंद की आत मेरे लिये और क्या होगी ? हाँ, यह दुःख मुझे अवश्य रहा, कि भरत की राजगद्दी मैं अपनी आंजो न देष सकुंगा.”

यह कह, राम बिना क्षण-भर का विज्ञाप किये, वन जाने को

तैयार हो गये. डैकेपी के कोप-लवन से ऐसा वज्र सा कठोर आदेश लेकर आकर आने पर भी किसीने उन के तेजोमय मुख-भंडल की क्रांति में तनिक भी कभी नहीं देखा. किसी को यह अनुमान करने का भी अवसर नहीं मिला कि अभी-अभी छसि कामलता की आनपर छंद्र का लयानक वज्र गरस पडा है.

पिता का वही आदेश रामने एक दिन, दो दिन नहीं, चौदह वर्षों तक सिर-आंघों पर रज्ज्या. हज़ारों तरह के कष्ट उठाये, पर एक दिन के लिये भी पीछे हिरकर नहीं देखा; पिछले दिनों के लिये पश्चात्ताप तक नहीं किया-सामने लुब्धे नीरस और कठोर कर्तव्य के पालन में ही प्राणपण्य से लगे रहे.

कितने परिवर्तन लुब्धे; परंतु राम ! तुम्हारे रूप में तो कभी कुछ परिवर्तन नहीं दिखाध दिया. वही सागरसा अगाध अनंत गगनसा उदार-हृदय जवन के सुखमय प्रभात से लेकर जवनान्त की अंधेरी संध्यातक सदा काम करता रहा. मानों जगत् को यही शिक्षा देने के लिये तुम छस पृथ्वी पर अवतरित लुब्धे थे, कि जवन का समर-स्थली में निरंतर युद्ध करना ही वीर के जवन की सार्थकता है. उसे एक दिन के लिये भी विश्राम, सुष या सुविधा का मुँह जेने की आवश्यकता नहीं. युद्ध ही उसकी प्रकृति है, कष्ट सहना ही उसका पुरस्कार है.

और, तुम्हींने पहले-पहल हमें यह सिखलाया, कि जगत् में कुछ जव छोटा या नीय नहीं है. सभी में उस परमात्मा का अंश वर्तमान है, जे सूर्य की किरणों की भांति आध्यात्म-आंशाल सत्य के भीतर फैला हुआ है. ऐसा न होता, तो निपादों के राज्ग शुद्ध को तुम कथों प्यार से अपना सभा बनाते और उसे मले लगाते ? जिन अन्दरों का सवेरे-सवेरे कुछ नाम भी नहीं लेता, उन्हें ही को अपना मित्र कथों कर बनाते ? विभीषण्य को अपना परम सभा कहकर कथों कर आलिंगन करते ? भीलनी के

जूड़े भेरीं के कचों सराह-सराह कर भाते ? नाथ ! छसी बिये तो हम तुम्हें परमात्मा कहकर जनते, मानते और पूजते हैं. छसी से तो हमारा यह विश्वास हो गया है कि—

“राम-भक्ति-मणि उर अस जके, दुःख-क्षयसेस न सपनेहु ताके”

हे प्रभो ! हे राम ! आज इस रामनवमी के दिन हमें तुम्हारे कौन-कौनसे चरित नहीं याद आते ? परंतु देव ! सत्य जनना, हम आज जैसे पतित हो गये हैं, कि तुम्हारे उपासक कहलाकर भी हम थोथे अभिमान और जुड़े धर्मोड्यर में पड़कर, जगत-तलर से निन्दित और उपहासारपद होते हुये भी, न जाने कौनसा भुरा-बला दिन देखने के लिये अथ भी अपने को आर्य और हिंदु कहते हुये, पृथ्वी का भार बढ़ाये हुये हैं. शताब्दी के आद शताब्दियां भीतती बली गयीं—हमने दासता के दिन जड़े सुख से काट डाले और आज तक इस के साथ नाता जेड़े जड़े ओके पार शतसहस्र कंठ मिलाकर तुम्हारे चरणों में अपनी विपत्ति की कथा भी निवेदन करना नहीं चाहते. बाध बाध का जे प्रेम तुम द्रिप्ता गये हो, आज यदि हम में इसका शतांश तो कथा, सहस्रांश भी होता, तो न जाने हमारे ये दुःख के दिन कभके भिदा हो गये होते. तुमने तो वानरों को सभा बनाया था और आज हम स्वयं वानरों से भी गये-भीते होकर अपने ही बाधों से घतनी धृष्टा करते हैं, उन की विपत्ति देखकर मन ही-मन घतने प्रसन्न होते हैं, कि हिंस्र पशु भी कदाचित् अपने किसी सज्जतीय पशु की पीडा देखकर उतना प्रसन्न नहीं होता होगा ! स्वार्थ, आत्मार्थीपन और निर्लज्ज लुब्धकीनता के हम पुतले जने हुये हैं ! नाथ ! इस पाप-पंक से, इस अधम दशा से कौन हमारा उद्धार करेगा ? दयाभय ! क्या फिर ओके पार आकर अपने प्यारे भारत की वर्तमान दयनीय दृढ़शा को दूर न करेंगे ?

कथा चाहते हो ? हमारे अस्तित्व का दोष ? नाथ ! वही

હોતા, તો ફિર રોના કાઢેકા થા ? ફિર તુમહેં ઉલાહના દેને કા હી કયા કામ થા ? તબ તો હમ પોથીપુરાણેં કે પનેં ઉલટકર યહ નહીં દેખને જાતે, કિ તુમને એક સમય ઉસી હિંદુજાતિ કેં અપને જીવન સે પવિત્ર ક્રિયા થા, જિસ કે નામ પર કલંક કી કાલિમા લગાનેવાલે આજ એક કી જગહ હજારોં રાવણુ હમારે હી ધર કે અંદર મૂછેં ફટકારતે હૈં ! કિસ દિન કે લિયે પ્રભો ! તુમને હમેં નિર્વીર્ય હોને સે બચા રખા હૈ ? કૌનસા દિન દેખના બડા હૈ, જિસ કે લિયે શત-શત વર્ષોસેં પતિત દશા કો પ્રાપ્ત હુઇ યહ હિંદુજાતિ પૃથ્વી કે ઉપર જીતી-જાગતી દિખાઇ દે રહી હૈ ? જાપાન મેં ઇતને ભૂકંપ આતે હૈં ! પરંતુ પ્રભુવર ! હમારે લિયે કોઇ એસા ભૂકંપ કયોં નહીં આતા, કિ હમ સબ એકસાથ હી અરબ-ઉપસાગર યા બંગાલ કી ખાડી મેં ડૂબ મરતે ? ઇસ જીવન સે મૃત્યુ કયા સહસ્ર-વાર વરણીય નહીં ? યહ તિલ-તિલ કર કે જલના, તપેદિક કે બિમાર કી તરહ રોજ ધુલ-ધુલ કર મરના, યહ પ્રતિદિન એક કે બાદ દૂસરી વિપત્તિ ઉઠાતે રહના કયા કોઇ સુખ કા જીવન હૈ ?

આઓ, પ્રભો ! એક બાર ફિર આઓ ! હે રામ ! માતા આશ્વ-શક્તિ કે સાથ એક બાર ફિર ભારત મેં આઓ ! હિંદુ-જાતિ કો, હિંદુધર્મ કો ઇસ પ્રકાર ડૂબનેસે બચાઓ ! હિંદુ હી હિંદુ-ધર્મ ઔર હિંદુ-જાતિ કો ડૂબા રહે હૈ ! ધર્મ-કર્મ કા લોપ હોતા જાતા હૈ ! અધર્મ બઢતા જાતા હૈ. રહ ગયી હૈ કેવળ સૂખી શાન ઔર મુહુમેં રામ બગલ મેં છૂરી ! પરંતુ નાથ ! કયા સચમુચ તુમ કલો આઓગે ? તુમ બડે હી નિષ્કુર ન્યાયકર્તા, વિકટ વિચારક હો ! તુમને “ ઝુઠે હી કલંક સુની સીતાસી સતી ત્યાગી, હમ સાચે હૈં કલંકિનકો કેસે અપનાઓગે ? ”

પરંતુ રમાનાથ ! સચમુચ તુમહારે ચરિત્ર બડે હી વિચિત્ર હૈ ! હમ ક્ષુદ્ર માનવ ઉન્હે કેસે સમજ સકતે હૈ ? કૌન જાનતા હૈ હમારે સામને જો વિકટ વર્તમાન ઝુંઢ ફેલાયે નજર આ રહા હૈ, ઉસકે

ભીતર તુમ્હારી કૌનસી મહતી લીલા છિપી હુઇ હૈ ? ઇસ જગત મેં જો કુછ હો રહા હૈ, જો કુછ હો ચૂકા હૈ ઓર આજે જો કુછ હોનેવાલા હૈ, વહ સખ તો તુમ્હારી હી લીલાઓં કે બિનબિન રૂપ હૈ ! હમ ઇસી સત્ય કે બૂલ ગયે હૈ, ઇસી સે તો હમ જો નીચે ગિરે હૈ, સો ઉપર ઉઠને કા નામ તક નહીં લેતે ! યદિ હમ યહ જન લેં, કિ હમેં ઇસ અવસ્થા મેં પટકકર તુમ્હીં હમેં ઇસ ખાત કી શિક્ષા દે રહે હો, કિ ગિરકર ઉઠ ખડે હોના હી સચ્ચી મનુષ્યતા હૈ, તો ફિર હમારે ઉડતે દેર ન લગે ! પરંતુ હમારે પાપોં ને હમારી મનો-વૃત્તિ પર, હમારે જ્ઞાનપર, હમારે વિવેકપર, હમારી બુદ્ધિપર, તમ કા વહ પરદા ડાલ દિયા-હૈ, કિ હે અનંત ! હમ ઇસ અનંત બ્રહ્માંડ મેં સર્વત્ર તુમ્હારા હી અનંત રૂપ કે વિઘ્નમાન નહીં દેખતે ! યદિ દેખતો, તો બ્રહ્માદ કી તરહ હમ બી અપને મેં, પરાયે મેં, ખડ્ગ મેં, ખંભ મેં, પૃથ્વી મેં, આકાશ મેં, મિત્ર મેં, શત્રુ મેં, સ્વજાતિ મેં, વિજાતિ મેં, બ્રાહ્મણ મેં, શૂદ્ર મેં, પતિત મેં, પુણ્યાત્મા મેં, ધર્મ મેં, અધર્મ મેં—સર્વત્ર, સખ સમય, તુમ્હારી હી વ્યાપક રૂપ દેખ પાતે.

કૌનસી સાધના કરને સે હે રામ ! હમ બી તુલસીદાસ કી તરહ ભાંગ સે તુલસી હો સકતે હૈ, યહ બતલાઓ ! પ્રભો ! તુમ્હારે બિના હમારે ઉદ્ધાર કા ઓર કૌનસા પંથ હૈ ? જ્ઞાન કા અંજન હમારી આંખોં મેં દેકર હમારી દષ્ટિ કી સારી મલિનતા દૂર કર દો. હે સીતાપતે ! જિસમેં હમ માતા કે અતુલનીય સ્નેહ-સાગર મેં, પિતા કે અનુપમ વાતસલ્ય મેં, બ્રાતા કે નિષ્કપટ બંધુત્વ મેં, સખાઓં કે સુખદ સખ્ય-ભાવ મેં, સ્વજાતિ મેં, અભિમાન મેં, સ્વધર્મ કે ગર્વ મેં તુમ્હારા હી મંગલમય રૂપ દેખેં ઓર અખિલ વિશ્વપર અપને હૃદય કા સમસ્ત પ્રેમ ડાલ કર સખ કો અપના સગા સમજના સીખ જાયે. હમ મેં વહી ભાવના ભર દો, ભગવન ! જિસ સેં હમ ઉસી તરહ અપને પરમ શત્રુવેં ઉપર બી દયા કરેં ઓર

कुछ इसी आंतरिकता के साथ उस के निधनपर अश्रु-विसर्जन करे; जैसी सहृदयता के साथ अपने परम वैरी आततायी रावण के रण-शय्यापर अनंत शयन करते देख तुम्हारी आंखों भर आयी थी ! हमें ऐसा कठोर जना हो, हयामय ! कि तुम्हारी ही तरह हम भी जगत-भर के कष्टों का पर्वत सिरपर उठाये हुअे कर्तव्य के पथ से पगभर भी धर-उधर न हों ! उसके लिये हम राज्य त्याग दें, प्राण दे दें, प्राणप्यारी का भी आंखों की आंठ कर दें ! धर्म का पालन करने के पथ में कष्ट आधा हमें रोक न पाये—अविराम गति से हम निरंतर आगे ही बढ़ते चले जायें !

राम ! हम आड़े लाप गिर गये हैं, परंतु तुम्हें अभी तक नहीं भूले ! जन्म लेकर मरण पर्यंत हम तुम्हें नहीं भूलते. प्रतिदिन, प्रतिक्षण कितने जहानसे हम सेंकड़ों बार तुम्हारा नाम लेकर अपने हृदयमें हर्ष, शोक, घृणा, निर्वेद, करुणा आदि भाव व्यक्त करते हैं ! मरने पर “रामनाम सत्य है” की ध्वनि के साथ ही हमारी जवन-लीला का अंत होता है ! उसी दिन सपसे अधिक प्रणरता के साथ हमें यह चिदित होता है, कि इस संसार में राम-नाम ही सत्य है और सत्य कुछ मिथ्या है ! उसी दिन हम इस सत्य की उपलब्धि करते हैं, कि तुम्हीं इस जगत की सृष्टि, स्थिति और संहार के कारण हो ! तुम्हीं माता हो, तुम्हीं पिता हो, तुम्हीं ब्राता हो, तुम्हीं पिंधु हो, तुम्हीं स्वामी हो, तुम्हीं सेवक हो ! मातापिता हो कर तुम्हीं संतान के उपर स्नेहका सुधा-कलश ढालते हो और संतान जनकर तुम्हीं उस स्नेह-वात्सल्य का उपभोग करते हो, प्रभु होकर तुम्हीं दासपर शासन करते हो और दास जनकर तुम्हीं प्रभु की सेवा में अपना अस्तित्वतक ब्रह्म जते हो. तुम्हीं धनी होकर दान देते और याचक जनकर भिक्षा-पात्र दिलाते हो, तुम्हीं नायक-नायिका के प्राणों के अंदर बैठकर उनसे प्रेम-लीला का सरस अभिनय कराते हो, तुम्हीं सकल धर्मों के

કર્તા, સકલ ધર્મોં કે ધાતા, સબ વિધિયોં કે વિધાતા ઓર નિખિલ વિશ્વ કે નિર્માતા હો.

હે રામ ! હમારે ખડે ભાગ્ય થે, જો તુમને હમારે દેશ મેં, હમારે સગતીય ઓર સહધર્મીં બનકર જન્મ ગ્રહણ ક્રિયા, ઓર હમેં હો ક્રિયા, સારે સંસાર કે અપને આદર્શ દિખા ગયે, ઉન આદર્શોં કે હમ બૂલ ગયે, ઇસી લિયે હમ આજ ક્ષુદ્ર હૈ, ક્ષુદ્રાદપિ ક્ષુદ્રતર હૈ, મિટ્ટી કે ઢેલે સે બી તુચ્છ એવં અપદાર્થ હૈ; પર જિસ દિન હમ અપને આપકો પહચાનકર ફિર ઉઠ ખડે હોંગે, ઉસી દિન હમારેં યહાં ફિર દશરથ હોંગે, કૌસલ્યા હોંગી, અયોધ્યા હોંગી, ભરત હોંગે, લક્ષ્મણ હોંગે, સતીશિરોમણિ સીતા હોંગી ઓર હોંગે રણ-દુર્મદ રાવણ કે અત્યાચાર સે દબી હુમ્મ પૃથ્વી કા ભાર હટાનેવાલે અશરણુશરણુ, અધ-હરણુ, તરણુ-તારણુ, વિધન-વિદારણુ, જાનકી-રમણુ ભગવાન રામચંદ્ર.

શ્રી રામચંદ્ર કી જય !

(“હિંદુપંચ”ના અંકમાંથી)

૬૧-રામનવમી

(લેખક:-શ્રીયુત કુમાર ગંગાનંદસિંહજી)

આજ કા દિન હમેં શ્રીરામચંદ્રજી કી શક્તિ કી ઉપાસના કરને કા રમરણુ કરાતા હૈ. અત્યાચાર શમન કરને કે લિયે યદિ હિંદુઓં કે આદર્શ રામચંદ્રજી કી શક્તિ કી ઉપાસના કરને કી આવશ્યકતા પ્રતીત હુમ્મ, તો ન માલૂમ આજ નિર્બલ-નિરીહ હિંદુઓં કી શક્તિ કી ઉપાસના કરને કી કિતની અધિક આવશ્યકતા હૈ. હમારે જીવન કે પ્રત્યેક આસપ્રશ્વાસ સે અધિકાધિક રપષ્ટ હોતા જાતા હૈ, કિ પ્રત્યેક પલ હમારી શક્તિ કા ડેવલ હાસ હી નહીં હો રહા હૈ, વરન હમારી શક્તિ-સંચય ઠરને કી ક્ષમતા બી નષ્ટ હોતી જ રહી

હે. યહી કારણુ છે, કિ હમ હિંદુ-સંગઠન કે વિષયમેં ધતની મતવિભિ-
નતા પાતે હે ઓર ઉદાસીનતા હમ પર અધિકાર જમાયે હુધ હે.

બહુધા દેખા જતા હે, િ જહાં કહીં હિંદુ સભા સ્થાપિત
હુધ ઓર કાર્યકર્તા ચુને ગયે, કિ અવશિષ્ટ વ્યક્તિ સમજતે હે, કિ
યહી ઉનકે ઉત્સાહ કી પરાકાષ્ટા હે. કાર્યકર્તા યા તો અપની પદ-
પ્રાપ્તિ સે હી સંતુષ્ટ હો જાતે હે યા અવશિષ્ટ જનતા કે નિરુત્સાહ
ઓર નિરુદ્ધમ કે દેખકર કિંકર્તવ્ય-વિમૂઢ હો, ચુપચાપ બેઠ રહતે
હે. કહનેકા તાત્પર્ય યહ હે, કિ કબી કાર્યકર્તાઓં કી અકર્મણ્યતા
કે કારણુ ઓર કબી જનતા કી અકર્મણ્યતા કે કારણુ હમ અપને
લક્ષ્ય કા સાધન નહીં કર પાતે. મેં માનતા હું, કિ કાર્યકર્તા કે
સિરપર બડી ભારી જિમ્મેદારી હે. વહ આન્દોલનરૂપી રથ કા
સારથિ હે; પર જિસ પ્રકાર રથ કે અંગ યદિ સુદઢ ન હોં, તો
ચતુર-સે ચતુર સારથિ બી ઉસે દક્ષતાપૂર્વક નહીં લે જા સકતા,
વૈસે હી કુશળ કાર્યકર્તા બી જનતા કે વાસ્તવિક સહયોગ કે વિના
આંદોલન કે ખડા નહીં રખ સકતા.

આજ હિંદુજનસમુદાય કે અતિરિક્ત હિંદુજાતિ કે હાથ મેં
કોઈ શક્તિ નહીં હે. યહ ભલી ભાંતિ જાનતે હુએ બી યદિ વિભિ-
નતાઓં કે એકતા મેં વિલીન કરને કા કોઇ હાદ્દિક પ્રયત્ન હમ ન
દેખેં, તો ધસ કે સિવા કયા કહનાં પડેગા, કિ હમમેં યથેષ્ટ ક્ષમતા
નહીં હેં, કિ હમ અપને વિખરે હુએ અંગોં કા ઇકઠેં કરેં!

દો બાતેં તો હમારે સામને પ્રાયઃ પ્રત્યક્ષ હે:—

(૧) હિંદુસંગઠન કિસી અન્ય આન્દોલનપર અવલમ્બિત નહીં
હે. ચાહે કોઈ આન્દોલન ચલે યા ન ચલે, ચાહે અવસ્થા કિતની
હી કયેં ન બદલ જાય! જખતક હિંદુ-સભ્યતા, હિંદુ-આદર્શ તથા
હિંદુ-ઉત્કર્ષ કી રક્ષા કરને કી આવશ્યકતા હે, તખતક હિંદુ-સંગ-
ઠન કે આન્દોલન કી આવશ્યકતા બી નિર્વિવાદ હે.

(२) हिंदु-जति के अपने आप एक उपार्जन करना है. उस का ऐसा सोचना वृथा है कि वह किसी दूसरी जति के अस-हयोग या सहायता से कुछ पायेगी. यदि उसके अपने पौरुष से, अपने उद्यम से, अपने अध्यवसाय से कुछ लाभ नहीं हुआ, तो वह निश्चय जाने कि उसे किसी दूसरे का मुँह ताकने से कुछ लाभ होने का नहीं.

सारा संसार अपनी जति, अपने देश और अपने धर्म की उत्कृष्टता जगत में स्थापित करने के लिये छटपटा रहा है. हम इन जतियों की प्रतिद्वन्द्विता देख रहे हैं. ऐसे समय में जब हिंदुजतिके अपनी विभिन्नता जनाये रखनेकी ही लगन लगी हुई है, तब हम इससे क्या निष्कर्ष निकालें ?

भारतवर्ष में आज दो बातोंपर विशेष ज़ोर दिया जा रहा है. एक तो " हिंदु और मुसलमानों के मीथ अकैता " और दूसरी "स्वराज्य;" पर जबतक हिंदुओंकी आवाज एक नहीं होगी, इनकी क्रिया एक मनसे नहीं की जायेगी, तबतक मुसलमानोंसे समझुता करेगा तो कौन और स्वराज्य मिलेगा तो कैसे ?

हिंदु-जति आज के दिन का महत्व समझे, शक्ति की उपासना करे, उसे अपनी रक्षा आप करनी है. शक्तिसंयय करने के विषय में उदासीनता दिखाना मानों अपने आपही आत्मघात करना है. शक्ति-संयय कर लेने पर ही हम ' रामराज्य ' स्थापित कर सकते हैं. हिंदु-जति निरीहता छोड़े, अविश्वास छोड़े, हिंदुसभा के कार्यकर्ता निरुत्साह और निरुद्यम के पक्षीभूत न हों, तभी जग-वान हमारा सहायक होगा और हम अपने लक्ष्यकी पूर्ति करेंगे.

(" हिंदुपंथ " ना अंकभांथी)

૭૦-શ્રીરામચંદ્ર

(લેખક:-શ્રી. યાલુ કેશવચંદ્ર ગુપ્ત)

ચૈત્ર કી શુભ રામનવમી ! આજ કે દિન દીન ભારત, રઘુકુલ કે ચંદ્ર શ્રીરામચંદ્રકી પુણ્ય-સ્મૃતિ બહાનેકો અપને-સ્મૃતિ-ભાંડારકી એક શ્રેષ્ઠ સમ્પત્તિ લેકર, ઐશ્વર્ય કે મદ મેં અપની હીનતા, હીનતા ઓર જડતા કી અનુભૂતિ સે બી પરે હો ગયા હૈ. હો ભલા ક્યોં નહીં ? પ્રાચીન ઓર નવીન કે મધ્યમેં ભાવ કા એક સ્ત્રોત તો નિરંતર બહતા હી રહતા હૈ. જિસ પ્રકાર કિસી વ્યક્તિ કે સમસ્ત જીવન કે ભિન્ન ભિન્ન સ્તર, ભિન્ન ભિન્ન યુગોં કી ભાવના ઓર કલ્પના, ધ્યાન ઓર ધારણા તથા કૃતકર્મો કે કર્તૃત્વ કે અભિમાન કે ઉપર હી ઉસકા વ્યક્તિત્વ પ્રતિષ્ઠિત હૈ. વૈસેહી જાતીયતા કે અંતઃસ્ત્રોત કી વિશિષ્ટતાકી અનુભૂતિકા મૂલ બી ભિન્ન ભિન્ન યુગોંમેં અપને સંઘ કે કર્તૃત્વ કા અભિમાન હી હૈ. અનેક સામાજિક અનુષ્ઠાન આંશિક ભાવ સે દેખનેપર તથાતક વિચારાનુમોદિત નહીં માલૂમ પડતે, જખતક ઉન્હેં પૂર્ણ સમાજ કે અંગસ્વરૂપ માનકર ઉત્તર વિચાર નહીં ક્રિયા જતા. શ્રીરામચંદ્ર કા વનવાસ, લક્ષ્મણ કા ત્યાગ આદિ અનેક ઐસી ઘટનાઓં કા ઇસ ક્ષત્રિય-અવતાર કે જીવન કે સાથ ધનિષ્ઠ સંબંધ હૈ, કિ ઉન્હેં સમજનેકે લિયે અહિંદુઓં કો બડી કઠિનાઇકા સામના કરના પડતા હૈ; પરંતુ આર્યજાતિકે સમસ્ત સંસાર કે અંતસ્તલ-નિહિત આદર્શ કી દષ્ટિ સે દેખને પર ઇસમેં તનિક બી સંદેહ નહીં રહ જતા, કિ શ્રીરામચંદ્ર કે સમાન આદર્શ મહાપુરુષ કા શરીર ધારણ કર ભગવાનને જે લોકશિક્ષા પ્રદાન કી હૈ વહ બડી હી અમૂલ્ય હૈ.

ભગવાન કે હંસોં અવતારોં મેં શ્રીરામચંદ્ર કર્મ કે અવતાર હૈ. વે ક્ષત્રિય થે ઓર કર્મ હી ક્ષાત્ર-ધર્મ કા બીજ હૈ. શોકપર શોક

आकर छसि राजपुत्र के पैरांपर पछाड आ-आकर गिर पडे और थूरथूर हो गये—कमल के पत्ते पर पडे हुये जल-भिंदू की तरह अना-दुत, असंलभ और विजित हो गये ! किसी प्रकारका शोक उनका अभिभूत कर अकर्मण्य नहीं बना सका. यह था सहिष्णुता, क्षत्रिय-तेज, निष्काम-कर्म अथवा शम-दम-तितिक्षा से पुष्ट हुआ विक्रम. धर्म के उपर प्रतिष्ठित कर्तव्य की साधना का अभाव ही शायद धर्म की ग्लानि है. यही बात उस समय छुछ थी, छसी लिये नारायण ने अपने को श्रीरामचंद्र के रूप में प्रकट किया था. सीता लक्ष्मी है, स्वर्ग की सम्पद् है—जनकी को पाने के लिये छस क्षत्रियवीर को शिव-धनुर्भंग-रूपी शिवशक्ति की परीक्षा देनी पड़ी थी; परंतु छसी दुर्लभ नारी-रत्न को जिसने वनवास दे दिया, वह और भी जग्यी शक्ति थी—निर्दोषिता, देव-दुर्लभ संयम और सत्य के यरणोंपर आत्म-अलिदान ! आसुरी विक्रम के आदर्श रावण ने उसी सीता को हरण कर लिया. प्रभु ने पुनः अपने क्षत्रिय विक्रम की परीक्षा दी—धर्म के सामने अधर्म पराजित, विध्वस्त और लज्जित हुआ. फिर छस सीता का उद्धार लाभ के लिये नहीं, कर्तव्यपालन के लिये किया गया. फिर उसी रत्न को क्षत्रिय-राज के उच्च कर्तव्य के आदर्श की रक्षा करने के लिये वनवास करने का भेज दिया गया. प्रजनुरंजन के उच्च आदर्श के लिये—भूर्भुव और मिथ्या संदेह में पडकर अपनी युद्धि और ज्ञान को जो देनेवाली प्रण की प्रीति के लिये—छस निष्कामकर्मवीर नरपति की आज्ञा से उस रमणी-रत्न को वनवासिनी बनना पडा. 'राम' यह शब्द मुंह से निकलते ही हम ओक आदर्श कर्तव्य-युद्धि और प्रगाढ़ संयममूलक नीतिज्ञान के मानी समझते हैं. नवीन जगत में भी अठारहवीं शताब्दी में ऐसी ही ओक समस्या उठ पड़ी छुछ थी. राज-पत्नी मेरी ऐन्टनी को भूर्भुव और प्रतिष्ठि-सापरायण प्रण के हाथों सिर कटवाना पडा था. आधुनिक

इस के इतिहास में भी जैसा ही हुआ। धसी लिये "डिप्लोमेसी" (कूट-नीति) के हिसाब से भी रामयुद्ध में उन्हें दण्ड की राजनीति है। प्रजा के विद्रोही हो जानेपर तो महारानी का जो हाथ पड़ता। मैं यह नहीं कहता, कि सीता के वनवास के मूल में क्या था; परंतु मेरे कहने का मतलब यह है, कि यदि राजनीति के हिसाब से भी देखा जाये, तो इस कार्य से उच्च श्रेणी की नीति का परित्याग प्राप्त होता है।

हिंदुओं के समस्त अनुष्ठानों का आदर्श पृथ्वी के अभूषण पुराण 'रामायण' में है। जिन सभ नीतियों के अनुशासन के विधिवत् करने के लिये वर्तमान सारा जगत आवरण में यत्नरत रह रहा है, उन्हीं सभ नीतियों से लगे हुए कार्यों के दृष्टांत श्रीरामचंद्र और रघुवंश के इतिहास में लगे पड़े हैं। कौलिक धर्म या अर्थ के साथ राष्ट्र का किस प्रकार समाधान हो सकता है? उसकी भीमांसा रामायण में है। वसिष्ठ और विश्वामित्र नैतिक और धार्मिक भावों के नमूने हैं। वह शक्ति राजशक्ति की तलवार और कर्म के उपर निर्भर करती है—क्रियाकांड के प्रवर्तन के लिये, अन्याय को शक्ति के द्वारा दमन करते समय। परंतु राजशक्ति का नीतिज्ञान न्यायविचार के लिये धार्मिक आदर्श के सामने ही धुँटने टेकता है। तांडका-इषिणी अधर्म-भूति के विनाश करने की मानसिक वृत्ति तो ब्राह्मण की थी; परंतु बुद्धिमान क्षत्रिय की थी। अहंश के स्थविरता-इष भकते हुए पापों का अंत करने की चेष्टा और संधान तो ब्राह्मण का था, परंतु उस प्रवृत्तिभूत अन्याय का अंत किया क्षत्रिय अवतार के यरणों के स्पर्शने!

अस्पृश्यता के जिस अज्ञानांधकार में आज हिंदु-संसार डूबा हुआ है, रघुकुलजि श्रीरामचंद्र की तेजोमयी दीप्ति उसके लिये रोशनी का काम कर सकती है। कुछ यांजाज था; परंतु पूर्ण-ब्रह्म राम उसके मित्र थे, यद्र का दासत्वधर्म उसको धृष्टा का पात्र

नहीं बनाता-अउ बनाता है. पूजनीय बनाता है-धस नीति के निदर्शन श्री हनुमान् है. ये दास थे, सेवक थे; परंतु उसी अटल भक्तिने हनुमान् को ऐसा बना दिया, कि आकाश भी उन्हें प्रश्रुत करते हैं. फिर दापर में गोकुलचंद्र श्रीकृष्ण ने विदुर के धरम, इन्हे साग-पात आकर, धसी नीति का प्रचार किया था, धसी भक्ति ने विभीषण को वरेण्य बना उठा है, विभीषण के हांत लंका के सिंहासनपर गडे हुये थे, वह स्वर्णनि-द्रोही, अंधु-विरोधी था. भ्रातृवत्सल श्रीरामचंद्र ने कथों धस राक्षस को अपना अनुचर बनाया था, यह सोचकर अहुनसे लोग अचाने में पड जाते हैं; परंतु धसका कारण असल में यह था, कि विभीषण प्रभु के अंकांत लकत थे. ऐसी अचला भक्ति को तुच्छ समझने से भक्ति की जे हृदय को आधनेवाली शक्ति है, उसका अपमान करना होता, धसीसे रघुकुलमण्डि ने विभीषण को अपने शिबिर में स्थान दिया था. विभीषण अनार्य राक्षस थे. आर्यों के विधिनियम की तराजू-पर विभीषण को तौलने से तो न्याय की भर्यादा अक्षुण्ण नहीं रहती. व्याध या सर्प का विचार मनुष्य के नीतिशास्त्र के अनुसार करना, व्याध या सर्प के उपर घोर अविचार करना है. राक्षस स्वभावतः क्रूर, अत्याचारी, मायावी था-इसकी अभिव्यक्ति में क्रमशः भक्ति और भद्र की सेवा आ पड़ी; अत्याचार के विरोध में उठनेवाली तरवार ने राक्षस को अभिव्यक्ति के जेजे स्तरपर पहुँचा दिया था. उसी भाप-हंड से भापने से समझ में आ सकता है, कि कथों विभीषण के चरित्र के भद्रत्व, उदारता और औकांतिक भक्ति ने उसको हनुमान् आदि जेजे हर्ष के लकतों की श्रेणी में पहुँचा दिया था ?

आसुरी संपत् और सात्त्विक संपत् का पार्थक्य रामायण में ही चित्रित कर के दिखलाया गया है. अयोध्या और सीने की लंका धस तुलना के दृष्टांत हैं. अन्य दृष्टांत राजकुमार राम-लक्ष्मण और

धन्द्रजित आदि राजकुमार हैं। वीरत्वमें धन्द्रजित आर्य-राजकुमारों के समकक्ष था, परंतु क्षमता का अंत यहीं हो जाता है। शेष जो कुछ है, वह प्रकृति की विभिन्नता का निदर्शन है।

प्राचीन भारत का समाज-रूपी महल पारिवारिक जीवन की धनिष्ठता के ही ऊपर प्रतिष्ठित था। वह प्राचीन जगत का ही विशेषत्व था। संघबद्धता की ब्रिजिता गोत्र में थी। पहले-पहल यूरोप ने ही इसमें गडबड गोटाला किया है। वहां के स्त्री-पुरुष आणकल अपनी मनोवृत्ति के ऊपर संघ की स्थापना करते हैं-वहां सभी स्वतंत्र हैं, कोछ किसी के साथ बंधा हुआ नहीं है। सब अपनी अपनी रुचि और वासना के ही बंधन में बंधे हुए हैं। वंश की धारा वंश के नाम के साथ ही पर्यवसित हो जाती है। मनुष्य आड़े तो उसको भी बदल दे। धर्म में पिता की स्थावर संपत्ति का उत्तराधिकारी केवल उसका बड़ा भेटा ही होता है। विवाह के नियमों में सपिंड, सगोत्र, समावोयक आदि के अंगरे-अंगठ नहीं है। भाई-बहन में ब्याह नहीं होता और लोग यदि जुआ या भासी के साथ ब्याह कर लें, तो उनकी संतान नजर नानी नयेगी; परंतु आर्यावर्त के इस दूरे-दूरे समाज में भी सपिंड और सगोत्र का ब्याह हटा देना बड़ी मुश्किल बात है। सब भाइयों का छक्के ओक परिवार में रहना पड़ता है, इस यौथ-परिवार का रहस्य समझ लेने से ही राम, लक्ष्मण, भरत और शत्रुघ्न के रनेह की शिक्षा समझ में आ जाती है। तभी समझ में आता है, कि कथों युवक भरत ने ओक धतने बड़े राज्य को अकस्मात् हाथ में पाकर भी वन में बड़े हुए अपने सौतेले भाई की बडाँ सिंहासन पर रण दी और आणकल की नीति के अनुसार अपने को पूरा भूर्ध प्रमाणित कर दिया। इस आनुप्रेम के महत्त्व और उदारता को वही बली लांति समझ सकता है, जिसने पारिवारिक प्रेम को ही समाज की ब्रिजिता के रूप में देवना सीखा

है। यह अनुष्ठान हिंदु-समाज के मूल में है—छसी दिये जिस ग्रंथ ने इस अनुष्ठान को उच्च स्थान पर पिठा रखा है वह ग्रंथ हिंदु के दिये आदर्श ग्रंथ है।

और रामायण की महालक्ष्मी जनकी—चिरदुःखिनी सती, गृह-लक्ष्मी, राज्यलक्ष्मी, विष्णुप्रिया, सीता सतीत्व की मुकुटमणि और कामलता के आवरण के भीतर हिमालय की तरह दृढ़ है, वे चिर-विरहिणी है, तो भी सदा ही श्रीरामचंद्र के हृदय के पवित्र से भी पवित्र गुप्तस्थल में वे कमल के सिंहासन पर बैठी हुई है। जनकी को इस अभय-शुभ मन की न्यातरना की छटा ने अधिकार से भलिन जने दुःखे आर्थावर्त को युग-युगांत से इहलासित कर रखा है। जननी का नाम लेते ही सजसे पहले मां जनकी की याद आती है। पूर्यध्वज के नाम के साथ नाम लेते दुःखे आज भी हम सीताराम कहते हैं—श्रीरामचंद्र के पवित्र नाम का उच्चारण करने के पहले हम कल्याणमयी माता जनकी का पवित्र नाम लेते हैं। सीता के दुःख की कथा स्मरण कर जगत के जव कितना सुख पाते हैं! क्योंकि जगन्माता के सामने दुःख को सदा पराजित होना पड़ा था।

इस शुभ रामनवमी के दिन मैंने स्वंगति और स्वदेश की भंगल कामना से प्रेरित होकर ही इस रघुवंश की कथा की आलोचना करने का दुरसाहस किया है, जिस रघुवंश की कथा कहते समय अमर कवि कालिदास ने हताश भाव से कहा था:—

क सूर्यप्रभवोः वंशः क चाल्पविषया मतिः ।

तितीर्षुर्दुस्तरं मोहादुद्धपेनास्मि सागरम् ॥

उन्ही रघुकुलमणि के श्रीयरणों में प्रणाम कर मैं प्रार्थना करता हूँ, कि उनका आदर्श फिर भारत में दिग्भाष देने लगे, उन धर्मग्लानि के दिनों में वे फिर सभी के हृदय में उतर आये और अपने अधोक्ष्णों से जड़ता, अज्ञता, हिंसा, दोष और नीरुता-इपी राक्षसों का वध कर डालें। (“हिंदुपत्र”ना अंक अंकमांथी)

७१-श्रीरामचंद्रजी का अहिंसावाद

(लेखक:-श्री. पं. पदरीनाथ भट्ट जी. ओ.)

आजकल हमारे देश में अहिंसावाद की धूम मची है, किसी निति की अधोगति का यह सत्यसे प्रत्यक्ष प्रमाण है कि वह 'अहिंसा' 'अहिंसा' यिह्लाये और करे विपरीत आचरण। महात्मा गांधी के कहने से लोग और भी अधिक अहिंसावाद-वादी बन गये, यद्यपि महात्माजी के सिद्धान्त का भर्मा विरसे ही समझ सके। लला सोयने की आत है जिसे संसार में कुछ काम करना हो, वह ऐसा कैसे कर सकता है कि किसी के तन या मन को न दुखावे ? जो किसी के तन या मन को न दुखावेगा वह तो कुछ भी न कर सकेगा। यहाँतक कि उसके लिये भोजन करना भी असंभव हो जायेगा; कथों की आन में भी श्रव है, और दूध दुहना गौ की सन्तान का भोजन छीनना है ! देखिये, कैसा धर्मसंकट है ! यदि हम देश की उन्नति की ओर ध्यान देते हैं तो 'वसुधैव कुटुम्बकम्' नीति से ब्रष्ट होते और अलुत से विदेशियों के स्वार्थों का हानि पहुँचाकर उन के तन और मन को कष्ट पहुँचाते हैं। यदि हम समाजसुधार के काम में हाथ डालते हैं तो पुराने विचार के लोगों के श्रुद्धाते हैं ! जो जन्म के कायर हैं, वे छसी प्रकार के विचार किया करते हैं। जिस निति के लोग धर्मादे का इपया पया नय, दिनभर लही-आते में जुके हिसाय लरे, अपने लार्थ का गला काटने और उसे तयाह करने के लिये नाल और दूरेय रये, भेद्यमानी का आसरा लेकर दीनजनों पर डिकी करा लें और उस के अर्तन-भाडे भिकवा कर उनके अय्यों और अियों को घर के बाहर निकलवा दें, वे सांज के आटियों को दाना डालें और भंदिर में घंटा छिलावे और अहिंसावादी कहलावे ! मर्यादा-पुरुषोत्तम श्रीरामचंद्रजी इस प्रकार

के ढोंग के पूरे विरोधी थे। भर्थादा की रक्षा के लिये हिंसा का सहारा लेकर छल-फल-कौशल से लोकहित करना ही उनका उद्देश्य था और वह उन्होंने उँके की चोट पूरा किया। आजकल की विचारपरंपरा तबसे बहुत कुछ बदल गयी है। इसलिये उनके कुछ कामों से हम भले ही सहमत न हों, पर अधिकांश में उनका यरित्र आदर्श ही था, इसमें सन्देह नहीं। उन्होंने हमें दिया दिया है, कि भर्थादा की रक्षा और ढोंग का विनाश कैसे करना चाहिये।

और पर शस्त्र उठाना वीर के शोभा नहीं देता, पर यदि श्री दुरायारिनी हो और जैसे आदिमियों पर व्यर्थ टूटी पड़ती हो, तो उसे उल्लू बनाना या उचित शिक्षा देना पाप नहीं। क्षर्णुष्पा के साथ यही किया गया।

यदि उपासना में लोग विघ्न डालते हैं, तो उसका पूरा विनाश कर डालना धर्म है, ऐसा न करने से अधर्म बढ़ेगा और मनुष्य का-अपने विश्वास के अनुसार उपासना करने का-जन्मसिद्ध अधिकार छिन जायेगा और दुष्टों का अपनी दुष्टता की आनगी दिखाने का हौसला बढ़ जायेगा; यही सोचकर रामचंद्रजीने यज्ञों के विध्वंस करने और ऋषियों की पूजा में बाधा डालनेवाले राक्षसों का निर्दयतापूर्वक वध कर के भारत की भावी संतान को रास्ता दिखाया ! यदि उन्होंने ऐसा न किया होता, तो आर्यजाति का राक्षसों ने भूमंडल से कभी का लोप कर दिया होता।

यरित्रहीन व्यक्ति को सुधारने का पूरा प्रयत्न किया जाय; यदि वह न माने तो उसे पूरा दंड दिया जाय, और इस बात का कभी विचार भी न किया जाय, कि वह धनी है या निर्धन, राजा है या रंक, ज्ञानी ज्ञाति का है या नीची का। प्रभुता, धन या उच्च ज्ञाति की आड़ में किये गये पापों का सहन करनेवाली ज्ञाति के लोग “मनुष्य” कहलाने का दावा नहीं कर सकते; क्योंकि वे पशुओं से भी गये हैं। बहुत उच्चकुल का ब्राह्मण, अज्ञा ही विद्वान, तपस्वी, महा-

બલી રાવણુ જળ દૂસરે કી સ્ત્રી કો લેકર ભાગતા હૈ, તો કુત્તે કી મૌત મારા જતા હૈ, ઔર બ્રાહ્મણુ હોને કે કારણુ જન્મ સે હી અબધ્ય હોને કી બાત ધૂલ મેં મિલા દી જતી હૈ ! જળ દૂસરે કી સ્ત્રી કો ભગાનેવાલા વેદ્ય પંડિત રાવણુ ઇસ વ્યવહાર કા પાત્ર સમજા ગયા, તો ઔર લોગ જો ઐસા કરેં, ક્યોં ન સીધે ઉસી ઘાટ ઉતારે જાયેં ? યહ જો બ્રાહ્મણુ, જો ક્ષત્રિય, જો વૈશ્ય ઔર જો શૂદ્ર અપની સ્ત્રિયોં કા અપમાન હોતા દેખ સકતે હૈં, વે કિસ બિરતે પર રામચંદ્રજી કો ઈશ્વર ઔર મર્યાદા-પુરુષોત્તમ માનતે હૈં, યહ સમજ મેં નહીં આતા ! સમર્થ આદમિયોં કી ક્ષમા 'ક્ષમા' કહલાતી હૈ, કાયરોં કી ક્ષમા 'ક્ષમા' નહીં કહલા સકતી.'

(“ હિંદુપંચ ” ના એક અંકમાંથી)

“ ભારતની કોઈ પણ સંસ્થા રાષ્ટ્રીય અથવા ભારતીય કહેવડાવવાને માટે અધિકાર ત્યારેજ રાખી શકે કે, જ્યારે તે પોતાના વિદ્યાર્થીઓને ભારતવર્ષની વર્તમાન સ્થિતિનો, આવશ્યકતાઓનો, હીનતા અને દીનતાનો-દુઃખદારિદ્રનો અનુભવ કરાવે. જે એ દુઃખદારિદ્ર દૂર કરવાનો, દેશની દુર્ઘનતા દૂર કરવાનો, વિખરાયેલી શક્તિનો સંચય કરવાનો અને નવજીવન સંચાર કરવાનો માર્ગ બતાવે અને તે માર્ગ પર સંકલ્પ, સાહસ, દૃઢતા અને એકાગ્રતાની સાથે ચાલવાની યોગ્યતા વિદ્યાર્થીઓમાં ઉત્પન્ન કરે.....૧૯૨૧માં વરતીના ૯૦ ટકા માણસો ગામડામાં રહેનારા હતા, અને ૧૮૯૧ થી ૧૯૨૧ સુધીમાં ગ્રામવાસી વરતીનું પ્રમાણ સેંકડે એક ટકા વધ્યું છે. જે આ ક્રમ જારી રહેા તો ભારતીય લોકોને નગરવાસી બની જવાને માટે ત્રણ હજાર વર્ષ જેઇએ. આ કારણે આપણે એ વસ્તુ સ્વીકારવી જેઇએ. ગ્રામ અને ગ્રામીણ જીવનજી ભારતવર્ષની સભ્યતાનો આધાર માનીને આપણે આપણી શિક્ષણશૈલી નિર્માણ કરવી જેઇએ.

(ગુરુકુળ કાંગડીમાં રાજેન્દ્રપ્રાસાદે આપેલા ભાષણમાંથી)

७२-वीर लक्ष्मणजी के प्रति सूर्यनखा की चिट्ठी

(लेखक:-श्रीयुत मनसुष्मा)

भाई डियर लैक्समैन,

आप का ज्यूटीकुल जेहरा इस दिन शिकार के वक्त देखने का मिला था, जय आप एक भाइसूर-टाइगर के पीछे हवा के भाइके दौड़े ज रहें थे. हलो! मुझे जड़ी पुरी हुई, कि आप इस जंगल में आये हैं. सय जिनिये, मैं अभीतक अन-मैरिड हूं, और आप पर मेरी तमियत मयल पड़ी है. हमारे मुँह में ऐसा ही रिवाज है, कि जे नौजवान औरत जिस किसी भई का हाथ पकड़ कर कोर्टशिप का जनविटशन देती है, वह उसका मंजूर करना ही पड़ता है.

लेकिन नहीं, आप किसी अनजान मुँह का आदमी मालूम पड़ता है, इसलिये मैं अपनी इमिली के मुतलिक कुछ जनकारमेशन दे देना मुनासिब समझती हूं. डिज मैजिस्ट्री रावल्य डि आग्रेसर ही मैं यंगर सिस्टर हूं, इसलिये मेरा जर्थ रायल-इमिली में हुआ है. आजकल मैं अपने लाइ डिज रायल हाउनेस जेर-—ड्यू-सेन और प्रिन्स ट्रि-शिरा के साथ आयहवा तज्दील करने के वास्ते यहां आयी हूं. मेरी शादी के वास्ते जहुतेरे प्रिन्स धूमते-झिरते हैं. मगर इनकी नामाकूल सूरते मुझे पसंद नहीं. लंका में मुझ से ज्यादा ज्यूटीकुल और कोछ लेडी नहीं है. इसलिये, आप का किसी पात की शिकायत रपने का मौका नहीं दिया जा सकता. इस लेटर को आप कोर्टशिप का पैगाम समझिये. यह अपनी तक-हीर समझिये; जे मैं लेडी होकर, आप को यह लव-लेटर लिख रही हूं. मैं क्या करूं? मेरा दिल माउन्टेन जेवरेस्ट की जंग्याई से जल रहा है. लेकिन, आप को शादी करने के बाद, अपने ज़हर और सिस्टर-जन-ला से अलग होकर मेरे साथ जंगल में रहना

पडेगा. और दूसरी शर्त यह होगी, कि आध-हासे आप को अपना ड्रेस भी येन्ज करना पडेगा. यह घाती और काछनी छोड़कर कुल ड्रेस साइज के माइक पहिनना पडेगा! हमारे मुहक में भर्तों के हाइनेकेड रहने की सज्जत बना ही है. इस शाही के वास्ते हमने तुम्हारे लिये ज्हाजट-वे-लेड-लो के यहां अेक अदिया प'प-थ का आर्डर भेज दिया है. लोर्ड-अेड आस्किवथ का द्रावलिंग अेजेंट आप के पास आज हो पहर को आयेगा. उस को अपने ड्रेस का भाप दे देना पडेगा. टाईम बहुत कम है, इसलिये हमने अर्जेंट आर्डर देकर स्पेशल आर्जेस देना बोला है.

हमारी आभिरि शर्त यह है, कि अकसर हम लोग पहाड पर जाता है. उस वक्त आप को यहां अंगले की डिक्शनल के वास्ते रहना पडेगा. दूसरी बात यह, कि हमने रायल ड्रेमिली में अर्थ लिया है, इसलिये अकसर अडे-अडे सरदारों के यहां दावत और डान्स में भी जना पडतां है. इस वास्ते आप को हमारे पर्सनल भागले में कोछ छन्टर-क्षिर नहीं करना होगा.

तीसरी बात यह, कि हम आप की सिस्टर-धन-ला सीटा (नाम कैसा जदा है) को नहीं देण सकती. आप को अेलडर अदर राम भी कुछ हैडसभ नहीं है. इस वास्ते उन दोनों का पायकाट करना पडेगा. मैरिज-सेरिमनी के वक्त आप को हमारे साथ नायना पडेगा; इस वास्ते आज शाम से, आप को हमसे छस का लेसन लेना पडेगा.

माछ डियर, हमको पूरी उम्मेद है, आप मेरा धनविशान, भंजूर करेगे. आकी बात शाम को. नयाय-विला की धनी जाडियों के पास मैं अडी रहूंगी, जर तशरीफ लाधयेभा.

सिर्फ आप की-हर रायल हाउनेस, सूर्यनभा अेय. जी.

आ., सी. वाछ. जेड. रायल ड्रेप (हंडकारण)

(“डिडुपय” ना अेक अंकभाथी)

૭૩-રામ-નામ

(લેખક:-શ્રીયુત પંડિત કિશોરીલાલજી ગોસ્વામી)

આપદામપહન્તારં દાતારં સર્વસંપદાસ ।
લોકામિરામં શ્રીરામં ભૂયો ભૂયો નમામ્યહમ્ ॥

ઇસ રસમયે રામ-નામ કી મહિમા કો યોગીરાજ શંકર ને શ્રીમુખ સે કહા હૈ, શેષ ને સહસ્ત્ર-મુખ સે ગાયા હૈ. બ્રહ્મા ને ચતુર્મુખ સે સુનાયા હૈ, ઔર સાક્ષાત્ વિષ્ણુ ભગવાન ને લક્ષ્મી કો નિજ મુખ સે બતાયા હૈ, કિ:-

“રામરામેતિ રામેતિ રમે ! રામે ! મનોરમે !

સહસ્રનામતત્તુલ્યં ‘રામનામ’ વરાનને ॥”

અહા ! ઇસ વૈજ્ઞાનિક શબ્દ ‘રામ’ કો વૈચારણ્ય-કેસરી મહામુનિ પાણિનિ ને ‘રમુ-ક્રીડાયામ્’ ઇસ ધાતુ સે સિદ્ધ કરેલું અર્થ દર્શાયા હૈ, કિ ‘રમન્તે યોગિનો યસ્મિન્’ અર્થાત્ જો યોગિયોં કે મનોવિનોદ કો સાર પદાર્થ હૈ ! સચ હૈ, જિન્હેં સંસ્કૃત-વ્યાકરણ કો કુછ બી જ્ઞાન હૈ ઔર જો વર્ણોં (અક્ષરોં) કે ઉચ્ચારણ કે ‘સ્થાન-પ્રયત્ન’ કે જ્ઞાતા હૈ, વે ઇસ નાત કો લક્ષી ભાંતિ સમજ સકતે હૈ, કિ ઇસ ‘રામ’ શબ્દ કો ઉચ્ચારણ કરને મેં ‘અ’ કો જરા બી કષ્ટ નહીં હોતા. જરાસી ‘અ’ હિલી કી “રા” નિકલા ઔર તનિક ‘ઓઠ’ મિલકર બિલગે, કિ ‘મ’ બન ગયા; ઔર વિના કિસી કષ્ટ કે ‘રામ’ નામ કો ઉચ્ચારણ સુખપૂર્વક હો ગયા. એસા મંગલમય નામ દૂસરા હૈ કોન ? ઔર ઇતના વ્યાપક હી કોન હૈ ? બાબા તુલસીદાસને ખૂબ હી જાન્ય પડતાલ કે બાદે યહ સિદ્ધિ કિયા હૈ, કિ-

“ભાવ કુભાવ અનખ આલસહ્, નામ લેત મંગલ દિસિ દસહ્.”

सम है, लोग आपस में मिलते ही “रामराम” करते हैं।
 भीयां भी परस्पर भेंटते ही “रामराम” कहती हैं। किसी का कोण
 कष्ट सुना कि, यत्र मुँह से निकल-गया “रामराम !” कंठागतप्राण
 श्रवण भी धस राम-नाम के बिना कष्ट के ही कह सकता है।”

“रामनाम-मान-दीप धरु, शुद्ध देहरी द्वार;

तुलसी भीतर आहिरें, जो आहसि उजियार.”

और कंठावरोधन होने पर भी “मनसा स्मरन् मुच्यते”
 अर्थात् प्राणी धस राम-नाम के मन से स्मरण करते ही मुक्त
 होता है। यही “तारक मंत्र है” जिसे स्वयं शंकर अंतसमय में
 काशीवासियों के देकर उनकी मुक्ति करते हैं। जला, धस सीधे
 “राम” नाम की आत तो दूर रहे, श्रीगुसांमज लिखते हैं, कि-

“छलटा नाम जपत जग जना, वात्मीकि ले प्रहसमाना।”

अहा, वात्मीकिज भूलकर “भरा-भरा” जपते थे, सो वह
 छलटा नाम ही कुछ दिनों में सीधा-अर्थात् “राम-राम” हो
 गया! आज भी जिसका श्रु आहो हस पांय पार शीघ्रता से
 “भरा-भरा” कहे और देख ले, कि वह कितनी जल्दी सीधा होकर
 “राम-राम” बन जाता है!

ये तो किसी-न-किसी रूप में सारा संसार “राम” के
 जनता-मानता है, पर भारतवर्ष के हिंदु, विशेषकर सनातनधर्मा-
 वलम्बी धस रामरस में पगे हुए हैं। उन में भी एक बहुत पडा
 हल वह है, जो अनन्य-रामोपासक है।

धस-राम-नाम-की महिमा सर्वप्रथम महर्षि श्रीवात्मीकि
 महामुनिने धोषित की, जिन का आदिकाव्य “वात्मीकि रामायण”
 है। जिसे रचकर वे अमरकवि संसार के ‘आदिकवि’ के समुन्नत
 सिंहासन पर समासीन हुए। फिर श्री शंकर लगवाने ‘अध्या-
 त्म-रामायण’ कही और कवि-कुलगुरु गोस्वामी तुलसीदास ने तो
 सारे संसार के अपने अनठे काव्यामृत का रसास्वादन ही करा

છોડા. ઇસ સમય સસાગરા પૃથ્વી મેં કૌન ઐસા સુહૃદ્ય હૈ,
જો તુલસી કી સુંદર ઔર સરસ કવિતા કા કોયલ નહીં ?
મહાત્મા કબીરદાસ કહતે હૈ:—

“ રામ કહત કોઢી તરત, જા કે તન નહીં ચામ;
ખાલી જિભિયા પાઈ કૈ, કયોં ન ભજસિ સિયરામ. ”

મક્ત દાદુ દયાલ કહતે હૈ:—

“ રામ રામ કહતે રહૌ, જપ્પ લગિ ઘટ મેં પ્રાન;
કખહુ તો દીનદયાલ કે, ભનક પરૈગી કાન. ”

મુસલમાન-કુલ-દીપક, મહાકવિ રહીમ ખાનખાના કહતે હૈ:—

“ ધુરિ હોવાત સીસ પૈ, કહ રહીમ કેહિ કાજ;
જિહિ રજ ઋષિપત્ની તરી, તિહિ હુંહત ગજરાજ. ”

મુસલમાન મહાકવિ મૌલાના ‘ નજર ’ માતે હૈ:—

‘ રામ ’ કહને કી મઝા, જિસ કી જગ્યાપર આ ગયા,
મુક્તજીવન હો ગયા, ચારોં પદારથ પા ગયા. ’

‘ હુમરી ’કે આઘાચાર્ય ઔર લખનૌ કે મશહૂર આદશાહ વાજિ-
દઅલીશાહ કી યહ હુમરી હૈ:—

(રાગ ‘ખમાચ’)

‘ રામ લખન કુલન ખીનત લખિ, જાન, જાનકી રીઝિ ગઈ,
પહિરાવત જૈમાલ રામ કોં, રાજમંડલી ખીઝિ ગઈ;
પરસુરામ કી આજ સબી, મનમાની મનસા સીઝિ ગઈ,
વાજિદઅલી સુનુ મેરી અલી, રાવન કી મહિમા છીઝિ ગઈ. ’

કહાંતકે જિનાવેં, હિંદુ તો કયા; અનેકાનેક મુસલમાન કવિયોં
ને બી રામનામ કી મહિમા ગાયી હૈ. સુના હૈ, એક મુસલમાન
કવિને તુલસીકૃત રામાયણ કો શેરો મેં કહા હૈ, જો લખનઉ મેં
છપ બી ગયી હૈ.

ભારત કે સુપ્રસિદ્ધ યવન-સમ્રાટ શાહેજહાં કે જ્યેષ્ઠ પુત્ર શાહ-

जहा दारशिकोह ने वेदोपनिषदों के साथ-साथ वाल्मीकि रामायण का भी अनुवाद (द्वासी के छोटा-शेरा में) द्वासी भाषा में कराया था। काशी के क्विन्स कोलेज के प्रिन्सिपाल स्वनामधन्य महात्मा आठिस साहय ने वाल्मीकि रामायण का छोटा-बड़ा अनुवाद अंगरेज में रचकर छपाया था। वह अंगरेज अनुवाद यत्रतत्र उपलब्ध होता है।

यह सत्य कुछ है, पर इस महती रामनाम की महिमा के विश्वव्यापी प्रचार का सारा श्रेय महाकवि तुलसीदास का ही है। महात्मा मैक्समूलर साहयने वाल्मीकि रामायण का तुलनात्मक आलोचन करके यह सिद्ध किया है कि, राम की रामता दरसाने में तुलसीदास वाल्मीकि से बहुत ज़्यादा पहुँच गये हैं।

एक दूसरे पादरी साहय ने अकुलाकर यह “सत्य” कह डाला है कि—“तुलसीकृत रामायण का प्रचार आधुनिक से कम नहीं है।”

अस्तु। यदि राम-नाम की महिमा गायी जयेगी, तो कल्पित पर्यंत भी वह समाप्त न होगी; क्योंकि—“राम न सकछि राम गुन गाछ।” अतएव अथ हम यहाँ संक्षेप में ही कुछ पंक्तियाँ लिखकर इस छोटे से प्रबंध का समाप्त करेंगे।

संसर्ग-दोष से “राम” नाम में भी कुछ दोष आ गया है। वह यह है, कि यद्यपि धर्मात्मा हिंदु “राम” नाम का “सत्य” मानते हैं, किन्तु यदि कोई आदमी इसी भंगल-कार्य में “राम नाम-सत्य-है” ऐसा कह दे, तो लोगों के बहुत ही पुरा और अशुभ भावों में होगा और वह आदमी इस भंगल-स्थान से अपमानपूर्वक निकाल बाहर किया जयेगा। इस ध्येय के साथ ऐसा पुरा वर्ताव क्यों किया जयेगा? इस का सीधा-सादा उत्तर यही है, कि यह वाक्य, अर्थात् “रामनाम सत्य है” केवल श्रवणात्रा के समय ही लोगों के मुख से उच्चारित होता है, अन्य समय नहीं; मगर मुझे के “राम” नाम सुनाने से क्या लाभ है? इस पर “रुद्रयामल-तंत्र” से एक श्लोक यहाँ लिख दिया जाता है:—

‘ शिवे ! शिवे न सञ्चारो भवेत्प्रेतस्य कस्यचित् ।

अतस्तद्वाहपर्यन्तं रामनाम जपो वरम् ॥ ’

श्री शंकर भगवान् पार्वती से कहते हैं—‘हे शिव ! शिव (मुहूर्त) के शरीर में कौन प्रेत न धुस जाये, इसलिये जन्मतक वह मुर्दा जलाकर लश्म न कर दिया जाये, तत्पश्चात् ‘राम’ नाम का जप करना उत्तम है।

धूसी कारण्ण लोग किसी व्यक्ति के प्राणान्त होने के पहले से ही उसे “राम”—नाम सुनाने लगते हैं और ‘राम’—नाम का द्व्यारण्य करते हुये शव को श्मशान में ले जाकर कुंक दते हैं। यदि जैसा न हो, तो शव—शरीर में कौन प्रेत अज्ञातरूप से धुस बैठता और उसकी ‘अंत्येष्टि’—क्रिया में गड़बड़ विघ्न उपस्थित कर उस मृत व्यक्ति को अपने अधीन कर के प्रेत—यानि में ले जाता है। धूसी कारण्ण लोग इस समय ‘रामनाम सत्य है’—यह वाक्य कहते हैं, जो दूसरे अवसर पर धूसी रूप में नहीं कहा जाता। धतना कहने का तात्पर्य यही है, कि रामनाम परम भंगलभ्य है और इससे घोरान्तिघोर प्रेत—आधा दूर होता है, यह प्रायः दृष्टा जाता है, कि किसी आलस को यदि ‘प्रेतआधा’ होता है, तो ‘रामरक्षा’—मंत्र पढ़कर आस देने से वह तत्क्षण दूर हो जाती है; क्योंकि ‘राम’—नाम को सुनते ही भूत, प्रेत, पिशाच, डाकिनी, शाकिनी, अक्षराक्षस आदि अपयोनित्वा जव लयभीत होकर पलायन कर जाते हैं। उपर्युक्त तंत्र में, प्रेतसाधन—प्रकरण में एक स्थलपर कहा है:—

“ शवसाधनवेलायां रामनाम विवर्जयेत् ”

अर्थात् यदि कौन कापालिक (कौल) साधक श्मशान में जाकर अथवा निज निवास—स्थान में ही प्रेतसाधन करता हो और वहां कौन ‘राम’ नाम कहने लगे, तो इस साधक की सारी क्रिया असिद्ध रह जायेगी, क्योंकि ‘राम’ नाम सुनते ही भूत, प्रेत, पिशाच आदि अपदेवता लयभीत होकर पलायन कर जाते हैं।

અતએવ ઇન સખ બાતોં સે યહી સિદ્ધાંત હોતા હૈ, કિ 'રામ'-નામ ત્રિકાલ મેં સત્ય, પવિત્ર, પાવન ઓર મુક્તિપ્રદ હૈ. હમારા તો ઐસા હી દદ નિશ્ચય હૈ.

ઐસે બી હિંદુ હૈં, બદ્ધિ સનાતન ધર્મ કી દુમ લગાયે હુએ અધમ હિંદુ હૈં, જો 'રામ'-નામ સે ઘોર વિદ્રેષ રખતે હૈં. ઐસે આસુર જનોં કે કિયે ગીતા મેં શ્રીભગવાનને સ્પષ્ટ કહ દિયા હૈ કિ:-

તાનહં દ્વિષતઃ કૂરાન્ મંસારેષુ નરાધમાન્ ।

ક્ષિપામ્યજન્મશુભાનાસુરીષ્વેવ યોનિષુ ॥

અર્થ—“ હમ હિન નરાધમ, કૂર દ્રેષી આસુર જવોં કે સંસાર મેં બરાબર અશુભ ઓર આસુરી યોનિ મેં હી ફેંકા કરતે હૈ. ” યહ તો શ્રીભગવાન કા કથન હૈ ઓર હમારા યહ કહના હૈ કિ—

કવિત

“ નિપટ નિકામ, કામ હાનૈ નિસિગમ ઐસો,
બામ કે ગુલામ હૈ અગોરૈ ધન-ધામ કે.
નામ કે નસાવૈ, બદનામ યોં કહાવૈ ગુન,
ગ્રામ કે મિટાવૈ માત્ર મારત કુદામ કે.
દેવ-પિત્ર-વિપ્ર કે ન નામ કબોં દાન દેત,
મરે પૈ બિકૈ ના ચામ એક હૈ છદામ કે.
સુકવિ કિશોરીલાલ ભાપત હમારે જન,
રામ કે ન જનૈ તાકોં જનિયે હરામ કે. ”

અતએવ 'રામ' કે પ્રણામકર ઓર 'પંચદેવતા' સે 'રામરામ' કર હમ બી ઇસ છોટ સે નિબંધ કે અખ સમાપ્ત કરતે હૈં.

રામાય રામચંદ્રાય રામભદ્રાય વેદસે ।

રઘુનાથાય નાથાય સીતાયાઃ પતયે નમઃ ॥

(“ હિંદુપંચ ” ના એક અંકમાંથી)

૭૪-રામ ! તુમ કહાં હો ?

(લેખક:-પંડિત પ્રહ્લ્લદાસ કોલ)

ગોપાલદાસ બેઠે હી નેમી-ધર્મી થે. અપને ઉદરપોષણ કે બંધ કે પશ્ચાત્ત ઉન્હેં જો અવકાશ મિલતા થા, ઉસે વે ઇશ્વરોપાસન મેં હી વ્યતીત કરતે થે. ઉનકાં રહન-સહન એકદમ સાદા થા. દુનિયા કે હલપ્રપંચોં કી ઉન્હેં હવાતક નહીં લગી થી. ઉનકે કુટુંબ મેં કેવલ ચાર પ્રાણી થે-વે, ઉનકી સ્ત્રી, ઉનકા દશ વર્ષ કા પુત્ર મુરલી તથા ઉનકી વિધવા બાબી.

ગોપાલદાસ પ્રતિદિન રાત્રિ કે સમય બોજન કરને કે ઉપરાંત ઘંટે આધ-ઘંટે રામાયણ પઢા કરતે થે. જિસ સમય ગોપાલદાસ રામાયણ પઢતે, ઉસ સમય મુરલી ઉનકે પાસ આ બેઠતા ઓર બે પ્રેમ સે રામચરિત્ર સુના કરતા થા. જહાં કહીં ઉસકી છોટી બુદ્ધિ સે પરે કોઇ બાત આ જાતી, વહાં વહ બિના કિસી સંકોચ કે અપને પિતા સે અપની શંકા કા સમાધાન કરા લેતા થા. ગોપાલદાસ બી અપને પુત્ર કા ઇશ્વરાનુરાગ દેખ, બડી પ્રસન્નતા સે ઉસકી શંકાઓં કો દૂર કર દિયા કરતે થે.

એક દિન અપને નિયમ કે અનુસાર રાત્રિ કે ગોપાલદાસ રામાયણ પઢ રહે થે ઓર મુરલી ઉનકે પાસ બેઠા હુઆ ધ્યાન સે રામગુણ-ગાન સુન રહા થા. ગોપાલદાસને પઢા;—

જડ ચેતન જગ જીવ-જન, સકલ રામમય જનિ;

બન્દહિં સબકે પદ-કમલ, સદા જોરિ જુગપાનિ.

ઇસ દોહ્રે કે સુનતે હી મુરલી બોલ ઉઠા:- “બાબુજી ! કયા સચમુચ હી ઇસ સંસાર કે જડચેતન સબી પદાર્થોં મેં શ્રીરામ-ચંદ્ર રહતે હૈ ? ”

ગોપાલદાસ:-“હાં.”

मुरली:—“ पर मुझे तो वे कहीं नहीं दिखाए देते ! ”

गोपाल:—“ भेटा ! निश्चय ही भगवान् रामचन्द्रजी सारे संसार के जग और चेतन पदार्थों में, जलचर, नलचर और थलचर सभी प्राणियों में व्याप्त रहे हैं। हम में भी राम है, तुम में भी राम है, यौक्री में भी राम है और छाते में भी राम है; पर राम का दर्शन होना सहज नहीं है। धसके लिये पाठ धैर्य, विश्वास तथा तपस्या की आवश्यकता है। ”

मुरली:—“ तो फिर तपस्या करने के लिये ऋषि-मुनियों की नांछ जंगल में यथा जना होगा ? ”

गोपाल:—“ यह आवश्यक नहीं। जिस भगवत् का हृदय शुद्ध है, उसे जंगल और मकान दोनों ही परापर हैं। घर पर धर्मोपासना कर वह उसी प्रकार उनका दर्शन कर सकता है, जिस प्रकार जंगल में। ”

मुरली:—“ तो फिर मैं उनका दर्शन यहीं बैठ कर सकता हूँ ? ”

गोपाल:—“ निश्चय। ”

मुरली:—“ पर उस दिन तो आपने कहा था, कि बालक ध्रुव को भगवान् के दर्शन जंगल में जाकर घोर तप करने पर हुये थे। ”

गोपाल:—“ हां। ध्रुवने तो जंगल में जाकर ही तप किया था; पर ब्रह्मादने तो घर पर ही दर्शन पाये। भगवान् ने उसकी भक्ति से प्रसन्न हो पग-पग पर उसकी रक्षा की। उसे तो सारा संसार ही धर्मभय दिखाए देता था, वह ज़बर देपता, उधर ही राम के ही दर्शन होते थे। ”

मुरली ने धस आत को सुनकर ओके ठंडी सांस छोड़ी आर कहा:—“ हा ! मैं ध्रुव या ब्रह्माद कचों न हुआ ? ”

x

x

x

x

आज जंगल की न्यू आग्नेय कंपनी में “ भक्त-ब्रह्माद ” का तमाशा है। गोपालदास ने बालक मुरली के हृदय पर रामभक्ति

કા ઓર બી ગહરા પ્રભાવ ડાલને કી ગરજ સે ઉસે તમાશે મેં લે જાને કા નિશ્ચય કિયા. યથાસમય વે મુરલી કે સાથ લેકર નાટકશાલા મેં ગયે.

બી ળીડ થી. હોલ દર્શકોં સે ખયાખય ભરા થા.

યથાસમય નાટક આરંભ હુઆ. મુરલી બી ઉત્સુકતા સે નાટક કા પ્રત્યેક દશ્ય દેખ રહા થા. રામ કે પ્રભાવ સે કુમ્હારી કે જલતે આંવે મેં સે ગિલ્લી કે બચ્ચોં કા જીવિત નિકલના, પ્રહ્લાદ કે જીએ પર્વત કે શિખર સે નીચે ગિરવાયે જાને પર ભગવાન કા પ્રકટ હોકર ઉસકી રક્ષા કરના, વિષ કા અમૃત હો જાના તથા જલતી હુઈ આગ મેં સે ઉસકા સુરક્ષિત બચકર નિકલના આદિ દશ્ય બાલક મુરલી કે હૃદય પર ગહરા પ્રભાવ ડાલ રહે થે. મુરલી કા પ્રેમ ઈશ્વર કી ઓર બઢતા જતા થા. ઈશ્વર-દર્શન કી અભિલાષા ઉસે કઠિન તપસ્યા કરને કે લિયે પ્રોત્સાહન દેતી જાતી થી. સંપૂર્ણ પદાર્થોં મેં ઈશ્વર કી સર્વવ્યાપકતા કા વિશ્વાસ ઉસ કે હૃદય મેં દઢ હોતા જતા થા.

લગભગ દો બજે નાટક સમાપ્ત હુઆ.

પિતા-પુત્ર દોનોં ઘર આયે. મુરલી પ્રસન્ન થા. ઉસે સફલતા કા રહસ્ય માલૂમ હો ગયા.

x x x x

મુરલી સંસાર સે વિરક્ત હો જાહા. ઉસને ખેલના-કૂદના બંદ કર દિયા. અચ્છે અચ્છે કપડે પહિનના ઉસે અરુચિકર માલૂમ હોને લગા. ઇચ્છા-ભોજન કરને કી ઉસકી રુચિ જાતી રહી.

વહ દિન-રાત એકાંત મેં બેઠા હુઆ ન જાને કયા સોચને લગા. વહ પાગલોં કી નાંધ ઈધર-ઉધર ધૂમતા, બાગોં કી સૈર કરતા ઓર કબી ઘટોં ગંગાતટ પર બેઠ ગંગ-તરંગ કે સાથ અપની ભક્તિ કી લહરોં કે નિશ્ચિત સ્થાન પર પહુંચાને કા પ્રયત્ન કરતા. આઠોં પહર ઉસ કે મુખ સે રામ કા હી નામ નિકલને લગા. કબી-કબી

वह ज़ोर से सांस छोड़ते हुए कह गिरता:—“राम ! तुम कहाँ हो ?”
रात्रि में सोते-सोते भी वह धसी प्रकार प्रलाप कर गिरता था।

धसी प्रकार बहुत समय गीत गया। मुरली के हृदय में अटल विश्वास था; अतएव उसने अपना धैर्य न छोड़ा। वह और भी दृढ़ता से धर्मरोपासना करने लगा।

x x x x

संध्या का समय था। लगवान् लारकर का रथ अस्तायुज के शिखरपर पहुँच चुका था, लोग दंडी वायु सेवन करने के लिये अहार निकल पड़े थे। मुरली भी एक आग में पहुँचा और एक आदी के नीचे पड़ी कुछ जेबपर बैठकर ध्यानावस्थित हो गया।

एकएक इसी आदी में एक टहनीपर बैठी कुछ स्थाभा मधुर शब्दों में भोज गिरी। उसकी सूरीली आवाज ने मुरली का ध्यान भंग कर दिया। वह एकएक चौंक गिरा। उसे जैसा विदित हुआ मानों कोष्ठ उसे राम के दर्शन देने का पता अता रहा है।

वह चकपकाकर धधर-धधर दहने लगा। कहीं कोष्ठ दिखाष्ट न दिया। केवल इसी आदी की एक टहनीपर बैठी कुछ स्थाभा सूरीली तान छोड़ रही थी।

“तब क्या धसी पक्षीने लगवान् के स्थान का पता अतलाया है ?”—मुरलीने सोचा। “संभव है, यह पक्षी उड़ते-उड़ते किसी ऐसे स्थानपर पहुँचा हो, जहाँ धसे लगवान् के दर्शन हो गये हों। तभी तो यह अभी मुझ से उस स्थान का पता अतला रहा था।”

यही सोच मुरली धीरे-धीरे अपने स्थान से उठा और उस पक्षी को पकड़ने के लिये आगे बढ़ा। मुरली के उस टहनी के पास गते ही वह पक्षी उड़ गया। मुरली मन मानकर अपने स्थानपर आ बैठा।

“लगवान् ! ध्रुव-प्रह्लाद की नांभ मैं भी तो आलक ही हूँ। मैं भी तो तुम्हारा नाम त्रेम से लिया करता हूँ, मैं भी तो तुम्हारे

દર્શનોં કા ઉત્સુક ઔર ઇચ્છુક હૃં; ફિર મુઝ સે ઇતની ઘુણા ક્યોં? પ્રહ્લાદ ઔર કુવ કી તો તુમને રક્ષા કી, સ્વયં આકર ઉનકે કષ્ટ હરે, ઉન્હે હૃદય સે લગાયા; પર મુઝે હૃદય લગાના તો દૂર રહા, દર્શન તક નહીં દેતે! રામ! તુમ કહાં હો? એક બાર-કેવલ એક બાર-મુઝે અપની મધુર મૂર્તિ કા દર્શન કરા દો.”

ઇસી પ્રકાર મુરલી દેરતક બકતા રહા. ઉસ કે નેત્રોં મેં આંસુ થે ઔર હૃદય મેં ધડકન. ધીરે-ધીરે અંધેરા બઢતા જ રહા થા.

એકએક વહી પક્ષી આ કર મુરલી કે હાથપર આ બેઠા. મુરલી હડબડાકર બડા હો ગયા; પર ઇસ બાર વહ પક્ષી નિડરબાવ સે બેઠા હી રહા. મુરલી ને બડે પ્રેમ સે પક્ષીપર હાથ ફેરતે હુએ કહા:—“બ્યારે પક્ષિ! તુમ મુઝે દેખતે હી ક્યોં ઉડ ગયે થે?”

પક્ષી:—તુમ મુઝે પકડના ચાહતે થે. ક્યોં-કિસ લિયે?

મુરલી:—તુમ્હીને તો મુઝે ભગવાન કે મિલને કા ઠિકાના બતલાયા થા. મૈં તુમ સે વહી બાત ફિર પૂછના ચાહતા થા. મૈં તુમ્હેં કોઈ કષ્ટ ન દેતા. બસ, રામ કા પતા પૂછના હી મેરા અબીષ્ટ થા.

પક્ષી:—રામ કા પતા? વાહ! ખૂબ પૂછા. અરે, રામ કા પતા કોઇ ખાસ થોડે હી હૈ? વહ તો ઘટ-ઘટ-વ્યાપી હૈ!

મુરલી:—પર મુઝે તો કહીં નહીં દિખલાઇ દેતા. મૈં ઉસકે દર્શનોં કે લિયે વ્યાકુલ હૃં. બતલા દો, બ્યારે પક્ષિ! રામ કે દર્શન પ્રાપ્ત હોને કા ઉપાય બતલા દો.

પક્ષી:—સારે સંસાર કે જીવોંપર પ્રેમ કરને લગો, શુદ્ધ અંતઃકરણ સે મિલો ઔર ઉન્હેં અપનાઓ. બસ રામ કે દર્શન પ્રાપ્ત હોને કા સબ સે સરલ ઉપાય મહી હૈ.

મુરલી:—મૈં તો સારે સંસાર કે પ્રેમ કી દ્રષ્ટિ સે દેખતા હી હું.

પક્ષી:—ઔર મુઝે?

મુરલી:—તુમ્હેં બી.

પક્ષી:—તખ ફિર સમજ લો, કિ મૈં હી રામ હૂં.

મુરલી કી નિદ્રા લગ લુપ્ત. ઉસને દેખા કિ સચમુચ હી ધનુષખાણુ-ધારી સૌન્દર્યશિરોમણિ શ્રીરામચંદ્રજી ઉસ કે નેત્રોં કે સન્મુખ ખડે હૈં.

મુરલી પુલકિત હો, સખ સુધ-બુધ ખો, ઉસ દિવ્ય મૂર્તિ કે ચરણોંપર ગિર પડા !

(“ હિંદુપંચ ” ના એક અંકમાંથી)

૭૫—રામાયણકાલ મેં પરદાપ્રણાલી

(લેખક:—શ્રી. “ એક પુરાની લકીર કા ફકીર ”)

આર્ય-જાતિ કે પ્રાચીનતમ ઇતિહાસ શ્રીમદ્વાલ્મીકિ-રામાયણ મેં, આર્ય ઔર અનાર્ય દોનોં હી જાતિયોં મેં, પરદાપ્રથા કે પ્રચલિત હોને કા ઉદ્દેશ્ય કિતને હી સ્થત્રોંપર પાયા જાતા હૈ. સંસ્કૃત-સાહિત્ય ગ્રંથોં મેં રાજદારીઓં કે “ અસૂર્યમ્પશ્યા ” કા વિશેષણ દિયા ગયા હૈ. અર્થાત્ આર્ય-રાજાઓં કી રાનિયોં મેં પરદાપ્રથા કા પાલન એસી કડાઇ સે હોતા થા કિ, પરપુરુષ કી તો ખાત હી કયા, સર્વગત સૂર્ય ભગવાન બી ઉનકો નહીં દેખ પાતે થે. ઇસી સે જિસ સમય શ્રીરામચંદ્રજી ઔર લક્ષ્મણજી કે સાથ જનકનાંદની જનકીજી વનવાસ કે લિયે નગર મેં હોકર નિકલીં, ઉસ સમય અયોધ્યાવાસિયોં ને અત્યંત દુઃખી હો, કહા થા:—

“ યા ન શક્યા પુરા દ્રષ્ટું મૂનૈરાકાશગૈરપિ ।

તામઘ સીતાં પશ્યંતિ રાજમાર્ગગતા જનાઃ ॥ ”

(અયો. સર્ગ ૩૩, શ્લો. ૮.)

અર્થાત્ જન સીતા મહારાની કે આકાશચારી જીવ બી નહીં દેખ સકતે થે, ઉન્હીં સીતાજી કે આજ રાહ ચલતે ભોગ દેખ રહે હૈં. ઇસ પરદાપ્રણાલી કી સુરક્ષા કે લિયે તત્કાલીન રાજાઓં કે

રનવાસોં મેં પૂરી-પૂરી સાવધાની રખી જતી થી. યહાંતક કિ રનવાસોં મેં કઇ ઓંઢિયાં હોતી થીં ઓર ઉનકી ખાસ ઓંઢાપર પહેરેદારી કા કામ સ્ત્રિયોં, વૃદ્ધ-પુરુષો ઓર બાલકોં સે લિયા જતા થા. યહ બાત હમેં નિમ્નોદ્ધૃત શ્લોક સે અવગત હોતી હૈ:—

“ પ્રણમ્ય રામસ્તાનુવૃદ્ધાંસ્તૃતીયાયા દર્શ સઃ ।

સ્ત્રિયો વૃદ્ધાશ્ચ બાલાશ્ચ દ્વારરક્ષણતત્પરાઃ ॥ ”

(અથો ૦ સર્ગ ૨૦, શ્લો ૧૨.)

અર્થાત્ શ્રીરામચંદ્રજી (દુસરી ડચોંઢાપર ખડે) વૃદ્ધ બ્રાહ્મણોં કો પ્રણામ કર (અપની માતા કૌશલ્યા કે ભવન કી) તીસરી ડચોંઢીપર પહુચે, જહાં સ્ત્રિયોં, વૃદ્ધ પુરુષોં ઓર બાલકોં કા પદરા થા. ઇસકે અતિરિક્ત રામાયણ સે યહ હી પતા ચલતા હૈ, કિ આર્ય-રાજાઓં કે રનવાસ મેં હરએક પુરુષ જાને નહીં પાતા થા. જે પુરુષ વૃદ્ધ ઓર રાજા કે વિશ્વસ્ત હોતે થે, વે હી જા સકતે થે. રનવાસ મેં જાને કા અધિકાર મહારાજ દશરથ ને વૃદ્ધ એવં વિશ્વસ્ત સુમંત કો દે રખા થા. યથા:—

“ સ્તુવન્નૃપતિશાર્દૂલં પ્રવિવેશ નિવેશનમ્ ।

તં તુ પૂર્વોદિતં વૃદ્ધં દ્વારસ્થા રાજસંમતમ્ ॥ ”

(અથો ૦ સર્ગ ૧૪, શ્લો ૪૪.)

અર્થાત્ મહારાજા કી જૈ-જૈકાર કરતે સુમંત રાજાભવન મેં ગયે. મહારાજા દશરથ ને વૃદ્ધ ઓર વિશ્વસ્ત હોને કે કારણ ઉનકી ડચોંઢી માફ કર દી થી. ઉનકો હર સમય ખિના રોક-ટોક રનવાસ મેં જાને કા અધિકાર પ્રાપ્ત થા.

રનવાસ મેં રહનેવાલી રાનિયોં હી મેં પરદાપ્રણાલી પ્રચલિત થી ઓર જનસાધારણ મેં ઇસકા ચલન ન થા—જે લોગ યહ કહતે હૈ, ઉનકો સમજ લેના હોગા કિ, પ્રથમ તો “ યથા રાજા તથા પ્રજા ” કી લોકોક્તિ ઉનકે કથન કે વિરોધ મેં કહી જા સકતી હૈ.

द्वि अयोध्याकांड मे' जहां प्रसी सार्वजनिक उत्सव का वर्णन आया है, वहां स्त्रियों के छज्जों, अरोंगों ही मे' जैहने का वर्णन आदिकविने किया है. राभायणु मे' हम देखते हैं, कि जिस समय दोनों राजकुमार जनकीसहित वनवास के लिये अयोध्या से रथ मे' बैठकर रवाना होते हैं, उस समय लाठी वियोग से विकल अयोध्यावासी उनके रथ का घेरकर रथ के साथ दौड़ते हैं. इन दौड़ने-वालों का वर्णन करते लुम्हे आदिकवि ने रथ के साथ पुरुषों ही का जना लिखा है. यथा:—

“ ततः स बालवृद्धा सा पुरी परमपीडिता ।

राममेवाभिदुद्राव घर्मातो सलिलं यथा ॥ ”

(अयो० सर्ग ४०, श्लो० २०.)

अर्थात् अयोध्यावासी क्या आलक, क्या भूढ़े और क्या युवक—सभी अत्यंत विकल हो, श्रीरामचंद्रण के रथ के पीछे वैसे ही दौड़ने लगे, जैसे घाम से सताया ज्व पानी की ओर दौड़ता है. राभायणु के अयोध्याकांड से यह भी अवगत होता है. कि उस समय परदे के आडर कुमारी कन्याओं का छोड अन्य कोड कुल-स्त्री नहीं निकलती थी. यह बात निम्न श्लोक से स्पष्ट अवगत हो जाती है:—

“ नाराजके जनपदे उद्यानानि समागताः ।

सायान्ने क्रीडितुं यान्ति कुमार्यो हेमभूषिताः ॥ ”

(अयो० स० ६, श्लो० १७)

अर्थात् उस राज्य मे' राजा नहीं रहता, वहां सुवर्ण के आभूषणों से भूषित कुमारियों उद्यानों मे' खेलने नहीं जातीं. राभायणुकाळ के आर्यों मे' स्त्रियों के लिये पर्दे मे' रहने की प्रथा तो थी ही; साथ ही अवसर उपस्थित होनेपर, वे आर्यैतरो के साथ व्यवहार करते समय परदाप्रथा का पूर्ण सम्मान करते थे.

यह आत हमें रामायण के उस स्थल के देखने से अवगत होती है, जिस स्थलपर कुछ लक्ष्मण के वानरराज सुग्रीव के अंतःपुर में जाने का वर्णन दिया हुआ है. आदिकवि कहते हैं:—

“चारित्र्येण महाबाहुरपकृष्टः स लक्ष्मणः ।

तस्थावेकान्तमाश्रित्य रामकोपसमन्वितः ॥”

(किष्कि० सर्ग ३३, श्लो० २७)

अर्थात् लक्ष्मण (जन्म सुग्रीव के रनवास की भास ओढ़ी-पर पड़्ये, जहां से स्त्रियों के आभूषणों की जनकार सुन पड़ती थी) श्रीरामचंद्र के कथन से कुछ होने पर भी रनवास के भीतर धडधड्ये हुये धुस नहीं गये, किन्तु इस विचार से कि रनवास की परदा-प्रणाली के लंग करने के कारण उनके चरित्रपर धब्बा न लग जाये, वे भास ओढ़ीपर, एक और किसी सुनसान जगहपर भठे रहे. फिर श्रीरामजने स्त्रियों के किन समर्थों में परदा नहीं करना चाहिये यह स्वयं अतलाया है. उस समय विभीषण, महारानी जनकी के अहुत अच्छी परदे से ढकी पालकी में जिहा आनरशिगिर में पड़्ये, उस समय पालकी के साथ रम्पवाली के लिये आये हुये राक्षस जागे, (जे शिरोंपर पगडियां बांधे थे और हाथों में भेत लिये हुये थे) चारों और धूम-धूम कर सभ के हटाने लगे. उनके हटाने से रीछों, आनरों और राक्षसों के जुंड के जुंड वहां से हटकर दूर भठे हो गये. उस समय अपने पीछे प्राण होमनेवाले वानरादिकों का जैसा तिरस्कार देख, श्रीरामचंद्र ने विभीषण से कहा था:—“जिना मुझ से अनुमति लिये तुम घन सभके क्यों कष्ट दे रहे हो? इस दुष्ट के (हटा-अयो की यिद्धाहट के) भिटाओ, क्यों कि ये सभ तो मेरे ही स्वजन हैं.” फिर:—

“न गृहाणि न वस्त्राणि न प्राकारस्तिरस्क्रिया ।

नैदृशा राजसत्कारा वृत्तमावरणं स्त्रियः ॥

ઘ્યસનેષુ ન કુચ્છેષુ ન યુદ્ધેષુ સ્વયંવરે ।
 ન ક્રતૌ નો વિવાહે વા દર્શનં દૂષ્યતે સ્ત્રિયઃ ॥
 સૈષા વિપદગતા ચૈવં કુચ્છેણ ચ સમન્વિતા ।
 દર્શને નાસ્તિ દોષોસ્થા મત્સમીપે વિશેષતઃ ॥ ”

(યુદ્ધ ૦ સર્ગ ૧૧૪ શ્લોક ૨૭-૨૯)

અર્થાત્ સ્ત્રિયોં કે લિયે ન ઘર, ન પરદા (કનાત), ન આટારી, ન ચિક્કે, ઓર ન ઇસ પ્રકાર કા (આડંબરપૂર્ણ) રાજસત્કાર આડ કરનેવાલા હૈ, જૈસા કિ ઇસ સમય તુમ કર રહે હો. ઉનકા પરદા તો ઉનકા આચરણ હૈ. કહા જા સકતા હૈ કિ શ્રીરામચંદ્રજી કી ઇસ ઉક્તિ સે તો સ્ત્રિયોં કે લિયે પરદે કી આવશ્યકતા કા ખંડન હોતા હૈ; કિન્તુ ઇસી લિયે તો શ્રીરામચંદ્રજી અપને આંતરિક ઉદ્દેશ કા સ્પષ્ટ કરને કે લિયે આગે કહતે હૈં, કિ વિપત્તિકાલ, પીડા, યુદ્ધ, યજ્ઞ ઓર સ્વયંવર-સભા મેં સ્ત્રિયોં કા પુરુષોં કે સામને ખુલ્લમખુલ્લા નિકલના-પૈડના દોષાવહ નહીં હૈ. (અર્થાત્ ઇન કો છોડકર અન્ય સખ દશાઓં મેં સ્ત્રિયોં કા પરદે કે બાહર નિકલના (દોષાવહ હૈ). ફિર કહતે હૈં, સીતા બી વિપત્તિ મેં ફંસી હુધ બડે દુઃખ મેં હૈ, અતએવ યદિ ઇસ કો ચે સખ લોગ દેખ લેં તો ઇસ મેં કાઇ ખુરાઇ નહીં. ફિર મેરી ઉપસ્થિતિ મેં તો ઇસ સમય સીતા કા સખ કે સામને નિકલના નિતાન્ત દોષાવહ નહીં હૈ.

શ્રીરામચંદ્રજી કે ઉક્ત કથન મેં પરદા, કનાત, ચિક્કે આદિ સભી બાતોં કા ઉલ્લેખ હોને સે સ્પષ્ટ હૈ, કિ સ્ત્રિયોં કો આડ મેં રખને કે લિયે રામાયણકાલ મેં આર્ય એવં સખ્ય કહલાનેવાલી જાતિયોં મેં સાધારણતયા કનાત તાની જાતી થી, પરદા ડાલે જાતે થે ઓર ચિક્કે કામ મેં લાચી જાતી થી. ઉસ કાલ મેં કેવલ ૨૮ વેં શ્લોક મેં વર્ણિત અવસ્થાઓં મેં કુલ સ્ત્રિયોં કા પરદે કે બાહર નિકલના જનતા મેં નિંદ્ર સમજા જાતા થા. ઉસ જમાને મેં બી જો પ્રતિષ્ઠિત લોગ થે, ઉનકો અપની સ્ત્રિયોં કા પરદા “દાડ”

ડાલના બહુત છુરા માલૂમ પડતા થા. વે લોગ અપની ઉન સ્ત્રિયોં પર જો પરદાપ્રથા કો ભાંગ કરતી થી, કુદ્ધ હોતે થે. યહ બાત રાવણુ કી પટરાની મંદોદરી કી ઉસ સમય કી ઉક્તિ સે સ્પષ્ટ હો જાતી હૈ, જિસ સમય વહ રણક્ષેત્ર મેં અપને મૃતપતિ રાવણુ કે શવ કો સંબોધન કર કહતી હૈ:—

“દૃષ્ટ્વા ન સ્વલ્ભિક્રુદ્ધો મામિહાનવગુણિતામ્ ।
નિર્ગતાં નગરદ્વારાત્પદ્મ્યામેવાગતાં પ્રભો ॥
પદ્યેષ્ટદારદાગંસ્તે ભ્રષ્ટલજ્ઞાવગુણનાન્ ।
બહિર્નિષ્પતિતાન્ સર્વાન્ કથં દૃષ્ટ્વા ન કુપ્યસિ ॥”

(યુદ્ધ ૦ સર્ગ ૧૧૧, શ્લોક ૦ ૬૧-૬૩)

અર્થાત્ હે સ્વામિન્ ! મੈં બિના ધુંધટ કે નગર કે ક્ષાટક સે હોકર યહાં પૈદલ, ચલી આયી હું. કયા ઇસ પ્રકાર મેરે આને સે તુમ મુઝ સે રૂઠ ગયે હો ઔર ઇસી સે મુઝ સે નહીં બોલતે ? દેખો, યે તુમ્હારી સબી પ્યારી સ્ત્રિયાં લજ્જાભાગ ઔર પરદા “ફાડ” નરવાસ કે બાહર નિકલ આયી હૈં. ઇનકો ઇસ પ્રકાર આયી હુઇ દેખ, તુમ ઇન પર કયોં નહીં ક્રોધ પ્રકટ કરતે ?

ઇસી પ્રકાર રામાયણુ કે અન્ય સ્થલોં મેં બી, સ્ત્રિયોં કા ઉસ કાલ મેં ધુંધટ કાઢના ઔર પરદે કે બીતર રહના મિલતા હૈ. ઉપર જો અવતરણુ દિયે ગયે હૈં, ઉનસે તો રામાયણકાલ મેં સ્ત્રિયોં કા ધુંધટ કાઢના ઔર પરદે મેં રહના નિરસંદેહ સિદ્ધ હોતા હૈ.

અતએવ ભારતવર્ષ મેં, જો સબ્યતા કી જન્મભૂમિ હૈ, સ્ત્રિયોં કે લિયે પરદા તાનના ઔર ધુંધટ કાઢના આદિ-કાલ સે પ્રચલિત હૈ. રામાયણકાલ કે બાદ ઐતિહાસિક મધ્યકાલ મેં બી ભારત કી કુલ-સ્ત્રિયોં મેં પરદા-પ્રણાલી કા પ્રચલિત હોના, હમેં ચિત્તૌર કી મદારાની કે દતિવૃત્ત સે અવગત હોતા હૈ. અતઃ આજ સ્ત્રિયોં કે લિયે પરદા ઔર ધુંધટ કી જો પ્રથા ઇસ આર્યભૂમિ મેં દેખી જાતી હૈ, વહ મહાત્મા ગાંધી કે અવિચારિત એવં આવેશપૂર્ણ શબ્દોં મેં

न तो—“पाशविक” है, और न स्मृतिकारों के मतानुसार, बिलकुल “भेकार” ही है। हमें तो, महात्माजी के—“हिंदी नवजवन” में “परदे का झंडा डेंका” शीर्षक में परदा-प्रथा के लिये “पाशविक” और “बिलकुल भेकार” लिखा हुआ देख, यहाँ आश्चर्य हुआ। जो परदाप्रथा आर्य जाति में चिरकाल से प्रचलित है और जिसकी आवश्यकता का अनुभव कर, आज तक सभी श्रेष्ठ और सभ्य जन, जिसका आदर करते यत्ने आते हैं, उसी परदाप्रथा के लिये महात्माजी जैसे एक उत्तरदायी व्यक्ति के मुख से ऐसे असंगत और तथ्यशून्य विशेषणों का निकलना—किस विचारवान् का आश्चर्य में न आवेगा ?

महात्माजी तथा उनके इस विचार से सहमत लोगों से हमारा सानुरोध यह आग्रह है, कि वे ह'उे हिभाग से जरा सोचें कि जो प्रथा युग-युगान्तर से हमारी जाति में प्रचलित है, वह “पाशविक” कैसे है ? यदि यह प्रथा “पाशविक” है, तो क्या इस प्रथा के प्रचलित करनेवाले “पशु” थे ? यदि नहीं, तो फिर यह प्रथा “पाशविक” किस अर्थ में है ? क्या पशुओं में यह परदा-प्रथा प्रचलित है ? यदि नहीं तो फिर यह प्रथा “पाशविक” क्यों पतलायी गयी ? हम तो देखते हैं, कि पशुओं और पशुवत् आचरणशील जंगली जातियों में ही स्त्रियों के लिये परदा-प्रथा का विधान नहीं है। अतएव “परदे का झंडा डेंका” वाली प्रथा का ही हम निःसंकोच भाव से यदि कहना चाहें, तो “पाशविक” कह सकते हैं। फिर परदाप्रथा के संबंध में एक बात और भी कही गयी है। वह यह, कि यह प्रथा “बिलकुल भेकार” है और “इस से देश की असांख्य हानियां हो रही हैं।” यह लेख देखकर और सात्वरमती-आश्रम की बहनियों के लिये प्रायश्चित्त-स्वरूप महात्माजी के कुछ दिनोंतक अनशन-व्रत धारण करने की बात का हठात् स्मरण होते ही हमें तो कहना पड़ता

है कि, महात्माजने जिस समय परदाप्रथा की निंदा की, उस समय निःसंदेह वे रोप के वशवर्ती हो गये थे. नहीं तो जिन महात्माज को भरदाहीन धरों की कितनी शोच्य घटनाओं का रत्ती-रत्ती हाल मालूम है, उन महात्माज के मुँह से ऐसी आते कभी नहीं निकलती. जिन देशों में परदा-प्रथा प्रचलित नहीं है, उन देशों की स्त्रियों की नैतिक और चारित्रिक निर्मलताओं की अश्राव्य पाप-कथाओं लोगों से छिपी छुछ नहीं है. उनका महाविस्तारित वर्णन कर के हम पाठकों का समय नष्ट करना उचित नहीं समझते. हम यह नहीं कहते कि वर्तमान युग में, जिसके लिये महात्मा तुलसीदासजने लिखा है:-

“कविकाल पिछाल किअ मनुज, नहिं मानत कहु अनुज तनुज.” और जिस युग के लोगों का—“परतिय-लंपट कपट-सयाने” अतलाया है, परदा की प्रथा से, स्त्रियों दोषों से अन्ध रहती हैं,—नहीं, नहीं—“परदे की ओट” में भी शिकारियों की ‘ओट’ होती ही है; किन्तु जितना अवसर और अवकाश परदा प्रथा द्वारा पुराछियों का दूर रहने का है, उतना परदा “झाड़ ईंकेने” से नहीं. हमारी धारणा तो ऐसी है, कि जो लोग स्त्रियों के लिये “परदा झाड़ ईंकेने” की व्यवस्था देते हैं, वे निति के हित-यितक नहीं, बल्कि “परतिय लंपट कपट सयाने”—स्वभावसंपन्न लोगों के वकील हैं.

एक आत और है. वह यह कि, रामायण-काल में स्त्रियों के दिव्य, निर्मल चरित्र हमें तभी देखने का मिलते हैं, जहाँ हम उस काल में लक्ष्मणजैसे आत्मसंयमी महात्माओं के दर्शन पाते हैं. इस एक महान् आत्मा के चरित्र की उत्कृष्टता उस समय हमारे नेत्रों के सामने आ पड़ी होती है, जिस समय हम उसके इस कथोपकथ का पढ़ते हैं, जो धनके और सीताज के भीय तथ हुआ था, जहाँ लक्ष्मणज अपने अड़े लार्छ की आरा शिरोधार्य

કર સીતાજી કેા વાલ્મીકિ કે આશ્રમ મેં છોડને ગયે થે. સીતાજી લક્ષ્મણજી સે કહતી હૈ:—

નિરીક્ષ્યમાદ્ય ગચ્છત્વમૃતુકાલાતિવાર્તનીમ્ ।

(ઉત્તરકાંડ, સર્ગ ૪૮, શ્લો ૧૯)

અર્થાત્—હે લક્ષ્મણ! તુમ અખ જાઓ, કિંતુ યહ દેખતે જાઓ, કિ ઇસ સમય મેં ગર્ભવતી હૂં. યદિ આજકલ કા કોઇ યુવક લક્ષ્મણ કી જગહ હોતા, તો અપની માતૃસમા ભૌજાઇ કે પેટ પર હાથ ફેર ગર્ભ કે બચ્ચે કો ટટોલે બિના થોડે હી માનતા ? કિંતુ વહાં થે લક્ષ્મણ. અતએવ ભૌજાઇ કી ઇસ ઉક્તિ કે સુન વે અવાફ્ હો ગયે, આદિકવિ કહતે હૈ—લક્ષ્મણજી

“વ્યાહૃતું ન શશાક હ ”

અર્થાત્ વે કુછ બી ન કહ સકે. વિચાર મેં પડ ગયે. કુછ દેર બાદ સોચ કર ખોલે—

× × × કિં માં વક્ષ્યસિ શોભને ।

દૃષ્ટપૂર્વે ન તે રૂપં પાદૌ દૃષ્ટૌ તથામથે ।

કથમત્ર હિ પદ્યમિ રામેણ રહિતાં ઘને ॥

(ઉત્તર ૦ સં ૮૪, શ્લો ૨૧-૨૨)

હે ભાગ્યવતિ ! યહ તુમ કયા કહ રહી હો કિ મુઝે દેખતે જાઓ ? હે સુકૃતિનિ ! મેંને તો આજતક યહ બી નહીં દેખા કિ તુમહારા રૂપ કેસા હૈ—તુમ કાલી હો કિ ગોરી ! તુમ કો અપની પૂજ્યા સમઝ, મેરી દષ્ટિ તો સદા તુમહારે ચરણોં હી પર પડી હૈ. ફિર શ્રીરામચંદ્રજી કે પીઠ પીછે ઓર સો બી ઇસ નિર્જન વન મેં મેં તુમહેં કયોં કર દેખ સકતા હૂં ? આદિકવિ ને લિખા હૈ, કિ યહ કહ કર લક્ષ્મણજી સીતાજી કે ઉત્તર-પ્રત્યુત્તર કી પ્રતીક્ષા ન કર તુરંત નાવ પર સવાર હો ગંગા કે ઇસ પાર ચલે આયે.

અખ વિચારને કી બાત હૈ, કિ રામાયણકાલ મેં જિસ સમય લક્ષ્મણજી જૈસે મર્યાદારક્ષક આદર્શ પુરુષ થે, ઉસ સમય બી પરદા-

प्रथा उस देश में प्रचलित थी। उस जमाने में पुराणों के बलिष्य कथानुसार, कलियुगी प्रज के मन से धर्म का उर अलज्जरी दूर किया जा रहा है और वह पापपरायणता में दिन-दिन दूधती बली जा रही है, तब भी परदा-प्रथा को “मित्रकुल भेकार” समझना, या समझना किस परिणामदर्शी के निकट विचारणीय विषय न समझा जायेगा ? हमारा साग्रह अनुरोध है, कि भारतवासी अपने समाज का क्षिाक्षित बली लांति विचार कर महात्माओं के उक्त कथन को कार्य-रूप में परिणत करें; क्योंकि जिस प्रकार महात्माओं ने आवेश में भर यह पात कड़ उाली है, उसी प्रकार अंध-लक्षित के आवेश में भर, महात्माओं के लक्ष्य, यदि परदे को झाड़ें उनके को छिन हो जायेगे, तो आगे की पीढ़ी अपने धन पूर्व पुरुषों की समझ पर पश्चात्ताप किये बिना न रहेगी। कहां भी है:-

“सहसा विदधीत न क्रियामविवेकः परमापदां पदम् ॥”

(“हिंदुपंथ”ना ओक अंकमांथी)

७६-राम का बायकोट

(लेखक:-श्री. आया आल्टीदास)

“मैं कट्टर सनातनधर्मी, मेरा लडका महाकट्टर सनातन धर्मी और मेरी स्त्री महामहाकट्टाराधन सनातनधर्माणी! मेरे होते तो ऐसा कदापि नहीं हो सकता, अगर मैं अपने सच्चे आप का भेटा हूं, अगर मेरी जमान में अयोध्या आया और सरयू मैया का घर है, अगर हमारी पंचायत के उस छुके में (छुका बीया कर के) अशुद्धों को शुद्ध करने की ताकत है, तो राम को जाति से अलग कराये बिना अन्न जाने की डौन कहे पुधुआ गढ़ापर लादी लादना भी हराम है!”

धतना सुनते ही धोआंथों की अण्डिल भारतवर्षीय धोआं-

મહાસભા મેં પ્રસન્નતા કી વર્ષા હોને લગી-સભી કે હુકમે ઊંચે હો
અયે. સભા કયા થી, માનેં દસ બીધે મેં હુકમોં કી ખેતી લલલહા
રહી થી. ચારેં ઝોર સે “ ઠીક-ઠીક ” કા નારા ગૂંજ ઊઠા. ઇતને
મેં દુસરે ધોબી ને તમકકર કહા-“ મેં ખૂદા હું, પરંતુ મેઝી ઉઝ
નૌજવાન, દાંત હંસતે-ખેલતે પટે, આંખેં મસ્તાની ભૌરિયાં. અધર્મ
કી ખાત કહના મેરે લિયે દંસી-મગ્ગક નહીં. ખડે મહારાજ સ્વર્ગીય
રાજ દશરથ ને ઐસા અધર્મ દિલ-ખહલાવ કે લિયે લી નહીં ક્રિયા
થા. ફિર ઇસ શાહી ખાનદાન કે શાહખદે ને ત્રેતાયુગ મેં ઐસા
અધર્મ કયોં ક્રિયા ? ગદીપર બેઠને સે કયા હોતા હૈ ? યહ કોઈ
કેહોકાફ નહીં, શંકર કા ધનુષ નહીં, કિ જીસે હમલોગ ન તોડ
સકેં ! રાવણ કી ખાતોં મેં આકર, ફિર ઉસકે કંધેપર બેઠ કર,
આકાશ કી હવા ખાતે-ખાતે ઉસકે ઘર જના, ફિર બગીચે કે
બંગલે મેં દહરના-ઐસી સ્ત્રી કે ફિર સ્વીકાર કર લેના, ઔર ખુદ
શવરી જૈસી નીચ સ્ત્રી કે જૂઠે બૈર ખાના, ધર્મ કી નાક કાટના
હૈ, નાક ! ફિર કોઇ ઐસાઐસા ધર્મ હોતા તખ તો ખાત દૂસરી
થી. યહ તો હૈ “ સત્ય સનાતનધર્મ ! ” જિન કે પુરુષાધર્મચારી,
ઉન કે ખેટા બંટાહારી !

ઇતને મેં તીસરે ને અપને દોનોં હાથ ઊંચે કર સર હિન્નાતે
હુએ “ પંચો ! મેરી બી પ્રાર્થના સુનના ” કહના શુરુ ક્રિયા. યહ
ધર્મ-સંકાયટ મામલા યહીંતક હોકર ન રહેગા; બલ્કિ હમલોગ
બંગી, ચમાર, નાઇ, કહાર-સખકી અલગ અલગ સભા કરાયેંગે
ઔર ઉન સભાઓં મેં બી ખાયકાટ કા પ્રસ્તાવ પાસ કરાયેંગે. યદિ
કિસી સભા કે માનનીય સદસ્ય હમારે ધમરક્ષક પ્રસ્તાવ કા વિરોધ
કરેંગે, તો હમલોગ એકદમ ઉસ જાતિબર કે કપડે ધોના બંદ કર
દેંગે, ઉનકે દરવાજે અપને ગદહે કે પેશાબ બી ન કરને દેંગે.
(કરતલધ્વનિ)

અંત મેં ઇનકી સભા મેં “ ભગવાન રામ કા આયકાટ ”

वाला प्रस्ताव सर्व-संभति से पास हुआ और निश्चित हुआ, कि प्रातःकाल राजप्रासाद के सामने सभ लोग एकत्रित होकर धसकी भूयना दें और उनकी ध्वजा गन लें. धीरे-धीरे यह भयर लगवाने राम के पास भी पहुँची. वे जेयारे बहुत धमराये. कुछ सिपाहियों से कहा, कि आज रात्रि में यह भी देखते रहना कि घोषियों के मुहल्ले में कैसा रंग है? लोग अपने-अपने घरों में कचा आतशीत करते हैं? इसी राज रात में आश्रित की भारी, धर्म की सतायी एक घटना भी घट गइ. एक घोषी की स्त्री, पति की आज्ञा के बिना कहीं बाहर चली गइ थी. उस के आने पर पतिने डाँटकर कहा, “ सुनती है? तू आज मेरी आज्ञा के बिना कहां गई थी? अथ मनमाना धर-उधर आने-जाने से काम नहीं चलेगा. मैं राम नहीं हूँ, कि रावण के वहां गयी औरत को फिरसे कपल कर लुं, भारे उड़ों के क्यूंभर निकाल लुंगा और घर से निकाल दूंगा. कचा मेरा भी जलितलायों से पायकाट करायेगी?” यह सारी बातें पहलेदार सुन रहा था. उसने जहर रामल से कहा. तथ तो वे अडे दुःखी हुआ. प्रातः राय लेने के लिये गुरुजनों का पुत्रवाया. सभी रायबहादुर धकड़े हुआ. धर घोषियों का सनातनधर्मी दल अपने-अपने गहलोंपर सवार और हाथ में डेढ़ डेढ़ हाथ का एक एक डुक्का लिये आ पहुँचा. दुजनों की तादाद में राजप्रासाद के सामने एकत्रित होकर ‘शेम-शेम,’ ‘घिक्कार-घिक्कार’ की आवाज से क्रोध प्रकट करने लगे. अंत में वसिष्ठ ने सभ को शान्त किया. सभ बैठ गये और डुक्कों की धनधोर गुडगुडाहट होने लगी. सर्व-संभति से वसिष्ठ सरपंथ बनाये गये. मुकद्दमा पेश हुआ. जेयारे रामचंद्र ने अग्निपरीक्षादि की तमाम पुरानी भिसालें और भिसलें पेश की; मगर घोषियों के धूम के आगे किसीकी न चली. जेयारे जूढ़े वसिष्ठ की भी जोखी पड़ हो गयी. एक घोषी ने अडे होकर, और रामल की ओर अशुली

हिला-हिलाकर साक्षात् सम्हालते हुआ कहा:- 'धन-होने शक्ती के लोभ में कथों काया ? कथा यह क्षत्रियों के लक्ष्य है ? कथा यह सना-तनधर्मीयों के लक्ष्य है ? जय रावण कंधेपर सीता का लेकर लागा, तब सहाय कथों नहीं पेश की गयी ? अब अगर हमारे मन के मुताबिक ईश्वर नहीं हुआ, तो हम लोग अवध के राज में एक ली निंद नहीं देंगे-सरयूजल से अपने लुके ली न घा-वेंगे. हम लोगों के लिये उल्ल रियायत करना दुर्वार है. "

अंत में घोषियों के प्रच्छानुसार और अलुभत होने के कारण " सीता-परित्याग " का प्रस्ताव पास हुआ. राम का के लिये राज होने के कारण रियायत की गयी, कि तीर्थयात्रा और यज्ञ तथा भोजन-भंडारा कर के अपना दाय भिटा दें.

यलते-यज्ञाते एक घोषी ने वसिष्ठ से कहा:- महाराज ! हम लोग गहरे हैं-कोष्ठ ध्याय न करना. " वसिष्ठ ने कोष में कहा " अगर गहरे नहीं हो, तो सदैव गहलों की संगत में रहोगे-छिन्ही की कमाय के लोभ से तुम्हारा गुजर होगा ! "

यह विशेष प्रतिनिधि की पुरानी रिपोर्ट से जान-पीनकर निकाली हुई " भगवान राम के आयकौट " की कथा है. ' छिन्ही-पंथ ' के पाठकों की पंथायत में पेश की जाती है !

(" छिन्ही-पंथ " ना एक अंकमांथी)

૭૭-સંકલ્પ

(લેખક:-શ્રીયુત રમૈયા બાબા)

પહલા દરય-સ્થાન અન્નપૂર્ણા પાઠશાલા

સમય-સંધ્યા કે છ બજે

(શ્રીરજિસ્ટર્ડ ચતુર્વેદી, પં. સત્સંગી પાણ્ડેય તથા ચૂહડરામ બેડે બાતેં કર રહે હૈ. ઇસી સમય એક લિશ્તુક કા વહાં આના ઔર એક ડફલી બાજકર ગાના.)

ગાના

લિશ્તુક:-જય-જય જય ! અખંડ મંડલાકાર,
જગ-આધાર, સુખદાતાર, બિનવેં તોહિં બાર-બાર;
નિર્મિત રજત અખંડ હો, સુન્દર, સધર, સુગોલ,
તવ માયાવશ જગ ફિરત, મહિમા-અમિત અતોલ.
જ્ઞાની, ધ્યાની, સંયમી, પંડિત ઔર પ્રધાન,
ધર્મ સમાજ અરુ જાતિ કે, અગુચ્છન કે તૂ પ્રાન;
તુમહારી જગ યશ-કીર્તિ અપાર, હમપર કૃપા કરો કરતાર-
જય-જય જય !

બાબુ સાહબ ! એક પૈસા.

રજિસ્ટર્ડ ચતુર્વેદી:-યહ લો, ઔર ઝટ યહાંસે સિધાર જાઓ.

(લિશ્તુક કા પૈસા લેકર પ્રસ્થાન)

ચૂહડરામ:-ચતુર્વેદીજી ! આપને નાહક ઉસ લિશ્તુક કો છતની જલ્દી યહાં સે ભગાયા ! સુના, ઉસને કૈસા અચ્છા ગાના ગાયા ? મેરા તો દિલ ચાહતા થા, કિ ઉસકે દો-એક ગાને ઔર સૂનું.

ચતુર્વેદી:-ઉસને કયા ગાયા ? મૈને તો કુછ ખ્યાલ હી નહીં કિયા.

સત્સંગી પાણ્ડેય:—ઔર મૈને બી ધ્યાન નહીં દિયા. અગર તુમહે જરા-તરા સ્મરણ હો, તો સુનાઓ. જરા મૈં બી સૂનું, કિ ઉસને ઐસા કયા ગાયા, જિસ પર તુમ ઇતને લટ્ટુ હો રહે હો ?

ચૂહડરામ:—ભાઈ ! મૈં તો ગાને કા શૌકીન હૂં. જહાં કહીં મન-ભાયા ગાના સુના, કિ ઝટ યાદ કર લિયા.

(ગાના ગાકર સુનાના)

સત્સંગી:—વાહ ! ખૂબ ! યડી ગત્તતી હો ગયી. જરૂર ઉસસે દો-એક-ગાને ઔર સુનને થે. ઉસકે ગાને તો બડે મજેદાર ઔર માનીદાર હૈં.

ચૂહડ:—મેશક, તબી તો મૈં અફસોસ કર રહા હૂં. ઉસને ગાના કયા ગાયા, ટકે કા સચ્ચા યશ સુનાયા. સચ્ચમુચ આજકલ જો કુછ હૈ, ટકા હી હૈ. ઇસ કે બિના મનુષ્ય કી દિન-રાત ટકટકી લગી રહતી હૈ; પર ભાઈ ! ઇધર તો ઇસ કે દર્શન હી દુર્લભ હૈં. બસ, જ્યો-ત્યોં કર કે પેટ પાલતા હૂં. વહ બી નમક ચાટ-ચાટકર. દેખો ન, હમ સે કિતને ગયે-ગુજરે ઇસી કલકત્તા-શહર મેં ચાંદી કાટ રહે હૈ. અંડી ગરમા રહે હૈં, મનમાના મતલબ ગાંઠ રહે હૈં ઔર સાથ હી ઘલુએ મેં નામ બી કમા રહે હૈં; મગર અપને રામ કો ઇસ સે કયા ગરજ ? યહાં તો સંતોષ ઔર સાધુતા કા પાઠ પઢે ઐડે હૈં. ભૈયા ! અબ વહ જમાના નહીં રહા. અબ તો દગા, ફરેબ, ઢોંગ, ખુશામદ, ઠકુરસુહાતી ઔર “ ઉપર સે કુછ-બીતર સે કુછ ” કા પાઠ સીગો, તબ તો ગુજર હૈ ઔર નહીં તો મારે-મારે ફિરો કોડી કે તીન-તીન બનો.

ચતુર્વેદી:—આપ કા કલના અક્ષરશઃ સત્ય હૈ, કિન્તુ હમ લોગોં કા કિયા કુછ હો નહીં સકતા. કારણ, હમ મેં વૈર-વિરોધ ઔર કૂટ-વૈમનસ્ય કી ઇતની અધિક માત્રા હૈ, કિ હમ કોઇ કામ હી નહીં કર સકતે. ચૌવીસ ઘંટે મેં એક મિનિટ બી તો આપસ કી શિકવા શિકાયત સે કુરસત નહીં મિલતી. કોઈ કામ કરે તો કયા ખાક કરે ?

સતસંગી:—ઠીક કહા. મુઝે બી અપને બનને કી કોઇ સુરત નજર નહીં આતી. જહાં ઇતના મનોમાલિન્ય હૈ, કિ એક દુસરે કો દેખ-દેખકર જલા કરતે હૈ, વહાં યહ કૈસે આશા કી જાય, કિ હમ સબ મિલકર કોઇ કામ કર સકેંગે ?

ચૂહડ:—ઇસ કી ચિંતા છોડો. વૈરવિરોધ કહાં નહીં હૈ ? યહ રોગ તો ઇસ સમય ભારતવ્યાપી હી કયા, વિશ્વવ્યાપી હો રહા હૈ; ઇસ સે કોઇ ધર ખાલી નહીં. મગર કામ બી તો હો હી રહા હૈ. અરે ભાઇ ! યહ સબ વ્યર્થ કા તર્ક-વિતર્ક છોડકર આઓ, એક બાર હમ બી અપના કરમ ઠોકકર મૈદાન મેં ફૂદ પડે. જરૂર કુછ-ન-કુછ હાથ લગ હી જાયેગા.

‘કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે મા ફલેષુ કવાચન’

ચંતુર્વેદી:—અહહહહ ! ખુબ કહી, ‘બાવન તોલે પાવ રતી’ ઠીક. જૈસી બહે બયાર, પીઠ તબ તૈસી દીઝે. યહી ચતુરોં કી રીતિ હૈ ઓર સબચે ઉત્તમ નીતિ હૈ. તો ફિર ઐસા કોઇ કામ સોચો. જીસ મેં હરેં લગે ન ફિટકરી ઓર રંગ બી ચોખા હોય. ખુબ ટકા બનાયા જાયે ઓર સાથ હી નામ બી કમાયા જાયે.

ચૂહડ:—સબ સોચા-ચિચારા. તૈયાર હૈ, કેવલ કામ શુરુ કરને કી દરકાર હૈ. આછયે, હમ લોગ બી એક સંસ્થા ખોલ દેં ઓર ઉસી કે ઝરિયે જે ચાહેં સો કર લેં.

સતસંગી:—(તોંદપર હાથ ફેરતે ઓર નાચને કા ભાવ દિખાતે હુએ) બસ-બસ, વહી કહા જે મેં ચાહતા થા. અગર હમારી બી એક સભા ખુલ જાયે, તો મેં વહ-વહ કરામાત કર દિખાઉં, કિ દેખકર દુનિયા દંગ હો જાયે. લેકચર દેના મેં જાનૂં, ખાત બનાના મેં જાનૂં, માયા ફેલાના મેં જાનૂં, માનકો પીછે ઓર અપમાન કો આગે કર કે અપના કામ સંવારના મેં જાનૂં; ઇતના હી ક્યોં, મુઝસે બઢકર કોઇ અચ્છા લેખ લિખ લે, તો જાનૂં ! ઇતના હોનેપર બી મુઝે કોઈ ન જાને ? બાપ રે બાપ ! નોકરી

કરતે-કરતે સારી ઉઝ ખીત ચલી; મગર ટકેકા દર્શન દુર્લભ ! મેરી હઠી પૂંછ હી નહીં. ખેર, ભાઈ ! અબ તુમહારી હી રાય પછી રહી, લેકિન ભાઈ ! દેખના, પીછે કદમ ન રખના. ખુબ તૈયાર હોકર મૈદાન મેં ઉતરના, ક્યોં કિ કામ તો સબ મેં કર ડાલુંગા, તુમ લોગ સિફ મેરી પીઠ ઠોકતે ઓર કામ પડનેપર હામી ભરતે રહના.

ચૂહડઃ—હાં-હાં, હમલોગ આપ કે પીછે ખરાખર કદમ બઢાયે ચલેગે. કબી પીઠ ન દિખાયેંગે.

સત્સંગીઃ—તો કહો, કિસ રોજ સભા ઇકઠી કી જાયે ?

દોનોઃ—જિસ રોજ આપ કહેં.

સત્સંગીઃ—અચ્છા, તો ઇસ કા ભાર મેરે હી ઉપર છોડ દો. મેં તુમ લોગોં કો ખબર દે દૂંગા. લેકિન એક ખાર ભાઈ ! આઓ, હમ સબ મિલકર ટકે કા ગાન કર કે અપના-અપના રાસ્તા લેં.

દોનોઃ—હાં; ઠીક ઠીક હૈ !

(સબ કા એક સાથ ગાના)

જગત મેં ટકા ધર્મ ઓ' કર્મ, ટકા હી નર-જીવન કા મર્મ !
બડે-બડે ગુણિ-જનકો દેખા, પંડિત ઓ' વિદ્વાન સુવેધા,
ધીર, વીર, ધર્મ-ધ્વજ સારે, નહીં કોઇ હૈં ઇસ સે ન્યારે;
ગંવાવે સભી ટકાહિત ભરમ, ટકાહી નર-જીવન કા મર્મ !
નર નહીં જિસ કા ખિગડા પાની, પાની ખિના વ્યર્થ જિંદગાની,
એસી ચારોં ઓર કહાની, ચૂલ્હે-માંગ જાય યહ પાની,
હમેં તો કરના મુદ્દી ગર્મ, ટકા હી નર-જીવન કા મર્મ !
એમ. એ. ખી. એ. બદ, વિશારદ, પગડ-ધારી પોથી-ગારદ,
ધનિકોં કે નિત તેલ લગાયેં, ચરણ ચૂમને ઝપટેં-ધાયેં;
છોંડકર સભી હયા ઓ' શર્મ, ટકા હી નર-જીવન કા મર્મ !

(“ હિંદુપંચ ” ના એક અંકમાંથી)

૭૮-પૂનામાં આવી વસેલો એક પરોપકારી પરદેશી

(લેખક:-શ્રી. અમૃતલાલ વિ. ઠક્કર)

પૂના શહેરમાં થોડાક મહિના થયાં એક અમેરિકન આવીને વસેલો છે. તેનો ધંધો માંદાઓને ઔષધપાણી આપવાનો તથા ભૂખ્યાને ભોજન આપવાનો છે. તે પરદેશી ગોરો છે તેથી સૌને વહેમ પડ્યો હતો કે, તે ખ્રિસ્તીધર્મનો પ્રચારક કોઇ પાદરી હશે અને વટલાવવા આ કામ કરતો હશે; પણ મુંબઈના રોજિંદા પત્ર ‘ઇન્ડિયન ડેલી-મેલ’ના એક અચરપત્રીએ થોડા દિવસ પર તેની મુલાકાત લીધી. તે ઉપરથી માલૂમ પડ્યું કે, તે ખ્રિસ્તીધર્મના કોઇ પણ પંથનો પાદરી કે મિશનરી નથી. વળી જે પરમાર્થનું કામ તે નિરભિમાને કરી રહ્યો છે, તે હિંદુઓને ખ્રિસ્તી બનાવવાના ઉદ્દેશથી નહિ; પણ કેવળ સેવા-ભાવે-નિર્ભેળ સેવાભાવે કરી રહ્યો છે.

તેણે સદરહુ અચરપત્રીને જણાવ્યું કે, “ મને કોઇ પણ મિશને ધર્મપ્રચાર અર્થે આ દેશમાં મોકલ્યો નથી અને હું દીક્ષા મેળવેલો મિશનરી નથી. હું હિંદુઓને ખ્રિસ્તી બનાવવાના વિચારને ધિક્કારું છું અને તે ઉદ્દેશથી જે જે પ્રયત્નો કે કાર્ય કરવામાં આવે છે તેને વખોડું છું. જે ધર્માંધ ખ્રિસ્તીલોકો ધર્માંતર કરાવવાનું (ખ્રિસ્તીઓ કરવાનું) કામ લઇ બેઠા છે, તેઓ પોતાના ખરા ખ્રિસ્તીધર્મને પણ અન્યાય કરે છે.” વળી તેણે કહ્યું કે, “ હું તો શ્રીમંત અને ગરીબ બન્નેને દાકતરી મદદ આપું છું. તેના બદલામાં જેઓ આપી શકે તેમની પાસેથી દાનની ભિક્ષા માગું છું અને જે કાંઇ મળે છે, તે ગરીબોમાં વહેંચું છું. મારો પોતાનો કોઇ અમુક ધર્મ નથી, પણ બધા ધર્મને માટે મને બહુ માન છે.”

પૂનામાં આવી વસેલો એક પરોપકારી પરદેશી ૨૮૧

ગમે તે જ્ઞાતિના કંગાલો ને ભૂખે મરતાને આ પરદેશી પેટ ભરીને ખવરાવે છે. ન્યાત કે ધર્મના ભેદ વિના સર્વની ક્ષુધાશાન્તિ કરે છે; ઉપરાંત દર્દીઓની સારવાર કરે છે. આથી તે પૂનાના દક્ષિણીભાષાઓનું ખૂબ ધ્યાન ખેંચી રહ્યો છે. સાધારણ રીતે દક્ષિણીઓ ગુજરાતી કરતાં વધારે શંકાશીલ ગણાય છે. તેમના પ્રદેશમાં વસી એક અમેરિકન-એટલે અમેરિકાના સંયુક્ત રાજ્યોનો નાગરિક-વિશ્વ-બંધુત્વના પદાર્થપાઠ પૂનાવાસીઓને શીખવી રહ્યો છે. પ્રભુનાં બાલ, ગમે તે દેશમાં, ગમે તે ધર્મમાં, ગમે તે સ્થિતિમાં જન્મેલાં હોય તો-પણ તે એક વિશ્વપિતાનાં બાળકો હોઇ બંધુજ છે. એક ભાઇ બીજા ભાઇને જમાડે કે તેની સેવા કરે તેમાં કાંઇ તાબુખી ન લાગે, તેમ એક અમેરિકન એક હિંદીની સેવા કરે, એક હિંદી એક આફ્રિકાના સીદીભાઇની સેવા કરે કે એક જિનના જેવા વાળવાળો પરમાર્થી સીદીભાઇ ચીનાની સેવા કરે, તેથી આપણને તાબુખી ન લાગવી જોઇએ કે શંકા ન આવવી જોઇએ; પણ આવા ભાઇચારાના દાખલાઓ આપણી નજરે એટલા જૂજ પડે છે કે, આપણને સહેજે શંકા આવે છે કે, આવા કાર્યમાં તેના કાંઇક તો સ્વાર્થ હશે.

આવી સ્થિતિ સાધારણ-વયલા વાંધાના-જનસમાજની છે, તો પછી આપણા દલિત ભાઇઓની તો શી અવસ્થા? કોઇ પણ ઢેડ, ખાલપાકુડુંબની કે ભંગીભાઇની, અરે, કેળી-દૂબળાની પણ સેવા કરવા કોઇ બ્રાહ્મણ, વાણિયો કે પાટીદાર જાય, તો તે ગરીબ ભાઇના મનમાં કાંઈ કાંઈ વિચાર આવે ! કાંઈક ઉપકારમાં દબાઈ જાય, કાંઈક તેના માન્યમાં પણ ન આવે કે, મારા માંદા બાળકને વગરપૈસે, મારે ઘેર ચાલી આવીને, આ મોડું માણસ આમ દવા આપે ! કાંઈક જાંડો જાંડો વહેમ પણ આવે કે, આજે નહિ તો થોડા દિવસ પછી મારી પાસે દવાનો પૈસો માગશે કે તેનું ખાતું પડાવી લેશે. પ્રભુજ જાણી શકે કે કાંઈ કાંઈ ગડમથલ તેના દિલમાં થતી હશે.

પણ આપણામાં ગરીબોની, પતિતોની, કંગાલોની સેવા કરનારા

છે ક્યાં? આપણામાં ધરથી હજારો માઇલ દૂર જઇને પરદેશી પર-
 ધર્મીઓની નિઃસ્વાર્થે સેવા કરનારા છે ક્યાં? અરે, ધરને આંગણે,
 શીળે છાંયડે, વગરપૈસાની પણ સેવા કરનારા, મીઠી વાતો કહેનારા,
 દરદીને દિલાસો દેનારા, મરતાને પ્રભુનું સ્મરણ કરાવી દેનારા, દારૂ-
 ડિયાનું ઘેન ઊતરી જાય ત્યારે ઉપદેશ કરનારા, ગામડાંમાં ભાદરવા-
 આસોના તાવમાં લોકલબોર્ડની કિવનાઇનની ગોળીઓ વહેંચનારા,
 ગરીબ ચોધરા, ગામીત કે ભીલને જંગલખાતાના કે પોલીસખાતાના
 ત્રાસથી ઝૂંપડે ઝૂંપડે ફરીને બચાવનારા, અમેરિકન ભાઇ તો બાજુ-
 ઝે રહ્યા પણ રવિશંકર બ્યાસો કે સુખદેવો ને જીગતરામો ક્યાં
 છે? લાખે એક પણ નથી મળતો. આ તો આપણા દેશના, પ્રાંતના
 સ્વજનોની સેવા કરવાની વાત થઇ. આપણે જેને સૈકાઓ થમાં
 દબાવ્યા છે, જેમની જમીનો આપણે આંચકી લઇને ગણોત્તિયા કરી
 મૂક્યા છે, અથવા જેમને જન્મભરના આપણા ગુલામ જેવા
 ‘દૂબળા’ બનાવી મૂક્યા છે, અથવા જેને અડકીને દવા આપવાથી
 પણ અલડાઇ જઇએ છીએ અને તેવી મદદ વિના જેમનાં
 સેંકડો માણસોને ફૂતરાંને મોતે મારી નાખીએ છીએ, તેમની સેવા કર-
 વાની વાત થઇ. જેના બળથી સ્વરાજ લેવું છે, જેને હિંદુ ‘ઇલે-
 ક્ટોરેટ’માં ગણાવી આપણી સંખ્યા મોટી દેખાડવી છે તેની સેવાની
 વાત થઇ; તો પછી આફ્રિકાના પછાત દેશોમાં કે દક્ષિણસમુદ્રના
 ટાપુઓના કે બોર્નીઓના ટાપુના જંગલી લોકોમાં વસીને તેમની
 સેવા કરવાનું તો સ્વપ્નનું ક્યાંથી આવે કે તેમના માટે પૈસાની
 અપીલ કોણ કરે? આવાં ઘેલાં માણસો, આવા કાધર ડમિયનો
 હિંદમાં પ્રભુ ક્યારે પેદા કરશે?

(“નવજીવન”ના એક અંકમાંથી)

૭૯-હિંદુ સંસારનું ઘોરતમ અધઃપતન

‘ આઠાણસીઓની અજયખીભરી કહાણી

(લેખક:-શ્રી. શિવદાસ ચાંપસિંહ દક્કર)

રૈસ્કથુ હોમની જરૂર

મુંબઈમાં થોડાં પંખવાડિયાં પર હિંદુસભા દ્વારા જે કાશ્મીરી હિંદુ વિધવા બાઈને શુદ્ધ કરી લેવામાં આવી હતી, તેમાં માદુંગા-સમાજનો મુખ્ય હિસ્સો હતો. આ બાઈની ખર્ચ મેળવનાર અને તેને ભારે ખટપટ અને મરદામરદીથી મોટી જહેમતે માદુંગે લઈ આવનાર માદુંગા-સમાજના લૈયાઓજ હતા.

સંયુક્ત પ્રાંતની આઠાણબાઈનો ઉદ્ધાર

હમણાં આ સમાજે હિંદુ પ્રજાની એક બહુ મોટી કીર્તિભરી સેવા અજવતાં, સંયુક્ત પ્રાંતની એક યુવાન આઠાણબાઈનો ઘણીજ ગૌરવભરી રીતે ઉદ્ધાર કર્યો છે. જેની ખેદ અને આશ્ચર્યભરી બિનાઓ નીચે મુજબ છે:—

સંયુક્ત પ્રાંતમાં એક ગામે વસતા એક આઠાણ યુવાને પોતાની ૧૩-૧૪ વર્ષની પરણેતર સ્ત્રીને તેના પિયરમાં મૂકી પોતે મુંબઈ આવી નોકરીએ લાગ્યો, અને લગભગ ૩૫ વર્ષ સુધી તેની કશી ભાળ લીધી નહિ.

આ બાઈને ત્યાંના કોઈ ધૂર્તે ફાસલાવી તેની સાથે આડો વ્યવહાર કર્યો, તેથી બાઈને ગર્ભ રહી ગયો.

આ બાઈ માવીતરથી કેમ ત્યજાઈ ?

તેનાં માવીતરોને તેની ખર્ચ પડતાં તેઓ નાતજાતથી બહિષ્કારને પામે તેટલા માટે તેઓએ તેને અહીં લાવી પતિને હવાલે કરી. તેના પતિએ તેનો આ કારણે અસ્વીકાર કર્યો; છતાં તેઓ તેને તેની પાસેજ છોડી ગયા.

લલ્લેલા પતિએ શું કયું? હાથે મુસલમાનને આપી દીધી!

તેના પતિએ એ બાઇ કોઇને આપી દેવાનો નિર્ણય કર્યો અને મુસલમાનને અપાય તો પછી કોઇ વાતે ક્યારે પણ ખટપટ થાય નહિ, વારસા-હિરસાનો પ્રશ્ન પણ નડે નહિ, તેથી તેણે કોઇ મુસલમાનને આપી દેવાનો ધરાદો કર્યો.

આ વાતની આ સમાજના લેયાઓને ખબર પડતાં, તેઓ તેની પાસે ગયા અને અત્રેની હિંદુસભાને અથવા તો આર્યસમાજને આપવાને તેને સમજાવ્યો. તેણે વિચાર કરી ત્રણ-ચાર દિવસ પછી જવાબ આપવાનું કહ્યું; તેટલામાં એમને ખબર મળી કે, લાયખલાના કોઇ મુસલમાનના ઘરમાં કોઇ બ્રાહ્મણ હિંદુ છોકરીને લાવવામાં આવી છે અને તે બહુ રોકકળ કરે છે.

લેયાઓની કમાલ

આ પરથી આ લોકો ત્યાં એકદમ તપાસ કરવા પહોંચી ગયા; ત્યાં તેમને જણાયું કે, આ બાઇ તેજ છે કે જેને તેનો પતિ કોઇ મુસલમાનને આપી દેવા માગતો હતો.

તેઓ પુરતજ ત્યાં બે લેયાઓને મૂકી મારી પાસે આવ્યા અને મને આ સઘળી હકીકતથી વાકેફગાર કર્યો.

અમે એક અરજ તૈયાર કરીને તેમાં બાઇની સહી લાવવાની તથા એ બાઇની સાથે નિકાહ કરી લેવામાં ન આવે અગર કયાંય લઇ જવામાં ન આવે અને જો લઇ જવામાં આવે, તો તેને લઇ આવવાની ખટપટો શરૂ કરી દીધી.

પુરતજ પાંચ લેયા બાઇના ઘરની આજુબાજુ ફરતા થઇ ગયા. ભાગ સાધી તેઓ એ બાઇના મકાન પર ચઢી ગયા. ત્યાં એ જેના કબજામાં હતી તે મુસલમાન હાજરજ હતો, તેથી તેણે તેને ધાયલ કરી નાખી. લોકો ભેગા થઇ ગયા; તકરાર પર વાત પહોંચી તેથી એ લેયાઓ નીચે ઊતરી આવ્યા.

એક ભલા મુસલમાનની સહાયતા

આ ધાંધલમાં તે તરફ રહેનાર એક મુસલમાન કે જે આર્ય-સમાજ પ્રત્યે સહલાવ ધરાવે છે, તેને આઈનો કબજે ધરાવનાર મુસલમાનની રીત ઠીક નહિ લાગતાં તેણે ઇન્સાનિયતભરી રીતે ભૈયાઓના કાર્યની પ્રત્યે પોતાની સહાનુભૂતિ બતાવી અને કહ્યું કે, આઈની સંમતિ વગર નિકાહ નહિ થાય. આ આઈ જે તેમની સાથે આવવા ખુશી હોય તો તેને મુક્ત કરવાને, પોતાથી બનતું કરવાની તેણે તેમને કબૂલત આપી.

તેણે તે માટે કેશિશ કરી પણ તે મુસલમાને માન્યું નહિ અને તેણે નિકાહ કરી લેવા માટે તુરતજ એક મોલવીને ખોલાવી મંગાવ્યો. તે મુસલમાને ભૈયાઓને ખબર કરી દીધી.

તુરતજ એક મોલવી આવી પહોંચ્યો કે જે સાથે આ ભૈયા પણ ઉપર ચઢી ગયા. એમણે તેને આઈની વાત કરી, તે રાજી હોય તો નિકાહ કરવાની દરખાસ્ત કરી અને આઈ ઓધાનવાળા હોવાથી મુસલમાની સરાહ મુજબ તેની સાથે નિકાહ થાય નહિ, તે પણ તેમણે મોલવીને જણાવી દીધું.

આ પરથી કેટલીક રકઝકને અંતે આઈને આ ભૈયાઓની રૂબરૂ પૂછવાનું નક્કી થયું ને તેમ થતાં આઈએ રોકકળાટમાં અહીંથી મુક્ત થવાની આજીજી કરી, તેથી મોલવી ચાલ્યો ગયો; પણ આઈને લાવનાર મુસલમાને આઈને મુક્ત કરી નહિ. હવે શું કરવું, તેના ભૈયાઓને વિચાર થઈ પડ્યો; પણ વચ્ચે પડી પેલા મુસલમાને બન્ને આજીજીને સમજાવ્યા અને ભૈયાઓને, આવતી કાલે બનશે તો હું આઈને જરૂર મુક્ત કરાવીશ એવો ભરોસો આપ્યો, તેથી ભૈયાઓ નીચે બિતરી આવી આજીજીજી કરતા રહ્યા.

બીજે દિવસે ત્યાં દશ ભૈયાઓ એકત્રિત થઈ ગયા અને એ આઈના બીજા લાગતાવગતને અને તેના ગામવાળાને શોધી તૈયાર

કરી તેમાંથી પાંચસાતને પોતાની સાથે તેડતા ગયા. ત્યાં તેમને સામી બાબુથી ત્રણ પઠાણ રોકેલા જેવામાં આવ્યા. જેમને એમણે પોતાનો નિશ્ચય જાહેર કરી દીધો કે, મોલવીએ આમાં હાથ ધાવ્યો નથી. આમ પઠાણોને સમજાવ્યા તેથી પઠાણો નરમ પડી ગયા.

થોડીવારે પેલો ભક્ષો મુસલમાન નીચે આવ્યો અને કહ્યું કે, તે પૂરેપૂરું માનતો નથી, પણ કંઈ નરમ પડ્યો છે. હવે તમને ગમે તેમ કરો. આ પરથી આ ભૈયાઓએ એક વિક્ટોરિયા બોલાવીને બાઇના તે લાગતાવળગતામાંથી બે જણ સાથે આઠ ભૈયા ઉપર ચઢી ગયા. બાઇની સાથે વાતો કરવાની હુજૂત કીધી. બાઇની સાથે વાતો થઇ. બાઇએ પોતાની પાપલરી ગફલત પર પુષ્કળ રોષને તેમની સાથે આવવા કાલાવાલા કર્યા. બાઇને એક ઘોતી આપવામાં આવી. બાઇએ ઘોતી પહેરી લીધી ને ચોરણી પહેરાવવામાં આવી હતી તે ફેંકી દીધી. પગમાં ચાંદીનો કોઈ મુસલમાની દાગીનો હતો તે પણ ઉતારી નાખ્યો અને ભૈયાઓ સાથે આવવા ચોરડીની બહાર નીકળી. ખટપટ રકઝક ધણી થઇ, પણ બાઇ નીચે આવી ગાડીમાં તેમની સાથે બેઠી. બે ભૈયા ગાડીમાં બેઠા, એક ઉપર બેઠો; બાકીના પગે ચાલતા આગળ વધ્યા; પણ મામલો હીક ન લાળી રસ્તામાં આવતાં એક ભૈયાના ઘરમાં ઊતરી પડ્યા. ચાર કલાક બાદ મામલો સહિસહામત દેખાતાં તેઓ બાઇને લઇ રેલવેદ્વારા સાંજે સાત વાગે માટુંગે આવી પહોંચ્યા અને આ બાઇનો ઉદ્ધાર કર્યો.

બાઇની કરવામાં આવેલ શુદ્ધિ

આ બાઈ અહીં એક ભૈયાની વૃદ્ધ માતા સાથે રહે છે અને એની વૈદિકવિધિ અનુસાર શુદ્ધિ કરવામાં આવી છે.

આવી રીતે નાનકડો માટુંગા આર્યસમાજ ધર્મ અને પૂરતી જાતિભક્તિસહિત પરાક્રમભરી રીતે પોતાનો પાઠ ભજવી રહેલ છે.

આ બાઈ મુસલમાનના ઘરમાં ત્રણ રોજ રહી તે દરમિયાન પોતાને હાથે રાંધી ખાતી હતી. જે ઘરમાં બાઇને રાખવામાં આવી

હતી તેમાં હિંદુ લોક પણ રહે છે; પણ જાત્યાભિમાનની જ્યોતિ વગર તેઓ કાંઈ ઉપયોગી થયા હતા નહિ.

આ બાધને મુસલમાનને સોંપી દેનાર ધણી અંગ્રેજ બહેલો ને કલાક' તરીકે માસિક રૂ. ૮૦) પગાર મેળવનાર છે.

હિંદુ પ્રજાને અપીલ

મુ'બઇમાં આટલી વસ્તી છતાં આવે વખતે ઉપયોગી થઈ પડે તે માટે, તેમનું હજી એક પણ રેસ્કયુ હોમ સ્થપાયું નથી. સેંકડો મંદિરો અને તેમના પૂજારી મહારાજો કે માલિકોનાં ઘરો આવી દયાપાત્ર સ્ત્રીઓ માટે નકામાં છે. પશુઓ માટે પાંજરાપોળો અને પક્ષીઓ માટે કબૂતરખાનાં છે; પણ આવા નિરાધાર ગભરુ માનવો માટે બદમાસોનાં શિકારસ્થાન સિવાય કશું પણ પરિણામ નથી. આ દશા ધણી ખામીભરી છે. આને માટે મહાન સ્વર્ગસ્થ સ્વામી શ્રદ્ધા-નંદજી છેલ્લી ફેરે મલબાર જતાં અહીં પધારેલા ત્યારે તેમણે તુરત-માંજ અહીં રેસ્કયુ હોમ સ્થાપવાની આગ્રહભરી અપીલ કરેલી. વળી છેલ્લી પ્રાંતિક હિંદુપરિપદ થઇ હતી; ત્યારે તે માટે એક ઠરાવ પણ થયેલો. તે બાદ સ્વામીજીના ખૂન પછી તેમના નામથી તે સ્થાપવા અહીં નિર્ણય પણ થયેલો, ફંડની શરૂઆત પણ થયેલી, પણ પૂરતું ઉત્તેજન ન મળવાના કારણે તે હજી સ્થપાયું નથી. આ મુ'બઇની હિંદુપ્રજા પર અત્યંત કાળા ડાઘસમાન કલંક છે, તે તેણે કોઈ પ્રકારે સત્વર ધોઈ કાઢવું. આ માટે પૈસાનો વર્ષાદ વરસાવી દેવો જોઇએ અને આ બાધના પતિએ બતાવી આપેલી હિંદુઓની ધર્મગ્લાનિ, શૂન્યતા, અચેતનતા અને જાતિયઅભિમાન-વિહીનતાની દશા સુધારવા માટે તેણે પૂરતો જીંડો વિચાર કરવો જોઇએ તથા જાતિધર્મની આવી કમજોરીઓ અને બેવકૂફાઇઓ દૂર કરવા યત્ન કરી રહેનાર ભારતની આર્યસમાજો અને હિંદુસભાઓને તેણે સર્વ પ્રકારે અનુ-કૂળ અને તન-મન-ધનથી સહાયક થઇ પોતાની દશાને સુધારવી જોઇએ. ઇલોમ (" હિંદુસ્તાન "ના એક અંકમાંથી)

૮૦-ઓ હિંદુ બડેલાંઓ ! વાંચો, વિચારો અને રહો !

અને જો એટલું પણ હવે તમારા નસીબમાં રહેલું ન
હોય તો નક્કી જાણજો કે, તમે છક રસાતળમાંજ જવાને
સરજાયેલા છો !

લેખ પહેલો

(લેખક:-દેડગોર-શ્રી. અમૃતલાલ વિઠ્ઠલદાસ દક્કર)

[આ લેખનું મથાળું મેં ઇરાદાપૂર્વક મૂક્યું છે. લેખ નનામે
છે પણ “ઢેઢના ગોર” કંઈ શેરીયે શેરીયે ભટકતા જોવામાં નથી
આવતા. એટલે આ અલિભાની “ઢેઢના ગોર” પોતાનું નામ છુપા-
વવાનો ઢોંગ કરીને આપણને સૂચવ્યું છે કે, ઢેઢના સેવક ભલે ઘણા
થાય પણ “ઢેઢના ગોર” તો એક દક્કરઆપાજ રહેશે. લેખ
લાંબો છે તેથી વાંચનાર ન કંટાળે. જો તેનામાં જરાયે લાગણી
હશે તો વાંચવાનો આરંભ કર્યા પછી તે તેને છોડી નહિ શકે. આ
લેખની લીટીએ લીટીએ દલિતો પ્રત્યેનો પ્રેમ ટપકી રહ્યો છે. એમાંથી
થોડાં બિંદુ લઇને પણ જો આપણે આપણાં હૃદયને બીનાં કરીએ
તો દલિતોનું ને આપણું બન્નેનું દુઃખ ભાગે. —મો ૦ ક ૦ ગાંધી]

(આ લેખમાં અંગત વાતો છે. પણ જાહેર કાર્યને લગતી
હોઇને ખાનગી નથી; છતાં અંગત વાતો જાહેરમાં ન મૂકવાના
શિષ્ટાચારને લીધે લેખકના પ્રત્યે વાંચનારને અર્થગમે થવા સંભવ
છે. આ જોખમ વેડીને પણ આ લેખ પ્રસિદ્ધ કરવો મને દુરસ્ત
લાગ્યો છે. —લેખક)

તા. ૧૫-૨-૨૭ ની રાત્રે અંત્યજ સેવામંડળના આઠ સેવકો
બોરસદ તાલુકાના બોલાદ ગામે એકઠા મળ્યા હતા. જુદી જુદી બાબ-

ઓ હિંદુ બેઝાંઓ ! વાંચો, વિચારો અને રડો ! ૨૮૯

તોની ચર્ચા કરી સોળ ઠરાવો કર્યા હતા. અને તે ઠરાવો ત્રાસિડિંગની ચોપડીમાં લખાયા હતા. આ આઠ પૈકી પાંચ સેવકોને સવારમાં રવાના થઇને પોતપોતાને સ્થળે-નવસારી, નડિયાદ, માણસા-પહેાંચી જવાનું હતું. સૌને પોણા છ વાગે જગાઆ. શૌચ-દાતણ કરી, આ પી, એક ભાડાની ફોર્ડમોટરમાં પાંચે ભાઇઓ સાત માઇલને રસ્તે વાસદ રોડેને જવા નીકળ્યા. અમે ત્રણ-પરીક્ષિત, સુનીભાઇ પટેલ અને હું ચાલતા આશરે દોઢ-બે માઇલ દૂર પામોલ ગામે જવા નીકળ્યા. આ ગામના અંત્યજ ભાઇઓની ધણી વખતથી માગણી હતી કે, તેમને અમારે એક શાળા કાઢી દેવી, એટલે એક શિક્ષક મોકલી કેવળ અંત્યજને ઢેડ, ચમાર, ખાલપા, ગરોડા (પણ ભંગી નહિ, કારણ ભંગીઓને ઢેડ પણ અસ્પૃશ્ય ગણે છે !)નાં બાળકોને મફત શિક્ષણ આપવું અને અંત્યજોને અન્ય રીતે ઉપયોગી થઇ પડવાનું સાધન પૂરું પાડવું. આશરે દસ-બાર માસ પહેલાં તેમને આવી શાળા આપવાની વ્યવસ્થા થોડી હતી; પણ જે પાટીદાર શિક્ષકને ત્યાં મોકલવા ધાર્યો હતો, તે બિચારો ક્ષયરોગનો ભોગ થયો. આથી આ શાળા ખોળાંબે પડી હતી; કારણ અંત્યજબાળકોને શિક્ષણ આપવાને હોંશ ધરાવનારા (પૂરું વેતન લઇને પણ) બહુ દુર્ભિંબ હોય છે.

પામોલનો ઢેડવાડો

આ ગામ મોટું છે. વસ્તી આશરે ૧૭૦૦ છે. તેમાં ઢેડભંગીનાં ઘર આશરે ૭૫, એટલે વસ્તી ૩૦૦ થી પણ વધારે છે. ઢેડવાડાના રસ્તા બહુ ગલીઓ, બહુજ સાંકડી, આશરે દશ ફૂટની હશે. તેમાં દરેકના ઘર સામે સામી લાઇનના ઘરની પછીતે ખૂંટા ઠોકીને તેની સાથે બેંસો, પાડીઓ હારબંધ પુષ્કળ બાંધેલી હતી. ચોમાસામાં તો આ ગલીઓમાં છાણમૂતરની નદીઓજ વહેતી હશે. આજે શિયાળા ઉનાળાની સંધીએ પણ ગંદકીનો પાર નહોતો. શહેરના સુધરાઇ-ખાતાવાળાઓ અને તંદુરસ્તીના અમલદારો ટીકા કરે છે કે, હિંદી-લોકોને સુધડતાથી રહેતાં આવડતું નથી; પણ ન્યાં નગરરચના આવી

એટલે કે બિલકુલ વાડા નહિ અને ગલીઓ દશ ફૂટથી પહોળી નહિ, ત્યાં બિયારા અંત્યજને ભાગે તો પૂરતી રહેવા જગ્યા પણ આવે નહિ. પોતાને રહેવાને પૂરુંપાધરું ઘર ન હોય, ત્યાં વળી પોતાનાં ઠોર, બેંસ, ગાય, ઇંડને રાખવા તો જુદાં ઘર અથવા છાપરાં ક્યાંથીજ હોય ? ગરીબીનો અને દરિદ્રતાનો ખ્યાલ સેંકડોના પગાર ખાનાર અમલદારો અને યુરોપના ધનિક દેશોમાંથી આવતા મુસાફરોને ક્યાંથી આવે ?

પામોલ અંત્યજશાળા

અમારા મંડળને અત્રે શાળા કાઢતાં વખત લાગ્યો, તેથી આઈ. પી. મિશને અત્રે છેલ્લા પંદર દિવસ થયાં એક શાળા ઉઘાડી છે, તે અમે જોઈ. સવારના નવેક વાગ્યા હતા, તેથી શાળા તો ચાલતી ન હતી; પણ ત્રણ ચાર છોકરાઓ એકઠા થયા હતા. તેમને એક છોકરો બીંત ઉપર મૂળાક્ષરો લખ્યા હતા તેના ઉપરથી ‘ધમણનો ધ’ અને ‘નગારાનો ન’ એમ બોલાવતો હતો. આદેશ દેડબાઇએને એકઠા કરી શાળા સંબંધી ચર્ચા કરી. અમારી શાળા-ગાંધીજીની હિંદુ શાળા-તમારે જોઈએ છે ? એમ પૂછતાં તેમણે કહ્યું કે, “અમને તો જે અમારા છોકરાને ભણાવે, સુધારે, તેવી નિશાળ જોઈએ. અમારે તો પાદરીની નિશાળ હોય તોયે ઠીક, પણ પાદરીની નિશાળમાં સારું ભણાવતા નથી. માસ્તર જે-ત્રણ કલાક થોડુંધણું ભણાવી, જે-ચાર ગીતો ગવડાવી, પોતાને ગામ ચાલતો થાય છે. તે જો અહીં દામ કરીને રહેતો હોય તો છોકરા કાંઈક રજે. અમે તો ચાર-છ આનાની મજૂરી ખોવડાવીને છોકરાને નિશાળે મોકલીએ અને તોય માસ્તર ન શિખવાડે, તો અમારું જેય બગડે. તમે સારું ભણાવતા હો તો અમારે તમારી નિશાળ જોઈએ. પહેલાં અમારે ત્યાં પાદરીની શાળા હતી, તે ઊઠી ગઇ. પછી મુક્તિફોજની આવી તેય ઊઠી ગઇ. પછી વળી રોમન કેથલિકની આવી. અમે જાણતા હતા કે રોમન કેથલિક તો પૈસાવાળા, તેની શાળા આવશે તો નહિ ઊઠી જાય,

ઓ હિંદુ બરખાંઓ! વાંઓ, વિચારો અને રડો! ૨૯

પણ તેયે ગઇ. ગરીબનાં નસીબ ગરીબ. આ વળી પાદરીની ૧૦-૧૨ દિવસ થયાં આવી છે. તે કેટલા દહાડા ટકશે તેની કોને 'ખબર? તમારી શાળામાં પાણું આમ જ નહિ થાય ને?' અંત્યજને બહુ-વાની ગરજ નથી, તેઓ બહુ અગ્નિ છે, તેમને પોતાના સ્વાર્થની પણ ખબર નથી. એવું કહેનાર જિંઘવણના હિંદુઓને હું પૂછવાની હિંમત કરું છું કે, તેમણે કોઈ દિવસ અંત્યજના વાસમાં જઇ, તેમના ખાટલા પર બેસી, તેમનો વિશ્વાસ મેળવી, બે ધડી નિરાંતે વાતચીત કરી, તેમના છોકરાઓને બહુવવા માટે શાળા કરી આપવા કે એવા કાંઈ સેવાકાર્ય માટે વાતચીત કરી છે? હજારો માહિયી, પરદેશી, પરધર્મી લોકો, તમોએ ધુત્કારેલા લોકોને બહુવવા, તેમને બે અક્ષર કે બે આંકડા શિખવાડવા પ્રયત્ન કરે છે, તેના દસમા હિસ્સાનો પ્રયત્ન તમારા પોતાના ધર્મના લોકો-આ કમનસીબ અંત્યજને માટે તમે કર્યો છે? વળી પાદરીઓ તેમને વેદ-મેઘારમાંથી બચાવે છે, રક્ષણ આપે છે, તેવો માનવધર્મ તમે કદી બળવ્યો છે? આ સંબધમાં આ અંત્યજભાઇઓમાંથી એકે કહ્યું કે, “ન્યારે અમારા પડખેના ગામમાં વધારાની પોલીસનું થાણું હતું, ત્યારે અમારામાંથી દસ-પંદર માણસને, સિપાઇઓ અમારા ગામમાં આવે ત્યારે કાયમ ચોરામાં તેમની તહેનાતમાં બેસાડી રાખતા હતા. પાદરીને ન્યારે આ વાતની ખબર પડી ત્યારે અમારી વારે ચડીને તેમણે તે સિપાઇઓના જમાદારની ધૂળ કાઢી નાખી હતી. હવે તો અમને પહેલાના જેવો વેકનો ત્રાસ નથી; પણ પાદરીની ઓથ હોય છે ત્યારે કોઇ અમારું નામ લઇ શકતું નથી.” આવી રીતે કયા હિંદુભાઇઓ, કયા શહેરી સહેલાણીઓ, કયા મોટી ફી મેળવનારા વકીલો કે કયા હિંદુપંથના બાવા, શલ્યારીઓ કે સંન્યાસીઓ તેમને મદદ આપે છે અને હલકા સિપાઇઓના જીલમમાંથી બચાવે છે?

ઉપર પ્રમાણેની નહિ ધારેલી દલીલો આ બુદ્ધિમાન અને ડાઘા અંત્યજભાઇઓને મેંએથી સાંભળ્યા પછી મારાથી તેમને શાળા

આપવાની ના પાડવાની હિંમત કેમ ચાલી શકે? શાળાને માટે એક ઓશરી તેમણે બતાવી તે જોઈ. તે નાની હતી. તેથી બે ઓશરી-ઓમાં મળીને શાળા બેસે એમ ઠરાવી, દસ-પંદર દિવસમાં શિક્ષક મોકલી આપીશ એવું વચન આપી હું બીજા કામે વળ્યો.

અંત્યજ્ઞેનું પાણીનું દુઃખ

અંત્યજ્ઞેને પાણીનું જે દુઃખ, હાડમારી ને ત્રાસ પડે છે, તેની તો નજરે જોયા વિના વાંચનારને કલ્પના ન આવી શકે. પાણીના કૂવાની આસપાસ એક, બે કે ત્રણ કલાક સુધી, કોઈ ક્યાણુ અંતઃકરણવાળા જાંચ કહેવાતી હિંદુવર્ણની પાણી ભરનારી બાઈ પાણી નામશે એવી આશાએ બેસી રહેવું પડે, સંધ્યાસમયે કે રાત્રે ઢોરને પાણી પીવાના હવેડામાંથી પણ ચોરીછૂપીથી ઘડા ભરી લાવવા પડે, આમ કરતાં પણ કોઈને કાંઈ જાણું પડે તો ગાળોનો વરસાદ વરસે, તે સામો એક શબ્દ પણ ઉચ્ચાર્યા વિના સાંખી લેવી પડે! આ શિક્ષા પ્રભુ દુષ્ટમાં દુષ્ટ જનને પણ ન આપે!

પામોલના લોકો ખેરસદની તાલુકા બોડની સહાયથી એક કૂવો હાલ બાંધી રહ્યા છે. બોડે તેમને એક હજાર રૂપિયા મદદ દાખલ આપવા કહ્યું છે, તેમાંથી અરધી રકમ કૂવાનું અરધું કામ બોદાણુ અને ચણતર સહિતનું થઈ રહે ત્યારે મળે અને બીજી અરધી કૂવાનું કામ પૂરું થઈ રહે અને ઉપરનું મથાણું બંધાઈ રહે, ત્યારે મળે એ શરત છે. તે પ્રમાણે પ્રથમથી અરધી મદદ મળી ગઈ છે. અત્યાર-સુધી કૂવાનું કુલ ખર્ચ રૂ. ૧૮૦૦ થઈ ચૂક્યું છે. પાંચસો મળેલા તે બાદ કરતાં બાકીના ૧૩૦૦ રૂ. તેમણે અનેક કષ્ટથી એકઠા કર્યા હતા. કોઈ શાહુકારની પાસેથી વ્યાજે લઈ આવે અને તે ભરવા માટે પોતપોતામાં ઉધરાણું કરે. આવી રીતે ત્રણ વખત ઉધરાણું કરવું પડ્યું હતું. તે ઉધરાણું એકઠું કરનાર આગેવાન મોરાર તેજ આ ઉધરાણાના પૈસા એકઠા કરવામાં તેને પડેલી તકલીફ માટે અતિશય ખૂબ મારતો હતો અને સોગન ખાઈને કહેતો હતો કે,

આ હિંદુ બડામાંઓ ! વાંચો, વિચારો અને રડો ! ૨૯૩

ફરીને હું આતું કામ ન્યાતનું હોય તોપણ કરવાનો નથી; પણ બીજા-જ ક્ષણે તેણે પોતાનો વિચાર બદલ્યો, કારણ કે તેણે જાણ્યું કે વગરવ્યાજે સાત માસ સુધી હું તેમને રૂ. ૫૦૦ અંગઉધાર ઉછીના આપવા તૈયાર હતો.

શાહુકારી કે પઠાણી વ્યાજ ?

આ ઢેડપંચે ત્રણ વખત મળીને રૂ. ૧૩૦૦ એકઠા કર્યા હતા. તેમાં પેટલાદવાળા પ્રસિદ્ધ દાનવીર નારણભાઈ શેઠે રૂ. ૨૫૦ બક્ષિસ આપેલા તેનો સમાવેશ થયેલો હતો. બાકીના રૂ. કટકે કટકે વ્યાજે કાઢી લાવી વાપરેલા, તે પાઠની મોસમ વખતે કે મળૂરી કરી લોકો કમાઈને ભરી દેતા; પણ જ્યારે વ્યાજે શાહુકાર પાસેથી લઈ આવતા ત્યારે વટાવના એટલે કે કાચળા છોડામણના, સેંકડે રૂપિયા ત્રણ તેમને ભરવા પડતા. તે ઉપરાંત મહિને રૂપિયે દોઢ દોકડાનું વ્યાજ, એટલે કે દરવર્ષે દરસેંકડે ૧૮ ટકાનું વ્યાજ જુદું ! આવા પ્રમાણિક માણસો પાસેથી, તેઓ વખતસર પૈસા પાછા પહોંચાડે છે એવી શાખવાળા હોવા છતાં પણ, આટલું જબરું વ્યાજ લેવામાં આવે છે, તેનું કારણ કે તેઓ ગરીબ અરપૃશ્યો છે. ખેડા જિલ્લામાં સાધારણ વ્યાજનો દર હલકો છે; પણ ગરીબો પાસેથી અને વળી ઢેડની પાસેથી વધારે વ્યાજ ન લેવાય તો કોની પાસેથી લેવાય ? ગરીબોને નિયોવવામાં, પડેલાને પાડુ મારવામાં, રિખાતાને રિખાવામાંજ આપણા વૈશ્યોની વૈશ્યવૃત્તિ સમાયેલી છે.

મારી પાસેના જાહેર ફંડમાંથી રૂ. ૫૦૦ વગરવ્યાજે આવતા બાદરવા માસ સુધી ઉછીના આપવાનું મેં વચન આપ્યું. આ સાંભળી તેઓ ખુશ ખુશ થઈ ગયા. અને “ નવો ફૂલો બંધાવી આપવા જેટલું તમને પુણ્ય થશે, એવા ઉદ્દગારો સહેજે તેમના મોઝેથી નીકળ્યા. “ આ વખતે અમારી પાસેથી કાચળા છોડામણના સેંકડે પાંચ રૂપિયા ક્ષેત્ર અને વ્યાજના રૂપિયા પચાસેક થાત. આ આશરે રૂ. ૭૫ ની રકમ તમે બચાવી, તેથી પ્રભુ તમારું લલું કરશે. ” આવા ઉદ્દગારો

તેઓમાંથી ૪૬ હતા તે કાઢતા હતા. પાસેના બોદાલ ગામે પાછા ફરી, ત્યાંના કાર્યકર્તાઓ સમક્ષ આ બાબતનું લખાણ કરાવી, સદરહુ પંચની સહીઓ લઈ, મારી મુસાફરીને અંતે ચારપાંચ દિવસમાં ફૂંડી મોકલી આપવાનું વચન આપી ખુદાના આ કમનસીબ બંદાઓથી અમે જીદા પડ્યા.

જગતમાં આવું કયાંય હશે ? અસ્પૃશ્યોના અસ્પૃશ્ય !

બોદાલમાં ભંગીઓના કૂવાનું પ્રકરણ જાણવા જેવું છે, સાંભળીને રડવા જેવું છે, આપણી સમાજની સ્થિતિ જાણી આંસુ ઢાળવા જેવું છે. હિંદુસમાજનો મોટો ભાગ એમ સમજે છે કે અંત્યજ એટલે એકજ કામ, એકજ જ્ઞાતિ અને બધાજ સરખા; પણ આ માન્યતા સત્યથી કેટલી વેગળા છે ? અંત્યજોમાં ઢેડ અથવા વણકર, ચામડિયા અથવા ચમાર અથવા ખાલપા, ગરોડા, તુરી, શેણવા, થોરી, ભંગી અથવા ઓળગાણા, નાડિયા ભંગીઓ, તથા મહારાષ્ટ્રમાં મહાર, મોચી, ઢોર અને માંગ જ્ઞાતિઓનો પણ સમાવેશ થાય છે, પણ અસ્પૃશ્યોમાં પણ અસ્પૃશ્ય તે ભંગી ! ગરીબ બિચારા ભંગી. તેમણે તો આપણું મેલું ઉઠાવવાનો ધંધો સ્વીકાર્યો, આપણા શહેરોની શેરીઓ અને રસ્તાઓ સાફ કરવાનું સ્વીકાર્યું તે દિવસથી, જ્યારથી આ મહાન સેવા કરવાનું તેમણે કબૂલ કર્યું કે તેમની પાસેથી જળરજસ્તીથી કે તલવારના ગોદે કબૂલ કરાવ્યું ત્યારથી તેઓને હમેશને માટે આપણે ખાડામાં હડસેલ્યા, પતિતના પતિત માન્યા ! ગામડાંઓમાં તેમને મેલું સાફ કરવાનું કે એવું કામ કરવાનું કવચિતજ હોય છે. તેમનું ગુજરાન વાંસના ટોપલા, સૂપડાં બનાવી વેચવાનું કે ખેતરમાં મજૂરી કરવાનું હોય છે; છતાં તેમના બાપદાદાઓને આપણે જે અમાપ ઊંડા ખાડામાં હડસેલી પાડ્યા હતા તે અધમ માનેલી સ્થિતિમાંથી તેમના વંશજો અનેક જમાના પછી પણ નીકળી શકતા નથી, બદલે આપણે તેમને નીકળવા દેતા નથી.

ઓ હિંદુ બડખાંઓ! વાંચો, વિચારો અને રડો! ૨૯૫

સાતેક વર્ષ પહેલાં કાઠિયાવાડમાં કાઠીનાર તાલુકામાં હું ખાદીના કામે ફરતો હતો. ત્યારે કેટલાંક ગામોમાં ઢંડ અંત્યજનેના માટે જુદો ફૂવો હોય, તે ઉપરાંત ગાયકવાડ સરકારે ભંગીનો ફૂવો પણ જુદો બંધાવી આપેલો મેં જોયો હતો. તે વખતે મારા અગ્નિને લીધે મને એમ લાગેલું કે ગાયકવાડ સરકાર આવા પૈસા શીદ બગાડતા હશે? અને ઢંડને તેમના માટે બંધાવેલા જુદા ફૂવામાંથી ભંગીઓને પાણી ભરવા દેવાની ફરજ કેમ નહિ પાડતા હોય? પણ આજે બોદાલમાં જોયેલા હકીકતથી અને સ્થાનિક કાર્યકર્તાઓએ કહેલી હકીકતથી જાણ્યું કે ગાયકવાડ સરકારે ગરીબોનાં દુઃખોનો ઊંડો અભ્યાસ કરી, પછીજ આવો હુકમ છોડ્યો હોવો જોઈએ.

બોદાલ ગામમાં ભંગીનાં ઘરો આશરે ૨૦-૨૫ છે. એકજ ગામમાં ભંગીવાડો આટલો મોટો હોય એવાં ગામો બહુ થોડાં હોય છે; પણ તેમને પીવાના પાણીનો જુદો ફૂવો આજસુધી નથી સાંપડ્યો તેથી તેમની મુશ્કેલીનો પાર નથી. તેમાંનાં ઘણાં કુટુંબો અમદાવાદ, મુંબઈ, વડોદરા એવાં મોટાં શહેરોમાં આ દુઃખને લીધે ચાલ્યાં ગયાં છે. ઢંડને માટેના ત્રણે ફૂવા આ ગામમાંજ હોવા છતાં તેમાંથી એકે ફૂવામાંથી તેમને પાણીનું ટીપું પણ ભરી જવાની પરવાનગી નથી. આમાં ઢંડલાઈઓનો હું ખાસ દોષ નથી કાઢતો, કારણ કે તેમણે તો કેવળ વાણિયાબ્રાહ્મણનું અનુકરણ કરેલું છે. જેવું આપણે તેમના પ્રત્યે ક્યું, તેવું તેમણે ભંગીઓ પ્રત્યે ક્યું. “શ્રેષ્ઠો જે જે આચરણ (કે દુરાચરણ) કરે તેવું ઇતર જનો કરે” એ ગીતાવાક્ય પ્રમાણે થયું છે. ઇતર જનોનો ખિચારાનો શો દોષ? કહેવાતા શ્રેષ્ઠો સુધરશે, પછી ઇતર જનો લાંબા વખતે સુધરશે. આજે તો એવી સ્થિતિ છે કે, કોઈ અંત્યજ વિદ્યાર્થીઓના આશ્રમમાં ભંગીનો છોકરો દાખલ થાય છે કે તરત ઢંડ અથવા ખાલપા વિદ્યાર્થીઓ કે તેમનાં માબાપો કોલાહલ કરી મૂકે છે! અંત્યજકામમાં રંગાયેલ અને ઓતપ્રોત થયેલ મામા ફડકે પણ ભંગીના છોકરાઓને

પોતાના આશ્રમમાં આકર્ષવા નિષ્ફળ નીવડ્યા છે અને ખ્રિસ્તી મિશનને પણ ભંગી ખ્રિસ્તીને ઢેડ ખ્રિસ્તીઓથી જુદા રાખવા પડે છે ! પામેલના અંત્યજના કૂવા માટે રૂ. ૫૦૦) વગરવ્યાજે ઉછીના આપવાનું નક્કી કર્યું ત્યારે મેં ટકોરમાં પૂછ્યું કે “ આ કૂવે ભંગીનાં પાંચ-સાત ઘરો છે, તેમને પાણી પીવા દેશે ને ? ” લોકો ચમકી જાયા, “ હેં એ શું કહ્યું ? ” એમ મોટે સાદે અનેક મુખેથી ઉચ્ચારણ થયું અને એકે તો એમ પણ કહ્યું કે, “ એમહોય તો તો અમારે તમારા પૈસા ન જોઈએ. ” મારે પાઘડી ફેરવી બાંધવી પડી કે, “ એ તો હું જરા મસ્કરી કરું છું. અમે લોકો અમારે કૂવે તમને પાણી નથી ભરવા દેતા, તો પછી તમે ભંગીને શાના ભરવા દો ? ” આમ કહી વાત બદલી નાખી.

“ બહેન, આ ભંગીઆમને પાણી નહિનામે ? ”

ભંગીઓને પાણીને માટે કેટલો ત્રાસ પડે છે, તે મારે નજરે જોવું છે, એમ કહેતાંજ સ્થાનિક કાર્યકર્તા ભાઈ અંબાલાલ મને ગામને કૂવે લઈ ગયા. ત્યાં એક ભંગીઆમ બે-ત્રણ કલાકથી પાણીના બે ઘડા ભરવા આવેલી, કૂવાથી થોડે દૂર પોતાનાં બચ્ચાંને ધવરાવતી બેઠી હતી. તેને મેં પૂછ્યું કે, “ બાઈ તું ક્યારની અહીં બેઠી છે ? ” તેણે કહ્યું, “ ભાઈ સવારની બેઠી છું. ” તે વખતે સવારના અગ્યાર વાગ્યા હતા. તેના કહેવામાં અતિશયોક્તિ હશે એમ શંકા થતાં, તે કૂવા ઉપરજ એક પાટીદારની બાર-તેર વર્ષની છોડી પાણી ભરતી હતી તેને આ વાત ખરી છે કે એમ પૂછ્યું. તેણે કહ્યું કે, “ હા એ બહુ વખતથી બેઠી છે. ” હવે સ્થિતિ એમ છે કે ભંગીઓના ઘડા કે માટલામાં સીધું કોઈ પાણી રેડતું નથી, રેડી શકતું નથી. અમારા શિક્ષક યુનીબાઈ પટેલે એક વખત પોતાની ડોલમાંથી ભંગીના માટલામાં પાણી રેડવાની ધૃષ્ટતા આ કૂવા ઉપરથીજ કરી હતી અને તેના ઉત્તરમાં તેમને સખત ચેતવણી મળી હતી કે, “ માસ્તર, આવું અમારા ગામમાં નહિ ચાલે. ” કૂવા-

ઓ હિંદુ બડખાંઓ! વાંચો, વિચારો અને રડો! ૨૯૭

ના પડથારની નીચે એક નાની કૂંડી બાંધેલી હોય છે, તેમાં જેને દયા આવે, જેના હૃદયમાં પ્રભુ વાસો કરતો હોય, તે બાધ પાણી રેડે. કૂંડીમાંથી બહાર એક વાંસના કટકાની નળા નીકળતી હોય છે, તેની નીચે ભંગી પોતાનો ઘડો મૂકે અને તે પાણીથી તે બિચારીનો ઘડો અર્ધે કે એક કલાકે ભરાય; પણ તેમાંથી વળી આ વાત ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે આખો ઘડો પાણી આ કૂંડીમાં રેડવા જેટલી દયા બતાવનાર બાધ તો કોઇ ભાગ્યેજ નીકળે. પોતાના માટલામાં રેડતાં થોડુંઘણું વધે તેટલુંજ, કળશો બે કળશો જેટલું, પાણી આ કૂંડીમાં નાખે. ફેંકી દેવાને બદલે આ કૂંડીમાં રેડે એટલી તેમની મહેરબાની! ખેઠેલી ભંગીબાઈ પાણી (ભરીને નહિ પણ) દયાથી મેળવીને, પોતાને ઘેર છોકરાને લઇને જલદી પહોંચી જાય તે મતલબથી ઉપર જણાવેલ પેલી પાટી-દારની બાર-તેર વર્ષની કન્યાને મે વિનિતિ કરી, “બહેન, આ ભંગી બાઇને પાણીના બે-ત્રણ ઘડા તું કાઢી ન આપે?” તેના કુમળા હૃદયમાં દયા આવી. ફૂવો સાઠ-સિત્તેર ફૂટ ઊંડો હતો; છતાં આ બાળાએ આ ધર્મકાર્ય કર્યું અને અમે રસ્તે પચ્ચા. અહીં ભંગીના કુવાના ખોદાણુ માટે રૂ. ૧૫૦) દોઢસો સુધી આપવાનું વચન આપી, તેનું ખોદાણુકામ ઊધડું કાઢ પાસે કરાવી લેવા સ્થાનિક ભાઇઓને વિનિતિ કરી બીજું કામ હાથમાં લીધું.

અંત્યજન્મશ્રમ ચોળચે

બોરસદ તાલુકાનાં ગામોમાં ઢેડવાડાઓ બહુ મોટા છે. ચાળાસ-પચાસ ધરની વસ્તી એ તો સાધારણ. સો-સવાસો ધરના ઢેડવાડાવાળાં ગામો પણ ખરાં. ભંગીનાં ઘરો પણ તેટલા પ્રમાણમાં નહિ, છતાં બીજા જિલ્લાનાં ગામડાંઓ કરતાં અત્રે વધારે છે. આટલી મોટી અંસજોની વસ્તી આ તરફ કેમ થઈ હશે તેનો ઇતિહાસ કોઇ શોધી શકે તો તેમાંથી કોઇ અતિ ઝૂલતી અને જીલ્લમગાર હિંદુરાજની કે પાટીદાર “બાપા” ની કહાણી બહાર આવે; પણ મારે તેનું શું

કામ? આ તાલુકામાં અને આખા ખેડા જિલ્લામાં ખ્રિસ્તી મિશનો-
નો મોટો પથારો છે અને તેને પરિણામે ખ્રિસ્તી અંત્યજ્ઞે-ઢેડ અને
ભંગીઓની મોટી સંખ્યા છે, એ તો નિર્વિવાદ વાત છે. આવી
મોટી અંત્યજ્ઞ વસ્તીમાં “ગાંધી બાપુ”નો એક પણ અંત્યજ્ઞ વિદ્યાર્થી-
નો આશ્રમ નહિ, એ મને ઘણા વખતથી સાત્યા કરતું હતું. આણંદ
મુકામે મળેલી સને ૧૯૨૨ ની અંત્યજ્ઞ-પરિષદના પ્રમુખસ્થાનેથી
મેં પોકારીને કહ્યું હતું કે, “આવતા બાર માસની અંદર આણંદ-
માં, છેવટ ખેડા જિલ્લામાં એકાદ અંત્યજ્ઞ-આશ્રમ સ્થાપીશ.” પણ
તે વચન તો મારા મોંમાં જ રહ્યું હતું, તે પણ યાદ હતું. આવો
એકાદો આશ્રમ પોતાના ગામને પાદર નીકળે એવો અહીંના સ્થા-
નિક કાર્યકર્તાઓનો આગ્રહ છેલ્લા બાર માસથી ચાલુ હતો. આથી
ભાઈ અંબાલાલને કહ્યું કે, ગામની નજીકમાં એવી કોઈ જમીન ખતાવો
કે જેમાં આશ્રમ બાંધી શકાય અને થોડી ખેડ પણ થઈ શકે. આશરે
એક વીધાની “સનંદિયા” જમીન તેમણે ખતાવી અને તે મને પસંદ
પડી. ત્યાં આશ્રમ સ્થાપવા માટે ગુજરાત પ્રાંતિક સમિતિની મંજૂરી
માગવા માટે થોડી મોટી વિગતોવાળો યોજનાનો પત્ર તૈયાર કર્યો.
આ આશ્રમ થોડા વખતમાં ચાલુ થઈ જશે, એમ કહી શકાય.
અંત્યજ્ઞના કામ માટે જોઈતા પૈસા મેળવી આપવાની જવાબદારી
તો શ્રી. વલ્લભભાઈ પટેલ અને ગાંધીજી ઉપર છે. તેની તો મારે
કાંઈ ચિંતા નથી. યોગ્ય કાર્યકર્તા મેળવી લેવાની જ જવાબદારી મારા
ઉપર છે અને ભાઈ પરીક્ષિત અને હરિવદન જેવા ઉત્સાહી યુવકોનો
મને ટેકો છે, તો તેથી હું ગમે તેટલા અંત્યજ્ઞ કામનો બોજો લઉં
તોપણ ઉપાડી શકીશ. આશ્રમ બાંધવા માટે હાલ તુરત ત્રણ-ચાર
હજાર રૂપિયા જોઈશે. તેમાં હરકત નહિ આવે અને આશરે ત્રીસ
વિદ્યાર્થીનો ચાલુ ખર્ચ પણ ત્રણથી ચાર હજાર રૂપિયા દર સાલ
લાગશે. હિંદુજનતા તેની અસહ્ય બેદરકારી, સ્વાર્થપરાયણતા અને
દૂંડી દષ્ટિ હોવા છતાં, ગાંધીજીને લીધે એટલી તો જાગૃત થઈ છે કે,

આ હિંદુ બેઝાંઆ ! વાંચો, વિચારો અને રડો ! ૨૯૯

કાર્યકર્તા ચારિત્રવાન હોય તો આટલી રકમ તો દરસાલ આપી શકે.

અંધ વિદ્યાર્થી વહાલાભાઈ

મિત્રોએ આપેલા એ બળદના ડમણિયામાં બેસી બોદાલથી બોરસદ થઇને વાસણે આવ્યો. અહીંની અંત્યજ્ઞશાળા તપાસી. વિદ્યાર્થીઓની હાજરી ઓછી હતી. ફક્ત ૧૦ હાજર હતા. ચાર-પાંચ છોકરાઓ જિનમાં મળૂરીએ ગયા હતા. કપાસની મોસમ શરૂ થતાં બાર વર્ષની ઉપરના છોકરાઓ જિનના સંચામાં કપાસ ઓરવા પુરુષો કરતાં વધારે ઉપયોગી થઈ પડે છે. મોટી ઉંમરના પુરુષો કરતાં તેઓ વધારે કલાક કામ આપે છે અને મળૂરી થોડી માગે છે. આથી જિનો શરૂ થઈ જતાં અંત્યજ્ઞોના બાળકોની માગ સારી જાય છે ને નિશાળનું ભણતર છોડાવીને તેમનાં માથાપો તેમને આ મળૂરીએ તેડી જાય છે કે મોકલે છે. તેમને છથી આઠ આનાનું રોજ મળે છે; અહીંનો શિક્ષક ખિરતી, પણ હિંદુધર્મ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરાવનાર છે, તેથી તેની જોડે મુશ્કેલી આવતી નથી. આ શાળામાં એક અંધ છોકરો વહાલાભાઈ આવે છે. તે પ્રથમ અનિયમિત આવતો પણ તેને અહીં બજનો શિખવાડવાની વ્યવસ્થા બોરસદ સત્યાગ્રહ-છાવણીવાળા નારણભાઈ પટેલની સાથે કરી દીધાથી તે નિયમિત થયો છે અને છ માસના અરસામાં બાવીસ મોટાં બજનો સસ્તા સાહિત્યના “બજન સંગ્રહ”માંથી તેણે મોંએ કરી નાખ્યાં છે. અમને “મારી હૂંડી સ્વીકારો મહારાજ રે, શામળા ગિરધારી” એ ધણું લાંબું પંદર-સોળ કડીનું બજન તેણે એક પણ ભૂલ વિના ગાઈ બતાવ્યું. તેના કેટલાક અશુદ્ધ ઉચ્ચારો સુધારવા મેં પ્રયત્ન કર્યો. તેની સ્મરણશક્તિ બહુ સારી છે. આંધળો દળે કે ગાય. તેનો બાપ તેની પાસે કોદરી બરડાવે છે ને મેં બજન શિખવાડવાની ગોઠવણ કરી આપી છે. એક છોકરાને પાઠ વંચાવતાં હાથના નખ-જીભવતી કેટલાક છોકરાઓ ઉતારે છે એમ તેમાં આવતાં પરીક્ષિતભાઈની દૃષ્ટિ તેજ છોકરાના નખ ઉપર પડી અને

તે મેલથી ભરેલા અને લાંબા વધારે જોયા આથી બધા છોકરાઓના નખ મેં અને પરીક્ષિતે તપાસ્યા ને અમારાં ખિસ્સાંનાં ચપ્પુઓથી જેના લાંબા હતા તેના ઉતાર્યા. અંધ વહાલાભાઈએ પોતાને હાથે પોતાના નખ ઉતાર્યા હતા પણ ખરાબર ગિતર્યા ન હતા, તે પણ મેં ઠીક કર્યો. વહાલાભાઈના બાપ શાળામાં ખેડા હતા, તેના મોંમાંથી સહેજે નીકળી ગયું કે, “ખરા બાપ તો આ છે, હું નહિ.” મને કંઈક સંતોષ થયો, પોરસ ચઢ્યો.

સીતાની પર્ણકુટી

વાસણાથી પગે ચાલતા ખોરસદ આવતા હતા, ત્યારે રસ્તામાં નારણભાઈ પટેલ પોતાની ઝૂંપડીએ અમને લઇ ગયા. ત્યાં જવાની મારી ઇચ્છા બહુ ન હતી, પણ તેમના આગ્રહને માન આપી ગયા. ગયા પછી એમ લાગ્યું કે ન ગયો હોત તો મોટી ભૂલ થાત. તે સાધારણ ઝૂંપડી નહિ, પણ ખરેખરી પર્ણકુટી, ઝાડનાં પાંદડાં અને ડાંખળીઓનીજ બનાવેલી ઝૂંપડી હતી. આંબાના મોટા વૃક્ષની નીચે પણ સહેજ ઉગમણમાં આ કુટી બાંધી હતી; પણ તે સાથે તેમાં એક સીતા-નારણભાઈનાં પત્ની-પણુ હતો. આવા ખેતરમાં, એક કુટીમાં, હાથમાં પુસ્તક લઇને વાંચતી, એક આધેડવયની, બહુ ભીરુ નહિ તેમ બહુ વાચાળ નહિ એવી પાટીદાર કોમની સ્ત્રી જોઇ, ત્યારે પચાસેક વર્ષ પર મારી મોટી બહેને મને વાંચી સંભળાવેલ સીતાની પર્ણકુટીનું ચિત્ર તરતજ ખડું થયું; પણ મને લાગ્યું કે આ બાઇને આવા એકાંતમાં કોઈ પણુ જાતના પાડોશ વિના, સગાંસાંઇથી દૂર, બાળબચ્ચાંની પણ સોબત વિના, કોઈ પણ સ્ત્રીમિત્ર (કે શત્રુ) વિના કેમ ગોઠવું હશે? તેના દિવસ કેમ નિર્ગમન થતા હશે? નારણભાઈએ તરત ખુલાસો કર્યો કે પ્રથમ તો તેમને અહીં આવવું પોસાતું ન હતું. તેઓ વસો છોડીને મારી ઝૂંપડીમાં વાસ કરવા આવવા ખુશી નહોતાં; પણ નાગપુર સત્યાગ્રહમાં હું જઇ આવ્યા પછી, તેમને મારામત્તે વિશેષ

ઓ હિંદુ બેખાંઓ ! વાંચો, વિચારો અને રડો ! ૩૦૧

લાગણી થવાથી તેઓ મને સાથ આપવાને છેલ્લા અઢાર માસથી આવ્યાં છે અને હવે તો તેમને અહીં ગોડે છે. હું કામ દિવસ રાત્રે બેરસદ કે વાસણાથી આઠ, નવ કે દશ વાગે આવું છું, ત્યારે પણ તેને એકલીને મૂંઝવણ આવતી નથી.

આવી કુટિમાં રાયરચીલું, જિંદગી ભોગવવાની ચીજે કઈ કઈ હશે તે જોવાનું કુતૂહલ મને થઈ આવ્યું અને તે દાખી શક્યો નહિ. તે બહેનની પરવાનગી લઈ પર્યુકુટીમાં દાખલ થયો. ત્રણ દેવદારી પાટિયાંની પેટીઓ, એક લોઢાના પતરાની ટ્રંકે, પાંચ-સાત ટીનના ડબ્બાઓ, કેસરી (મરાઠી)ના કેટલાક અંકો, નવજીવન પ્રકાશન મંદિરનાં કેટલાંક પુસ્તકો, રસોઇનો ચૂસો, હાંદલાં તથા થોડાં તપેલાં અને લોટા પ્યાલા, લીંબુના અથાણાની બે ત્રણ માટલીઓ, બે ચાર ગોદડાં અને એવી બહુજ સાદી ધરવખરી હતી. કુટીની ભોંય બહુજ સ્વચ્છ રીતે લીંપેલી હતી, ને કુટી પણ વિશાળ હતી. સોળ ફૂટ લાંબી અને પંદર ફૂટ પહોળી હતી. આંખાની છાયાનું તો પૂછવુંજ શું ? રજા લેતાં દિલગીરી ગઈ. અત્રે શાંતિ મેળવવા ખાતર, નિઃસંગ દશા ભોગવવા અને કુદરતનું સાન્નિધ્ય અનુભવવા, “અનુભવીને એકલું આનંદમાં રહેવું રે” એ સત્ય કરવા, એકાદી રાત્રિ રહેવા મન બહુ લલચાયું; પણ લોભ-સેવાનો પણ લોભ આવતી કાલે વાંકળના લીલ આશ્રમની મુલાકાત લેવાનો લોભ ન રોકી શક્યો અને મૂંઝાયેલા હૃદયે સીતા તથા રામની-બંનેની રજા લીધી. ‘રામ’ (નારણભાઈ) તો ઠેઠ બેરસદ સુધી મૂકવા આવ્યા અને વાસદ રેશન (૧૧ માઇલ દૂર) જવાની મોટરમાં અમને રવાના કરી પછી પોતાની પર્યુકુટીએ આશરે ૬૫ વાગે પાછા ફર્યા.

નારણભાઈની ને મારી નબળાઈઓ

ચાલતાં ચાલતાં મેં નારણભાઈને પૂછ્યું હતું કે, “ તમારે કાર્ય કરવું ગામલોકોની સાથે દિવસ આખો બહાર; એટલે કે બેરસદ કે વાસણામાં ફરીને કામ કરવું, તો પછી ગામમાં ઘર લખને

ન રહેતા, આમ કોઇના ખેતરમાં એકાંતવાસમાં કોઇના સંગ વિના, જૂંપડીમાં રહેવાનું શું કારણ? "તેમણે કહ્યું: "પ્રથમ હું ગામમાં રહેતો હતો. ત્યાંના વાસથી મારા મનની કેટલીક નબળાઇઓ બહાર આવી. ગાંધીજીના શિષ્યના શિષ્યને-ખોરસદ સત્યાગ્રહ છાવણીના આજીવન સભ્યને આવી નબળાઇ ન હોવી જોઇએ, તેથી મેં મારી નબળાઇ ટાળવા, મારા મનને સંયમી કરવા, ગામ છોડી આ જૂંપડીમાં રહેવા આવવા ઠરાવ કર્યો અને આજે ત્રણેક વર્ષથી રહું છું. પ્રથમ તો એકલો રહેતો હતો; પણ હવે તો મારાં પત્ની પણ સાથે રહે છે. માનસિક નબળાઇઓ ત્યાગી શક્યો છું અને હવે તો આ જૂંપડી છોડવી કેમ ગમે? આવા નિખાલસપણે પોતાની નબળાઇઓનો દરેક માણસ એકરાર કરતો હોય, છેવટ, થોડા મિત્રોને પણ વાત કરતો હોય તો તેનો સુધરવાનો માર્ગ કેટલો સહેલો થાય? અને આ તકનો લાભ લઇને, હું મારી પણ એક નબળાઇનો એકરાર કરી દઉં તો પ્રભુ જરૂર મને મારી આપશે.

હું ધંધે ધજનેર હતો. ખંગલા, સડકો, મહેલો બાંધવાનું કામ તે સાથે કંદ્રાકટરોની સાથે રોજનો પરિચય. હજારો રૂપિયા કમાવી આપવાની કે ખોવડાવવાની જેના હાથમાં સત્તા હોય છે, તે સત્તાનો કાયમને માટે કોઇ દુરુપયોગ ન કરે એ તો કેમ અને? વેશ્યાની સાથે પોતાના ધંધાને અંગે ધણો વખત પરિચયમાં આવવાનું અને અને તેના પ્રલોભનમાં ન પડવું, એ જોટલું એક સાધારણ મનુષ્યને માટે દુષ્કર છે, તેટલુંજ એક ધજનેરે કંદ્રાકટર પાસેથી લાંચ ન લેવી એ દુષ્કર છે. મેં મારી ૨૩ વર્ષની ધજનેર તરીકેની નોકરીઓમાં ફક્ત એ વખત લાંચ લીધી હતી, એમ મને યાદ છે. એક વખત પોરબંદર રાજ્યમાં બાદરવીયર (બંધ) ના એક કંદ્રાકટર પાસેથી રૂ. ૪૦૦ ચારસેં લીધા હતા, તેમાં મારો અચાવ એટલોજ છે કે, તે વખતનું તેનું કામ પૂરું થઇ ગયું હતું. છેવટનું બિલ પણ બની ગયું હતું અને પછી તેણે લાંચ આપી હતી અને

આ હિંદુ બેઝાંઆ ! વાંચો, વિચારો અને રડો ! ૩૦૩

અને મેં લીધી હતી. બીજી વખત પોરબંદર રાજ્યને માટે ઓરિસ્સાની બનાવટની નેતરની ખુરસીઓની મોટી ખરીદી કરવા મુબઈ ગયો હતો. તે ખરીદીમાંથી આશરે ૩૦૦ રૂપિયા વધારે કિંમત ખતાવી મારી ખાધા હતા. આ બે વખત પછી કોઈ વખત લાંચ લીધેલી મને યાદ નથી. આમ આ મારી નબળાઈનો જાહેર એકરાર કરી જાહેર માફી માગી શકું.

ટૂંકમાં આ દિવસે નીચે પ્રમાણેના સેવાકાર્ય કરવા હું ભાગ્યશાળી છું.

૧. પામોલ ગામમાં અંત્યજોના કૂવા માટે રૂ. ૫૦૦ વગર-વ્યાજે અપાવવા વ્યવસ્થા કરી, તેમનાં બાળકો માટે શાળા કઢાવી આપવાનું વચન આપ્યું.

૨. બોરસદ ગામમાં બંગીના કૂવાના ખોદાણુ માટે રૂ. ૧૫૦ સુધી આપવાનું વચન આપ્યું. બંગીઓને પડતો પાણી માટેનો ત્રાસ નજરે જોયો.

૩. ખોદાલમાં ૩૦ વિદ્યાર્થીઓના અંત્યજ આશ્રમ માટે યોજના કરી મંજૂરી માગી.

૪. વાસણાની અંત્યજશાળા તપાસી. છોકરાઓના વધેલા નખ ઉતાર્યા, અંધ છોકરાને બજનો શીખવા ઉત્તેજ્યો.

૫. નારણભાઈની નબળાઈનો નિખાલસ એકરાર સાંભળી, મારી નબળાઈનો એકરાર કરવા પ્રેરાયો.

આ દિવસને અંતે રાત્રે ૯ થી ૧૧ સુધી વડોદરામાં શારદા-સુમંત એ સુખી યુગલ સાથે બે કલાક શાંતિથી જાહેર વિષયોની ચર્ચા કરવાનો પ્રસંગ મળ્યો, એ તો દુઃખ્યોખામાં સાકર બળવા જેવું થયું. અંગત વાતો લખવા માટે, વાચક ! માફી આપશો ?

(“ નવજીવન ” ના એક અંકમાંથી)

લેખ બીજો

કાઠિયાવાડના એક ગામમાં અંત્યજશાળા છે. ત્યાંના શિક્ષક બાઈ.....સંસ્કારી, સેવાભાવવાળા અને જન્મે વણકર (અથવા ઢેડ) છે. ગાયકવાડ સરકારની ફરજિયાત કેળવણીની નીતિથી તેઓ બણ્યાગણ્યા છે અને પોતાની જ્ઞાતિની ઉન્નતિ માટે પોતાથી બનતું કાર્ય કરી રહ્યા છે. તેઓ સુધ્ધ, સુવિચારના અને તેમની રહેણીકરણી ઉપરથી કોઇ ઢેડ તરીકે ન ઓળખે તેવા છે; છતાં પુરાણપ્રિય કાઠિયાવાડના એક નાના ગામમાં રહી તેમને પોતાની જ્ઞાતિનાં બાળકોને બણાવવાનું ભાગ્ય કે કમભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું છે, તેથી ત્યાંના દરેક માણસ તેમને ઢેડ તરીકે ઓળખે છે અને અસ્પૃશ્ય ગણે છે; પણ તેઓ તેવીજ રીતે પોતાનું કાર્ય મૂંગે મોઢે કર્યેજ જાય છે; પરંતુ આવી અસહ્ય સ્થિતિ સહેતાં સહેતાં કોઇ વખત માણસનો ગુસ્સો, બળાપો ને દુઃખના ઉદ્ગાર બહાર આવી જાય છે, તે આ બાઈના નીચેના પત્રોથી જાણવામાં આવશે. તેના દરેક ટૂંકા વાક્યમાં કરુણકથા ભરી છે. ગામનું નામ, ડોક્ટરનું નામ, લેખકનું નામ, સંજ્ઞન નગરશેઠ અને ગરાસિયાબાઈનાં નામો, જાણીજોઇને આપ્યાં નથી. આપવાથી કદાચ લેખક-શિક્ષકને કોઇ નુકસાન કરે એમ જાણી આપ્યાં નથી.

૧

તા. ૯-૪-૨૭

નમસ્કાર સાથે વિ. કે તા ૫-૪-૨૭ ને રોજ મારી વહુની સુવાવડ થઇ. તા. ૭-૪-૨૭ ના રોજ બપોર પછી મારી સ્ત્રી બહુ બીમાર થઇ ગઇ. ઝાડા થયા ને બોલવાનું બંધ થયું, શ્વાસ વધારે ચઢ્યો, છાતી સૂજી ગઇ. પાંસોડાં બીંસાતાં હતાં. હું અત્રેના મે. ડૉ.....ને બોલાવવા ગયો, પણ તેઓશ્રીએ કહ્યું કે, “હું ઢેડવાડામાં આવવાનો નથી. ઢેડને અડીને તપાસવાનો પણ નથી.” છેવટે

ઓ હિંદુ બેઝાંઓ ! વાંચો, વિચારો અને રડો ! ૩૦૫

નગરશેઠ.....તથા ગરાસિયા દરબાર:.....ને હું ડૉ. સા. પાસે તેડી ગયો. ત્યારે રૂ. ૨) ફીના નગરશેઠ પાસે કબૂલ કરાવ્યા; તે પછી આવવાને શરત કરી કે ઢેડવાડા બહાર દદીને લાવો, તો આવું. ડૉ. સા. આવ્યા. ઢેડવાડા બહાર બે દહાડાની સુવાવડી બાંધને કાઢી. પછી ડૉ. સાહેબે મુસલમાનને થર્મોમિટર આપ્યું ને તેમણે મને આપી. મેં મારી સ્ત્રીની કાખમાં મૂક્યું. ચારપછી થર્મોમિટર મેં મુસલમાનને આપ્યું; તેમણે ડૉ. સા. ને આપ્યું. તેઓશ્રીએ અંધારે દીવે જોઈને કહ્યું કે, 'ન્યુમોનિયા ને મુંજરો થયો છે.' રાતના આઠને વખત હતો. ડૉ. સાહેબ ગયા. દવા લાવ્યા. અળસીના લેપનો ડબ્બો હું દુકાનેથી લાવ્યો. દવા કરીએ છીએ. ડૉ. સાહેબે શારીરિક તપાસ કરી નહિ, છેટી જોઈ ગયા. રૂ. ૨) ફીના આપ્યા. આવી ગંભીર બીમારી છે.....થી મારા કુટુંબની ખબર કાઢવા આવ્યા છે. ઈશ્વર સુવાણુ કરે તો થાય. આ બદલ શું કરવું તે આપ જણાવશો. લિ૦ આપનો નમ્ર સેવક...

૨ -

વિ. કે મારો દીવો હોલવાઈ ગયો છે. મારી સ્ત્રી આજે બપોરના બે વાગે સ્વર્ગવાસી થઈ છે. લી. સેવક.....

ઉપરના પત્રો ઉપર ચર્ચા કરવી કે બળાપા કાઢવા નકામા છે. બજેલગજેલ ડોક્ટર એક મુસલમાન બાંધને વચમાં રાખવાથી અંત્યજ-ને અડાડેલા કાચ અને પારાના થર્મોમિટરને શુદ્ધ થયેલું માને, બે દિવસની સુવાવડી અને માંદી બાઈ તરફ ફેરવેલાં કરતાં પણ વધારે ખરાબ રીતે વર્તે, એ નિર્દય ડોક્ટરને શું કહેવું ? ને જે સમાજ આવી નિંદ્રા વર્તણૂક સહન કરી લે, તેને શું કહેવું ? તેને માટે તો વિચારીને રડવું એજ માર્ગ દેખાય છે.

(" નવજીવન "ના એક અંકમાંથી)

૮૧-હિંદુપતનો તારણહાર

(લેખક:-શ્રી. નાનાલાલ કવિ)

(૧)

એક ગુજરાતી તરીકે એ મહારાષ્ટ્રીય વીર શિવરાજ મહારાજની ત્રિશતાપ્તિની જયંતિમાં ભાગ લેતાં આજ હું ગૌરવ માનું છું.

હિંદુપતની પુનઃ સ્થાપના કરનારા વીરને મારી વંદના છે, સારા ગુજરાતની વંદના છે. ગુજરાતના-મહાગુજરાતના પ્રતિનિધિ તરીકે આજ આ સમારંભ વચ્ચે જીભી વંદન વંદું છું, એ ભારતવીરને !

ગુજરાતીઓને કાળે તો આજ સાત્ત્વિક અભિમાનનું પર્વ છે.

આપ પૂછશે કે, આજ મહારાષ્ટ્રનો ઉત્સવ છે, એમાં ગુજરાતીઓને શું ? ગુજરાતને શું ?

ઇતિહાસ અનોખીજ વાત કહ્યારે છે.

ચિતોડના રાજપુત સજનસિંહની અગિયારમી પેઢીએ શિવરાજ મહારાજ થયા એ જો ઐતિહાસિક સત્ય હોય :

શિવરાજ મહારાજ સિસોદિયા કુલના બાપ્પા રાવળના વંશના હતા એ જો ઇતિહાસ હોય :

તો-તો

ચિતોડને ચે એ બાપ્પા રાવળ ઇડરે-ગુજરાતે દીધા ચિતોડને પથુ લેલોહી-સિસોદીયા વંશ ગુજરાતે દીધો, એ ઇતિહાસ છે.

શિવરાજ મહારાજના વડીલોનું વતન ચિતોડ હોય, તો ચિતોડના મહારાજાઓના વડીલોનું વતન ગુજરાત હતું, એમ ઇતિહાસ કહ્યારે છે.

એટલે ઇતિહાસ કહે છે કે, શિવરાજ મહારાજના પૂર્વજોનું મૂળ વતન ઇડર તે વલ્લભીપુર-ગુજરાત હતું.

કાશીપ્રયાગના ગંગાતીર્થમાં નાહો છો એ ઋષિકેશ : મહા.

રાષ્ટ્ર હરદ્વાર આગળનાં ગંગાતીર્થ એ ચિતોડઃ ત્યાં ગંગાજીએ ત્રિ-
માળ છોડી, ત્યાં ગંગાજી ધરતીના સપાટ પ્રદેશમાં જિતયાં.

શિવરાજ મહારાજની કુલગંગાના મૂળવંતનનાં તીર્થક્ષેત્ર એમ
અમારા ગુજરાત દેશમાં.

મહારાષ્ટ્રીઓ ! ગુજરાતના પ્રતિનિધિ તરીકે ગુજરાતી તરીકે
હું આજના ઉત્સવમાં સામેજ ગૌરવ લઉં છું.

(૨)

બીજું : શિવરાજ મહારાજને કાણે કાણે ઘડયા ?

આપ તો જાણોજ છો એ કાળિદાસ કહે છે,

જગતઃ પિતરૌ ઘન્દે પાર્વતીપરમેશ્વરૌ ।

જગતમાત્રના પિતરૌ-પાર્વતી ને શંકર ભગવાનસમાં, સૌ-
સૌનાં માતપિતા.

તે તેમને હોય સૌના જીવનની પ્રથમ વંદના.

શ્રુતિ ભગવતી ઉચ્ચારે છે કે, માતૃદેવો ભવ । પિતૃદેવો ભવ ।

શિવરાજ મહારાજનાયે પ્રથમ ગુરુઓ એમનાં માતપિતા,

શાહજી ને જીજ્ઞાયા.

સિંહાદ્રિની શિલાસમા શાહજી હતા. વજ્રના વીર, મહારાષ્ટ્રના
બ્રાહ્મણીવંશના ધરલાખી નરેશોના સરદાર, પણ ગારવવંતા, સ્વમા-
નવંતા, ટેકીલા રજપૂતસમા કરડા, એ સમશેરિયા હતા.

દેવગિરિના જાદવવંશની ને એમ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રના યદુકુળની જીજ્ઞા-
યાહ હતાં વેલડી.

એ માતાપિતાએ શિવરાજને સરજ્યા.

પિતાએ પુત્રરૂપે પુનર્જન્મ લીધો, માતાએ હૈયાનાં હીર પાષ
ઉછેર્યો ને ભરયૌવનમાંયે બાલવત્ શિખામણે દીધી.

પુત્રનો રાજ્યાભિષેક નીરખી, જીવનની પરમ કૃતકૃસતા પામી,
યતિકંચિત્ જીવનધર્મ અવશેષ નથી રહ્યો માની, જીવનયજ્ઞની જાણે

પૂર્ણાહુતિની આરતી ઉતારી, જગતભરમાં ડોકા ગગવી, જીજ્ઞાસુ મોક્ષમાર્ગે સંચર્યો.

એ માતાએ તો જીવનમાં જિંદગીનો મોક્ષ સાધ્યો. એ માતાએ મનના પરમ મનોરથ ધરતીખોળે પૂરા કર્યા.

(૩)

શિવરાજ મહારાજના ત્રીજા ગુરુ એમના ધર્મપિતા શ્રીસમર્થ રામદાસ સ્વામી.

જિંદગીનો પાયો ધર્મ છે, રાજ્યનો પાયો ધર્મ છે, સારા સંસારનો પાયો ધર્મ છે; એ સનાતન આર્યભાવના.

શિવરાજ મહારાજમાં એ આર્યત્વ સિંચનાર ને મહારાવનાર શ્રીસમર્થ રામદાસ સ્વામી.

ગ્રાન્ટ ડૅ કહે છે તેમ શિવરાજ મહારાજ જન્મે હતા સિંહાદ્રિના વાઘ ! સ્થૂણદૃષ્ટ ગ્રાન્ટ ડૅ જોયું નથી. તે એજ કે, એ વાઘના આર્યવીર સરખ્યા હતા શ્રીસમર્થ રામદાસ સ્વામીએ.

શિવરાજ મહારાજ હતા ગાંડીવધન્વા અર્જુનઃ એમને નિષ્કામ ધર્મ સદ્બોધ્યો શ્રીસમર્થ રામદાસ સ્વામીએ. શિવરાજ મહારાજના જીવનમાં ગીતાજીના યુગયુગજૂના જગતસંદેશ ઉતાર્યા શ્રીસમર્થ રામદાસ સ્વામીએ.

શિવરાજના રણધ્વજ ઉપર ભગવો ઝુંડો આરોપ્યો શ્રીસમર્થ રામદાસ સ્વામીએ.

ગ્રાન્ટ ડૅ નથી પૂરા જોળખ્યા રામદાસ સ્વામીને કે રામદાસ સ્વામીના નિષ્કામ સદ્બોધને. રામદાસ સ્વામીને, એમની ચીંદડીને ગ્રાન્ટ ડૅ પૂરાં પારખ્યાં-પિછાન્યાં હોત તો, લખ્યું છે તે કદાચ ન લખત કે, 'શિવરાજ એટલે સિંહાદ્રિનો વાઘ' 'શિવરાજ એટલે સિંહાદ્રિનો લૂંટારો.'

સિંહાદ્રિમાં તો સિંહ પાકતા અને શિવરાજ એટલે સિંહાદ્રિનો ગાંડીવધન્વા ને શ્રીસમર્થ રામદાસ સ્વામી એટલે એ અર્જુનના શ્રીકૃષ્ણદેવ.

શિવરાજના સંગ્રામોને યજ્ઞસ્વરૂપ કીધો, શિવરાજના રણધ્વજને ધર્મધ્વજ કીધો શ્રીસમર્થ રામદાસ સ્વામીએ.

શ્રીરામદાસ સ્વામી શિવરાજના ધર્મપિતા ને ત્રીજા ધડનાર.

(૪)

ને શિવરાજને ચોથા ધડનાર તુળજપુરનાં ત્રિભુવનેશ્વરી મહા-શક્તિ જમદંબા તુળજભવાની.

એમણે શિવરાજને સમશેર દીધી.

દંડકારણ્યમાં પ્રવેશતાં રામચંદ્રજીને અગસ્ત્ય ઋષિએ બ્રહ્માક્ષ દીધું હતું.

શિવરાજ મહારાજને એમ તુળજભવાનીએ દીધી સમશેર. શિવરાજ મહારાજની સ્વરાજ્યસિદ્ધિની એ મહાશક્તિ, હિંદુપતની પુનઃ-સ્થાપનાની એ મહાદેવી, શ્રીશિવરાજ મહારાજની સમશેર ભવાની. એ ચાર શિવરાજ મહારાજનાં સર્જનહારાંઓ.

(૫)

શિવરાજ મહારાજના જીવનમાંથી મારી આંખ આગળ તો આજ પ્રસંગ તરવરી રહે છે.

કોઈની આંખે તોરણા લીધો એ પ્રસંગ તરવરતો હશે; કોઈની આંખે સિંહગઢ જીત્યો એ તરવરતો હશે; ગઢ આલા, પણ સિંહ ગેલા; કોઈની આંખે આગ્રાનો દરવાર, તો કોઈની આંખે રાયગઢનો રાજ્યાભિષેક તરવરતો હશે.

મારી જે આંખો સમક્ષ જે પ્રસંગો આજ તરવરે છે.

એક તો રામદાસ સ્વામીને રાજ્યસમર્પણ.

ઘતિહાસને ચોપડે કંઈ કંઈ દાન નોંધાયાં છે, પણ આ સમર્પણની જોડ જડવી ફુલ્લ છે.

એ તો હતાં જીવનસિદ્ધિનાં પરમ સમર્પણ! જિંદગીભરનાં સાધનસિદ્ધિનાં એ હતાં મહાદાન!

એ અવસરે તો શિવરાજ મહારાજ જીવનનાં પરાક્રમ, જીવનના મહાશ્રમ, જીવનના સકલ રણસંગ્રામ, જીવનની સર્વેયે મહાશક્તિ-ઓ, જીવનસર્વસ્વ ગુરુદેવને સમર્પતા હતા.

ઓ આર્યજનતા ! શિવરાજ મહારાજ શ્રીસમર્થ સ્વામીને શું સમર્પતા હતા સકલ જીવનધન, પરમ આત્મભંડાર ગુરુચરણારવિદે ત્યારે તે દસવતા હતા.

એ જીવનસર્વસ્વનાં મહાદાન આંખે આજ તરવરે છે.

(૬)

ને બીજો પ્રસંગ: એ આળંદીની પર્ણકુટિ, એ તુકારામની સુદામાજીના જેવી જૂંપડી. સુદામાજીને ત્યાં જાણે કૃષ્ણદેવ પધાર્યા હોય ને !

પૂનાને શણગારવાની ભાવના શિવરાજને જન્મી. ‘ પૂનાને સંસ્કૃતિનું તીર્થ કરું; પૂના મારું થાય, મહાશક્તિઓનું ધામ; મહારાષ્ટ્રની રાજધાની બને; મહારાષ્ટ્રની પરમ આત્મભંડારની અલકા-પુરી! ’ શિવરાજ મહારાજને એ સંસ્કારભાવના જન્મી.

અષ્ટપ્રધાનમંડળીને પાઠવી આળંદી. એ કવિવરને, એ ભક્ત-રાજને જન્મ વિનવે મારા પુણ્યપત્રનમાં આવીને વસવા.

અષ્ટપ્રધાનમંડળી આળંદી સંચરી. પ્રણિપાતો કરી રાજસંદેશ ભાખ્યો કે, “ મહારાજ વિનવે છે, પુણ્યપત્રન પધારો. ”

એ સુદામાએ કહ્યું કે, ‘ દારિકાના વૈભવધામમાં-દારિકાની રાજ-મંત્રણાઓમાં અમારાં કામ નહિ. મહારાજને આ એક અભંગ આપજો ને કહેજો કે જીવનાં જતન કરે છે એવાં ધર્મનાં જતન કરે. ”

એથી શું મહારાજને માફું લાગ્યું કે, એ સુદામાએ કૃષ્ણદેવનાં રાજઆમંત્રણનાં અપમાન કીધાં ?

નહિજ. શિવરાજ મહારાજ દેવમાદીના ઘડેલા મહાપુરુષ હતા.

કવિજનના સુદામામંદિરિયે પોતે સંઘ્યા: “ ભક્તરાજ ! પધારે મારે પુણ્યપત્રને. કવિવર ! આવો ને શોભાવો મારી રાજસમૃદ્ધિને.”

ભક્તરાજે મહારાજનેયે નકાર્યા, કવિવરે રાજવૈભવનીયે ના પાડી. “ રાજ ! માણ તારા રાજવૈભવને ને ખેલ તારાં સંસારકુરુ-ક્ષેત્ર. જળવજ્રે જીવથીયે અદકરે એક તારા સ્વધર્મને.”

આજેયે શિવાજી મહારાજને પગલે પગલે પુણ્યપત્રનથી આળંદી પાલખી પરવરે છે એ ભક્તજનની વંદનાએ, એ કવિવરના અભિનંદનાથે.

ને શ્રોતાજનો હો ! ત્રણ ત્રણ સદીઓથી—આજ ત્રીજી સદી પૂરી થાય છે, ચોથી સદીનું પ્રભાત જોગે છે—ભારતવર્ષ કોને પૂજે છે ? એ દેહધારી શિવરાજની વ્યક્તિને ? કે સંઘ્રામજયિની એ શિવ-રાજની સમશેરને ?

ના, ના. એ દેહધારીને એ ભારતજનતા પૂજતી નથી આજ; એ સંઘ્રામ સોહાવતી વિજયવરશાલિની સમશેરનેયે આરાધતી નથી આજ.

ભારતજનતા એ વીર હૈયામાંની ભાવનાને વંદન વંદે છે.

(૭)

સજ્જનો ! શિવરાજને ઓળખો છો ? શિવરાજ એટલે કોણ ?

શિવરાજ મહારાજ એટલે ‘ ધી ગ્રેટેસ્ટ હિંદુ સિન્સ પૃથ્વીરાજ યૌહાન ! ’ છેલ્લી સાત સાત સદીઓમાંનો હિંદુપતનો રાજમુગટ, હિંદુત્વનું રાજતિલક !

૧૧૯૩માં પૃથ્વીરાજ યૌહાણ પડ્યો; દિલ્હી પડી; સાથે હિંદુ-પત પડી. હિંદુ પાદશાહત આથમી.

શિવરાજ મહારાજને હિંદુ પાદશાહતની પુનઃ સ્થાપનાનું સ્વપ્નું સાંપડ્યું; “ દિલ્હી જીતું; ભારતના એ સનાતન સિંહાસને હિંદુપતની પુનઃ સ્થાપના કરું.”

હૈયાની ઝાળ સમી એ મહાભાવના શિવરાજ મહારાજ ન સાધી શક્યા. એમના પૌત્રના મંત્રીકુલદીપકે, એક ક્ષણભરના લીંબુહિછાળ

રાજપદની પેઠે, ધરીક દિલ્હી જતી; ધરીક એ પાંડવજૂના કિસ્સા-
ઓને કાંગરે ભગવો ઝુંડો ફરકાવ્યો, ધરીક ભારતવર્ષને સનાતન
સિંહાસને હિંદુપતની પુનઃ સ્થાપના કીધી; ધરીક શિવરાજ મહારાજનું
સ્વપ્નું સાચું પાડ્યું.

વિધિના આંક અવળા હશે. એ બધું સ્વપ્નવત્ ક્ષણજીવી નીવડ્યું.

ભારતનું હિંદુત્વ એના હૈયામાંના અણુનાર્થો હતાશને આજ
પૂજે છે. શિવરાજ મહારાજની મનોભાવનાને પૂજે છે.

એના રોમેરોમ ઉચ્ચરતા હિંદુપતની પુનઃ સ્થાપના; એના છિદ્ર-
છિદ્રમાંથી નિર્ઝરતો હિંદુપતની પુનઃ સ્થાપનાનો મહામંત્ર.

ભારતનું હિંદુત્વ આજ પૂજે છે છેલ્લી સાતસાત સદીઓના
એ હિંદુકુલતિલકને.

મેવાડનો રાણો પ્રતાપ. પંજબકેસરી રાજ રણજિતસિંહ. વેદ-
ટંકારકારી બ્રહ્મચર્ય બિરદયશસ્વી મહર્ષિ સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી; એ
ત્રણ એવીજ મહાભાવનાના વારસો, એવીજ મહાપ્રેરણાના ગ્રેરિતો !

પણ શિવરાજ મહારાજ તો હિંદુપતની એ મહાત્રિપુટીનાયે
મુગટમણિ !

રાણા પ્રતાપની 'નેગેટિવ' ભાવના હતી, 'ન નમું.' રાણા
પ્રતાપની પ્રતિજ્ઞા હતી 'મેવાડ મુગલોને નહિ જાય.' મહારાણા
પ્રતાપને પોઝિટિવ કંસ્ટ્રક્ટિવ મહાભાવના ન હતી કે, "દિલ્હીને
જીતું, દિલ્હીને તખ્તે હિંદુપતને સ્થાપું, ભારતવર્ષમાં હિંદુપતની
પુનઃ સ્થાપના કરું."

પંજબકેસરી રણજિત, શીખોનો સિંહ, ગુરુઓનો વીર, એ તો
પંજબકેસરીજ રહ્યો, ભારતકેસરી ન થયો. એને એ ભાવ નહોતા
જગ્યા કે પંજબકેસરી ખીલી ભારતકેસરી થાઉં.

ને સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી ? સ્વામીજીને સ્વપ્નમાં પચ્ચાં હતાં
આર્ય-સંસ્કૃતિને પુનર્જન્મે અવતારવાનાં. ભારતનું સનાતનત્વ, ભાર-

તની સર્વશ્રેષ્ઠ સંસ્કારિતા, ભારતની વેદપ્રાચીન સંસ્કૃતિ, ભારતનું કાળજૂનું આર્યત્વ આંગણે આંગણે રાજવાનાં એ સંન્યાસીને પશ્ચાં તાં સ્વપ્નાં.

જગતમાં આર્યત્વ અમર છે; ને સાચ્યાં પડશે અધ્યાત્મખંડે સ્વામીનાં એ સ્વપ્નાં, ક્યારેક ને પૃથ્વીભરમાં !

પણ આજ તો સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી એટલે શિવરાજવિહોણા શ્રીરામદાસ સ્વામી. ૧૯ મી સદીમાં મહર્ષિ દયાનંદજીને શિવરાજ મહારાજ ન સાંપડ્યા. પોતે શ્રીસમર્થના સમોવડિયા ખરાઃ એમને ન લાધ્યા શિવરાજ મહારાજ !

ઇતિહાસની સારવણી સારવતાંયે એમ શિવરાજ મહારાજ એટલે છેલ્લી સાત સાત સદીઓના હિંદુત્વના મંદિરના ધર્મધ્વજ !

જનતા આજ એમના હિંદુત્વને પૂજે છે, એમની એ મહાભાવનાને પૂજે છે.

શિવરાજ મહારાજનો સારોયે જીવનસમારંભ હતો હિંદુત્વનો મહાયજ્ઞ, ને એ મહાયજ્ઞની વેદીના હુતાશની કાળીકરાળી જિહ્વાઓ ઉચ્ચારતી ને રટતી ને ફડફડતી હતી એકજ મહામંત્રઃ હિંદુપતની પુનઃ સ્થાપના ! હિંદુપતની પુનઃ સ્થાપના !

આજ એ યજ્ઞભસ્મને ભારતનું હિંદુત્વ લલાટે આંકે છે, ભાગ્યદેશે ચડાવે છે, આત્મવંદના વંદે છે.

એ હૈયાના હુતાશને અભિવંદવા આ સમારંભે આજ એકઠો મળ્યો છે.

આપ સૌની સંગાથે મારીયે શિરસા વંદના છે, આનંદ ઢાળીને અભિવંદના છે એ ભારતવીરના હૈયાના હુતાશને, એ ધર્મધ્વજની મહાભાવનાને, સત્તરમા સૈકાના એ હિંદુપતના ગાંડીવધન્વાને !

(' સૌરાષ્ટ્ર 'ના એક અંકમાંથી)

૮૨-હિંદુવટનો રક્ષણહાર

(લેખક:-શ્રી. સાધુ વાસવાણી)

દક્ષિણના કુંભરાઓમાં જાણે આજે એકલા અટ્ટલા બટકતા દેખાતા એ પુરુષવરનું-શિવાજી મહારાજનું-પ્રાતઃસ્મરણીય નામ સ્મરણે ચડતાં, ઇંગ્લેંડના એ કોમ્બેલ અને ઇટાલીના એ ગેરિબાદી, અમેરિકાના એ અલ્બાનિય લિંકન અને હંગેરીના એ ડીકની મૂર્તિ-ઓ આંખ સામે ખડી થાય છે. ત્રણસો વર્ષ પહેલાં, મહારાષ્ટ્રમાં સ્વાધીનતાનો ભગવો ઝંડો ફરકતો કરનાર એ રાષ્ટ્ર-વીર નરસિંહની રામાયકારી જીવનલીલા અંતર-ચક્ષુથી નીરખતાં, ઘડીભર એમજ મનમાં વસી જાય છે કે, આજે તેના જીવન-સાથી ઘોડા ઉપર પલાણેલો એ પુરુષ, પૂનાના રાજમાર્ગ ઉપર એકાકી ભોમો ભોમો, ફિરંગીઓનું પ્રખલ સામ્રાજ્ય અને હિંદીઓની એટલીજ નિરાધાર નિર્બળતાને લાલ આંખે જોતો જોતો, તેના મરાઠા સરદારોને પડકારી રહ્યો છે કે, “અય મદો, ફરી એક વાર સંઘર્ષજ નભાવો અને સમરાંગણની વાટ લો!” આટલું પ્રેરણાદાયી, આટલું પ્રતાપી જીવન હિંદના ઇતિહાસમાં ખીજ કયા નરનું છે ?

એ વિશ્વતિ એક મહારાષ્ટ્રનીજ દોલત નથી; પણ તે સમસ્ત હિંદુસ્તાનની અને સકલ માનવ-જાતની સમૃદ્ધિ છે. એ નરશાહીલ એક મરાઠા કોમનીજ નહિ, એક હિંદુજાતિનીજ નહિ, પણ હિન્દુ-યાના પડ ઉપર ન્યાં ન્યાં સ્વાધીનતાના પૂજારી અને ધરવીરતાના ભક્તો વાસ કરતા હોય, ન્યાં ન્યાં સ્વાર્થત્યાગનો મહિમા મનાતો હોય-ત્યાં ત્યાંની તમામ પ્રજાઓની એ મિલકત છે.

x x x x

અને છતાં, કોમ્બેલ અને ગેરિબાદીની ગુણ્ય-ગાથાઓ અજળ ભક્તિભાવપૂર્વક ગાનારા એના એ અંગ્રેજ ઇતિહાસકોએ આ પુરુષને

કેવો કદૂપો ચીતર્યો છે? એક અંગ્રેજો, એ અનન્ય દેશભક્તને અને સમરવીરને લૂંટારાઓનો સરદાર આલેખ્યો છે, ત્યારે ખીજાએ તેને રખડુ મવાલી માન્યો છે અને ત્રીજાએ 'ડુંગરનો ઊંદર' કહ્યો છે અને એ આપણાં બાળકો, આપણી શાળાઓમાં, આપણા દેશના ઇતિહાસ તરીકે લખે છે!

શિવાજીનો અવતાર થયો, ત્યારે બારતવર્ષની અતિકરુણ દુર્દશા હતી. ઇસ્લામની ઉગ્ગવળ પ્રણાલીઓ ભૂંસાવા માંડી હતી. મોગલોના અંતિમ દિવસોમાં, પ્રભુ અરાજકતાના અને અસ્તવ્યસ્તતાના ત્રાસ નીચે, જીલમજહાંગીરી અને કરવેરાની અતિશયતાના બારણુ નીચે પિલાતી હતી. મુસ્લિમ ખલીફાઓની સાદગી અને પવિત્ર જીવનની પરંપરા તૂટી હતી અને ઇસ્લામનાં અનિયંત્રિત બળો હિંદુ શિષ્ટપંથના સર્વોત્તમ નમૂનાઓને પયગંબરને નામે જમીન સ્ત કરવામાં મગ્યાં હતાં. એ વખતે શિવાજી અને તેનું મરણિયું મરાઠી કટકે દક્ષિણની ક્ષિતિજ ઉપર દેખાયું. એ વખતે શિવાજીએ તેના અનુપમ બાહુબળથી, હિંદુત્વની અને હિંદદેશની રક્ષા કરી અને 'રક્ષણહાર'નો ગૌરવપ્રદ ખિતાબ તેના નામ સાથે જોડાયો.

હિંદુઓ તેને હિંદવટના રક્ષણહાર તરીકે પિછાની ગૌરવ લે છે અને એ પણ સાચુંજ છે. તેણે મુસ્લિમ આક્રમણકારીઓ સામે તેના સૈનિકોની કિલ્લેબંદી રચી, મહારાષ્ટ્રની રક્ષા કરી એ નિર્વિવાદ છે; પણ શિવાજી મહારાજની પૂજા તો એક હિંદુ તરીકે કરતાં એક હિંદી તરીકે થવી ઘટે છે. આજે જો જૂનાં મરાઠી દક્ષતરોમાંથી એ શિવાજીએ તેના સિપાઇઓને સંબોધેલાં ફરમાન નીકળે છે કે, 'મુસ્લિમોના હિંદુમંદિરના હલ્લા વખતે સામે થજો, પણ કદી મુસ્લિમ ફકીર કે મુસ્લિમ મસ્જિદ ઉપર હાથ ઉગામશો નહિ.' શિવાજીની રંગેરંગમાં હિંદુ સંસ્કૃતિના અમૃત વહેતાં હતાં; એટલેજ તેની દષ્ટિ રાષ્ટ્રવિધાતાની હતી.

અને આ મહાત્માવાના હૃદયમાં કેવા કેવા ઉદાત્ત ગુણોનું

સંમિલન થયું હતું? કદાચ એજ શક્તિ તેના બધા વિજયોની અને તેની જ્વલંત જીવનશીલાની વિધાત્રી છે. એ ઉદાત્ત ગુણોનાં અનેક દૃષ્ટાંતો મશહૂર છે; પણ એ માહેના બે શિરોમણિ પ્રસંગો નોંધવા જેવા છે.

x

x

x

x

શિવાજીએ કલ્યાણનો કિલ્લો સર કર્યો. કલ્યાણનાં મુસ્લિમ કુટુંબો શિવાજીના સૈન્યની સત્તા નીચે આવ્યાં. એક સૈન્ય-નાયકે શિવાજી મહારાજને ખુશ કરવા, તેની અલ્પમતિ મુજબ, કલ્યાણના પરાસ્ત થયેલા સરદારની પુત્રીને પકડી, શિવાજીને ભેટ ધરી. એ મુસ્લિમબાળા અત્યંત રૂપવતી હતી. શિવાજીએ તેના પ્રત્યે એક પવિત્ર નજર નાખી, તેને બહેનના વહાલભર્યા સંમોધને બોલાવી, પોતાની માતા પાસે દીકરી તરીકેનું લાલન-પાલન પામવા મોકલી દીધી. પછી બીજે દિવસે પોતાના સિપાઇઓનો અને સરદારોનો દર-બાર ભર્યો. તે બાળાને દરબારમાં બોલાવી. આખી સભા સ્તબ્ધ બની ગઈ. બાળાને ઢળેલે નેત્રે સભામાં પ્રવેશ કરતી જોઈ, શિવાજી તેના માનમાં જામાં થયા અને સૌથી ઉંચેરું આસન એ યુવતીને આપ્યું.

“આ મુસ્લિમ બાળા મારી ધર્મ-ભગિની છે. મારી માતાએ મારું પારણું ઝુલાવતાં હાલરડાં ગાયેલાં કે રાવણ મહાન હતો, પણ તેણે સીતા પ્રત્યે કુદૃષ્ટિ કરી અને તેનો નાશ થયો. માતાનું એ વચન મારે માટે શાસ્ત્રાચ્છા છે.” શિવાજીએ એની ધર્મ-બહેનને પહેરામણી કરી અને પછી તેના પિતા પાસે સહીસલામત પહોંચાડી. શિવાજીને ખુશ કરવા આ અપકૃત્ય આચરનાર પેલો સૈન્ય-નાયક આખી સભાના ક્રિટિકારનો માર્યો જાણે ત્યાં ને ત્યાં જમીનમાંજ સમાઈ ગયો!

x

x

x

x

જેવું શિવાજીનું ચારિત્ર્ય વિશુદ્ધ હતું, તેવીજ ઉચ્ચતમ ધર્મમ-યતા અને નિઃસ્પૃહતા તેના જીવનમાં છલોછલ બરી હતી.

મહારાષ્ટ્રના નવજન્મમાં અપ્રકટ છતાંયે અત્યંત જળ્મર હિસો આપનાર, ભગવા ઝુંડાના સંસ્થાપક સ્વામી રામદાસ શિવાજીના ગુરુ હતા. શિવાજીએ તેની જીવનદીક્ષા આ ગુરુને ચરણે લીધેલી. એ જીવનદીક્ષાને પ્રતાપે શિવાજીના ભાગમાં મહાન મરાઠા સામ્રાજ્યનું વિધાન કરવાનું સાંપડ્યું. મોગલસમ્રાટ જેને નામે કાંપી બેઠે, એવા એક બલિષ્ઠ હિંદુસમ્રાટ તરીકે સારા દેશમાં તેની ગણના થવા માંડી હતી. શિવાજીના જીવન ઉપર કીર્તિનો કળશ ચડી ચૂક્યો હતો. ગૌશ્વાલ-જીપ્રતિપાલ શિવાજી મહારાજના નામની છડી મહારાષ્ટ્રમાં ટેકણે ટેકણે પોકારાતી હતી.

એ સમયમાં એક દિવસ શિવાજી, સમ્રાટને શોભે એવા રસાલા સાથે સતારા ગયા. ત્યાં તેના ગુરુજી વસે છે એવા તેને સમાચાર મળ્યા અને અચાનક તેના ગુરુદેવને પાસેના આંગણમાં ભિક્ષાપાત્ર લઇને ‘મૈયા ભિક્ષા દે’ નો અવાજ દેતા જોયા. શિવાજી ગદ્ગદિત થઇ ગયા. તેની આંખો સજળ બની. શિવાજી દોડ્યા. રામદાસજીના ચરણમાં ઢોલી પડ્યા.

“ પ્રભુ મારું આંગણું પાવન કરો ” અતિશય નમ્રભાવથી શિવાજીએ પ્રાર્થના કરી. ગુરુ રામદાસ શિવાજીની સાથે ચાલ્યા. શિવાજીએ ગુરુદેવનું પોતાના આંગણમાં સ્વાગત કરતાં એક કાગળ તેમના ભિક્ષાપાત્રમાં મૂક્યો.

“ આ શું છે ? હું ભૂખ્યો છું. મારે તો ભિક્ષા જોઇએ છે, અને તું તો કાગળનો ટુકડો આપે છે ! ” ગુરુદેવ બોલ્યા.

ગુરુજીએ કાગળ ઉઘાડ્યો, બિંધો-અવજો ફેરવ્યો. તેમાં શિવાજીએ લખ્યું હતું કે, “ હું આપનો નમ્ર સેવક છું. આ સામ્રાજ્ય આપને અર્પણ છે. ”

રામદાસજી ખડખડાટ હસ્યા: “ તારે હવે તું શું કરીશ ? ”

“ આપની સેવા. ”

“ તારાથી આ ભગવા અને ભિક્ષાપાત્ર ધારણ થઇ શકશે ? ”

“આપની કૃપાથી થશે.” શિવાજીએ નમ્રભાવે નમસ્કાર કર્યા.

શિવાજીએ ભગવી કંથા પહેરી અને હાથમાં સંન્યાસીનું કમંડલુ ઢિપાડ્યું. મરાઠાસામ્રાજ્યનો સ્થાપક ઘેર ઘેર ભિક્ષા માગવા તૈયાર થયો ! રામદાસ અત્યંત પ્રસન્ન થઇને શિવાજીને જોઇ રહ્યા.

“ખેટા ! તને આ ન શોભે. તું તો ક્ષત્રિય છે. તારો ધર્મ રાજ્ય કરવાનો છે. લે, આ રાજમુકુટ પહેરી લે.”

“જી, મેં રાજ્ય આપને અર્પણ કર્યું છે. હવે હું આપનો સેવક છું.”

“ઠીક, લે તો હું તને આજ્ઞા કરું છું કે રાજ્ય તરીકે નહિ, પણ ધર્મના સેવક તરીકે આ રાજ્યનો વહીવટ કરજો.” શિવાજીએ ફરીવાર મસ્તક નમાવ્યું !

અને ધર્મના સેવક તરીકે-ભગવા ઝુંડાના રક્ષક તરીકે-શિવાજીએ કેવો ઉજ્જવળ કારભાર ચલાવ્યો તેનો સાક્ષી ઇતિહાસ છે !

(“સૌરાષ્ટ્ર”ના એક અંકમાંથી)

૮૩-હિંદુવટને હાકલ !

“હિંદુ સંગઠન એટલે હિંદુ નામ ધરાવતા આ આર્યભૂમિના એક એક પુત્રને હિંદુત્વના ભગવા ઝુંડા નીચે ખડો કરવો તે. હિંદુ સંગઠન એટલે ગમે તે પંથ કે ફિરકાનું તિલક કરતા પણ દિલમાં હિંદુત્વનું ઉજ્જવળ અભિમાન સંધરતા બાવીસ કરોડ આર્યોને હિંદુત્વની દુહાઇ સ્વીકારતા કરવા તે. આવી આત્મસંરક્ષક પ્રવૃત્તિને જો કોઇ આક્રમણ કહેતું હોય તો હું કહું છું કે, અમે આક્રમણકારી છીએ.

“કેટલાક શુભચક્રો કહે છે કે, સંગઠનની હિલચાલ દિવસે દિવસે અસહિષ્ણુ બનતી જાય છે. એ બિરાદરોને મારો પ્રશ્ન છે કે, તમે સહિષ્ણુતા કેને કહો છો ? જો સહિષ્ણુતા એટલે નીચી મૂંડીએ

હલ્લો સહી ભેવો એમ હોય, જે સહિષ્ણતા એટલે તમારું જીવન હણી નાખવાને પ્રવૃત્ત થયેલાં બજો સામે પણ તમારે ચૂપ રહેવું એમ અર્થ થતો હોય, તો હું કહું છું કે, હિંદુ હવે એ સહિષ્ણતામાં નથી માનતો. એ સહિષ્ણતા નથી. એ આત્મસંહાર છે. કોઈ કોમ આત્મસંહારમાં નજ માની શકે.

“ હિંદુઓને એટલુંજ કહેવા માગું છું કે, તમને આ પૃથ્વી ઉપરથી સાફ કરી નાખવા જળ્બર પ્રવૃત્તિ ચાલી રહી છે. એ આક્રમણકારી પ્રવૃત્તિની હાજરીમાં તમે નિષ્ક્રિય રહેશો એ નહિ ચાલે. હિંદુનાં આજની લાચાર દશા એ તેની નિષ્ક્રિયતાનુંજ પરિણામ છે. કોઈ ન માનજો કે, હિંદુધર્મ અપમાનો બરદાસ્ત કરી ભેવા સૂચવે છે. હિંદુઓ ! વસ્તુસ્થિતિને ઓળખો અને તેનો મર્દાનગીપૂર્વક સામનો કરો.

“ દુનિયાની કોઈ પણ પ્રજા જેને માટે મગરૂર બની શકે એવા તમારા વિશિષ્ટ ધર્મ અને સંસ્કૃતિ ઉપર આજે આક્રમણ ચઢી રહી છે. કાં તો તમે તમારા મનુષ્યત્વની ઘોષણા કરો અને આક્રમણને ટાળી નાખો અને કાં તો તમારી ગરવી સંસ્કૃતિને અને તમારા પ્યારા ધર્મને બીરુતાપૂર્વક નાશ પામવા દો. હિંદુઓની જે આજની મનોદશા નહિ બદલાય, તો હિંદુકોમ અને હિંદુધર્મ તથા હિંદુસંસ્કૃતિનો આ પૃથ્વી ઉપરથી લોપ થશે..... ! હું દુનિયાના દેશદેશમાં બેટકચો છું અને મેં તમામ પ્રજાઓના ઇતિહાસ અને સંસ્કૃતિનું અવલોકન કર્યું છે. એ બધા પછી, હું પ્રમાણિકપણે માનું છું કે, હિંદુસંસ્કૃતિ અને હિંદુ જીવનની ક્યાંય જોડી મળે તેમ નથી. અને શ્રદ્ધા છે કે, એક દિવસ આખું જગત આ હિંદુસંસ્કૃતિની ઉપાસના માંડશે; પણ એ શુભ દિવસ જો ત્યાંસુધી, હિંદુઓ ! તમે તમારી સંસ્કૃતિને જીવતી રાખી શકશો ? ”

(“ સૌરાષ્ટ્ર ” ના એક અંકમાંથી લાલા લજ્જપતરાયના બાષણમાંથી)

૮૪-બડોં કી યારી

(ભેખક:-સંસાર-જ્વાલા-દગ્ધ-દાસ)

વહ મૂખ હે—

(૧) જો યહ નહીં જાનતા, કિ બડોં કી યારી બાલુ કી બીત હે અથવા “બડોં સે આસ રખે; પર પાસ ન જાયે.”

(૨) જો યહ નહીં જાનતા, કિ મનુષ્ય સૂર્ય કી ગરમી તો સહ લેતા હે; પરંતુ બાલુ કી ગરમી સે ઉનકી જાન હી ચલી જાતી હે.

(૩) જિસને આજતક નહીં સુના, કિ લંકા કે રાક્ષસોં કે રામ કે બાણોં સે ઉતની ચોટ નહીં પહુંચી, જિતની વ્યથા ઉન કે પ્રાણોં કે બંદરોં કી દાંતા-કિલ-કિલ સે હુમ થી.

(૪) જો યહ સમજતા હે, કિ બડે આદમી પ્યાર દિખલા રહે હે, વહ ઉનકી ઉદારતા યા ગુણગ્રાહકતા હે.

(૫) જો યહ નહીં જાનતા, કિ બડે લોગ છોટોં કે મહજ બચાલ કે ઝોંક મેં આકર યા અપને મતલબ કે લિયે હી અપનાતે હે.

(૬) જો યહ સોચતા હે, કિ બડે આદમિયોં કી ખુશામદ મેં ફાયદા હે.

(૭) જો બડે આદમિયોં કી છત્રછાયા મેં બડા હોકર સંસાર-જ્વાલા સે જલે હુએ કૃતી પુરુષોં કે અપમાન કરતા હે.

(૮) જો બડે આદમિયોં કે કૃપાપાત્ર બનકર અપની બરા-બરી યા અપને સે હીન અવસ્થાવાલે અભાગે મનુષ્યોં કી હંસી ઉડાતા હે.

(૯) જો યહ નહીં જાનતા, કિ બડે ઔર છોટે કે મિલન તબી મંગલકારી હોતા હે, જબ દોનોં અપની-અપની અવસ્થા સમજ ખૂઝકર મિત્રતા કરતે હે.

સમય

મૂઢ મનુષ્ય:—

(૧) યહી સોચતા હૈ, કિ ઉસ કે યે સુખ યા દુઃખ કે દિન સદા એસે હી બને રહેંગે.

(૨) યહ નહીં સોચતા, કિ ખૂરે દિન આને પર સોના બી છુઓ તો મિટી હો જતા હૈ ઓર અચ્છે દિન આને પર મિટી બી છૂને સે સોના બન જતી હૈ.

(૩) યહ નહીં સોચતા, કિ સમય કેવલ એક હી બાર આતા હૈ. ઉસ મોકે સે જો લાભ નહીં ઉઠાતા, ઉસે જન્મ-ભર પછતાના પડતા હૈ.

(૪) યહ નહીં જાનતા, કિ એક દિન કી ભૂલ જન્મ-ભર જી જલાયા કરતી હૈ.

(૫) ઇસ બાત કે ભૂલ જાતા હૈ, કિ એક રાત કા પાપ તીનપુસ્ત (પેઢી) તક પીછા નહીં છોડતા.

(૬) યહ નહીં જાનતા, કિ ખૂરે દિન આને પર બડી સાવધાની ઓર હોશિયારી સે રહના પડતા હૈ.

(૭) યહ ભૂલ જાતા હૈ, કિ ખૂરે દિન આને પર કિસી કે બાબા કહ કર પુકારને પર બી વહ ઇસે અપના અપમાન સમજતા હૈ.

(૮) યહ નહીં જાનતા, કિ ખૂરે દિનો મેં કોઇ કિસી કા અપના નહીં હોતા.

(૯) યહ નહીં જાનતા, કિ સમય કા ફલ મીઠા હોતા હૈ—સમય પર કા ક્રિયા હુઆ કામ હી અચ્છા હોતા હૈ.

પરોપકાર

મૂઢ મનુષ્ય:—

(૧) પ્રત્યુપકાર કી આશા સે અથવા કિસી કે કૃતગતા-પાશ મેં બાંધ લેને કી ગરજ સે પરોપકાર કરતા હૈ.

(૨) સોચતા હૈ, કિ ઉસને, નિસકી બલાઇ કી હૈ, ઉસકો ઓર ઉસકે ઓદહ પુરુષોં કો ખરીદ લિયા હૈ.

(૩) યહ સોચકર ઉપકાર નહીં કરતા, કિ ઇસ પ્રકાર કી તો ફિર ચર્ચા હી નહીં હોગી. બલ્કિ ઉસને ઓર કુછ બલાઇ કચોં નહીં કી, ઇસ કે લિયે ઉસકી નિંદા હોગી.

(૪) યહ સોચતા હૈ, કિ ઉપકાર કર કે વહ કિસી કો સંતુષ્ટ કર સકેગા.

(૫) યહ નહીં જાનતા, કિ કિસ કી બલાઇ કરના, સો અપના કર્તવ્યપાલન કરના હૈ, અપની સ્વાભાવિક શુદ્ધ વૃત્તિ કા અનુશીલન ઓર અપની ઉન્નતિ કા સોપાન હૈ.

(૬) યહ નહીં સોચતા, કિ ઉસને કિસ કી બલાઇ કી હૈ. ઉસ કે દિન અચ્છે હોને પર વહ ઉસકે સામને આને કો બી સ્વાદાર નહીં હોગા; કચોં કિ ઐસા કરને સે ઉસે અપની પિછલી દુરવસ્થા યાદ આ જાયેગી યા દૂસરે લોગ જાન જાયેંગે.

(૭) યહ જૂલ જાતા હૈ, કિ નિસપર ઉપકાર કિયા જાતા હૈ, વહ બી મનુષ્ય હી હૈ. ઉસકે બી સાધ હૈ, અભિલાષા હૈ, આશા હૈ, દુરાશા હૈ, હિંસા હૈ, દ્રેષ હૈ, તુમિ હૈ, વિરકિત હૈ.

(૮) યહ સોચતા હૈ, કિ નિસપર ઉપકાર કિયા જાતા હૈ, વહ સબી વિષયોં મેં હીન હૈ.

(૯) યહ નહીં સોચતા, કિ દેશ, કાલ ઓર પાત્ર કા વિચાર કર કે દાન કિયા જાતા હૈ.

(૧૦) યહ જૂલ જાતા હૈ, કિ અકસર ઉપકાર પાનેવાલે (કુપાત્ર આદિ) કે પુત્ર યા આત્મીય ઉપકાર કરનેવાલે કે પુત્ર યા આત્મીય કે શત્રુ હોતે હોં.

(૧૧) યહ નહીં સમજતા, કિ ઉસ કે બાપ, બાઇ યા આત્મીય જો ઉપકાર કરતે હૈ, ઉસકે લિયે વહ કૃતજ્ઞતા પાને કા અધિકારી નહીં હૈ.

સ્વામી ઔર સેવક

(૧) સ્વામી ઔર સેવક કા સંબંધ મધુર નહીં હો સકતા, યદિ દોનોં કેા હી અપને વ્યક્તિત્વ કા અભિમાન હો.

(૨) સ્વામી ઔર સેવક દોનોં હી એક-દુસરે કેા મૂર્ખા યા વહમી સમજતે હે.

(૩) યહ સમજના નિરી મૂર્ખતા હે, કિ સ્વામી સદા, સખ સમય, સેવક સે શ્રેષ્ઠ જીવ હે.

(૪) યદિ અપની કુછ તરછી હોને કી આશા રહતી હે, તબી નૌકર માલિક કી ઉત્તિ કે લિયે ભગવાન સે પ્રાર્થના કરતા હે.

(૫) નૌકર સોચતા હે, કિ માલિક કે ઘર ચોરી ન કરું, તો કયા દુસરે કે ઘર ચોરી કર કે ચોર કહલાઈ ?

(૬) માલિક સોચતા હે, કિ અપને નૌકર પર ગુસ્સા ન દિખાઈ, તો કિસી ઔરપર દિખાકર કયા માર ખાઈ ?

(૭) બહુત સે બડે આદમી અપને માલિક કા ધન ચુપચાપ ચુરા કર હી પૈસેવાલે બને હેં.

(“ હિંદુધર્મ ” ના એક અંકમાંથી)

૮૫-હિંદુજાતિ ! રો આંસુ ચોધાર, કેવો તારો સઠગતો સંસાર ! !

(સજગતા સંસારની આ કારમી કયા ગુજરાતના એક ચહેર-માંથી એક બહેન લખી મોકલે છે. પાપી વૃત્તિનો જેઠ નામનો એક નરરાક્ષસ પોતાના પાપકૃત્યમાં કેટલે સુધી પરવરે છે અને માડી-બાયાના પ્રાણ્યૂંટવી લેવા કયાં સુધી હામ બીડે છે, તે કયા રોમાંચક છે. અહિંસક અને ધર્મપ્રાણ્ય હિંદુજાતિ ! ચેત અને તારા જીવનને વિશુદ્ધ અને ઉજ્જત બનાવવા ધરના કચરાને સજગાવી મૂક !-તંત્રી)

(૧)

આરંભમાં જ કહી દઉં કે, આ મારી પાપકથા છે, કલંકકથા છે, જીવનની કાળી બાજુની કથા છે; પરંતુ મારા જેવી અનેક બોળા સ્ત્રીઓને ભરમાવનાર પાપી સ્વજનોથી આ કથા વાંચનારા ચેતતા રહે, એ હેતુથી પ્રેરાઈને હું આજે મારી કલંકકથા કહેવા તૈયાર થઈ છું.

સંસારસાગરમાં સ્ત્રીજાતિને ભરખી જવા માટે તેના નિકટના સ્વજનોજ કૂર મગરમચ્છસ્વરૂપે કેવા તલપી રહેલા હોય છે, તેથી ખિચારી બોળા સ્ત્રીઓ અજ્ઞાન હોય છે, એમની એ અજ્ઞાન તથા નિરાધાર દશાનો લાભ લઈ તેમને યોગ્ય માર્ગથી કેવી રીતે ચલિત કરવામાં આવે છે, તે મારી દુઃખી કથા બતાવશે. એ જાણીને મારી બહેનો ચેતતી રહે અને તેમની અજ્ઞાનતાનો દુષ્ટો લાભ ન લે એટલી સાવધાન થાય તો, મારી કલંકકથા પણ ઉપયોગી થયેલી માની મને સંતોષ થશે.

(૨)

ગુજરાતની એક સામાન્ય જ્ઞાતિમાં મારો જન્મ થયો છે. મારું જન્મસ્થાન ગુજરાતના એક મોટા શહેરમાં છે. અમારી જ્ઞાતિમાં બાળલક્ષ્મીની નવાઈ નથી ! મારું લક્ષ્મ પણુ એજ રીતે મારી ત્રણ વરસની હિંમરે કરવામાં આવ્યું હતું. મારા પતિની હિંમર મારા કરતાં માત્ર છજ માસ વધારે હતી ! ત્રણ વરસની વહુ અને સાડાત્રણ વરસનો વર ! આનું નામ લક્ષ્મ ! હા, પણુ ગુજરાતમાં આવી રમ-તોને પણુ લોકો બેલાશક લક્ષ્મનું નામ આપી, ‘લક્ષ્મ’ એ ભવ્ય સંસ્કારની બેલાશક મસ્કરી હિડાવી શકે છે !

પરણ્યા પછી ત્રણ વરસે હું એકડો ઘૂંટતી થઈ. તે પછી ધીરે ધીરે નિશાળમાં આવતી થઈ અને થોડુંઘણું અક્ષરજ્ઞાન મેળવ્યું; પણ જે જ્ઞાતિમાં ત્રણ વરસની બાળકીને પરણાવી દેવામાં આવતી હોય તે જ્ઞાતિ તેને સરસ્વતીમંદિરમાં ક્યાં સુધી રહેવા દે ? અને સાસરે વળા-

વવાની પણ ક્રિતાવળ શું કામ ન કરે ? મારે ભાગ્યે પણ વિધાત્રીએ એથી જુદા આંકડા પાડ્યા નહોતા !

(૩)

સાસરામાં અમારું કુટુંબ ઠીક ઠીક ગણાતું. કુટુંબમાં માણસો પણ પ્રમાણમાં ઠીક સંખ્યામાં હતાં. સસરાજી તો પહેલેથી પરભોક્ષ સિધાવ્યા હતા, પરંતુ સાસુ, જેઠ, જેઠાણી અને બે દિયર એ પાંચ અને અમે બે મળી એકંદર સાત માણસો ઘરમાં હતાં.

સાસરે ગદ્ય ત્યારે મારી ઉંમર ચૌદ વર્ષની હતી. મારા પતિની વય સાડાચૌદ વર્ષ જેટલી હતી. તેમના મોઢાભાઈ બેત્રણ વરસે મોટા હતા, નાના ગુજરાતી નિશાળે જતા હતા.

હિંદુસંસારમાં બિનઅનુભવી બાળકો સંસાર માંડી બેસે છે. અમે પણ તેમ ક્યું. અમારા જેવાં વરવહુનો સંસાર જેવા સુખથી ચાલી શકે તે રીતે અમારો સંસાર પણ સુખથી ચાલવા લાગ્યો.

હું સાસરે આવી એટલે બેરીના વર બનેલા મારા પતિને સંસારની ચિંતા વળગી. થોડા વખતમાં તેમણે નોકરી શોધી કાઢી.

અમારા સંસારના પહેલા છ મહિના આમ સારી રીતે વહી ગયા.

• (૪)

પણ સંસાર સરળતાથી કદી ચાલ્યો જાયો છે ? જેમાં સરળતા ને સુખ સદા ન ટકે તેનું નામ સંસાર. મારે ભાગ્યે પણ છ મહિના પછી એનો અનુભવ થયો.

હું સાસરે આવી તેને થોડા દિવસ થયા સારથીજ મારા જેઠ મારી તરફ સમભાવ બતાવતા હતા; પરંતુ એ સમભાવ કેવા સ્વરૂપનો હતો, તે હું જાણતી નહોતી.

એક દિવસ મને એમની ઓળખાણ થઈ. કામપ્રસંગે સાસુજી બહારગામ ગયાં હતાં. જેઠાણી તે પહેલાંજ પિયર સિધાવ્યાં હતાં. મારા પતિ નોકરી ઉપર ગયા હતા અને બન્ને દિયરો નિશાળે ગયા હતા.

મારા જેઠનો જન્મવાનો વખત સૌથી નિરાશાજન હતો, સવારે નોકરી ઉપર જાય અને બપોરે જન્મવા આવે; એટલે જ્યારે તે જન્મવા આવ્યા ત્યારે ઘરમાં માત્ર અમે બેજ હતાં.

અમારી જ્ઞાતિમાં ઘૂંઘટો રાખવાનો રિવાજ છે. તે પ્રમાણે હું એમને રસોઈ પીરસીને બહાર જઈને બેસતી; પણ આજે એમનાં એન જીવન જણાતાં હતાં. સ્ત્રીઓ પુરુષોની પાપી નજરને જલદી પારખી શકે છે. મેં પણ પીરસતાં પીરસતાં પારખ્યું કે, જેઠનાં એન આજે જીવન લાગે છે; પણ પીરસ્યા વિના ચાલે ?

થાળી પીરસીને હું બહાર જવા માંડી, ત્યાં તો મારા જેઠે મારું નામ દબને મને બોલી રાખી. હું બોલી રહી, પણ ચમકી ગઈ. મારું હૈયું ધ્રુજવા લાગ્યું. હું આખા ઘરમાં હું એકલી હતી; પણ જેઠની આજી માન્યા સિવાય કેમ ચાલે ?

તેમણે મને કહ્યું: “ અહીં બેસ, મારે તારી સાથે વાત કરવી છે.” હું બેઠી.

(૫)

ઓહ, પ્રભુ! એમની એ વાત શી હતી ?

“ મારી લાજ કાઢવાના ઢોંગ શું-કામ કરે છે ? ” એકાએક એ દુર્ભતિયા જેઠે ધડાકો કર્યો.

હું શું બોલું ?

પણ તે મારા બોલવાની વાટ જોવા થોભવાનો નહોતો.

“ હું તને ચાહું છું.” તેણે તડ ને ફડ સંભળાવી દીધું અને હું સાવધાન થાઉં તે પહેલાં તો મારા માથા ઉપરનો છોડા એણે ખેંચ્યો.

હું ગભરાઈ ગઈ, ચમકી ગઈ. “ હાય, હાય ! અત્યારે મારું બેલી કેણું ? ” એ વિચાર થતાંજ ધ્રુજવા લાગી ને એકદમ ત્યાંથી છટકી જવા માટે બેઠી, નાસવા માંડી.

પણ કામીને શું લાજ કે વિવેક હોય ? તે મારી વાંસે બેઠી

અને પીઠ તરફથી મને બન્ને હાથના બંધનમાં મગજ ખૂત રીતે બાંધી લીધી.

એ દુષ્ટે મારા અંગે અંગને ભચડી નાખે તેમ મને દાખી.

મેં ખૂબ મારવાનો પ્રયત્ન કર્યો, તેમાં પણ હું નિષ્ફળ ગયો. તે દુષ્ટે મારા મોઢા ઉપર હાથ દાખી અવાજ નીકળવા ન દીધો.

દુષ્ટ શિકારીના હાથમાં ફસેલી હરિણી જેવી મારી દશા હતી. એના બળ આગળ હું હારી બેઠી. તે મને બીજા ખંડમાં ધસડી ગયો.

પોતાના નાના બંધુની પત્નીને બંધ કરતાં એ પાપીને કશોજ વિચાર ન થયો!

(૬)

નીતિ અને અનીતિ, પાપ અને પુણ્યની વચ્ચે માત્ર એકજ સૂક્ષ્મ પડદો હોય છે, તે તૂટ્યા પછી માણસ એ જોડકાંની વચ્ચેના બેદાબેદ બૂલી જાય છે.

મારી પણ એજ દશા થયો. જેને દુષ્ટ મણુતી હતી, તેની તરફ પણ પછી તો આકર્ષણ થવા લાગ્યું. મારે એક ભવમાં બે ભવ થયા.

પણ પારકી સ્ત્રીની ખૂબસૂરતીથી મોહાંધ બનેલાને એ ખબર નહોતી કે, તે એની સ્ત્રી તરફ બેવફા બન્યો. તે પહેલાં એની સ્ત્રી તેનાથી બેવફા બની ચૂકી હતી.

એ વાત મારા વ્યભિચારી જેઠની નજરે જણાઈ.

માણસ એ કેવું વિચિત્ર પ્રાણી છે! અને કેવું સ્વાર્થી! પણ પોતે લગ્નથી સાંપડેલી સ્ત્રીની સાથે દગો રમી પરસ્પર ઉપર કુદૃષ્ટિ કરી કુકર્મે વળેલો છતાં, પોતાની સ્ત્રીની પાસેથી વફાદારીની આશા રાખે! રાવણ કરતાં બૂંડાં લક્ષણ હોવા છતાં જનકીજીના પતિ થવાના અભિલાષ રાખે એ કેટલું વિચિત્ર છે!

મારા જેઠને બહાનું જડ્યું. એણે એની સ્ત્રીને વ્યભિચારિણી કરીને ઘરમાંથી હાંકી કાઢી; પણ એજ માણસ પોતાનાજ સગા ભાઈની સ્ત્રીને વ્યભિચારને માર્ગે દોરી રહ્યો હતો! એ વ્યભિચારિણી

ઉપર દીવાનો બન્યો હતો, તે જૂલો જતો હતો ! સાચેજ દુનિયા કાયડો છે !!

(૭)

જેઠાણીની આડખીલી વચ્ચેથી દૂર થઇ; એટલે મેં એક જીવનમાં એ ધર્મ કર્યો. બિચારા મારા ભોળા હૃદયના પતિની ભલમન-સાધનો અમે પૂરેપૂરો લાભ લીધો ! એ ભલા જીવે મારી ઉપર કદી વહેમ ખાધો નહિ, પણ મેં તો એમની સાથે પત્નીધર્મ બજાવી, એમની નિદ્રાવસ્થાનો લાભ ખોટી રીતે લેવા માંડ્યો !

મારા કામો વૃત્તિના જેઠની સલાહ અને હિંમત ઉપર જૂઝટી હું પ્રત્યેક રાત્રે એની પાસે-આજુના ખંડમાં અમારી પાસેનાજ ખંડમાં તે સૂતો હતો ત્યાં-ધસડાઇ જતી અને ત્યાં અમારી પૈશાચિક લીલાનો આરંભ થતો !

સાચેજ સ્ત્રીજાતિની હિંમત અજબ છે, એ ખોટું નથી. પાપ-માર્ગે પગલાં પાડ્યા પછી તે ભારે નિર્ભય બને છે, એ મારાજ દાખલા ઉપરથી હું જાણી શકી.

ખીજ ખંડમાંથી પ્રાતઃકાળે પાંચ વાગે હું મારા ખંડમાં જઈ છતાં-પછી તો મને એ સ્વાભાવિક થઇ ગયું-ડરમાત્ર મેં પાછળ નાખી દીધો હતો.

અને જાણે અમારા આ પાપકર્મમાં સરળતા કરવા માટેજ ન હોય, તેમ અમારા કલંક-કથાના આરંભ પછી ચોથે મહિને સાસુજી પણ આ દુનિયા છોડી ગયાં.

અમારી આ શયતાન-લીલાની ઉપર આમ દોઢ દોઢ વરસનાં વહાણાં વાઇ ગયાં.

પછી તો હું સીમંતિની થવાથી પિયર ગઇ અને પુત્રીની માતા થઇને પાછી પણ આવી.

પાપનીયે અવધિ હોય છે. એક દિવસ આકસ્મિક સંજોગોમાં એ અવધિ પણ અણધારી આવી.

‘સૌભાગ્યસુંદરી’ નો ખેલ જોવા અને ગયાં હતાં. ત્યાંથી મારા જેઠને નવીજ પ્રેરણા મળી. તેણે એ રાત્રે મને એક પડીકી આપી અને બીજે દિવસે મારા પતિને ભાત સાથે ખવડાવી દેવાની સલાહ આપી !

જગતની શરમ અને નીતિનાં બંધન હોડનાર ગયડે છે, સારે અધોગતિની ખીણમાં ગયા સિવાય તેનાથી અટકી શકાતુંજ નથી. મારું પણ એમજ થયું.

આટલા પાપથી બિધડેલી તુષણને તૃપ્ત કરવા રાક્ષસી વૃત્તિના મોટાભાઈએ નાનાભાઈનો કાયમનો ઘાટ ધડવાનો નિશ્ચય કર્યો અને બિચારા મારા પતિનો કશે પણ વાંક ન હોવા છતાં એમનો જીવ લેવા હું કેણુ જાણે કેમ તૈયાર થઈ ! હું સ્ત્રી મટી રાક્ષસી બની !

બીજે દિવસે મેં ભાતમાં પડીકી નાખી પણ ખરી. ભૂકી સફેદ હતી. એટલે ખાનારને ખબર પડે તેમ નહોતું. માત્ર તે પેટમાં જવાનીજ વાર હતી. હું પતિહત્યારી બનત અને મારા દુષ્ટ જેઠને સ્વ-ચ્છંદાચાર કરવાની ધારી તક મળત.

બિચારા મારા ભલા પતિ મને નિર્દોષ માનીને મારી સાથે સારી રીતે વર્તતા. કેણુ જાણે કેમ પણ એમને શાક, દાળ ને રોટલી પીરસ્યા પછી મારું હૃદય ધ્રુજવા લાગ્યું. મારા જેવી દુઃખાળના દિલમાં પણ પાપનો ડંખ પીડા કરવા લાગ્યો. મારાથી રડી દેવાયું. મારી આંખોમાંથી શ્રાવણ ને ભાદરવો વરસવા લાગ્યો.

મારી આંખમાં આંસુ જોતાંજ તેમણે ખાવાનું પડતું મૂક્યું.

“કેમ રડે છે ?” એમણે મમતાથી પૂછ્યું.

“કશું નહિ.”

બીજે જવાબ મને સૂઝ્યો નહિ; પણ નીચ કામને માટે હું મારા પતિને દગો દઈ રહી હતી, એ જાન મને ‘સૌભાગ્ય સુંદરી’ ના નાટકથી થયું હતું.

“તું સાચું ન કહે તો બબલીના સમ.”

માતાને બચ્ચાના સોગનથી ફેટલું લાગી આવે તે માતાજી સમજી શકે છે.

મારાથી એ વખતે ધુસકું મૂકી દેવાયું.

(૮)

“મારું પાપ મને રડાવે છે.” જેમતેમ કરીને મેં કહ્યું.

“મને કહે, હું તારું દુઃખ નિવારીશ.”

“કહું, પણ એક શરતે, મને તમે વચન આપો તો—”

“મારું વચન છે.”

“તમારે ત્રણ શરતો પાળવી પડશે.”

“ખેલાશક.”

“મારા કલંકની કથા છે; પણ એ સાંભળી તમારે મને મારવી નહિ, એ પહેલી શરત. મને કાઢી મૂકવી નહિ, એ બીજી શરત અને જેનું નામ આવે તેની સાથે લડવું નહિ, એ ત્રીજી શરત.”

ખરેખર, મારા પતિ ઉદારાત્મા છે. અમારી જ્ઞાતિમાં એવા સહિષ્ણુ પુરુષો વિરલજ છે.

એમણે મને વચન આપ્યું.

મેં મારી આ પાપકથા લગાર પણ પડદો રાખ્યા વિના એમને કહી સંભળાવી.

એ કથાનો અંતભાગ સાંભળતાંજ એમના સંયમની મર્યાદા તૂટી, પારાવાર ક્રોધ થયો અને એકદમ પ્રતિજ્ઞા લેવા લાગ્યા કે,—
“કાં તો હવે હું નહિ કે કાં તો એ દુષ્ટ નહિ.”

“પણ એથી આપણી આબરૂ જશે, તમારું વચન જશે અને વાત વધી પડશે તો ખૂનનો બદલો ફાંસી જેવું થતાં આ લીલી વાડી બિનડ-વેરાન બની જશે.” મેં ધમકતે હૈયે એમને સમજાવ્યા.

મારા જેવી દુષ્ટાનું વચન પણ એમણે માન્યું. ખરેખર, મારા પતિ માણસ નહિ પણ દેવ છે. એમની મહાઅપરાધિણી અને

ભવાભવની હું ઝણી છું.

તેજ વખતે અમે એ ધર છોડ્યું. મારા જેઠ સાથે અમારે કાઠને હવે તો બોલવાનો પણ વ્યવહાર નથી. નાનાભાઈની પત્ની તરફ કુદૃષ્ટિ કરી, માડીબચાવું ખૂન કરાવવા તત્પર થનાર એ નીચની અત્યારે તો ઘણીજ ખરાબ દશા છે. એની એ દશા ઉપર અમને ઘણી વખત દયા આવે છે, પણ એનાં પાપકર્મ યાદ આવતાં તેની તરફ તિરસ્કાર થાય છે.

છૂટા થયા પછી એકાદ વર્ષ સુધી તો અમારો સંસાર જેમ-તેમ ચાલ્યો. મારા પતિએ મને ક્ષમા આપી હતી; છતાં તેમનો મારી તરફ જોઈએ તેવો પ્રેમ થતો નહોતો.

પણ પછી તો સમયે ભૂતકાળ ઉપર પડદા પાડ્યા અને હવે તો અમારો સંસાર પ્રભુકૃપાથી સર્વોંશે સુખી છે.

જાણે મારી કલંકકથાનું સ્મરણ પણ જૂંસી નાખવું હોય તેમ કુદરતે મારી બળ્લીની જીવનલીલાને ન્યૂમોનિયા નિમિત્તે સંકેલી લીધી છે. હાલમાં મારા ખોળામાં કીકો રમે છે.

મને મારા કુકર્મનો અત્યારે પણ ભારે પસ્તાવો થાય છે. પ્રભુની દુનિયામાં મારા જેઠ જેવા નરરાક્ષસોને પ્રતાપે કેટકેટલાંના સંસાર સળગતા હશે? હિંદુસંસારમાં એવા શયતાનો કેટલા બધા હશે?

મારા પાપકર્મનો પશ્ચાત્તાપ થાય તે માટે પતિદેવની પરવાનગીથી, હું મારી કલંકકથા મારી જુદી પ્રમાણે લખવા બેઠી છું.

આજ સુધી જે વાત જગતમાં અમે ત્રણજ માણસો જાણતાં હતાં, તે બધે જગત જાણે અને જાણીને ઝોળખી લે કે, તેના પેટમાં આવા નરરાક્ષસો વસે છે અને પડદા પાછળ આવી પૈશાચિક લીલાઓ ચાલે છે!

માનશો, આ પાપકથા લખતાં કલમ પણ કંપે છે. વાચકને એટલીજ પ્રાર્થના છે કે, તે ઉદાર નજરે વાંચે. જે સંજોગને આધીન થઈ હું પાપપંથે પરવરી તે જોઈ મને યોગ્ય ન્યાય આપે અને મારા

દુષ્ટ જોઈની જે કામી વૃત્તિએ મારું જીવન કલંકિત બનાવ્યું તેની ઉપર તિરસ્કાર વરસાવે.

હિંદુસમાજ ! જાગૃત થા અને તારી પુત્રીઓનું રક્ષણ કર.

(વાંચનાર ! હિંદુજાતિ માટે ખીજ પશુ કોષ ને કોઈ ઉપકારક અને બોધપ્રદ લેખો ‘હિંદુસ્તાન’માં આવ્યાન કરે છે; આ પ્રકારની ખીજ પશુ વાર્તાઓ ખરા બનેલા બનાવોની તેમાં આવ્યા કરે છે.

—ભિક્ષુ અખંડાનંદ)

(“ હિંદુસ્તાન ” ના એક અંકમાંથી)

૮૬—ગ્રામ્યવાસીઓનાં સદ્ભાગ્ય અને નગરવાસીઓનાં દુર્ભાગ્ય

લોકગીતોના એક લોકકવિએ સમાજને એક પ્રશ્ન પૂછ્યો છે કે, શહેરના લોકો પ્રભુને દિવસમાં કેટલી વખત યાદ કરે છે ? જુઓ, ગામડાંના લોકો તો લોકગીતોદ્ધારાજ પોતાની સ્થિતિનું રસિક વર્ણન કરે છે કે:—

હું તો ઢાલે રમું ને હરિ સાંભરે રે, મારાં હૈડાં પડી પડી જાય રે;

ઢાલે રમું ને હરિ સાંભરે રે.

હું તો દાતણુ કરું ને હરિ સાંભરે રે, મારાં દાતણિયાં પડી પડી જાય રે;

ઢાલે રમું ને હરિ સાંભરે રે.

હું તો નાવણુ કરું ને હરિ સાંભરે રે, મારાં નાવણિયાં ઠરી ઠરી જાય રે;

ઢાલે રમું ને હરિ સાંભરે રે.

હું તો ભોજન કરું ને હરિ સાંભરે રે, મારાં ભોજનિયાં ઠરી ઠરી જાય રે;

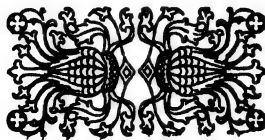
ઢાલે રમું ને હરિ સાંભરે રે.

હું તો પોદણુ કરું ને હરિ સાંભરે રે, મારી નિંદરડી જડી જડી જાય રે;

ઢાલે રમું ને હરિ સાંભરે રે.

શરીએ શરીએ ચંદ્રિકા ચમકે એટલે લોકહૃદય એ ચંદ્રિકાના તેજમાં નાચી જોડે; ઢોલ વાગતાં લોકહૃદયમાં પ્રભુનાં મીઠાં સ્મરણાં જાગે અને ખાતાં, પીતાં, ખેસતાં, જોડતાં અને સૂતાં એ સ્મરણાં જાગ્યાજ કરે; એ લોકજીવન કયાં અને આજનું શહેરી જીવન કયાં? પેટને ખાતર, કીર્તિને ખાતર, સમાજમાં જીવવાને ખાતર કે ગમે તે ખાતર સવારથી સાંજ સરવાળા અને બાદબાકી કરતો એકાદ મુ'બઇ જેવી મોહમયી નગરીનો રહીશ કયાં? એને જીવનની દરેક મિનિટે પૈસા કયી રીતે કમાવા એજ વિચાર હોય છે. કદાચ પૈસાનો વિચાર ફળી-જૂત થાય તો સમાજમાં સારો કેમ કહેવાઈ? એ ચિંતા જીભી થાય છે. કદાચ એમાંથી મુક્ત થાય તો સરકાર-દરબારમાં માનાપમાન શી રીતે પામું? એની ઉપાધિઓ વળગે છે. આવી રિયતિમાં એ શહેરમાં રહેનારો પ્રભુને કેટલી વખત યાદ કરે છે? એ પ્રશ્ન કોઈ દિવસ જરૂર પૂછજો. બહુ ઓછા ટકા, તમે ન માનો એટલા ટકા, માંડમાંડ પ્રભુને દિવસમાં એકાદ વખત યાદ કરતા હોય તો પ્રભુ જાણે! બાકી મીતા વાંચનારા, સવારમાં પૂજના પાટલા પાસે ખેસી માળા ફેરવનારા પણ હરિને સાચી રીતે એકધ્યાનથી યાદ કરે છે કે નહિ, એનો જવાબ તો તેઓજ આપે તો હીક. પ્રભુને યાદ કરવામાં જે તલ્લીનતા-જે એકધ્યાનની મસ્તી જોઈએ એ તો બહુજ ઓછાના ભાગ્યમાં લખ્યું હોય છે. આવું જ્યાં સમાજની દૈનિકચર્યાનું ચિત્ર છે, એ સમાજ કોઈ વ્યક્તિ, યાત્રિ કે દેશને માટે તલ્લીન બને એ ન માની શકાય એવી વાત છે.

(“લોહાણા હિતેચ્છુ”ના એક અંકમાંથી)

૮૭-૬ક અતિ અગત્યની કલા-જુજુલુ

(લેખક:-શ્રી. લક્ષ્મણરાવ નારાયણ સપ્તે)

આપણે ગમે તે કળા અગર હુનરની ઉત્તિ કેવી રીતે થાય છે, તે બાબત બારીકાપથી વિચાર કરી જોઈશું તો જણાઈ આવશે કે, દેશની ઉત્તિ હોય તોજ તે દેશમાં કળાની ઉત્તિ થઈ શકે છે. તેજ પ્રમાણે જે દેશમાં તે કળા નિર્માણ થઈ હોય, તે દેશના આચાર-વિચારની પણ તે કળા ઉપર અસર થાય છે, તેજ સ્થિતિ જુજુલુસની બાબતમાં પણ થઈ છે.

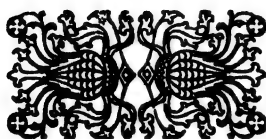
કેટલાક લોકોનું એવું માનવું છે કે, જુજુલુસનો જન્મ પ્રથમ ભારતવર્ષમાં થયો અને અહીંથી તે વિદ્યા નેપાળને રસતે જાપાનમાં ગઈ છે. એ સમજ ખરી છે કે ખોટી છે તેનો નિર્ણય કરવા હાલ-માં સાધન નથી; પણ એટલી હકીકત સત્ય છે કે, આ કળા જાપાન-માં ૨૦૦૦ વર્ષથી છે. આ કળા પ્રથમ કોણે કાઢી તે જાણવાનાં સાધન ઉપલબ્ધ નથી; પણ રામાયણમાં વાલ્મી, સુગ્રીવ, લવ અને ભરત, એમના બાહુયુદ્ધનાં વર્ણનો વિસ્તારથી કરેલાં છે. તેજ પ્રમાણે ભારતના બીજે હિંદિય, જરાસંધ, કીચક વગેરે જોડે મલ્લયુદ્ધ કરેલું છે, તેનાં સરસ વર્ણનો વાંચવા મળે છે. તે પ્રમાણે જાપાની ભાષાના જૂના ગ્રંથોમાં આવાં યુદ્ધોનાં વર્ણનો છે. તે ઉપરથી એટલું જણાઈ આવે છે કે, ૧૦૦ વરસ પહેલાં આ કળાનો પ્રચાર કરત 'સેમ્યુરાઇ' ન્યાતનાજ ક્ષત્રિય જાપાની લોકોમાં હતો.

આ વિદ્યા આ લોકોએ ગ્રામ સ્થિતિમાં રાખી હતી. આશરે ૫૦ વર્ષ પહેલાં જાપાનમાં મોટી ક્રાંતિ થઈ. શોગન ધરાણના રાજની સત્તાનો અંત થયો અને તે સાથેજ સેમ્યુરાઇ વર્ગનું પણ જુદું અસ્તિત્વ નષ્ટ થયું. તે લોકો ખીજા જાપાની લોકોમાં સામેલ થઈ ગયા અને જાપાનમાં લોકસત્તાત્મક રાજ્યપદ્ધતિનો ઉદય થયો.

જૂના વિચારો બદલાઈ ગયા અને તે કારણે ગુપ્ત રાખેલી આ વિદ્યા પણ આખા જનસમાજને શીખવવાની શરૂઆત કરવામાં આવી. પોતાનું સામર્થ્ય વધારી શત્રુ પાસેથી પોતાનો બચાવ શી રીતે કરવો, તે આ વિદ્યા શીખવાથી સમજાય છે. આ વિદ્યાનો આખા દેશમાં પ્રચાર થવાથી તેનું મહત્ત્વ લોકોના અને સરકારના પણ ધ્યાનમાં આવ્યું, તેથી આ કળાનું શિક્ષણ દરેક રજૂલમાં ને કેસેજમાં આપવાની ગોઠવણ કરવામાં આવી; તેજ પ્રમાણે પોલીસ અને લશ્કરી ખાતામાં આનું શિક્ષણ ફરજિયાત તરીકે આપવાની શરૂઆત થઈ.

જે પ્રમાણે આપણા દેશમાં મલ્લવિદ્યાની અનેક પરંપરાઓ છે, તેજ પ્રમાણે જાપાનમાં જુજુત્સુની પણ અનેક જુદી જુદી પરંપરાઓ અસ્તિત્વમાં હતી. તે બધી પરંપરાઓમાંથી સારો ભાગ લઈ હાલ જાપાનમાં પ્રચલિત છે તે જુજુત્સુની પદ્ધતિ મુકરર કરવામાં આવી છે. જુડો અગર જુજુત્સુ એટલે શક્તિ અને યુક્તિના યોગ્ય મિશ્રણથી સામાવાળા ઉપર જય મેળવવાની કળા. ખીજા કેટલીક પદ્ધતિઓ છે, પણ તેમાં યુક્તિ કરતાં શક્તિનો વધારે ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. ‘કેમ્પો’ નામની એક પદ્ધતિ છે, તેમાં દરેક દાવથી સામાવાળાના શરીરને નુકસાન થાય છે. એ પ્રકારના દાવો જુજુત્સુમાં છે, પણ તેનો ઉપયોગ પોતાનો જીવ જોખમમાં હોય ત્યારેજ કરવાનો છે. ‘ચેનકેશન’ નામની એક ગ્રીકપદ્ધતિ છે તે કેમ્પોને મળતી છે. એ એ પદ્ધતિઓનું એટલું તો સામ્ય છે કે તે પદ્ધતિ મૂળમાં આ તરફથી ગ્રીસ દેશમાં મઈ હશે એવું અનુમાન નીકળી શકે.

(“વ્યાયામ”ના એક અંકમાંથી)

૯૯-છોકરાઓને છાનાં ઉપદેશ-નઠારી સોબતનું ફઠ

જે વિદ્યા વગરના છે, કામી છે, લોભી છે, દાંભિક છે, મોજ છે અને ગર્વિષ્ઠ છે, એવા દુષ્ટ માણસોનાં સ્વપ્નામાં સુધ્ધાં નીતિ અને ધર્મ એ બે વસ્તુ શું છે, તે સમજવામાં આવતું નથી; તેથી તેઓ જૂઠું ખોલે છે, નહિ ખાવા જેવા પદાર્થો ખાય છે, નહિ પીવા જેવી વસ્તુઓ પીએ છે અને નાના પ્રકારનાં વ્યસનોને વશ થાય છે; એટલુંજ નહિ પણ તેને તાબે થવાને શ્રમ કરવો પડતો નથી કે વખત વ્યતીત થતો નથી, પરંતુ ઉપર દર્શાવેલી ખરાબ ટેવો છોડાવવી ધણી મુશ્કેલ પડે છે અને તેમાંયે વળી કેટલીક પડેલી કુટેવો છોડી છૂટી શકતી નથી. એટલા સારુ સૂચવવામાં આવે છે કે, આવા દુર્ગુણવાળા મિત્રોનો સંગ કદાપિ કરવો નહિ, તેમણે વિસ્તારેલી જાળમાં ઝંપલાવવું નહિ અને શ્રેયસ્સંપાદનનાં સાધનો સાધ્ય કરી લઇ જીવનને સફળ કરવું.

આ લેખ શરૂ કરતાં પહેલાં કેટલીએક વ્યાવહારિક સૂચનાઓ છે, તે આ સ્થળે હું આપું છું. પહેલી સૂચના છે તે જેમને રાત્રે ઉપરાઉપરી સ્વપ્નાં આવે છે તેમને માટે છે. ખીજી સૂચના છે તે અજ્ઞાનના કારણથી મુશ્કિતમયુગની ટેવ પડી જવાથી નિરંતર જેઓ તેને આધીન થયેલા છે, તેવાઓને તુકસાનકર્તા કુટેવ કાઢી નાખવાની આંતઃકરણમાં ઇચ્છા છે, તેમને સારુ છે.

સ્વપ્નાં ઓછાં આવે તેને માટે ઉપાયો પુષ્કળ છે; પણ ખરી રીતે જોઇએ તો શરીર નિરામય રાખવું એજ મુખ્ય ઉપાય છે. શરીર નીરોગી રાખવા માટે નીચે જણાવેલી વાતો ખાસ ધ્યાનમાં રાખવી:—

(૧) ખુલ્લી હવામાં નિરંતર નિદ્રાન નિયમિતપણે બે કલાક સુધી ખરાબર રીતે વ્યાયામ કરવો. મને એક છોકરાએ કહ્યું છે કે,

રાત્રે સૂતા અગાઉ સેન્ડોના કહેવા પ્રમાણે કસરત (એક્સસીઝઝ) કરવાથી મને સારો ફાયદો થયો છે.

(૨) હમેશાં ટાઢા પાણીથી નાહવું સારું છે. નિરંતર ટાઢા પાણીથી નાહવા વડે પ્રકૃતિ ઠીક ન રહે, તો અઠવાડિયામાં એકાદ દિવસ પણ ટાઢા પાણીથી નાહવું જોઈએ.

(૩) રાત્રિએ ઘણું મોડું જમવું નહિ અને જૂખ હોય તેના કરતાં નિત્ય ચાર કોળિયા ઓછા ખાવા; તેમાં પણ રાત્રે તો જેમ ઓછું ખવાય તેમ સારું છે. કોઈ પણ પ્રકારનો માદક પદાર્થ પીવો નહિ. (થવાનું હશે તે થશે એમ કહી ચા-કોફી બિલકુલ પીવાં નહિ.)

(૪) હમેશાં ઝાડો સાફ આવે તેને માટે કાળજી રાખવી.

(૫) જનનેન્દ્રિયની જગ્યામાં જો વારંવાર ખંજવાળવું પડે તો વૈદ્યની સલાહ લેવી કે, ખંજવાળવું કેમ પડે છે? વૈદ્યને એમ પૂછવામાં જરા પણ ડરવાનું કંઈ કારણ નથી. ખંજવાળ આવવાનું કારણ સામાન્ય હોય છે, પણ વૈદ્યની સલાહ લેવી એ શ્રેયસ્કર છે; કારણ કે એવી બાબતમાં યોગ્ય ઉપાય યોજવા વૈદ્ય વગર બીજા કોઈ ખરેખરી સલાહ આપી શકતા નથી.

(૬) હમેશાં જનનેન્દ્રિયના અગ્રભાગ ઉપરની ત્વચા પાછી હઠાવી અંદરનો ભાગ ઠંડા પાણીથી બરાબર ઘોષ નાખવો. આ ભાગ ઉપર સફેદ રંગનો ચીકણો પદાર્થ રોજ જામે છે. જો તે બરાબર ઘોષ નાખવામાં ન આવે તો ત્યાં આગળ ઘણી ખંજવાળ આવે છે. તે શાથી આવે છે તે ન સમજવામાં આવ્યાથી, ત્યાં આગળ હાથ લગાડવાનો અનિવાર્ય મોહ ઉપસ્થિત થાય છે. આ જો ઘોળા વસ્તુ છે તે વીર્યજ છે, એમ સમજી તરુણ માણસો ઘણીવાર ગભરાય છે; પરંતુ આ પદાર્થ સાથે વીર્યનો યતિક્ષિત માત્ર સંબંધ નથી. ખરેખરો પવિત્ર માણસ હોય છે, તેનું શુદ્ધ પવિત્ર વર્તન છતાં પણ આ ઠેકાણે ઘોળા રંગનો થર બાજે છે; માટે જો તે ઘોષ ના-

ખવામાં ન આવે, તો તેને લીધે ત્વચાના અનેકાનેક રોગો ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ રહે છે.

(૭) નાહતી વેળાએ ગુહ્યસ્થાન નિરંતર સાબુ લગાડી ધોઇને સ્વચ્છ કરવાનો મહાવરો રાખવો. કેટલાક શરમાળ છોકરાઓ આ ગુહ્ય ભાગ ધોઇને ચોખ્ખો કરતા નથી, તેથી તેમને દરાજ, ગરમી વગેરે ત્વચાના રોગો થાય છે; એટલુંજ નહિ પરંતુ જે જગ્યાએ વારંવાર હાથ લગાડવો વાજબી નથી, ત્યાં આગળ ખૂજલી આવવાથી હાથ લગાડવો પડે છે.

(૮) રાત્રિએ સૂતી વખતે ધોયેલો સ્વચ્છ લંગોટ પહેરીને સૂઈ રહેવું. ધણીખરા મનુષ્યો કહે છે કે, લંગોટ પહેરીને સૂઈ રહેવાથી નામદાઈપેદા થવાની ધાસ્તી રહે છે; પરંતુ તેમનું આ કહેવું ઉચિત નથી. કુટેવને કમી કરવાના કામમાં લંગોટ ઉપકારક થઇ પડે છે. રાત્રિદિવસ લંગોટ પહેરી રાખવો, તે અત્યંત શ્રેયસ્કર છે.

સૂવાનું સ્થળ અને પથારી માટે નીચે જણાવેલી

હકીકત ધ્યાનમાં રાખવી

(૧) સૂવાના સ્થળમાં સારી શુદ્ધ હવા આવવા દેવી. બારી-બારણાં ઉઘાડાં મૂકીને સૂવું.

(૨) સૂતા પહેલાં પેશાબ કરી આવવો.

(૩) વીર્યપાત વારંવાર થતો હોય, તો સવારમાં ઊઠ્યા બરોબર પાંચ મિનિટ ઠંડા પાણીની ધાર ઇંદ્રિય ઉપર કરવી.

(૪) સવડ હોય તો પોતાને માટે સ્વતંત્ર એકાંત સ્થળમાં પથારી પાથરવી. પાથરવાની તળાઇ સાધારણ કંઠણ કરવી પણ બહુ નરમાશવાળી રાખવી નહિ.

(૫) કાવે તે પ્રમાણે પાસાભેર સૂઈ રહેવું. ચતા અથવા ઊંધા સૂઈ રહેવું, એ બરોબર નથી; કારણ કે તેથી ઇંદ્રિય ઉત્તેજિત થઇ, વીર્યપાત તરફ વૃત્તિ વાળે છે. પાસાભેર સૂઈ રહેવાની ટેવ પાડવી એ બધું સરળ છે. પાટીનો પટો અથવા ત્રીણી બારીક પટ્ટી કમરના

છોકરાઓને જાના ઉપદેશ-નઠારી સોખતનું ફળ ૩૩૬

ભાગમાં એવી રીતે બાંધવી કે, ગાંઠ પાછળના ભાગ પાસે વળી શકે. તાત્પર્ય એ છે કે, જંધમાં કદાપિ ચતા થઇ જવાય તોપણ ગાંઠ ખૂંચવાથી જગી જવાય, જેથી વિક્ષેપ આવી શકે નહિ.

(૬) બીજો ઉત્તમ માર્ગ એ છે કે, સ્વપ્નાં આવવાનો વખત જે ૨ થી ૫ સુધીનો છે, તે વખત વાંચવા માટે અથવા ખરેખરી માઠ નિદ્રા માટે સુકરર કરવો, એટલે સ્વપ્નાવસ્થા પ્રાપ્ત થવાનો સમય આવી શકવાનો નથી, જાગ્રત થવાય તે વખતે પેશાબ કરવા જવાની આદત રાખવી.

ઉપર દર્શાવ્યા ઉપરાંત બીજી ત્રણ સાધારણ સૂચનાઓ ઉપર પણ લક્ષ આપવાની ખાસ અગત્ય છે.

(૧) ગમે તેમ થાય, પરંતુ ગુણ્ય ઇન્દ્રિયને હાથ લગાડવાનો સ્વભાવ સારો નથી; માટે તેવી ટેવ પાડવી નહિ.

(૨) સારા વિચાર વગરના બીજા વિચારોમાં લક્ષ લગાડવું નહિ. ક્યુ ડોક્ટરોઓનાં મનમાં ખરાબ વિચારો આવે છે; પરંતુ સારા ડોક્ટરોઓ તે તરફ ધ્યાન આપતા નથી. વિલક્ષણ ચિત્રો અથવા નકામી વાતો વિષે મનમાં વિચારો આવે તો તેને સર્પની પેઠે વેગળા કરી નાખવા. આ પ્રમાણે કરવાથી સ્વપ્નાવસ્થા બંધ થશે.

શરીરમાં ગમે તેટલી ધાતુ વધે, પણ તેનાથી કોઇ પ્રકારે ઉપાધિ થઈ શકતી નથી. જે મન સ્વાધીનમાં ન રહે અને વૃત્તિ વિહ્વલ થાય તો નિરામય શરીરવાળાને પણ વધેલી ધાતુ નુકસાન કરે છે તથા શરીરમાં રોગ કરે છે. કહેવાનો સારાંશ એ છે કે, ધાતુ વધવાથી રોગ થતો નથી; પરંતુ મનોવિકારની વૃત્તિ વિહ્વલ થવાને લીધે રોગ પેદા થાય છે.

(૩) બાર વરસની વયથી પચીસ વરસની ઉંમર સુધી (૧) વિષયી ચિત્રો સાથે માઠો સંબંધ, (૨) ઓના સ્વપ્નનું અને તેના

ગુણનું વર્ણન, (૩) શૃંગારિક કાદંબરીઓ, (૪) નાટક અને નોવેલો વગેરે વાંચવાં અને તેના પ્રત્યક્ષ થતા પ્રયોગો જોવા, (૫) વિષયની વાતો હાસ્યવિનોદમાં કહેવી, વગેરે બાબતો વર્જ કરવી. શરીરમાં વધેલી ધાતુ ન વપરાવાને લીધે શરીરમાં રોગ થાય છે એવી સમજણ વિષયવાસનાને વધારનારી અને અતિશય નુકસાન કરનારી છે. સુખ-મય જિંદગી ગાળવાના મુખ્ય સાધનરૂપ જે ધાતુ છે, તેને જે વયમાં એકત્ર કરી ભંડાર ભરી રાખવો જોઈએ, તેને બદલે વિષયવાસનામાં તદ્દલીન થઈ જઈ, જેઓ તાત્કાલિક સુખ ભોગવે છે, તેઓ મોટી ભૂલ કરે છે અને તેઓ મનોવિકારની વિક્ષેપી વૃત્તિને વશ કરી, દીર્ઘાયુષ્ય સુખમય જીવન નિર્ગમન કરવા સારુ લવલેશ પ્રયત્ન આદરતા નથી, એ અત્યંત દિલગીરી ઉપજાવનારું છે, એમ અમારે ડિડિમ વગાડીને કહેવું પડે છે.

મુદ્ધિમૈથુનની કુટેવમાંથી મુક્ત થવાનો ઉપાય

અજ્ઞાનતાને લીધે નુકસાનકારક મુદ્ધિમૈથુનની કુટેવમાં ફસી ગયેલા-ઓએ તેમાંથી મુક્ત થવાની ઇચ્છા હોય તો નીચે જણાવેલી સૂચનાઓનું અવશ્ય મનન કરવું.

(૧) પ્રથમ દર્શાવેલી પ્રત્યેક સૂચનાઓનું તેમણે કાળજીપૂર્વક પરિપાલન કરવું. સ્વાભાવિકપણે સ્વમાં આવે તો વિશેષ ગભરાવાનું કારણ નથી; પરંતુ કુક્રિયાની કુટેવના અભ્યાસને લીધે રાત્રિએ જો વીર્યપાત સ્વમાવસ્થામાં થતો હોય તો પ્રથમ કુટેવ કાઢી નાખી, પછી સ્વમાં ન આવે તેવા યોગ્ય ઉપાયો યોજવા તજવીજ કરવી.

(૨) કુક્રિયાની કુટેવમાંથી મુક્ત થવાની જો કોઈ છોકરાના મનમાં ઇચ્છા હોય તો તેણે તે ટેવનો ત્યાગ કરવા સારુ અડગ નિશ્ચય આદરવો. અંતઃકરણથી બરાબર નિશ્ચય થયો નહિ હોય તો તે કુટેવ પુનઃ તેને વળગ્યા વગર રહેવાની નથી; માટે કુટેવની કુક્રિયાના ખરે-ખરા ધોર પરિણામનો અંતઃકરણમાં જોડો વિચાર કરી એક વખત

દઢ પ્રતિજ્ઞા કરવી અને તે હમેશને સારુ સ્વીકારી લેવી. એ વખતે અન્ય ઉપાય તેમને તેમાંથી મુક્ત કરાવનારો નથી. કુટેવ જેટલી વધારે અને જેટલા વધારે દિવસની હશે, તેટલો વધારે વખત તેને છોડવાને લાગશે અને તે છોડવા સારુ પ્રયાસ પણ વધારેજ કરવો પડશે. સાધારણ સામાન્ય કુટેવ ટળી જાય, તોપણ તે ટેવ જેમ અને તેમ સમૂળગી અંતઃકરણમાંથી અળગી થાય તેને સારુ જે કંઈ કરવું ધટે તે કરવા તૈયાર રહેવું જોઈએ; કારણ કે અઠવાડિયું, મહિના અથવા વરસ દિવસ થઈ જાય, વરસોનાં વરસો વીતી જાય તોયે કુટેવનો મોહ છોડી દેતાં છૂટી શકતો નથી. મોહ ન જાય પરંતુ પોતાના કરેલા દઢ નિશ્ચયનો ત્યાગ કરવો એ વાજબી નથી. કુક્કિયાની કુટેવ કાઢવા જે પ્રમાણથી પરિશ્રમ કરવામાં આવશે, તે પ્રમાણે તેમાંથી મુક્ત થવાનો વધારે સંભવ છે.

(“ વ્યાયામ ” ના એક અંકમાંથી)

૮૯-અશ્વંડ સુખશાંતિ મેળવવાના ઉપાય

અપકાર ઉપર ઉપકાર કરવા; અવગુણ ઉપર ગુણ કરવા; ક્રોધને શાંતિથી વશ કરવો; કડવું ખોલનારને મીઠાશથી વશ કરવો; વેરી તરફ ક્ષમા બતાવવી; હિંસા તથા નિંદા કરનાર તરફ દયા બતાવવી અને ક્રુષ્ણ દેનારને પણુ ધન્યવાદ આપતાં શીખવું. અખ'ંડ સુખ તથા શાંતિ મેળવવા માટે આ બતાવેલા સદ્ગુણો શીખવા જોઈએ.

૧૦-હિંદુઓ, સાવધાન !

તમારા બંધુઓને સાચવો

હિંદુજાતિને લાગુ પડેલા જાતિક્ષય કેટલા લયંકર, તેમજ હિંદુ-જાતિની આંખ ઉઘાડનારો છે, તે ૧૯૧૧ થી ૧૯૨૧ સુધીના દસ-કામાં, જુદી જુદી જાતિઓના કેટલા હિંદુઓએ પરધર્મનો સ્વીકાર કર્યો, તેના આંકડા એક પત્રે પ્રગટ કર્યા છે; તે જોતાં કોઈ પણ હિંદુના દિલને આઘાત થયા વિના રહેશે નહિ એ આંકડા નીચે પ્રમાણે છે:—

બ્રાહ્મણ	૩૪૦૭૧૭	નાવી (હમમ)	૧૦૭૬૭૫
આહીર	૪૧૬૨૫	ચમાર	૨૩૦૮૫
મહાબ્રાહ્મણ	૧૯૮૬૦૯	ચાવા	૯૪૫૫૨
બાગદી	૧૪૫૪૧૫	ચાંડાળ	૨૨૪૭૧
વાધરી	૪૩૩૦૨૮	ધોબી	૫૩૮૭૪
ભૂમિહાર	૨૧૧૨૨૭	ઢેડ (ડોમ)	૫૦૦૮૭૦
સુતાર	૪૧૫૧૬૬	દુસાચ	૧૪૭૭૦૨
ફકીટર	૧૮૮૫૭૯	જોગી	૧૫૨૯૦૫
ભરવાડ	૬૯૨૨૦	વણુકર	૧૯૦૨૬૭
ગવધી	૪૩૬૨૫	માળી	૭૩૩૦૬
ગોલા	૧૨૧૨૬૩	કંસારા	૧૩૨૪૧૫
ગઢિડ	૧૬૩૫૮	કડિયા	૬૦૫૬૪
વાણિયા (ગુર્જર)	૧૯૧૭૧	કેવટ	૬૫૧૭૫
		જનાવર કાપનાર	૬૭૧,૩૬૫

આ રીતે પ્રત્યેક દશ વરસે લગભગ સવા કરોડ માણસો ઓછા થતાં જાય તો ત્રણસો વર્ષમાં એક પણ હિંદુ, હિંદુઓની ભૂમિ ઉપર

ઉપર રહેવાનો નહિ અને હજારો વર્ષથી જે ધર્મને લીધે આ ભૂમિનું નામ હિંદુસ્તાન પડ્યું, તે નામ પણ બદલાઈ જવાનું. શુદ્ધિ અને સંગઠનની કેટલી જરૂર છે, તે ઉપરના આંકડાજ બતાવી આપે છે.
(“ હિંદુસ્તાન ” ના એક અંકમાંથી)

૧૧-પ્યારા ભારત

(લેખક:-શ્રી. બાણુ ગંગાપ્રસાદ બી. એ. એલ. ટી.)

હમે' હે પ્યારા ભારત દેશ !

(૧)

સૌરભ-સિક્તા સમીર પ્રવાહિત, ‘ કલ-કલ ’ સરિતા-નાદ,
વન-પર્વત કી રુચિર રમ્યતા, વિવિધ ફૂલોં કા સ્વાદ;
કલિસ કુસુમોં કા શુચિ આર્દ્રાન, ભ્રમરકી મીઠી ‘ ભન-ભન ’ તાન-
સભી પ્રકૃતિ કા કીડાયલ હે, કેસા ભારત-દેશ !
હમે' હે પ્યારા ભારત દેશ !

(૨)

સખસે પહલે જ્ઞાન-ભાનુ કા મિલા હમે' આ લોક,
કિયે ઉન્હીં કિરણોં સે હમને આલોકિત સખ લોક;
વહી અબ હા ! હમ હેં પરતંત્ર, જગત કે સારે દેશ સ્વતંત્ર,
કિન્તુ ન કયા ફિર જગકર જગકો, હેંગે ‘ સુખ-સન્દેશ ’ ?
હમે' હે પ્યારા ભારત દેશ !
(“ હિંદુપંચ ” ના એક અંકમાંથી)

૧૨-પૂર્વજોનું ગૌરવ

(લેખક:-શ્રી. લોકમાન્ય તિલક)

પૂર્વજોનું ગૌરવ કરવું, તેમનું વર્ષમાં એક વખત પણ સ્મરણ કરવું એ બાવિ ઉત્કર્ષનું ચિહ્ન છે. ઉદ્યોગમુખ જે રાષ્ટ્ર હોય તેને તેની જરૂર છે.

મીલ, સ્પેન્સરના ગ્રંથોની આપણે પારાયણો કરીએ છીએ, પણ તેના કરતાં અતિ આગળ વધેલા આપણા પૂર્વાચાર્યોની ઓળખ સુધ્ધાં આપણે વીસરી જઇએ, એથી વધુ બુદ્ધિભ્રંશની બીજ કઈ નિશાની જોઇએ ?

જ્ઞાનની વૃદ્ધિ અને પ્રચાર થવાને પૂર્વાચાર્યોએ કરેલ કૃતિઓ તથા સિદ્ધાંતોનું પુનઃ પુનઃ પરીક્ષણ થવું જરૂરનું છે.

નાના છોકરાઓને પૂર્વપરંપરાનું જ્ઞાન આપ્યાથી તેમના મનમાં ઉદાત્ત તત્ત્વો રોપાય છે, તેમનામાં અભિમાન ઉત્પન્ન થાય છે તથા તેથી દેશની અને દેવની સેવા કરવાની તેમનામાં યોગ્યતા આવે છે.

“ઉત્સવ વ્યક્તિશઃ ઉપાસના માટે નથી, સામાજિક ધર્મબુદ્ધિ જાગ્રત કરવા માટે છે.”

ખરો ઉત્સવ એટલે જેથી આપણી પ્રગતિને મદદ થાય તે.

મોટા લોકોના ઉત્સવો થાય છે, તે તેમના ગુણોનો પ્રચાર કરવા થાય છે. રાષ્ટ્રમાં જીવજોલા મોટા મોટા લોકોનો ઉત્સવ કરવાથી રાષ્ટ્રના લોકોનું કલ્યાણ થાય છે, એ નિર્વિવાદ છે.

૧૩-ભારતીય સંસ્કૃતિના સંરક્ષક શિવાજી મહારાજ

છત્રપતિ શિવાજી મહારાજના નામસ્મરણ સાથે ભારતનો ત્રણસો વર્ષ પહેલાંનો ઇતિહાસ આપણી આંખ આગળ ખડો થાય છે. રાજકારણના અભ્યાસીઓ એને રાજનીતિની કુટિલતાના સમયતરીકે બહે ઓળખાવે; પણ અમે તો ભારતનો એ યુગનો ઇતિહાસ એટલે સમસિંધુ, અંતરવેધ અને નૈમિષારણ્યના તપોવનમાંથી પ્રસરેલી ધર્મ-પ્રાણી સંસ્કૃતિ સાથે અરબની મરુભૂમિની સર્વત્રાસી સુધારણા સાથેનો મહાસંઘર્ષકાળ માનીએ છીએ. પૃથ્વીરાજના પતન પછી યમુનાતીરે ઇસ્લામી સભ્યતાનો પાયો નખાયો અને પાંચ સૈકાના ગાળામાં એ સભ્યતાએ ધીરે ધીરે દૂર દૂરના પ્રદેશમાં પગપેસારો કર્યો. માર માર કરતી હુણ-શકાદિ જાતિઓને પોતાના વિરાટ ધર્મબળે એકરંગી કરી નાખવાની શક્તિ ભારતીય જાતિમાંથી ઘટી હતી અને ભારતના પ્રાચીન ધર્મનાં સદામુક્ત દ્વાર ધીરે ધીરે બંધ થતાં ગયાં હતાં—આંતરરાષ્ટ્રીય ઔદાર્યનું તત્ત્વ નાબૂદ થતું ચાલ્યું હતું. આ વખત મોગલ સલ્તનતનો કર્ણુધાર બાદશાહ ઔરંગઝેબ કાશ્મીરથી ધનુષ-કાઢીના કિનારા સુધી ઇસ્લામની એકરંગી સભ્યતા વડે સૌને રંગી નાખવાના મનોરથ રચતો હતો. એ મનોરથ સાથે સાથે મોગલ શહે-નશાહતની સરહદ લંબાવવાનું પણ બીડું તેણે ઝડપ્યું હતું. આ સમયે અસહિષ્ણુતા આવી ધર્મના નાવનું સુકાન પકડી બેઠી હતી અને હરપળે લાગ્યા કરતું કે, ભારતની કોટિ કોટિ પ્રજાના પૂર્વપુરુષોની યુગવ્યાપી ધર્મસાધના અને સંસ્કૃતિનો લોપ થઈ ઇસ્લામના નવા ક્ષેત્રમાં તે સમાશે; પણ માનવ ઇતિહાસના પ્રારંભકાળથી શરૂ થયેલી આર્યપ્રજાની સંસ્કૃતિ અને અમૃતત્વના સંધાનમાં નીકળેલી જાતિની સાધનાનો લોપ થાય એમ ન હતું. રાજકારણના નિમિત્ત-માત્ર પાછળ સંસ્કૃતિના આ મહામંથને પ્રકૃતિના ઉઘાન સરખી

મહારાષ્ટ્રની ભૂમિમાં એક અજર અમર શક્તિ પેદા કરી. એ શક્તિનું કાર્ય હતું પ્રેરણા આપવાનું અને એ શક્તિ તે સમર્થ રામદાસ સ્વામી. એ પ્રેરણાશક્તિને ઝીલી કાર્યમાં ઉતારનાર વ્યક્તિની જરૂર હતી. એ વ્યક્તિ પણ મળી ગઇ. એ વ્યક્તિ તે છત્રપતિ શિવાજી મહારાજ ! અને શિવાજી મહારાજનું જીવન એટલે સાગનો ઝળહળતો પ્રકાશ; શિવાજી મહારાજ એટલે મૂર્તિમંત શ્રદ્ધા અને કર્મ; શિવાજી મહારાજની શક્તિ એટલે કંકરને શંકર બનાવી દેવાની સિદ્ધિ, ઉદાત્ત, ચરિત્ર; ચપળ બુદ્ધિ, અનંત ધૈર્ય, સર્વ ધર્મ પ્રત્યેનું ઔદાર્ય અને જગતને આ ગુણોનું નવેસરથી દાન આપવા “ હિંદુપદ પાદશાહી ” સ્થાપનના એમના સફળ પ્રયાસો અને એ સૌથી વધીને ભારતની પ્રાચીન સંસ્કૃતિને વિનાશમાંથી બચાવી લઇ તેને તેમણે આપેલું વ્યવહારુ રૂપ, એ સૌ દેવદુર્લભ ગુણોએ કરીને છત્રપતિ શિવાજી મહારાજનો જયજયકાર યુગ-યુગ સુધી કાયમ રહેશે.

આજ ભારતની ભૂમિમાં વિવિધ સંસ્કૃતિઓનો સંઘર્ષ ચાલી રહ્યો છે. એ વખતે ભારતની પ્રજાના અને જગતની કલ્યાણ-કામના માટે જે કોઈ પણ સભ્યતા ઉપયોગી નીવડી શકે એમ હોય તે તે હિંદુ સભ્યતાજ છે. આ સભ્યતાને સંઘર્ષની અમિક્સોટીમાં તાવી વિશુદ્ધ સ્વરૂપ બનાવી આપવા કાળે ભારતીય પ્રજાએ પ્રાણપણે પ્રયત્ન કરવાના છે અને એ પ્રયત્નમાં શિવાજી મહારાજનું પ્રેરણાળળ સદા સહાયક નીવડવાનું. આથી આજ ત્રણસો ત્રણસો વર્ષે શિવાજી-ઉત્સવના જે ધર્મસત્રનો આરંભ થયો છે, એ સદા શક્તિદાયક અને બચવિનાશક નીવડો એજ અવ્યર્થના ! જય મહાદેવ ! !

(“ દલિત કોમ ” ના એક અંકમાંથી)

१४-गोस्वामी तुलसीदास का जीवनकार्य

(लेखक:-श्री. व्योहार राजेंद्रसिंह ओम. ओल. सी.)

समान की विशृंखला और विषमता को छटा कर उसे एक सूत्र में संगठित करने तथा पाहरी शत्रुओं और जगत के दुःखदायक दुष्टों का दहन कर के देश में सुखशान्तिमय धर्मराज्य की स्थापना करने के लिये रामावतार हुआ था. जन्म छस प्रकार की अवस्थाओं उत्पन्न होगी, जो कि मनुष्यसमान में सदा उपस्थित होती रहती है, तब तब राम की आवश्यकता होगी. गुसांछल के समय में ऐसी अवस्था उत्पन्न हुई और आज भी वैसी ही दशा द्वि उपस्थित हो गई है. अपने समय के धर्म के शत्रुओं के नाश तथा विशृंखल समान में सुख्यवस्था स्थापित करने के लिये गुसांछल के देश के सामने किसी वीर के आदर्श उपस्थित करने की आवश्यकता पड़ी. उन्हें राम से पहकर दूसरा आदर्श दृष्टिगोचर न हुआ. राम का आदर्श उस समय की आवश्यकताओं का पूर्ण करने के लिये जिस प्रकार समर्थ हुआ उसी प्रकार छस समय भी हो सकता है. उस समय भी देश में दो प्रकार की समस्याओं थीं और आज भी हैं, एक आन्तरिक और दूसरी बाह्य.

(१) आन्तरिक समस्या धर्म के नाम पर ईर्ष्या ईदु कुरीतियों, अन्यायों, अष्टायों और अत्याचारों को दूर कर असली धर्मतत्त्व का प्रचार करना.

विशृंखल समान के एक सूत्र में पांघ कर एक आदर्श की ओर ले जाना.

पहिले के धार्मिक और दूसरी के सामाजिक कदा न सकता है; किन्तु गुसांछल दोनों के धर्मज्ञान के नाम पुकारते हैं.

(२) बाह्य-धर्म शत्रुओं से समान की रक्षा करना. छसके लिये

गुसांघु ने " गौआदधुप्रतिपाल ", " संतरक्षा " " और " दुष्ट-दहन " आदि शब्दों का उपयोग किया है.

दोनों समस्याओं को हल करने पर आश्रित हैं. बिना समाज-संगठन के दुष्टदहन नहीं हो सकता और बिना दुष्टदहन के समाज में शान्तिस्थिति नहीं हो सकता. जे कि समाजसंस्कार के लिये नितान्त आवश्यक है. समाज में आन्तरिक शान्ति स्थापन और संस्कार करने के पहिले शान्तिपूर्व वातावरण की आवश्यकता है. जिसके लिये आहरी शत्रुओं का दमन प्रथम आवश्यक हो जाता है. इसी लिये राम पहिले संत दुःषदाध, देश-धर्म के शत्रुओं का नाश करते हैं और फिर आदर्श धर्मरान्य स्थापन कर समाज-संस्कार और आन्तरिक धर्मव्यवस्था आदि का असली कार्य आरंभ करते हैं. इस रामरान्य के द्वारा गुसांघु जनता को उस आदर्श रान्य के आदर्श की ओर ले जाते हैं, जिसमें राज केवल आहरी शक्ति के बल पर रान्य नहीं करता बल्कि प्रजा को पूर्ण स्वाधीनता और महाधिकार देता है और उनका सेवक बन कर उनके हृदयसिंहासन पर रान्य करता है. यह आदर्श पश्चिमी प्रजातन्त्रवाद आदि की अपेक्षा भारत के लिये अधिक उपयुक्त है. यही धर्म राजवाद है—यही भारत का सदा से आदर्श रहा है.

हमारे यहाँ की राज-सत्ता केवल राजसत्ता नहीं है. उसमें धर्म का सदा प्रधान स्थान दिया गया है. इस धर्मरान्य में धर्म और राजनीति का नित्य सम्बन्ध है, धर्म प्रधान तथा राजनीति उसका एक अंग-मात्र है. भारत की राजनीतिक, सामाजिक और धार्मिक पराधीनता से मुक्ति पाने के लिये गुसांघु ने भारत के सामने यही अभिप्राय उपस्थित किया है.

राम के ३५ में उन्होंने हमें वह नतीजा देता है जो उनकी छत्रछाया में हम अधर्म, अत्याचार और अनाचार की सभ्य शक्तियों का दमन कर सकते हैं. राम का ३५ इस धर्म का ३५ है

जो सभ प्रकार के अधर्मों और अत्याचारों तथा अधर्मियों और अत्याचारियों के लिये कालक्ष है; चाहे वे किसी देश, किसी वेष या किसी रूप में पाये जायें। तुलसीदास का “रक्षित” शब्द किसी जति-विशेष का द्योतक नहीं है, किन्तु उन सभ जतियों और मनुष्यों के लिये उपयुक्त है, जिनमें समाज और धर्म के विरुद्ध आचरण पाये जाते हैं।

“उनके अस आचरण लवानी, सो जनहु निश्चर सभ प्रानी”

धस औपार्ध में उन्होंने यह लाव स्पष्ट कर दिया है।

उनके रामरावण अथ विशेष लाव के द्योतक हैं। वे केवल व्यक्ति नहीं हैं बल्कि लाव हैं, आदर्श हैं, धर्म-अधर्म के भूतिमान अवतार हैं। रामरावणयुद्ध व्यक्तियों का युद्ध नहीं किन्तु धन्डी भावों का युद्ध है। बिना अधर्मनाश के धर्म की स्थापना नहीं हो सकती और बिना अधर्मियों के नाश के धस अधर्म की नष्ट नहीं हो सकती; क्योंकि अधर्म उनमें धतना न्याय हो जाता है, बिना उनके नाश के अधर्म का नाश नहीं हो सकता। धस प्रकार अधर्मियों का नाश धर्मस्थापन के लिये अनिवार्य हो जाता है। गुसांघ्र ने हमें व्यक्तियों के रूप में वे आदर्श दिये हैं जो उन व्यक्तियों के न रहने पर भी हरकाल और हरसमय के लिये अथ से सत्य हैं—त्रिकलाप्राधित हैं। बिना व्यक्तियों के आदर्शों का प्रत्यक्ष रूप जनता का दृष्टिगोचर नहीं हो सकता। धसी लिये उन्होंने उन आदर्शों के व्यक्तियों के रूप में भूतिमान कर के पतला दिया है—व्यक्ति और आदर्श धतने ओकाकार हो गये हैं कि अलग नहीं किये जा सकते। यदि कोई पूछे कि वीरता, धीरता, सत्यता आदि पुरुषोत्तमों के गुणों का क्या स्वरूप है तो हम अधिक व्याख्या न कर धीरे से दो अक्षरों का नाम उपस्थित कर देंगे। धन्डी गुणों के रूप होने के कारण राम पुरुषोत्तम हैं। धसी

प्रकार कोष्ठ पूछे के धर्मर का कैसा स्वरूप है-इसमें कौन कौन से गुण्य हैं ? तो हम विचार न कर वही सजमें रमा हुआ अधिक सोच हो अक्षर का नाम ले देंगे. जिस धर्मर का स्वरूप अडे अडे अर्थों के वर्णन सुनने से भी समझ में नहीं आता वही क्षमा, दया, करुणा, लक्ष्मणसलता आदि के भूतिमान अवतार तुलसीदास के राम को देखकर पुरंत प्रत्यक्ष हो जाता है. राम में धर्म-रीय गुणों का अवतार देखकर कोष्ठ भी यह कहे बिना नहीं रह सकता है, यदि धर्मर होगा तो ऐसा ही होगा. धनसे बढ़कर धर्मर में और क्या होगा ? सतीत्व का दूसरा नाम सीता कहा जा सकता है. धर्मी तरह लक्ष्मण और सेवा का अर्थ समझने के लिये भरत और हनुमान को समझने की जरूरत है.

और यदि धर्मसे बढ़कर कोष्ठ धर्मर है तो हमें इसकी आवश्यकता नहीं. हम संसारी जिवों के लिये ऐसे ही धर्मर की आवश्यकता है, जो हमारे सुख-दुखों से सुखी और दुःखी होगा, सत्ता की रक्षा और दुष्टों के दमन के लिये अपना धाम छोड़ कर जन जन द्विरेगा, और छोटी सी प्रेम-लक्ष्मण के वश होकर अल्लोकोछोड़ कर धर्म दुःखमय संसार में हमारे दुःख अटाने के लिये नर-तन से कष्ट सहन करेगा.

यदि कुछ लोग ऐसे धर्मर का कल्पित भी मानें तो हमें पचाह-नहीं-याहो राम तुलसीदास की कोष्ठ कल्पना ही क्यों न हों; पर देश, समाज और व्यक्ति की आवश्यकताओं की पूर्ति के लिये ऐसे ही धर्मर और ऐसे ही पुरुष या पुरुषोत्तम की जरूरत है. नहीं नहीं ऐसे ही अनुप्यधारी धर्मर की आवश्यकता है, जिसमें धर्मरत्व और अनुप्यत्व की विचित्र समस्या हो.

जिस प्रकार समाज को एक आदर्श नेता की आवश्यकता होती है, वही प्रकार व्यक्ति को भी अपना जवन एक भास

द्विष्टा में ले जाने के लिये एक व्यक्तित्व (पर्सनालिटी) में सम्भने रहना होता है, जो उसके वांछनीय आदर्शों की पूर्ति हो और जिससे व्यक्तिगत आवश्यकताओं पूरी हो सकें। व्यक्ति की आवश्यकताओं तीन प्रकार की हैं:—

व्यक्तिगत, गार्हस्थ तथा सामाजिक

इन तीनों आवश्यकताओं की पूर्ति के लिये गुसांघु ने राम को उपस्थित किया है। राम का व्यक्तिगत जीवन इन सभी गुणों से युक्त है जो हमारी व्यक्तिगत उत्थिति के लिये आवश्यक है। व्यक्ति का परिवार का एक अंग समझ कर परिवार के प्रति उसका क्या कर्तव्य है यह अताने के लिये राम का पारिवारिक जीवन यथेष्ट है। समाज और देश में व्यक्ति का क्या स्थान है तथा समाज के प्रति उसका क्या धर्म है, इसकी शिक्षा भी राम के जीवन से मिल सकती है।

इससे स्पष्ट है की गुसांघुने जो राम को जनता के सामने उपस्थित किया है, वे व्यक्ति तथा समाज की सभी प्रकार की आवश्यकताओं पूर्ण करने के लिये समर्थ है। दुष्ट, दमनकारी और धर्मरान्ध्रस्थापक राज के रूप में वे हमारी लौकिक आकांक्षाओं को पूर्ण करते हैं। शत्रुओं का नाश करे वे हमारे धर्म के रक्षक और संस्थापक हैं तथा उसके बाद धर्ममूलक रान्ध्र को स्थापन कर समाजसंगठन और समाज के स्थापक तथा इसी के द्वारा नवीन रूप से समाज संस्कार लोक-धर्म-व्यवस्था के व्यवस्थापक हैं। इन में धर्मगुरु, समाजसुधारक और शासक, तीनों के कार्य-कलाप अती सुंदरता और सामंजस्य के साथ मिश्रित है। वे हीन दुनिया दोनों के मालिक हैं, वे भ्रम के पारलौकिक मोक्षदाता धर्म भी है और धर्मलौकिक कल्याणकर्ता शासक भी है। इनका शासन केवल अक्ष-दंडविधानपर स्थापित रान्ध्र नहीं है, किंतु आंतरिक

आत्मशासन की सुदृढ नींव पर स्थापित है। प्रज्ञा की बौद्धिक विभूति युद्ध के साथ साथ उन्हें प्रज्ञा की आत्मिक उन्नति और पारलौकिक योगक्षेम की अधिक चिन्ता है।

पंडित रामचंद्र शुक्ल ने अपनी पुस्तक “गोस्वामी तुलसीदासजी” में इस विषय पर जडा अच्छा प्रकाश डाला है उससे कुछ अवतरण्य यहाँ देते हैं:

“यह धर्मरान्य है इसका प्रभाव जवन के छोटे-बड़े सभ व्यापारों तक पहुँचनेवाला है। समस्त मानवी प्रकृति का रंजन करने वाला है! इस रान्य की स्थापना केवल शरीर पर ही नहीं होती, हृदय पर होती है। यह रान्य केवल चलती हुई भरीन नहीं है—आदर्श व्यक्ति का परिर्वर्धित रूप है। जिस प्रकार ढाथ पैर है उसी प्रकार हृदय भी है, जिसकी रमणीयता के अनुभव से प्रज्ञा आप धर्म की ओर प्रवृत्त होती है।

“सुशीलता की पराकाष्ठा राम के रूप में हृदयाकर्षिणी शक्ति होकर उनके भीय प्रतिष्ठित थी। उस शक्ति के सम्मुख प्रज्ञा अपने हृदय की सुंदर वृत्तियों को कर स्वरूप समर्पित थीं। भारतीय सभ्यता के भीय रान्ध धर्मशक्तिस्वरूप है।”

गोस्वामीजी ने देश में प्रचलित सभ धार्मिक और सामाजिक अनाचारों के दमन तथा सभशांति के स्थापन के लिये सभ समस्याओं को हल करने के लिये “रामरान्य स्थापन” को ही ऐकमात्र उपाय बताया है। सभ प्रकार के अनाचारों और अत्याचारों का समावेश उनका “धर्मजलानि” और “भर्यादा-भंग” शब्दों में हो जाता है। भर्यादाभंग संक्षिप्त रूप से गुसांछजी ने विनय-पत्रिका के ऐक पद में रूप दिया है। उसके द्वारा वे अपने ऐकमात्र आधार राम को देशदशा की करुण कथा सुनाते हैं।

“दीन दयाल दुरित दारित दुःख दुनी सकल तिहुं तापतर्ह है।
देवदुआर पुकारत आरत सभ की सभ सुभ दानि बध है।”

धर्म में वे देश के तीन प्रधान कष्टों या तापों का वर्णन करते हैं। दुरित, दारिद्र्य और दुःख। इनके अनुसार देश धर्म तीन महा-तापों से पीड़ित है। इनमें प्रथम है “दुरित” अर्थात् पाप। धर्म ‘पाप’ शब्द में वे सभी धार्मिक, राजनैतिक और सामाजिक पाप शामिल हैं, जिसका वर्णन गुसांछल आगे की लकीरों में करेंगे। इन सभी पापों का इस देश में प्रयुक्त अर्थानक “दारिद्र्य” और “दुःख” है। गुसांछल के वर्णित ये तीन ताप-आध्यात्मिक, आधिदैविक और आधिभौतिक हैं। “दुरित” आध्यात्मिक, दुःख “आधिदैविक” और दारिद्र्य आधिभौतिक ताप है।

धर्म तापों से पृथ्वी के सभी प्रकार के सुखों की हानि हो गछ। यह भगवान के द्वार पर आर्त होकर पुकार कर रही है। यहाँ पर “दुर्ग” शब्द भारतभूमि का है। यह दूसरे देश के लिये उपयुक्त नहीं है। क्यों कि वे धर्म देश की दशा का वर्णन कर रहे हैं। रामायण में भी पृथ्वी गौ का रूप धारण कर भगवान के पास गछ है। गुसांछल देश के धर्म तापों से दुःखी और देशभक्ति से प्रेरित होकर इनके दूर करने के लिये भगवान के द्वार पर पुकार करते हैं। धर्म से सिद्ध होता है कि कामल हृदय महात्मा तुलसीदासल देश के दुःख को अपना दुःख समझने वाले सम्ये देशप्रेमी हैं और देशभक्ति के प्रेरित होकर ही उन्होंने कविता की। वे देश के सम्ये प्रतिनिधि और नेता का काम करते हैं। कवि के सम्ये कर्तव्य का पालन करते हैं। अपने वर्णन से देश की दुःखित आत्मा का करुण कंदन-करुणात्मा तक पहुँचाते हैं।

आगे की लकीरों में गुसांछल देश में प्रयुक्त दुरितों या भयानकता का वर्णन करते हैं। वे देश के तीन प्रधान जनसमुदायों में विभाजित करते हैं। ब्राह्मण, राजा और भ्रम। ब्राह्मण-जिनके हाथ में धार्मिक शासन का काम है, राजा या क्षत्रिय-

जिनके हाथमें प्रभु का पालनभार है तथा साधारण्य प्रभु
जिसमें शेष सभ्य आ जाते हैं. गुसांघु ने आह्वानों का भूदेव और
सभ्य वर्णों में श्रेष्ठ माना है; क्योंकि वे ही भारतीय सभ्यता के
सदा से मूल रहे हैं. पहिले सम्राज के सर्वश्रेष्ठ अंग या उत्तमांग
छन्ही आह्वानों की दुर्दशा का वर्णन करते हैं.

“ प्रभु के वयन वेद पुत्र संमत, भव भूरति महिदेव भव है,
तिनकी रिस राग मोह पद, लोभ लालची लील लभ है. ”

जिनको स्वयं भगवान ने अपनी भूति-रूप कहा है और जे
यही पर देवपुत्र्य हैं छन्ही की भति जय कोष, मोह, लोभ आदि
ने निगल ली तथा फिर दूसरों का क्या पूछना ?

अथ दूसरा वर्ण क्षत्रिय राज्यों का है जे लोक-रक्षा, लोक-
पालन और लोकशासन के लिये जम्मेदार हैं. इसने भी अपना
कर्तव्यपालन और भयाँदा छोड़ दी.

“ राजसम्राज कुसाज के टिकटु, कल्पत कलुष कुयाल नभ है,
नीति प्रतीत प्रीतिपरिमित पति, हेतु आद हठि हेरि हभ है. ”

इन पंक्तियों में देश की राजनीतिक दशा का वर्णन है. इस
राजसम्राज से गुसांघु का लक्ष्य उस समय के यवन महिपालों
से है जिसका उद्देश्य वे इस दोहे में करते हैं:—

“ गोंड गंवार नृपाल कलि यवन महा महिपाल,
साम न दाम न भेद कछु केवल हंड कराल. ”

ये “ यवन महा महिपाल ” सिवा मुगलसम्राटों के दूसरे कौन
हो सकते हैं ? मराठी में श्री यादव शंकर जमदार ने तुलसीदासज
पर एक सभावाचना-मूल मानस हंस अत्युत्तम पुस्तक लिखी है.
मानस की रचना के उद्देश के संबंध में हमारा और इनका मत

મિલતા હૈ કિ દેશ કી રાજનીતિક, ધાર્મિક સ્થિતિ ઠીક કરને હી કે લિયે ગુસાંધજી ને અંથરચના કી. ગુસાંધજી કે રાજનીતિક ઉદ્દેશોં કે સંબંધ મેં ઉનકા મત હૈ કિ મુગલરાજ્ય કો ઉલટ કર સ્વરાજ્ય સ્થાપન કરના હી ઉનકા ઉદ્દેશ થા. રાવણુ કે ચરિત્ર પર વિચાર કરતે હુએ ઉન્હોને યહાં તક કહ ડાલા હૈ કિ ગુસાંધજી ને રાવણુ કે કૃત્યોં કે દ્વારા અકબર કી ઓર ઇશારા કિયા હૈ. “ નિશાયરોં ” ઓર રાક્ષસોં કી જગહ “ યવન ” શબ્દ ઉનકે કર્મોં મેં બિના અંતર કિયે હી બડી સરલતા સે રકબા જ સકતા હૈ.

(“ મનોરમા ” ના એક અંકમાંથી)

૧૫-ઘૂંટણભર પ્રાર્થના

(લેખક:-શ્રી. શ્રીનિવાસ આયંગર)

શબ્દોમાં ન વર્ણવી શકાય એવી વેદનાથી વ્યગ્ર બનીને હું મહિનાઓ થયાં દેશભરમાં ભટક્યા કરું છું. હું જ્યાં જ્યાં જોઉં છું ત્યાં ત્યાં, મારું સન્માન કરવાને ધસી આવના પ્રેમધેણા લોકોનાં ટોળાં જોઇ-હિંદુ અને મુસ્લિમ, પારસી અને ખ્રિસ્તી અને સૌ કોઈ ધર્મનાં અને કામના લોકોને અત્યંત સદ્ભાવથી એકબીજા સાથે ખમેખભા મિલાવીને જોએલા જોઇ, મારા દિલમાં કાંપનું કાંધ થઈ જાય છે. હું પોકારી બહું છું કે, આ ભક્ષો-ભોજો. દેશપ્રેમની ઝીર્મિ અનુભવના જનસમૂહ-આ ગરીબડો લોકસમાજ, કામને નામે ઝવૂને ચડી રમ-ખાણો! મયાવે છે! આ પ્રજાવર્ગ તેમની પ્યારી માતાના દેહને પોતાનું લોહી છાંટી તેને અભડાવે છે! તરતજ હૃદયમાંથી સ્પષ્ટ ઉત્તર બેઠે છે કે, “ ના, એ જનસમાજ રમખાણો નથી માંડતો, એ ટાળું હિંદુ દેવાલયની મૂર્તિઓ નથી. ભાંગવું, એ ટાળું મુસ્લિમ મસ્જિદો ઉપર હસ્તો નથી લઇ જવું; ટાળું તો સાવ નિર્દોષ છે. ”

ભેંડા વિચારને અંતે મારી ખાતરી થઇ ચૂકી છે કે, ટાણું નિર્દોષ છે, તેનામાં કાંઈ જાતની અસ્મિતાજ નથી; પણ સાચા દોષિત તો હું અને તમેજ છીએ. આજે ઠેર ઠેર જે રમખાણો મચે છે અને લોહીની નદીઓ વહે છે, તેને માટે હું અને તમેજ જવાબદાર છીએ. એ બધાં રમખાણોને માટે આપણો નેતાવર્ગજ જવાબદાર છે. મને હવે રજમાત્ર પણ આશંકા નથી રહી કે, હિંદુ-મુસ્લિમ એ બે કોમો વચ્ચે ન સંઘાય એવી ફાટ પડી ગયાનું કહેનારાઓ જૂઠા છે. હું માનું છું અને જાહેર કરું છું કે, ભારતમાતાનાં બે ફેફસાં સમી એ બન્ને કોમો વચ્ચે-એ બન્ને કોમોના સામાન્ય જનસમુદાય વચ્ચે કશેજ ક્લેશ કે વિખવાદ નથી. જે કંઈ ક્લેશ અને વિખવાદ છે તે એ બન્ને કોમોના નેતાઓની વચ્ચે છે. જે કલહ દેખાય છે તે મારી અને તમારી વચ્ચે વર્તે છે-તે નેતાઓ નેતાઓની વચ્ચે વર્તે છે. એટલેજ હું કહું છું કે, લોકો તો એકત્રિત છે-માત્ર નેતાઓજ વહેંચાયેલા અને વિવાદગ્રસ્ત છે.

પણ હું આશાવાદી છું. આ સ્થિતિથી હું જરાયે નિરાશ નથી થતો. ઊલટું મને એક પ્રકારની શાંતિ છે કે, આ વિખવાદનું ઊંડું જનસમૂહના લોહીમાં નથી મળી ગયું; એથીજ હું આશાવાંત છું કે, હરકોઈ ઇલાજે, મારા બંધુ નેતાઓની સમક્ષ ઘૂંટણીએ પડીને પણ, તેમને શાંતિના રાહ ઉપર હું ખેંચી શકીશ અને આ સભાના સભાજનો, તેમને તો હું અહીંજ ઘૂંટણુજર બનીને પ્રાર્થના કરું છું કે, ખુદાને ખાતર, દેશને ખાતર, આવા ખૂનખાર ઝઘડાઓ ટાળવાનોજ નિર્ણય કરજો.

(" સૌરાષ્ટ્ર "ના એક અંકમાંથી)

९६-अछूतजाति की परमात्मश्रद्धा

(लेखक:-श्री. प्रेमचंद७)

(१)

मातृ-प्रेम ! तुझे धन्य है. संसार में और जो कुछ है, मिथ्या है, निःसार है. मातृप्रेम ही सत्य है, अक्षय्य है, अनश्वर है. तीन दिन से सुभिया के मुँह में अन्न का न एक दाना गया था, न पानी की एक छुट. सामने पुआल पर माता का नन्हा-सा लाल पडा कराह रहा था. आज तीन दिन से उसने आँखें जोड़ी थीं. कभी उसे गोद में उठा लेती, कभी पुआल पर सुला देती. हँसते-पेलते आलक को अन्नानक कथा हो गया, यह कोछ नहीं आता था. ऐसी दशा में माता को भूख और प्यास कहाँ ? एक बार पानी का एक छूट मुँह में लिया था, पर कंठ के नीचे न ले जा सकी; इस दुःभिया की विपत्ति का वारवार न था. सालार के भीतर दो आलक गंगा की गोद में सौंप चुकी थी, पतिदेव पहिले ही सिधार चुके थे. अन्न उस अलागिनी के ज्वन का आधार, अवलंब जो कुछ था यही आलक था. हाय ! क्या छिन्न उसे भी उसकी गोद से छीन लेना चाहते हैं ? यह कल्पना करते ही माता की आँखों से ज़रज़र आंसू गहने लगते थे. इस आलक को वह एक क्षणभर के लिये भी अकेला न छोड़ती थी. उसे साथ लेकर घास छीलने जाती. घास भेयने आगर जाती तो आलक गोद में होता. उसके लिये उसने एक नन्ही-सी पुरपी और नन्ही-सी भाँची बनवा दी थी. ज़्यादा माता के साथ घास छीलता और गर्व से कहता:-अम्मा ! हमें भी पड़ी-सी पुरपी बनवा दो, हम बहुत सी घास छीलेंगे. तुम द्वारे भाँची पर पड़ी रहना. अम्मा ! मैं घास भेय लाऊँगा. माँ पूछती:-हमारे लिये क्या क्या लाओगे भेटा ?

જીવાવન લાલ-લાલ સાડિયોં કા વાદા કરતા. અપને લિયે બહુત-સા ગુડ લાના ચાહતા થા. વે હી બોલી-બોલી ખાતેં ઇસ સમય યાદ આ આકર ખાતા કે હૃદય કે શલ કે સમાન વેધ રહી થી. જે બાલક કે દેખતા, યહી કહતા કિસી કી ડીઠ હૈ; (કોઇકની નજર લાગી છે.) પર કિસકી ડીઠ હૈ? ઇસ વિધવા કા બી સંસાર મેં કોઇ ઐરી હૈ? અગર ઉસકા નામ માલૂમ હો જતા તો સુખિયા જાકર ઉસકે ચરણોં પર ગિર પડતી ઔર બાલક કે ઉસકી ગોદ મેં રખ દેતી. કયા ઉસકા હૃદય દયા સે ન પિગલ જતા? પર નામ કોઇ નહીં જાતાતા. હાય, કિસસે પૂછે? કયા કરે?!

(૨)

તીન પહર રાત ખીત ચૂકી થી. સુખિયા કા ચિન્તાવ્યથિત, ચંચલ મન કોઠે-કોઠે દોડ રહા થા. કિસ દેવી કી શરણુ જાય, કિસ દેવતા કી મનોતી કરે; ઇસી સોચ મેં પડે-પડે ઉસે એક ઝપકી આ ગઇ. કયા દેખતી હૈ કિ ઉસકા સ્વામી આકર બાલક કે સિરહાને ખડા હો જતા હૈ ઔર બાલક કે સિર પર હાથ ફેર કર કહતા હૈ, “રોં મત સુખિયા! તેરા બાલક અચ્છા હો જાયગા. કલ ઠાકુરજી કી પૂજા કર દે, વહી તેરે સહાયક હોંગે.” યહ કહ કર વહ ચલા ગયા. સુખિયા કી આંખ ખુલ ગઇ. અવશ્ય હી ઉસકે પતિદેવ આએ થે, ઇસમેં સુખિયા કે જરા બી સંદેહ ન હુઆ. ઉન્હેં અખ બી મેરી સુધિ હૈ, યહ સોચ કર ઉસકા હૃદય આશા સે પરિપ્લાવિત હો ગઇ. પતિ કે પ્રતિ શ્રદ્ધા ઔર પ્રેમ સે ઉસકી આંખેં સજલ હો ગઇ. ઉસને બાલક કે ગોદ મેં ઉઠા લિયા ઔર આકાશ કી ઔર તાકતી હુધ બોલીઃ-“ભગવન્! મેરા બાલક અચ્છા હો જાય, મૈં તુમ્હારી પૂજા કરુંગી, અનાથ વિધવા પર દયા કરો.”

ઉસી સમય જીવાવન કી આંખેં ખુલ ગઇ. ઉસને પાની માંગા. ખાતા ને દોડ કર કોરે મેં પાની લિયા ઔર અચ્છે કે પિલા દિયા.

ज्यावन ने पानी पी कर कहा:-अम्मा, रात है कि दिन ?

सुप्पिया:-अभी तो रात है भेटा ! तुम्हारा जू कैसा है ?

ज्यावन:-अच्छा है अम्मा, अज मैं अच्छा हो गया.

सुप्पिया:-तुम्हारे मुँह में घी-संझर हो भेटा ! भगवान करे तुम जल्दी अच्छे हो जाव. कुछ जाने के जू चाहता है ?

ज्यावन:-हाँ अम्मा ! थोड़ा-सा गुड दे दो.

सुप्पिया:-गुड मत पाओ बैया, अवगुन करेगा. कहे तो भियडी जना दूँ.

ज्यावन:-नहीं मेरी अम्मा ! जरा-सा गुड दे दे, तेरे पैरों पर.

माता धँस आग्रह के न टाल सकी. उसने थोड़ासा गुड निकाल कर ज्यावन के हाथ में रख दिया और हाँडी का ढक्कन लगाने ल रही थी कि किसीने बाहर से आवाज दी. हाँडी वहीं छोड़ कर वह केवाड भोलने चली गई. ज्यावन ने गुड की दो पिंडियाँ निकाल लीं और जल्दी जल्दी चट कर गया.

(३)

दिनभर ज्यावन की तपियत अच्छी रही. उसने थोड़ी सी भियडी खाई, दो-एक बार धीरे-धीरे द्वार पर भी आया और हमजेलियों के साथ खेल न सकने पर भी, उन्हें खेलते देख कर उसका जू लहल गया. सुप्पिया ने समझा अच्छा अच्छा हो गया. दो-एक दिन में जज्य पैसे हाथ में आ जायेंगे तो वह एक दिन हाकुरज की पूजा करने चली जायेंगी. जाड़े के दिन जाड़ू-अहार, नहाने-धोने और जाने-पीने में कट गये; मगर जज्यसंभ्यासभय हिर ज्यावन का जू लारी हो गया तज सुप्पिया धयरा छी. तुरत मन में शंका उत्पन्न हुष कि पूजा में विलम्ब करने से ही जालक हिर मुरजा गया है. अभी थोड़ा-सा दिन आकी था. अज्य के

લેટાકર વહ પૂજા કા સામાન કરને લગી. ફૂલ તો જમીનદાર કે બગીચે મેં મિલ ગએ. તુલસી-દલ દાર હી પર થા, પર ઠાકુરજી કે ભોગ કે લિયે કુછ મિષ્ટાન્ન તો ચાહિયે, નહીં તો ગાંવવાસોં કે બાટેગી કયા ? ચઢાને કે લિયે કમ-સે-કમ એક આના તો ચાહિયે હી. સારા ગાંવ જાન આઇ, કહીં પૈસે ઉધાર ન મિલે. તબ વહ હતાશ હો ગઇ. હાથ રે અદિન, કોઇ ચાર આને પૈસે ભી નહીં દેતા. આખિર ઉસને અપને હાથોં કે ચાંદી કે કડે ઉતારે ઔર દૌડી હુધ બનીએ કે ફુકાન પર ગઇ, કડે ગિરો રખ્ખે, બતાસે લિયે ઔર દૌડી હુધ ધર આઇ. પૂજા કા સામાન તૈયાર હો ગયા તો ઉસને બાલક કો ગોદ મેં ઉઠાયા ઔર દૂસરે હાથ મેં પૂજા કી ચાલી લિયે મંદિર કી ઔર ચલી.

મંદિર મેં આરતી કા ઘંટા બજ રહા થા. દશ-પાંચ ભક્ત-જન ખડે સ્તુતિ કર રહે થે; ઇતને મેં સુખિયા જાકર મંદિર કે સામને ખડી હો ગઇ.

પૂજારી ને પૂછા:-કયા હૈ રે ? કયા કરને આઇ હૈ ?

સુખિયા ચખૂતરે પર આ કર બોલી:-ઠાકુરજી કી મનોતી કી થી મહારાજ ! પૂજા કરને આઇ હૂં.

પૂજારીજી દિનબર જમીનદાર કે અસામિયોં કી પૂજા ક્રિયા કરતે થે, ઔર શામ-સવેરે ઠાકુરજી કી. રાત કો મંદિર હી મેં સોતે થે, મંદિર હી મેં આપકા ભોજન ભી બનતા થા, જસસે ઠાકુરદારે કી સારી અસ્તરકારી કાલી પડ ગઇ થી. સ્વભાવ કે ખડે દયાલુ થે, નિષ્ઠાવાન એસે કિ ચાહે કિતની હી ઠંડ પડે, કિતની હી ઠંડી હવા ચલે, બિનારનાન કિયે મુંહ મેં પાની ન ડાલતે થે; અગર ઇસ પર ઉનકે હાથોં ઔર પૈરોં પર મૈલ કી મોટી તહ જમી હુધ થી, તો ઇસમેં ઉનકા કોઈ દોષ ન થા. બોલે-તો કયા બીનર ચલી આવેગી ? હો તો ચૂકી પૂજા. યહાં આકર બરબ્રજ કરેગી ?

એક ભક્તજન ને કહા:-હાકુરજી કો પવિત્ર કરને આધ હે.

સુખિયા ને ખડી દીનતા સે કહા:-હાકુરજી કે ચરન છૂને આધ
હં સરકાર ! પૂજા કી સખ સામગ્રી લાધ હં.

પૂજારી:-કૈસે બેસમગ્રી કી બાત કરતી રે ? કુછ પગલી તો નહીં
હો ગધ હૈ ? બલા તૂ હાકુરજી કો કૈસે છુએગી ?

સુખિયા કો અખ તક કબી હાકુરદારે મેં આને કા અવસર ન
મિલા થા. આશ્ચર્ય સે બોલી:-સરકાર ! વહ તો સંસાર કે માલિક
હૈ. ઉનકે દર્શન સે તો પાપી બી તર જાતા હૈ. મેરે છૂને સે ઉન્હેં
કૈસે છૂત લગ જાયગી ?

પૂજારી:-અરે, તૂ ચમારિન હૈ કિ નહીં રે ?

સુખિયા:-તો કયા ભગવાન ને ચમારોં કો નહીં સિરજ હૈ ?
ચમારોં કા ભગવાન કોઇ ઓર હૈ ? ઇસ બચ્ચે કી મનોતિ
હૈ સરકાર !

ઇસ પર ઉસી ભક્ત મહોદય ને, જો અખ સ્તુતિ સમાપ્ત કર
ચૂકે થે, ડપટ કર બોલે:-માર કે ભગા દો ચુડેલ કો. ભરભષ્ટ કરને
આધ હૈ, ફેંક દો થાલી-ખાલી. સંસાર મેં તો આપ હી આગ લગી
હુધ હૈં, ચમાર બી હાકુરજી કી પૂજા કરને લગેંગે તો પિરથી રહેગી
કી રસાતલ કો ચલી જાયગી !

દૂસરે ભક્ત મહાશય બોલે:-અખ બેચારે હાકુરજી કો બી ચ-
મારોં કે હાથ કા ભોજન કરના પડેગા. અખ પરલૈ હોને મેં કુછ
કસર નહીં હૈ.

હંડ પડ રહી થી; સુખિયા ખડી કાંપ રહી થી ઓર યહાં ધર્મ
કે ઠેકેદાર ભોગ સમય કી ગતિ પર આલોચનાએં કર રહે થે. બચ્ચા
મારે હંડ કે ઉસકી છાતી મેં ધુસા જાતા થા, કિંતુ સુખિયા વહાં
સે હટને કા નામ ન લેતી થી. ઐસા માલૂમ હોતા થા કી ઉસકે
દોનોં પાંવ બૂમિ મેં ગડ ગએ હૈં. રહ-રહ કર ઉસકે હૃદય મેં ઐસા
ઉદ્દમાર ઉઠતા થા કિ જાકર હાકુરજી કે ચરણોં પર ગિર પડે. હાકુ-

૨૭ ક્યા ઇન્દ્રી કે હૈં, હમ ગરીબોં કા હિનસે કોઇ નાતા નહીં હૈ ?
 યે લોગ કોન હોતે હૈં રોકનેવાલે ? પર યહ ભય હોતા થા કિ ઇન
 લોગોં ને કહીં સચમુચ થાલી-ખાલી ફેંક દી તો ક્યા કરુંગી ?
 દિલ મેં ઐઠ કર રહ જતી થી. સહસા ઉસે એક ખાત સૂઝી. વહ
 વહાં સે કુછ દૂર જાકર એક વૃક્ષ કે નીચે અંધેરે મેં છિપકર ઇન
 ભક્તજનોં કે જાને કી રાહ દેખને લગી.

(૪)

આરતી ઓર સ્તુતિ કે પશ્ચાત્ ભક્તાજન ખડી દેર તક શ્રીમદ્-
 ભાગવત કા પાઠ કરતે રહે. ઉધર પૂજરીજીને ચૂદ્ધા જલાયા ઓર
 ખાના પકાને લગે. ચૂદ્ધે કે સામને ખેડે હુએ હૂં-હૂં કરતે જાતે થે
 ઓર ખીચખીચ મેં ટિપ્પણિયાં ભી કરતે જાતે થે. દસ ખજે રાત તક
 કથાવાર્તા હોતી રહી ઓર સુખિયા વૃક્ષ કે નીચે ખાનાવસ્થા મેં
 ખડી રહી.

સારે ભક્ત-લોગોં ને એક એક કરકે ધર કી રાહ લી. પૂજ-
 રીજી અકેસે રહ ગએ. તખ સુખિયા આકર મંદિર કે અરામદે કે
 સામને ખડી હો ગઈ, જહાં પૂજરીજી આસન જમાએ ખટલોઇ કા
 ક્ષુધાવર્ધક મધુર સંગીત સુનને મેં મમ થે. પૂજરીજી ને આહટ પાકર
 ગરદન ઉઠાઇ તો સુખિયા કો ખડી દેખા. ચિદકર બોલે:—કચોં રે,
 તૂ અબી યહીં ખડી હૈ ?

સુખિયા ને થાલી જમીન પર રખ દી ઓર એક હાથ ફેલા
 કર ભિક્ષા-પ્રાર્થના કરતી હુઇ બોલી:—મહારાજજી ! મૈં ખડી અભા-
 ગિની હૂં. યહીં બાલક મેરે જીવન કા અલમ હૈ, મુઝ પર દયા કરો.
 ત્રીન દિન સે ઇસને સિર નહીં ઉઠાયા. તુમહેં ખડા જસ હોમા
 મહારાજજી !

યહ કહતે-કહતે સુખિયા રોને લગી. પૂજરીજી દયાલુ તો થે,
 પર અમારિન કો ઠાકુરજી કે સમીપ જાને દેને કા અશ્રુતપૂર્વ, ધોર

પાતક વહ કૈસે કર સકતે ? ન જાને હાકુરજી ઇસકા કયા દંડ હૈ. આખિર ઉનકે બી તો બાલ-અચ્ચે થે, કહીં હાકુરજી કુપિત હોકર ગાંવ કા સર્વનાશ કર દેં તો ! બોલે-ધર જા કે ભગવાન કા નામ લે, તેરા બાલક અચ્છા હો જાયગા. મૈં વહ તુલસીદાસ દેતા હું; અચ્ચે કો ખિલા દે, ચરણામૃત ઉસકી આંખોં મેં લગા દે. ભગવાન ચાહેગે તો સખ અચ્છા હી હોગા.

સુખિયા:-હાકુરજી કે ચરણોં પર ગિરને નદોગે મહારાજજી ? બડી દુખિયા હું, ઉધાર કાઢકર પૂજા કી સામગ્રી જુટાઇ હૈ. મૈંને કલ સપના દેખા થા મહારાજ ! કિ હાકુરજી કી પૂજા કર, તેરા બાલક અચ્છા હો જાયગા, તબી દૌડી આઇ હું. મેરે પાસ રૂપયા હૈ. વહ મુઝસે લે લો, પર મુઝે એક જનબર હાકુરજી કે ચરનોં પર ગિર લેને દો.

ઇસ પ્રલોભન ને પંડિતજી કો એક ક્ષણ કે લિયે વિચલિત કર દિયા. કિન્તુ મૂર્ખતા કે કારણ ધધિર કા ભય ઉનકે મન મેં કુછ-કુછ બાકી થા. સમ્બલ કર બોલે:-અરી પગલી ! હાકુરજી ભક્તોં કે મન કા ભાવ દેખતે હૈં કિ ચરન પર ગિરના દેખતે હૈં ? સુના નહીં હૈ 'મન ચંગા તો કહૌત મેં ગંગા.' મન મેં ભક્તિ ન હો તો લાખ કોઇ ભગવાન કે ચરનોં પર ગિરે કુછ ન હોગા, મેરે પાસ એક જન્તર હૈ. દામ તો ઉસકા બહુત હૈ, પર તુઝે એક હી રૂપયે મેં દે દુંગા. ઉસે અચ્ચે કે ગલે મેં બાંધ દેના. બસ, કલ અચ્ચા ખેલને લગેગા.

સુખિયા:-તો હાકુરજી કી પૂજા ન કરને દોગે ?

પૂજારી:-તેરે લિયે ઇંતની હી પૂજા બહુત હૈ. જો બાત કબી નહીં હુઇ વહ આજ મૈં કર હું ઔર ગાંવ પર કોઇ આકૃત-વિપત પડે તો કયા હો, ઇસે બી તો સોચ ! તૂ વહ જંતર લે જા. ભગવાન ચાહેગે તો રાત હી ભર મેં અચ્ચે કા કલેશ કટ જાયગા. કીસી કી ડીઠ પડ ગઇ હૈ. હૈ બી તો ચોંચાલ. માલૂમ હોતી છત્તરી-બંસ હૈ.

સુખિયા:-જળ સે ઇસે જર આયા હૈ, મેરે પ્રાન નહોં મેં સમાએ હુએ હૈં.

પૂજારી:—બડા હોનહાર બાલક હૈ. ભગવાન જિલા દેં, તેરે સારે સંકટ હર લેગા. યહાં તો બહુત ખેલને આયા કરતા થા. ઇધર દો-ત્રીન દિન સે નહીં દેખા થા.

સુખિયા:—તો જંતર કેસે બાંધુંગી મહારાજ?

પૂજારી:—મૈં કપડે મેં બાંધકર દેતા હું, અસ ગલે મેં પહના દેના. અબ તૂ ઇસ વેલા નવીન અસ્તર કહાં ખોજને જાયગી?

સુખિયા ને ૩. ૨) પર કડે ગિરોં રખે થે. એક પહેલે હી બંજ ચૂકા થા. દૂસરા પૂજારીજી કે બેંટ કિયા ઓર જંતર લેકર મન કે સમજતી હુધ ઘર લોટ આધ.

(૫)

સુખિયા ને ઘર પહુંચ કર બાલક કે ગલે મેં જંતર બાંધ દિયા; પર જ્યોં-જ્યોં રાત ગુજરતી થી ઉસકા જવર બી બઢતા જતા થા; યહાં તક કિ ત્રીન બજતે-બજતે ઉસકે હાથ પાંવ શીતલ હોને લગે. તબ તો વહ ધઅરા ઉઠી ઓર સોચને લગી. હાય ! મૈં વ્યથા હી સંકોચ મેં પડી રહી ઓર બિના ઠાકુરજી કે દર્શન કિયે ચલી આધ. અગર મૈં અંદર ચલી જતી ઓર ભગવાન કે ચરણોં પર ગિર પડતી તો કોઇ મેરા કયા કર લેતા ? યહી ન હોતા, લોગ મુઝે ધકકે દેકર નિકાલ દેતે, શાયદ મારતે બી; પર મેરા મનોરથ તો પૂરા હો જતા. યદિ મૈં ઠાકુરજી કે ચરણોં કે અપને આંસુઓ સે બિગો દેતી ઓર બચ્ચે કે ઉનકે ચરણોં મેં સુલા દેતી તો કયા ઉન્હેં દયા ન આતી ? વહ તો દયામય ભગવાન હૈ. દીનોં કી રચ્છા કરતે હૈં, કયા મુઝ પર દયા ન કરતે ? યહ સોચકર સુખિયા કા મન અધીર હો બિહા; નહીં, અબ વિલમ્બ કરને કા સમય ન થા. વહ અવશ્ય જાયગી ઓર ઠાકુરજી કે ચરણોં પર ગિર કર રોઝેગી. ઉસ અબલા કે આશંકિત હૃદય કે અબ ઇસકે સિવા ઓર કોઇ આશ્રય ન થા. મંદિર કે દ્વાર બંદ હોંગે તો વહ તાલે કે તોડ ડાલેગી. ઠાકુરજી કયા કિસી કે હાથોં બિંક ગએ હૈં કિ કોઇ ઉન્હેં બંદ કર રકખે ?

रात के तीन बज गये थे, सुप्तिया ने आलस के कमल से हाँप कर जाग में उठाया। एक हाथ में थाली उठाई और मन्दिर की ओर चली। घर से बाहर निकलते ही शीतल वायु के झोंकों से उसका कलेज कांपने लगा। शीत से पाँव शिथिल हुये जाते थे। जिस पर चारों ओर अंधकार छाया हुआ था। रास्ता दो इलाक़ों से कम न था। पगडंडी वृक्षों के नीचे-नीचे गछ थी। कुछ दूर दाहिनी ओर एक पोखरा था, कुछ दूर आंस की कालियाँ, पोखरे में एक घोड़ी भर गया था और आंस की कालियों में सुईयों का अड्डा था। आँध और धरेधरे जेत थे। चारों ओर सन-सन हो रहा था। सहसा गीहड़ों ने कर्कश स्वर से 'हुंआं हुंआं' करना शुरू किया। हाय ! अगर कोई उसे एक लाप इपये देता तो भी धंस समय वह यहाँ न आती; पर आलस की भमता सारी शंकाओं को दबाये हुये थी। "हे लगवन् ! अब तुम्हारा ही आशरा है !" यही जपती हुई वह मन्दिर की ओर चली जा रही थी।

मन्दिर के द्वार पर पहुँच कर सुप्तिया ने जल्जर टटोल कर देखा। ताला पड़ा हुआ था। पूजारीजी परामर्श से भिखी कुछ कोठरी में डेवाड अंदर किये सो रहे थे। चारों ओर अंधेरा छाया हुआ था। सुप्तिया यत्नरत के नीचे से एक छंद उठा लाई और जेठ-जेठ से ताले पर पटकने लगी। उसके हाथों में न जाने छतनी शक्ति कहाँ से आ गई थी। दो ही तीन चोटों में ताला और छंद दोनों टूट कर चौपट पर गिर पड़े। सुप्तिया ने द्वार खोल दिया और अंदर जाना ही चाहती थी कि पूजारी डेवाड खोल कर उठखड़ा हुये बाहर निकल आये और चोर ! चोर ! का गुल मचाते गाँव की ओर दौड़े। जहाँ में प्रायः पहर रात रहे ही लोगों की निंद झुल जाती है। यह सोच सुनते ही कुछ आदमी धधर-धधर से लालटेन लिये हुये निकल पड़े और पूछने लगे—कहाँ है, कहाँ ? छिधर गया ? पूजारी—मन्दिर का द्वार खुला पड़ा है। मैंने

ખટખટ કરી આવજ સુની.

સહસા સુખિયા બરામદે સે નિકલ કર ચખતરે પર આધ ઔર બોલી:—ચોર નહીં હૈ, મેં છું. ઠાકુરજી કરી પૂજા કરને આધ થી. અબી તો અંદર ગઇ બી નહીં. માર-હલ્લા મચા દિયા.

પૂજારી ને કહા:—અબ અનર્થ હો ગયા. સુખિયા મંદિર મેં જાકર ઠાકુરજી કે બધ કર આધ.

ફિર કયા થા ? કઇ આદમી જલ્લાએ હુએ લપકે ઔર સુખિયા પર લાતોં ઔર ધુસોં કરી માર પડને લગી. સુખિયા એક હાથ સે અચ્ચે કે પકડે હુએ થી ઔર દૂસરે હાથ સે ઉસકી રક્ષા કર રહી થી. એકાએક એક બલિષ્ઠ ઠાકુર ને ઉસે ધતની જોર સે ધક્કા દિયા કિ બાલક ઉસકે હાથ સે છૂટકર જમીન પર ગિર પડા. મગર ન વહ રોયા, ન બોલા, ન સાંસ લી. સુખિયા બી ગિર પડી થી, સંભાલકર અચ્ચે કે ઉઠાને લગી તો ઉસકે મુખ પર નજર પડી. એસા જન પડા માનો પાની મેં પરછાઇ હો. ઉસકે મુંઠ સે એક ચીખ નિકલ ગઇ. અચ્ચે કા માથા છુકર દેખા. સારી દેહ ઠંડી હો ગઇ થી. એક લંબી સાંસ ખીંચકર વહ જઇ ખડી હુઇ. ઉસકી આંખોં મેં આંસુ ન આએ. ઉસકા મુખ ક્રોધ કરી જવાલા સે તમ-તમા ઉઠા, આંખોં સે અંગારે બરસને લગે; દોનોં મુઠિયાં બંધ હો ગઇ. દાંત પીસકર બોલી: “કયોં પાપિયોં ! મેરે અચ્ચે કે પ્રાણુ લેકર અબ દૂર કયોં ખડે હો ? મુઝે બી કયોં નહીં ઉસી કે સાથ માર ડાલતે ? મેરે છૂ લેને સે ઠાકુરજી કે છૂત લગ ગઈ. પારસ કે છૂકર લોહા સોના હો જતા હૈ, પારસ લોહા નહીં હો જતા. મેરે છૂને સે ઠાકુરજી અપવિત્ર હો જાયંગે, મુઝે બનાયા તો છૂત નહીં લગી ? લો, અબ કબી ઠાકુરજી કે છૂને નહીં આઉંગી. તાલે મેં બંદ કરકે રકખો, પહરા બૈઠા દો. હાય ! તુમહેં દયા છૂ બી નહીં ગઇ ! તુમ ધતને કઠોર હો ! બાલ-અચ્ચેવાલે હોકર બી તુમહેં એક અભાગિની માતા પર દયા ન આઇ ? તિસ પર ધરમ કે ઠેકેદાર બનતે હો ? તુમ સબ

કે સખ હત્યારે હો. ડરો મત, મેં થાના-પુલીસ નહીં જાઉંગી, મેરા ન્યાય ભગવાન કરેંગે, અથ ઉન્હીં કે દરબાર મેં ફિરિયાદ કરુંગી. ”

કિસીને ચૂં ન કી, કોઇ મિનમિનાયા તક નહીં. પાપાણુ-મૂનિયોં કી ભાંતિ સખ કે સખ સિર ઝુકાએ ખડે રહે. ઇતની દેર મેં સારા ગાંવ જમા હો ગયા થા. સુખિયા ને એક બાર ફિર બાલક કે મુંહ કી ઓર દેખા. મુંહ સે નિકલા-“ હાય, મેરે લાલ ! ” ફિર વહ મૂઝિઈત હોકર ગિર પડી. અચ્ચે કે કિયે પ્રાણુ દે દિયે !

માતા ! તૂ ધન્ય હૈ ! તુઝ જૈસી નિષા, તુઝ જૈસી શ્રદ્ધા, તુઝ જૈસા વિશ્વાસ દેવતાઓં કે બી દુર્લાભ હૈ !

x

x

x

x

(“ ચાંદ ” ના અંત્યજનકમાંથી)

(ઓ અછૂતજાતિના હિમાયતીમાં પોતાને ખપાવી મિથ્યાભિમાનનું સુરાપાન કર્યા કરનાર ખડેખાંઓ ! “ ઢેડના ગોર ” ની ઉપમાથી બડકીને ભાગી જનાર ભારતસેવક ! જો પ્રથમ પેલા ભલા ભગવાનનો મહિમા જાણી લીધો હોત તો આવા સુરાપાનમાં અને શોક-પ્રતિષ્ઠા નામક સૂકરી વિષામાં મોહિત થવું નજ પડ્યું હોત ! ! છે હજી પણ મરદામી ? આ રહ્યું ક્ષેત્ર ! હા, તે સાચો કર્મયોગ, સાત્ત્વિક ત્યાગ, સાત્ત્વિક દયાદાન ઇતિ માટે તીવ્ર ઇચ્છા અને યતન તમારા કિરમતમાં લખાયેલાં તમનેજ ન ભાસતાં હોય અને ખુશામતખોર ધનચુલામોની ટોળીના ‘ મોટાભા’ બન્યા રહેવા જેટલું કમનસીમજ મીઠું મધ જેવું લાગ્યા કરવું હોય, ત્યાંસુધી તો સાક્ષાત્ શ્રીહરિપણુ તમારો એ કમનસીખીમાંથી ઉદ્ધાર કરી શકે તેમ નથી ! ત્યાં આવા તેવા મેલાધેલાના શબ્દોનો શો હિસાબ ! અને તેવું જાણવા છતાં પણ, આવું દોઢાણા જેવું શા માટે લખાઇ ગય ! કારણ એજ કે, આ લખનાર અવગુણસાગર નામને પાત્ર હોઇ ‘ અખંડાનંદ ’ નામ તો માત્ર તે આપણા સર્વના પરમ પિતા માટેજ થોગ્ય છે.)

१७-अछूत और हिन्दुसमाज

(लेखिका:-श्रीमती सुशीलादेवी निगम, पी. ए.)

आज जग कि भूमंडल का प्रत्येक राष्ट्र उन्नति के शिखर पर आसीन हो चुका है, आज जग कि उन्नत देशों के सभ्य वायुयान पर बैठ कर आकाश की सैर कर रहे हैं, आज जग कि पाश्चात्य महिलाओं वैज्ञानिक आविष्कारों के द्वारा दृष्टनेवालों की आंखों में अकांक्षित पैदा कर रही हैं, आज जग कि शिक्षित देश में युवक स्वतंत्रता की छुंकार से भूमंडल को प्रकम्पित कर रहे हैं, आज जग कि सभ्य देशों के अन्धे अपने माता-पिता की चिन्ता के कारण न बनकर उनके सहायक बन रहे हैं, इस उन्नत और विकास के युग में हम अपने देशवासियों को यह अतलाने चली हैं कि बाध ! अछूतों का तिरस्कार न करो, उनसे घृणा न करो, वे भी आप के भाध हैं, वे भी इसी मिट्टी और पानी से बने हैं, जिससे आप ! कैसा घोर पतन है !! हमारी सदियों की दासता का कैसा करुण चित्र है ! अंधे इन्द्रियों से चली आध कुशिक्षा का कैसा नम स्वरूप है !!! और नम्रता के इस बीषण स्वरूप में, जग कि हम अपने लयंकर ह्रास का अन्दाज करते हैं, तो हृदय से स्वयं ही अके ध्वनि निकल उठती है-क्या हिंदुजति का अस्तित्व सत्यमुच ही नष्ट हो जवेगा ? क्योंकि लगभग २१ करोड़ हिंदुओं में आधी संख्या स्त्रियों की है; जिनकी उन्नति, जिनकी शिक्षा और जिनके विकास का कोई साधन नहीं; वे आज परदे के भीतर अंधेरे घरों के तह-आनों में सज रही हैं, शेष अन्धे दुःखे लगभग ११ करोड़ पुरुष, जिनमें अके तिहाध हिस्सा अछूत पुरुषों का है; धतना ही नहीं, शेष पुरुषों में आलकों का भी स्थान है, इस प्रकार यदि हम उन शक्तियों की जड में नजर डिन कारणों का अनुसंधान करें,

જિનકે દ્વારા આજ પ્રતિક્ષણ હિન્દુસમાજ કે રામાયકારી નાટક
કા હૃદય-વિદારક અભિનય કિયા જાતા હૈ; યદિ આજ હમ ઉન
કારણોં પર વિચાર કરેં; જિનકે દ્વારા હમારે જાતીય જીવન કા
અવશેષ ગૌરવ નષ્ટ હો રહા હૈ, યદિ આજ હમ ઉન નર-
પશુઓં કે હૃદય મેં નિત્ય પ્રતિ ઉઠનેવાલી ઉન લાવનાઓં
પર વિચાર કરેં, જિનકે દ્વારા આજ હિન્દુ સમાજ કી લગભગ તીન
કરોડ અભાગી બહિનેં વૈધવ્ય કી અત્યંત તીવ્ર જ્વાલા મેં અપને
જીવન-પ્રસન્ન કો ઝુલસા કર હિન્દુસમાજ કે અસ્તિત્વ કી જડ ખોદ
રહી હૈ, જિનકે દ્વારા પરમાત્મા કે બનાવે હુએ એક હી રક્ત-ભાંસ
ઔર લોથડે સે બને હુએ એક હી આશા, ઉમંગ ઔર ઇચ્છા કો
રખતે હુએ ઔર એક હી ધર્મ કે પથ પર ચલતે હુએ સાત કરોડ
અભાગે પ્રાણી ઇસલિયે પદ-દલિત હોતે હૈં કિ કુછ લંપટ, પાખં-
ડી, બ્યભિચારી પુરુષોં ને અપને હાથ મેં વિશાલ હિન્દુધર્મ કા ઠેકા
લે લિયા હૈ; યદિ હમ હિન્દુસમાજ કી પ્રજ્વલિત ચિતા મેં વિદગ્ધ
હોનેવાલી કરોડોં અસહાય આત્માઓં કી કરુણ કહાની કા અધ્યયન
કરેં, યદિ હમ નિત્યપ્રતિ સેંકડોં હિન્દુઓં કે, જો કિ ઇસલિયે ઇસાઇ
હો રહે હૈં કિ ઉસ ધર્મ મેં જિસકી નીંવ દદ કરને કે લિએ ઔર
જિસે વિશ્વ-ધર્મ બના કર અનાંતકાલ તક અમર રખને કે લિએ
ઉનકે બાપ-દાદોં ને અપને રક્ત કી નદિયાં બહાઈ થી, સ્થાન નહીં
હૈ; યદિ હમ ઉન છોટે-છોટે દૂધમુંહેં બાલક-બાલિકાઓં કે ધર્મ-
પરિવર્તન કી કહાની પઢેં, જો કિ પેટ કી અસહ્ય યાતના સે નાચ-
નાચ કર હિન્દુ-સમાજ-અભાગે, પતિત ઔર કલુષિત હિન્દુ-સમાજ-
કે સામને ડુકડે ડુકડે કે લિએ ઘૂટને ટેક કર અંત મેં વિધર્મ કી
શરણ લે રહે હૈં; યદિ હમ અછૂત કહે જાનેવાલે હિન્દુધર્મ કે ઉન
સચ્ચે ભક્તોં કા કરુણ દશ્ય દેખેં, જિનકા સર્વસ્વ એવં વૈભવ ઉંચી
જાતિ કે હિન્દુઓં કા અપમાન ઔર અપની દરિદ્રતા હી હૈ, જિનકી
સાગી આશાએં દરિદ્રતા કે બીષણ અટ્ટહાસ મેં વિલીન હો જાતી

हैं; और जिनका अभिलक्ष्य, अपमान और तिरस्कार की प्रवृत्ति अग्नि में लक्ष्मण हो जाता है; जिन्हें हिंदुसमाज के अत्याचार से घसाघ-धर्म की शरण लेनी पड़ी थी; और जो आज निर्भीक भाव और हार्दिक सकानुभूति से प्रवित होकर अछूतों के घसाघ जनाने का प्रचार कर रहे हैं; यदि हम इन अभागिनी अछूत भगिनीयों के जीवन-परिवर्तन की कहानी पढ़ें, जिन्हें हिंदु हो कर केवल उनकी गति के हिंदुओं की पाप-वासना और व्यवहार की महावृत्ति में अपने सुंदर जीवन की आहुति करनी पड़ती; आज घसाघ होकर अपनी शिक्षा और शिक्ष-कला की प्रतिभा से देखने-वालों के आश्चर्यचकित कर रही है, यदि आज हम एक और हिंदु-समाज के अछूतों की दशा पर विचार करें, और साथ ही उनकी अछूतों की इस नवीन शिक्षा, सुंदर आचरण एवं आश्चर्यजनक परिवर्तन पर विचार करें, जो घसाघ-धर्म ग्रहण करने के बाद इनमें प्रतिष्ठित होता है; यदि आज हम एक और इन अछूत आलोक-आलोकियों की दरिद्रता और कुसंस्कारों पर ध्यान दें, और दूसरी और उनकी आलोकों की नवीन संस्कृति, इनके नवीन जीवन, इनके नवप्रसूतित शुद्ध विचार, इनका स्वावलम्बन और इनके नवीन नैतिक उत्थान का जो कि घसाघ जन कर वे प्राप्त करते हैं; यदि हम एक और हिंदु-गति का अछूतों के प्रति लक्ष्यकर तिरस्कार का धृष्टित दृश्य देखें और साथ ही दूसरी और हिंदु-समाज के अत्याचारों से निर्जित होकर इनके धर्म-परिवर्तन की लयानक वीला तथा हिंदु-धर्म के अन्य धर्मों से हज़ार बार अच्छा समझते हुए और लाभ बार अधिक प्यार करते हुए भी घसाघ-धर्म का आलिंगन करने की लयानक उत्सुकता, तो हमें हिंदु-गति-मर्यादासक्त हिंदु गति के मृत्यु-तांडव का परिचय भली भाँति हो जावेगा; और हम इस बात के अच्छी तरह समझ सकेंगे कि धर्म के नाम पर अधर्म का पक्ष और

सत्य, जेव' न्याय के नाम पर असत्य तथा अन्याय का समर्थन किस भांति किया जा सकता है. उस समय हमें धिस आत का ज़ली भांति पता लग जायगा कि हिंदु-जति के नाश करनेवाले धर्माध और मुसलमान नहीं; वरन् स्वयं हिंदु ही है. जिस प्रकार मृत्यु की धडियों में उन्माद भले-थुरे का ज्ञान नहीं रहने देता; वृत्ति प्रकार हिंदु-जति अपने जवन की धडियों में मिथ्यावाद, पाप'उ और भांति-भांति के प्रप'चों से विवेकहीन हो रही है. यह विवेकहीनता आज हमें एक अंधकारपूर्ण उद्देश्य-पथ की ओर ले जा रही है; और हम उस पर चलने से अभिमान के भारे झूठे नहीं समाते !

हमारे समाज की यह जयानक अवस्था संसार के इतिहास के लिये कोष्ठ नवीन सामग्री नहीं है. जूम'उण के इतिहास में जतियों के उत्थान और पतन की कहानियों में निज-समाजों की कुरीतियों की ऐसी घटनाओं सहस्रो' पार घटती आछ हैं. संसार की कोष्ठ भी ऐसी जति नहीं है, जिसके उत्थान की न्योतिभय कथाओं के भीय पतन की इषित कहानियों का समावेश न हो. यह तो स्वाभाविक है. जतियों का पतन उतना ही प्राकृतिक है, जतना कि सूर्य में ताप और प्रकाश का होना. दूर की आत कौन कहे, आप स्वयं हमारे ही देश की ही अवस्था लीजिये. ब्राह्मण-काण में ब्राह्मणों के अत्याचार से जर्जरित होकर, हिंदु-समाज कांप उठा. धस प्रक'पन में, या यों कहिये कि ब्राह्मण के असीम अत्याचारों के भीतर विरोध की प्रतिक्रिया मौजूद थी और समय पाते ही उसने कान्ति का जयानक रूप धारण कर लिया. धस विप्लव के सुंदर वायुम'उण में एक नवीन काल का प्रादुर्भाव हुआ; और धस नवीन काल में भगवान् युद्ध ने संसार को सत्य, दया और निःस्वार्थ-सेवा का उपदेश दिया. ब्राह्मण-धर्म से जर्जरित सारे भारत ने धस संदेश को सुना. यह संदेश यडा ही सुंदर, यडा

ही आकर्षक और अज्ञा ही शान्तिप्रद था। इस की पवित्रता के अनुपम तेज के संमुख स्वार्थ, धृष्ट्या, द्वेष और आडम्बर की बिलि गिर पड़ी और इस के स्थान में औद्धर्म्म का विशाल जवन अज्ञा किया गया।

पर, परिवर्तन की समाप्ति यहीं तक नहीं हुई। जगवान् मुद् ने इस धर्म्म को प्रतिष्ठित किया था, वह पनपा, अज्ञा और पैला। इस विकास में विप्लव की सारी सत्ता मौजूद थी; और इस सत्ता में भी औद्धर्म्म के विनाश की सारी शक्तियां निरंतर काम कर रही थी। इस का परिणाम यह हुआ कि कुछ शताब्दियों के बाद औद्धर्म्म-आदर्शवाद अप्रतिम हो गया; और इस के स्थान पर फिर भी सुधार की सारी योजना के साथ आत्मसुधार संमु-परिचित होने लगा। कहने का तात्पर्य यह है कि संसार में पतन का घटिहास निरर्थक नहीं है। “पतन” अभ्युत्थान के लिये अत्यावश्यक है, यह सुधार का उद्गम स्थान है। आत्मसु-धर्म्म के पतन पर औद्धर्म्म के रूप में सुधार की ओर नव-योजना हुई; और औद्धर्म्म के पतन में आत्मसु धर्म्म के सत्य आदर्श का संस्कृत रूप अवतरित हुआ। इस प्रकार हम देखती हैं कि सत्य के सुंदर स्वरूप, उत्थान के भयुर विकास और विकास के सुललित काल का निदर्शन करने के लिये “पतन” भी ओर अभिनंदनीय वस्तु है; परंतु इस पतन का ओर दूसरा स्वरूप भी है वह अधिकार से भी अधिक काला और निष्कुरता से भी अधिक निष्कुर है। इस स्वरूप के संमुख आदर्श नत हो जाता है, नतीय विकास निर्गति हो जाता है और जीवन की सारी प्रयत्नशीलता कुंठित हो जाती है। वहां नति के अभ्युत्थान की सारी प्रगति प्रतिकूल परिस्थितियों में पड़ कर प्रतिकूल दिशा की अनुगामिनी होती है। इस दशा में वह नति अपने प्राचीन आदर्श, अपनी पुरानी संस्कृति और अपनी संपूर्ण सभ्यता को जूल कर सत्वर गति से विनाश के

ਕਲਪਿਤ ਅੰਕ ਮੇਂ ਅੰਤਰਿਤ ਹੋ ਜਾਤੀ ਹੈ। ਚਤਿਹਾਸ ਮੇਂ ਐਸੇ ਉਦਾ-
ਹਰਣਾਂ ਦੀ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਯੂਨਾਨ, ਮਿਸਰ, ਐਥੀਓਪੀਆ, ਫ਼ਾਰਸ ਸਮੇਂ ਦੀ
ਘੜਕੇ ਉੱਪਰ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ। ਖ਼ਾਸੀਲਿਏ ਹਮ ਕਹਾਤੀ ਹੈਂ ਕਿ ਆਜ਼ ਹਮੇਂ
ਹਿੰਦੂ-ਸਮਾਜ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਪਤਨ ਦੇ ਸਾਥੇ ਸਵਰੂਪ ਦੀ ਮੀਮਾਂਸਾ ਕਰਨੀ
ਹੋਗੀ। ਹਮੇਂ ਖ਼ਾਸ ਆਤਮਾ ਤੇ ਪਤਾ ਲਗਾਨਾ ਹੋਗਾ ਕਿ ਹਮਾਰਾ ਧਰਮ ਪਤਨ
ਉਪਰੋਕਤ 'ਪਤਨ' ਦੇ ਪ੍ਰਥਮ ਸਵਰੂਪ ਦੀ ਮੀਮਾਂਸਾ ਮੇਂ ਆ ਸਕਤਾ ਹੈ
ਅਥਵਾ ਨਹੀਂ; ਕਥੇਂਕਿ ਖ਼ਾਸ ਸਾਥੇ ਮੀਮਾਂਸਾ ਦੇ ਅੰਤਰਿਤ ਮੇਂ ਹਿੰਦੂਆਂ
ਦੇ ਜਾਤੀਯ ਉਪਨਾਮ ਐਵਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਤਿਤਵ ਤੇ ਅਤਿਅੰਤ ਮਹਤਵਪੂਰਨ
ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਚਿਠਾ ਹੈ।

ਵਾਸਤਵ ਮੇਂ ਧਰਮ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹਿੰਦੂ-ਜਾਤੀ ਦੇ ਅਸਤਿਤਵ ਤੇ ਜੀ ਅਧਿਕ
ਮਹਤਵਪੂਰਨ ਹੈ; ਕਥੇਂਕਿ ਖ਼ਾਸਕੇ ਜੀਤਰ ਹਿੰਦੂ-ਜਾਤੀ ਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਵਰਨ
ਹਿੰਦੂ-ਆਦਰਸ਼, ਹਿੰਦੂ-ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ-ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਅਸਤਿਤਵ ਤੇ ਜੀ
ਸੰਕਟਮਯ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੈ। ਹਮਾਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਮੇਂ ਹਿੰਦੂ-ਆਦਰਸ਼ ਐਵਾਂ ਹਿੰਦੂ-ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ
ਤੇ ਮੂਲਕ ਹਿੰਦੂ-ਜਾਤੀ ਦੇ ਮੂਲਕ ਤੇ ਕਈ ਅਧਿਕ ਹੈ; ਕਥੇਂਕਿ ਹਿੰਦੂ-ਜਾਤੀ
ਐਕੇ ਗੋਲੇ ਵਰਤੁ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਉਤਪਤੀ, ਉਸਦਾ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਉਸਦੇ
ਗੌਰਵ ਤੇ ਸਾਰਾ ਐਕੇ ਹਿੰਦੂ-ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਪਰ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਧਰਮ ਵਾਸਤਵਿਕ
ਨੇ ਰਾਮਾਯਣ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੀ ਥੀ, ਧਰਮ ਪਾਤੰਜਲੀ ਨੇ ਯੋਗ-ਸੂਤਰ ਦੀ
ਰਚਨਾ ਦੀ ਥੀ; ਧਰਮ ਋ਸ਼ਿਓਂ ਅਤੇ ਪਾਂਡਿਤਾਂਨੇ ਵੇਦ ਅਤੇ ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ
ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੀ ਥੀ, ਤੇ ਉਸਦਾ ਐਕੇ ਹਿੰਦੂ-ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਤੇ ਹੈ, ਧਰਮ ਲਗ-
ਵਾਨ ਸ਼੍ਰੀਕ੍ਰਿਸ਼ਣ ਦੇ ਅਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਦੇਸ਼ਾਂ ਤੇ ਉਦਯੋਗਸਥਾਨ ਲਗਵਧਗੀਤਾ ਹੈ, ਤੇ
ਖ਼ਾਸਕੇ ਐਕੇ ਹਿੰਦੂ-ਧਾਰਮਿਕਤਾ ਤੇ ਹੈ। ਧਰਮ ਧਰਮੀਯਤਾ ਦੀ ਵੰਦਨੀਯ ਭੂਮਿ ਦੀ
ਪਾਵਨ-ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾ ਦੀ ਮੀਮਾਂਸਾ ਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਧਰਮ ਤੇ ਲਿਖੇ ਧਰਮ ਪਰ ਮਰਨੇ-
ਵਾਲੇ ਮੁਕਤੀਯੋਗ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੇ ਕੇਸਰੀਯਾਂ ਵਸਤੂ ਧਾਰਣ ਕੀਤਾ ਥਾ, ਧਰਮ ਸਤੀਤਵ
ਦੀ ਪਰਮ ਉਪਾਸਨਾਮਯੀ ਲਾਵਨਾ ਤੇ ਅਨੰਤਕਾਲ ਤਕ ਜਯੋਤਿਰੰਧਰ ਰਖਨੇ
ਦੇ ਲਿਖੇ ਹਮਾਰੇ ਹਿੰਦੂ ਲੋਕਨਾਮੇਂ ਨੇ 'ਜੈਹਰ' ਦੀ ਪ੍ਰਭਵਲਿਤ ਅਸ਼ਿ-ਸ਼ਿਧਾ
ਮੇਂ ਨਿਰੰਕਾਰ ਲਾਵ ਤੇ ਕੁਝ ਕਰ ਅਪਨੇ ਪ੍ਰਾਣ-ਵਿਸਰਜਨ ਕੀਏ; ਧਰਮ ਜਨੰਤਰਿਤ,
ਪਦਵਲਿਤ ਅਤੇ ਅਸੰਗਤਿਤ ਹਿੰਦੂ-ਜਾਤੀ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਨਿਪੁਣਤਾ

से संगठित कर मुगल-राज्य के दृढ़ किले पर हिंदुसाम्राज्य की नींव शिवाग्र ने डाली थी, तो धन सभ्य का अथ हिंदु-आदर्श का है; परंतु इस आदर्श, इस सभ्यता और इस धार्मिकता का मूलतत्त्व विद्वत्ता, सत्य और न्याय ही रहा है। हिंदु-आदर्श और हिंदु-सभ्यता के विकास की कहानी न्याय और सत्य के आलोक की पुण्यभयी गाथा है, जिस के लगनावशेष पर पतित हिंदु-साम्राज्य आज अछूतों के मानवी अधिकारों पर असत्य और अन्याय का आवरण ढे रहा है। इसलिये हमारे पतन का स्वरूप भयंकर है। यह एक विश्व-प्रतिष्ठित जाति के आदि आदर्श का पतन है और है यह इस सभ्यता का पतन, जिसने हिंदु-जाति को धर्तना अधिक प्रतिष्ठित किया। अतः हमारा यह पतन जातीय सुधार के लिये अनिवार्य न होकर, हमारे नाश का सूचक है। इसलिये हिंदुजाति को सावधान होकर सतत परिश्रम से अछूतों पर किये गये अत्याचारों का मूलच्छेदन करना चाहिये, क्योंकि इसी में हमारा आध्यात्मिक, नैतिक, सामाजिक एवं जातीय उत्थान है; और इस उत्थान में धार्मिकता की स्वच्छ सरिता अपने पुण्य-प्रवाह से प्रवाहित हो रही है !

हिंदु-धर्म का विश्व-धर्म के नाम से पुकारा जाता है, हिंदु का धृष्टा और द्वेष से अलुत उन्मा समझा जाता है, हिंदु-धर्म साम्य आतृत्व का साकार चित्र समझा जाता है, पर धर्म का विश्व से सत्यानाश किया जा रहा है, धृष्टा और द्वेष के उन्मूलन के स्थान में दिन का भीम जोया जाता है और साम्य तथा आतृत्व भावों को प्रतिष्ठित करने के स्थान पर धन की समाधि पर पैशाचिकता का निष्ठुर अभिनय किया जा रहा है !

हम अपने जीवन से कुछ भाग निकाल कर कुत्तों और कौओं के लिये अलुत प्यार से पृथक् रख देते हैं; परंतु हम गुरु-इम और संपत्ति की आड़ में दिन भरों अभागी आत्माओं का

રક્ત ચૂસ રહે હૈં, જો કિ મનુષ્ય હૈં—જન કા રક્ત, માંસ, મજ્જા
 ઔર વીર્ય ઠીક હમારી હી તરફ હૈ ! હિંદુધર્મ યરાહ ઔર કશ્યપ
 મેં બી ભગવાન કા અવતરણ સમજતા હૈ; પરંતુ આજ ઉસી
 હિંદુધર્મ કે માનનેવાલે મનુષ્ય મેં ચાંડાલ કા આભાસ પાતે હૈં,
 વિશાલ હિંદુધર્મ શિલા કે ભગ્ન ખંડહરોં મેં બી અખિલ બ્રહ્મ
 કી મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠિત પાતા હૈ, ઉસી હિંદુધર્મ મેં આજ ભક્તિ કી
 ભાવનાઓં સે પ્રેરિત હોને પર બી કરોડોં અભાગે ઉન શિલા—
 નિર્મિત મૂર્તિઓં કા દર્શન નહીં કર સકતે ! યહ ધર્મ કા ઉપહાસ
 નહીં, તો ઔર કયા હૈ ? હમેં મરતી હુઇ હિંદુભૂતિ કો ઇસ ઉપ-
 હાસ સે બચાના હોગા; અન્યથા ઇસ કે અંતસ્થલ મેં નીરવ રુદન
 કા એક મૂક ચીત્કાર હોગા; ઔર ઉસ ચીત્કાર કે નિસ્તબ્ધ પ્રાંત
 મેં હમ હિંદુભૂતિ કો નીરવ, શાંત ઔર ચિરનિદ્રા મેં અભિભૂત
 પાવેંગે !!

(“ચાંદ” ના એક અંકમાંથી)

૧૮-હિન્દુભાઈઓં કો ચેતાવની

(લેખક:-શ્રી. શમ્ભૂદયાલજી ત્રિપાઠી ‘નેહ’)

હિન્દુઓં ! અછૂતોં કે ન દૂર હુદકારો કબી,
 પૂતિયાં કરેંગે વે, તુમહારી કામનાઓં કી !
 પ્રેમ સે લગાઓ ઉર અપનાઓ કવિ “નેહ”,
 હિત હૈ ઇસી મેં, ઇતિ હોગી આપદાઓં કી !!
 ચોટિયાં કટેંગીં નહીં, મૂર્તિયાં મિટેંગીં નહીં,
 કીતિયાં ઘટેંગીં નહીં, પૂર્વ પુરુષાઓં કી !
 પૂજ્ય દેવ-મન્દિરોં કી માનતા હટેંગી નહીં,
 સામને હુટેંગી નહીં, લાજ અખલાઓં કી !!

(“ચાંદ” ના એક અંકમાંથી)

૧૧-૬ક ચમત્કાર !

“ વીસમી સદીમાં દેવદેવીઓના ચમત્કારો વગેરેમાં માનનારાઓ બહુ ઓછા થતા જાય છે. બુદ્ધિથી વિચાર કરનારાઓએ ચમત્કાર જેવી જણાતી દરેક બાબતનું કંઈ કંઈ કારણ શોધી કાઢી એ જામ દૂર કર્યો છે.

અમે પણ એજ જાતની એક માન્યતા જૂઠી હોવી જોઈએ એમ ધારી, અમદાવાદથી પ્રાંતિજ-ખેડબ્રહ્મા લાઇનમાં ડબોડા સ્ટેશનથી ત્રણેક ગાઉ દૂર આવેલા પાદલજ ગામમાં હોળી જેવા ગઠ કાલે અપોરે ગયેલા.

દરેક ગામમાં હોળી પ્રગટાવાય છે. અહીં માત્ર વિશેષતા એટલી સાંભળેલી કે એ હોળીનાં લાકડાં સળગી રહ્યા પછી ધગધગતા અંગારામાં થઇ ગામનાં બધાં માણસો દર વર્ષે ઉધાડે પગે ચાલ્યાં જાય છે, તોપણ તેમને કશી ઇજા થતી નથી !

કંઈ કંઈ તર્કવિતર્કો કરતા અમે ત્યાં પહોંચ્યા. સાંજે સાતેક વાગ્યે ગામનાં માણસો “કાળકા માતા કી જય ! અંબે માત કી જય !” એમ બોલતાં એકઠાં થયાં. અમે પણ સાથેજ હતા. બધે સ્થળે જેમ હોળીઓ પ્રગટાવાય છે, તેમ અહીં પણ હોળી પ્રગટાવવામાં આવી. સૌ પોતપોતાને ઘેર ચાલ્યાં ગયાં. રાત્રે લગભગ દસ વાગ્યે હોળીની જ્વાળાઓ નીકળતી બંધ થઈ; એટલે વળી પાછાં માણસો “કાળકા માતા કી જય, અંબે માત કી જય” બોલતાં ભેગાં થઇ ગયાં. બે-ચાર માણસોએ ધગધગતા કાલસાના ઢગલાને આદદસ ફૂટમાં પહોળો કરી નાખ્યો અને તે પછી લોકો એક પછી એક તે ઉપરથી પસાર થવા લાગ્યા. અમે તો જોઈજ રહ્યા !

આ ભેદ જાણવા માટે અમે અહીં આવ્યા હતા; એટલે અમે પણ એ ઢગલામાં ચાલવાનો નિશ્ચય કર્યો. બળવાની બીક બહુ લાગતી

હતી; પણ હિંમત બીડી અમે અંદર પડ્યા. બે, ત્રણ અને ચોથે ડગલે બહાર નીકળી ગયા. અમારા પગમાં લેશમાત્ર ઇજા થઈ ન હતી ! પછી ફરી એક વાર અમે બન્નેએ ચાલી જોયું; પણ જરાયે ઇજા ન આવી. ત્યાંના કેટલાક માણસો જાણે પાણીમાંથી પસાર થવું હોય તેમ પગમાંથી જોડા કાઢી, કપડાં ઊંચાં લઈ, ખૂબ આસ્તે, પથ્થરના ઢગલા ઉપરથી ચાલતા હોય તેમ ચાલ્યા જતા અને બિલકુલ ઇજા વગર બહાર નીકળતા ! કેડમાં છોકરાં બેસાડીને પણ ઘણાં માણસો અંગારામાં ચાલતાં. નાનાંનાનાં છોકરાછોકરીઓ પણ અંદરથી દોડાદોડ કરતાં.

આટલી બધી હકીકત અમે અનુભવી અને નજરોનજર જોઈ. ખૂબ ધીરેથી ચાલનારના પગના તળિયામાંથી પરસેવો છૂટે છે. ચાલતાં ચાલતાં જો કોઈના પગ નીચે અંદર હોમેલા નાળિયેરની કાયલીનો અમ્મિ કે એવું કંઈ આવે તો પગે ચોંટી જરા ચમકાવે, પરંતુ એનાથી પગમાં ફાટલો નથીજ ઊઠતો.

બાળકથી માંડી વૃદ્ધ સુધી ત્યાંનાં સૌ કોઈ આની પાછળ માતાનું સત્ત માને છે. કેળવાયેલ માણસો ત્યાં બહુ થોડા છે. અમારા જેવા માતાના પરચામાં અશ્રદ્ધા રાખનારા પણ એમાંથી વગરઇજાએ કેમ નીકળી શક્યા ? એનું કારણ અમને કાંઈ સમજતું નથી. હોળી પ્રકટાવવાના સ્થળ સામેજ કાળકા માતાની ઓરડી છે. આ વાતની પરીક્ષા કરવા કોઈ વાર ઘર આગળ હોળી સળગાવી અંદર ચાલી જોવાનો અમારો વિચાર છે. ”

(“ કુમાર ” ના એક અંકમાંથી)

१००-शिक्षा का आदर्श

भद्रास की “ऐनयुक्शनल रिव्यू” नामक पत्रिका में अमेरिका की वेदान्त-समिति के अध्यक्ष स्वामी अबेदानंद का “शिक्षा के आदर्श” पर दिया हुआ भाषण प्रकाशित हुआ है। उसी के एक अंशका अनुवाद हम नीचे दे रहे हैं:—

हमें अनुदार नहीं होना चाहिये; और विभिन्नता में एकता के आदर्श को हमें अपने सामाजिक जीवन की भिन्न-भिन्न अवस्थाओं में प्रयुक्त करना चाहिये। जिस प्रकार दो आकृतियां एक सी नहीं होती हैं, उसी प्रकार दो मस्तिष्क भी एक से नहीं होते। स्वयं जगत्मान ने तुम्हारे लिये तुम्हारा पथ निर्दिष्ट कर दिया है। मुझे सहिष्णु होना चाहिये, अपने ही नियमांुसार तुम्हें विकसित होने देना मेरा कर्तव्य है। उपवन में भिन्न-भिन्न प्रकार के वृक्ष होते हैं; पर तुम उनमें से किसी भी दो को एक सा बनाने का प्रयत्न नहीं करते। क्या तुम घस आत का प्रयत्न करते हो कि दो विभिन्न वृक्षों में एक ही सा ફल उत्पन्न हो? ऐसा करके तुम सभी वृक्षों का विनाश कर दोगे। घस लिये मेरे मित्रो! यह विश्व एक उपवन के समान है; जिस में प्रत्येक व्यक्ति एक-एक वृक्ष है। तुम उसे ँढने दो; और उसे अपना ही ફल धारण करने दो। उसकी वृद्धि में ँधा मत ढडुंयाओ। यही तुम्हारा आदर्श होना चाहिये। उसकी वृद्धि और उत्तति में ँधक ँनने की तुम्हें क्या आवस्यकता है? तुम अपना हाथ दूर ढींय ढो। समस्त ँधाओं को उसके ढथ से ढटा ढो; और उसे स्वतंत्र ढाव में ँढने दो; तँ तुम देओगे कि वढ ँ्रेष्ठतम ફलों को धारण करेगा; ढरंतु ढस के ढढले कि वढ ँ्रेष्ठतम ફलों को धारण करे। तुम्हें उसके लिये उपयुक्त वायु-मंडल समुपस्थित कर देना ढोगा! ढाध भी

વૃક્ષ શ્રેષ્ઠ ફલોં કો ધારણુ નહીં કર સકતા, જ્ય તક કિ આપ ઉસે ઉપયુક્ત પ્રકાશ ઔર ઉજ્યતા નહીં દેંગે; ઔર જ્ય તક કિ ઉસકે લિયે પૃથ્વી, વાયુ તથા જલશ્પી પૌષ્ટિક પદાર્થ પ્રદાન નહીં કરેંગે. યહી વહ વાયુમંડલ હૈ, જિસમે પરિપોષિત હોકર વૃક્ષ સુમધુર ઔર સુંદર ફલ ધારણુ કર સકતે હૈં. ઇસી પ્રકાર આપ ઉપયુક્ત વાયુ-મંડલ ઉપસ્થિત કરકે ઉસે અપને જીવન કે સર્વોચ્ચ આદર્શોં કો પ્રાપ્ત કરને મેં સહાયતા પ્રદાન કર સકતે હૈં. તુમ ચાંડાલ સે કયોં ધૃષ્ટા કરતા હો ? વહ ચાંડાલ હુઆ હી કેસે ? કયોંકિ તુમહીં ને ઉસે ચાંડાલ બનાયા હૈ. યદિ તુમ ઉસકે લિયે બ્રાહ્મણ કા ઉપયુક્ત વાયુ-મંડલ ઉપસ્થિત કર દો, તો તુમ કલ ઉસે બ્રાહ્મણ બના સકતે હો. યદિ વહ ગંદા, અશૌચ એવં અપવિત્ર હૈ, તો તુમ ઇસકે લિએ ઉસે દોષ ભત દો, વહ કયોંં ઐસા હૈ ? કયોંકિ તુમહીં ને તો ઉસે ઐસા બના દિયા હૈ; ઔર અબ ઉસે નિમ્નતમ સ્થિતિ મેં સ્થાપિત કરકે ઔર ઉસકે લિએ ઐસી ઐસી અવસ્થાએં ઉપસ્થિત કરકે જો એકાંત રૂપ સે પતિત ઔર અપમાનજનક હૈ, તુમ ઉસે દોષ દેતે હો; ઉસે ખુરા બતાતે હો; ઔર ઉસસે ધૃણુ કરતે હો. ચાંડાલ દોષી નહીં હૈ. દોષી હો તુમ-તુમ જો સમાજ કે નેતા હો ! તુમહીં ને ઉસે ઐસા બના દિયા હૈ. ઇસલિએ ઇસકે દોષ કો સ્વયં ગ્રહણુ કરો, ઉસ દોષ કો દૂર કરો, ઔર ઉસે ઋપિ બનાઓ; ઉસે ઉપયુક્ત શિક્ષણુ દો, ઉસે સમુચિત શિક્ષા પ્રદાન કરો, ઉસે સ્નેહ કરો, ઔર ઉસે અપને પૈરોં પર ખડે હોને કા અવસર પ્રદાન કરો. કયા તુમ ઐસા કરતે હો ? નહીં, તુમ ઐસા નહીં કરને. કુછ વર્ષ પહલે એક દિન અમેરિકા કે સંયુક્ત રાષ્ટ્ર કે રાષ્ટ્રપતિ અબ્રાહમ લિંકન અપને એક મિત્ર કે સાથ વૉશિંગ્ટન કી એક ગલી મેં ચલે જા રહે થે. ઉસ સમય ઉન્હોંને સડક પર એક કીડે કો દેખા. વહ અપને પીઠ પર લોટા પડા થા; ઔર ઉસકે પૈર ઉપર કી ઔર બીઠે હુએ થે, તથા વહ અપને પૈરોં પર ખડે હોને કી એજા કર રહા થા. અબ્રાહમ

લિંકન ને નીચે ઝુક કર ઉસ કીડે કો ઉઠા લિઆ, ઓર ઉસે ઉસકે પૈરોં પર ખડા કર દિઆ. ઉનકે મિત્રને પૂછા:-“કયા કર રહે હો?” ઉન્હોંને કહા:-“મૈંને ઇસ બેચારે કો ઉસકે પૈરોં પર ખડા કર દિઆ હૈ.” યહ ઉનકા સ્વભાવ થા. ઇસલિએ મેરે મિત્રો! મૈં ચાહતા હૂં, તુમમેં સે પ્રત્યેક અધ્યાહમ લિંકન ખન જાવે. યદિ તુમ કિસી દરિદ્ર મનુષ્ય કો દેખો તો તુમ ઉસે ઉસકે પૈરોં પર ખડે હોને મેં સહાયતા પ્રદાન કરો, ઉસે ઉપયુક્ત અવસર દો, ઉસ પર અત્યાચાર મત કરો, ઉસે કુવાકચ મત કહો, ઉસકી નિંદા મત કરો; ઓર તુમ ઉસે ઉસી ભાંતિ સ્નેહ કરો, જૈસે તુમ અપની આત્મા કો સ્નેહ કરતે હો!

કૈસે સરલ, સુંદર એવં સત્ય ઉપદેશ હૈં!

(“ચાંદ” ના એક અંકમાંથી)

૧૦૧-છૂત કિસ વાત કે, અછૂત કિસ વાત કે?

(લેખક:-પં. અનૂપશંખ જી. એ. એલ. ટી.)

મોડ જૈઠે મુખ કયોં સ્વધર્મ-અનુયાયિયોં સે,
છોડ જૈઠે આપ કયોં સ્વજાતિ કે સપૂતોં કો?
ગોડ જૈઠે અપને મહાન અભિમાન હી સે,
માન કો, શુમાન કો, મહાન કરતૂતોં કો.
સૈંભલ સકે ન સાલ સૈકડોં વ્યતીત હુએ,
ડાલા હૈ વિધર્મ મેં સ્વધર્મ કે પ્રસૂતોં કો;
અખ તો સુધારો હીન હાલ કો હુઇ હૈ દેર,
અખ તો ઉબારો ઈન પતિત અછૂતોં કો.
દેખ કે તુમહારી ઇસ હૃદય-વિહીનતા કો,
કોસ રહા જન-સમુદાય અવની કા હૈ;

મોહિત હુએ હો સાવધાનતા રહી ન શેષ,
ગાઠા હે સમય પૈ તુમહારા રંગ ફીકા હે.
જ્ઞાની ઔર માની કયા રહે ન અખ જાતિ ખીચ,
સારા જ્ઞાન-માન અસ્ત હો ગયા કલી કા હે;
સમજ અછૂતોં કેા અછૂતોં કે સમાન રહે,
આપ કે લલાટ પૈ કલંક હી કા ટીકા હે.
અખ તો સંભાલના પડેગા દુનિયા મેં તુમહેં,
ઝાંખેં ખોલ-ખોલ હાનિ-લાભ કેા નિહાર લો;
જનતા વિધર્મિયોં કી બઢતી દિનોં દિન હે,
ઘટતે તુમહીં હો ઇસ ખાત કેા વિચાર લો.
આજ સે રહેંગે ન અછૂત હો અછૂત અખ,
ભીષણ પ્રતિજ્ઞા માનસોં મેં ચહ ધાર લો;
દીન દલિતોં કેા, પતિતોં કેા, અપનાઓ શીઘ્ર,
હીનોં કેા સુધાર લો, અછૂતોં કેા ઉખાર લો.
એક હી સમાન પાયા જીવન ધરા કે મધ્ય,
રંગ-ઢંગ એક હી હે એક જમાત કે;
એક હી સમાન પાપ-પુણ્ય લોગતે હે સદા,
એક હી સ્વભાવવાલે ઔર એક ગાત કે.
એક હી સમાન બન રહતે સકલ ભિલ,
એક હી બને હે સદા સાથી દિન-રાત કે;
ફિર ચહ કેસા ઉંચ-નીચ કા વિચાર કહો,
છૂત કિસ ખાત કે, અછૂત કિસ ખાત કે?

(“ચાંદ”ના એક અંકમાંથી)

१०२-हिंदु-धर्म में अछूतों का स्थान

(लेखक:-श्री० लाला कन्होमलाल ओम. ओ.)

हिंदु-धर्म में सत्य से ज़्यादा पवित्र संन्यासी की है; और संन्यासी की कोई गति नहीं है। सभी जानते हैं। वास्तविकता में ये और क्या हो गये! जैसे ही ऋषियों की कोई गति नहीं है, अनेक संन्यासी और ऋषि अछूत गति के हो गये हैं। रामचंद्र ने बीलिनी के ओर जाये, कृष्णचंद्र ने कुण्ड से प्रीति जेडी, रामायण और महाभारत पढ़ने से ज्ञान होगा कि जो तिरस्कार अछूत गतियों का अर्थ है, वह पहले कहाँ नहीं था। यह सत्य आधुनिक बीला है। आर्य-गति में प्राचीन काल में अनेक गतियों का मिली, जिसके प्रमाण हमारे प्राचीन इतिहास में अंकित हैं। अत्यंत प्राचीन समय में वैदिक यज्ञ और कर्मों की प्रधानता थी, इसके बाद दार्शनिक सिद्धान्तों की तूती भोली; लेकिन हजार वर्ष से अधिक काल से भक्तिमार्ग की प्रधानता है। जय से भक्ति-मार्ग ने ज़ोर पकड़ा, तब से कर्मकांड का ह्रास हुआ और हिंदु-गति इस सरल मार्ग का अवलम्बन करने लगी। श्री-रामानुजचार्य, श्रीवत्सलचार्य, श्रीनिवासाचार्य, श्रीनारायणस्वामी, श्रीभाषाचार्य, श्रीचैतन्यस्वामी-ये भक्तिमार्ग के उच्चतम स्तंभ हैं, जिनके विचार अधिकतर संस्कृत ग्रंथों में प्रतिपादित हैं; पर पिछले समय के भक्ति-मार्ग-प्रदर्शकों ने अपने विचार हिन्दी भाषाद्वारा ही प्रकट किये हैं। उदाहरण के लिये गुरु नानक, कबीर, तुलसीदास, दादू आदि धन महात्माओं ने अपने प्रतिभाशाली विचारों और प्रतिदिन के अर्थाव से अछूत और छूतों में कोई भेद ही नहीं रक्खा है। जिन्होंने भक्तभाव नामक ग्रंथ पढ़ा है, वे जानते हैं कि धन १०१ भक्तों में अछूत गतियों के भक्त

अधिक थे। कोष्ठ यमार, कोष्ठ कोली, कोष्ठ व्याध, कोष्ठ कसाई-अर्थात् अनेक जातियों के लोग थे, जिन्हें अथ अधूत कहते हैं। धन्वी भक्तों में गोस्वामी तुलसीदास जैसे उच्च जाति के भी थे; पर धनमें परस्पर कोष्ठ छूतछात का विचार नहीं था, सत्य ओक-दूसरे के हाथ का भाते थे। इस संघ में ओक कथा प्रचलित है; जिसके सुनने से मालूम होगा कि भक्तों में जातपात का कोष्ठ भेद ही न था; कथा यों है:-

रैदास, यरखुदास, धन्ना आदि अधूत जाति के भक्तों ने ओक बार विचार किया कि गोस्वामी तुलसीदास की सच्ची भक्ति की परीक्षा लेनी चाहिये। गोस्वामीजी प्रकट में तो ँडे-ँडे छेदार विचारों का कहा करते हैं, पर भीतर से धन्हे अपनी उच्च जाति का ँडा धमंड है। यह समझते हैं कि हम सत्य नीय जाति के हैं; और वह श्रेष्ठ जाति के। जय तक तुलसीदासजी में यह अभिमान है, तब तक हमारा और उनका भेद कैसे हो सकता है? यदि वह हमारी मंडली में भिदे, तो हमारे साथ जाना आवे; नहीं तो अपनी ढपली अलग लगवें। इस परामर्श के पश्चात् धन सत्य अधूत जाति के भक्तों ने ओक प्रेम-भोज किया; और उसमें सम्मिलित होने के लिये गोस्वामी तुलसीदासजी का भी निमंत्रण दिया। गोस्वामीजी, जे ँडे दूरदर्शी थे, समझ गये कि आज हमारी परीक्षा है। गोस्वामीजी ने इस निमंत्रण को सहर्ष स्वीकार किया। भोजन का समय आया और सत्य भक्तलोग मंडली आंध कर बैठे। दाल-भातादि भोज्य पदार्थ परसे जने लगे। ये सत्य पाव पदार्थ धन्वी अधूत जाति के भक्तों ने अपने हाथों से पनाये थे; और ये ही आपसमें ओक दूसरे को परसने लगे। जातियों का कुछ भेद न रहा। भोजन परस चुके थे; और भक्त-मंडली जाने का तैयार थी। घतने में ही

એક ને કહા:-આપને દેખા, તુલસીદાસ નહીં આયા હૈ ! હમ પહચે હી કહતે થે કિ ઉસે અપને ગોસ્વામી હોને કા બડા ધર્મંડ હૈ. યદિ હમારે સાથ ખાના ખા લે, તો ઉસકી જાતિ બિગડ જાવેગી. આજ મહાત્માજી કી જાંચ હો ગઈ. આજ સે વહ અલગ ઔર હમ અલગ. બાર્ધ ! ઉંચ-નીચ કા મેલ કેસા ? ઈસ ખાત કા અતુમોદન કરતે હુએ સખ ભક્તોં ને ખાના શુર ક્રિયા. ઈતને મેં દેખતે કયા હૈ કિ ગોસ્વામી તુલસીદાસજી જલ્દી-જલ્દી હાંફતે હુએ ચલે આ રહે હૈં. આતે હી કહા: ભાઈયો, ક્ષમા કરો ! મુઝે કુછ દેર હો ગઈ. મેરે સામને લી દાલ-ભાત લાઓ. વહ સુન એક ભક્ત દાલ કા ખર્તાન લેકર ગોસ્વામીજી કે પાસ પરસને આયા. ગોસ્વામીજી સખ સે પીછે આએ થે; ઇસ લિએ વે ઇન સખ કે નીચે, જહાં ઇન લોગોં કે જૂતેં પડે થે, ઐક ગએ; ઔર જખ દાલ આઈ તો આપને એક ભક્ત કા જૂતા ઉઠા કર ઉસમેં લે લી ઔર દેખતે-દેખતે ઉસે પી ગએ. x ઇસ દરજ્જા સે સબી ભક્ત આશ્ચર્ય મેં આએ ઔર ભોજન છોડ કર તુલસીદાસ કે પાસ આકર કહા:-તુલસીદાસ ! તૂ સચમુચ તુલસીદાસ હી હૈ. હમ સખમેં તેરી પદવી જાંચી હૈ. હમ અલી તક માયા કે ચક્કર મેં હૈં. ધન્ય હૈ તુમહેં, જો ઇસ ઉચ્ચ સિદ્ધાંત પર પહૂંચે ગએ હો. હમ સખ તુમહારે શિષ્ય હૈં, તુમ બ્રહ્મમય હો, ઔર હમ જડ માયા કે ચક્ર મેં બ્રમણ કર રહે હૈં. ક્ષમા કરો, હમ મૂર્ખોં ને તુમહારી પરીક્ષા લેની ચાહી થી; પર કહાં

x તુલસીકૃત રામાયણમાં પણ ગોસ્વામીજીના ચરિત્રમાં આવો પ્રસંગ અપાયેલો છે; પરંતુ તેમાં અંતજ સંતસાધુઓને બદલે નાભાદાસજીના આશ્રમમાં-ભોજનની પંકિત બેઠેલી જણાવી છે, તે અંત્યજ સાધુની હોય તેવું જણાવેલું નથી. હકીકત ગમે તે હો, પરંતુ આ લેખમાં જે ઉદ્દેશ સમાયેલો છે તે તો દરેક માટે બહુજ ધ્યાનમાં લેવા જેવો અને ઉપકારક છે.

ભિક્ષુ-અખંડાનંદ

तुम और कहां हूँ ! हूँ तुम्हारी यरथ-धुलि सिर पर रखने योग्य भी नहीं है। लैया ! क्षमा करो, बूझ लुप्त।

गोस्वामीजी बोले:-भगवान् के भक्तों ! मैं तो आप के यरथ-प्रक्षालन करने योग्य भी नहीं हूँ; मुझे तुम्हें समझ कर अपनी जकत-भंडली में से मत निकालो। मैं आप का दास हो कर रहूँगा। आप जसे प्रेम-पुंजों के सामने मैं कुछ भी नहीं हूँ।

यदि प्राचीन हिंदु-धर्म में अछूत जतियों के साथ ऐसा कठोर अर्थाव होता, जैसा की आजकल हो रहा है; तो हिंदु-जति का गौरव और मान ऐसा न होता। वर्तमान समय के हिंदु-धर्म के ठेकेदारों से प्रश्न है कि वे हिंदु-धर्म में व्यास और वात्स्यिकि का रहना चाहते हैं या नहीं ? यदि छन दो नामों का हिंदु-धर्म में से निकाल दिया जवे, तो हिंदु-धर्म में क्या अर्थ रहता है ?

वेदों का नियमित करना, १८ पुराणों और महाभारत का लिखना, वेदांत-दर्शन का रचना श्री व्यासजी का कार्य है। वात्स्यिकि रामायण की रचना करना वात्स्यिकि की कीर्ति है। यदि ये ग्रंथ हिंदु-धर्म में से निकाल दिये जायें, तो हिंदु-प्राचीन धर्मास, हिंदु-वैदिक धर्म एवं हिंदु-उच्चतम दार्शनिक सिद्धांतों का कहां पता लगे ? ये दोनों महातुल्य अछूत जति के थे; और आज हिंदु-धर्म की सत्यता और विद्या का भंडार उन्हीं के हाथों में है। क्या छन दोनों का अछूत कह कर निकाल देने से हिंदु-धर्म का गौरव और मान हो सकता है ? कदापि नहीं !

हमें अपने संकुचित विचारों को दूर करना चाहिये; और अछूत जतियों के साथ वही अर्थाव करना चाहिये, जो आर्य-जतिने उनसे साथ अपने प्राचीन धर्मास में किया था। अस्तु।

(“ याद ” ना अके अंकर्माधी)

૧૦૩-વર્ણવ્યવસ્થા વિષે મહાજનોના ઉદ્ધાર

ચારોં વર્ણ પરમાત્મા હી કે શરીર સે ઉત્પન્ન હુએ હૈં. મુખ સે ખાહણ, બાહુ સે ક્ષત્રિય, જંઘા સે વૈશ્ય ઓર પૈરોં સે શ્દ્ર જી ઉત્પત્તિ હુમ્ !

જાતિ સે કોઇ પતિત નહીં હૈ—પતિત વહ હૈ, જો ચોરી, બ્યભિચાર, ખહાહત્યા; બ્રૂણહત્યા, સુરાપાન ઇત્યાદિ દુષ્ટ કૃત્યોં કે કરતા હૈ, ઓર ઉનકો ગુપ્ત રખને કે લિએ ખાર-ખાર અસત્ય બાપણુ કરતા હૈ. વેદ

x x x x

મૈંને ગુણુ ઓર કર્મ કે અનુસાર હી જાતિ-સંસ્થા કી સંસ્થા-પના કી હૈ. ભગવાન કૃષ્ણ

x x x x

યહ તાંત્રિક મનુષ્ય કિતને પુણ્યશીલ હૈ ? વે પાપી, દુરાચારી ઓર મ્હેઝ્છો કેા બી અપને મેં સન્મિલિત કરકે ઉસી પ્રકાર પવિત્ર બના લેતે હૈં, જિસ પ્રકાર ગંદલા જલ, પવિત્ર જલ-પ્રવાહ મેં મિલ કર પવિત્ર હો જાતા હૈ.

જિસ પ્રકાર ગંગાજલ મેં મિલા હુઆ જલ ગંગા-જલ હો જાતા હૈ, ઉસી પ્રકાર ચાંડાલ, નીચ ઓર યવન બી તાંત્રિક જનોં કે સાથ મિલ કર પવિત્ર હો જાતા હૈ. મહાનિર્માણુ તંત્ર

x x x x

વર્ણોં મેં કોઇ ઉંચ નહીં હૈ. સબ વર્ણ પરબ્રહ્મ હી સે ઉત્પન્ન હુએ હૈં; તદુપરાંત હી વે અપને-અપને સ્વભાવાનુસાર ચતુર્વર્ણોં મેં વિભક્ત કિએ હૈં. શ્દ્ર અપને આચરણુ સે ખાહણુ, ઓર ખાહણુ અપને આચરણુ સે શ્દ્ર હો સકતા હૈ. યૈસે હી ક્ષત્રિય ઓર વૈશ્ય

भी अपने-अपने शुश्रूषकों के अनुसार आत्मालु और शत्रु हो सकते हैं।

जो आत्मालु धुरे और नीच कर्म करता है; जेव' जो दंभी, पापी और अमानि है, वह शत्रु ही है और जो शत्रु संयम, सत्य और धर्म का सदा परिपालन करता है, वह आत्मालु ही है। सदा-चार ही से द्विजत्व प्राप्त होता है।

भतंग यांडाल-यानि में उत्पन्न होकर भी किसी देह से अपने तपोपन्न के प्रभाव से आत्मालु हो गया था।

वीतहव्य राजा भी आत्मालुत्व का प्राप्त हुआ था।

लगवान व्यासदेव

x x x x

केवल जन्म ही से कुछ आत्मालु, क्षत्रिय, वैश्य, शत्रु या भ्येच्छ नहीं होता है। ये सब भेद गुण और कर्म से होते हैं, शुद्धाचार्य

x x x x

कैवर्तकन्या से व्यासदेव उत्पन्न हुआ, यांडाल-रमणी से पाराशर का जन्म हुआ, शुद्धी से शुद्ध की उत्पत्ति हुई; उलूकी से कल्याण, भण्डिका से वसिष्ठ, लज्जिका से मंदपात्र और मंडूकी से मांडव्य पैदा हुआ; पर यह सब अपने पवित्र तपोपन्न से विप्रत्व का प्राप्त हुआ थे।

कस्यचित्

x x x x

सदाचारी आत्मालु, क्षत्रिय, वैश्य जेव' शत्रु धन चारों का गायत्री-मंत्र के जप करने का तथा श्रुतिअध्ययन का समान अधिकार है।

वृद्ध गौतम

x x x x

किसी भी जति का अनुष्य हो; पर यदि वह सत्यवादी है तो मैं उसकी सेवा करूंगा, क्योंकि प्रत्येक अनुष्य अपने कर्म और

શુદ્ધ કે અનુસાર હી ઉચ્ચતા અથવા નીચતા કે પ્રાપ્ત હોતા હૈ. સત્ય સે વિહીન સભી જાતિયોં નરક મેં પતિત હોંગી. સભી જાતિયાં પવિત્ર હો જાયંગી, યદિ વે સત્ય-ધર્મ કા પાલન કરે; ઔર ઉપકાર મેં રત રહે. **નિમિજાતક**

કબી કિસી મહાત્મા સે યહ મત પૂછો કિ તુમહારી જાતિ કયા હૈ; કયોંકિ જગવાન કે દરબાર મેં જાતિ કા અંધન નહીં રહ જાતા હૈ. **ઋષિવર કબીર**

અપને અનુરૂપ ક્ષેત્ર પ્રાપ્ત કરને મેં સખ કે સમાન સ્વતંત્રતા હોની ચાહિએ. જીતના જી ચાહે, હિતના તુમ અપના શિર જાંચા ઉઠા સકતે હો; પર પૈર સદા સમાન ભૂમિ પર હોને ચાહિએ. કિસી વ્યક્તિ કે કંધે અથવા શિર પર ઉન્હેં સ્થાપન મત કરો, જાલે હી વહ વ્યક્તિ નિર્બલ અથવા ઇચ્છુક હી કયોં ન હો.

મેરે પ્યારે ભારત કે ધાર્મિક જનો ! શાસ્ત્રોં કા ઠીક ઠીક પ્રયોગ કરો. દેશ-ધર્મ તુમ સે યહ આશા કરતા હૈ, કિ જાતિ કે અત્યંત કઠોર નિયમોં કે તુમ ઢીલા કર ડાલોગે; ઔર જાતીય ભ્રાતૃ-ભાવ કે વિકાસ કે લિએ તુમ તીવ્ર વર્ણ-ભેદોં કા નિયંત્રિત કર દોગે.

આજ ભારત મેં સ્વામી ઔર પંડિતગણુ અપની જાતિ કી આલસ્યમયી નિદ્રા કે બદાને કે લિએ લોરિયાં ગા રહે હૈં.

ચોગીરાજ રામ બાદશાહ

× × × ×

તુમ અછૂતોં, ચમારોં ઔર ચાંડાલોં તથા ઇસી પ્રકાર કે અન્ય ભોગોં કે પાસ જાઓ ઔર ઉનસે કહો:—તુમ હી જાતિ કી આત્મા હો ઔર તુમ મેં વહ અનંત શક્તિ નિહિત હૈ, જો અખિલ વિશ્વ મેં કાન્તિ ઉત્પન્ન કર સકતી હૈ, અપની શુભલાઓં કા છિન્ન-ભિન્ન કરકે તુમ ઉઠ ખડે હોઓ, ઔર તખ તુમહારી આશ્ચર્યમયી શક્તિ પર વિશ્વ ચમત્કૃત હો ઉઠેગા. જાઓ, ઔર ઉનકે લિએ વિલાસ્યોં કી

संस्थापना करो, और उन्हें यज्ञोपवीत धारण कराओ !

योगीवर विवेकानंद

x x x x

वर्तमान काल में जति-प्रथा इस रूप में प्रयुक्त है, इसका अन्त रूप से विनाश करना ही होगा। यदि भारतीय जनता को नवीन ज्ञान प्राप्त करना है, तो उसे वर्तमान स्वरूप को भिटा देना होगा; क्योंकि वह जति के सभी विभागों में लयंकर रूप से आधा समुपस्थित कर रहा है।

पंडितप्रवर लगवानदास

x x x x

मैं स्वयं आश्चर्य हूँ। हम आश्चर्यों का यह दृढ निश्चय है कि हम जति-भेद से उत्पन्न होनेवाली किसी आधा को अपने सामाजिक और राजनैतिक अभ्युदय के पथ पर नहीं होने देंगे; और इस उद्देश्य की सिद्धि के लिये हमने निश्चय कर लिया है कि हम उन लोगों को, जो जति-भेद के पक्षपाती हैं, किसी प्रकार के विशेषाधिकार प्राप्त नहीं करने देंगे, जब तक कि उन लोगों को, उन्हें उन विशेषाधिकारों से हानि पहुँचाया जा सकती है। उनसे (जति-भेद के पक्षपातियों से) भी अधिक विशेषाधिकार न प्रदान किये जायें।

सर शंकरन नाथर

x x x x

जब आत्म-ज्ञान प्राप्त हो जाता है, तब सारे अंधन शिथिल हो जाते हैं। तब आश्चर्य एवं आश्चर्य नीय एवं उंच का भेद नहीं रह जाता है।

परमहंस रामकृष्ण देव

x x x x

यदि कोई विदेशी मुझ से यह जिज्ञासा करे कि यह ३० कोटि भारतवासी मुझीभर परदेशियों के पदानत और कीड़ा-पुतलिका क्यों

अने हुओ है ? तो मैं ओक शब्द मैं उत्तर दूंगा—अस्पृश्यताइप अभिशाप के कारण ! यदि कोछ मुज से पूछे कि स्वराज्य—लाभ की प्रधान आधा क्या है ? तो मैं ओक आत मैं उत्तर दूंगा—अस्पृश्यता-इप अभिशाप ! !.....अंडपन और कपटारण धर्म के प्रधान आवरण अन गओ है; देशाचार और लोकचार ने धर्म का सिंहासन अधिकृत कर लिया है !

आचार्य प्रफुल्लचंद्र रॉय

x

x

x

x

काष्ठ के हाथी और यमके के भृगु देवने मैं अहुत सुंदर और मनोहर प्रतीत होते हैं; पर वे किसी उपयोग मैं नहीं आ सकते. छसी प्रकार आण्डल जन्मना आहणों की अधिकांश संख्या, काष्ठ के हाथी और यमके के भृगु के समान उपरी आडंबरों की से विभूषित हो रही है; परंतु उनमें उस जति के प्रधान गुणों का अहुत कुछ उपयोगी अंश नहीं रह गया है; यह आत तुम्हें उन परिवर्तनों के संयध मैं स्मरण रखना चाहिये, जो अथ शीघ्र ही घटित होनेवाले हैं.

श्रीमती अनी जिसेन्ट

x

x

x

x

“पुंस्त्वे स्त्रीत्वे विशेषो वा जातिनामाश्रयादयः ।

न कारणं यद्भजने भक्तिरेवेहि कारणम् ॥

यज्ञज्ञानतपोभिर्वा वेदाध्ययन कर्मभिः ।

नैव द्रष्टुमहं शक्यो मङ्गक्तिविमुखैः सदा ॥”

(अध्यात्म रामायण)

१०४-भारत के बाहर रामायणी कथा का प्रचार

(लेखक:-श्री. सूरजप्रसाद)

रामायण की कथा केवल भारतवर्ष की देवभाषा और प्रादेशिक भाषाओं में ही व्याप्त नहीं थी, प्राचीन काल में हिंदुओं के जहाँ जहाँ उपनिवेश थे એવં जहाँ जहाँ उनका आनाजना होता था वहाँ वहाँ रामायण का भी प्रचार हुआ था। उन देशों की भाषाओं में उनका अनुवाद भी हुआ। उदाहरणार्थ यवद्वीप, वालीद्वीप, लम्बकद्वीप, अरुद्रदेश એવં पार्श्ववर्ती अन्यान्य देशों में रामायण की कथा प्रचलित हुई थी।

शायद यवद्वीप में भूसा की पाँचवीं शताब्दी में रामायण का अनुवाद हुआ। यवद्वीप की रामायण के साथ उत्तरकांड नहीं है। भूसा से कुछ विद्वानों का कथन है कि यवद्वीप में उस समय रामायण की रचना हुई थी उस समय भारतीय रामायण में उत्तरकांड नहीं था। भूसाके बाद भारतीय रामायण में उत्तरकांड जोड़ा गया। अंगाल के कृत्तिवासी रामायण की तरह यवद्वीप के कवि ने भी मूल रामायण के नाना भावों का परिवर्तन कर उसकी रचना की है।

यवद्वीप के रामायण-काव्य का नाम “राम-कवि” है। राम-कवि चार अध्यायों में विभक्त है। ‘राम-गुनद्रंग’ में आदिकांड की कथा ही विवृत है। दूसरे अध्याय में राम-वनवास से राहवन (रावण) द्वारा सीता-हरण तक की कथा है। तीसरे अध्याय में हनुमान का दैत्य और अगलंका (स्वर्गलंका) गमन और सेतु-निर्माण की कथा वर्णित है। चतुर्थ या अंतिम अध्याय में राम-रावण का युद्ध, सीता (सीता) उद्धार और नाश्र्वा (अयोध्या) प्रत्यागमन એવં देवविषण (विभीषण) का लंका के सिंहासन पर बैठने का विवरण है।

यवद्वीप के काव्य-साहित्य में 'कांड' नामक एक पुराण-ग्रंथ है। इसमें सृष्टिप्रकाश धर्मादि के वर्णन के साथ रामायण और महाभारत की कहानी एवं अन्य पुराणवर्णित कहानियों का विवरण है। यवद्वीप में उत्तरकांड भी है। वह पृथक् ग्रंथ है। जय यवद्वीप के हिंदु अधिवासियों ने वाल्मीकीय और लम्प्यकद्वीप आकर उपनिवेश स्थापित किये, तब वे अपनी छस प्रिय संपत्ति का भी अन्यान्य प्रिय संपत्तियों के साथ ले आये थे।

वाल्मीकीय की रामायण भी वाल्मीकि की रचना कही जाती है; किन्तु यह रामायण वहीं की भाषा में है। छस भाषा में संस्कृत शब्दों का बहुत प्रयोग है। वाल्मीकीय की रामायण ६ कांडों और २५ सर्गों में संपूर्ण है। छस रामायण में भी उत्तरकांड नहीं है। यहां भी उत्तरकांड एक पृथक् ग्रंथ के रूप में प्रयुक्त है। छसमें विशेषत्व यह है कि छसमें राम की मृत्यु के बाद उनके वंशजों का वर्णन है। वाल्मीकीय के ७ कांडों में संक्षेप में मूल रामायण का विषय ही विवृत है। एवं अंत में राम का वृद्धावस्था में वानप्रस्थ-आश्रम में आगमन का उल्लेख है।

वाल्मीकीय के काव्य-साहित्य में राज कुसुम-रचित एक और दूसरी रामायण है। इसमें भी उत्तरकांड नहीं है। आजकल वाल्मीकीय रामायण का बहुत प्रचार है।

अक्षदेश की रामायणी कथा का नाम "रामयत" है। "रामयत" का रावण 'दशगिरि' के नाम से प्रसिद्ध है। वाल्मीकि का रावण भी इस भुंड और भीस हाथवाला नहीं है। रावण का राजमुकुट इस अंगसमन्वित है इसी से अक्षदेश की "रामयत" में वह दशगिरि है।

भारतीय द्वीपगुंजों में एवं अक्ष, आसाम, मलय प्रकृति स्थानों में द्राविड-सभ्यता ही विस्तृत हुई थी, इसी से शायद इन सकल देशों की रामायण में द्राविड का प्रभाव अधिक पड़ा है।

શ્યામ દેશ મેં અયોધ્યા કી આર્ય-સભ્યતા વિસ્તૃત હુઇ થી. ઇંસી લિએ શ્યામ મેં મૂલ વાદ્મીકિ રામાયણ હી કા પ્રચાર હુઆ. શ્યામ કી પ્રાચીન રામાયણ અબ નહીં પાઇ જતી. શ્યામ કી વાલી ભાષા મેં (શાયદ પાલી ભાષા મેં) યહ રામાયણ લિખી ગઈ થી. વાલી-ભાષા મેં બી સંસ્કૃત કે બહુત સે શબ્દ હૈં.

યે સબી સંસ્કૃતમૂલક ભાષાએ હૈં. હિંદુ-સભ્યતા કી વિસ્તૃતિ કે સાથ હી સાથ વિભિન્ન આગંતુક જાતિયોં મેં બી રામાયણી કથા પૃથ્વી કે કોને કોને મેં ફેલ ગઇ થી. જબ વે વિદેશી લોગ ભારત મેં આયે થે, તબ વહી ઇસ મનોરમ જાતીય ચિત્ર કો બડે યતન કે સાથ અપને સાથ લે ગયે થે. ઇસ પ્રકાર રામાયણી કથા એશિયા કે વિભિન્ન દેશોં મેં એવં ક્રમશઃ ચોરપ મેં બી વિસ્તૃત હુઇ.

ગ્રીસ-સભ્યતા કે સાથ ભારતીય સભ્યતા કા બહુત વિષયોં મેં સામંજસ્ય હૈ. ઇનકી આલોચના કરને સે સ્પષ્ટ હી જ્ઞાત હોગા કિ, પ્રાચીન ભારત કે સાથ પ્રાચીન ગ્રીસ કા આદાન-પ્રદાન કા સંબંધ થા. મૅક્સમૂલર કા મત હૈ કિ એક કથા કે આધાર પર હોમર ને ઇલિયડ કી રચના કી થી. કિસ્સી કિસ્સી કા કથન હૈ કિ દક્ષિણ-ભારત કે કૃષિ-પ્રવર્તન કા રૂપક લેકર હી રામાયણ કી રચના હુઇ થી.

ચીન-સાહિત્ય મેં બી રામાયણી કથા કા પ્રચાર હુઆ થા. બૌદ્ધ-પંથ “મહાવિભાષા” કાત્યાયનીપુત્ર-કૃત “જ્ઞાનપ્રસ્થાન” નામક બૌદ્ધ-ગ્રંથ કી એક વિરાટ ટીકા હૈ. ઇસ વિરાટ ટીકા “મહાવિભાષા” મેં રામાયણ કા ગદ્યાંશ સીતા-હરણ સે લેકર સીતા-હિંદાર તક હૈ. “મહાવિભાષા” દો સૌ ખંડોં મેં સમાત્ર હૈ. ઇંસકે ૪૬ વેં ખંડ મેં ઇસ રામાયણી કથા કા વર્ણન હૈ. “મહા-વિભાષા” કી રચના શકરાજ કનિષ્ક કે સમય મેં હુઇ થી. બૌદ્ધ-ધર્મ કી વિસ્તૃતિ કે સાથ ચીની-ભાષા મેં ઇસકા અનુવાદ હુઆ ઓર વહાં હિંસકા પ્રચાર હુઆ થા. ઇંસકે બાદ ચીની પરિવાજક જી-ચેન સંઝ ને બી ઇસ ગ્રંથ કા અનુવાદ કિયા.

“દશરથ-ગતક” કે સાથ “મહાવિભાષા” કા કયાંશ ચુકત કર લેને સે યહ સ્પષ્ટ હો જાતા હૈ કિ ઇસા કે પૂર્વ ચતુર્થ શતાબ્દી મેં બી બૌદ્ધ-સાહિત્ય મેં સંપૂર્ણ રામાયણ કી કથા થી.

અરબ કે અબ્દુદય-કાલ મેં અગદાદ કે રાજા હારન-ઉલ-રશીદ ને ભારતીય ચિકિત્સાગ્રંથ-ચરક, સુશ્રુત કે સાથ રામાયણ, મહાભારત કા બી અનુવાદ કરાયા થા.

સોલહવીં શતાબ્દી મેં સમ્રાટ અકબરશાહ કે રાજત્વકાલ મેં ઉનકે આદેશાનુસાર અખ્દુલકાદિર બદૌની ને રામાયણ કા એક ફારસી અનુવાદ ક્રિયા થા. ચાર વર્ષ મેં ઉનકા અનુવાદ સમાપ્ત હુઆ થા. બદૌની ને લિખા હૈ કિ ઉન્હોંને ૬૫ અક્ષર-સમન્વિત પચાસ હજાર શ્લોકોં કા અનુવાદ ક્રિયા થા.

અંગ્રેજોં કે અધિકાર કે બાદ ચોરપીય લોગોં કી દષ્ટિ ભારતીય જ્ઞાન-ભંડાર કી ઓર આકૃષ્ટ હુઇ. ફલાનુસાર શ્રીરામપુર કે મિશનરી કેરી ઓર માર્શમૈન ને ૧૮૦૬ ઓર ૧૮૧૦ કે સાલ મેં અંગદેશીય સંસ્કરણ કે બાલકાંડ ઓર અયોધ્યાકાંડ કા અંગ્રેજી અનુવાદ ક્રિયા.

સન ૧૮૨૬ મેં વાન સ્વિગેલ ને કાશી-સંસ્કરણ કી રામાયણ કા બાલકાંડ સંપૂર્ણ એવં અયોધ્યાકાંડ કે કુછ અંશ કા મૂલ કે સાથ લૈટિન મેં અનુવાદ કર ઉસકા પ્રચાર ક્રિયા.

સન ૧૮૪૦ મેં ઇટલી-નિવાસી સિગનર ગોરેસીડિ ને બી વંગીય સંસ્કરણ કી સંપૂર્ણ રામાયણ કા સંસ્કૃત કે સાથ ઇટલી ભાષા મેં અનુવાદ ક્રિયા. ગોરેસીડિ સરકારી સહાયતા સે ઇસ કાર્ય મેં સફલ હુએ થે. સન ૧૮૪૦ મેં વે ઇસ કાર્ય મેં નિયુક્ત હુએ ઓર સન ૧૮૬૦ મેં ઉન્હોંને યહ કાર્ય પૂર્ણ ક્રિયા. ઉનકી રામાયણ સે અગ્રા સંસ્કરણ આજ તક ઓર પ્રકાશિત નહીં હુઆ.

ગોરેસીડિ કી રામાયણ કા અવલંબન કર હિપોલિટ ફ્રેંચ ને ફ્રેંચ ભાષા મેં રામાયણ કા અનુવાદ ક્રિયા.

ઇસ સમય ઍસ્ટ-મિનિસ્ટર-રિન્ચ નામક પત્ર ને રામાયણ કે

સંબંધ મેં એક મહત્વપૂર્ણ નિબંધ પ્રકાશિત કર ચોરપીય વિદ્વાનોં કી દષ્ટિ ઇસ ઓર આકૃષ્ટ કી, એવં ભારતીય સિવિલિયન કાસ્ટ સાહ્ય ને કલકતા રિવ્યૂ મેં રામાયણ કી પ્રશંસા કી. ઇન્હીં દોનોં આલોચનાઓં કે કારણ ચોરપ કે કિતને હી વિદ્વાનોં કે મન મેં રામાયણ કી આલોચના કી આકાંક્ષા પ્રબલ હો ગી.

કાશી-કિવન્સ-કાલેજ કે ભૂતપૂર્વ અધ્યક્ષ ટ્રિવિથ સાહ્ય ને રામાયણ કે કાશી-સંસ્કરણ કા અંગ્રેજી અનુવાદ કિયા. મનિયર વિલિયમ ને ઇંડિયન-એપિક પોએટ્રી લિખકર રામાયણ ઓર મહા-ભારત કી વિસ્તૃત ભાવ સે આલોચના કી. મિસેસ સ્પી ને “લાઇફ ઇન-એન્શિયન્ટ ઇંડિયા” નામક ગ્રંથ કી રચના કી. એક ફ્રેંચ લેખક ને બી એક ગ્રંથ લિખ કર કવિગુરુ વાલ્મીકિ કે યશ કા કીર્તન કિયા.

દેશીય વિદ્વાનોં મેં સ્વર્ગીય મન્મથનાથ દત્ત ને રામાયણ કા સંપૂર્ણ અંગ્રેજી-અનુવાદ પ્રકાશિત કિયા.

સંક્ષેપ મેં રામાયણ કી કથા કી આલોચના વૈદેશિક પંડિતોં કે મધ્ય અનેકોં ને કી હૈ. મનિયર વિલિયમ કી “ઇંડિયન એપિક પોએટ્રી” કે સિવા ઉનકી “ઇંડિયન વિસડમ,” ઓમન સાહ્ય કી “ગ્રેટ ઇંડિયન-એપિક્સ,” ડોનાલ્ડ મેકેન્ઝી કી “ઇંડિયન મિથ એન્ડ લીજેન્ડ,” કિસી અંગ્રેજી મહિલા દ્વારા રચિત “લીજેન્ડ આફ દી ઇસ્ટ” પ્રભુતિ ગ્રંથ ઉલ્લેખનીય હૈ.

ટાલરેડ હીલર રામાયણ કા એક સંક્ષિપ્ત સંસ્કરણ બી પ્રકાશિત કર ગયે હૈ. રામાયણ ઉનકે ભારતવર્ષ કે ઇતિહાસ કા એક ખંડ-માત્ર હૈ. વહ રામાયણ દો ભાગોં મેં વિભક્ત હૈ. પ્રથમ ભાગ મેં રામાયણ કી કથા હૈ ઓર દુસરે ભાગ મેં રામાયણ કી આલોચના કી ગઇ હૈ. ગ્રંથ કા અનુવાદ બૃહત્ હૈ, કિન્તુ દુઃખ કા વિષય હૈ કિ હીલર સાહ્ય ને શ્રદ્ધા કે સાથ રામાયણ કી આલોચના નહીં કી. ઉનકે મન કે ઇર્ષ્યા સે બરે હુએ કલુષિત ભાવ ખાત ખાત મેં બ્યક્ત હોતે હૈ. (“સરસ્વતી” માસિકના એક અંકમાંથી)

१०५-हमारा कर्तव्य

(लेखक:-श्री. राजेंद्रप्रसादजी ऐम. ऐ. ऐम. ऐल.)

हिंदु-समाज के लिये और भारतवर्ष के लिये अछूतों का प्रश्न बहुत जटिल है. और उस प्रश्न के सुलभ साध्य बनाने पर ही इस जति और देश का उद्धार निर्भर है. मैं सभाओं में और आपस की बातों में प्रायः सुना करता हूँ कि जिन्हें हिंदु-समाज अछूत समझ कर तिरस्कृत करता है, उनको दूसरे धर्मों के माननेवाले अपनाने का तैयार हैं; और यदि हिंदु-जति समय रहते न येतेगी, तो शीघ्र ही ये परधर्मावलम्बी हो जायेंगे और धर्महीन बनी जनसंख्या हिंदु-जति से निकल जायगी. यह भी कड़ा जता है कि आज जितने लोग हिंदु-धर्म छोड़, किसी दूसरे धर्म, जैसे-धर्म, अथवा धर्म-धर्म में जाते हैं, उनमें अधिकांश धर्महीन पद-दलितों की श्रेणी ही में से होते हैं. ये सत्य बातें सत्य हैं, पर मैं समझता हूँ कि यह भाव भी कुछ अंश में अछूतपन के पाप का कायम रहने में सहायक होता रहेगा. हिंदुजति का यह जन लेना चाहिये कि किसी भी मनुष्य को, जिसे धर्म ने उन्हीं अवयवों और शक्तियों के साथ उत्पन्न किया है, जो उन्हीं से उन्हीं आत्मत्वे में वर्तमान है, पतित मानना बड़ा पाप है. श्रीमद् भगवद्गीता में श्रीकृष्ण भगवान ने कहा है:-

विद्याविनयसम्पन्ने ब्राह्मणे गविहस्तिनि ।

शुनि चैव इवपाकेच पण्डिताः समदर्शिनः ॥

अर्थात्:-ज्ञानीजन विद्या और विनययुक्त आत्मत्वे तथा गौ, हाथी, कुत्ते और आंगुल में भी समभाव से देखनेवाले होते हैं.

इस बड़ा पाप के कलंक से अपना उद्धार करना हिंदु-जति का परमधर्म और कर्तव्य है. स्वार्थ-भाव से दान-पुण्य कार्य का उद्देश्य

કરના ભવિષ્ય કે લિએ આધાર પેદા કરના હૈ; આર ઉન જાતિયોં કે સાથ અન્યાય કરના બી હૈ, કયોં કિ ઇસ યુક્તિ કા આધાર યહી હૈ કિ અછૂતોં કી હિંદુ-ધર્મ મેં શ્રદ્ધા ઇતની કમ હૈ કિ વહ ઇસ ધર્મ કો છોડ પરધર્માવલમ્બી હો જાયગે; પર સચ પૂછિએ તો ઉનકી શ્રદ્ધા ઉંચી જાતિવાલોં કી શ્રદ્ધા સે કહીં અધિક હૈ, ઔર વે ઇસ ધર્મ કે અધિક પ્રેમી હૈ, કયોંકિ ઉનકે સાથ હિંદુ-સમાજ કે અન્યાયપૂર્ણ વ્યવહાર કે રહતે હુએ બી ઉન્હોંને અબી તક શ્રદ્ધા નહીં છોડી, ઔર જો મર્યાદા ઉનકે લિએ નિર્ધારિત કર દી ગઇ, ઉસે આજ બી માનતે હૈ; પર જબ હિંદુસમાજ સ્વયં ઉન નિયમોં કા અન્યાયપૂર્ણ સમજને લગા હૈ તો ઉનકા યહી ધર્મ હૈ કિ ઉનકો દૂર કર કે અપને કો ઉસ પાપ સે બચાવે. અછૂતોં કા હમારી મેહર-બાની ઔર સહાનુભૂતિ કી આવશ્યકતા નહીં-એક પ્રકાર હમ હી સહાનુભૂતિ કે પાત્ર હૈ, કયોંકિ અપને અજ્ઞાન મેં હમ ઉનકો અછૂત માન રહે હૈ, ઔર હમ મેં ઇતની શક્તિ કા સંચાર નહીં હોતા કિ હમ અપને કો ઇસ પાપ સે મુક્ત કર સકે. ઇસ લિએ અછૂતો-દ્વાર કે કામ મેં બી હમ કો સચ્ચે ભાવ ઔર વિચાર કી આવશ્યકતા હૈ. હમારા ધર્મ હૈ કિ હમને જો દુર્વ્યવહાર ઉનકે સાથ આજ તક કિએ હૈ, ઉસકે લિએ પ્રાયશ્ચિત્ત કરે, ઔર અપના ઉદ્ધાર કરે!

(“ચાંદ”ના એક અંકમાંથી)

१०६-राष्ट्र के युवकों को आवाहन

शांत सेवा की भावना

मित्रो ! यदि मेरी धृष्टि पर ही आत रहती, तो मैं भोजता ही नहीं, यूपयाप आप लोगों के भीय में पैदा रहता; क्योंकि भौन में यड़ी शक्ति है। कुछ शताब्दियों पहले चीन में कनफूशि-यस नाम का एक ऋषि पैदा हुआ था, उसने कहा है:-“आकाश शांत निस्तब्ध है, ऋतुओं का परिवर्तन यूपयाप ही हो जाता है और सब वस्तुओं आप से आप उत्पन्न होती रहती है-आकाश इसी भांति निस्तब्ध रहता है。” यदि आकाश स्तब्ध है, तो मनुष्य भी क्यों नहीं भौन रहना शीघ्र ? मैं बारंवार इस आत का अनुभव करता हूँ, कि भारत का इस समय आतों की अपेक्षा शांत सेवा की अधिक आवश्यकता है-त्याग के भाव और उच्चतम कर्त्तव्य का प्रयोजन है। मेरे नवयुवान मित्रो ! मैं आज आप के सामने भाषण करते समय यही भावना प्रकट करना चाहता हूँ, कि हमारे कथन की अपेक्षा हमारे कार्य कहीं बढ़े-बढ़े होने चाहिये।

आपने अपनी इस सभा का अध्यक्ष एक दरिद्र, अयोग्य और भ्रूणमि के दर्वेश को बनाया है। आपने मुझे शांत अंकांत जीवन से भीय कर आप को कुछ संदेश सुनाने के लिये यहाँ बुलाया है। जीवन के आरंभ से ही परमात्माने मेरे हृदय को नवयुवकों के प्रति अनुरक्त बना रखा है। मैं आप के सामने कुछ अछूत यज्ञ विद्वान् या नेता बनकर नहीं आया हूँ-मैं आया हूँ, युवकों का सेवक बनकर। मैं आप के आशीर्वाद ग्रहण करने आया हूँ। मैं अपने हृदय में आप के प्रति स्नेह भरकर ले आया हूँ। मैं कुछ और भी साथ लाया हूँ-और वह है आप में-राष्ट्र के नवयु-

वाओं में—विश्वास, भारत और उसके आगोदर का विश्वास: मेरा यह विश्वास है, कि आप नवयुवकगण ही अलिप्त और स्वतंत्र राष्ट्र का निर्माण करने में समर्थ हैं। मैं आप के प्रति अपना आदर और प्रेम प्रकट करता हूँ, आप ही लोग कल के पथ-प्रदर्शक या पद-निर्देशक होंगे। आप महत्तर भारत के निर्माता हैं। मुझ से बहुतों ने कहा है, कितनों ने मेरे पास पत्र लिखा है, कि भारत के युवकगण विपथगामी हो रहे हैं। कितनों की धारणा है कि, युवकगण सर्वनाश के रास्ते जा रहे हैं। मेरे अनेक देशवासी युवकों के विषय में ऐसी ही अभिप्राय धारणा रखते हैं। अपने शान्तिपूर्ण अकालवास में, संसार के कोलाहलों से दूर रहते हुए, मैंने अपनी जन्मभूमि के तारकाभूषित आकाश के साथ जाते की हैं और अपने आप ही कह गया हूँ: “ये ही तारे अतीत युग में भी भारत की ओर दृष्टिपात कर रहे थे। उस समय भारत कितना ही उन्नत था, कितना वह आज पतित है। आज वह जैसा ही दरिद्र है, पूर्व में वैसा ही अज्ञान, धनवान, सुखी और समृद्धिवादी था। उन दिनों भारत जगत की सभी नितियों का, सारी अनुषंग-निति का गुरु था, परंतु हाय! आज वही भारत सारे जगत के राष्ट्रों में अधूत-अस्पृश्य माना जाता है!” यही कहते हुए मैं रो पड़ा हूँ और अश्रुविसर्जन करते हुए रात्रि के अंधकार में सिद्धा जाया हूँ: “हे हमारी वृद्धा माता भारत-भूमि! आज तूने अपने पुत्रों के सामने से अपनी वह सुंदर और स्वास्थ्यमयी भूर्ति क्यों छिपा रखी है?” उसी समय मानों कोष्ठ ध्वनि कानों में पड़ी:— “निराश मत हो—मेरे युवा पुत्र और पुत्रियों आनेवाले दिनों में जो ही उज्यादशों पर एक नये राष्ट्र का निर्माण करेंगे।”

हां, नवयुवक ही महत्तर भारत का निर्माण करेंगे। मैं आप के पास आशा और विश्वास का ही संदेश लेकर आया हूँ। आज

देश दुकड़ों में जूट गया है, कितने ही हृदयों में निराशा भर गयी है। मैं आप के पास भारत और उसके भाग्य पर अतुलनीय जेव' अपार विश्वास लेकर आया हूँ। भारत के युवक यहाँ तो आश्चर्य-जनक कार्य कर दिखायें; परंतु उन्हें जेक होना, मिल-जुलकर सेवामें जुट जना पड़ेगा, उन्हें भारत और उसके आदर्शों में विश्वास की शक्ति सामूहिक रूप से संयय करनी होगी।

आज हम भारत के नवयुवकों का जेक संप्रदाय-‘ भारत युवक-संघ ’ के नाम से स्थापित करते हैं। इस संघ के विश्वास की सत्य से पहली जात भारत-धर्म के ऊपर श्रद्धा और विश्वास है। भारत कभी अपने ही लिये नहीं जूया। भारत जूता है ऋषियों का संहेश-प्राचीन ज्ञान का संहेश सारे संसार को सुनाने के लिये। हमारे नवयुवकों का यालिये, कि उन के हृदय में भारतीय आदर्श जावो-जेव उत्पन्न करते रहें। यदि वे आदर्श नष्ट हो गये, तो समज रचना कि भारत की आशा ली नष्ट हो गयी। इस भारत युवक-संघ का जेक परम आवश्यक उद्देश भारत के धर्म का अध्ययन और प्रसार होगा। मैं आप नवयुवाओं से यह कहना यालिता हूँ कि आप वर्तमान की विप्लवता और निराशा से अपने विचारों को दूर हटा ले जये और उस जावी कल्याण की ओर दृष्टि डालें; जे भारत के भाग्य में होनेवाला है। जेक उपनिषद् में लिखा है- “मनुष्य जैसा होने का निश्चय करता है वैसा ही हो जाता है।” इसलिये आगे यलकर भारत क्या होनेवाला है उसी के ध्यान और धारणा में लग जलये। आप अपने अंदर छिपे हुये उन गुणों का अनुसंधान करें, जे भारत को उसके मनुष्य-जति के प्रति कर्तव्य में सहायता पहुँचानेवाले हैं।

भारत युवक-संघ को आश्रमों की स्थापना करनी होगी। सारे भारत के कोने कोने में इन आश्रमों का जलस मिठा देना होगा। इस तरह के आदर्श आश्रम का यित्र मैंने कल्पित कर

रभा है; पर इस समय मेरे पास धतना समय नहीं है, कि मैं इस चित्र के सभी अंगोंपांजा का वर्णन कर के आप के अतदा सक्षुं. मैं इस चित्र की दो तीन आतों का संक्षिप्त वर्णन कर के ही संतोष करुंगा. मेरे विचार से धन आश्रमों के अन्य आतों के इसवा राष्ट्रीय प्रगति के इस कुन्दीभूत सत्य की शिक्षा का प्रचार करना होगा, कि "अलवान अनो." मैं भारत के युवकों के शक्ति के लाडले पुत्रों के रूप में देखना चाहता हूं. मैं चाहता हूं, कि प्रत्येक युवक शक्ति-संयय करे और सत्य से पहले अपने शरीर के सुदृढ बनाये, इस में इस के द्वारा आदर्श का ठीक-ठीक पालन किया जा सके. आज हमारे युवक निर्धल हैं. कुछ वर्ष पहले, एक अंग्रेज सिंध में आया था. उसने कहा कि सिंधी मजबूत होते हैं पर आज सिंध के नौजवान शरीर से दुर्धल हैं. पंजप के लोग पहले सैनिकता और उच्चआदर्श-पूरुषां के लिये परम असिद्ध थे; पर आज हम क्या देखते हैं? वहां के युवक भी अल्प शरीर से अहुत ही निर्धल होते जाते हैं. मेरे माननीय मित्र आपू पीयूषअन्तिधोष, जो स्वागतकारिणी समिति के अध्यक्ष हैं, मेरी इस आत से निश्चय ही संमत होंगे, कि अंगाल के युवक भी शरीर से हीन हो रहे हैं. मैं चाहता हूं, कि हमारे नौजवान मजबूत अनं. भारत के शक्ति की आवश्यकता है-धसे हर प्रकार की शक्ति चाहिये-शारीरिक, मानसिक और आत्मिक. कुछ निर्धल जाति स्वतंत्र होने की आशा नहीं कर सकती. कैन्सिलों की अहसां में स्वतंत्रता का अन्वेषण मत करो, पार्लामेंट के पर्चों में स्वाधीनता का मत दूढ़ने जाओ, स्वतंत्रता शक्ति से ही उत्पन्न होगी. इसलिये शक्तिमान अनो. निर्धलता पाप है. विश्वास कीज्ये, यह शरीर ध्विर का भंडिर है. यह प्राचीन उक्ति कितनी सच्चाय से लरी है, कि 'शरीरं ब्रह्म मंदिरम्' इसलिये मैं चाहता हूं, कि हमारे आश्रम में पहली शिक्षा नवयुवकों के अलवान अनने की दी जाये और

દ્વિતીય શિક્ષા હો સરલ બનને કી. સચ પૂછો તો વાસ્તવિક સરલતા મેં બી શક્તિ હોતી હૈ. મેરે એક લાહૌર કે મિત્ર ને કહા થા, કિ પંખજ કે યુવક આજકલ ફૈશન કે પીછે પાગલ હો રહે હૈ. પર ફૈશન મહામૂર્ખતા હૈ. ભારત કે મહાન પુરુષોં કે જીવનચરિત્ર પઢિયે, વે સખ બડે સીધે-સાદે થે. આર્યાવર્ત્ત કે ઋષિયોં કા જીવન બડા હી સીધા-સાદા થા. ભારત કે વીરોં ઓર શિક્ષકોં કે જીવન-રામચંદ્ર સે લેકર ઇસ કલિયુગ કો પ્રકાશિત કરનેવાને મહાત્મા ગાંધી તક સબી કે જીવન-સરલ હૈં.

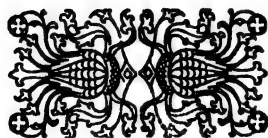
મેં અપને ઉસ પ્રસ્તાવિત ઓર કલ્પિત આશ્રમ કે પ્રત્યેક યુવક કો યહ નિયમ બના લેને કી રાય દૂંગા, કિ વહ કમ સે કમ પ્રતિદિન એક સેવા કા કાર્ય કરે. સેવા-દરિદ્રોં કી સેવા-જીવન કો ઉદાર ઓર મહત્ત્વપૂર્ણ બનાતી હૈ. દરિદ્રોં કી સેવા હી જ્ઞાન કી પરમ સીમા હૈ.

વિશ્વાસ કીજીયે, દેશ કે અસંખ્ય પ્રાણી આપ કી પ્રતીક્ષા કર રહે હૈં. વે ચાહતે હૈં કિ આપ ઉનકે નગરોં ઓર ગામોં મેં આકર અપના સંદેશ સુના જાયેં. એક પુરાની કિતાબ મેં એક બડી સુંદર કહાની લિખી હૈ. એક લડકે ને અપની માંસે પૂછાઃ-“માં, તુમ અકસર શ્રીકૃષ્ણ કી ચર્ચા કિયા કરતી હો. કયા વે અખ બી જીવિત હૈ?” ઉસકી માતાને કહાઃ-“હાં ભગવાન મરે નહીં હૈં. વે આજ બી જીવિત હૈ.” લડકે ને કહાઃ-“પર મૈં તો ઉન્હેં નહીં દેખ પાતા.” તખ માતા કહતી હૈઃ-“યદિ તુમ ઉન્હેં દેખના ચાહતે હો તો તુમ્હેં સાધના કરની પડેગી.” ઉસને કહાઃ-“મૈં તૈયાર હૂં. તુમ મુઝે ઉસ સાધના કી બાત બતલાઓ.” માતાને કહાઃ-“ખારે પુત્ર! યદિ તુમ શ્રીકૃષ્ણ કે દર્શન કરના ચાહતે હો, તો અપને હૃદય મેં સચ્ચા વિશ્વાસ ઓર પૂર્ણ ભક્તિ રખતે હુએ નિત્ય ઉસને યહી પ્રાર્થના કિયા કરો, કિ હે કમલ-લોચન! મુઝે અપને ઉપર ન્યો-છાવર હો જાને દો.”

પ્યારે યુવકો ! મેં બી આપસે યહી પુરાની પ્રાર્થના કરતે રહને કી પ્રાર્થના કરતા હું. અપની આત્મશુદ્ધિ કર લીજીએ ઓર અપને જીવન કેા ઈસી પ્રાચીન ભાવના સે જીવિત કર લીજીએ, કિ હે કમલ-લોચન ! મુઝે અપને ઉપર ન્યોછાવર હો જાને દો.

ઇસકે બાદ આપ દેશ કે અસંખ્ય પ્રાણિયોં કે નિકટ ભારત કા-ભારત કે ધર્મ કા સંદેશ લેકર જામયે, જાકર ઉનસે કહિયે, કિ ભારત એક બહુત બડે ઉદ્દેશ કી પૂર્તિ કે લિયે જી રહા હૈ. કાર્યેજ ઓર બેબિલોનિયા નષ્ટ હો ગયે, પર ભારત અજ તક જીવિત હૈ. રોમ-વહ રોમ, જો સદૈવ વિશ્વવિજય ઓર સંસાર-શાસન કે હી સપને દેખ રહા થા ચલા ગયા, પરંતુ ભારત જીતા બચા હૈ. સભ્યતા કી શૈશવ-ભૂમિ યૂનાન-કલા ઓર દર્શન કા મંદિર-યૂનાન ચલા ગયા; પર ભારત જીવિત હૈ, પરંતુ વિના પ્રયોજન કે હી નહીં. ભારત જીતા હૈ, સંસાર કે સબી રાષ્ટ્રોં કેા એક પરમ દિવ્ય સંદેશ સુનાને કે લિયે. ફિર ઐસે ભારત કી સેવા મેં જીવન-પાત કર દેના બી કિતને સુખ કી ખાત હૈ ? જામયે, ગાંવ-ગાંવ ઓર નગર મેં યહી સંદેશા જાકર સુનામયે ઓર સારે હિંદુસ્તાન કેા પ્રાચીન આદર્શોં કે સૌંદર્ય સે મંત્ર-મુગ્ધ કર દીજીએ. x

(“ હિંદુપંચ ” ના એક અંકમાંથી)

x યહ વક્તૃતા સાધુ વાસ્વાનીજી ને ગુરુકુલ-કાંગડી કે યુવક-સંમેલન મેં દી થી,

१०७-उपवास की अवधि

मनुष्य बिना भोजन किये कितने दिन ज़िंदा रह सकता है, यह ठीक ठीक नहीं ज्ञात हो सकता। कहा जाता है कि वायु का अभाव होने से मनुष्य पाँच दिन, जल न मिलने से सात दिन और निद्रा के अभाव से दस दिन में मर जाता है; किंतु अनाहारवस्था में मनुष्य कितने दिनों तक जीवित रह सकता है, यह नहीं कहा जा सकता। कुछ लोग दूध तीन तीन महीने तक या घससे भी अधिक समय तक बिना कुछ भोजन किये रह जाते हैं, किंतु औसत दृष्टि से मनुष्य बिना भोजन किये सिर्फ़ आठ दिन तक जीवित रह सकता है। इस विषय में वह पक्षी से कुछ अच्छा है, क्योंकि पक्षी भोजन न मिलने से ८ दिनों से ज्यादा नहीं जीवित रह सकता। सत्य प्रमाण तो कुछ इस विषय में हमसे अच्छे हैं, वे बिना आठ दिनों तक रह सकते हैं। जो अष्टमल हमें तंग करते हैं और अनेक प्रकार की गिमारियों में डूबाते रहते हैं उसने रक्षा पाने का अर्थ तक कुछ अच्छा और सरल साधन नहीं निकाला जा सकता है। उन्हें ज़ूझों मारने की चेष्टा करना तो व्यर्थ ही है, क्योंकि वे १,२०० दिन तक बिना भोजन किये रह सकते हैं। मछलियाँ और साँप भी बहुत दिनों तक अनाहार रह सकते हैं। मछलियाँ एक हजार दिन और साँप ६०० दिन तक उपवास कर सकते हैं। मनुष्य के प्रायः साल भर तक उपवास करते हैं और कुछसे ५०० दिन तक। इस संबंध में इस तुलना में मनुष्य कितना निरीक्षणीय है, यह स्पष्ट ही है। इसी से तो मनुष्यों में भोजन के बिना संभ्रम रहता है। “बुभुक्षितः किं न करोति पापम्”

(“सरस्वती” भासिकना ओक अंकभांथी)

૧૦૮-નિર્બલતાનાં કારણો અને તેના ઉપાયો

(લેખકો:-શ્રી. સ્વામી શિવાનંદજી તથા સ્વામી પરમાનંદજી સરસ્વતી)

x x x x

ભારતવર્ષના યુવકો અને યુવતીઓ કે જેમના ઉપર ભારતવર્ષના આધાર રહેલો છે, તેમનો રંગ ગુલાબના ફૂલ જેવો હોવો જોઈએ તે ફિઝોફ્સ જેવો દેખાય છે. ગુલાબના ફૂલ ઉપર જેમ હિમ પડવાથી જે અસર થાય છે, તેવીજ અસર આ ભવિષ્યના આધારરૂપ જીવા-નિયાવર્ગ ઉપર જોવામાં આવે છે, તેનું કારણ માત્ર વીર્યની નષ્ટતાજ છે.

નબળાઇ તમામ રોગોનું મૂળકારણ હોય છે. નબળા માણસ ધનાઢ્ય છતાં બળવાન નોકરથી અંદરથી દબાતો રહે છે. નિર્બળ પુરુષ સ્ત્રીને આધીન હોય છે. કમજોર બાપ છોકરાઓની સંભાળ લેવામાં અશક્ત હોય છે. દુર્બળ મનુષ્ય આપત્તિસમયે કોઈને ઉપયોગી થઈ શકતો નથી. કમજોર પોતાના કાર્યમાં નિષ્ફળતા મેળવે છે. બળહીન રેલવેની મુસાફરીમાં દુઃખી થાય છે, તેને કોઈ ડબ્બામાં બેસવા દેતું નથી. એક શીખ કે પહાણને માટે એની મેળે જગ્યા ખાલી થાય છે. કમજોર ધનાઢ્ય છતાં ખાવાપીવામાં આનંદ લઈ શકતો નથી. નિર્બળ પોતાના દેવ-ધર્મની રક્ષા કરી શકતો નથી વગેરે, વગેરે. આ તમામ વાતો અમે બહુઈએ છીએ પણ બળવાન થવાના યત્ન અમે કરતા નથી.

જીવાનિયાવર્ગમાંથી ભાગ્યેજ કોઈ એવો જોવામાં આવશે કે, જેણે પોતાના વીર્યની યથાવિધિ રક્ષા કરી હોય. વિદ્વાનવર્ગ તો વીર્યની નષ્ટતાનું કારણ બાળલગ્ન બતાવે છે અને તે વિષય ઉપર મોટાં મોટાં ભાષણો અને લાંબા લાંબા અનેક લેખો લખી ચૂક્યા છે. જો કે બાળલગ્ન વીર્યનષ્ટ થવાનું એક કારણ છે; પણ તેના કરતાં

એક મોટું કારણ બીજું છે, જેની તરફ હું તમારું ધ્યાન ખેંચવા માગું છું. તે કારણ અથવા દોષ હસ્તક્રિયા છે. આ રોગ એટલો બધો પ્રસરી ગયો છે કે, કોઇ પણ ઊંચરતા છોકરાને લાગુ પડ્યા વિના રહેતોજ નથી અને તે એટલા બધા પ્રમાણમાં વધી ગયો છે કે, છોકરાઓનાં લગ્નનો વખત આવે તે પહેલાં તો તેઓનાં શરીરની પાયમાલી થઇ ચૂકી હોય છે. અમારી વૈદ્યકીય લાઇન હોવાને લીધે અમને અનુભવસિદ્ધ થઇ ચૂક્યું છે કે, ભણેલાવર્ગમાં આશરે નવાણું ટકા છોકરાઓ આ ક્રિયામાં ઓછાવત્તા સપડાયેલા હોય છે અને ઊગતી જુવાનીમાંજ આ ઊધમરૂપી ટેવથી કાંતિ, શક્તિ, ઉત્સાહ વગેરે નાશ પામે છે. યકૃત ક્રિયાહીન થઈ રંગ પીળો પડે છે, જઠરાગ્નિ મંદ થઇ બૂખ નષ્ટ થાય છે, આંતરડાંની ક્રિયા શૂન્ય થવાથી કબજિયાતનો રોગ લાગુ પડે છે અને માથાનું દરદ થયા કરે છે. મગજ નબળાં પડવાથી યાદશક્તિ જતી રહે છે. કોઇની સાથે વાત કરવી પણ ગમતી નથી. તે એકસો રહેવાનું વધારે પસંદ કરે છે. હૃદયારની ટેવ વધી જવાથી અંતે પથારીવશ થઇ થોડી મુદતમાંજ પરલોક-ગમન કરી જાય છે અને કદાચ જો જીવતો પણ રહે તો છાપાંઓમાં જાહેરખપ્પરો વાંચી તેમાંથી શક્તિની દવાઓ અને લગાડવાના લેપો શોધી, વાંચી, દવાઓમાં ધનનો નાશ કરી દિવસ વ્યતીત કરે છે. હવે આપણે વિચાર કરીશું કે, બાળલગ્ન વિષેનાં મોટાં મોટાં ભાષણો તથા લેખો કાંઇ પણ કામમાં આવી શકે ખરાં કે? કારણ કે ચોર આવે તે પહેલાં તો સર્વ નષ્ટ થઇ ગયું હોય છે. હવે રક્ષા શાની કરવી ?

બાળલગ્ન કરો યા ન કરો તે ખરાબરજ છે. હસ્તક્રિયા કરતાં પહેલાં અજ્ઞાનતાને લીધે ખપ્પર નથી હોતી કે, વીર્ય એજ શરીરમાં તેજ, શક્તિ, કાંતિ અને અક્કલનું કારણ હોય છે. રૂપ અને તંદુરસ્તી વગેરે જે કંઈ છે, તે આનેજ પ્રતાપે છે. એ જ્ઞાન વીર્ય નષ્ટ થઇ ગયા પછી આવે છે; પણ ફિર પછ્તાય કયા હોત હૈ જબ ચિડીયાં ઘુગ ગઇ જોત ?

હસ્તક્રિયાથી બચી જઈ કદાચ જો થોડું વીચું રહી ગયું હોય, તો બાળકમ્પના ભોગ થઈ પડે છે ખરા, જેથી વખત બે વખત સ્ત્રી-સમાગમમાં લુપ્ત થઈ શારીરિક શક્તિનો અંત આણે છે. જેમ જેમ માણસ દુર્બળ થતો જાય છે, તેમ તેમ વિષયવાસના વધતી જાય છે. દુર્બળતાને લીધે વિષયભોગ કરી શકાતો નથી, તોપણ સ્ત્રીસંગનો યત્ન રાતમાં અનેકવાર કરે છે; પરંતુ કંઈ ન વળી શકવાને લીધે સ્ત્રીની નજરમાં હંમેશાં લીધે હલકો અને માનહીન થઈ, તેની ઇચ્છાને આધીન થઈ જાય છે. સ્ત્રીની તૃપ્તિ ન થવાથી તે બિચારી સારા કુટુંબની હોય તો દુઃખી થાય છે, જેના પરિણામે તે પ્રદર વગેરે અનેક રોગ આદિમાં સપડાઈ જાય છે અને દિવસે દિવસે ક્ષીણ થઈ ઊછરતી જીવાનીમાંજ મૃત્યુનો ભોગ થઈ પડે છે. આ બધી ક્રિયા એક ક્ષણમાત્રના આનંદને માટે થાય છે અને તે આનંદ પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી. તે પ્રાપ્ત થાય પણ કેવી રીતે? ન્યાંસુધી કુદરતી નિયમાનુસાર કોઈ કાર્ય કરવામાં ન આવે ત્યાંસુધી કાર્યસિદ્ધિ થતીજ નથી. કાર્યસિદ્ધિ ન્યાંસુધી થાય નહિ ત્યાંસુધી આનંદ પ્રાપ્ત થાયજ કેમ ?

થાકેલા માણસને ઊંઘનો આનંદ ઘણોજ આવે છે. ઊંઘ્યા પછી તે હલકો ફૂલ જેવો જણાય છે. ખૂબ બૂખ લાગવાથી અનાજમાં મીઠાશ અને સ્વાદ લાગે છે. અગર થાક વગર એક મશરુ કે મખમલની ગાદી પર પણ ઘણીવાર સુધી આજોટવું પડે છે. અંતે ઊંઘ તો આવે છે, પણ તે તો આજોટવાના ચાકથીજ. બૂખ વગર ખાય તો ગળામાં તો ઊતરશે પણ સ્વાદ વગર. જલેને તેઓ ગમે તેવા પકવાન અને મિષ્ટ પદાર્થો કેમ ન હોય ? ખાધા પછી ગુણુને બદલે અવગુણુ કરશે. તેજ પ્રમાણે સ્ત્રીભોગની હકીકત છે. કુદરતી ઇચ્છા થયા સિવાય સ્ત્રીસંગ કરવો તે અતિશય હાનિકારક છે.

બે બાળુ આવી સ્થિતિ હોવાથી પ્રજા ઉત્પન્ન કરવાની પણ શક્તિ રહેતી નથી અને કદાચ જો ગર્ભ રહી જાય તો એક-બે

માસમાંજ સ્નાવ થઈ જાય અગર નવ માસ થયા પહેલાંજ ગર્ભ પાત થાય; અને કદાચ જે ગર્ભના દિવસો આશરે ૨૮૦ પૂરા થઈ જાય તો પ્રસૂતિ કરાવવા જેટલી પણ શક્તિ હોતી નથી, જેથી દવા અગર શસ્ત્રક્રિયા વગેરેના આધારે પ્રસૂતિ કરાવવી પડે છે, તે વખતે બાળક અને માતા બેમાંથી એક પણ સહીસલામત પાર જિતરે તો ઈશ્વરનો પાડ. દિલગીરી એ છે કે આ આપણા ભણેલા વર્ગમાંજ આવી જૂંડી દશ થાય છે. અભણ ગામડિયા આપણા શહેરીઓ કરતાં કંઈક સારા. જેમ જેમ મોટાં શહેરોમાં જશે, તેમ તેમ શારીરિક સ્થિતિ વધારે પ્રમાણમાં ખરાબ જેવામાં આવશે. તેનું કારણ નાટક, સિનેમા અને પ્રેમરસમય નોવેલો છે. આ ત્રણ વાનાંએ આપણા ભારતવર્ષની જે અધોગતિ આણી છે, તે વર્ણવવા યોગ્ય નથી. આ ત્રણના પ્રતાપે નાના યુવકો અને યુવતીઓ પ્રેમરસમાં પડી મનમાં અનેક કલ્પનાઓ ધડી અનેક રોગોના ભોગ થઈ પડે છે. હિપર વર્ણવેલી ત્રણ વસ્તુઓના પ્રતાપે નવજીવાન છોકરા અને છોકરીઓ કલ્પિત પ્રીતિપાત્ર પોતાના મનમાં કલ્પી રાતદિવસ તેમની કલ્પના કરી કરી ઝૂંચી કરે છે. જેના પ્રતાપે વીર્ય અને રજ પાતળું થઈ સ્નાવ થયા કરે છે. પછી તેનું ભયંકર પરિણામ જે આવે છે, તે જગપ્રસિદ્ધ છે. વીર્ય પાતળું થવાથી હમેશાં સ્વપ્ન કે પેસાળમાં સ્નાવ થયા કરે છે, જેથી સ્ત્રીસમાગમ કરતી વખતે તરત સ્ખલિત થઈ શીતળ થઈ જઈ શરમિંદા થાય છે; અને સુભાગ્યે જે કોઈ આવાં દુર્વ્યસનોથી બચી ગયેલો હોય તે પરણ્યા પછી સ્ત્રીનો એટલો બધો દુરુપયોગ કરે છે કે અનેક વાર રતિક્રિયા કર્યાજ કરે છે, જેથી બન્ને બાજુ શરીરની હાનિ થયા સિવાય બીજું કંઈ પરિણામ આવતું નથી. કોઈના સમજાવ્યાથી આ ટેવ મૂકવાને બદલે જવાબ આપે છે કે, અમારી પોતાની સ્ત્રી છે, ગમે તેટલી વાર તેને વાપરી શકીએ; પણ તેને ખતર નથી કે પોતાની સ્ત્રી તો શું પણ પોતાના શરીરને નષ્ટ કરવું તે કુદરતે અને સરકારે શુનો ઠરાવ્યો છે. પોતાની કોઈ

પણ વસ્તુ ઉપયોગ કરવા માટે હોય છે, દુરુપયોગ કરવા માટે હોતી નથી. સરકારના કાયદાથી બચી જવાનો સંભવ છે, પણ કુદરતના કાયદા લાગુ પડ્યા વિના રહેશેજ નહિ અને તે ભોગવ્યા વગર કૂટકોજ નથી.

અમે જગતમાં કેવળ ક્ષણિક સુખને માટેજ ઉત્પન્ન થયેલા નથી. અમારે માથે અનેક જોખમદારીઓ છે. બાળઅવસ્થાને ઊછેરવાં, માતાપત્ની સેવા કરવી, પાડોશીઓને મદદ આપવી, ભારતભૂમિની સેવા બજાવવી અને પરલોકની તૈયારી કરવી વગેરે. આ તમામ અમારા માથે છે. જ્યારે અમારાં પોતાનાંજ શરીર નિર્બળ કરી નાખીશું, પોતાની શક્તિ ખોદ ખેંસીશું, તો બીજાના કાર્યમાં શું મદદ આપી શકીશું ? ધારો કે તમારી પાસે પુષ્કળ ધન છે તેથી શું ? જ્યારે શરીરથી કાયર થઇ તમારામાં બેલવાની પણ ઇચ્છા નહિ હશે અને લોકોની સામે આવતાં લાજ આવશે, ત્યારે તમારાં ધન વગેરે કંઈ કામ આવી શકશે નહિ.

જ્યારે સ્ત્રીપુરુષની સામાન્યતા વિષે વાત ચાલે છે, તે વખતે તો પુરુષ પોતાને એક મોટા ખાં, બુદ્ધિશાળી અને ડહાપણના ભંડારરૂપ માની દરેક વાતના આરોપ સ્વીકૃતિ પર ઢાળી પાડે છે. પુરુષને કામાંધ, નિર્બળ, વિષયાસક્ત વગેરે બનાવવાના તેનામાંજ અવગુણો છે; પરંતુ જે ઇન્સાફદૃષ્ટિથી પક્ષપાતરહિત થઇ જોઇએ તો સ્ત્રી જેને પુરુષ કમઅક્ષલ, મૂર્ખ અને વિષયનો ભંડાર માને છે, તે કોઈ દિવસ પોતાના મોઢેથી પોતાની કામવાસનાને વ્યક્ત કરતી નથી અને પુરુષને એવો અધીરો અને ઉતાવળિયો હોય છે કે જે વારેઘડીએ કામાંધ થઇ સ્ત્રી આગળ યાચના કર્યાજ કરે છે. જે પુરુષે પણ પોતાના મન ઉપર કાબૂ રાખી કુદરત ફરજ પાડે ત્યાંસુધી અટકાવ કર્યો હોત તો પ્રજોત્પત્તિનો એક જુદોજ આનંદ આવત. પોતાના મન ઉપર કાબૂ ન રાખવો, વારેઘડીએ વિષયવાસનાને આધીન થવું, સ્ત્રીઓ આગળ રતિકીડાની યાચના કરવી, એવુંજ નામ જે અક્ષલ,

ડહાપણ અને બુદ્ધિ હોય, તો પુરુષજ આવા ચાંદ લેવાને અધિકારી છે. મારા કહેવાનો ભાવાર્થ એમ નથી કે સ્ત્રીમાં વિષયવાસનાજ નથી. સ્ત્રીમાં તો પુરુષ કરતાં પણ અધિક હોય છે; પરંતુ તેની સાથે તેના મન ઉપર કાબૂ અને લગ્નજ પણ આધક હોય છે. જ્યારે પુરુષ તરફથી આરંભ અથવા છેડછાડ થાય છે, ત્યારેજ સ્ત્રી પોતાના મન ઉપરનો કાબૂ ખોઈ નાખે છે. પછી અરસપરસ લુબ્ધ થઈ કુદરત રોકવાની ફરજ પાડે છે, ત્યારેજ તેઓ બંધ થાય છે.

જેમ પશુ, પક્ષી, ઝાડ આદિ માટે કુદરતે રતિકાળ નિયત કરેલો છે, તેમ પુરુષો માટે પણ છે. પુરુષ સિવાય બધા વર્ગ કુદરતના નિયમોને વળગી રહ્યા છે અને પુરુષોએ તો કુદરતના નિયમોને તિલાંજલિ આપેલી છે, જેના પરિણામે દિવસે દિવસે આયુષ્ય, બળ, બુદ્ધિ અને સંતતિ ઓછી થતી આવે છે. કુદરતનો નિયમ એવો છે કે, જ્યારે સ્ત્રી રજવલ્લાધર્મથી સ્વચ્છ થાય, ત્યારે પુત્ર-પ્રાપ્તિની ઇચ્છાવાળા પુરુષે બેઠીની સંખ્યા એટલે ઓથ, છઠ્ઠ, આઠમ વગેરેની રાત્રિએ પોતાના શરીરે ઘી મર્દન કરી દૂધ, ઘીયુક્ત ભાત વગેરે વસ્તુઓનું સેવન કરવું અને સ્ત્રીએ તેલ મર્દન કરી તે વખતે અડદવાળા પદાર્થો ભોજન કર્યા પછી અડધી રાત્રિ વ્યતીત થયા બાદ પરસ્પર પ્રેમથી સમાગમ કરવો; તથા કન્યાપ્રાપ્તિની ઇચ્છાવાળાં દંપતીએ એકીની સંખ્યા પાંચમ, સાતમ, નોમ વગેરેની રાત્રિએ સ્ત્રીએ તેલ મર્દન કરવું અને પુરુષે ઘી મર્દન કરી ઉપર બતાવેલા પદાર્થો ભોજનમાં લેવા, તો અવશ્ય કાર્યસિદ્ધિ થાય.

અહીં પ્રજોત્પત્તિની ટૂંક સમજ આપવી આવશ્યક છે. પુરુષનું શુદ્ધ વીર્ય અને સ્ત્રીનું શુદ્ધ રજ મળવાથી પ્રજાની ઉત્પત્તિ થાય છે. જે સ્ત્રીનું રજ વધારે પ્રમાણમાં હોય તો કન્યા જન્મે છે અને પુરુષનું વીર્ય વધારે અને બળવાન હોય તો પુત્ર ઉત્પન્ન થાય છે. તે માટે ઉપર જે તિથિઓ બતાવી છે તેમાં સ્વાભાવિક રીતે સ્ત્રી-પુરુષનું રજવીર્ય ઓછુંવતું હોય છે; અને જે ઘી-તેલનું મર્દન

અને 'ખાવાના પદાર્થો ખતાવ્યા છે, તે અનુક્રમે વીર્ય' અને રજની વૃદ્ધિ કરવાનાં કારણો છે. જ્યારે સ્ત્રી રજસ્વલાથી નિવૃત્ત થાય છે, ત્યારે પંદર દિવસ સુધી વત્તાઓછા પ્રમાણમાં તેમાં વિષયવાસના રહ્યા કરે છે અને કમળગર્ભાશયનું મુખ ખુલ્લું હોવાથી તેજ દિવસોમાં ગર્ભ પણુ રહી શકે છે. રજસ્વલા બંધ થયા પછી ગર્ભાશયનું મુખ બંધ થવા માંડે છે અને પંદર દિવસ થતે થતે બંધ થઈ જાય છે. આયુર્વેદ (વૈદકશાસ્ત્ર)ની આરા કહો કે નિયમ કહો તે એવો છે કે, જ્યારે સ્ત્રીને ગર્ભ રહી જાય અને પ્રજા ઉત્પન્ન થયા પછી બાળક ધાવતું હોય ત્યાંસુધી સ્ત્રીપુરુષે સમાગમ કરવો નહિ. આ નિયમાનુસાર ચાલવાથી સ્ત્રીપુરુષ બન્નેનું આરોગ્ય સચવાય છે. પ્રજા પણુ બળવાન, સુંદર અને આરોગ્ય રહી શકે છે. આ નિયમ ક્રેટલેક અંશે પશુ વગેરેમાં સચવાય છે; પણ ધન્ય છે મનુષ્યજાતિને કે ગર્ભ રહ્યા પછી બહેને પૂરા નવ માસ થવા આવ્યા હોય અગર બાળક ધાવતું હોય, કે સ્ત્રી રજસ્વલામાં હોય તેની કોઈ પણ દરકાર રાખ્યા વગર તે તો ભોગ ભોગવવામાંજ મગ્યા રહે છે ! સરકારના કાયદા ભંગ કરવાથી સરકાર શિક્ષા આપે છે, પણ ચોરીથી કાયદાનો ભંગ કરવામાં આવે અગર સાક્ષીઓ લૂંટા પડી જાય તો બચી પણ જવાય છે; પણ કુદરતનો એવો અટલ નિયમ છે કે, તેમાંથી કોઈ પણ રીતે નિયમભંગ કર્યા પછી શિક્ષા ભોગવ્યાવગર કોઈ પણ બચી શકતોજ નથી. દિવસે દિવસે જે અધોગતિ થાય છે, તેનું આ પણ એક કારણ છે.

સ્ત્રીપુરુષે સમાગમ કરતી વખતે પરસ્પર પ્રેમ, શુદ્ધ ભાવના અને ઉત્તમ વિચાર રાખવા જોઈએ; કારણ કે તે વખતે જેવા વિચાર અને આચરણ હોય છે, તેવીજ પ્રજા ઉપર અસર થાય છે. પ્રજા ઉત્પન્ન કરવાની ખાતર યથાવિધિ એક માસપર્યંત જો સ્ત્રીપુરુષે બ્રહ્મચર્ય પાળેલું હોય અને ઉપર ખતાવેલી વિધિપ્રમાણે સમાગમ કરવામાં આવે, તો અવશ્ય આયુષ્યવાન, તંદુરસ્ત, સુંદર અને

સારા વિચારવાળી તેની પ્રજા ઉત્પન્ન થાય છે. આજકાલ તો કેવળ વિષયવાસનાની નિવૃત્તિ અને કામાગ્નિને શાંત કરવા અર્થે રતિકીડા થાય છે અને સમાગમ કરતી વખતે એકબીજાને હેતરવાની-ખોટા પ્રેમ દેખાડવાની બીભત્સ વાતો સિવાય બીજું કંઈ પણ હોતું નથી. જેના પ્રતાપે આજકાલની પ્રજા વિષયમયજ્ઞ જન્મે છે અને નાની જિંમરમાંજ નાની વયનાં છોકરાંઓ એજ રમત રમે છે. આવી પ્રજા-એ સ્વતંત્રતાની આશા રાખવી તે તો આકાશપુષ્પ, સસલાનાં શિંગ, ચકલીના દૂધ અને વાંઝણીના પુત્ર જેવું છે.

એક પૈસો કે પાઈ ખોવાઈ જાય અગર હિસાબમાં મેળ ન આવતો હોય તો તેને માટે ઘણી દિલગીરી, ખેદ અને વિચાર થયા કરે છે; પરંતુ દિલગીરી આટલી છે કે, ઘીનાં સો ટીપાં પચ્યા પછી એક ટીપું લોહી થાય છે અને તે લોહીનાં સો ટીપાંનું એક ટીપું વીર્યનું બંધાય છે. તે વીર્યનાં અનેક ટીપાં જ્યારે પુખ્ત જિંમર થયા પહેલાં બ્યર્થ નકામાં ફેંકી દેવામાં આવે છે, ત્યારે લેશમાત્ર પણ દિલગીરી થતી નથી અને જ્યારે તેની સમજણ અને પશ્ચાત્તાપ થાય છે, ત્યારે તે ખોયેલી વસ્તુ મેળવવામાં અનેક ફાંફાં મારવાં પડે છે. ઝાડ ઉપરથી ફળ પાકાં થયા પહેલાં તોડી ખાવામાં આવે તો ખાટાં, તૂરાં અગર ખેસ્વાદ લાગે છે. રાંધવા મૂકેલા કોઈ પણ પદાર્થ રાંધ્યા વગર ખાવામાં આવે તો ખેસ્વાદ લાગશે અને શરીરમાં અનેક બ્યાધિ-ઓ ઉત્પન્ન કરશે. ઘરનાં ગટર કે મોરીને ગમે તેટલું સિમેન્ટનું પ્લાસ્ટર કરાવેલું હોય; પરંતુ તે પાકું થાય તે પહેલાં તેના ઉપયોગ કરવામાં આવે તો પ્લાસ્ટર ઊખડી જઈ, પાણી ધરમાં ઊતરશે, જેથી આખી ઇમારત ડગમગી જશે. તેજ પ્રમાણે જો યથાવિધિ વીર્ય પરિપક્વ થયા પહેલાં વાપરવામાં આવશે, તો સ્વાદ આવ્યા વગર શરીરરૂપી ઇમારતને ધક્કો લાગ્યા વિના રહેશે નહિ.

સંસારમાં છોકરાંઓ એ એક ઉત્તમ વસ્તુ છે. જે ઘરમાં તે ન હોય તે ઠીવા વગરનું કહેવાય છે; પરંતુ છોકરાંઓ પ્રમાણમાં

હોય તોજ ઠીક. મારા ખ્યાલમાં તો મળખૂત તંદુરસ્ત એ છોકરા અને એવીજ એક છોકરી બસ છે. વધારે પ્રમાણમાં પ્રજા એ પણ એક દરિદ્રતાની નિશાની છે. વધારે પ્રજા ઉત્પન્ન કરી ઉછેરવામાં સ્ત્રીની તંદુરસ્તીનો તો અંતજ આવી જાય છે. પુરુષ તો વધારે છોકરાંથી કંટાળી ધરથી બહાર પણ જતો રહે; પણ સ્ત્રી બિચારીને ભોગવ્યા વગર છૂટકોજ નથી.

આજકાલના સુધરેલા જમાનામાં દરેક પ્રકારની સ્કૂલો, કોલેજો વગેરે ઉધાડવામાં આવી છે, પણ કોઈ સ્કૂલ કે કોલેજમાં બેટા થવું, બાપ થવું, ધણી થવું, એવું શિખવાડવામાં આવતું નથી. લગભગ દરેક માણસને આ ત્રણ અવસ્થામાંથી પસાર થવું પડે છે. દરેક અવસ્થામાં આકાશપાતાળ જેટલો અંતરાય છે.

કાયદાની અદ્વાનતાથી આરોપીને લાભ મળી શકતો નથી. આ નિયમ કાંઈ એકલા રાજ્યકર્તાના કાયદાનેજ લાગુ પડે છે એમ નથી, પરંતુ કુદરતના નિયમને પણ લાગુ પડે છે. આયુર્વેદના નિયમોનું ઉલ્લંઘન કરવાથી કુદરત તરત શિક્ષા આપે છે, તેમાં બહારના પુરાવાની પણ જરૂર હોતી નથી.

છોકરાઓની કેટલીએક ખરાબ ટેવો માઆપની નાની ભૂલોનાં ગંભીર પરિણામો હોય છે. જેમકે નાની વયના છોકરાને રમાડતી વખતે વારંવાર તેની ઉપરથ ઇન્દ્રિયને હલાવી રમાડે છે; અથવા તો તેને એવી રીતે તેડવામાં આવે છે કે તેનો તે ભાગ તેડનારના શરીર સાથે ધસાયા કરે છે. ધસારાથી અગર તો હલાવવાથી ઇન્દ્રિય જમૃત થાય છે; પરંતુ અંડકોશમાં વીર્ય ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ ન હોવાને લીધે તેમાંથી કંઈ નીકળી શકતું નથી, પણ જેમ જેમ છોકરાઓ મોટા થાય છે અને નાનપણની કુટેવોને લીધે કોઈ કોઈ વખત સરખી ઉંમરનાં બાળકો રમતમાં પણ તે ક્રિયા ચાલુ રાખે છે, તેમ તેમ તેના પરિણામે ધસારાથી ગરમી ઉત્પન્ન થઈ અંડકોશ પરિપક્વ થયેલા હોવાથી વીર્ય બહાર નીકળી પડે છે અને તે ક્ષણિક આનં-

હને લીધે પછી જો કુટુંબ પડે છે, તો તે સર્વસ્વનાશ કરીનેજ ન્ય છે.

અમર તો માઆપને એવી ખરાબ ટેવ હોય છે કે, બાળકોને નાનાં ધારી તેમની રૂબરૂ અનેક એટાઓ કરી તેમની સામેજ રતિ-ક્રીડા પણ કરે છે; પણ તેઓ બાળકોનાં નથી કે, બચ્ચાંની યાદશક્તિ, નકલ કરવાની ટેવ, પૂર્વજન્મના સંસ્કારને લક્ષને તીવ્ર હોય છે. માઆપને જોઈ તે પણ રમતમાં તેજ રમત રમે છે અને એ રમત અંતે તેમની પાપમાલીનું કારણ થઈ પડે છે.

હવે લક્ષસંબંધી થોડોક વિચાર કરવા જેવો છે; કારણ કે આજ-કાલના વિવાહ એ પણ નબળામનાં કારણોમાંનું એક કારણ છે. તેમાં એક દોષ તો બાળલક્ષ છે, જેના જવાબદાર માઆપ અને બોક્તા બાળકો છે. તે સંબંધી ઘણીજ ચર્ચાઓ થયા કરે છે. તેનું પિષ્ટપેપણ કરવું બ્યર્થ છે.

થોડી, ગાય, બેંસ અગર તો વૃક્ષો માટે માણસ હમેશ સારી જોડની તપાસ કર્યા કરે છે. ગમે ત્યાંથી સારી જોડ લાવી સંબંધ કરાવે છે; પરંતુ પોતાનાં બાળકો માટે આટલો પ્રયત્ન કરવામાં આવતો નથી.

કુદરતે દરેક વસ્તુની જોડ ઉત્પન્ન કરી છે. તેમાં જો ન્યૂનાધિક થાય છે, તો તે કેટલોક આપણી બૂઝનુંજ પરિણામ છે. સ્ત્રીપુરુષની જાતિ ઉપર પણ ઘણો આધાર રહેલો છે. પ્રાચીન ગ્રંથ અનુસાર તો ચાર જાતિ સ્ત્રીની અને ચાર જાતિ પુરુષની હોવી જોઈએ. પદ્મિની, ચિત્રિણી, હસ્તિની અને શંખિની—એ સ્ત્રીની જાતિઓ અને તેજ પ્રમાણે શશક, મૃગ, વૃષભ અને અશ્વ—એમ ચાર જાતિ પુરુષની છે. તેમાં પદ્મિની નારી અને શશક પુરુષનાં શરીર, અવયવ અને સ્વભાવ આપસમાં મળતાં આવે છે. તે બન્ને ક્રોમળ, સુંદર, દેખાવડાં, ગાયક અને ગંધગ્રિય હોઈ વિષયવાસના મંદવાળાં હોય છે. તે બેઉનાં જો આપસમાં લગ્ન કરવામાં આવે, તો તે જોડું ઘણાજ સુખી દિવસો બચ્ચીત કરી શકે. તે પછીની ઉત્તરોત્તર જાતિમાં

શરીરના બાહ્ય અને ગુપ્ત અવયવો મોટા અને વિષયવાસનાથી ભરેલા હોય છે. તેમાં હસ્તિની સ્ત્રી અને અશ્વમતિના પુરુષની વિષયવાસના અને અવયવો એવી રીતના ઉત્પન્ન થયેલા હોય છે કે સેઓ એકબીજા-થીજ સંતોષ પામી શકે. હવે વિચાર કરવાનો છે કે, જો પદ્મિની અશ્વ સાથે અને હસ્તિની શશક સાથે શરીર સંબંધમાં જોડાય તો એમાંથી એકને સુખી થવાનું હોય શકેજ નહિ. આ વિષય બહુજ લાંબો છે. એમાં તો આ ટૂંક લખાણથીજ સાર લેવાનો છે.

પરંપરા પછી રતિક્રીડા કયા આસને અને કેવી રીતે થાય છે, એ વિધિ લખવાથી દીર્ઘ આયુષ્યવાળી સુંદર બળવાન પ્રજા ઉત્પન્ન થાય, તે સિવાય અન્ય હેતુ છેજ નહિ; પરંતુ બીજાઓની સંગત-થી એટલી બધી કુટેવો પડી ગયેલી છે કે, તેનું ટૂંક વર્ણન આપ્યા વગર છૂટકોજ નથી. જિભા જિભા આસને રતિક્રીડા કરવાથી પુરુષને પક્ષાઘાત થવાનો સંભવ છે તથા વીર્ય ગર્ભસ્થાનમાં ન જતાં બહાર નીકળી પડે છે; અને કદાચ ગર્ભ રહી પણ જાય તો પ્રજા લૂણી-લંગડી થાયજ. વળી સારી પ્રજાની ઉત્પત્તિ જે આપણે મુખ્ય હેતુ છે, તે પાર પડતો નથી. પુરુષ નીચે અને સ્ત્રી ઉપર રહીને જો સમાગમ કરવામાં આવે તો પ્રમેહ થવાનો સંભવ છે. વાસણનું મુખ જો નીચે હોય તો તેમાં નાખેલી વસ્તુ ક્યાંથી રહી શકે ? અને કદાચ જો પ્રજા થાય તો દુર્બળ અને કદરૂપી થાય. એ જણ જો એસીને રતિક્રીડા કરે તો તેમાંથી આંતરડાંની વ્યાધિમાં સપડાઈ દુઃખી થાય છે. તેમાં જો ગર્ભ રહી પ્રજા ઉત્પન્ન થાય તો તે પેટની અનેક વ્યાધિઓવાળી થશે. આ પ્રમાણે આવાં ધણાં વિચિત્ર આસ-નોમાં હાનિઓજ રહેલી છે; માટે રતિક્રીડા કરતી વખતે એક વાત ખાસ યાદ રાખવાની છે કે, સમાગમ એવા સમયમાં કરવો જોઈએ કે જે વખતે સુવાવડ થાય તે વખતે અતિશય ગરમી કે અતિશય શરદી ન હોવી જોઈએ. પુરુષ તો સમાગમ કરી વેગળો રહે છે, પણ બિચારી સ્ત્રીને આશરે એક માસપર્યંત સુવાવડ-પથારીએ કેદ

રહેવું પડે છે. કેવળ પોતાનોજ સ્વાર્થ સાધવો અને ઝીનો ખ્યાલ ન રાખવો, એ પણ એક અનર્થ નહિ તો બીજું શું ?

સમપણુ કરતાં પહેલાં છોકરા તથા છોકરીના જન્મભક્ષર જોઈ પ્રહ મેળવવામાં આવે છે, અને તેના ઉપરજ મુખ્ય આધાર રખાય છે. તેજ પ્રમાણે એકબીજાની પ્રકૃતિ મેળવવી એ પણ જરૂરું છે. ધારો કે એક કુટુંબમાં કફ પ્રધાન છે તથા દરેકને કફનો રોગ થયા કરે છે, તો સ્વાભાવિક રીતે તે કુટુંબના છોકરાને પણ કફ વિશેષ હોવાજ જોઈએ; અને બીજું કુટુંબ જો કફ પ્રકૃતિવાળું હોય તથા તે કુટુંબની કન્યા સાથે જો પેલા છોકરાનો શરીરસંબંધ જોડાય અને જો તેનાથી પ્રજા ઉત્પન્ન થાય તો તે પ્રજાની શી વસ્તે ? તે તો હમેશાં ઉધરસ, સસણી, દમ આદિ અનેક રોગોમાંજ સપડાવાની; માટે આવાં બે કુટુંબોએ કદી લગ્નસંબંધમાં જોડાવુંજ નહિ. કફ-પ્રધાન પ્રકૃતિવાળા પુરુષે પિત્ત અગર વાતપ્રધાન કુટુંબમાં લગ્ન-સંબંધ જોડવાથી તેમની જે પ્રજા થશે તે આવા રોગોથી મુક્ત રહેશે, માટે લગ્નસંબંધ થતાં પહેલાં બંને બાજુથી વૈદ્યકીય સલાહ લેવી જરૂરી છે.

મોટાં શહેરોવાળા, નાનાં ગામડાંઓમાં લગ્નસંબંધ જોડે તો કેટલાક અંશે હીક થઈ પડે અને જગતનું ભલું ઇચ્છનાર માબાપે ક્ષય, ગલતકુક, હરસ, દમ અને ગરમીના એવી રોગોવાળાં બાળકોને તો પરણાવવાંજ નહિ.

સુંદરતા, તંદુરસ્તી અને બળ દરેકને ગમે છે, તે જોઈ મન લલચાય છે, તેવા થવાની ઇચ્છા થાય છે; પણ તેમ બનવામાં ચત્ન કરવામાં આવતો નથી. કદાચ પોતાને પૂરો લાભ નજ મળી શકે પણ તેવી પ્રજા ઉત્પન્ન કરવી એ સંભવિત છે. બગીચાના માળી ઝાડોનાં બીજમાં સુધારાવધારા કરી, ખાતરમાં ફેરફાર કરી વખત બે વખત પાણી આપી જમીનને વિધિસર ખોદી ફળફૂલમાં એટલો બધો ફેરફાર કરી નાખે છે કે જોનારને આશ્ચર્ય થયા વિના રહેતુંજ નથી;

તેજ પ્રમાણે પોતાની પ્રજા જેના ઉપર માયાપના ભવિષ્યનો આધાર રહેલો છે, તેને નિર્બળ, કદરૂપી અને અનેક રોગથી પીડાતી જોઈ આપના મનમાં કંઈ નહિ થતું હોય એમ નથી. તેમને તો ઘણુંજ લાગી આવતું હશે; પણ કુદરતને માથે દોષ મૂકી પ્રારબ્ધનો આશ્રય લઈ બેસી રહે છે. તેઓ નથી જાણતા કે, કોઈ બનાવનાર કોઈ વસ્તુ કોઈ દિવસ ખરાબ બનાવતોજ નથી અને પ્રારબ્ધ તો અમારું પોતાનુંજ બનાવેલું છે. ફરીને તેવું પ્રારબ્ધ ન અંધાય તે આપણા હાથમાં છે. છોકરાંઓને મૂર્ખ-ગાંડાં જોઈ માયાપ દુઃખી થાય છે, પણ છોકરાં શું કરે? તેઓ તો માયાપની ભૂલોના ભોગ થઈ પડેલાં હોય છે. આજકાલ કટોકટીનો વખત આવી ગયો છે. આખું જગત આગળ વધવાના યત્નમાં અને સ્વતંત્રતા મેળવવાની ઇચ્છામાં રોકાયેલું છે. આવા પ્રસંગમાં નિર્બળ, રોગી, ઉત્સાહહીન અને મંદબુદ્ધિવાળી પ્રજા પૃથ્વી ઉપર ભારરૂપ ઉત્પન્ન કરવી, તેના કરતાં જે બાળક અને બાળકીઓ ઉત્પન્ન થયેલાં છે, તેઓને યથાવિધિ શ્રદ્ધાચર્ય પળાવી, બળવાન બનાવી, કસરતનો શોખ તેઓના મનમાં ઉત્પન્ન કરાવી, ઉત્સાહી બનાવી પુખ્ત હિંમત થયા પછી પરણાવાય, તો તેનાથી જે પ્રજા ઉત્પન્ન થશે તે તમારી આશાઓમાં કાંઈ સહાયતા કરશે અને એજ ક્રમ જો ચાલુ રહેશે, તો વખત વીત્યે એવી પ્રજા પાકશે કે સ્વતંત્રતા માગ્યા વગરજ લેશે.

આજકાલના છોકરાઓને વિષયવાસના કે હસ્તક્રિયાથી છોડાવવાનો એકજ રસ્તો છે અને તે કસરતનો શોખ, એજ બસ છે. કસરતનો શોખ લાગ્યા પછી છોકરો તમામ કુટેવો ભૂલી જાય છે અને કેવળ પોતાનું શરીર સુધારવાનીજ ચિંતામાં રહે છે. કસરત કર્યાથી શરીરમાં બળ, ક્રાંતિ, વીર્ય અને ઉત્સાહ વધે છે એ તો નિર્વિવાદ છે, પરંતુ તે ઉપરાંત જે આજકાલ હિંદુ-મુસલમાનના ઝઘડા ચાલી રહ્યા છે, જેના માટે દિલ્હીમાં મોટી અર્થા ચાલી હતી અને કાગળિયાં ઉપર કરાવે પણ થયા હતા, તે સર્વે ઝઘડા એની

એળેજ મટી જઇ શાંતિ પ્રસરશે.

વાધ સાથે વાધની મિત્રાચારી નભે છે. વાધ અને બકરાની મિત્રાચારી હોઈ શકતી નથી; કદાચ હોય તો એમજ સમજવું કે બકરો તો વાધની દયા ઉપરજ જીવે છે.

તંદુરસ્તી પ્રાપ્ત કરવા માટે કાંઈ બહારથી લાવવું પડે તેમ નથી. છોકરાઓએ ૨૪ વર્ષ અને છોકરીઓએ સોળ વર્ષપર્યંત બ્રહ્મચર્ય પાળવું, કસરત કરવી, ખુલ્લી હવામાં ફરવું, ખૂબ ચાવીને ખાવું, દરેક પ્રકારનાં વ્યસન-જેવાં કે ચા, કોફી, બીડી અને દારૂ આદિથી દૂર રહેવું, એક પથારીમાં સ્ત્રીપુરુષે સ્થવું નહિ, પ્રેમરસનાં નોવેલ, નાટક અને સિનેમાનો ત્યાગ, સારા પુરુષોનાં જીવનચરિત્રોનું વાચન, મળમૂત્ર આદિનો વખતસર ત્યાગ, નબળાં આચરણ વગેરેથી દૂર રહેવું, આ તંદુરસ્તીની પ્રાપ્તિનાં મુખ્ય સાધનો છે. માઆપ જો પોતે આ નિયમ પાળશે, તો છોકરાંઓને અનુકરણ કરતાં વાર લાગશે નહિ.

૧૦૯-‘આલોચક’ કે પ્રતિ વિયોગી હરિજી કે સુંદર વાક્ય

“કુસરોં કી આલોચના કરને કે પહલે સ્વયં અપની બી આલોચના તો કર લિયા કર; દિલ કી સફાઈ કર કે દુનિયા કા ફૂડા કરકટ સાફ કર; ખુદી કે બોકર બેખુદી મેં મસ્ત હો; આંખ પર સે એક-તરફી ચક્ષમા હટા કર યથાર્થ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર; આલોચક! જળ્ય તેરા પ્રત્યેક શબ્દ ચિવેક કે ગહરે રંગ મેં ફૂલ નીકલેગા, તબી તૂ સચ્ચી આલોચના કરને કા અધિકારી હો સકેગા.”

૧૧૦—કયા યહ ક્રૂર કર્મ હી સનાતનધર્મ હૈ?

મહાન્ત ઐકુંઠદાસ કી લીલા ખુશી !

પુષ્કરનાંદા પ્રાચી સરસ્વતી કે કિનારે કાનવાય નામ કા પવિત્ર તીર્થસ્થાન હૈ, જહાં જન્માષ્ટમી કા મેલા ભરાતા હૈ. કુછ સમય સે યહાં કે મહાન્ત ઐકુંઠદાસ બાબા હૈં જન પર અજમેર કે કષ્ઠ સેઠાં કી પૂરી શ્રદ્ધા હૈ. કહને હૈં કિ બાબાજી કી ચેલી ધનડી ને એક લડકી જની જો જંગલ મેં ડાલ દી ગઈ. પાપ કા ભંડા ફૂટા, પુલિસ પહુંચી. કહતે હૈં કિ બંદ મકાન મેં ગરૂદે કે અંદર જસપર મટકા ઢકા થા ધનડી ખૂન સે ભરે હુએ કંડોં સહિત મિલી. ઉસને બયાન દિયા. બતાતે હૈં કિ બાબાજી કા ગર્ભ થા. મામલા પુલિસ મેં હૈ. હિંદૂસલા કે પ્રધાન બી વહાં પહુંચે. લડકી અબી જંદી હૈ, જો ઉન્હોંને અપને સુપુર્દગી મેં રકખી હૈ.

તીર્થો મેં ઐસી ઘટના હિંદુજાતિ કે મુખ પર કાલિખ પોત રહી હૈં. હિંદુ અખ બી ચેતેં ઝોર ઢોગી પાપ કે ઠોકદારોં કેા મહંતી સે પરે કરેં. ન જાને ઐસે આચારહીન પુરુષોં કો ગૃહસ્થી કયોં કર અપના દેવ બનાયે રહતે હૈં ? દૂસરે યદિ કામવેગ નહીં રૂકા તો ખેર, પર પાપ કો છિપાને કે લિએ યે ક્રૂર દુષ્કર્મોં પર ધતના અત્યાચાર કેસે કર લેતે હૈં ઓર સાથ હી ધન પાપિયોં ને અપની સંગતિ મેં ગર્ભ મેં હ માસ તક બાલક કો પાલનેવાલી માતા કો ધતના ક્રૂર કયોં કર બના લિયા ! કયા યહી ક્રૂર કર્મ સનાતનધર્મ હૈ ?

(“ અર્જુન ” ના એક અંકમાંથી)

૧૧૧-અવલાયે સબલા બનેગી તથી દેશોદ્ધાર હોગા

દિલ્લી સે એક દેવી ને હમે લખ્યા પત્ર લિખા હૈ, જસકા આવશ્યક લાગ નીચે ઉક્ત ક્રિયા જતા હૈ:—

“ મૈ દિલ્લી.....મુહલ્લે કી રહનેવાલી હૂં. ઇસી મંગલ કો યાત્રી ૨૪-૫-૨૭ કો અપની બહિન સે મિલને જા રહી થી, પરંતુ જળ્ય મેં બિલ્લી મારાન સે જાને લગી ઇસી સમય અનૈક મુસલમાનોં કે બડે અપમાનિત શબ્દ સુનતી ગઇ. મુજે યાદ નહીં કિ ઉન્હોંને કયા કયા કહા ? પરંતુ કુછ યે હૈ ‘શાઆશ પઢી,’ ‘કયા બની હૈ,’ ‘કિધર જા રહી હૈ,’ ‘મૈં તો યે રહી ?’ ‘માર ડાલા’ ઇત્યાદિ, મુજે ઠીક ઠીક માલૂમ નહીં કિ મૈં કિસ સ્થાન પર થી જળ્ય કિ એક મુસલમાન ને જાન ખૂઝ કર કુહની મારી. મૈં યહ કેવલ ઇસ લિયે લિખતી હૂં કિ હરેક હિંદુ આખેં ખોલ કર પઢે, કિ ઉનકી ક્ષિયોં કી યહ કેસી ખેઇજજતી કરતે હૈં. કૃપા કર કે અપની ક્ષિયોં કો અકેલા ન જાને દિયા કરેં; જખતક કિ ઉનકે સાથ કોઇ આદમી ન હો.” ઇસ પત્ર કો પઢ કર હમેં બડા રંજ હુઆ. કયા હમારા શહર ઇસ યોગ્ય નહીં રહા કિ ઇસમેં બલે ધરોં કી ક્ષિયોં બાજરોં મેં સેજુજર સકેં ? કયા ધર્મ ઇસીકા નામ હૈ કિ મનુષ્યતા કો તિલાંજલિ દી જાય ? કયા મુસલમાન નેતા ઔર ધર્મપ્રચારક અપને અનુયાયિયોં કો ઇતની બાત સમજાને કી કૃપા ન કરેંગે કિ વહ ક્ષીજતિ કા આદર કરના સીખેં—ફિર વહ ક્ષી કિસી ધર્મ યા જતિ કી હો.

હમ હિંદુ ક્ષીયોં સે બી કુછ નિવેદન કરના ચાહતે હૈં. અળ ખૂઠી શર્મ સે કામ ન ચલેમા. અપને આપ કો દુપટ્ટે મેં લપેટ કર ઔર ગાલિયાં સુનકર કાન દબાયે ચલાયે જાના બી કયા શીલ મેં

૪૨૦

શામિલ હૈ? કયા યહ હિંદુનારી કા ધર્મ હૈ? કયા યહ હિંદુ નારી કા ધર્મ નહીં હૈ કિ પાપી પુરુષ કે લિયે ચંડી કા રૂપ ધારણુ કરે? હમ કઇ વાર પ્રસ્તાવ કર ચૂકે હૈ કિ પ્રત્યેક હિંદુ સ્ત્રી કે કૃપાણુ ધારણુ કરની ચાહિયે, યદિ ઇસ પ્રસ્તાવ કે સ્વીકાર ક્રિયા જન્ય, કિસી ગુંટે કી યહ શક્તિ નહીં હો સકતી કિ વહ આંખે ઉઠાકર દેખે યા મળક કરે. સ્ત્રિયોં કી માનરક્ષા કા કેવલ ઇતના હી ઉપાય નહીં હૈ કિ ઉન્હેં મકાન મેં યા ખુર્કે મેં બંદ કરકે રકખા જન્ય. રક્ષા કા યહી અર્થ હૈ કિ વહ આઝાદી સે ધૂમેં ફિરેં ઔર ફિર બી ઉન્હેં છોડને કા કોઇ સાહસ ન કરે. ઇસકે લિયે આવશ્યક હૈ કિ હિંદુ અબલાયેં અબલાત્વ છોડ કર સબલા બનેં તબી દેશ કા ઉદ્ધાર હોગા, અન્યથા નહીં.
(“અર્જુન” ના એક અંકમાંથી)

૧૧૨-પવિત્રતાની પ્રાપ્તિનો એક આબાદ ઉપાય

શબ્દે શબ્દે મીઠાશ હોય, વાક્યે વાક્યે શુદ્ધ વિચાર હોય અને જીવનના પ્રસંગોમાં દિલ સાફ હોય એનું નામ પવિત્રતા. ગંગાકાંઠે સ્નાન કરી સ્વચ્છ કપડાં પહેર્યાં હોય, કપાળમાં તિલક કર્યું હોય, મુખે ‘રામનામ’ બોલતો હોય છતાં જો એનું દિલ સાફ ન હોય તો એનું નામ અપવિત્ર. માણસ મનુષ્ય તરીકે, લેખક તરીકે, વક્તા તરીકે વર્તમાનપત્રકાર તરીકે, વ્યાપારી તરીકે, સંસારી તરીકે અને સેવક તરીકે એવા પવિત્ર માણસો કેટલા છે? શબ્દમાં મલિનતા હોય, વાક્યમાં ગંદા વિચારો ભર્યા હોય અને જીવનના પ્રસંગોમાં દિલમાં ઝેરવેર ભર્યા હોય એવાઓથી પ્રભુ દેશને, માનવજાતિને બચાવે. એવા લાખ કરતાં જેનું દિલ સાફ હોય એવા એક પવિત્ર માણસ જગતને વંદનીય છે. જેને જેને રોજ એવા એક પવિત્ર માણસનું દર્શન થાય છે તેને આંગણે સાચી પવિત્રતા ઊતરે છે અને પ્રભુત્વનાં તેજકિરણ પ્રકાશે છે.
(“લોહાણાહિતેચ્છુ” ના એક અંકમાંથી)

૧૧૩-હિંદુસમાજ ! તને સમર્પણ ! ઘૂઠ પડો તારા હિંદુપણા ઉપર !!

એક હિંદુ અખળાનો પુકાર ! અને હિંદુસમાજ !
સાંભળ. કાં તો હવે તું જઈને દરિયામાં પડ
કે કાં તો ઋષિમુનિઓ તરફ વળ !!

હું બ્રાહ્મણ જાતિની જાંચા ખાનદાનની ગરીબ અનાથ સ્ત્રી છું. કેટલાંએક વર્ષો થયાં પ્રભુની મારા ઉપર કરડી નજર છે. મારા પતિ દીવાના બની મને તજી પરદેશ ચાલ્યા ગયા છે. બે વર્ષ થયાં તેનો કંઈ પત્તો નથી. હાલ મારી ઉંમર લગભગ ૧૮-અઢાર વર્ષની છે અને મારે ચાર વર્ષનું અભાગિયું બાળક છે. દળણું દળી અને ચરખો કાંતી હું મારું અને મારા અભાગી બાળકનું પોષણ કરું છું. પરંતુ કેટલાયે દિવસ થયાં મારા ઉપર નવી આફત આવી પડી છે. અહીંયાંના પોલીસના કોઈ મુસલમાન અધિકારીઓ મને ધર્મભ્રષ્ટ ઠરવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. (આ અધિકારીઓનાં નામ “પ્રતાપ” ના સંપાદક મહાશય પાસે આવી ગયાં છે, જે યોગ્ય સમયે તે પ્રગટ કરશે.) પહેલાં તો તે લોકોએ મારી પાસે એક હલકી સ્ત્રીને મોકલી. એ સ્ત્રીએ મને અનેક લોભ-લાલચથી ફસાવવા ચાહ્યું. મને કહે કે, “શા માટે દુઃખો સહન કરે છે? પોલીસના એક અમલદારનું ખાવાનું કરવું અને બેઠાં બેઠાં મોજ ઉઠાવવી. એને તારા ઉપર દયા આવી છે, માટે તારી પાસે મને મોકલી છે.” મેં એ બાંધને ચોખ્ખો ઇનકાર સંભળાવ્યો. કેટલાએક દિવસ બાદ ફરી તે સ્ત્રી મારી પાસે બત્તી વખતે આવી અને કહ્યું કે, “અમલદાર સાહેબને તારા ઉપર દયા આવી છે માટે તને કંઈ ખેરાત આપવા બોલાવેલ છે. જ્યાં જ્યાં પાછું આવવું છે, ચાલ હું તારી સાથે આવું.” મેં વિચારીને રાત્રિને વખતે જવાની ના પાડી. એજ રાત્રે

લગભગ અગિયાર વાગે એ માણસ સફેદ પાયજામા પહેરી મારા મકાનમાં ઘૂસી આવ્યા અને મને હરકત કરવા લાગ્યા. ડરની મારી મેં જૂમ પાડવી શરૂ કરી અને પાડોશનાં માણસો ભેળાં થઈ ગયાં; એટલામાં તો તેઓ બંને ગસ્તના માણસ છે, એમ બહાનું બતાવી છટકી ગયા. પાડોશીએ પણ પોલીસનાં માણસો ધારી ડરથી કાંઈ ન કહ્યું. એ વખતે એમ માલૂમ પડી ગયું કે, એ બંને માણસ એક થાણાના અધિકારી છે. પોલીસના મુસલમાનો હજી સુધી મને તંગ કર્યા કરે છે. કેટલાક દિવસમાં ૩૪ મી કલમ મુજબ મારું જૂકું ચલણ કર્યું. એક કેસ તો હાલ પણ લાગેલો છે. મેં મારા સર્વ હાલ-હવાલના ખર્ચ અરજદાર પોલીસ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબને મોકલ્યા છે અને મથુરા જિલ્લાના ક્લેક્ટર સાહેબ ઉપર પણ પ્રાર્થના-પત્ર મોકલ્યું છે; પરંતુ હજી સુધી સુનવાદ થઈ નથી અને પોલીસ-વાળા હજી સુધી ઠેકાણે આવ્યા નથી. અગર સરકાર કે હિંદુ જનતા મારી કષ્ટકથા ઉપર ધ્યાન નહિ દે, તો હું અબળા મારો ધર્મ નહિ છોડતાં કોઈ ફૂવા કે તળાવમાં ડૂબી મારો પ્રાણ તજીશ ! શું હું આશા રાખું કે, સરકાર તથા હિંદુજનતા મારી ધર્મરક્ષાનો કંઈ પ્રયત્ન કરશે ?

અલાગી અમેલી

x

x

x

x

હે ભગવાન ! આ આર્યદેવીનો પુકાર તારા પ્રત્યે પણ ન થયો હોય તો જરૂર થાઓ, તને સંભળાઓ અને તેનો ઉદ્ધાર થાઓ : પણ હે દીનાનાથ ! રોજ સેંકડો આવા રાક્ષસી દુરાચાર થઈ રહ્યા છે અને હિંદુઓ પોતે પણ તેમાં સામેલ છે ! હે દીનાનાથ ! કાં તો હવે અમે હિંદુજાતિને દરિયામાં ડુબાવી દો, કે કાં તો અમારા ધનના કે ધનવાનોના શુભામ રાષ્ટ્રસેવકોને અક્ષલ આપો.

(“ પ્રતાપ ” ના એક અંકમાંથી)

૧૧૪-ગુલામીની ભાવના છોડો !

(લેખક:-શ્રી. સંત પોદ્ધ રિશાર)

હિંદમાં કયાંયે સ્વતંત્રતા નજરે પડતી નથી. હરેક ઠેકાણે સ્વતંત્રતાને દબાવી દેવામાં આવેલી છે. જીવનના હરેક વ્યવહારમાં તેને ગૂંચળાવી નાખવામાં આવી છે. બાળકોની સ્વતંત્રતા પર માઆપોની એકહથ્થુ સત્તાનો સોરો ધૂમ્પા કરે છે. ઓઓના પર પુરુષો રાજ્ય કરે છે અને સમાજ, ન્યાતમત અને રૂઢિનાં બંધનોમાં જકડાયેલા છે. દેશનાંજ બાળકો એકબીજાને ગુલામ બનાવતાં હોય, ત્યારે પ્રજા તે કેવી રીતે મુક્ત-સ્વતંત્ર થઈ શકે ?

તમારે હિંદને સ્વતંત્ર બનાવવું છે ? તો પહેલાંજ તમે તમારી જાતને મુક્ત કરો ! તમારી પરવશતાનું કારણ તમારી અંદર રહેલી ગુલામીની ભાવના છે. આ ગુલામીની ભાવના તમારા પોતાના મકાનમાં બાળપણથીજ શરૂ થઈ જાય છે. એ મકાનોમાં નાનપણમાંજ તમારા મગજ પર કેમ તાબે થવું, એ ભાવનાઓ ઠાંસી ઠાંસીને ભરવામાં આવે છે. કેવી રીતે મહાન થવું, એ ભાવના ત્યાં શીખવવામાં આવતી નથી.

બીજાને તાબે થવું-આજ્ઞાપાલક બનવું એ પણ ખરેખર એક મોટી ફરજ છે-મહાન ધર્મ છે, પણ કયાં અને કયારે આજ્ઞાનું પાલન કરવું, એ સમજવું જોઈએ. હિંદની પ્રજાનો આર્થ આદર્શ, પ્રાચીન ધર્મ એ કંઈ વડીલોની આજ્ઞા-હુકમને આંખ મીંચીને પાળ્યા જવાનું કહેતો નથી. પ્રાચીન ધર્મ તો કહે છે કે, માતા-પિતાને માન આપો, ગુરુના હુકમને તાબે થાઓ, આ જમાનામાં તો આખા દેશને દોરનાર ગુરુ હોઈ શકે. તેના હુકમને માથે ચડાવવો એ પ્રકૃતિના હુકમને માન્યા બરાબર છે. ફરજનો સવાલ આવી તમારી સામે ખડો રહે, ત્યારે તમે તમારી જાત કરતાં કુટુંબના, કુટુંબ કરતાં

દેશના અને દેશ કરતાંયે માનવજાતિના હુકમ ઉઠાવી લેજો—તે હુકમની બજવણી કરજો. આ રીતેજ તમે ખરેખરા સ્વતંત્ર બની શકશો; પણ તેની સાથે વિષય ભગવાને ભરેલાં પેલાં ત્રણ ડગલાંની કથા હમેશાં યાદ રાખજો ! એ ત્રણ કદમ તે સામાજિક, આર્થિક અને ધાર્મિક સુધારણાનાં છે.

સામાજિક સુધારણા માટે સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવી પડશે. લક્ષ્મીના નવા કરારો અને આદર્શ રાખવા પડશે—લાકડે માંકડું વળગાડી દેવા સરખા હાલના રિવાજ નહિ ચાલી શકે અને જે સઘળી બનાવટી દીવાલો ખડી કરી છે તેને તોડી તોડી જમીનદોસ્ત કરવી પડશે. આ દીવાલો તે ખાસ કરીને આજ રસકસ વિનાની મુડદાલ બનેલી અને માણસને કચડી નાખનારી ન્યાતજાતની છે.

નાણાંની બાબતમાં સંબળને હાથે નિર્બળની અને ધનવાનને હાથે ગરીબની થતી બરબાદીનો અંત આણવો જોઈએ. કારખાનાં અને નરકાગારસરખાં શહેરોના વેપારધંધાને વેગળા ફેંકવા માટે ધર-ઉઘોગ અને ગામડાંના કસબોનો વિકાસ કરવો પડશે. આ ઉપરાંત પુખ્ત ઉંમરનો પુત્ર બાપકમાધ પર જીવે અને બાપ છોકરાના ગુજરાન માટે અનેક અટકળો બાંધતો રહે, એ બન્ને શરમભરેલું છે.

ધર્મની બાબતમાં તેનું નવેસરથી મંડાણ કરવું પડશે, ધર્મમાંથી મગફળી અને સ્વાર્થનું જડમૂળ ખોદી કાઢવું જોઈએ.

આ રીતેજ તમે સ્વતંત્ર બની શકશો. સાચી મુક્તિ—સ્વતંત્રતા આ રીતેજ મળશે.

(“ દલિતકોમ ”ના એક અંકમાંથી)

૧૧૫-જ્ઞાતિના નારાયણ

(લેખક:-શ્રી. પુરુષોત્તમ હરજી બોબણી)

ઉપાએ આછાં અજવાળાંના અંબારનાં મંડાણુ માંડ્યાં છે. તેનાં અમીઝરણાંની ઝીણી સેરો ફૂટી રહી છે. કુદરતના કિલ્લોલના ગુંબર ગુંથ રહ્યા છે.

પ્રભુનાં પ્રેરણાત્મક ભજનોના ધોષ ગાળ રહ્યા છે; મૃત્યુલોકના માનવીની જિંધનાયે મૃત્યુધંટ વાગી રહ્યા છે; છતાં જેમ મૃત્યુદેવની મહેરબાની ઉપરજી જીવતા માનવીને જીવનની તૃષ્ણા છૂટતી નથી, તેમ મૃત્યુલોકના માનવીની જિંધનાયે મૃત્યુધંટ વાગ્યા છતાં જિંધનાં આળસ છૂટતાં નથી.

“ ...નારાયણ, નારાયણ ” નો ધોષ એકાએક કર્ણગોચર થયો. થતાંની સાથેજ હું ઊઠ્યો. આસપાસ ડોહયે નહોતું. ઊઠ્યા પછી નહોતો સંભળાતો “ નારાયણ, નારાયણ ” નો મર્મસ્પર્શી ધોષ કે નહોતો સંભળાતો ડોહનાયે શબ્દમાત્ર. સર્વત્ર શાંતિ હતી, છતાં મને આશ્ચર્ય જેવું કશુંયે નહોતું. ઊલટું એક પ્રકારના આનંદની-તેજની છાયાના આછા પ્રકાશ પડતા હોય નહિ! તેમ લાગતું હતું.

પ્રકાશ આછો હતો, પરંતુ તેમાંથી સરતી તેજની સેરો અનેરી હતી અને તેમાંથી નીતરતી આનંદની છોળો તો અલૌકિકજ હતી.

x x x x

પછી એક પ્રકારનું પરિવર્તન ધસી આવ્યું. એ અજબ પલટો હતો. “ નારાયણ ” ને સપડાવી લીધો. તે પણ વશ થઇ ગયો.

હુંયે તેને નારાજ થવા ન દેતો, ઊલટો તેને પ્રસન્ન રાખવા પ્રયત્નશીલ હતો. આથી ઉભય વચ્ચે મિત્રતા જામી અને મિત્રતાની આ ગાંઠે તો એવું સ્વરૂપ પકડ્યું કે જાણે તેને છોડવાના યુગયુગના

પ્રયત્નોયે નિષ્ફળ નીવડે એમ મને તે વેળા જણાયું.

પરંતુ પછી તો બાજી બદલાઇ ગઇ. તેણે-નારાયણે વૈભવ અને વિકાસનગર વસાવ્યાં. વચ્ચે ચેતનાના ચેતનવંતા અગ્નિની ચિનગારીના જ્વલંત પ્રકાશ પ્રકટાવ્યા. વૈભવ-વિકાસના વિષયદુર્ગમાંયે આ પ્રાણવંત અગ્નિની શિખો લબૂકતી; મૃત્યુદેવની સામેય આ ચિનગારીઓ પોતાનાં અજ્ઞેય આયુધ માંડતી અને વિજયવંતાજ સંમેટતી.

x x x x

પરંતુ પછી ? પછી તો તેણે દાવના પાસા ફેરવી નાખ્યા. સાથે રમતની રેખાએ બદલાવી દીધી. ધીમે ધીમે અગ્નિનો આત્મા ઊડવા લાગ્યો. ચિનગારીનાં ચેતન ચાલવા લાગ્યાં. આત્મા વિનાનો અગ્નિ ઓલવાવા મંડ્યો. ચૈતન્યરહિત ચિનગારીઓ ધુઝાવા લાગી.

આ અધારામાંયે અવશેષો આશાને આશ્વાસન આપતા કે, બાજી હજીયે હાથમાંજ છે, લગામ હાથમાંથી ગયેલ નથી. ખરેખર આવો પાતાળમાં હતો અને ચોટી મારા હાથમાં હતી. જે આશ્વાસન જેવી કોઇ ચીજ હોય તો તેમાંની આ પ્રકારનીજ હતી. ચોટલી ઝાલીને આવાને ઉપર આણવાના મારા સઘળા પ્રયત્નો મિથ્યા હતા, કારણ દેખીતુંજ છે. કોઇએ ચોટલી ઝાલીને આવાને ફૂવામાંથી કાઢ્યાનું સાંભળ્યું છે ?

x x x x

અને આજે ? આજેયે ચોટલી-લગામનો એક છેડો હાથમાં હોવાતું મને ખાન છે. મારી આ નિરાશામાંથીયે આશાનાં અમર કિરણો ફૂટશે એવી માન્યતાને આધારે હું એક છેડો પકડી રહ્યો છું. નીચું જોતાં તો નાખી નજર સરખીયે પડતી નથી; હું હતાશ થઇ ગયો છું. જ્યારે હું મારી વર્તમાનદશાનો વિચાર કરું છું, ત્યારે મારી દષ્ટિએ દુઃખના કુંગરો દેખાય છે અને મારા ઉપર આવાં આક્રમણો થતાં જોઇને સહેજજ પ્રશ્ન નીકળે છે કે, “નારાયણનું” નારાયણ-

તેજ જતાં મારી આ સ્થિતિ ?

x

x

x

x

અને વાચકબંધુ ! તનેયે આપણી સાંપ્રત સ્થિતિનો ખ્યાલ કરતાં જ્ઞાતિમૈયાનું તેજ ઝાંખું પડેલું જોઈને શંકા નથી થતી કે, “ આપણાંયે તેજ ઓસરી ગયાં છે ? ”

(“ લોહાણા હિતેચ્છુ ” ના એક અંકમાંથી)

૧૧૬-ગીતાજ સાચો માર્ગ બતાવશે

નાભાનરૈશ શ્રી રિપુદમનસિંહજીના ઉદ્દગાર

પ્રત્યેક ભારતવાસીએ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાનો પાઠ-અધ્યયન કરવું જોઈએ. ગીતા એ જ્ઞાનનો ભંડાર છે. સર્વ ધર્મોનું વાસ્તવિક તત્ત્વ તેમાં આવી જાય છે. સધળા ભારતવાસીઓ સાચા મનથી ગીતાને કંઠસ્થ કરી તેમાં કહેલા ધર્મોનું આચરણ કરે, તો આ ચાલુ લડાઈમાં આપોઆપ નાબૂદ થાય અને આપણે આપણાં કર્તવ્ય કાર્યોમાં રોકાઈ જઈએ, તેથી આપણું કલ્યાણ થશે. મારા સ્વધર્મ મતાનુસાર ગ્રંથ સાહેબની કોઈ વાત મારા સમજવામાં આવતી નથી અને પૂજ્ય સાધુસંતો મારી શંકાનું સમાધાન કરી શકતા નથી, ત્યારે હું ગીતાજીનો આશરો લઉં છું. તે ઉપરાંત જ્યારે વ્યાવહારિક અડચણો તેમજ રાજનૈતિક ચિંતાઓ અને કર્તવ્યશૂન્ય બનાવી દે છે, ત્યારે હું ગીતાજીને શરણે જઈને શાંતિ પ્રાપ્ત કરું છું. ગીતાના ઉપદેશક શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર સમસ્ત સંસારના ગુરુ હતા. અનેક યુગોથી તેમનીજ દિવ્ય વાણીથી ભારતનો ઉદ્ધાર થતો આવ્યો છે અને તેનાથી ભવિષ્યમાં ભારતવર્ષનું કલ્યાણ થશે.

(“ વિશ્વમિત્ર ” ના એક અંકમાંથી)

૧૧૭-અરીઠાનો ઉપયોગ

(લેખક:-ડૉક્ટર ટી. મોતીલાલ)

હિંદુસ્તાનના જંગલની વનસ્પતિ અને તેના ગુણદોષ વિષેના લેખો કે જેની હારમાળા આપણા પ્રખ્યાત “ગુજરાતી કેસરી” માં શરૂ થઈ હતી, જેનો લાભ સેંકડો ગરીબ-ગુરખાઓ તેમજ ધણાક સદ્ગૃહસ્થોએ લીધો હતો; ત્યાર બાદ કમનસીબે અમોને લેખ બંધ કરવાની જરૂર પડી હતી. લેખ બંધ કરવાનું કારણ એ હતું કે, ધણાક માણસો નાહકના કાગળો લખી અમને ધણીજ તકલીફ આપતા હતા, તેને અનુસરીને અમોએ લેખ આપવાનું મોકૂફ રાખ્યું હતું. હાલમાં ધણા સદ્ગૃહસ્થો તરફથી અમને એવી ફરમાસ થઈ છે કે, તમારા વનસ્પતિના લેખો પાછા શરૂ કરો; કારણ કે તમારા લેખો વાંચી દુઃખી માણસો લાજ લે અને આપને આશીર્વાદ મળે. ખેર...! અમોએ તેઓનો સુખન રાખી હાલમાં આ સેવકે વળી પાછી પોતાની કલમ હાથ ધરી છે. હવે આજે અરીઠા વિષેના લેખ શરૂ કરું છું. અરીઠા છે તો એક અદની વનસ્પતિ, પણ તેના ગુણો ધણાજ બળવાન છે. અરીઠાને સંસ્કૃતમાં અરિષ્ટ, ફેનિલા, ગુચ્છકળ અને ગર્ભપાતન કહેવામાં આવે છે. ગુજરાતીમાં અરીઠા અને હિંદુસ્તાનીમાં રીઠા કહેવામાં આવે છે. અરીઠાના ઝાડની દરેકદરેક વસ્તુઓ ઉપયોગી છે. એનું સેવન કરવાથી ટૂંકજ વખતમાં ખરેખરો ફાયદો બતાવે છે; પણ મૂળ સવાલ એ છે કે, આ વીસમી સદીને અનુસરીને તેમજ કેટલાક વૈદ્યોની આજ્ઞાસને લઈને લોકોને દેશી દવા પરથી મોહ ઓછો થયો છે. અમો હિંમતથી કહીએ છીએ કે, જેવા ગુણ આવા ઝાડપાલામાં સમાયેલો છે, તેવા ગુણ બીજી રકમ-ધકમ-માં નથી. જ્યાં સો સો રૂપિયે તોલાની કીમતી દવાઓ નિષ્ફળ બન્ય છે, ત્યાં આ એક પાઈની વનસ્પતિ ફતેહમંદ નીવડે છે. અરીઠાનાં

ઝાડ વીસથી પચીસ ફૂટ જેટલાં જાંઘાં થાય છે. તેમાં ઘણી ડાળીઓ નીકળેલી ચોતરફ ફેલાયેલી જોવામાં આવે છે. ફૂલ ફિક્કા ધોળા રંગનાં આસો-કારતક માસમાં આવે છે અને ફળ પોષ-મહા સુધીમાં તૈયાર થાય છે. મૂળનું લાકડું ફિક્કા ભૂરા-પીળા રંગનું રસભર્યું હોય છે, પણ કાચા પછી તે પરની છાલ પીળા રંગની થઈ જાય છે. વાસ જરા તીખી ખુશબોદાર અને સ્વાદ કડવાશ લેતો મીઠો તથા ચીરપરો લાગે છે. પાનની વાસ અને સ્વાદ દાહક અને ઉષ્ણ લાગે છે. ફળ કાચાં હોય છે, ત્યારે પીળાશ પડતાં લીલા રંગનાં હોય છે; પણ પાકીને સુકાય છે, ત્યારે તે પરની રંગાળ ધીમે ધીમે ખરી જાય છે. ગમે તેવો પેટનો દુખાવો-પેટમાં થતી ચૂંકના ઉપર અરીઠાનાં ફળની છાલનો ગળ ૨ થી ૩ ઘઉંભાર શરબત અને આસવમાં આપવાથી આરામ થાય છે. અરીઠાનો ગુણ જંતુનાશક, ગરમ, મેલને સાફ કરનાર તથા ઉત્તેજક છે. અરીઠાનું મૂળિયું કફમ ગણાય છે. અરીઠાનું લાકડું બટકણું હોય છે, તેથી તે વિશેષ કરીને કામમાં આવતું નથી; તોપણ તે થાંભલા, કાદાળી વગેરેના હાથાઓ, કાંસકી વગેરે બનાવવાના કામમાં આવે છે. સખ્તમાં સખ્ત અર્ધાં તેમજ આખા માથાનો દુખાવો હોય તો નાસાવિરેચન તરીકે અરીઠાના ફીણનું નાકમાં ટીપું નાખવું; તેથી નાકમાંથી પુષ્કળ પ્રવાહી નીકળે છે. અરીઠાના ઠંણિયાની માળા બનાવવામાં આવે છે, જે પહેરવાથી સાપ આવી શકતો નથી એવી ઘણા લોકોની માન્યતા છે. માથામાં જૂ પડી હોય અથવા તો ઢોરના શરીરમાં જૂ પડી હોય તો અરીઠાનું ફીણ ચોળવાથી જૂનો નાશ થાય છે. સાપ, વીંછી વગેરે ઝેરી જનાવરના કરડવાથી અથવા અફીણના ઝેરથી પીડા થતી હોય અથવા ઝેર ચડ્યું હોય, તો અરીઠાનું પાણી લીલટી કરાવવા માટે આપવું. અરીઠાની છાલ અને સરગવાનાં પાન આ બે વનસ્પતિને લસણની સાથે વાટી તેમાં હળદર, મીઠું અને મરી મેળવી કૂતરાના કરડવા ઉપર બહારથી લગાડવામાં આવે છે. સરગવાનું

મૂળ અને છાલ ધણું દંભક છે, તેથી કરીને તે ગર્ભસ્થાન ઉપર ખાલીપયારથી પણ ધણી ઝેરી અસર કરે છે અને તેથી ગર્ભનો પાત થાય છે. તે વિષે લંબાણ હેવાલ કર્નલ કે. આર. કીર્તિકરે પોતાના “પોઇઝન્સ ડ્રેન્ટસ ઓફ બોમ્બે” વો. ૧ માં આપેલો છે, તે જાણવા જેવો છે. અરિહાની અસર ગર્ભસ્થાન ઉપર થાય છે અને તેથી ગર્ભપાત કરવામાં તે વપરાય છે. માથે લોહી ચડી જવાના રોગમાં, મૂઝાં અને બેશુદ્ધિમાં પણ તે વપરાય છે. ઝેરી જનાવર કરડેલું હોય અથવા ઝાડા કે કોલેરા થયેલ હોય તેની સુસ્તી ઉડાડવા માટે અરિહાનું પાણી આપવામાં આવે છે. હિસ્ટિરિયા જેવા દરદમાં તેનો ધુમાડો આપવાથી સારો ફાયદો થાય છે. અરિહાના ફળનું અંજન કરવાથી સર્પના ઝેરનો નાશ થાય છે. ગિલટી કરાવવાને માટે અરિહાનું પાણી લગભગ પાંચ રૂપિયાભાર આપવું. અરિહાનાં ખી ઝેરી છે એમ નહિ સમજવું જોઈએ. અમુક એક વનસ્પતિનો એક ભાગ ખોરાક તરીકે વપરાતો હોય તો તેનો ખીજો ભાગ ઝેરી ન હોય. જેર શબ્દથી લાંબો વિચાર કરી જોતાં માણસના શરીરને જે જે વસ્તુ હરકતકર્તા હોય તે સમજવું. એવા દાખલાઓ અનેલા છે કે, કેટલીક વનસ્પતિનો જ્યારે એક ભાગ સલામતી ભરેલી રીતે શાક વગેરે કરવામાં વપરાય છે, ત્યારે તેનો ખીજો ભાગ ઝેરી પુરવાર થયેલો હોય છે. ગુજરાતમાં ફણસીની સીંગો ધણી જાણીતી છે અને તેથી કરીને તેનું શાક ઘણા માણસો ખાય છે; પણ તેનું મૂળ ખાવામાં આવે તો તેથી ઝેરની અસર ઉત્પન્ન થાય છે. રતાળુના મૂળનું શાક તમામ લોકો ખાય છે, તેમ તેને ખાઈને તથા તેનાં બાજિયાં આપણે ખાઈએ છીએ, પણ એના વેલાની કૂમળી ડાંડી-ઓનાં પાનનું શાક થાણાની તુરંગમાં કેદીઓએ ખાધું હતું, તેથી તેઓને ઝેરની અસર થતાં ગિલટી ને ઝાડો થયો હતો. શરીરે ફેલા થયા હોય અને તે પાક પર આવતા ન હોય, તો અરિહાના ફીણનાં પોતાં મૂકવાથી પાક પર આવી જાય છે. મગજ ભ્રમિત થયું હોય,

મગજ પર વાયુની અસર હોય એવાં દરદોમાં અરીઠાનો બૂકો સુંબાક-વામાં આવે છે. અરીઠા ગર્ભને પાડી નાખે છે, ત્રિદોષને મટાકે છે અને અરીઠાની અંદરનો ગર્ભ પાચનશક્તિ વધારે છે. અરીઠાનું ફીથુ રેશમી કપડાં ધોવા માટે સાબુ કરતાં પચાસગણું વધારે સરસ છે. તેમજ માથાના વાળ, દાગીના તથા કપડાં સાફ કરવામાં ખાસ કરીને વપરાય છે.

(“ હિંદુસ્તાન ” ના એક અંકમાંથી)

૧૧૮-ધર્મને નામે અધર્મ

“ દેવદાસીઓ ” તરીકે રહેતી જુવાન બાળાઓની વેશ્યાઓ જેવી દશા-એક કુમારિકાનું બલિદાન આપઘાત કરતાં તેણે કરેલો એકરાર-
શ્રીમતી મુથુલક્ષ્મીની અરજ

દેવદાસી તરીકે દેવને અર્પણ કરવામાં આવેલી, પરંતુ અરી રીતે જોતાં વેશ્યાનું જીવન ગાળવાને સરળચેલી, લોકોથી મનાતી શંપકાવલી નામની ૧૩ વર્ષની મદ્રાસી કુમારિકાએ આપઘાત કરીને પોતાની જિંદગીનો છેડો આણ્યો છે.

એ છોકરીએ “ તામીલ નાડુ ” પત્રના અધિપતિ અને જાણીતા પ્રજાકીય આગેવાન ડૉ. વરદરાજાલુ નાયડુ પર એક ઘણો દયાજનક પત્ર લખી કલંકિત જિંદગી કરતાં મોતને પોતે શા માટે પસંદ કર્યું, તેનો ચિતાર આપ્યો છે. એ કુમારિકા લખે છે કે:—

“ મારા ખરાબ કર્મના સંજોગે એક ‘ દાસી ’ માતાને પેટે હું જન્મી હતી. મારી ૧૦ વર્ષની ઉંમરે તે મરણ પામી. પછી મારી દાદીમા મારા પર બહુ હેત રાખતી. તેણે મને મોટી કરી.

રામાયણની વાતો હું બહુ પ્રેમથી સાંભળતી અને દરરોજ પ્રભુને પ્રાર્થના કરતી કે, તે મને રામ જેવો પતિ આપે અને હું સીતા જેવી સુખી થાઉં.

“એક દહાડો મારી મોટીમાએ મને પણ ‘દાસી’ થવા કહ્યું, જેથી કરીને હું વેશ્યાના ધંધામાં પડું.

“મેં તેની ખરાબ સલાહ માનવાની ના પાડી અને તેને બહી અને સહગુણી થવા કહ્યું.

“એ પછી હું તેર વર્ષની થતાં ઉંમરલાયકની થઇ. બીજી વાર પણ તેણે મને દેવને અર્પણ કરવાને જણાવ્યું; કારણ કે હવે હું સ્ત્રી થઇ હતી. થોડા સમયમાં (દેવ સાથે) મારાં લગ્ન કરવાંજ જોઇએ.

સગાંઓનો બળાત્કાર

“તે સમયે પણ મેં તેને ઘણી સમજાવી કે, હું લગ્નની પવિત્ર ક્રિયાથી એક કૂતરા સાથે પણ લગ્ન કરીશ; પરંતુ “દાસી” તરીકે વેશ્યા તો અપ્રશન નહિ.

“એ પછી, મારાં સગાંઓએ પોતાનું ધાર્યું કરવા મારા પર બળાત્કાર કર્યો; પણ હું ઘણી મક્કમ રહી. સાત દિવસ સુધી મને જૂએ મારવામાં આવી. તેમ કરતાં એક મહિનો નીકળી ગયો. મેં આપઘાત કરવાની પણ ધમકી આપી.

દાદીમાનું તરકટ

“એક દહાડો એક શ્રીમંત માણસ મારી દાદીમા પાસે આવ્યો અને તેઓ વચ્ચેની લાંબી વાતચીત દરમિયાન, મેં દાદીમાના ફક્ત નીચલા શબ્દો સાંભળ્યા:—

‘તે જાંઘી જાય, પછી તમારે ફાવે તેમ મોજ ઉડાવજો;’

“આ શબ્દોથી મને સખ્ત આંચકો લાગ્યો, મધરાત સુધી હું જાગતીજ પડી રહી. પછી દાદીમા આવીને જોઇ ગઇ અને મને સૂતેલી ધારીને ચાલી ગઇ.

આખા હ બનાવ્યો !

“ તરતજ મેં બેઠી થઈને પથારીમાં ઓસીકાને બિંદુ સુવાડ્યું અને તેના પર મારી સાડી ઓઢાડી !

“ હું બહાર જઈને બિંબી અને બારીમાંથી જોવા લાગી.

“ તરતજ પેલો શ્રીમંત માણસ ઘરમાં દાખલ થયો અને ઓસીકાને જોસથી આલિંગન દીધું !

પુરુષવેષમાં નાહી

“ આ પછી હું ગુપત્યુપ મરદનો પોશાક પહેરીને અને રૂ. ૨૦૦ના દાગીના લઈને ઘરમાંથી નાહી.

“ પછી હું કલાદીના પવિત્ર તીથે ગઈ અને જગદ્ગુરુ શંકરાચાર્યની કુંબકોનમ ખાતે મુલાકાત લીધી.

“ પોતાના મરણ અગાઉ લખેલા પત્રમાં કુમારી શંપકાવલી લખે છે કે, ‘ હે પ્રભુ ! દેવદાસીઓને બચાવ ! ’

“ હું પ્રભુને પ્રાર્થના કરું છું કે, હાલ મારે જે સહન કરવું પડે છે, તેવા દુઃખમાંથી મારા જેવી બીજી નિર્દોષ બાળાઓને ઉગાર ! તેઓને પરણેલી જિંદગી માળવા દે ! જે કે મેં મારું ઘર છોડી મારી પવિત્રતા ગળવી રાખી છે, છતાં દુનિયાની નિંદાથી બચવા ખાતર, મેં આ જિંદગીનો છોડો લાવવા ઠરાવ કીધો છે.

“ મેં ડૉ. વરદરાજલુ નાયકને મારા કેસથી વાકેફ કીધા છે અને તે તેમને પોતાના પત્રમાં જાણવાને અરજ કરી છે.

“ મારો પત્ર વાચકો વાંચશે, તે અગાઉ તો હું આ દુનિયા છોડી બીજી દુનિયામાં ચાલી ગઈ હોઈશ; જેથી કરીને મારા પેદા કરનાર પ્રભુને હું આજીવ કરું કે, તે મારી રાંક બહેનોને કલંકી ‘ દાસી ’ ની જિંદગીમાંથી બચાવે. મને આશા છે કે, મારા મોતથી મારી દાદીમાને ધડો મળશે.”

લી. કુમારી “ શંપકાવલિ ”

મદ્રાસની ધારાસભાની બેઠીની બાનુસભાસદ, શ્રીમતી મુથુલક્ષ્મી આ લયંકર રિવાજ નાબૂદ કરવાની દિલ પિગળાવનારી

અપીલ કરતાં “હિંદુ”માં પત્ર લખી જણાવે છે કે:—

“ગઈ તા. ૧૭ મીના ‘તામીલ નાડુ’ પત્રમાં કુમારી શંપ-કાવલિ નામની ‘દાસી’કન્યા કે, જેણે વેશ્યા તરીકેનું ભયંકર અને ત્રાસદાયક જીવન ગુજરવામાંથી મુક્તિ મેળવવા આપઘાત કર્યો છે, તેના હૃદયભેદક પત્ર પ્રગટ થયો છે. તે જીવાન અને બિનઅનુભવી હતી અને આપઘાત સિવાય તેને બીજો કોઈ માર્ગ સૂઝ્યો ન હતો.

પોતાના જેવી હાલતમાં આવી પડેલી નિર્દોષ ‘દાસી’-કુમારિકાઓ માટે તેણે સચોટ દિલ પિંગળાવનારી અપીલ કરી છે.

આપઘાત કરતાં તેણે એવી ઉમદા અભિલાષા રાખી હતી કે, તેના જેવી છોકરીઓની જે કમકમાટીભરી હાલત થાય છે, તે તરફ સમાજનું ધ્યાન ખેંચાય તે માટે કંઈકે સચોટ પગલાં ભરવાને પ્રજા જાગ્રત થશે.

તેના સદૃશ્ય, આત્મભોગ અને પવિત્રતાના રક્ષણ માટેની કાળજીએ દુનિયાને બતાવી આપ્યું છે કે, જિંદગી કરતાં પણ પોતાના શિયળને વહાલું ગણનાર સ્ત્રીઓ ધરાવવાનો, હજી આ દુનિયામાં દરેક કોમ દાવો કરી શકે છે. પછી તે કોમ ગમે તેટલી પછાત કાં ન હોય !

એ રિવાજ નાબૂદ કરો !

આ ભયંકર અનીતિને ધર્મની સંમતિ હોવાનો લોકોમાં ભ્રમિત ખ્યાલ પેસી ગયો છે. મંદિરના ટ્રસ્ટીઓ હઠ અને દુરાગ્રહથી તેને પોષી રહ્યા છે. “કોષ્ઠમ્પતુર સેનગુણ્તર મહાજન સંઘ” ની આ રિવાજ નાબૂદ કરાવવાની કોશિશ ઉપલા કારણસર નિષ્ફળ ગઈ છે; છતાં હિંદુ કોમે જાગ્રત થઈને પોતાના સમાજમાં પેટેલી આ ભયંકર બીજને નાબૂદ કરવી જોઈએ.

કહેવાતા ધાર્મિક રિવાજના ખોટા ધર્તિંગ હેટળ લાખો નિર્દોષ બાળકોએ અને અનીતિના ભયંકર ખાડામાં હોમી દેવામાં આવે છે, જ્યારે ધર્મીઓમાં થઈ બેઠેલાઓ એ ભયંકર “વેશ્યા”સમૂહ તરફ

મૂંગે મોઢે જોયા કરે છે. સ્ત્રીકિળવણી નહિ હોવાથી, હિંદુસમાજ આવા અનર્થો જડમૂળથી દૂર કરવાને તૈયાર થતો નથી એ શોચનીય છે. સ્ત્રીઓના એક મોટા વર્ગની આવી પતિત દશાથી હિંદુઓની નૈતિક, ધાર્મિક, શારીરિક અને સામાજિક અધમ સ્થિતિ થતી જાય છે. ઘણા સુખી સંસારતું નખોદ વળે છે. આ જુવાન સ્ત્રીઓ પુરુષોનું મન ચલિત કરવા જિંદગીભર સરળચેલી હોવાથી સમાજનો સડો વધતો જાય છે.

“દેવદાસીઓ” માં ઘણી વાંઝણી રહે છે; તેઓ પૈસા આપીને કુમળા બાળાઓ ખરીદે છે અને તેઓને “દેવદાસી” બનાવીને અનીતિના જીવનમાં સમઝાવે છે. એવી હજારો બાળાઓ, હિંદુકામમાં પરણીને પરણેલું સુખી જીવન નહિ ગાળી શકે? પણ હિંદુસમાજ આવા ભયંકર અનર્થો હજુ પણ ચલાવી લે છે, તે અફસોસની વાત છે!

હેલ્લે શ્રીમતી મુથુલક્ષ્મી, આ રિવાજ નાખૂદ કરવાનો સુધારો મદ્રાસની ધારાસભામાં હાલ રજૂ થયેલા “રિલીજિયસ એન્ડોનમેન્ટ્સ એક્ટ” (હિંદુ ધર્મોદા ફંડને લગતા કાયદા) માં આમેજ કરવાની મજબૂત હિમાયત કરે છે.”

(“હિંદુસ્તાનના” એક અંકમાંથી)

૧૧૯-અસ્પૃશ્યતા શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ છે ?

કાશીમાં શંકરાચાર્યો, શાસ્ત્રીઓ, પંડિતો વગેરેએ ભેગા મળી, ધર્મશાસ્ત્રો તપાસી અસ્પૃશ્ય ગણાતા લોકોને શાળામાં, કૂવા ઉપર, સભાઓમાં અને તીર્થમંદિરોમાં એકસરખા ગણવા જણાવ્યું હોવાનું પંડિત જગતનારાયણ જણાવે છે.

(“ખેડા વર્તમાન” ના એક અંકમાંથી)

૧૨૦-આ તે પુરુષવર્ગનાં પરાક્રમ કે ઘૂર કાઢ્યાં કર્મ ?

(લેખિકા:-શ્રી. કુમારી જયવતી દેશાઈ)

લગ્નગાળો શરૂ થયો છે. એ વેદીમાં અનેક બાળાઓનાં બલિદાનો લેવાવાં શરૂ થયાં છે. હિંદુસંસારમાં દામદામ અગ્નિનાં અંધારાં વ્યાપી ગયાં છે. તેમાં કુરંદિઓની અંધભક્તિથી હોળીઓ સળગી રહે છે અને તે બડબડતી હોળીઓમાં, જીવદયાના હિમાયતી હિંદુઓ પોતાનાંજ પુત્રપુત્રીઓને હોમી રહ્યા છે !

x

x

x

x

આ બડબડતી હોળીઓમાં અપાતાં બલિદાનોનાં થોડાંક ઉદાહરણો જોઈએ.

(૧) વર કે કન્યા પૂરું બોલતાં કે ચાલતાંયે શીખ્યાં ન હોય, તેમને માથાપોની કમરે ચડાવીને અંધશ્રદ્ધાથી રૂઢિની બડબડતી હોળીમાં લગ્નને નામે હોમવામાં આવે છે !

(૨) બાર વર્ષની બાલિકાને કુળ નામની રાક્ષણીની અંધભક્તિને નામે આસઠ વર્ષના બુઢાની પાંચમી પત્ની તરીકે ગોઠવણ કરવા નીકળેલા, પોતાની જાતેજ પોતાને અકુલીન માની લેવાની ચુલામી મનોદશાથી, પોતાની પુત્રીના હૈયામાં બડબડતી હોળી સળગાવે છે !

(૩) એજ કુળરાક્ષણીની અંધભક્તિથી સાનભાન ખૂલી, કંઈક કાળજનાં બનેલાં હિંદુ માથાપો સોળ વર્ષની પોતાની કુમારિકાને દશ વર્ષના કહેવાતા કુલીન ગબરુની ‘બાયડી’ બનાવવાની રાક્ષસી રમતમાં, લગ્ન નામની હોળીમાં પેટના ફરજંદનું બલિદાન હસતે મુખે ચડાવી, “મૂછો છોકરાને આવશે કંઈ છોકરીને ઓછીજ

આવવાની છે ? ” એવી શબ્દબાણાવળીથી દઝાડેલાને ઉપરથી ડામવાની શેતાની કૂરતા ખતાવે છે !

(૪) લણીગણી કન્યાને કોઇ અલણ, એદી, વ્યસની કે રાગી વરની સાથે ‘હાથેવાળો’ મેળવવાને બહાને સળગતા સંસારનો ભોગ બનાવવામાં આવે છે !

(૫) દમડાનાં લાલચુડાં માતાપિતા કે સગાંવહાલાં કામડાની કોટે દહીંથરું ખાંધી, ધરની તિબેરી તર કરવામાં કસાઇ કરતાં અધર્મ કામ કરી મલકાય છે. કસાઇ બકરાને રહેંસે છે, આ લોકો મનુષ્યજાતિમાં કોમળ ગણાતી સ્ત્રીજાતિને-પોતાનીજ પુત્રીને રહેંસે છે. કસાઇ મૂએલા પશુના માંસનું વેચાણ કરે છે, આ લોકો જીવતા મનુષ્યના માંસનું વેચાણ કરે છે !

‘લમ્મ’ નામની આવી હોળીઓ આ મહિનામાં દામદામ સળગવી શરૂ થશે. તેની જવાબાઓથી હિંદુસંસાર હજી પણ વધુ ને વધુ સળગતો જશે.

આત્યારની લમ્મપ્રથા એટલે રાક્ષસીપ્રથા. પરણનારની સંમતિ લેવામાં ન આવે, તેની ધમ્મ જાણવામાં ન આવે અને તેમ છતાં નક્કી થયેલા સાટાને જીવનભર વફાદારીથી વળગી રહેજો એવો ‘માર-શલ-લો’ નો પડકાર કરવામાં આવે તેનું નામ ‘લમ્મ !’ આવી રાક્ષસી રમતોને ‘લમ્મ’ નામ આપવું, તે ‘લમ્મ’ની પુણ્યમય અને પવિત્ર ભાવનાઓને કલંકિત કરવા જેવું છે.

x x x x

આવાં લમ્મથી હિંદુ ‘વરવહુ’ ધરસંસાર ચલાવે છે, પ્રજોત્પત્તિ કરે છે; પણ તેથી સંસારમાં સ્વર્ગ ઊતરતું નથી. સમાજ સશક્ત, ઉજ્જવલ અને આહલાદક બનતો નથી. નિર્માત્ર્ય રૂઢિઓ બલવત્તર બનતી જાય છે, દેશ વધારે ને વધારે પરતંત્ર થતો જાય છે ! આવાં લમ્મ એટલે બંધન, પડતી નિસરણી !

x x x x

આ તે પુરુષવર્ગનાં પરાક્રમ કે કૂર કાળાં કર્મ? ૪૩૯

આ નિસરણીથી અધઃપતનને માર્ગે ઊછરતી ચૌદ, પંદર અને સોળ વર્ષની બાળાઓને પેટે પાકતી નિર્માત્ર્ય પ્રજા નથી તો તેનાં માતાપિતાને મદદ કરતી, નથી તો તેની યાત્રિ, ગામ કે દેશને મદદ કરતી; પણ ખુદ પોતાની જાતને પણ તે મદદ કરી શકતી નથી! હતભાગી ભારતની પરતંત્રતા અને પડતીનું મોટામાં મોટું કારણ એજ છે.

x x x x

જ્યાં આવી પ્રજા પાકે ત્યાં જગજગનનીઓને માટે જેલખાનાં અને ગુલામીખતો તૈયાર થાય, માતૃપદની ઠામ ઠામ અવગણના થાય, સ્વયંશક્તિ અને દેવીઓને અબજા, બેગમ એવાં અપમાનજનક વિશેષણો લગાડવામાં આવે, અરે એટલુંજ નહિ પણ—

માતા રક્ષતિ કૌમારે મર્તા રક્ષતિ યૌવને ।

પુત્રા રક્ષતિ વાર્ધક્યે ન સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યમર્હતિ ॥

જેવા શ્લોકો રચાય અને પોતાનીજ માતાઓની સ્વતંત્રતા હરી લઇ, પ્રજા જાતે સ્વતંત્રતા ગુમાવી બેસે! આવી રીતે પતન પામેલી પ્રજાની ઉન્નતિ માટેનો સાચો માર્ગ ભૂલ્યા ત્યાંથી ફરીથી ગણવું તે છે. સમાજના ઓ સુધારકો અને નેતાઓ! સાવધાન થાઓ અને આ લગ્ન-મહિનામાં લગ્નની લડલડ હોળીઓ અટકાવી ‘પરણવું’ એ તો પ્રભુતામાં પગલાં માંડવાં, ‘લગ્ન એટલે સ્વર્ગનું સોપાન’ એ વ્યાખ્યાઓ સાચી પાડી બતાવવા મથો!

x x x x

જૂનીપુરાણી થઇ ગયેલી રૂઢિઓને આંધળા રીતે અનુસરવા જતાં પ્રજા મુડદાલ અને અચેતન બની જાય છે. જે સમયે જે કારણસર રૂઢિ યોજવામાં આવી હોય, તે સમય અને કારણ બન્નેનો નાશ થઇ જવા છતાં, રૂઢિઓના ભૂતને પકડી રાખનાર પ્રજા જાતે ભૂત જેવી બની જાય છે. રૂઢિભક્ત પ્રજા અને ઘેટાના ટોળામાં ફરક રહેતો નથી. “આલ્હુ” આવે છે, માટે તેને ચલાવ્યા કરવું” એજ

એ મુડદાલ પ્રજાનું જીવનસૂત્ર બને છે. એ વહેમભરી શ્લોકોના ડરથીજ પછી તો તે પ્રજા નીતિ અને ધર્મનું પણ પાલન કરે છે. પરિણામે પ્રજાનું પતન થાય છે. શ્લોકોના ગુલામી એજ તે પ્રજાનું લક્ષ્ય બને છે.

x x x x

શ્રીઓને પડદા પાછળ ગાંધી રાખવાની પ્રથા એ જાતની શ્લોકોની ગુલામીનું મુરમૃતિચિહ્ન છે. તુર્કસ્તાન સ્વતંત્ર થયું ને એ ગુલામીને તોડીફાડી નાખી. ઇજિપ્તમાં એતન આબુ અને શ્રીઓના મુખ ઉપરથી પરતંત્રતાના, ગુલામીના, અપમાનના પડદા હટવા લાગ્યા ! પણ અએતન હિંદમાં તો હિંદુ અને મુસલમાનોમાં પડદાનાં પ્રાપ્ત્ય હજી જોમનાં તેમ કાયમ છે.

x x x x

એ પડદા શ્રીઓ માટે અપમાનની પરાકાષ્ઠા છે. પડદા પાછળ રહેવાથીજ શ્રીજાતિ પવિત્ર રહી શકે એવી કૂર કલ્પનાનું એ મૂર્તિ-મંત સ્વરૂપ શ્રીજાતિને હીણપત લગાડનાર છે અને શું શ્રીઓ એ અપમાનને-એ હીણપતને પસંદ કરે છે ? કદી નહિ. નવા યુગની સ્વતંત્રતાને ચાહનારી શ્રી કદી પણ એ માનભંગ દશાને લઇ ચલાવવા તૈયાર નથીજ.

x x x x

એનું ઉદાહરણ બંગાળની શ્રીકેળવણી પરિષદમાંનું મિસિસ આર. એસ. હુસેનના હૈયાનો પુકાર પૂરું પાડે છે; એ બહેન સામાન્ય બાઇ નથી. સોળ સોળ વરસથી તો એ સખાવત સમારક શાળા ચલાવી રહેલ છે. નથી તો એ ઉછાંછળાં કે નથી તો વગરવિચારે એક અક્ષર પણ બોલનાર. એ બહેન દરદભરી ચીસ પાડતાં કહે છે:—

“ પડદાની શ્લોકોને જીવલેણ કારખોનિક એસિડ ગેસની સાથે સરખાવવી જોઇએ. જો તે ગેસની સામે સાવચેતીના ઉપાય લેવામાં ન આવે તો તેનાથી દુઃખ વિનાનું મરણ થાય છે. તેજ રીતે પડદા પાછળ

અમારી બહેનોનું, એ પડદાને લીધે ઉત્પન્ન થતા પ્રાણસંહારક વાયુને લીધે દુઃખ વિના ધીરે ધીરે મરણ થાય છે—અર્થાત્ ધીરે ધીરે મરણ લાવનાર વિષ અથવા તો ગેસના જેવીજ પડદાની અસર વૈશ્વકીય નજરે થાય છે.”

x x x x

પરંતુ મનુષ્યત્વની નજરે એના આત્મા ઉપર જે ખરાબ અસર થાય છે, તેની તો સીમાજ નથી ! કુદરતે મનુષ્યને સરજીને ખુલ્લા હવાઅજવાળાની તેને બેટ કરી ! પણ મનુષ્યે પોતાની સ્ત્રીજાતિને માટે પડદો સરજીને એ નૈસર્ગિક બેટ ઉપર લૂંટ ચલાવી ! એથી સ્ત્રીજાતિના આત્માનું દેખીતી રીતે જનતજ થાય છે !

x x x x

મિસિસ હુસેન એવી ફરિયાદ કરે છે કે, “ હિંદમાં આ બહેનોની ફરિયાદ સાંભળનાર કોઈ નથી. ગાંધીજીએ અંત્યજ્ને અને ત્રીજા વર્ગના રિયાતા મુસાફરોની રાડ સાંભળી, જનવરો ઉપર ગુજરતું ધાતકી-પથું અટકાવવા માટે પણ ઘણી સંસ્થાઓ સ્થપાયેલી છે, એકાદ કૂતરા ઉપર ગાડી ફરી વળે તો એંગ્લો ઇડિયન પત્રકારો બારે હોહા મચાવી મૂકતા જણાય છે; પરંતુ જનનામાં પૂરી મૂકવામાં આવેલી અમારા જેવી દુર્ભાગી સ્ત્રીઓની દયા ખાનાર સમસ્ત હિંદમાં એકેકે વિરલો પુરુષ જણાતો નથી. ”

x x x x

એ બહેન હૈયાની વરાળ કાઢતાં કહે છે કે, “ સ્ત્રી અને પુરુષ એ સમાજનાં બે અંગ છે; છતાં કેટલાય વખતથી પુરુષો અમો સ્ત્રીજાતિને છેતરી રહ્યા છે અને અમે એ બધું મૂંગે મોઢે સહન કરી રહ્યા છીએ. એટલે જૂના જમાનાથી પુરુષજાતિ અમ સ્ત્રીજાતિ ઉપર વિજય મેળવવાને મલકાઈ રહી છે ! પરંતુ એમનો આ વિજય પક્ષીની પાંખો કાપી તેને ઊડવા કહેવું અને તે ઊડી ન શકે એમાં પોતાનો વિજય માનવો તેના જેવો છે. સહૃદય બંધુઓએ આ

વાત વિચારવા જેવી છે. ”

x x x x

સ્રી અને પુરુષની બેલડી સંસાર-રથનાં બે ચક્ર છે. એમાંના એક ચક્રે મોટરનું ટાયરવાળું પૈકું જોડ્યું હશે અને બીજા ચક્રે જૂનામાં જૂના સમયના ગાડાનું પૈકું જોડ્યું હશે, તો કદી પણ એ રથ ચાલી શકવાનો નથી. હિંદનો સંસાર-રથ અત્યારે ખોળંબે પડ્યો છે, તેનું મૂળ કારણ આજ છે; પરંતુ વર્ષોના વિજયથી ભસ્ત બનેલા મરદાને આપણે જ્યાંસુધી બરાબર શુદ્ધિ ઉપર લાવીશું નહિ, ત્યાંસુધી તેઓ આપણા હક સ્વીકારવા તૈયાર થવાના નથી. હક અને અધિકાર બીજા માગવાથી કદી પણ મળ્યા જાણ્યા નથી. બહેનો ! જોડો અને જ્યાંસુધી લક્ષ્યસિદ્ધિએ ન પહોંચે ત્યાંસુધી લગારે જાવો નહિ !
(“ હિંદુસ્તાન ” ના એક અંકમાંથી)

૧૨૧-ગુમાતા કી મહત્તા

(લેખક:-શ્રી. કવિવર હરિશંકર શર્મા)

લેલ-ભાવ બૂલકર સખકો સમાનતા સે,
દૂધ, દહીં, ઘૂત, માવા, માખન ખિલાતી હૈ.
ખોતે જોતતે હૈં ખેલ, સિંચતે હૈં ખેતીયાંકો,
ખીંચતે હૈં ગાડી અન્ન-પટ લી દિલાતી હૈ.
હાડ મલ-મૂત, ચામ-ચળીં ચલાતે કામ,
વ્યય કો ખચાતી, તુચ્છ તિનકે ચખાતી હૈ.
જીવન મેં જગ કી લલાઈ કરતી હૈ ગાય,
મરને પૈ જનતા કી જૂતી બન જાતી હૈ.

(“ વિશ્વમિત્ર ” ના એક અંકમાંથી)

૧૨૨-ગારત ભારત કી આરત

(લેખક:-શ્રી. નારાયણદાસ ચતુર્વેદી)

અફસોસ ! કિસી વક્ત થા ગુલનર ચે ભારત,
અખ રોના નજર આ રહા જો, ચાર ચે ભારત.
અર્જુન વ ભીમ, કર્ણ, દ્રોણ, ભીષ્મપિતામહ,
અભિમન્યુ સે વીરોં કા થા ભંડાર ચે ભારત. ૧
થે ધર્મરાજ સે ચહાં ધર્માત્મા મહીપ,
ભગવાન કૃષ્ણ કા થા પ્રાણાધાર ચે ભારત. ૨
નીતિજ રામચંદ્ર સે સીતા સી પતિવ્રતા,
ભાઈ ભરત સે પ્રેમ કા આગાર ચે ભારત. ૩
આતે થે સીખને કૈા ગૈર મુલકસે ચાં લોગ,
સખ ઈન્દ્રો હુનર કા રહા ચટસાર ચે ભારત. ૪
પરવા ન કિસી કી ભી કબી રખતા થા જરા,
હર એક ખસ્તુ કા થા ભંડાર ચે ભારત. ૫
સખ દેશેાં કા શિરતાજ થા કુછ થી કમી નહીં,
યોં થા કબી ખના ન ખાકસાર ચે ભારત. ૬
હે કૃષ્ણ કર્મવીર કહાં હો ખત આ તો—
કખતક સહેગા ગૈરોં કી ફટકાર ચે ભારત. ૭
અખ કરકે કૃપા આઓ ફિર એક ખાર ‘નારાયણ,’
કખ સે તુમહારી કરતા ઇન્તજર ચે ભારત. ૮

(વિન્ધક્ષેત્ર-“વિશ્વમિત્ર” ના એક અંકમાંથી)

૧૨૩-મહારાની દુર્ગાવતી કા પ્રોત્સાહન

(લેખક:-શ્રી. રામવચન દ્વિવેદી)

ગઢામણડલા થા ક્ષત્રિય કા, સુખદ મનોરમ રાજ્ય વિશાલ;
સભી ભાંતિ સંતુષ્ટ પ્રજા થી, લોગ સભી થે માલામાલ.
અકબર કી સેના ને જાકર, તહસ-નહસ કર દિયા તમામ;
તખ રાની ખોલી વાચકવર ! વીરોચિત ચહ વચન લલામ. ૧

“માતૃભૂમિ પર સંકટ અખ હે, પડા અહો ક્ષત્રિય-સંતાન !
અસ્ત્ર-શસ્ત્ર સે સન્નિજત હોકર, ઊઠો યુદ્ધ-હિત કરો પ્રયાન.
કાયરતા કી ખાતે છોડો, છોડો વનિતાઓ સ્ત્રી ખાન;
દિખલાહો અરિગણુ કો વીરો ! અપના ગૌરવ, અપની શાન. ૨

“ચાહ કરો આણુકચ-વીરતા, નાશ કિયા જો નંદ વિરાટ;
પરશુરામ કા વહ કુઠાર જો, ધરા પાટ દી ક્ષત્રિય કાટ.
ચક્રવ્યૂહ કે ખીચ યુવકવર, અભ્યુનમ્નુત કા સુભગ વિહાર;
ભીષ્મ પિતામહ કી કઠોરતા, ઔર ભીમ કા ગદા-પ્રહાર. ૩

“આઓ રણ-કંકણુ તુમ ખાંધો, ચલો યુદ્ધ કા ધરકર સાજ;
અગર નહીં ચૂડી ખનકાઓ, પહનો સખ સાડી તુમ આજ.
ખેટી-ખહન હરી જાતી હે, આતી નહીં જરા ભી લાજ;
હૃદય-હીન ઐસે હિંદુ પર, હે ઈશ્વર ! ગિર જાવે ગાજ. ૪

“ધાયે-ધાયે ખંઢક-નાહ હો, છપ-છપ શખ્દ કરે તલવાર;
તનમેં જા કટાર ‘ગપ’ ખોલે તેગા—ભાલે કા હો વાર.
ખાજા ખજે જુઝાઉ રણ મેં, હોવે સુખદ શંખ કા નાહ;
લગેં યુદ્ધ મેં થોદાગણુ અખ, ‘માંદુગે’ કા કરજય-વાહ. ૫

“હે સખકી રગ-રગ મેં અખભી, ખોલ રહા ક્ષત્રિય કા ખૂન;

હશે—હિશાબોં મેં વીરો ! હે, ગુંજ રહી રણભેરી—ફૂન.
કાયરતા કેા ફૂર ભગાઓ, સ્વાભિમાન કી છેડો તાન;
સાહસ અળ અપને મેં લાઓ, કરો ઓજમય હૃદય મહાન. ૬
“હોડ ધમ” કી વેદી પર બલિદાન ચઢાઓ અપના શીસ;
કર્મવીર ‘અરવિંદ’ બનો અળ માતા કી તુમ હર લો ટીસ.
હહલ ઉઠે દિલ દાનવગણુ કા, હોવે રણ—ચડી કા નાચ;
ઉથલ—પુથલ મચ જાવે જગમેં, બઢે યુદ્ધ કી અવચિલ આંચ.”*
(“હિંદુપંચ” ના એક અંકમાંથી)

૧૨૪—બુદ્ધિમાન દેશભક્તો પ્રત્યે એક સ્વાસ મહત્વની સૂચના

ઓ કચ્છી લોહાણા બહાદુર શિવદાસભાઈ ! તમને આરોટનાં
અભિનંદનજ છે. તમારી જ્ઞાતિની લાજ રાખવાની બક્તિ સર્વાવિદિત
છે. તમારી નાડીમાં ધરવીરતાનાં લોહી ફરે છે, તમે વીરરસના રસિયા
છો, તમે જ્ઞાતિને શોભાવવા સારી રીતે સેવા કરો છો. એવાં કામ
કરનાર શિવદાસભાઈને જ્ઞાતિ સાથે મીઠો સંબંધ જળવાઈ રહે એ
જોઈને આરોટ રાજ થાય છે.

x x x x

પણ શિવદાસભાઈ ! મુંબઈમાં મળેલા ડાયરામાં તમે હાજર
હતા કે ? જો હાજર હો તો આરોટની મદૂલી આગળ એક ભાઈ જે
સૂચના કરી ગયા, એ સૂચના આરોટ તમારી આગળ મૂકે છે. એ
સૂચના હિંદુવટ જળવનારી જાંચી સૂચના છે; તમે તો હિંદુવટ

* શ્રી કેશરવાની—હિંદી—પુસ્તકાલય, ગયા કે ચતુર્થ વાર્ષિકોત્સવ
મેં પ્રકાશિત તથા રૌપ્ય—પૃષ્ઠકે સે પુરસ્કૃત.

જીવતી રાખવા માટે કમરે બેઠ બાંધી છે, એટલે એ સૂચના જરૂર ત્રીસજો, ત્રીસીને અમલી બનાવજો.

x

x

x

x

સૂચના એવી છે કે, જે ચારણોએ મુખ્યમાં ડાયરો જમાવ્યો હોય એવા ચારણોની એક સંસ્થા સ્થાપવી, એવા ચારણોને એમાં પગારદાર તરીકે રાખવા અને એ ચારણોનો સંઘ ગામડે ગામડે ફરે, ગામડે ગામડે ડાયરા જમાવી એમાં રામાયણ અને મહાભારતની વીરરસની કથાઓ કહે. જુઓ તો ખરા, તમે જે વીરરસને માટે આંખ લાલ કરો છો એવો વીરરસ સર્વ સ્થળે જામી જાય અને સૌની આંખ તમારા જેવી મર્દાનગીભરી લાલ થઇ જાય. અખતરો છે કરવા જેવો હો!

x

x

x

x

બારોટ તો માને છે કે, એ માત્ર અખતરો નથી પણ એક ખરી ખિના છે. જે આવા ચારણોને રોકવામાં આવ્યા હોય, તો જે હિંદુવટ સાચવવા માટે આજે હિંદે ભગીરથ પ્રયત્ન આદર્યો છે, એ કાર્યનાં ખૂબ સંગીન પરિણામ આવે. દસ વક્તાઓનાં શૂરવીરતા વિષે બાપણો થાય એને બદલે કવિ મેઘાણુંદ જેવો એક મઢવી જે મહાભારત અને રામાયણની શૂરવીરતાનો પ્રસંગ કહે તો લોકોને ઊભા કરી દે, એમાં બારોટને જરાય શંકા લાગતી નથી. બાપણો કરતાં આત્મવર્ગ ઉપર વાર્તાઓ સારી અસર કરી શકે છે. શિવદાસ-ભાઈ! આ કામ (જરૂર) કરવા જેવું છે.

x

x

x

x

જો વિધવાઓ માટે શિવદાસભાઈનો એક મિત્ર હજારો રૂપિયા આપવાને તૈયાર હોય, તો વિધવા થતી વીરતા માટે તો જરૂર હજારો રૂપિયા શિવદાસભાઈના મિત્રો આપેજ. ત્રણ ચારણોને પગારદાર તરીકે રોકવા જેટલું ફંડ શિવદાસભાઈને કરવું, એ એક ચપટી

પ્રુદ્ધિમાન દેશલક્ષ્તો પ્રત્યે એક મહત્વની સૂચના ૪૪૦

વગાડે તેટલામાં થઇ જાય એમ બારોટને લાગે છે.

x x x x

બારોટ તો ધણાંય ગામડાંમાં ફરે છે અને ગામડાંઓને ગોંદરે પ્રાતઃકાળે જ્યારે છાણના સૂંડલા લઇને ઊભેલી કન્યાઓને જુએ છે, ત્યારે એને આ યુગના જુવાનિયાઓ યાદ આવે છે. શકુંતલા અને અને શિરીનની કદ્દપનામાં ઊડતા યુવાનની ભવિષ્યની અર્ધાંમના છાણના સૂંડલા ભરવા અહીંતહીં દોડે છે, એ વિચારજ તમને કદંગો લાગતો નથી? સંસ્કારભૂખ્યા કંઈક જુવાનોની જિંદગી બગડે એમાં બારોટને કંઈ નવાઈ લાગતી નથી.

x x x x

તંદુરસ્તી હોય પણ સંસ્કાર ન હોય, શરીર ગોરું હોય પણ અક્ષલનો છાંટે ન હોય, હાથ-પગ મજબૂત હોય પણ હૈયું કાચું હોય, એવી છોકરીઓને પરણી પેલી શકુંતલા અને શિરીનની કદ્દપનાવાળો જુવાન પોક મૂકીને રુએ તો એમાં જરાય આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી !

x x x x

ધનાઢ્યો આ કન્યાઓને સંસ્કાર આપવા પોતે એ કન્યકાઓના પિતા અને તો કેટલું બધું પુણ્ય હાંસલ થાય ! એ કન્યકાઓની તંદુરસ્તી જળવાઈ રહે, એ કન્યકાઓની શરીરની કાંતિ કાયમ રહે, પણ સાથે સાથે થોડું શિક્ષણ એ કન્યકાઓને મળે એ ઉદ્દેશથી હામઠામ કન્યાશિક્ષણની પાઠશાળા ખુલ્લી મૂકવાની જરૂર છે.

x x x x

ખરી રીતે તો મહાજને આ વાત ઉપાડી લેવી જોઈએ. મહાજન એટલે માત્ર તકરારો પતાવવાનું પંચ, એટલેજ અર્થ થતો હોય તો એ વાત તદ્દન ખોટી છે. મહાજને તો ચારીતના વિકાસનાં

સર્વ સાધનો તૈયાર કરી આપવાં જોઈએ. જ્ઞાતિ કેમ ઉત્પત્તિને શિષ્યરે પહોંચે એના વિચાર, એની યોજનાઓ અને એનો અમલી કાર્યક્રમ યોજવો એ મહાજનનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. સ્થળસ્થળનાં મહાજનો કન્યાકેળવણીનો પ્રશ્ન હાથ ધરે એવું ઠાણુ નહિ ધરે ?

x x x x

જગતમાં એવા પણ પચ્ચા છે કે, જેઓ છોકરીઓને ભણાવવી એટલે એમાં એક પ્રકારનું મોટું નુકસાન માને છે. ભણેલી છોકરીઓ વરને છૂપા કાગળો લખે, ભણેલી છોકરીઓ પિયરમાં દુઃખના સમાચાર મોકલે, આવી આવી દલીલો કરનારાઓનો દેશમાં તોટા નથી; પણ એ દલીલો પોકળ છે. ભણેલી સ્ત્રી દેશને, જ્ઞાતિને અને સમાજને તારી શકે છે. ભણવું એટલે માત્ર પરીક્ષાઓ પાસ કરવી એટલું ન સમજવું. ભણવું એટલે સંસ્કાર પ્રાપ્ત કરવા. એવી સંસ્કાર રેડનારી કેળવણીનો પ્રબંધ જ્ઞાતિઓ કરે તો જરૂર ગૃહે ગૃહે દેવીઓના કક્ષોલ થાય. આજે તો ગૃહે ગૃહે શું થાય છે, એ સૌ કોઇ જાણે છે !
(" લોહાણા હિતેચ્છુ "ના એક અંકમાંથી)

x x x x

તા ૦ ૬૦—આ બલામણુ અગત્યની દેશસેવા બજાવનારા અને બજાવવા માગનારા દરેક સજ્જનને માટે સમજવાની છે. બલામણુ માત્ર આ એકજ નહિ, પણ એવી ને એવી અતિ અગત્યની બીજી અનેક બાબતો માટે કરી શકાય તેમ છે અને કરવી પણ છે; પણ એ તો બીજી રોકાણોમાંથી સમય મળવા ઉપર આધાર છે. આવા દેશોત્થાનના ધણા આગ્રહ ઉપાયો તરફ દેશભક્તોનું ધ્યાન અત્યાર-સુધી ન જાય, એ તે પુદ્ધિનું મોટુંજ ભોપાણું કે કુંડાણું હશે !

લી. મેલો-ધેમો-ખાઉધરો-૬૦ અનેક અવગુણોનો સાગર

—લિધુ અખંડાનંદ

૧૨૫-સ્વામી વિવેકાનંદની ૨૫ મી સંવત્સરી

દેવ કરતાં પણ દેશને વધારે ગણનાર સંત-વિશ્વવ્યાપક
સંસ્કૃતિના ઉપદેશક-એમનાં કેટલાંક યોધાવચનો.

(લેખક:-શ્રી. દેશભક્ત)

ધણાને ખબર પણ નહિ હશે કે, આજથી બરાબર પચીસ વર્ષ પહેલાં આજે હિંદુધર્મ અને હિંદી રાષ્ટ્રત્વને કીર્તિધ્વજ યુરોપ-અમેરિકા સુધી ઉરાડનાર અને ઉપનિષદના અપૂર્વ તત્ત્વજ્ઞાનના ભંડારની પશ્ચિમને ઝાંખી કરાવનાર વીર વિવેકાનંદ સ્વયં સિધાવ્યા હતા. સ્વામી વિવેકાનંદ ભગવાં વચ્ચધારી સંન્યાસી હતા, પરંતુ તેઓ આજના સાધુ-સંન્યાસીઓ કરતાં જુદી જાતના સંન્યાસી હતા. તેઓ વિશ્વવ્યાપક સંસ્કૃતિના સ્થાપક અને ઉપદેશક હતા. ધર્મના ઉપદેશદ્વારા તેમણે હિંદીઓના જીર્ણ કર્યેલા રાષ્ટ્રપ્રેમના અગ્નિને નવી આહુતિઓ આપીને સળગાવ્યો અને આજે રાષ્ટ્રવાદની જે જ્વલંત ભાવનાઓ હિંદમાં જાગી છે, તેમાં સ્વામી વિવેકાનંદનો હિસ્સો પણ જેવોતેવો નથી. x જ્યારે હિંદની સ્વતંત્રતાનો ઇતિહાસ આશ્રેષ્ઠાશે, ત્યારે સ્વામી વિવેકાનંદનું તેમાં અપૂર્વ સ્થાન રહેશે.

અત્યારે હિંદમાં ચારે તરફથી 'અગતિનું' મોજું ફરી વળેલું છે, એટલે સ્વામી વિવેકાનંદના કાર્યની ભવ્યતા કોઈ સમજી શકે

x અરે ! આવું તે શા માટે લખ્યું હશે ? આખા જગતભરનું મહાનપણું હોધયાં કરવા ઇચ્છનાર હાલના કોઈ મહાન દેશભક્ત કે જે આવા આવા સંતોની પણ નિંદામાં મગ્ન માણે છે, તેમના જીવ તો આવુંતેવું વાંચીને બસ બળીને કાંચલા જેવાજ બની જવાના ! કેમકે પોતે કોના પાયા ઉપર જોભો છે તેનું તો ભાધને ભાન પણ નહિ ! પ્રભુ એવાઓ પર દયા કરે એજ યાચના !

—વિશ્વ અખંડાનંદ

નહિ; પરંતુ તેમના કાર્યની મહત્તા સમજવાને તેમના કાર્યમાં દષ્ટિ-
પાત કરવો જોઈએ. સ્વામી વિવેકાનંદના સમયનું હિંદ એટલે વિનિતોનો
સમય અને એક રીતે કહીએ તો તે હિંદની રાષ્ટ્રીય ચળવળ પહેલાંનો
કાળ. રાજદારી આગેવાનો આપણી રાષ્ટ્રીય ચળવળની શરૂઆત
બંગલગના વખતથી આંકે છે અને તે સમય ઈ. સ. ૧૯૦૫ ની
સાલથી શરૂ થાય છે; જ્યારે સ્વામી વિવેકાનંદ ૧૯૦૨ માં જીલ્લાઈ-
ની ચોથી તારીખે સ્વર્ગવાસી થયા. એટલે તેમના જીવનકાળમાં તો
હિંદમાં રાષ્ટ્રીય જાગૃતિ જેવું કંઈજ નહોતું. પ્રજા સંકુચિત ધાર્મિક
ભાવનામાં ડૂબેલી હતી. કેળવણીનો પ્રચાર જૂજજૂજ હતો. બ્રિટિશ
સરકારના રાજતંત્રને સૌ સુવર્ણયુગની ઉપમા આપતા અને તે અમલ
અમર તપે એવી અનેક શુભાશિષો ઉચ્ચારાતી. સ્વરાજ્યની ચળવળનું
તો જરાયે નામ-નિશાન હતું નહિ. રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનો જન્મ થયો
હતો ખરો, પરંતુ તેની બેઠકો એટલે કોઈ શાળા કે કોલેજની ડિએ-
ટિંગ સોસાયટી. તેમાં જે ભાષણો અને દરાવો થતા તે માત્ર પાલ્લી-
મેંદને વિનિતિ તરીકે હતાં, જે કંઈ પણ ચળવળ ચાલતી હતી તે
સામાજિક સુધારાની ચળવળ હતી.

તેવા નરમ અને દંડા વાતાવરણમાં સ્વામી વિવેકાનંદને પ્રખર
રાષ્ટ્રવાદના મંત્રો હિંદીઓના કાનમાં ફૂંકવાના હતા. વળી તે સ્વામી
હોવાથી તેમની ગણના પણ તે વખતે બહુ થતી નહોતી; પણ તે
વખતે એક બનાવ બન્યો, જેણે સ્વામી વિવેકાનંદની શક્તિઓનો
પરચો બતાવ્યો અને ત્યારથીજ સ્વામી વિવેકાનંદની જ્વલંત દેશ-
ભક્તિ અને માતૃપ્રેમની ધગશ જોધને હિંદીઓ અંજયા. ઈ. સ.
૧૯૦૦ કે તેની આસપાસ શિકાગોમાં દુનિયાના સર્વ ધર્મોની પરિ-
પદ ભરવામાં આવી હતી. ત્યાં દરેક દેશમાંથી ધર્મના પ્રતિનિધિઓને
જોલાવવામાં આવેલા. હિંદ તરફથી શ્રી મજ્જુદાર અને બીજા આગે-
વાન ગયેલા. સ્વામી વિવેકાનંદને પ્રતિનિધિ તરીકે આમંત્રણ નહોતું
મળ્યું; પરંતુ તેમનો પ્રભાવશાળી આત્મા એ પરિષદમાં જઈને હિંદની

ઝળકતી સંસ્કૃતિનો સંદેશ જગતને સુણાવવા તલસતો હતો; પરંતુ અમેરિકા શી રીતે જવું અને જય તોપણ કોની સિક્કારસથી શિકાગો પરિષદમાં દાખલ થવું, એ બધી પારાવાર મુશ્કેલીઓ વિવેકાનંદના માર્ગમાં ખડકની માફક ઊભી હતી; પરંતુ દેહ અને આત્માનાં બલિદાન આપનાર તપસ્વીઓને કયું કાર્ય અસાધ્ય હોય છે? સ્વામી વિવેકાનંદ એ બધી મુશ્કેલીઓને વટાવીને અમેરિકા ગયા અને શિકાગો પરિષદમાં પ્રેક્ષક તરીકે સ્થાન મેળવી શક્યા. તેઓ આ બધી મુશ્કેલીઓમાં કેમ તરી ગયા અને તેમાં તેમને કેટલાં જોખમો અને અગવડો વેઠવી પડી, એ ઇતિહાસ ઘણો રમૂજી છતાં તે અસ્થાને હોઇ અત્રે તેનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવતો નથી. એટલુંજ કહેવું બસ થશે કે, તેમણે શિકાગોની પરિષદમાં હિંદુત્ત્વ વિષે બોલવાને ત્રણ મિનિટનો સમય મેળવ્યો; પરંતુ તેમની વક્તૃત્વકળાની અગ્રગણ્ય શૈલીથી અને તેમના જ્ઞાનભંડારથી તેમણે પશ્ચિમના લોકોને એવો તો મોહપાશ નાખ્યો કે, ત્રણ મિનિટને બદલે ત્રણ કલાક બાપણ કયું અને પરિષદના દિવસો પછી બાપણોની પરંપરાથી અમેરિકાને તેમણે ગાંડું કયું. આજે અમેરિકા અને યુરોપમાં તેમના અનેક અનુયાયીઓ છે. વિવેકાનંદની આ કૃતેહથી તેમણે હિંદુનું ગૌરવ વધાર્યું અને ત્યાર પછીજ હિંદ માટે પશ્ચિમના દેશોને નવીન માન અને નવીન ગૌરવની ભાવના જાગી.

પરંતુ સ્વામી વિવેકાનંદનો હેતુ હિંદુનું ગૌરવ વધારીને ખેસી રહેવાનો નહોતો. તેમને તો નવીન સંસ્કૃતિની સ્થાપના કરવી હતી અને સાથે સાથે હિંદીઓના સૂતેલા રાષ્ટ્રવાદને જગાડવો હતો; એટલે તેમણે હિંદમાં પણ બાપણો, લેખો અને પુસ્તકોદ્ધારા ઉપદેશ આપવા માંડ્યો; અને જો કે તેમનો આશય રાજકીય જાગૃતિનો નહોતો; કારણ કે તે વખતે રાજકીય ચળવળ જેવું કંઈ નહોતું-છતાં દેશાંભિમાન જાગૃત કરવાને તેમણે અનેક ઉપદેશો કર્યા છે. હિંદીઓને તેમને શાશ્વત સંદેશો એ હતા કે, “ઉત્તિષ્ઠત જાગ્રત પ્રાપ્યવદન”

જિજ્ઞાસુ” આ એકજ મંત્રમાં તેમની દેશાભિમાનની લાગણી સ્પષ્ટ થાય છે. હિંદની જાત્રિ માટે તેમણે એક સ્થળે ઉપદેશ આપતાં જણાવ્યું છે કે, “ જ્યારે હિંદનાં અનેક સ્ત્રીપુરુષો સર્વ ધર્મશાસ્ત્રો અને વૈભવોને છોડીને તેમના દુઃખી થતા લાખો દેશખંધુઓની સેવા કરવાને જીવન સમર્પણ કરશે ત્યારે હિંદ જાત્રિ થશે. આવતાં પચાસ વર્ષ સુધી આપણે એકજ મંત્રની ધૂન મચાવવી પડશે કે, ‘ ભારત હમારા દેશ હૈ ! ’ તે સમય દરમિયાન ખીજ દેવ-દેવીઓને તમારા મગજમાંથી વિસારી દો. “ ભારત ” એજ આપણી પ્રજાનો મહાન પ્રભુ છે. ભારતના વિરાટ સ્વરૂપને મૂકીને ખીજ મિથ્યા અને અ-ચોક્કસ દેવોની આરાધના કરવા ભારતવાસીઓ શા માટે જાય છે ? હિંદીઓ ભારતની પૂજા કરી શકશે, ત્યારેજ ખીજ દેવોની પૂજા કરવાને તેઓ લાયક થશે; માટે હિંદના સંતાન ! તું શરવીર બન ! તું હિંદી છે, તે માટે અભિમાન ધર અને દુનિયાને અભિમાનથી જાહેર કર કે, હું હિંદી છું, દરેક હિંદી મારો ભાઈ છે; પછી તે અભણ હો, લિખારી હો, બ્રાહ્મણ હો કે બંગી હો; જતાં દરેક મારો ભાઈ છે, એ ભાવના કેળવ અને તેનો પ્રચાર કર, તથા દેશને આંતર એક લંગોટી પહેરીને ભારતને અને જગતને એવો સંદેશો સુણાવે કે, હિંદી મારો ભાઈ છે, તે મારો પ્રાણ છે, ભારત મારું સ્વર્ગ છે, ભારતની ભૂમિ મને પ્રાણથી પણ પ્રિય છે અને ભારતના શ્રેયમાંજ મારું શ્રેય સમાયું છે. ”

આ મહામંત્રો આજે ૨૫ વર્ષ પછી પણ કેટલા સત્ય અને ઉપયોગી છે ! દેશાભિમાન અને માતૃપ્રેમ તેમના વાક્યે વાક્યે નીતરી રહ્યો છે; અને આજે જ્યારે હિંદુ અને મુસલમાનો કેમીવાદના ઝનૂનથી એકબીજાનાં ગળાં કાપી રહ્યા છે તથા રાષ્ટ્રીય ભાવનાને કલંક લગાડી રહ્યા છે, તે વખતે બધાજ ધર્મેષીને અને દેવોને છોડીને ભારતનેજ પરમ પ્રભુ ગણીને તેની આરાધના કરવાનો અને દરેક જણે હિંદનાજ સંતાન હોવાની ભાવના કેળવવાનો સ્વામી વિવેકા-

નંદનો આ ઉપદેશ પોતાના જીવનમાં ઉતારવો કેટલો જરૂરી છે ! આજે જો દરેક હિંદી, સ્વામી વિવેકાનંદે કરેલા ઉપદેશનું પ્રખર પ્રતિલક્ષને ભારતની સેવા કરવાને બહાર પડે તો સ્વરાજ્ય અસાધ્ય કેમ અને ? વંદન હો એ ભારતની મહાન વિભૂતિને કે જેણે ભારતનું ગૌરવ જગતમાં વધાર્યું છે.

(“હિંદુસ્તાન”ના એક અંકમાંથી)

૧૨૬-વિધવા આશ્રમ (આર્યસમાજ) કાશી

ત્રીન વર્ષ હુએ કાશી કી આર્યસમાજ ને એક વિધવા આશ્રમ સ્થાપિત કિયા થા. સ્થાપિત હોતે સમય ઇસમેં કેવલ ૪ વિધવાઓં થીં. રૂપયે કી તંગી ઔર કાર્યકર્તાઓં કી કમી હોને પર બી ઇસ આશ્રમ ને આશ્ચર્યજનક ઉત્પત્તિ કી હૈ. યદ્યપિ ઇસ આશ્રમ કા નામ વિધવા આશ્રમ હૈ, પર ઇસમેં પ્રત્યેક અસહાય નારી કી રક્ષા કી વ્યવસ્થા કી જાતી હૈ. ૧ લી દિસમ્બર સન ૧૯૨૫ સે ૩૦ નવમ્બર સન ૧૯૨૬ તક પ્રવિષ્ટ હુઇ સ્ત્રિયોં કી સંખ્યા વિધવા ૧૦૩, સધવા ૩૬, કુમારી ૫, કુલ સંખ્યા ૧૪૪ હૈ.

પાઠક દેખેં કિ વિધવાઓં કે અલાવા ૩૬ સધવાઓં ઔર ૫ કુમારિયોં બી અનાથાવસ્થા મેં ઇસ આશ્રમ મેં પહુંચી હૈં. આશ્રમ કે તૃતીય વાર્ષિક વિવરણ સે પતા ચલતા હૈ કિ યે સધવાઓં ઔર કુમારિકાયેં અધિકતર અપને સંબંધી લોગોં સે હી બલાતકારપૂર્વક બ્રહ્મ કી ગઘ હૈં, ઔર ભેદ ખુદને પર ઘર સે નિકાલ દી ગઘ હૈં. વિધવાઓં કે પતિત હોને મેં બી સંબંધી લોગોં કા હી અધિક હાથ રહ્યા હૈ. જગ્ય ઘર કે હી લોગ અપને આશ્રમ મેં પડી હુઇ અસહાય વિધવાઓં પર પાશવિક અત્યાચાર કરને લગે તો ઉનકી રક્ષા કૌન કરે ? ઇન વિધવાઓં ને જો અપની આત્મકથાઓં છપવાઇ

હૈં ઉનકો પદ કર રોંગટે ખડે હો જાતે હૈં. કિસી પર સસુર ને, કિસી પર જોઈ ને, કિસી પર મામા ને ઓર કિસી પર દેવર ને બલાતકાર ક્રિયા હૈ. સમજ મેં નહીં આતા કિ એસે લોગોં કો બેદ ખુલને પર વિધવાઓં કો ઘર સે બાહર કર દેને કા ઓર વિધવા-વિવાહ કે વિરુદ્ધ આવાજ ઉઠાને કા કયા હક્ક હૈ? ઇસ આશ્રમને ૬૦ વિધવાઓં કે વિવાહ કરાયે હૈં. ૪ કો નોકરી દિલાઈ હૈ. ૪૩ મહાવતી વિધવાઓં લી હૈં. આશ્રમ મેં ૩૩ બચ્ચે પૈદા હુએ હૈં. યદિ યહ આશ્રમ ન હોતા તો યે બચ્ચે જન્મતે હી મૌત કે મુંહ મેં ચલે જાતે.

ઇસ આશ્રમ કા કાર્ય બહુત સંતોષજનક ઓર સુચારુ રૂપ સે ચલતા હુઆ નજર આતા હૈ. પ્રત્યેક ભાઈબહિન કો ઇસ આશ્રમ કી સહાયતા કરની ચાહીએ.

(“ ગૃહલક્ષ્મી ” ના એક અંકમાંથી)

સૂચના:—ગુજરાતકાઠિયાવાડમાં પણ સ્ત્રીજાતિ પર આવી કુ-જ્ઞતા ચાલે છે, તે વર્તમાનપત્રોમાં આવતી હકીકતો કહી આપે છે. કાશી તો આવ્યું હિંદના હૃદયપ્રદેશમાં, એટલે આવા પ્રસંગોમાં સાચા હૃદયથી સેવા કરનારા આશ્રમો નીકળે તેમાં આશ્ચર્ય નથી. ગુજરાત તો આવ્યો મળપ્રદેશમાં, એટલે આ તરફના લોકો તો ધનપ્રાપ્તિ ને પોલી કીર્તિ માટે, કોઇ વળા ઉપર ઉપરથી મોટાં મોટાં નામધારી આશ્રમના બંડેખાં બને તો બને. બાકી અંદરથી કોને પડી હોય કે આવીનેવી સેવાઓ પાછળ સમય અને ધનનો છૂટથી ઉપયોગ કરે! ઝખું રમરણ છે કે, કેટલાક આર્યસમાજ બંધુઓ આ તરફ પણ એવો યતન કરી રહ્યા છે. શ્રીહરિ તેમને અધિકારિક ઉત્સાહ, આયુષ્ય અને સફળતા આપો. લી૦ —ભિક્ષુ અખંડાનંદ

૧૨૭—તક્ષશિલાની પ્રાચીન વિદ્યાપીઠ*

(લેખક:-શ્રી. રતિલાલ મોહનલાલ ત્રિવેદી)

“એન્સાઇક્લોપીડિયા ઇન્ડિયાનિકા” જેવા ગ્રંથમાં લખ્યું છે કે, હિંદના ઇતિહાસમાં કોઇ કાળે હિંદદેશ વિદ્યાના સંસ્કારથી રહિત નહોતો. દેવનાગરી લિપિનું મૂળ પ્રાચીનતામાં લુપ્ત થયું છે, શિલા-લેખ, તામ્રપટ અને તાડપત્ર પરના લેખો તથા ઉત્તરકાળમાં કામળના વિશાળ ઉત્પાદન (મેન્યુસ્ક્રિપ્ટ્સ) પરથી જણાય છે કે, હિંદમાં સામાન્ય કેળવણી હતી; એટલુંજ નહિ પણ લખવાની કળાનો પણ એ દેશમાં સર્વસાધારણ પ્રચાર હતો. વળી પુરાતનતા અને યુદ્ધિની સૂક્ષ્મતામાં બ્રાહ્મણોએ સાચવેલું હિંદનું સાહિત્ય અપ્રતિમ છે. રાજ્યોની અનેક ભિન્નભિન્ન ભાષાઓમાં ગામડાંમાં શિષ્ટવર્ગોને માતૃભાષાદ્વારા અતિ સરળ પ્રકારનું શિક્ષણ સર્વ કાળે આપવામાં આવ્યું છે. કાશી અને નદિયાનાં સરસ્વતી-મંદિરો, એથેન્સ અને અલેક્ઝાન્ડ્રિયાનાં વિદ્યાલયોનું સ્મરણ કરાવે છે અને ગણિતનું શિક્ષણ હોરેસે વર્ણવેલી રોમની કેળવણીનું સ્વરૂપ સંભારી આપે છે.

આપણા દેશમાં અતિ પ્રાચીનકાળથી તે અદારમી સદીના મધ્યભાગ સુધી સાહિત્ય અને કલાનો અદ્ભુત સ્રોત વહ્યા કર્યો છે. “યુનિવર્સિટી ઓફ ઇન્ડિયન લેટર” મંડળ હોવી જોઈએ” એ ન્યુમેને બાંધેલું લક્ષણ તક્ષશિલા, નાલન્દા અને વિક્રમશિલા જેવાં પ્રાચીન વિદ્યાપીઠોને સુયોગ્ય રીતે લાગુ પડે છે. તક્ષશિલાની મહાન વિદ્યાપીઠનું વર્ણન કરવાનો આ લેખનો હેતુ છે. રાવલપિંડીની વાયવ્યમાં એકવીસ માઇલને અંતરે વિદ્યાનું આ સુપ્રસિદ્ધ કેન્દ્રસ્થાન આવેલું હતું.

* હસ્તલિખિત ‘અંજલિ’ માંનો મારો લેખ થોડોક ફેરફાર કરીને પ્રસિદ્ધ કરેલો છે.

—લેખક

હમણાંજ તક્ષશિલાના પૌરાતનિક અવશેષોસર જોન માર્શલના પ્રયાસથી બહાર કાઢવામાં આવ્યા છે. એક અત્યંત મનોહર ખીણમાં ટેકરી-ઓની વચ્ચે તક્ષશિલા નગર હતું. પૂર્વે મધ્યએશિયા અને પશ્ચિમ એશિયાને હિંદ સાથે જોડનાર મહાન વ્યાપારી માર્ગ પર આ શહેરની સ્થિતિ હતી. સિકંદરના સમયમાં તે અતિ સમૃદ્ધ નગર હતું. નગરની વરતી ઘણી હતી, આસપાસનો પ્રદેશ ક્ષુદ્રપ હતો. ચીનના પ્રસિદ્ધ પ્રવાસી હ્યુએનસંગે એ પ્રદેશની રમણીયતા અને ક્ષુદ્રપતાનું વર્ણન કર્યું છે. ઈ. સ. પૂર્વે છઠ્ઠા સૈકામાં આ વિદ્યાપીઠની ખ્યાતિ સર્વત્ર પ્રસરી હતી, એવાં પ્રમાણો આપણા પ્રાચીન ગ્રંથોમાં છે. મહાભારતમાં તક્ષશિલાના એક શિક્ષાગુરુ ધૌમ્યનો ઉલ્લેખ છે.

સમકાલીન જીવનની સ્થિતિનું પ્રતિબિંબ ઔદ્ધ જાતકોમાં પડેલું છે. વિદ્યા અને સંસ્કારિતાના વાતાવરણથી કેટલાંક જાતકો ભરપૂર છે. ખાસ કરીને તત્કાલીન કેળવણીની પદ્ધતિ અને વ્યવસ્થા વિષે આ ગ્રંથો ખૂબ પ્રકાશ પાડે છે.

કાશીના એક રાજાને અભદ્રત નામે પુત્ર હતો. જૂના વખતમાં પોતાની પાડોશમાં કોઇ પ્રસિદ્ધ વિદ્યાગુરુ હોય, તથાપિ રાજકુમારોની કેળવણીની પરિપૂર્ણતા માટે રાજાઓ તેમને દૂર દેશાવર મોકલતા. આમ કરવામાં એમનો હેતુ એ હતો કે, કુમારોનું અભિમાન ગળી જાય, ટાઢતડકા વેઠતાં શીખે અને જગતના વ્યવહારથી પરિચિત થાય. કાશીરાજે પણ સોળ વર્ષના અભદ્રતને પોતાની પાસે બોલાવ્યો અને એક તળિયાવાળા ચંપલની જોડ, પાંદડાંની એક છત્રી અને એક હજાર દામ આપીને તેને કહ્યું: “પુત્ર! તક્ષશિલા જા અને ત્યાં અભ્યાસ કરી આવ.”

રાજકુમારે પિતાની આજ્ઞા માથે ચડાવી. માતાપિતાને વંદન કરીને યોગ્ય સમયમાં તે તક્ષશિલા પહોંચ્યો. ત્યાં તેણે આચાર્યના નિવાસની તપાસ કરી અને અધ્યયન પૂરું થયા પછી પોતાના ગૃહના દ્વાર પાસે આચાર્ય આમતેમ આંટા મારતા હતા ત્યાં તે જઇ પહોંચ્યો.

આચાર્યને જોતાંવેંતજ કુમારે ચંપલ કાઢી નાખ્યા, છત્રી બંધ કરી અને પ્રણામ કરી ગુરુ સમક્ષ શાંતિથી ઊભો રહ્યો. કુમાર થાકી ગયો છે, એમ વિચારી ગુરુએ તેનું તત્કાલ સ્વાગત કર્યું. કુમારે ભોજન કર્યું અને થોડીવાર આરામ લીધો. પછી તે ગુરુ પાસે પાછો આવ્યો અને અદ્ય વાળી એમની સમીપ ઊભો.

“ તમે ક્યાંથી આવો છો ? ”

“ કાશીથી ”

“ કોના પુત્ર છો ? ”

“ કાશીરાજનો પુત્ર છું. ”

“ અહીંયાં કેમ આવવું થયું છે ? ”

“ અધ્યયનાર્થે આવ્યો છું. ”

“ વારુ, તમે કાંઈ રકમ સાથે લાવ્યા છો કે અધ્યયનના બદલામાં મારી પરિચર્યા કરવા ઇચ્છો છો ? ”

“ જી, હું મારી સાથે રકમ લાવ્યો છું. ”

આમ કહીને બ્રહ્મદત્તે ગુરુ સમક્ષ એક હજાર દામની કોથળી મૂકી.

આ અવતરણ ઉપરથી તે સમયની કેળવણીનાં મુખ્ય તત્ત્વોનો આપણને પરિચય થાય છે.

તક્ષશિલા વિદ્યાનું સુવિખ્યાત સ્થાન હતું. હિંદુસ્તાનના જુદા જુદા અને દૂર દૂરના ભાગોમાંથી વિદ્યાર્થીઓ ત્યાં અભ્યાસ કરવા આવતા. રાજગૃહ, મિથિલા, ઉજ્જયિની, કોસલ અને મધ્યપ્રાંતમાંથી તો ત્યાં વિદ્યાર્થીઓ ઊભરાતા. તક્ષશિલાની પ્રસિદ્ધિ ત્યાંના અધ્યાપકોને લીધે હતી. તેઓ ‘ જગપ્રસિદ્ધ ’ કહેવાતા; કારણ કે પોતા-પોતાના વિષયમાં તેઓ નિષ્ણાત અને પ્રમાણજૂત ગણાતા. દેશનાં વિવિધ વિદ્યાલયો તક્ષશિલાની વિદ્યાપીઠ સાથે જોડાયેલાં હતાં.

વિદ્યાનો આરંભ કરવા માટે નહિ પણ વિદ્યા પરિપૂર્ણ કરવા માટે વિદ્યાર્થીઓ તક્ષશિલા જતા. સામાન્ય રીતે ત્યાં જવાને માટે સોળ વર્ષની ઉંમર યોગ્ય ગણાતી. સાધારણ નિયમ એવો હતો કે,

શિષ્યોએ અધ્યાપકોને પરિપૂર્ણ કેળવણીના બદલામાં એક હજાર દામ આપવા પડતા. જો રોકડ રકમ ન આપી શકાય તો વિદ્યાર્થીએ ગુરુની સેવા કરવાની હતી. આવા ઘણા વિદ્યાર્થીઓ દિવસે કાષ્ઠસંયય ઇત્યાદિ ગુરુનું કામ કરતા અને રાત્રે જ્ઞાન મેળવતા. કેટલીક વાર કોઇ ગરીબ વિદ્યાર્થી પોતાનો બધો સમય અધ્યયનમાં ગાળતો અને તેથી ગુરુની સેવા કે બીજું કામ કરી શકતો નહોતો. આવા બાબતમાં પોતાની કેળવણી પૂરી કર્યા પછી ફીની રકમ આપવાનું વિદ્યાર્થી વચન આપતો. તક્ષશિલામાં વિદ્યાભ્યાસ પૂરો કર્યા પછી એક બ્રાહ્મણ-વિદ્યાર્થીએ ગંગાની પારના પ્રદેશમાં યાત્રા કરીને ગુરુદક્ષિણા આપી. અતિદરિદ્ર વિદ્યાર્થીઓને માટે દાનવીરો તેમનું ખર્ચ પૂરું કરતા. કેટલીક વાર પરોપકારી ગૃહસ્થોને ત્યાં શિષ્યમંડળ સહિત અધ્યાપકોને ભોજનનું નિમંત્રણ થતું. કોઇ કોઇ વાર આખા વિદ્યાલયને માટે કમવાર ભોજન આગળથી નિર્મિત થતું.

કેટલાક વિદ્યાર્થીઓને રાજ્ય તરફથી શિષ્યવૃત્તિઓ મળતી. ઘણું ખર્ચ આવા વિદ્યાર્થીઓને કેળવણી લેવા માટે પોતપોતાના દેશના રાજકુમારોના સાથીઓ તરીકે મોકલવામાં આવતા. કાશી અને રાજગૃહના રાજકુમારો સાથે રાજગુરુના પુત્રોને તક્ષશિલામાં મોકલ્યા હતા, એમ જાતકોમાં ઉલ્લેખ છે. કેવળ ઉચ્ચ કેળવણી માટે રાજ્ય તરફથી રાજ્યના ખર્ચે વિદ્યાર્થીઓ મોકલવામાં આવતા એવા પણ ઘણા દાખલાઓ મળી આવે છે. કાશીના એક બ્રાહ્મણના પુત્રને ધનુર્વિદ્યામાં પ્રવીણતા મેળવવા માટે રાજ્યે જાતે તેને તક્ષશિલા મોકલ્યો હતો.

અધ્યાપનની ફી ખર્ચના પ્રમાણમાં ઘણી ઓછી લેવાતી. વિદ્યાર્થીને ખાવાપીવાનું તથા રહેવાનું મફત મળતું અને તે ઉપરાંત અન્ય જરૂરિયાતો પણ પૂરી પાડવામાં આવતી. કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ અધ્યાપકો સાથે એકજ ગૃહમાં રહેતા અને કેટલાક નગરમાં સ્વતંત્ર મકાન રાખીને વિદ્યાપીઠમાં શિક્ષણ લેવા જતા. કેટલાક પરણેલા વિદ્યાર્થીઓ પોતાની સ્ત્રીસહિત સ્વતંત્ર ઘર રાખીને રહેતા અને

દિવસે વિદ્યાલયમાં અભ્યાસ કરતા.

ઝોઝામાં ઝોઝા પાંચસો વિદ્યાર્થીઓને એક અધ્યાપક ભણાવતો. અનેક વર્ગના અને વર્ણના વિદ્યાર્થીઓ તક્ષશિલામાં ભેગા થતા. તેમાં આહ્મણો અને ક્ષત્રિયોનું પ્રમાણ વધારે રહેતું; દૂર દેશાવરથી રાજકુમારો અને શ્રીમંતના પુત્રો અધ્યયન કરવા આવતા. વ્યાપારીઓ, દરજીઓ અને માછીમારના પુત્રોનો પણ છાત્રવૃંદમાં સમાવેશ થતો. માત્ર ચાંડાલોને દાખલ કરવામાં નહોતા આવતા. પોતાના જન્મનું દુર્ભાગ્ય વિચારીને એ ચાંડાલ-કુમારો પોતાની જાતિ છુપાવીને, આહ્મણ-વિદ્યાર્થીઓનો વેષ ધારણ કરીને તક્ષશિલા ગયા અને ત્યાંના એક પ્રસિદ્ધ અધ્યાપક પાસે તેઓએ અભ્યાસ કર્યો. એકે તો અભ્યાસમાં સફળતા સંપાદન કરી પણ એકવાર કોઇ આમવસીએ વિદ્યાલયમાં ભોજન આપ્યું હતું ત્યાં અગ્નિજ્વલતાં ચાંડાલની બોલીમાં બન્ને વાતચીત કરતાં પકડાઇ ગયા અને પરિણામે તેમને વિદ્યાપીઠ-માંથી દૂર કરવામાં આગ્યા.

ચાંડાલ સિવાય બધી જાતિઓને અધ્યયન કરાવવામાં આવતું, એ આપણે જોયું. બધી જાતિઓ વંશપરંપરાના ધંધાને માટે તૈયારી કરતી એવું ખાસ નહોતું. કેટલાક આહ્મણો જન્મનો અભ્યાસ કરતા અને કેટલાક ધનુર્વિદ્યામાં પ્રાવિણ્ય મેળવતા. કોઇ આહ્મણ વિજ્ઞાન શીખતો અને કોઇ વેદવ્રતી તથા અઢાર કલાનો અભ્યાસ કરતો. બધા પ્રકારના અને બધી સ્થિતિના યુવાનો વિદ્યાના ઉપાર્જનમાં નાત-જાતના ભેદો કુખાવી દેતા. રાજકુમારો અને શ્રીમંતના પુત્રો, વ્યાપારીઓ અને દરજીઓ, પોતાની ફી ન આપી શકે તેવા ગરીબ વિદ્યાર્થીઓ-સર્વે સમાનતાથી પરસ્પર વર્તતા. એકજ વિદ્યાલય અને વિદ્યાગુરુના શિષ્યો તરીકે બંધુબાવની ગાંઠથી તેઓ બંધાતા. પ્રામાણિક શ્રમનું ગૌરવ તેઓ સ્વીકારતા હતા. ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને સેવકની પેઠે સેવા કરવી પડતી; પરંતુ ઉચ્ચ વર્ગના વિદ્યાર્થીઓની સાથે તેઓ સમાનતાના ધોરણે રહી શકતા. વળી વિદ્યાલયમાં સાદા

અને નિયમનનાં કેટલાંક ધોરણો ઉપર ભાર મૂકવામાં આવતો, તેથી બધા ભેદ આપોઆપ દૂર થઈ જતા.

આપણે ઉપર જોઈ ગયા કે, કાશીના રાજકુમારને એના પિતા-એ માત્ર એક ચંપલની જોડ, પાંદડાંની છત્રી અને એક હાજર દામ આપ્યાં હતાં. એમાંથી પોતાના ખાનગી ખર્ચ માટે રસ્તામાં તે એક પાછ પણ વાપરી શકે તેમ નહોતું. આ પ્રમાણે એક રાજકુમાર એક નિર્ધન મનુષ્ય તરીકે વિદ્યાલયમાં પ્રવેશ કરે છે. કાશીના રાજકુમાર જીવંતની વાત પણ કાંઈક આવીજ છે. એક વખત અંધારામાં અથડાવાથી એનાથી એક બ્રાહ્મણનું ભિક્ષાનું કમંડલુ ભાગી ગયું. એના બદલામાં એક ટંકના ભોજનની કિંમત આપવાનું એ બ્રાહ્મણે એને કહ્યું, ત્યારે રાજકુમારે ઉત્તર વાળ્યો: “અત્યારે હું ભોજનની કિંમત આપી શકું તેમ નથી. હું કાશીના રાજાનો પુત્ર છું, માટે જ્યારે હું મારા રાજ્યમાં પાછો જઈ ત્યારે તું મારી પાસે આવજે.” આ ઉપરથી જણાય છે કે, રાજાના પુત્રો પણ વિદ્યાલયમાં પોતાની પાસે દ્રવ્ય રાખી શકતા નહિ. વળી રાજપુત્ર અપરાધ કરે તો સામાન્ય વિદ્યાર્થીના જેટલેજ તેને દંડ થતો.

વિદ્યાર્થીઓને સાદો ખોરાક આપવામાં આવતો. ચોખ્ખાની ઘેંસ નાસ્તામાં અપાતી. ભોજનનાં નિમંત્રણોમાં શેરડી, ગોળ, દહીં અને દૂધ પિરસાતાં. ખીજી રીતે પણ વિદ્યાર્થીનું જીવન આકરું હતું.

આ અનેકરંગી છાત્રોનાં વિદ્યાલયો ઉપરાંત તક્ષશિલામાં બ્રાહ્મણ કે ક્ષત્રિયના વિશિષ્ટ વર્ગને માટે પણ વિદ્યાલયો હતાં. કોઈ ગુરુને ત્યાં પાંચસો બ્રાહ્મણ-વિદ્યાર્થીઓજ હોય તો કોઈને ત્યાં માત્ર ક્ષત્રિયોજ હોય.

પાંચસો વિદ્યાર્થીઓને એકીસાથે શિક્ષણ આપવું, એ એક ગુરુને માટે અવશ્ય ઘણું કઠણ હતું. જિંયા વર્ગના વિદ્યાર્થીઓ ગુરુને શિક્ષણકાર્યમાં ખાસ સહાયતા આપતા. કેટલીકવાર વિદ્યાગુરુ પોતેજ ‘વડા વિદ્યાર્થી’ને પોતાની ગેરહાજરીમાં પોતાનું કામ સંભાળવાનું કહેતા.

તક્ષશિલાના એક વિદ્યાગુરુ એકવાર કાંઈ કામને માટે કાશી ગયા અને વડા વિદ્યાર્થીને કહેતા ગયા કે, “પુત્ર! હું બહારગામ જઈ છું. મારી ગેરહાજરીમાં આ શિષ્યોનું શિક્ષણ તારે સંભાળવાનું છે.” આ પ્રમાણે મોટા વિદ્યાર્થીઓ અધ્યાપકના કાર્ય માટે લાયક બનતા.

હંમેશાં વિદ્યાલયોમાં રાત્રે અને દિવસે જુદે જુદે સમયે ધણા વર્ગો લેવાતા. વિદ્યાર્થીઓને અનુકૂળ આવે એવા સમયો ગોઠવી અધ્યાપન થતું. ગરીબ વિદ્યાર્થીઓ જેઓ દિવસે પરિચર્યામાં રોકાતા તેઓ ગુરુઓ પાસે રાત્રે ભણતા. રાજકુમાર જીંહ અધ્યાપક પાસેથી શિક્ષણ લઈ મોટી રાત્રે અધારામાં પોતાને ઘેર પાછો ફર્યો હતો. જે જે વિદ્યાર્થીઓ ફી આપીને ભણતા તેમને જ્યેષ્ઠપુત્રસમાન ગણવામાં આવતા અને જ્યારે તેઓ ઇચ્છે ત્યારે તેમને શીખવવામાં આવતું.

હવે આપણે તક્ષશિલાના અભ્યાસક્રમ ઉપર આવીએ. જાતકોમાં વારંવાર ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે, તક્ષશિલામાં વેદત્રયી અને અષ્ટાદશ કલામાં કેળવણી પરિપૂર્ણ કરવાને વિદ્યાર્થીઓ આવતા. કેટલીકવાર વેદ અથવા કલાઓ એમાંથી એક વિદ્યાર્થીઓ પસંદ કરતા.

જાતકના સમયમાં અથર્વવેદનો સામાન્ય કેળવણીમાં સમાવેશ કરવામાં આવતો નહિ. વેદ કંઈ કરવા પડતા. તક્ષશિલાના ગુરુઓના મુખેથી પાંચસો વિદ્યાર્થીઓ વેદાધ્યયન કરતા. તક્ષશિલાનાં કેટલાંક વિદ્યાલયોમાં હરિતશિક્ષા, મૃગયા, ધનુર્વિદ્યા આયુર્વેદ વગેરે શીખવવામાં આવતાં. આમાંથી એક વિદ્યામાં ધણા વિદ્યાર્થીઓ નિબળાત થતા.

પ્રત્યેક વિષયનું શાસ્ત્રીય તેમજ વ્યવહારોપયોગી જ્ઞાન આપવામાં આવતું. ગુરુની દેખરેખ નીચે આયુર્વેદનો અભ્યાસ કરાવવામાં આવતો. તક્ષશિલામાં વનરપતિનું જ્ઞાન સંપાદન કરવા માટે પ્રત્યેક છોડના ગુણે વૈદ્યકદષ્ટિથી તપાસવા પડતા. બીજા વિષયોમાં વિદ્યાભ્યાસ પૂરો કર્યા પછી વ્યાવહારિક જ્ઞાન મેળવવાને વિદ્યાર્થીઓ પ્રવાસ કરતા. એક બ્રાહ્મણ-વિદ્યાર્થીએ તક્ષશિલામાં ધનુર્વિદ્યામાં નિપુણતા પ્રાપ્ત કર્યા પછી પોતાની કળાના વ્યવહારુ ઉપયોગને માટે છેક આંધ્રદેશ

સુધી પ્રવાસ કર્યો. મગધનો રાજપુત્ર, તક્ષશિલામાં બધી કળાઓનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને વ્યાવહારિક જ્ઞાનાર્થે ગામેગામ ફર્યો. કેટલાક તો સ્થાનિક રીતરિવાજો સમજવાના હેતુથી પ્રવાસ કરતા. શિક્ષણ પૂરું કરીને વ્યાપારીના જે પુત્રો અને એક દરજ્જોના પુત્ર ગામડાંના રીત-રિવાજ જાણવાને માટે પ્રવાસે ગયા. કૌસલનો રાજકુમાર વેદ અને કળાઓનું સાંગોપાંગ અધ્યયન કર્યા પછી વ્યવહારોપયોગી જ્ઞાન મેળવવાને દેશપરદેશ વિચર્યો.

આ પ્રમાણે આ સમયની કેળવણીનું અગત્યનું સ્વરૂપ એ હતું કે, સ્નાતક અથવા નિષ્ણાત થયા પછી જુદા જુદા દેશના રીતરિવાજ, મનુષ્યસ્વભાવ ઇત્યાદિ પારખવાને વિદ્યાર્થી પ્રવાસે જતો. આથી એની દષ્ટિ વિશાળ બનતી અને જીવનને માટે એ બહુ સારી રીતે તૈયાર થતો.

તક્ષશિલામાં આયુર્વેદની ઉત્તમોત્તમ કોલેજ હતી. પ્રસિદ્ધ વૈદ્ય જીવક ત્યાંના વિદ્યાર્થી હતા. વળી ધર્મશાસ્ત્રનું પણ અહીંયાં સરસ જ્ઞાન અપાતું. તક્ષશિલાની “લક્ષ્મી શાળાઓ” કાંઈ ઓછી પ્રસિદ્ધ નહોતી. એવી એક શાળા તો હિંદના એકસો ત્રણ વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણ આપ્યાનું વાર્તાવિક અભિમાન લેતી.

મધ્યકાલીન હિંદમાં જે ઉચ્ચ પદ નાલંદાનું હતું, તેવુંજ ઉચ્ચ પદ પ્રાચીન હિંદમાં તક્ષશિલાનું હોય એમ જણાય છે; પરંતુ આ મહાન વિદ્યાપીઠનો નાશ અત્યંત સ્વચ્છંદી અને નિર્દય રીતે કરવામાં આવ્યો. ઇ. સ. ૪૫૦ થી ૫૦૦ સુધીમાં જંગલી હૃથ લોકોએ તક્ષશિલાની વિદ્યાપીઠનો વિનાશ કર્યો.* (“વસંત”ના એક અંકમાંથી)

* આ લેખ લખવામાં નીચેનાં સાધનોનો છૂટથી ઉપયોગ કર્યો છે:—

૧. ડૉ. એની બિસેન્ટનું ‘ઇન્ડિયન એજ્યુકેશન-પાર્ટ એન્ડ પ્રેજન્ટ.’
૨. પ્રો. રાધાકૃષ્ણ મુકર્જીનો, વિશ્વભારતી, ઓરિઝાબર, ૧૯૨૩ માંનો ‘ઇન્ડિયન એજ્યુકેશન ફ્રોમ ધી જાતકસ’ નામનો લેખ,

૧૨૮-જ્ઞાનના દીપક પ્રગટાવો

(લેખક:-આચાર્ય પ્રફુલ્લચંદ્ર રોય)

આજ આપણે કટોકટીના જમાનામાંથી પસાર થઇએ છીએ. આથી કરીને આજથી ત્રણ-ચાર જમાના પહેલાં આપણે જે જાતની જિંદગી ગુજારતા, તે જાતની જિંદગી ગુજારવાથી આપણું કામ નહિ ચાલી શકે. આપણે પ્રજાઓ અને સામ્રાજ્યોની ચડતી અને પડતી નિહાળી છે. જાપાનના ઉત્થાન અને વિકાસ તમે જોયા. અધીર સદી પહેલાંનું જાપાન કેવું હતું તે તમે જાણ્યું છે. તેણે પોતાના આગસને દૂર ફેંકી દીધું, નમાલાપણાને હટાવી દીધું અને આજ તે પ્રજાસંઘની વચમાં જઈ ખડું છે. તે પ્રગતિ અને કીર્તિના માર્ગ ઉપર આગળ ધપી રહ્યું છે અને આપણે જમાનાઓ થયાં ઊંઘમાં પડ્યા છીએ. એ ઊંઘમાં ને ઊંઘમાં આપણે પાછળ પડતા ગયા છીએ.

બ્રિટિશ હિંદમાં આપણી આજની હાલત કાજે રાજકર્તાવર્ગને માથે સઘળો દોષ ઠાણવવામાં આવે છે; પણ તેજ વખતે આપણે એક બાબત ભૂલીએ છીએ. એ બાબત એ છે કે, આપણે ફરજ ચૂક્યા છીએ અને આ ભૂણનો દોષ બીજાને માથે ઢાળવાના બહાનાની સગવડ આપણે શોધી કાઢી છે, પણ માતૃભૂમિના સાચા પુત્ર-તરીકેની આપણી ફરજ જો આપણે અદા ન કરીએ, તો રાજકર્તા ગમે તેટલો ભલો હોય તોય શું કરી શકવાનો ?

સમસ્ત હિંદી પ્રજાનો એકજ ધર્મ છે. એ ધર્મ તે રાષ્ટ્રધર્મ, માતૃભૂમિ પ્રત્યે અનન્ય પ્રેમધર્મ. રસો-જાપાનીસ યુદ્ધસમયે જાપાનની પ્રજા એજ પ્રેમધર્મથી ઘેલી બની હતી. દેશની ભૂમિ પ્રત્યેના એ અનન્ય પ્રેમને કારણે એ યુદ્ધમાં કેટલીક માતાઓએ આપઘાત કરવાનું બહેતર માન્યું હતું; કારણ તેમનાં બાળકો લગાઈના કાયદાની રૂએ સૈન્યમાં ભરતી થઈ શક્યાં ન હતાં. જાપાનીસ માતાઓનો એ

અપૂર્વ જુસ્સો હતો. રજપૂત-વીરત્વના દિવસોમાં આપણા દેશમાં પણ એવી માતાઓ હતી અને અત્યારે પણ ફાંસીને લાકડે લટકતા પોતાના પુત્રને જોઈ હસનારી કોઈ કોઈ માતાઓ હયાત છે. પોતાની જાત-પેટની પૂજને સ્થાને રાષ્ટ્રપૂજની સ્થાપના કરવી પડશે. એ તત્ત્વ જ્યારે આપણી માતાઓ સમજશે, ત્યારે તે ક્ષણ આપણા દેશના ઇતિહાસમાં નોંધવાલાયક પળ લેખાશે. તમારા દેશ પ્રત્યેનો તમારો પહેલો ધર્મ એ છે કે, તમે તમારી માતાઓ, બહેનો, સ્ત્રીઓ અને પુત્રોને સમજાવો કે, વિશ્વવિદ્યાલયનું શિક્ષણ પામી બહાર આવવામાં સરકારી કે ખાનગી ગુલામી કરવા કરતાં કોઈ ઓરજ હેતુ રહેલો છે. તમારાં બાળકોને સ્નાતક બન્યા પછી વકીલાત કાળે ધકેલતા નહિ. રાષ્ટ્રનો શક્તિના ગર્વનો ખ્યાલ રાખજો. આપણો દેશ વકીલોથી જીભરાય છે. આજ દેશના ખૂણેખૂણામાં, ગામડે ગામડે, દૂર દૂરના ઝૂંપડે ઝૂંપડે, એ અજ્ઞાનના અધિકારમાં પડેલાં હરેક સ્થાનમાં જ્ઞાનનો દીપક પ્રગટાવવાની જરૂર છે.

આપણા દેશના વાનપ્રસ્થ થયેલા અમલદારો પણ દેશકાર્યમાં સારી સેવા બજાવી શકે; પણ હાલ તો તેઓ પણ નોકરી પરથી જીત્યા પછી નકામો સમય બરબાદ કરે છે. આ અમલદારોમાંના કેટલાક તો પોતાના અમલ દરમ્યાન “સ્વદેશ”-વિલાયતયાત્રા કરવા પાછળ હજારો રૂપિયા ખર્ચી કાઢે છે. આ હજારો રૂપિયામાંથી જો તેઓ થોડી પણ રકમ તેમના આ દેશવાસી અજ્ઞાન ભાઈઓને કેળવણી આપવા પાછળ ખર્ચે તોયે દેશપ્રત્યે અગણિત સેવા બજાવી શકે. તેઓ ભલે રાજકારણમાં ભાગ ન લે ! પણ દેશની સામાજિક, આર્થિક કે ધાર્મિક સુધારણા કાળે તેમણે શું કર્યું છે ? “શન્ય”. તેઓ ગામડાંઓનાં પુનર્ગૃહનની બાબતમાં લાંબી-ચોડી વાતો ફેંકે છે.

આપણા કાર્યનું કેન્દ્ર ગામડાંઓ છે. કેળવણીના વર્ગને કોઈ ને કોઈ દિવસ ગામડાંઓમાં પાછા જવુંજ પડશે, તો પછી આજેજ તે કામ શા સારુ કરતા નથી ? (“દલિતકામ”ના એક અંકમાંથી)

૧૨૯-પરપ્રાંતના યુવકોને શિક્ષક બનાવવાના સ્વાસ વર્ગ

દેશનું યૌવન પ્રખર અને મજબૂત બનાવવાનો નિશ્ચય

[અમરાવતીના “શ્રીહનુમાન વ્યાયામ પ્રચારક મંડળ” તરફથી “શારીરિક શિક્ષણવર્ગ”નો ૧૯૨૭ નો બહાર પડેલો હેવાલ અત્રે વિગતવાર આપવામાં આવ્યો છે. તે પ્રત્યે અમે ગુજરાતી યુવકોનું ખાસ ધ્યાન ખેંચી આવતા મે મહિનામાં આ વર્ગનો અવસ્ય લાભ લેવાની અતિ આગ્રહપૂર્વક ભલામણ કરીએ છીએ. દેશભરમાં અંગબળ કેળવવા વ્યાયામશાળાઓ સ્થાપન થવી જોઈએ, એવી આ મંડળની ઉમેદ છે; અને તેથી તેઓ ઉપલેક્ષ વર્ગ શરૂ કરી એક મહિનામાંજ શિક્ષકો તૈયાર કરે છે. અમે આશા રાખીશું કે, આવતા ઉનાળામાં ગુજરાતના શહેરેશહેરમાંથી થોડાઘણા પણ યુવાનો અમરાવતી જઈ આ વર્ગનો લાભ લેશે. —તંત્રી]

દેશના યુવાનવર્ગની શારીરિક ઉન્નતિ કરવાના હેતુથી સન ૧૯૧૪ માં અમરાવતીમાં “શ્રીહનુમાન વ્યાયામ પ્રચારક મંડળ” ની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. આ મંડળ મારફતે હાલ એકલા વરાડ પ્રાંતમાંજ સો વ્યાયામશાળાઓ ચાલતી હોય તે સર્વેમાં મળી આશરે ત્રણ હજાર યુવકો અંગબળ કેળવી રહ્યા છે. આ સો શાળા-માંનું હનુમાન વ્યાયામ મંદિર મુખ્ય હોઈ પાંચસો યુવાનો તેનો લાભ લે છે; એટલુંજ નહિ પણ પૂના, નાગપુર, જબલપુર, મીરજ, હૈદરાબાદ વગેરે જેવાં દૂરનાં સ્થળોએથી પણ કેટલાક વ્યાયામપ્રેમી યુવકો આવી અહીંથી તાલીમ મેળવી ગયા છે અને પોતપોતાનાં શહેરોમાં વ્યાયામપ્રચાર કરી રહ્યા છે.

મંડળના શિક્ષકવર્ગ

આજની સ્થિતિમાં દેશભરમાં વ્યાયામનો પ્રચાર થવો અત્યંત

અગત્યનો છે; પણ તે માટે કોઈ બહારના શહેરમાં જઈ પાંચ-છ વર્ષ સુધી રહીને તાલીમ મેળવવી અશક્ય થઈ પડવાથી આ મંડળે દર સાલ ઉનાળાની રજાના દિવસોમાં ખાસ શિક્ષકવર્ગ ખોલ્યા છે, જેમાં દોઢ મહિનામાં શિક્ષક તૈયાર કરવામાં આવે છે.

પહેલે વર્ષે આ વર્ગનો માત્ર ૧૩ વિદ્યાર્થીઓએ જ લાભ લીધો હતો; પણ છેલ્લાં ત્રણ ચાર વર્ષમાં જ આ સંખ્યા ૨૦૦ જેટલી વધી પડી અને છેલ્લા ઉનાળામાં તો મદ્રાસ, કર્ણાટક, મહારાષ્ટ્ર, પૂના, ગુજરાત, કાઠિયાવાડ, બિહાર, યુક્તપ્રાંત અને ખાનદેશ જેવાં દૂરનાં શહેરોમાંથી સિક્કરસપત્રોસહ લગભગ ૩૫૦ યુવાનો તાલીમ મેળવવા આવી ચડ્યા હતા; જેમાં હાઇસ્કૂલના માસ્તરો, હેડમાસ્તરો, વકીલો, ડોક્ટરો, રકાઉટ કમિશ્નરો વગેરે પણ હતા. આથી “**नाट्यं भिन्न-रुचेर्जनस्य बहुधाप्येकं समाराधनम्**” એ કવિવર્ય કાલિદાસની ઉક્તિ આ વર્ગને બરાબર લાગુ પડે છે.

લશ્કરી કેમ્પની શિસ્ત

આ વર્ગની રહેવાની તથા ખાવાની વ્યવસ્થા શ્રીમાન શેઠ પન્નાલાલજીના અંસીબાગમાં લગભગ ૧૫ તંબૂ ફોકડી કરવામાં આવી હતી. આ તંબૂઓને ‘શિવાજીશિબિર,’ ‘તાનાજીશિબિર’ વગેરે નામે આપવામાં આવ્યાં હતાં. આથી કેમ જાણે લશ્કરી કેમ્પમાં આપણે ફરતા ન હોઈએ એવો જોનારને ભાસ થયા વિના રહેતો નહિ. આ કેમ્પ પર દેખરેખ રાખવા ચાર સુપરિન્ટેન્ડેન્ટો રાખવામાં આવ્યા હતા. રાત્રે પહેરો રાખવામાં આવતો. સુપરિન્ટેન્ડેન્ટની પરવાનગી સિવાય કેમ્પ બહાર જવાની મનાઈ હોય છે. વાંચવા માટે સર્વે પ્રમુખ-પત્રો રાખવામાં આવે છે. આ વર્ગનો લાભ લેનાર મહેમાનો માટે ૧૫૦ કાર્યકર્તાઓ કોઈ પણ જાતની ધનિક અપેક્ષા વિના કામ કરતા હતા.

કેમ્પનું કામકાજ

પ્રાતઃકાળે બરાબર પાંચ વાગે બચગણ થતાંની સાથે જ સર્વ યુવ-

પરપ્રાંતના યુવકોને શિક્ષક બનાવવાના ખાસ વર્ગ ૪૧૭

કાએ જીડીને પોતાના પ્રાતઃવિધિ આટોપી લઈ યુનિફોર્મ ચમકીને પોણા છ વાગે મેદાનમાં હાજર થઈ જવું જોઈએ. બાદ પ્રથમ રાષ્ટ્રીય ભાવવાહી પ્રાર્થનાઓ ગાવામાં આવે છે. તે પછી છ વાગ્યાથી અભ્યાસક્રમ શરૂ થઈ જાય છે. આખા શિક્ષણક્રમના ત્રણ વર્ગ પાડવામાં આવ્યા છે. પહેલા વર્ગના સાત વિભાગ છે. સવારના ૬ થી ૯ા સુધીમાં ચાર વિષય અને સાંજે ૫ા થી ૭ા સુધીમાં ત્રણ વિષય; એમ તાલીમ આપવામાં આવે છે. સવારના ૧૦ થી ૧૨ દરમિયાન નાહી-ધોઈ જમણું કરવાનું હોય છે. ૧૨ થી ૩ા સુધીમાં આરામ, વાચન, શીખી ગયેલા વિષયોની નોંધ અને ડાયરી લખવાની હોય છે. આમાં માનસિક પ્રગતિ વિષે પણ લખવું પડે છે. ૩ા થી ૪ા દલાકમાં ‘ફર્સ્ટ એઇડ’ (તાત્કાલિક શુશ્રૂષા), પ્રકૃતિસ્વાસ્થ્ય, અંગ-બળ વગેરે વિષયો પર ભાષણો થતાં ૫ા થી ૬ સુધીમાં ભોજન પતાવી રાત્રે ૧૦ વાગે ખૂંચલ થતાં આરામ કરવો એવો દૈનિક કાર્યક્રમ હતો. રવિવારે રજા આપવામાં આવતી, ન્યારે આજીઆજીનાં પ્રેક્ષણીય સ્થળો જોવા વિદ્યાર્થીઓને લઈ જવામાં આવતા.

પહેલા વર્ગનો અભ્યાસક્રમ

પહેલા વર્ગના વિદ્યાર્થીઓને, કુસ્તી, મલખંબ, લાહી, સ્કાઉટિંગ, ખોથાટી, યોગિક વ્યાયામ, લાલા, તલવાર, લેજમ, મગદળ, ડંખેદસ, એ શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. બીજા વર્ગને ઉપસા ઉપસાંત જમિયા, દાંડપટો, ડબલ બાર એનું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે; ન્યારે ત્રીજા વર્ગમાં આ વિષયોની વધુ તાલીમ એટલે લાહીના હુમલા, મારામારી, ફરી ગદગા, પરશુના ઉપયોગ વગેરેની તાલીમ આપવામાં આવે છે.

કેમ્પમાં દાખલ કરતાં પહેલાં દરેક ઇચ્છુકને દાકતરો પાસેથી તપાસવામાં આવે છે; તેમજ વચ્ચે વચ્ચે મિજબાની, કેમ્પ-ફાયર જેવા પ્રસંગો ગોઠવવામાં આવે છે. આથી શિસ્તની કઠોરતા ન

ભાસતાં વિવિધતા, નવીનતા અને મનોરંજકતાનો લાભ મેળવી વિદ્યાર્થી કદી કંટાળતા નથી.

એ રીતે એક મહિનાનો અભ્યાસક્રમ થતાં ત્રણ દિવસ તેની પુનરાવૃત્તિ (રિવિઝન) કરવામાં પસાર થાય છે. તે પછી પરીક્ષા લેવામાં આવે છે. ગઇ વખતે ૨૫૦ વિદ્યાર્થીઓ પરીક્ષામાં બેઠા, જેમાંથી ત્રીજા વર્ગમાં ૧, બીજામાં ૧૭ અને પહેલામાં ૧૭૨ જણા પસાર થયા. તેમને અનુક્રમે વ્યાયામવિશારદ, વ્યાયામપટુ અને વ્યાયામ-પ્રવેશ એવાં પ્રશંસાપત્રો (સર્ટિફિકેટો) આપવામાં આવ્યાં હતાં.

x

x

x

x

ઉપર અમે ખાસ હેતુસર વિગતવાર માહિતી આપી છે, જે પરથી આ પ્રયત્ન વ્યાયામ-પ્રચારનો પૂરેપૂરો ખ્યાલ વાચક મેળવી શકશે. ત્યાં પ્રાંતિક કે જાતીય ભેદ ન હોવાથી કોઇ પણ ગુજરાતી તેનો લાભ લઈ શકે છે. ગઇ સાલના વિદ્યાર્થીઓનાં અમે નામ મેળવી તપાસી જોયાં, જેમાં ગુજરાતીઓની સંખ્યા ઘણીજ ઓછી હતી. વાસ્તવિક પૈસેટકે ગુજરાત સમૃદ્ધ છે, એટલે અમરાવતી જવા-આવવાનું રેલવે ભાડું ખર્ચી શકે છે; પરંતુ આપણા ગુજરાતી યુવકોમાં અંગળજા માટે હજીય લાગણી પેદા થતી નથી, એ અતિ શોચનીય છે. જે ગુજરાતી વ્યાપારાર્થી આખું જગત પાદાકાંત કરે છે, યુનિવર્સિટીની મોટી પદવીઓ (ડિગ્રી) મેળવે છે, તે શું ખરા હૃદયથી નિશ્ચય કરે તો મજબૂત ન અને? ગુજરાતના યુવકોએ હવે આ દિશામાં મનોનિઘ્રહ કરી ઝંપલાવવું જોઇએ અને ‘ગાંડી ગુજરાત’ એવા અપમાનકારક શબ્દોથી બીજા લોકો સંબોધે છે, તે સંબોધન પ્રત્યક્ષ કૃતિથી ઘોષ નાખવું જોઇએ.

(“હિંદુસ્તાન”ના એક અંકમાંથી)

૧૩૦-વિધવાવિવાહ યોગ્ય છે કે અયોગ્ય ?

(લેખક:-મહાત્મા ગાંધીજી)

અવિચારી માઆપે જેને બચપણમાં પરણાવી દીધી હતી, જેણે પાતને કદી જોયો કે ઓળખ્યો ન હતો, તે આજા 'વિધવા' થઇ એ ખીનાને વિષે મેં મત આપ્યો હતો કે, તેનો વિવાહજ હું થયો ગણું નહિ; પણ વિવાહ થયો ગણાય કે નહિ એ ચર્ચા બાજુએ મેલીને તે આજાને ફરી પરણાવવાનો માઆપનો ધર્મ છે. આ મારો અભિપ્રાય છાપે ચઢ્યો જોઇ, એક સજ્જનને મને લાગ્યો કાગળ હિંદીમાં લખ્યો છે તેની મતલબ આ છે:—

“જે કારણે તમે બાળવિધવાના પુનર્લગ્નને સારુ યોજાશે, તે બધાં ખીજી વિધવાઓને લાગુ પાડી શકાશે; તો પછી તમે વિધવા-માત્રના પુનર્વિવાહને ઉત્તેજન આપશો ? હું તો કહું છું કે, પુરુષો-નાંજ પુનર્લગ્ન રોકવાં જોઇએ, ને વિધવાવિવાહની છૂટ તો નજ આપવી જોઇએ.”

આવા પ્રકારની દલીલથી મનુષ્ય ધણાં પાપ કરતો આવ્યો છે. ઉત્તરદ્રુવમાં જ્યાં ખારે માસ બરફ જમીલો રહે છે, ત્યાં મનુષ્યને માંસાહાર કરવો પડે છે; તેથી અહીં ગરમીમાં પણ માંસ ખાવામાં દોષ નથી એવી દલીલ કરનારા માંસાહારીઓને હું ઓળખું છું.

જ્યાંલાંથી પાપને પોષવાની વાત આપણને તુરત જડી આવે છે. પુરુષ પુનર્લગ્ન કરતો રોકવાનો નથી, પણ એને આડે ધરીને વિધવાને ન્યાય ચૂકવવાનું મુલતવી રાખો. સ્વરાજ્યને સારુ આપણને નાલાયક બનાવનાર કહે છે, ‘લાયક બનો ને સ્વરાજ્ય લો.’ અસ્પૃશ્યને દયાવી તેની અધોગતિ કરનાર આપણે કહીએ છીએ: ‘અસ્પૃશ્યો સારા થાય ને ભલે આપણી સાથે ભલે.’

મનુષ્ય પોતાની પાસે ખોટા વાણિયાની જેમ બે ત્રાજવાં રાખે

છે. એકથી લે છે અને બીજાથી દે છે. પોનાના પર્વત જેવડા દોષ રાઈના દાણા જેટલા ઝીણા જુએ છે ને બીજાના રાઈ જેટલા દોષને પર્વત જેવડા જુએ છે.

જો ન્યાયયુદ્ધિથી પુરુષ વિચારે તો જાણે કે, વિધવાને દયા-વવાનો તેને અધિકાર નથી. બળાત્કારે પળાવેલું વૈધવ્ય બૂધવ્ય નથી, પણ દૂષણ છે. એ ગુપ્ત રોગ છે ને સંગપ્રસંગે ફૂટી નીકળે છે. ઉમ્મરે પહોંચેલી સ્ત્રી વિધવા થતાં ફરી પરણવાની ઇચ્છા સરખી ન કરે તે જગદંબા છે-તે ધર્મનો સ્તંભ છે; પણ જેને ફરી પરણવાની ઇચ્છા થઇ છે, ને જે સમાજના ભયથી કે કાયદાના અંકુશથી રોકાય છે, તે તો મનથી ફરી પરણી ચૂકી છે. તે વંદના કરવા લાયક નથી, તે દયાને પાત્ર છે ને તેને ફરી વિવાહ કરવાની છૂટ હોવી જોઈએ. એ જાતની છૂટ પૂર્વે હતી. રૂઢિને વશ થઇને જાંચ વર્ણના ગણાતા હિંદુઓએ આ ઐચ્છિક ધર્મને કાયદો કરી મેલી ધર્મમાં બળાત્કાર દાખલ કર્યો છે.

ન્યાય એમ કહે છે કે, જ્યાંલગી વિધુરને ફરી પરણવાનો હક્ક છે, ત્યાંલગી વિધવાને તેજ શરતે હોવાજ જોઈએ. સમાજની રક્ષાને સારુ અમુક પ્રતિબંધોની આવશ્યકતા રહે છે. તે પ્રતિબંધ બંને વર્ગને સારુ સરખા હોવા જોઈએ ને તેમાં જેમ આખા સમજી પુરુષવર્ગની તેમ સમજી સ્ત્રીઓની સંમતિ હોવી જોઈએ.

બાળવિધવા અને બીજી વિધવા વચ્ચેનો ભેદ જુલાવો ન જોઈએ. બાળવિધવાને ફરી પરણાવી દેવાનો માઆપનો ને સમાજનો ધર્મ છે; પણ બીજી વિધવાને વિષે તેવો ધર્મ નથી. તેમની ઉપર તો અત્યારે રૂઢિનો કે કાનૂનનો જે બળાત્કાર છે, તે દૂર કરવાનીજ આવશ્યકતા છે. એટલે કે તેવી વિધવા બીજો વિવાહ કરવા ઇચ્છે, તો તેને તેમ કરવાની છૂટ હોવી જોઈએ.

મોટી ઉમ્મરે પહોંચેલાં વિધુર કે વિધવાનાં પુનર્નિ ઉપર તો

કેવળ પ્રજામતનો અંકુશ જ હોય શકે. અત્યારે તો પ્રજામત ઊલટી દિશામાં વહી રહી છે; પણ જ્યાં ધર્મનું, મર્યાદાનું, સંયમનું પાલન વ્યાપક હોય, ત્યાં થોડાંજ સ્ત્રીપુરુષો મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરશે. અત્યારે તો જે પાળે તેનો ધર્મ છે. સાઠ વર્ષના ધનિક છુટ્ટા દશ કે બાર વર્ષની કન્યાની સાથે ત્રીજો વિવાહ કરતાં શરમાતા નથી ને સમાજ તેને સાંખે છે અને જ્યારે ગરીબ વીસ વર્ષની વિધવા સંયમ જાળવવાનો યત્ન કરતાં છતાં નથી જાળવી શકતી તેથી ફરી વિવાહ કરવા ઇચ્છે છે, ત્યારે સમાજ તેનો તિરસ્કાર કરે છે ! આ ધર્મ નહિ પણ અધર્મ છે.

આ બળાત્કારને, અધર્મને દૂર કરવાની સામે બીજા દેશોની અનીતિ ઇત્યાદિ ટાંકવાં નિરર્થક અને અપ્રસ્તુત છે. બાળવિધવાથી માંડીને બુઢી વિધવાપર્યાંત સૌ સતી સીતા જેવી પવિત્ર હોય તોપણ હું કહું કે, તેઓને ફરી પરણવાની ઇચ્છા થાય, તો તેમને બળાત્કારે રોકવાનો કોઈને અધિકાર નથી. તેમને પ્રેમપૂર્વક સમજાવવાનું સમાજનું કામ છે, તેમને દગાવવાનો સમાજને અધિકાર નથી.

પોતાને વિષે જે ગજ આપણે વાપરીએ છીએ, તે બીજાને વિષે વાપરતા થઈ જઈએ તો દુનિયાના ત્રણે તાપ ટળે ને ધર્મની સંસ્થાપના ફરી એક વાર થાય.

(“ નવજીવન ”ના એક અંકમાંથી)

૧૩૧-ઉદ્બોધન

(લેખક:-દા. અનુરૂપસિંહ)

ઉઠો ! જાગો પુત્રો હમારે,
 હુએ કૈસે પ્રબલ હૈં રિપુ તુમહારે;
 હમેં નિત પદ-દલિત વે કર રહે હૈં,
 કઠિન અતિશય હમેં દુઃખ દે રહે હૈં. ૧
 અહહ તુમ પર હૈ કૈસી નિંદ છાથી,
 નહીં પડતા હૈ તુમહેં કુછ બી દિખાથી;
 તુમહારા ધન વિદેશી હર રહે હૈં,
 તુમહારે સાથ છલ નિત કર રહે હૈં. ૨
 ગુલામી મેં પડે કબતક રહોગે,
 કઠિન પારતંત્ર્ય-દુઃખ કબતક સહોગે;
 ઉઠો ઐઠો જરા આંખેં તો ખોલો,
 કરોગે જગ મેં તુમ બી કુછ તો ખોલો. ૩
 રહે પરતંત્ર જગ મેં દેશ જિતને,
 સમહલતે જા રહે ઉનમેંસે કિતને;
 જગે હૈં મિશ્ર, ટકીં ઔર કાબુલ,
 હુઆ હૈ ચીન બી જગને કેા વ્યાકુલ. ૪
 મચી જાગૃતિ કી હલચલ વિશ્વભર મેં,
 હુઆ હૈ જાગરણ પ્રત્યેક ઘર મેં;
 લગી હૈ કાંપને જાગૃતિ સે ધરણી,
 તબોગે નિંદ નહીં કયા કુંભકરણી? ૫
 સુનો સ્વાતંત્ર્ય-વીણા બજ રહી હૈ,
 ગુલામી એશિયા કેા તજ રહી હૈ;
 મૃદુલ ઉપા છટા નવ છા રહી હૈ,

સ્વયં સ્વાધીનતા જનુ આ રહી હે. ૬
 સહી સ્વાધીન હોંગે દેશ જગ કે,
 હટેંગે શૂલ નહીં કયા મેરે મગકે?
 જગત કે લોગ જળ સળ જગ રહે હે,
 તો અવસર આપ યહ કયોં તજ રહે હે? ૭
 ઉઠો પુત્રો ! નિશા વીતી હે કાલી,
 છાઇ ઉપા કી પ્રાચી દિશિ મેં લાલી;
 કરો સ્વાધીનતા કા અળ તો સ્વાગત,
 સ્વયં જો આજ દેવી હે સમાગત. ૮
 જરા સોચો તો મન મેં કોન હો તુમ,
 નહીં કયા વીર વંશજ આર્ય હો તુમ ?
 તુમ્હીં સંતાન અર્જુન લીખ્મ કે હો,
 તુમ્હીં અવતંશ લક્ષ્મણ, કણુ કે હો ! ૯
 ઉઠો પુત્રો ! કરો હુંકાર તુમ લી,
 'ખહાદુર' હો કહે સંસાર તુમ લી;
 શુલામી કી કડી કે અળ લી તોડો,
 ધૃષ્ટિ નિદ્રા સે અળ લી મુખ તો મોડો. ૧૦
 હરો પારતંત્ર્ય-રજની શીઘ્ર કાલી,
 દિખાઓ વીરતા અપની નિરાલી;
 અમર સ્વાતંત્ર્ય-રણ મેં નામ હોગા,
 તુમ્હારા શ્લાઘ્ય જગ મેં કામ હોગા. ૧૧
 યહાં સ્વાતંત્ર્ય-ઝંડા ફિર ગડેકા,
 પુનઃ ભારત સમુન્નતિ પર ચઢેગા;
 'અમર' જગ મેં તુમ્હારા નામ હોગા,
 તુમ્હારા દેશ ફિર સુખધામ હોગા. ૧૨
 ("વિશ્વમિત્ર" ના એક અંકમાંથી)

૧૩૨-મુસ્લિમ વિરાદરોને મલામળ

(લેખક:-શ્રી. “સલામ આલેકુમ”)

વિરાદરો ! આજે તમારો વરસમાંનો એક મહત્વનો તહેવાર છે. આ તહેવારનું મૂળસ્વરૂપ ધ્યાનમાં આણો. હિંદુઓના પિતૃપક્ષ, પારસીઓનાં ડાહસાં તેવોજ તમારો મોહરમનો તહેવાર છે. દરેક તહેવાર સાથે જૂતકાળના ઇતિહાસની દાહક કે ઉલ્લાસક સ્મૃતિ રહેલી હોય છે; તેમ તમારા યુઝુર્ગોના દુઃખદાયક અંતનું સ્મરણ કરાવનારો આ તહેવાર હોવાથી, અત્યારે તમારે મનની એકાગ્રતા અને શાંતિ જાળવવી જોઈએ.

લીલા પર લાલ ડાહ

હાલ તો ડ્રામી સમજાણોના અમિકુડમાં દેશ હોમાયેલો છે. રોજ રોજ કંઈ ને કંઈ ખરાં ને ખોટાં તોફાનો, મારામારી, ગંભીર ઇજ્જતો અને ખૂનના ચોંકાવનારા સમાચાર મળ્યાજ કરે છે. મોહરમનો તહેવાર શરૂ થયો એટલે તો ઉત્તર-હિંદમાંથી તોફાનના સમાચાર આવી પહોંચ્યા ! વિરાદરો ! તમારા ધાર્મિક ઝંડાનો રંગ લીલો છે. ઇસ્લામ એટલે શાંતિધર્મ, એ તમારો ધર્મ છે. લીલો રંગ એ તો સૃષ્ટિની લીલોતરી જેવો નજરને ઠંડક અને આહ્લાદ આપનારો તેમ મનને પ્રસન્નતા અને સોજાવલતા આપનારો છે; પણ કંઈક કારણસર ઉપરાછાપરી તે પર માનવજોહીના છાંટા ઊડે છે અને તેની આહ્લાદકતા તથા પ્રસન્નતા ઝાંખી પડી જાય છે. ધર્મનું નિશાન લોહીથી ખરડાવવું એજ યુઝુર્ગોનો આદેશ હોત, તો તેમણે તે લાલ રંગનું બનાવ્યું હોત, લીલા રંગનું નહિજ; પરંતુ જ્યારે સૃષ્ટિની અનુપમ પ્રસન્નતા દર્શાવનાર લીલા ઝંડા પર વારેવારે નજરને ત્રાસ આપનાર અને હૃદયમાં કમકમાટ ઉપજાવનાર લાલ લોહીના છાંટા ઉડાવવામાં આવે, ત્યારે સહેજે વિચાર કરવો પડે છે કે, શું આખા જગતને આનંદમય બનાવવાના હેતુઓ ધરાવનાર યુઝુર્ગોની આપણે

આવીજ કદર કરતા હોયશું ?

તોફાનો કેમ થાય છે ?

તો પછી આપણે વિચારવું જોઈએ કે, આ તોફાનો કેમ થતાં હશે ? ઉપરટપકે જણાવવામાં આવે છે તે શું ખરું હશે કે તોફાનમાં લામ લેનારા બધાજ હિંદુઓ અને બધાજ મુસલમાનો ગુંડા હોય ? તેમને બસ ખાટકીની માફક મારફાડમાંજ મઝા લાગતી હોય ? ના, ના ! મનુષ્ય પ્રાણી આવું હલકટ અને નીચ મનોદશાવાળું તો નજ હોય. તો પછી તોફાનો શાને થતાં હશે ? એકજ દેશમાં સદીઓથી વસતા અને એકજ ભૂમિના ખોળામાં ઊછરેલા બાપબાપો આમ વેરીલા બની લોહીનું છંટાણુ શાને કરતા હશે ?

આનાં બે કારણો છે. એક તો પ્રથમ સંપીલી પ્રત્નના વિનાશ-માંજ પોતાનું જીવન નભાવી રાખવાની ઇચ્છા રાખનાર, આપણામાંનાં સાદાં ભોળાં માણસોને ભોળવી કંકાસ કરાવે છે અને બીજું કારણ આપણામાંના માલેતુજ્જર નેતાઓ છે. બિરાદરો ! દિનભર મહેનત ખેડી પસીને ઉતારનારા તમારા મારા જેવા ગરીબોના આ કહેવાતા નેતાઓ દુશ્મન છે.

x

x

x

x

તમે જ્યારે તેમની બચંકર પ્રપંચજન સમજતા થશો, તમારા ને મારા જેવા ગરીબ પણ પ્રમાણિક કામદારોને પગ નીચે ચગદી રાખી લૂંટવાના તેમના અનેરા પ્રયાસો તમે બગાડી જાણી શકશો, તો તમને આગેવાનો કહેવાતા શયતાનો સામે પૂરેપૂરો દ્રેષ ચડશે. આજે હિંદુ અને મુસલમાન કામદારોને તેમના માલદાર નેતાઓ જાણીજૂળે લડાવી રહ્યા છે, તેનું રહસ્યજ એ છે કે, આપણી સ્થિતિ કોઈ પણ રીતે ના સુધારતાં, આપણને લિખારી રાખીનેજ તેમને ગાડીધોડા ને મોટરો દોડાવવી છે.

આ દાખલો જુઓ

દાખલા તરીકે એક વાત કહું. ધર્મને નામે ભોળા બાપોના હિલમાં ખોટું ઝનન પેદા કરી આપણા નેતાઓ આપણને લડાવી

મારે અને આપણે મારામારી કરી પોલીસના પંખમાં સપડાઈ જેલ જઈએ. આ બધું આપણે આ નેતા કહેવાતા પ્રાણીની ઉશ્કેરણીથી કર્યું, પણ આપણા જેલભોગવટા પછી આપણાં જે કુટુંબીઓ પાછળ રહ્યાં તેમનું આ નેતાઓને જરાય લાન છે ? બડા નેતાઓના ભોળ-વવાથી અત્યાર સુધીમાં જેઓ રમખાણ કરી જેલમાં ગયા, તેમનાં ભાઈભાંડુ કે બાલબચ્ચાંની ખરદાસ્ત આ નેતા કહેવાતા પ્રાણીએ કદી લીધી છે ? કે તેમણે પોતાના મોંમાંનો કોળીઓ તમારા આશ્રિતના અવસરમાં તમારી આગળ ધર્યાનું તમને યાદ છે ? કદીજ નહિ; કેમકે તમને લડાવી માર્યા કે તેમને અર્થ સરી ગયો !

બાળબચ્ચાં તરફ જુઓ.

એજ રીતે સહેજસહેજમાં મારામારી પર ગિતરી પડી પોલીસમાં સપડાઓ અને જેલ જવું પડે, તો તમારાં બાળબચ્ચાંઓની શી વસે થશે ? તેમને ખાવા કોણ આપશે ? તમારી ગેરહાજરીમાં ધરતું ભાડું ચડે ને ધરવાળો તેમને ધરમાંથી કાઢી મૂકે, તો તેઓ બિચારાં કેનો આશરો કરશે ? મહિનાના પૈસા ચડતાં દૂધવાળો દૂધ આપવાની ના પાડે તો તમારું વહાલું બાળક ભૂખ્યું ટળવળશે તેનું શું ? આવે વખતે કદી તવંગરોએ ગરીબોને મદદ આપી છે ? ૧૯૨૧-ની સાલમાં મુંબઈમાં રમખાણ થયું તે અંગે જે બિરાદરો જેલમાં પુરાયા તેમની જેલમાં કેવી હાલત થઈ છે, તે મેં નજરે નિહાળી છે; અને વળી તેમનાં બાળબચ્ચાંઓની ત્યારે કોઈએ કદર કરી હતી ? આ સ્થિતિ ધ્યાનમાં લઈ જગતના ભોળા કામદાર બિરાદરો ! નેતા કહેવાતા માલદારોના પ્રપંચ સમજી લો અને ભાઈભાઈની ગરદન ઉતારવાની ઘેઝઘા છોડી દઈ ભાઈચારો વધારો. હિંદ બહારના દરેક દેશમાં જે નવી સ્થિતિ ઊભી થાય છે તે ધ્યાનમાં રાખો. તુર્કી, અફઘાનિસ્તાન ને ઇરાનનું નાવ કઈ દિશાએ વહી રહ્યું છે તેનું નિરીક્ષણ કરો અને જગતની નજરમાં હાંસીને પાત્ર થતા અટકી ખરી આઝાદીનું સેવન કરો. આમીન ! ! (“ હિંદુસ્તાન ” ના એક અંકમાંથી)

૧૩૩-ધર્મને નામે લડી મરતા ભારત- વાસીઓને સમર્પણ!

અઠવર્તી મહારાજ અશોક શિલાલેખદ્વારા શું કહે છે ?

“દેવાનાં પ્રિય પ્રિયદર્શી રાજા (અશોક) સર્વ ધર્મના સાધુઓ તથા ગૃહસ્થોને દાનવડે તેમજ અન્ય વિવિધ પ્રકારે પૂજે છે; પણ રાજા દાન અને પૂજાને એટલું મહત્ત્વ નથી આપતો જેટલું સર્વ પંથની સારવૃદ્ધિને. સારવૃદ્ધિ અનેક પ્રકારની છે, પણ તેનું મૂળ તો વાણીનો સંયમ એજ છે. વાણીનો સંયમ એટલે શું ? આપણે આપણી ભાષા ઉપર એવો કાબૂ રાખવો જોઈએ કે, જેથી પોતાના પંથનીજ સ્તુતિ અને પારકાના ધર્મની નિંદા ન થાય. ધર્મચર્યા જેવા ગંભીર પ્રસંગ સિવાય ગમે તે વખતે પોતાના ધર્મની સુંદરતા અને બીજાના ધર્મની એમ બતાવવા બેસવાથી આપણને હીણપત લાગે છે. જે વખતે જેવા પ્રસંગ હોય તે વખતે તે તે પ્રકારે પરધર્મીનો આદરજ કરવો ઘટે છે. આમ કરવાથી માણસ પોતાના ધર્મને ખૂબ વધારે છે અને બીજાના ધર્મની પણ સેવા કરે છે. એમ નહિ કરવાથી માણસ પોતાના ધર્મને પણ તોડે છે અને બીજાના ધર્મને પણ નુકસાન પહોંચાડે છે.

માણસ પોતાના ધર્મનાં વખાણ કરે છે અને પરધર્મની નિંદા કરે છે, તે તો પોતાના ધર્મની ભક્તિથીજ કરવા જાય છે. તેને થાય છે કે, ચાલો આપણે આપણા ધર્મને સુંદર કરી બતાવીએ; પણ તેમ કરતાં તે પોતાના ધર્મનેજ ભારેમાં ભારે નુકસાન પહોંચાડે છે, પોતાના ધર્મનોજ ભારે ઘાત કરે છે. બધા ધર્મોમાં પ્રેમભાવ હોય, બધા હળામળાને રહે, જાણે કુટુંબ એજ સારું છે, એટલે જુદાજુદા પંથવાળા લોકો ધર્મનો ઉપદેશ સાંભળે અને તેનું પાલન કરે.

અશોક રાજાની ખાસ ઇચ્છા છે કે, સર્વ પંથના લોકો બહુશ્રુત

થાઓ અને તેમનું જ્ઞાન કલ્યાણકારી નીવડે. (ધર્મ ધર્મ વચ્ચેના ઝગડા ત્યારેજ શમે, જ્યારે બહુશ્રુત થવાથી માણસના વિચારની અંધતા મટી જાય અને માણસની વિકૃતા સમાજને કલ્યાણ તરફ દોરે.) આ વાત જેમને પસંદ હોય તેમણે લોકોને સમજાવવું જોઈએ કે, અશોક રાજ દાન કે પૂજાને એટલું મહત્ત્વ નથી આપતો જેટલું સર્વ ધર્મોની સારવૃદ્ધિને, એટલે કે કલ્યાણ કરવાની શક્તિને, એટલા માટેજ તેણે ધર્મ-મહામાત્રો નીમ્યા છે, સ્ત્રીઓને માટે ઉપદેશકો નીમ્યા છે, વ્રાત્યભૂમિકા નીમ્યા છે અને બીજી સભાઓ પણ સ્થાપી છે. આનું ફળ એ છે કે, દરેકના ધર્મની પણ વૃદ્ધિ થતી જાય અને ધર્મનો વિજય થાય.”

—અશોકનો શિલાલેખ

(“રાષ્ટ્રશક્તિ” ના એક અંકમાંથી)

૧૩૪-જગતમાં મિત્ર-રત્ન અણમૂલ !

(લેખક:- શ્રી. જમનાદાસ નારાયણજી અદિયા)

મિત્ર-રત્ન અણમૂલ ! જગતમાં મિત્ર-રત્ન અણમૂલ !
જળહળ જીવન-જ્યોત જગાવે ! અજ-તિમિરને શીઘ્ર હઠાવે !
વિચલિત-મનને સુપથ બતાવે ! વિપદ કરી દે ચૂર ! જ૦ ૧
સુખસમૃદ્ધિનો પૂરો સાધક ! અઘટિત ઘટનાઓનો બાધક !
જીવન-રણમાં પ્રબલ-સહાયક ! અડગ ટેકીલો શૂર ! જ૦ ૨
રત્ન સમો ઉજ્જવલ પવિત્ર એ ! પ્રેમ-હયાનું રમ્ય ચિત્ર એ !
ભવમાં ભાગ્યે મળે મિત્ર એ ! સાચો, પ્રિય, અનુકૂલ ! જ૦ ૩
(“લોહાણા હિતેચ્છુ” ના એક અંકમાંથી)

१३५-हिंदु-जाति के आदर्श पुरुष श्रीकृष्ण

(लेखक:- श्री. यत्तुर्वेदी दारिकाप्रसादजी शर्मा)

जून लोगों ने श्रीकृष्ण-चरित्र संघंधी संस्कृत भाषा के अंग्रेजी का अनुशीलन किया है, वे समझ सकते हैं, कि श्रीकृष्ण में लोकोत्तर गुणों का समावेश था तथा वे ज्ञान, विज्ञान और यावत नीतियों के आश्रय-स्थल थे। वे धर्मोपदेष्टा ही न थे, किंतु स्वयं धर्म का पालन करनेवाले थे। वे दुष्टों के दमन-कर्ता थे और शिष्टों का सहाय्य प्रदान किया करते थे।

श्रीकृष्ण एक आदर्श पुरुष थे। धर्म का छोड़ अन्य काष्ठ भी उनका अपना न था। उस यदुवंश में वे स्वयं उत्पन्न हुए थे, उस वंश के लोग जन्म धर्म परिलग्न कर उद्दंड बन गये, भद्रि-राजान में भस्त्र रहने लगे और पूज्य एवं श्रेष्ठ महर्षियों से भी हंसी-दिल्लगी करने लगे, तब वे उनका नाश करने में भी न हिचकें, जो अपने मामा कंस तथा उसके धीर अत्याचारी ससुर जरासंभ का अधर्मी होने के कारण मार सका था, वह पापपरायण यदुवंशियों का क्यों छोड़ने लगा?

श्रीकृष्ण का उद्देश्य था-भनुष्यात्वं का आदर्श उपरिधत्त करना। आरंभ ही से उन्हें अडेअडे हत्यारों से काम पड़ा था और उन्होंने उनका उचित शासन भी किया था। जन्म वे अलुत छोटे थे, तभी उनके मामा कंस ने उनको विनष्ट कर डालने में काष्ठ आत नकीं उहा रभी थी। वे धन दुष्टों की दृष्टि से अचाने के लिये गोप-गवालों में रभे गये थे। ग्वाल-गवालों के साथ ग्वाल-कूदके भिस वे कसरत कर अपने तथा आपने साधियों के शरीर के अक्षयान अनाने में काष्ठ आत उहा नकीं रभते थे। उनके अमानुषिक कर्त्यों का देख, अनेक लोगों का उनमें श्रद्धा और अनुराग उत्पन्न हो गया था।

જય શ્રીકૃષ્ણ સમુદ્રજળ-વેષિત સુદૃવર્તિની દ્વારકાપુરી મેં રહતે થે, તખ બી વે ભારતવર્ષ કે પ્રાયઃ સમસ્ત રાજાઓં કા શાસન ક્રિયા કરતે થે. બડે-બડે બુદ્ધિમાન ઔર રાજનીતિ-વિશારદ રાજા, ઉનકે ચરણયુગલ મેં સીસ નવાતે થે. બડે-બડે ઋષિમુનિ તથા બડે-બડે પ્રસિદ્ધ જ્ઞાની એવં વિજ્ઞાની તપસ્વી ઉન્હેં લોકોત્તર ગુણોં કા આકર પ્રતિભા કી સાક્ષાત્ ભૂતિ માન, એવં અથાહ પાંડિત્ય-પૂર્ણ ઔર નિર્હંતુક કૃપાલુ જન, સખસે અધિક માનતે થે. સાધારણ જનોપર ઉનકા વિલક્ષણ આધિપત્ય થા. વે લોગ શ્રીકૃષ્ણ કો અપને પ્રાણોં સે બી અધિક ચાહતે થે.

જસ પ્રકાર પાપી ઉન સે થરથર કાંપતે થે, ઉસી પ્રકાર પુષ્યાત્મા ઉન કી ભક્તિ મેં વિર્વિત રહા કરતે થે. ઉન કે સમય મેં નયે વિચારોં, નવીન ધાર્મિક યોજનાઓં એવં અભિનવ આનંદોં કા સામ્રાજ્ય છાયા હુઆ થા. કંસ, દુર્યોધન, જરાસંધ, શિશુપાલ જૈસે મહા અત્યાચારી એવં દુષ્ટ રાજાઓં કા આધિપત્ય નષ્ટ કર, શ્રીકૃષ્ણ ને ધર્માત્મા એવં પ્રજાપ્રિય મહારાજ યુધિષ્ઠિર કો ભારત કે સમ્રાટપદ પર પ્રતિષ્ઠિત ક્રિયા થા.

શ્રીકૃષ્ણ એક વીર યોદ્ધા થે. વે કિસી સે કબી પરાજિત નહીં હુએ. બડે-બડે બલવાન વૈરિયોં કો ઉન્હોંને પરાસ્ત કર દિયા થા. ઉન કે અધીનસ્થ ગ્વાલોં કી એક બડી ભારી સેના થી. ઉન સે બઠકર રાજનીતિવિશારદ ન આજતક કોઇ હુઆ હૈ ઔર ન આજે હો હી સક્તા હૈ. વે કેવલ મહારાજ યુધિષ્ઠિર કે હી નહીં, આર્યોવર્ત કે રાજાઓં કે પરામર્શદાતા થે. વે એસે દુષ્ટ રાજ-નીતિજ થે કિ, ઉન્હોંને ઇસ દેશ કી ઊન્ન-ઊન્ન એવં પરસ્પર વિરોધિની રાજ-શક્તિયોં કો એક ધાર્મિક એવં પુષ્યાત્મા સમ્રાટ કી જવજાયા કે નીચે લાકર ખડા કર દિયા થા. ચિરકાલ સે અત્યાચારી નરેશોં કે અત્યાચારોં સે પીડિત ભારતીય પ્રજા શાંતિ-સુખ સે કાલયાપન કરને લગી થી. શ્રીકૃષ્ણ કી દૂરદર્શિતા ઔર સુખ્યવસ્થા સે સખલ

નિર્જ્ઞાને પર અત્યાચાર નહીં કરને પાતે થે.

શ્રીકૃષ્ણ કી વિદ્વત્તા કા નમૂના શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા હૈ; જસ મેં ઉન્હોને આર્યજ્ઞાત કે લિયે એક એસે ઉપયુક્ત ધર્મ કી પ્રતિષ્ઠા કી હૈ, જસ કે માનને સે આર્યજ્ઞાતિ ઇસ લોક ઔર પરલોક મેં સુખ-શાંતિ કી અધિકારિણી હો ગઇ હૈ.

શ્રીકૃષ્ણ યાવત્ સદ્ગુણોં કે કેન્દ્રસ્થલ થે. વે અપરાજ્ય, અપરાજિત, વિશુદ્ધ, પુણ્યમય, પ્રેમમય, દયામય, દૃઢકર્મી, ધર્માત્મા, વેદમુ, નીતિમુ, ધર્મમુ, લોકહિતૈષી, ન્યાયશીલ, ક્ષમાવાન, નિરપેક્ષ, શાસ્ત્રમુ, નિર્મલ, નિરહંકારી, યોગી ઔર તપસ્વી થે. ઈસી સે ઉનકો લોગ યોગેશ્વર બી કહા કરતે થે. માનવીશક્તિ સે કામ કરતે હુએ બી, ઉનકે યાવત્ ચરિત્ર અમાનુષિક થે. યહી કારણ હૈ, કિ ઉનકે ઇન અમાનુષિક કર્મોં કા રહસ્ય ન સમજ, આજકલ કે અનેક જ્ઞાનદુ-ર્વિદ્ગ્ધ જન, ઉનકે ચરિત્રોં કો દુર્દૃષ્ટિ સે દેખા કરતે હૈ; કિંતુ વાસ્તવ મેં એસે દુર્લાભ ગુણોં કા જો આધાર હો, વહ કયા માન-વક્રાંટિ મેં રખને યોગ્ય હૈ? કદાપિ નહીં. ઈસી સે ચિરકૃતસ આર્ય-જ્ઞાતિ શ્રીકૃષ્ણ કો ઈશ્વરાવતાર માનકર તથા ઉનકી પ્રતિમા બનાકર ઉનકે ઉપકારોં કો સ્મરણ કરતી ઔર પ્રતિવર્ષ ઉનકે જન્મદિવસ કો વિશેષ ઉત્સાહ કે સાથ મનાતી હૈ. યદિ વિચારપૂર્વક દેખા જાય તો યહી મનુષ્યોચ્ચિત ધર્મ હૈ. કયા કોઇ બતલા સકતા હૈ કિ, સંસાર મેં કોઇ એસે બી સબ્ય જાતિ હૈ, જો અપની જાતિ કે કિસી વીર ઔર ઉપકારપરાયણ મહાપુરુષ કા સખ પ્રકાર સે સમ્માન કરને ઔર ઉસકે પ્રતિ મનસા, વાચા, કર્મણા સે કૃતજ્ઞતા પ્રકટ કરને મેં પરાધુમ્બ હો? યદિ નહીં, તો આર્યજ્ઞાતિ કો બી અપને શ્રીકૃષ્ણ જૈસે મહાપુરુષ કે પ્રતિ કૃતજ્ઞતા પ્રકટ કરના પરમાવશ્યક હૈ ઔર હર્ષ કી બાત હૈ, કિ વહ અપને ઈસ કર્તવ્ય કે પાલન મેં, અપના સર્વસ્વ ગંવાકર બી, પશ્ચાત્પદ નહીં હુઈ.

(“ હિંદુપંચ ” ના એક અંકમાંથી)

૧૩૬-ભારતવર્ષની જનનીઓને

(લેખક:-શ્રી. પંડિત મદનમોહન માલવિયાજી)

દરેક યુવકે અહમચારી વિદ્યાર્થી-જીવનનું વ્રત લઇને નિયમિત વ્યાયામનું સેવન કરવું જોઇએ, એમ હું જ્યારે કહું છું ત્યારે એકલા યુવકોને-કુમારોને ઉદ્દેશીનેજ નથી બોલતો; પણ ત્યારે હું ભારત-વર્ષની કુમારીઓને પણ કસરત કરવાનું કહું છું.

પુરાતનકાળમાં આર્ય નારી આજના જેવી નિર્બળ નહોતી. જેને જિંચકવા જતાં લંકાપતિ દશાનનના ગર્વના ચૂરેચૂરા થઇ મયા હતા, એ શિવધનુષ્યને પોતાની એક આંગળીએ સાવ સહેલાઇથી ફેરવતાં માતા સીતાદેવીમાં કેટલું અગાધ સામર્થ્ય હતું, તેની તમને કલ્પના આવી શકે છે? પોતાને જિંચકી જતા બળશાળી જયદ્રથ રા-જને ધક્કો લગાવી પાતાળમાં હડસેલી દેનારાં પાંડવપત્ની દ્રૌપદીજી કેટલી અતુલ તાકાત ધરાવતાં હતાં, તેનો તમને ખ્યાલ આવી શકે છે? યુદ્ધમાં એકચિત્ત બનેલા દશરથરાગ્નના રથની ધરી એકએક તૂટી ગઇ ત્યારે પોતાની આંગળી ધરીને રથને ગોઠવીને, દશરથ મહારાજને વિજયી બનાવનારાં કૈકેયીની શક્તિનું તમે માપ કાઢી શકો છો? જૂતકાળમાં આર્ય નારી એવી અદ્ભુત શક્તિ ધરાવતી અને શક્તિમાતાનું ગર્વદાયી નામ પામીને પૂજતી.

આજે એક ભારતવર્ષ સિવાય, આખી દુનિયાની નારીઓ “શક્તિમાતા” બનવા જેટલું સામર્થ્ય ધરાવે છે. માત્ર ભારતવર્ષની મહિલાજી અબળા બની ગઇ છે. એક પ્રજા તરીકે આપણે સ્વમાનપ્રિય બનવું હોય તો, આપણા પુત્રો અને પુત્રીઓને દુનિયાના કોઇ પણ દેશનાં પુત્ર-પુત્રીઓ સાથે શારીરિક તાકાતમાં સ્પર્ધા કરી શકે એવાં બળશાળી બનાવ્યા વિના છૂટકોજ નથી. હું વૃદ્ધ છતાં, પ્રભુધામ તરફ પ્રયાણ માંડું એ પહેલાં, આ પવિત્ર ભૂમિ ઉપર

એવો રૂડો દિવસ જોવા તલસું છું, કે જ્યારે મારી પાસે બેઠેલી આ
 બાળાઓમાંથી કૈકેયીઓ, દ્રૌપદીઓ અને સીતાદેવીઓ પ્રગટ થઈ,
 ભારતવર્ષના અને ભારતીય સંસ્કૃતિના વિજયની ગાથાઓ ગાતી
 હોય.....આજે બાળલક્ષ્મી કૂર રહિએ આપણાં નવજુવાન કુમાર
 અને કુમારીઓનાં તેજ હરી લીધાં છે અને બીજી અનેક રીતે,
 હિંદી પ્રજાના-આસ કરીને હિંદુ કામના પ્રાણનો વધ થઈ રહ્યો છે.
 એ બધું છતાં, હું આશા રાખું છું કે, મારી પાસે બેઠેલા આ
 પ્રકુલ્લ વદનવાળા જુવાનો એ કૂર રહિઓને જોતજોતામાં દેશનાવી
 દેશે અને ભાવિ ભારતવર્ષની જન્મદાત્રીઓને એવી પ્રતાપી, એવી
 પ્રાણવાન અને એવી શક્તિવાળા બનાવશે કે તેમના પ્રતાપે આ
 ભારતવર્ષ પ્રાચીનકાળમાં જેવું હતું તેવું, જગતભરનું પુનિત તીર્થ-
 ધામ બની રહેશે !

(“ સૌરાષ્ટ્ર ”ના એક અંકમાંથી)

૧૩૭-પ્રમુ પ્રાર્થના

ભારતના લોક મોહસિધુમાં નિમગ્ન થયા,
 દઈ ગીતાજ્ઞાન તેને દુઃખથી છોડાવજો;
 પાપીઓથી પૃથવી છે પૂણું પરાધીન બની,
 પ્રાણીઓની વિષમ વિભિન્નતા હટાવજો.
 ભૂંડી પંથ ભટકી રહ્યા છે બધા ભારતીઓ,
 સત્વર સુમાર્ગ કમંયોગનો બતાવજો;
 દિવ્યદર્શાવેજ્યોતિ મુક્તિની બતાવી મુક્તિ,
 દાસની સુણીને રાડ, વાર ન લગાડજો.

(“ વિશ્વમિત્ર ”ના એક અંકમાંથી)

૧૩૮-ગોવધની ચલ ઉપર રામબાળ દવા-હુકરનું તેલ

હુકરનું તેલ અનેક પ્રકારના વાતવિકાર વગેરે રોગો ઉપર ઉત્તમ છે, એમ આપણા વૈદકશાસ્ત્રમાં કહેવામાં આવે છે; પણ એ તેલમાં બીજા અસાધ્ય રોગોને પણ સારા કરવાનો ગુણ છે. ઉત્તર-હિંદુસ્તાનના કેટલાક વૈદ્યોએ હવે જાહેર કર્યું છે કે, હાલમાં આપણા મુસલમાન લાઘ્યોમાં ગોવધલાલસાની ચળનો વિકાર ઘણો વધી પડેલો છે. એ ચળ મટાડવાને કરવામાં આવેલા કેટલાક ઉપાયો નિષ્ફળ નીવડ્યા છે; પણ તે રોગ ઉપર હુકરનું તેલ ચોગતાંજ-નહિ માત્ર હુકરના તેલની વાસચીજ-એ ચળ કેટલેક ઠેકાણે મટી ગઈ છે. નમૂના તરીકે કલકત્તાનોજ દાખલો લો. ગઈ બકરી ઈદને દિવસે એક મરિજમાં ગોવધની લાલસા તીવ્ર થઈ પડવાથી, મુસલમાનોએ કાપવા માટે ગાય લાવી બાંધી. તેને છોડાવવા માટે મારા-મારી, કેટલાં ઝઘડા અને તોફાનના ગાંડા ઉપાયો કરી, નાહક સેંકડો માણસોનાં માથાં ફેડવા કરતાં કેટલાક હિંદુઓએ સરસ યુક્તિ શોધી કાઢી. મરિજની સામેજ શીખોનું ગુરુદ્વાર હતું. એ ગુરુદ્વારમાં શીખો-એ એક હુકર લાવી બાંધ્યું અને જણાવ્યું કે, તમે સુખેથી ગાય કાપો; પણ જેવી તમે અમારી સામે ગાય કાપશો કે તરતજ તેજ વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યની છરી વડે અમે આ હુકરને કાપી તમારી આંખો ઉધાડીશું. આ ઉપાય રામબાળ નીવડ્યો. તે હુકરના તેલની વાસ-ની કંપનાથીજ ગોવધલાલસાની ખંજવાળ ઠંડી પડી ગઈ. અત્યાર સુધી પોલીસ પાસે મોટેભાગે હિંદુઓનેજ રોદણાં રડવાં પડતાં હતાં કે, જુઓ, મુસલમાનો ગાય મારીને અમને ચીડવે છે, પણ એવું કાંઈ ન કરતાં કલકત્તાના હિંદુઓએ માત્ર વરાહ ભગવાનનીજ આરાધના કરી. આ રામબાળ ઉપાયને લીધે મુસલમાનોનેજ પોલીસ પાસે રડતાં જવું પડ્યું કે, જુઓ, હિંદુઓ અમને ચીડવવા માટે અમારી

સામે હુક્કરનું લોહી રેડવાની તૈયારી કરી રહ્યા છે. છેવટે પોલીસે આવી ગાય અને હુક્કર બંનેને છોડી મૂક્યાં અને ઝડપો મટાડ્યો. (“ શ્રદ્ધાનંદ ” ઉપરથી “ આર્યપ્રકાશ ” ના એક અંકમાંથી)

૧૩૯-નેવનાં પાણી મોભે વડયાં ! !

હિંદુધર્મના ઇતિહાસમાં તા. ૨૧ મી ઓગસ્ટ ૧૯૨૭ નો દિવસ જરૂર યાદગાર બની જશે ! દિલ્લીમાં તે દિવસે ગોસ્વામી શ્રી-ગંગાપ્રસાદજી મહારાજે પોતાના કટરાનીલ મંદિરમાં અંત્યજ્ઞેને દાખલ થવા દીધા ! સાંજના છ વાગે મોટો જલસો કરવામાં આવ્યો અને સંખ્યાબંધ અંત્યજ્ઞેએ યમુનાજીમાં સ્નાન કરીને અને કપાળમાં તિલક લગાવીને મહારાજશ્રીની મંજૂરીથી દેવમંદિરમાં પ્રવેશ કર્યો ! હિંદુભાઈઓએ તેમનો સત્કાર કર્યો અને પ્રસાદ વહેંચવામાં આવ્યો ! દિલ્લીના “ અર્જુન ” પત્રના તા. ૨૮ મી ઓગષ્ટના અંકમાં આ ખુશખબર પ્રગટ કરવામાં આવી છે અને આવા આવકારદાયક પગલાનું દેશભરમાં અનુકરણ કરવામાં આવે અને હિંદુધર્મ ઉપરના કલંકને દાળવાની સાથે, ખ્રિષ્ટિય સંસ્થાઓમાં અસ્પૃશ્યતાના સંબંધમાં, એ હિંદીઓના હકો લૂંટનારા તુદમિગ્નજી ગોરાઓ જે મેણાંટોણાં મારે છે, તેનો પણ સદાને માટે અંત આવે; એવું આખા દેશનો નીતિપરાયણ, ધર્મપ્રેમી, વિચારશીલ વર્ગ ઇચ્છે છે ! ! હિંદુમાન્યતા મુજબ ગંગાનદીમાં નાહવાથી જેમ પવિત્ર થવાય છે, તેમ મહારાજશ્રી ગંગાપ્રસાદજીએ પોતાની ઉદાર બુદ્ધિના ઉદ્ધિમાં સ્નાન કરાવી અસ્પૃશ્ય મનાતા અંત્યજ્ઞેને પાવન કરીને, પોતાના સુયશને સદાને માટે અમર બનાવ્યો છે ! પરમાત્મા અમારા ધર્મીયાર્થોના સકળ સંધને આવી સન્મતિ અર્પો ! ! !

(“ હિંદુસ્તાન ” ના એક અંકમાંથી)

૧૪૦—દરિદ્રતામાંજ માનવરત્નો વધારે પાકે છે

(લેખક:—શ્રી. “કુમાર ”)

એક બાર ઇમર્સન કે કિસી મિત્રને હાર્વર્ડ વિશ્વવિદ્યાલય મેં એક અત્યંત પ્રતિભાશાલી તથા હોનહાર વિદ્યાર્થી કે સંબંધ મેં ઉસકી સંમતિ પૂછી. ઇમર્સન ને તુરંત હી જો સંક્ષિપ્ત ઉત્તર દિયા; વહ ઇસ પ્રકાર થા:—

“ અસ, ઉસે અબ અગર કિસી વસ્તુ કી આવશ્યકતા હૈ તો વહ ‘દરિદ્રતા’ હી હૈ. ”

ઇમર્સન કે ઇસ અદ્ભુત ઉત્તર કો સુનકર ઉસકા મિત્ર એક-દમ ચકરા ગયા ઓર ઉસકે ચેહરે કો બડી ઉત્સુકતા સે દેખને લગા.

ઇમર્સન તુરંત હી ઉસકે હૃદય મેં ઉડતે હુએ ભાવ કો તાડ ગયા. ઉસને અપને મિત્ર કે સંબુધ મસ્કુરાતે હુએ દરિદ્રતા કી ઇસ પ્રકાર વ્યાખ્યા કર ડાલી:—

“ દરિદ્રતા કો બહુધા લોગ ઈશ્વરીય પ્રકોપ યા શાપ સમજતે હૈં; પર વાસ્તવ મેં ઐસી બાત નહીં હૈ. વહ તો પરમાત્મા કા સર્વશ્રેષ્ઠ વરદાન હૈ. ”

“ સંસાર મેં જીતને બડે-બડે મહાપુરુષ હો ગયે હૈં; ઉનમેં સે ઐસી વ્યક્તિ બહુત હી કમ હૈં, જો દરિદ્રાવસ્થા મેં ન પૈદા હુએ હોં યા જીતકા ઉત્થાન પતિતાવસ્થા સે ન હુઆ હો. ”

“ દરિદ્રાવસ્થા મેં રહ, ફટે-પુરાને કપડે પહિન, પેટ-ભર અન્ન ન પા તથા સુખ-સાધન-રહિત અવસ્થા મેં હી મનુષ્ય અપને સચ્ચે સ્વરૂપ તથા જ્ઞાન-શક્તિ કો પહચાનતા હૈ. ”

“ કિસી પ્રકાર કે સાજસામાન સે રહિત, સૂનસાન કમરે મેં હી ઉસકી આત્મા સે વહ જ્યોતિ પ્રજ્વલિત હોતી હૈ, જસકા પ્રકાશ કિસી દિન સારે સંસાર મેં ફેલ જાતા હૈ આર વહ વ્યક્તિ

મહત્તા કે પ્રાપ્ત હો ગૌરવ પાને લગતા હે. ”

“ પ્રકૃતિ ને મનુષ્ય કે ઇસ પ્રકાર બનાયા હૈ, કિ વહ સ્વભાવતઃ કાર્ય ઔર ઉલ્લોગ સે ધૃણા કરતા હૈ. ઐસે મનુષ્ય ઇસ સંસાર મેં થોડે હી હોંગે, જનમેં ઇસ પ્રાકૃતિક નિયમ કે ઉલ્લંઘન કરને કે યોગ્ય આત્મિક શક્તિ હો. ”

“ દરિદ્રતા હી વહ શક્તિ હૈ, જસસે મનુષ્ય કાર્ય ઔર ઉલ્લોગ કરને લગતા હૈ. કેવલ ઇતના હી નહીં, ઇસમેં એક વિશેષ ગુણ બી હૈ—વહ મનુષ્ય કે વાસ્તવિક ‘ મનુષ્ય ’ બનાતી હૈ. ”

“ દરિદ્રતા સે મનુષ્ય કા ઉન હજારોં, લાખોં વ્યક્તિયોં સે સંપર્ક હો જાતા હૈ, જનકી આવશ્યકતાએં ઔર દુઃખ-દર્દ, સ્વાર્થપરતા ઔર ઉસકી આત્મા કે વિશ્વાત્મા કી મધુર સંગીત ધ્વનિ સે અનુણિત કર વ્યક્તિગત સ્વાર્થ કે સંસાર કે સ્વાર્થ મેં વિલીન કર દેતી હૈ, જસસે વહ સમસ્ત સંસાર કે અપના સમજને કા મહા-ગાન પ્રાપ્ત કર લેતા હૈ. ”

“ દરિદ્રતા આત્મ-શક્તિ પ્રદાન કરતી હૈ ઔર શિષ્ટાચાર કી સુંદર શિક્ષા દેતી હૈ. અતએવ દરિદ્રતા કોઇ ઇશ્વરીય પ્રકોપ યા શાપ નહીં, બલકિ પરમ પિતા પરમાત્મા કા સર્વોચ્ચ આશીર્વાદ હૈ. ”

(“ હિંદુપંચ ”ના એક અંકમાંથી)

૧૪૧—સંતસમાગમનો મહિમા

વિપત્ સંપદિવાભાતિ મૃત્યુઘ્નાપ્યમૃતાયતે ।

શૂન્યમાપૂર્ણતામેતિ ભગવજ્જનસક્ષમાત્ ॥

અર્થાત્ હરિજનેનો સંગમ (મેળાપ) થવાથી વિપત્તિ પણ સંપત્તિ જેવી બાસે છે, મૃત્યુ પણ અમૃત બની જાય છે અને શૂન્યતા પણ પૂર્ણતા જેવી થઇ રહે છે.

(“ નવજીવન ”ના એક અંકમાંથી)

૧૪૨-પ્રમુખસાદ પામનારા ભક્તના ઉદ્ગાર

તમે સાંભળો સખી એક વાતાં રે,
 મને સાંભર્યું તે કાંઈક સંભારતાં રે. (ટીક)
 હું તો હરજીને જોવા નીસરી રે,
 મુજને સંસારની વાત વીસરી રે. તમે૦ ૧
 મુજને જોળતાં કંઈ એક લાધ્યું રે,
 લાધ્યું અખંડ પ્રદ્યાંડ આ બાધું રે. તમે૦ ૨
 હું તો હરજીને જોતાં હું ટળી રે,
 જ્યમ સાગરમાં સરિતા ભળી રે. તમે૦ ૩
 હું તો જ્યાં જોઉં ત્યાં રે તેજ ને રે,
 મેં તો મનશું વિચાર્યું એજ રે. તમે૦ ૪
 સર્વ વસ્તુ તણો વેરો ટળ્યો રે,
 જેને જોતી'તી તે મુજને મળ્યો રે. તમે૦ ૫
 સર્વ પરબ્રહ્મ કેરાં પૂતળાં રે,
 રૂપે એક થકી એક આગળાં રે. તમે૦ ૬
 દશે દિશા સન્મુખ હરજી થયા રે,
 મારા રુદ્રેકમળમાં વસી રહ્યા રે. તમે૦ ૭
 એક હરિ વિના બીજું દીસે નહિ રે,
 મારી દોષની દષ્ટિ ટળી ગઈ રે. તમે૦ ૮
 મારાં અનંત લોચન ઊઘડયાં રે,
 સર્વ રામજીનાં રૂપ દબે પડયાં રે. તમે૦ ૯
 હું તો હરખે હીંડું ને જોતી ફરું રે,
 મુજને પ્રપંચનું વૈકુંઠ વીસર્યું રે. તમે૦ ૧૦

બાધું અખંડ મંડળ નિહાળતાં રે,
 થઈ તન તદ્રૂપ સંભાળતાં રે. તમે૦ ૧૧
 નખશિખ લગી હરિ વ્યાપી રહ્યો રે,
 જેવો વેદે કહ્યો તેવો લહ્યો રે. તમે૦ ૧૨
 ભૂદયું હૃદયું તે ધન ધરમાં જડયું રે,
 મહાઆનંદ ઊપજ્યો મનડું ઠયું રે. તમે૦ ૧૩
 હવે જન્મ સફળ થયો માહરો રે,
 મળ્યો ખાવન અક્ષર ખાહરો રે. તમે૦ ૧૪
 સર્વ ઠામથો અળગો ન થાય રે,
 અણુ માહિ તે અણું માંદ્ય રે. તમે૦ ૧૫
 હવે પ્રપંચ પુરાણના પરા થયા રે,
 દાસ ગોપાળના પ્રભુ જ્યારે લહ્યા રે. તમે૦ ૧૬
 (“ સાહિત્ય ” ના એક અંકમાંથી)

૧૪૩-અનુરોધ

સુનતા હું સર્વેશ વિશ્વ મેં સત્વર આને વાલે હો,
 અનય નશાને વાલે જગ મેં શાન્તિ ખસાને વાલે હો;
 યદિ આતે હો તો અપને હી નિજગૃહ મેં આના ભગવન્,
 ચંદુકુલભૂષણ, ઔર કહીં મત ભારત તજ જના ભગવન્. ૧
 સર્વ પ્રથમ તેરી પદ પૂજા કરને કા અધિકાર હમેં,
 તેરે પદ ગહિ પતન સિંધુ સે, તરને કા અધિકાર હમેં;
 પ્રગટિત કરકે અપની પ્રતિમા, જગ કો આલોકિત કરહો,
 ભારત કી ક્રમનીય કીર્તિ, હે કૃષ્ણ! ભુવનભર મેં ભર હો. ૨
 (“ હિંદુપંચ ” ના એક અંકમાંથી)

૧૪૪-આજનું શિક્ષણ એ શિક્ષણ નથી પરંતુ ગુલામીનાં બાંધનોને મજબૂત કરનાર એક ભયંકર યંત્ર છે

(લેખક:-શ્રી. મૂળશંકર જદવજી વ્યાસ)

આપણી નિશાળો અને વિદ્યાલયો દેશોત્તરનાં ઋષીઋણાં હોઈ શકે, આપણો સમાજ અને ધર્મ ઇતિહાસના દુર્ગંધમાં હોઈ શકે, સ્વાતંત્ર્ય અને સ્વરાજના રથચક્કસમાં બની શકે; પરંતુ એ બધું ક્યારે? જ્યારે એ શિક્ષણ-કારોબાર આપણા મત મુજબ ચલાવાય ત્યારેજ.

અંગ્રેજો પૂરા વિચક્ષણુ છે, એમણે ભારતવર્ષને યશસ્વી ઇતિહાસ નિહાળ્યો, એમણે આર્યસંસ્કૃતિની ઝમક તથા પ્રાચીન ઋષિ-મુનિઓના પવિત્ર સંસ્કારો જોયા, પ્રાચીન શરવીરોનાં વીરત્વનાં ગુણગાન સાંભળ્યાં, બ્રહ્મર્ષિઓની ગૃહે ગૃહે વ્યાપી રહેલી બ્રહ્મદીક્ષા-ઓનું સચરાચર તેજ ભાળ્યું, ગ્રીસ અને સ્પાર્ટાના કેસરીઓથી પણ અધિક ક્ષત્રિયોની ભરમમાં છુપાયેલી દૈવી શક્તિની ચિનગારી-ઓ ભાળી, વૈશ્યોનાં વાણિજ્યશક્તિનાં સાહસો માખ્યાં, શૂદ્રોની ભક્તિ-પરાયણ નિઃસ્વાર્થ સેવાઓ જોઈ, આકાશમાંથી ઊતરતા વજ્ર સામે ટટાર જીભા રહેનાર વીરકેસરીઓની સુકૃતિઓ સાંભળી અને રણ-મેદાને જતા કંથને કુંકુમતિલક કરીને કમરે સમશેર બાંધનારી અને મૃત પતિની સાથે ચિતામાં હસતે મોઢે ‘જય માતૃભૂમિ, જય માતૃભૂમિ’, ‘જય પતિદેવ, જય પતિદેવ’ની જયગર્જના કરતી સળગી જનારી ભારતી સતીઓનો અપાર મહિમા સાંભળ્યો.

જે દેશમાં આવી અજબ સંસ્કૃતિ, આવું અદ્ભુત શરાતન, અનેરું ઓજસ અને અપૂર્વ શક્તિ હોય; આ ક્ષણભંગુર દેહને ફેડીને યશસ્વી દેહને ચિરંજીવી કરવાની હોંશ જે દેશમાં હોય; એવા દેશની વિરાટ પ્રજાને વશ કરવાવાળું-તેને ગુલામ બનાવવાવાળું

આ જગતમાં કોઈ જન્મ્યું નથી. એ સનાતન સત્ય અંગ્રેજોની વિચક્ષણ શુદ્ધિએ પારખી લીધું. ભારતવર્ષમાં અંગ્રેજ સલ્તનતના પાયા ઊંડા નાખવા એ વિદેશીઓએ હિંદના બાળહૈયા ઉપર જીદીજ છાપ ચીતરવા માંડી. હિંદની અગાધ શક્તિને મુઠ્ઠીમાં પકડી અને આ દેશમાં ટેક, સ્વમાન અને પવિત્ર કીર્તિ માટે મરી ફીટવાનું આદર્શશિક્ષણ મળતું, તેજ દેશમાં આજે અમારા યુવાન હિંદીઓને કોલેજોમાં ખિટિશોસમા કોઈ બહાદુરો પાક્યા નથી, હિંદના ઇતિહાસમાં યુરોપના ઇતિહાસસમું દૈવત નથી, વેલિંગ્ટન અને નેપ્સન તો ઇંગ્લેન્ડમાં જ પાકે, નેપોલિયન અને કોમ્બેલ તો યુરોપમાં જ જન્મે, ઇલિઝાબેથ અને સત્રારી વિક્ટોરિયા જેવી સ્ત્રીવિભૂતિઓ તો લંડનની યશસ્વી ગાદીએ જ હોય !

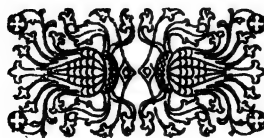
વાચક ! ભારતીય ઇતિહાસનો પડદો જરા ઊંચો કર. ઇંગ્લેન્ડ કે યુરોપની વિભૂતિઓનાં નામો તો ત્યાંજ અમર હશે અને ત્યાંજ રહેશે.

પરંતુ જગતના દોહસો કરોડ માનવલોકના ઇતિહાસમાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અને પ્રતાપી રામચંદ્ર કેટલા થયા છે ? જગતમાંથી ગર્વનો નાશ કરનાર પરશુધારી રુદ્રના અવતારસમા ભગવાન પરશુરામ કેટલા છે ? દ્રૌપદી અને સીતા જેવી અડગ ટેકીડી, દમયંતી અને તારામતી જેવી આદર્શ સતીઓ કેટલી છે ? રણમેદાને ઝંઝૂમનારી દુર્ગોના અવતારસમા બ્રાહ્મણસમાજના રત્નસભી લક્ષ્મીબાઇ કેટલી છે ? મહાન સિકંદર જેની અપૂર્વ શક્તિથી શરમાયો તેવા બ્રાહ્મણસત્રાટ પૌરસ કેટલા છે ? મરણિયા પ્રતાપ અને વીર દુર્ગોદાસ કેટલા છે ? દેવદીવાલો ખડી કરીને શત્રુઓની સામે માતૃભૂમિની રક્ષા માટે કિલ્લા રચનારા બ્રહ્મતેજથી દેહીપ્રમાન બ્રહ્મર્ષિઓ અને ક્ષાત્રતેજથી સૂર્યસમા ક્ષત્રિયો કેટલા છે ? ૨૫-૩૦ વર્ષની ટૂંકી મુદતમાં જગતની એક મહાન જળરદસ્ત સલ્તનતના પાયા હચમચાવી મૂકી તેના ચૂરા કરનારા શિવાજી મહારાજ કેટલા ?

હિંદમાં છે, પણ એ જ્ઞાન કરાવનાર શાળાઓ અને કોલેજો તો આજે અમારા ભારતના ભાવી સંચાલકોને ગુલામી પ્રધાનુજ શિક્ષણ દે છે.

જૂને ભરતી માતાઓ-બહેનો અને બચ્ચાંઓના દુઃખભર્યા પોકારો સાંભળીને, માતૃભૂમિનો ઉપહાસ થતો જોઈને જે વિદ્યાર્થીઓનાં હૈયાં નથી દુખતાં તે વિદ્યાર્થીઓ, તે શિક્ષણ હિંદને ભારરૂપ છે, બોજરૂપ છે. જે વિદ્યા, જે શિક્ષણ નવયુવાનોમાં સ્વાતંત્ર્યજ્વરનો ઉત્પન્ન ન કરી શકે, માતૃભૂમિની લક્ષિત, સ્વમાન અને સ્વધર્મ માટે મરી ફીટવાનું આદર્શ શિક્ષણ ન આપી શકે; તે વિદ્યા, તે શિક્ષણ, તે શાળા અને કોલેજો ભારતીય ઉન્નતિ અને સ્વરાજ્ય તેમજ સ્વતંત્રતાની પ્રાપ્તિમાં અડચણ અને વિઘ્નરૂપ છે. આજનું શિક્ષણ એ શિક્ષણ નથી, પરંતુ ગુલામીનાં બંધનોને મજબૂત કરનારું એક ભયંકર યંત્ર છે. રાજ્યકારોઆરમાં સહેલાઈથી સરતાપણે ચલાવવામાં સહાયભૂત થનારું-ગુલામીને પોષનારું એક યંત્ર છે. જે દેશમાં સ્વરાજ સ્થાપવું હોય, તો વિદ્યાર્થીઓને સ્વમાન, સ્વધર્મ અને સ્વાતંત્ર્યના સંસ્કારો ઉત્પન્ન કરવા પ્રયાસો આદરો. રાષ્ટ્રોન્નતિ એજ જિંદગીનું સાર્થકથ. એ પવિત્ર મંત્ર વિદ્યાર્થીઓના કાનમાં જ્યારે ગુંજાર કરતો થાય, ત્યારેજ આપણો પવિત્ર ધર્મ, આપણો વહાલો દેશ ઉન્નત થાય, સ્વતંત્ર થાય અને જગતમાં ત્યારેજ આપણે ભારત-વર્ષનો વિજયડંકો વગડાવી શકીએ.

(“ રાષ્ટ્રશક્તિ ” ના એક અંકમાંથી)

૧૪૫-હિંદ હજી પળ જગતને સંસ્કૃતિના પાઠ આપી શકે તેમ છે

હિંદના સંગીતવેત્તા શ્રી. દિલીપ રોય

એમના અનુપમ સંગીતથી યુરોપમાં દૃઢ થતી જતી એ છાપ

[મહાન બંગાળી નાટકકાર શ્રી. દિગ્ગેન્દ્રલાલ રોયના ચિરંજીવી શ્રી. દિલીપકુમાર રોય એક ઉસ્તાદ સંગીતશાસ્ત્રી છે અને હિંદના સંગીતનો ઉદ્ધાર તેમના દિલમાં નિરંતર રમી રહ્યો છે. એજ કામને માટે તેઓ હમણાં થોડાજ સમય ઉપર હિંદનો કિનારો છોડીને યુરોપ-અમેરિકાને પ્રવાસે ગયા હતા અને હમણાંજ તેમને અમેરિકામાં અ-પૂર્વ સત્કાર મળ્યાના સમાચાર અત્રે આવ્યા છે. તેમનું સંગીત સાંભળવું એ માનવજીવનની અનેરી મોજ છે. ‘મને ચાકર રાખોજી’ ના ભજનથી એઓ ગુજરાતને જાણીતા છે.]

પશ્ચિમની પાસેથી શિક્ષણ લેવા જવાને બદલે તેને શિક્ષણ આપવા માટે પૂર્વમાંથી ઘણી ઓછી વ્યક્તિઓ ત્યાં ગઇ છે. એવી થોડી વ્યક્તિઓમાંની એક તે જાણીતા બંગાળી સંગીતવેત્તા બાબુ દિલીપકુમાર રોય છે. ઘણી બાબતમાં પશ્ચિમને આમ શિક્ષણ આપવા ઘણા પુરુષોને હિંદ ત્યાં મોકલી શકે તેમ છે; પરંતુ ઇંગ્લેંડની સફરે જતા હિંદના ખરેખરા એકનિષ્ઠ એવા પુત્રો ઘણાજ ઓછા છે કે, જેઓ પશ્ચિમની સફરે જવા અગાઉ અથવા તો ત્યાં પહોંચ્યા પછી “સાહેબશાહી” બની ગયા ન હોય. આ નાનકડા બેટમાં (ઇંગ્લેંડમાં) જે હજારો હિંદી વિદ્યાર્થીઓ શિક્ષણ લેવા રહે છે, તેઓ ‘સાહેબશાહી’ બની ગયા છે, એ સાચેજ દિલગીર થવા જેવું છે.

હિંદની સંસ્કૃતિ માટે અભિમાન

એવા હિંદુઓ તો આપણને માત્ર ગણ્યાગાંઠ્યાજ મળે છે કે, જેમને એવી પૂરેપૂરી આત્મશ્રદ્ધા બેસી ગઇ હોય કે, હિંદની પાસે

પોતાની તેમજ યુગયુગથી પોતાનામાં પચાવી દીધેલી એવી પરની સંસ્કૃતિમાંથી પશ્ચિમને ધણુંય આપવા જેવું છે. જે ૩ થોડાં વર્ષો પહેલાંજ હિંદ માત્ર ધરને ચાહનારાઓનોજ દેશ ગણાતો, માણસો ભાગ્યેજ દરિયાપાર જતા; છતાં પણ તેમના ઉદાત્ત હૃદયને લીધે, તે દેશવાસીઓ પોતાનીજ ભૂમિમાં અનેક જાતિ અને સંસ્કૃતિના સમાગમમાં આવેલા છે.

શ્રી.દિલીપ બાપુ

શ્રી. દિલીપ બાપુ એવી આત્મશ્રદ્ધાઓ ધરાવનારામાંના એક છે, કે જેઓ એમ માને છે કે, હિંદમાં “આપવા” ની શક્તિ છે. તેઓ સંકુચિત નજરના માનવી નથી. તેમણે દરિયાપારની સફરો ખેડેલી છે અને તેમનું દષ્ટિબિંદુ વિશાળ છે. તેમજ પશ્ચિમની ધણી જાતિઓનાં જીવનમાં તે બળેલા પણ છે. આ બધાને સારુ એમના દિલમાં રચાન છે. તોપણ હિંદના આદર્શ સંગીતની દેશીયતા મટી જાય તે એમને ગમતું ન હોવાથી એજ એક વિચાર હમેશાં રહે છે.

હિંદનું આદર્શ સંગીત

હિંદનું સંગીત આદર્શ છે, એ વાત હજી પશ્ચિમને સમજવાની છે. એ વાત શ્રીદિલીપ બાપુ પાસેથી જાણી શકાય છે. જેમણે સર જગદીશચંદ્રના બાષણમાંના “કેટલાક રોપાઓ હિંદુઓ કરતાં ચાર-ગણી વધુ લાગણીવાળા હોય છે, પરંતુ સામાન્ય યુરોપિયન કરતાં હિંદુ વિદ્યાર્થી બમણી લાગણી ધરાવે છે.” એ ખુલાસો સાંભળ્યો છે, તેઓ દિલીપકુમારની કદર કરી શકશે તેમજ તેમને સમજી શકશે.

હિંદી સંગીતમાંનું સત્ય

આમાં રહેલું સત્ય કદાચ હિંદી સંગીતમાંથી પણ તરી આવે છે; કારણ આપણે વાંચીએ છીએ કે, “પશ્ચિમના સંગીતની સ્વર-માલિકામાં અર્ધસપ્તકથી કમી સૂર નથી, જ્યારે હિંદી સંગીતમાં પાસપીકના સૂર પણ છે અને તેને લીધે યુરોપિયનો હિંદી સૂરોની નકલ કરી શકતા નથી.” વળી પ્રાચીન હિંદુ રાગો ધણાજ થોડા

રાગ અને આલાપ સાંભળતાં પહેલાં તેનો અર્થ જાણવાને આતુર હોય છે. મિં દિલીપકુમાર આ ખાસિયત જાણતા હોઈ, જ્યારે જ્યારે અંગ્રેજ-પ્રેક્ષકો સમક્ષ લાપણ કરે છે કે પોતાનાં ગાયનો રજૂ કરે છે, ત્યારે જે રાગો ગાવાના હોય તેના અર્થનો અંગ્રેજી તરજૂમો તે પ્રેક્ષકોને પૂરો પાડે છે અને આ અર્થ ઘણોજ સુંદર હોય છે. રાગની મીઠાશની સાથે ઊંડું તત્ત્વજ્ઞાન અને વેદાંત તેમાં સમાયલું હોય છે. વળી રાગની અંદર જે શબ્દો હોય છે, તે પણ જાણે મોતીના દાણાને ચૂંટી ચૂંટીને મૂકવામાં આવ્યા હોય છે અને તેથી સંગીતની અસર ઘણી બળવત્તર થાય છે.

ભિખારીએ શીખવ્યું

એક વાતથી હું ખરેખર છક થઈ ગયો. એક મેળાવડામાં એક ઘણોજ અચ્છો રાગ રજૂ કરતાં મિ. દિલીપકુમારે એ નવાઈ જેવી ખબર આપી કે, એ રાગ તેમને કલકત્તામાં તેમના દ્વારે માગવા આવેલા એક ભિખારીએ શીખવ્યો હતો. મિ. રોયને બદલે કોઈ પશ્ચિમનો સંગીતવેત્તા હોત તો એમ જાહેર કરત કે, ઓનારેબલ ફ્લાન્સા ઢાંકણા કે લોર્ડ પેલા કે લેડી પેલીએ, જેમની મિત્રતાનું પોતાને માન છે, તેમણે એ રાગ શીખવ્યો હતો.

મિં રોયની દેશપ્રીતિ

મિં દિલીપકુમાર રોયની દેશપ્રીતિ, તેમનાં વર્તન અને તેમનાં પોશાકમાં તરી આવે છે; પણ તે સાથે મિં રોયમાં વધુ ગુણ તો એ છે કે, પોતાની સંસ્કૃતિ જાળવી રાખવા સાથે ખીજી સંસ્કૃતિઓમાં સારું તત્ત્વ દેખાય તેને ગ્રહણ કરવા તેઓ તત્પર અને આતુર રહે છે.

મિં રોયનો કેસ શુદ્ધ હિંદી છે અને તે કેવો સુંદર લાગે છે ? અંગ્રેજો પરદેશમાં જાય ત્યારે પોતાનો સ્વદેશી પોશાક જાળવી રાખે છે, પણ તેમના પોશાકમાં રંગોની અચ્છી મેળવણીની ખૂબી હોતી નથી. જ્યારે હિંદી પોશાકમાં રંગોની સુંદર મિલાવટથી આંખ-

હિંદ હજી જગતને સંસ્કૃતિ આપી શકે તેમ છે ૪૯૭

ને ઠંડક લાગે છે, ઉપરાંત તંદુરસ્તી માટે પણ તે દૃઢવાજોગ છે. વિજ્ઞાને પણ હવે તો સાબિત કર્યું છે કે, ચોક્કસ રંગોથી ચોક્કસ દુઃખ-દરદો દૂર થાય છે. મિં રોય યુરોપ અને ઇંગ્લેંડમાં ધૂમતાં પોતાના હિંદી પોશાકને ઊડતા નથી.

મિં રોય કદી પણ કહેવાતા મોટા લોકોને ખુશ કરવા મથતા નથી. તેમનો પેગામ ઇંગ્લેંડના સામાન્ય વર્ગમાંજ અને તેમને મોજ યખા-ઉષામાંજ તેમને પોતાને આનંદ આવે છે. વળી મિં રોયમાં બીજો ખ્યાન ખેંચનારો ગુણ તેમની સ્વમાનની તીવ્ર લાગણી છે.

ઇંગ્લેંડમાં વસતા બીજા હિંદીઓની માફક તેઓ “પોતે જિતાયલી પ્રજા છે અને અંગ્રેજો રાજ્ય કરતી પ્રજા છે,” એમ કદી માનતા નથી. પોતાના સ્વમાનનો સવાલ આવે ત્યાં તે અડગ હોય છે.

ઇંગ્લેંડમાં સત્કાર

જો કે મિં રોય આ વખતે ખાસ ગોડવણથી ઇંગ્લેંડ નથી આવ્યા, છતાં પણ અત્યાર સુધીમાં ઇંગ્લેંડ અને સ્કોટલેંડમાં તેમનો સારો સત્કાર થયો છે. થિયોસોફિકલ સોસાયટીની ફેલોશિપલ ક્લબમાં તેમણે ભાષણ અને સંગીત રજૂ કર્યું હતું. ત્યાં તેમને દિલોગ્ગન આવકાર મળ્યો હતો. લંડન યુનિયન સોસાયટીની કોન્સર્ટ અને કોમ્પેલ એન્ડ નેશનલ ઇન્ડિયન એસોસિએશનના મેળાવડામાં પણ તેમને ઘણું માન મળ્યું હતું. એક ડ્રામેટિક સોસાયટી સમક્ષ બંધવાનનરેશે મિં રોયની ઓળખાણ આપી હતી, ઓક્સફર્ડમાં તેમના માનમાં એક મોટો મેળાવડો કરી તેમને ખાણું આપવામાં આવ્યું હતું. પેરિસમાં સોસાયટી ડી સાવા, અનેનાસ આગળ કાઉન્ટેસ પ્રોસોડસના સાક્ષોમાં તેમણે સંગીત રજૂ કર્યું હતું. “ફેલોશિપ્ ઓફ ફેઇથ” એટલે સર્વધર્મની પરિષદમાં મિં દિલીપકુમાર ભાષણ આપવાના છે અને ત્યાર પછી અમેરિકા જવાના છે. અમેરિકામાં સ્વામી વિવેકાનંદે જે છાપ પાડી હતી, તેવીજ છાપ રોય પાડશે તેમાં નવાઇ નથી. (“હિંદુસ્તાન અને પ્રજામિત્ર”ના એક અંકમાંથી)

૧૪૬-કુલીનતાનો કાઠો નાગ

(લેખક:-શ્રી સુધાકાન્ત ભટ્ટ)

(એક બળતી બાળાની સાચી કરુણ કથા)

(૧)

[કુલીનતાને નામે સમાજમાં ચાલી રહેલાં પારાવાર પાપની હવે અવધિ થતી જાય છે. નીચેની કરુણ આત્મકથા ગુજરાતના હિંદુસમાજમાં ખરેખરી બનેલી છે. ઓ હિંદુસમાજ ! મૃત્યુશય્યા પર સૂતેલી આઇના રડતા હૃદયની કારમી ચીસ સાંભળ અને સાવધ થા !]

“આ, પુષ્પા કાકી, ચંપા ભાભી ! તમે બધાં અહીં આવો; બહાર ખીણું જે ઠાઠ ખેડું હોય તેને પણ લેતાં આવો. લલ્લે મારી આ મમે તે કહે. હવે હું તમારી ઘડી બે ઘડીની મહેમાન છું.”

“શ્રદ્ધા, તારું સો વર્ષનું આયુષ્ય હો. એવું અમંગળ ન બોલીએ.” પુષ્પા કાકીએ તેની પાસે જતાં કહ્યું.

“બેટા ! ડોક્ટરે કહ્યું છે કે, તું વધારે બોલીશ તો મગજ ઉપર દબાણ વધશે, માટે આજનો દહાડો શાંત રહે.” શ્રદ્ધાની આ વિદ્વાએ દયામણું મોઢું કરીને કહ્યું.

“આ ! મારે આજેજ બોલવું છે. કાલે તો પછી હું અહીં બોલવા કે તને સતાવવા રહેવાની નથી.” મંદસ્વરે શ્રદ્ધાએ શ્વાસ ખાતાં ખાતાં કહ્યું.

ગુલાબની ખીલતી કળીને ભટ્ટીમાં નાખી હોય, તેવી શ્રદ્ધાની દશા હતી. એના શરીરનું વાન, એના ચહેરાનો ડોળ, એનું સપ્રમાણ નાક અને એનાં દીર્ઘ બૂકુટીવાળાં નેત્રા જેમને ઠાઠ પણ કહી શકે કે, તંદુરસ્ત હાલતમાં શ્રદ્ધા ખૂબસૂરત ગણાતી કન્યાઓમાંની એક હશે; પરંતુ સુકોમળ વેલીને વિદ્યુતના આછા આછા તાપે કરમાવી નાખવામાં આવી હોય, તેવી તેની દેહલતા કરમાઇ ગઇ હતી.

માંદગીએ તેના શરીરને જેટલું નહોતું તાવી નાખ્યું તેટલું માનસિક વ્યથાએ તાવી નાખ્યું હતું.

પુત્રીનાં કરુણ વચન સાંભળીને વિદ્વાનાં નેત્રામાંથી મોતી જેવાં અશ્રુઓ ટપકી રહ્યાં. તેણે સાડી પાછળ મુખને ઢાંકવાના ધણીયે પ્રયત્ન કર્યા; પરંતુ ચતુર શ્રદ્ધા તે જોઇ ગઇ. માતાને આશ્વાસન આપતાં તેણે કહ્યું: “બા! આમ શોક કર્યે શું વળવાતું છે? જો હું તને વહાલી હોઉં તો મારી મૃત્યુશય્યા ઉપરની છેલ્લી ઇચ્છા તું પૂર્ણ કર-બધાંને અંદર આવવા દે.”

શ્રદ્ધાના શબ્દોથી સર્વને દયા આવી. પુત્રીના આગ્રહ આગળ ડોક્ટરની આજ્ઞા માતાને માલ વિનાની લાગી. તેણે બહાર બેઠેલાં સર્વને માનપૂર્વક અંદર બોલાવ્યાં.

માંદા માણસની પાસે આવી, તેને અનેક તરેહના પ્રશ્નો પૂછી કંટાળો આપી, માંદગીમાં વધારો કરવા જેવું હિંદુસંસારમાં નિત્ય બને છે. ડોક્ટરોની ગમે તેવી સલાહ હોય કે દરદીને ખુસ્લામાં રાખવો, તેની પાસે વધારે ગરદી થવા ન દેવી, તેની સાથે તો કોઇને વાતસરખીયે કરવા ન દેવી; પરંતુ હિંદુસમાજમાં સોમાં પંચાણું ઠેકાણે તેનાથી ઊલટુંજ વર્તન કરવામાં આવે છે.

પરંતુ વિદ્વાએ આજ સુધી ડોક્ટરની દરેક સૂચનાઓનો કડક અમલ કર્યો હતો. આજે પુત્રીનાં કરુણ વચનોએ તેની એ દદતાને પિગળાવી દીધી.

(૨)

બહારથી બધાં અંદર ગયાં. શ્રદ્ધાએ ધીરે રહીને પડખું બદલ્યું. સૌનો સત્કાર કરતાં તેણે કહ્યું: “આવો.”

તેને લાગુ પડેલી ખાંસીથી તેનો અવાજ બદલાઈ ગયો હતો, છતાં પણ એક વખતે તેના ગળામાં કોયલ કે ખુલખુલનો વાસો હશે, એવું જણાતું હતું. વિનય અને વિવેકની તો તે શ્રદ્ધામૂર્તિજ હશે. એવું અત્યારે પણ તેની વાતચીતની દબ ઉપરથી લાગતું હતું અને

હવે પશુ તેમજ.

“અહેન ! બધાં આવ્યાં છે, પણ હવે તું વધારે ન બોલે તો સારું.” પુષ્પાએ સૌની વતીથી કહ્યું.

“પુષ્પા કાકી ! તમારી મારા ઉપરની મમતા એમ કહેવડાવે છે; પરંતુ મારો અંતરાત્મા કહે છે કે, હવે હું બહુ બહુ તો એકાદ દિવસનીજ મહેમાન છું. હું પણ સમજું છું કે, વધારે બોલવાથી મારી પ્રકૃતિ બગડશે; પરંતુ હવે મને જિવાડવાના તમારા બધા ઉપાયો વ્યર્થ જવાના છે. મારી બા, બાપુ, ભાઈ તથા ભાભીએ મારે માટે થાય તેટલું બધું કર્યું છે, પરંતુ એ બધું પાણી વહી જવા પછીથી પાણ બાંધવા જેવું છે.”

શ્રદ્ધા ચડેલા શ્રમને લીધે લગાર વિસામો લેવા થોભી. તે વખતે તેણે જોયું તો સાંભળનારામાંથી કોઈની પણ આંખ ઠેરી નહોતી.

ધીરે રહીને વળી શ્રદ્ધા બોલી: “મારે આજે તમને સર્વને આ મૃત્યુશય્યા ઉપરથી એક શિખામણ આપવી છે. એ મારો જાતિઅનુભવ છે, મારા દૂંકા જીવનની એ કરણ કથા છે. હું ઇચ્છું છું કે, એ કથા સાંભળી તમારાં હૃદય દ્રવે ! તમે બધાં અત્યારે મારી કાળજી રાખો છો, તેટલી કાળજી મારાં લગ્ન ગોઠવતાં કેમ ન રાખી ? બા ! પુષ્પા કાકી ! માફ કરજો. જીવન સુધી તમારી શરમ પાળી છે, હવે મરણને કાંઠે આવી પહોંચી છું, એટલે જેટલું કહેવું છે તે કહેવા દો. કદાચ એમાં મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન થતું જણાય તો માફ કરજો.”

“શ્રદ્ધા ! એ શું બોલી ? તારા જેવી દીકરીઓ બહુ ઓછી થશે.” સજ્જન નયને વિદ્યાએ કહ્યું.

“મારા પિતાજીએ મોટાદા મેળવવા માટે મારાં લગ્ન સરખાં સરખાંઓમાં નહિ કરતાં, પોતે માની લીધેલા કુળવાનને ઘેર કર્યાં, એ તો તમે સૌ જાણો છો. મારા સસરા આખી નાતને સુધારવાને મોટો બોજો માથે લઈને ફરે છે. મારાં સાસુ દેશમાંથી ચાની બદી દૂર કરાવવા બહાર બાપણો કરે છે. મારા પતિ કોલેજનું ઉચ્ચ

શિક્ષણ મેળવે છે. તમે અધાં એમને કુલીન માનો છો. એ લોકો પણ પોતાને કુલીન ગણાવે છે; પરંતુ અનુભવે મને શીખવ્યું છે કે, તેમનામાં સાચી કુલીનતાનો છાંટો પણ નથી. તેમનું હૃદય કુલીનને છાજતા સહગુણોથી વિભૂષિત નથી; પરંતુ નાતમાં એમનું આમ કુલીન ગણાય છે, એનું માત્ર મિથ્યાભિમાન છે. મારાં માથાપે એ મોટાઇના યજ્ઞમાં મારું અલિદાન આપ્યું છે. મારું અકાળ મરણ મિથ્યા કુલીનતાનેજ આભારી છે. તમે અધાં એ સમજો અને તમારી આળાઓને એવા ઊંડે કૂવે ન ઉતારો મોટેજ હું આ અધું કહી લઉં છું.”

વિદ્યાથી ન રહેવાયું. તેનાથી મોટેથી ધ્રુસકે ધ્રુસકે રડી જવાયું. સૌ તેને આશ્વાસન આપવા લાગ્યાં.

વિસામો ખાઇને માંદી શ્રદ્ધા બોલી: “આ ! હવે અધો શોક નકામો છે. કુલીનને ઘેર દીકરી દઇ ખોટી મોટાઇ મેળવવાની તમારી લાલસાએ તમારી દીકરીનો ભોગ લીધો છે. કુલીનતાને પગથિયું બનાવી મોટાઇના મંદિરે ચડવાની કંપના તમારો ભ્રમમાત્ર હતી. ત્યાં તો પોલો કૂવો હતો, તમારી દીકરીને તમે એમાં ધકેલી મૂકી હતી. આ ! માફ કરજો. તારા ગુણોનો પાર નથી. હું ભવોભવની તમારી ઋણી છું; પરંતુ સત્ય વાત કહેવામાં શા માટે અચકાઉં ?”

“દીકરી ? અરેરે, અમે તે વખતે આમ જાણ્યું નહોતું.” વિદ્યાએ રડતાં રડતાં કહ્યું.

“આ ! બેશરમી માફ કરજો, પરંતુ આ તારી અઢાર વર્ષની પુત્રી એ વર્ષની પરણેતર જિંદગી ગાળા, અખંડ અહમય્ય સાથેજ ચિતાએ ચડશે. તારો જમાઈ દુનિયાની નજરમાં ભણેલો ગણાતો હોવા છતાં, મારી તેને લગારે કિંમત નહોતી. એનાં માથાપ એના કાનમાં એજ ત્રિષ રડતાં કે, આપણે કુલીનને તે વળી સ્ત્રીઓનાં માન શાં ? આ ! મારી સામે જીભા રહીને તે કદી હરયા પણ નથી. મારી સાથે કદી વાત પણ કરી નથી, માતિનો ઉદ્ધાર કરવાનો દંભ

કરનારા મારા સસરા અને દેશને સુધારવાનો દાવો કરનાર સાસુ આ પુત્રવધૂને સદૈવ નળ, ઘંટી અને એઠવાડમાંજ દાટી રાખતાં, ખાવાતું પણ ઠંડું, વાસી અને ઠરેલું. છસો રૂપિયા તમે આપો તોજ સાસુ મને રસોડું બતાવે કે પરણ્યાને મારી સાથે વાત કરવાની પરવાનગી આપે! ઓ પુષ્પા કાકી! ચંપા ભાભી! જોજો, આ તમારાં કુલીન સર્ગાની કુલીનતા! ડોક્ટર કહે છે કે નહિ, પરંતુ મને ક્ષય-રોગ લાગુ પડ્યો છે. જેને પૂરેપૂરું ઓઢવા-પાથરવા કે ખાવા ન મળે અને હમેશાં દરણાં દળવાં, પાણી ભરવાં, એઠવાડ કાઢવા, કપડાં ધોવાં એમાંજ રોકાઈ રહેવું પડે અને રાત્રિઓના અખંડ ઉજ્જગરા થાય, સાસરવાસમાં વિધવાથી પણ વધારે ખરાબ જીવન છતાં સૌભાગ્ય ગાળવાતું થાય, તેને ક્ષયરોગ ન થાય તો બીજું શું થાય? કુલીન સસરાની પણ મેં કેટલીયે ગાળો સહી છે, ખાનદાન સાસુ-જીના હાથના મીઠા મેથીપાક પણ આરોગ્યા છે! વધારે કેટલું કહું? "

શ્રદ્ધાની વીતકવાતો સાંભળી સૌ રડી રહ્યું હતું. તેના પિતા તથા ભાઈ પણ તે દરમિયાન બહારથી આવી વાત સાંભળી રહ્યા હતા અને પોતાને મનમાં ધિક્કારી રહ્યા હતા.

શ્રદ્ધાએ તો આજે બોલવાનો નિર્ધારજ કર્યો હતો, તે ફરીથી બોલવા લાગી. આ વખતે તેનાં નેત્રોમાં અનેરું તેજ-મુખમંડળ ઉપર દૈવી ઓજસ-ચમકી રહ્યું હતું. કાઈ યોગિની મૈયાસમી તે દીપી રહી હતી. " શું કામ રડો છો? હાથનાં કયાં હૈયે વાગ્યાં છે, પણ તમારી દીકરી દુઃખી થાય તેમાંયે દૈવી હેતુજ રહ્યો છે. જે ઘેર પારકી પુત્રીઓ દુઃખી થઈ હોય, તે ઘરની પુત્રીઓને સ્વપ્ને પણ મુખ નજ મળે. પિતાજી! બોલો, તમારાજ કુટુંબમાં પુત્રવધૂઓને હીંચકાની સાંકળે ચોટલાઓ બાંધી હીંચકવામાં આવી નથી? તેમને ઘોડાઓની ચાબુકે કટકાવવામાં આવેલ નથી? તેમના મુખમાં શ્વાનવિ... ભરવામાં આવેલ નથી? નરકયાતના આથી વધારે શું હશે? જગતના લોકો! કાન હોય તો આ મૃત્યુશય્યામાં પડેલી સ્ત્રીનાં વચનો

સાંભળજો. જે ધરની પુત્રવધૂઓ ઉપર ત્રાસ પડે છે, તે ધરની દીકરીઓ કદી સુખી નહિ થાય. જે ધરમાં પુત્રવધૂઓ પીડાય છે, તે ધરની લક્ષ્મી, સુખ, ઉન્નતિ, વિદ્યા, સદાચાર સધળું હરાય છે! ઓ ખોટી મોટાઈ માટે મરતાં, સાચી ખાનદાની સિવાયના કહેવાતા કુલીનોને ઘેર રહેંસાવા માટે તમારી દીકરીઓ દેનારાં માયાપો! આંખો હોય તો જુઓ, કુલીન કુટુંબનો ભોગ થઈ પડેલ આ સ્ત્રીને!"

(૩)

શ્રદ્ધાની શાંતિમાં એક વર્ગ પોતાને કુલીન મનાવતો હતો, બીજા વર્ગને તેઓ પોતાનાથી ઊંચકેલા ગણતા. તેમને પોતાની દીકરીઓ દેતા નહિ; પરંતુ જેમને તેઓ ઊંચકેલા માનતા તેમની દીકરીઓ ચાંદલા વિના લેતા પણ નહિ. બીજા વર્ગમાં પોતાની જાતને માટે શ્રદ્ધા અને આત્મભાન કશુંયે નહોતું. ધીરે ધીરે બધું લુપ્ત થઈ ગયું હતું, એટલે એવું અપમાન પણ રાજ થઈને કબૂલ કરવામાં જ પોતાને મોટાઈ મળેલી ગણતા. પરિણામે કુલીનો એમની દીકરીઓ (પોતાની સ્ત્રીઓ)ને અપાર કષ્ટ આપતા. તેમને પેટપૂરતું ખાવા કે પહેરવા વસ્ત્રો પણ આપતા નહિ. વસ્ત્રો તો એના બાપેજ પૂરાં પાડવાં જોઈએ; એટલું જ નહિ પરંતુ રસોડાપ્રવેશ માટે તથા બીજા વિધિઓ માટે પણ કન્યાના પિતાએ મોટી રકમ આપવી જોઈએ, એવો હક એ વર્ગે સ્થાપિત કરી દીધો હતો.

ન્યાયની ખાતર કહેવું જોઈએ કે, નોકરશાહીનો ખરાબમાં ખરાબ સબ્ય પણ એ કહેવાતા કુળવાનો જેવા સંગઠિત નથી હોતા; જનરલ ડાયરની કૂરતા પણ એમની કૂરતા આગળ કુછ ખિસાતમાં ન ગણાય. જેની પુત્રીને તેઓ પત્ની તરીકે સ્વીકારે, તે માણસે એમનું તમામ ખર્ચ નિભાવવું જોઈએ, એવી તેમની માન્યતા હતી. એ વર્ગના શિક્ષિત યુવકો સુધ્ધાં એજ મતને માનનારા અને સ્ત્રીઓને ધરની ઊંદરડી કરતાં પણ તુચ્છ ગણનારા હતા. આમ છતાં શ્રદ્ધાના પિતા જેવા અનેક પિતાઓ એમની ન્યાતમાં હતા, કે જેઓ કર-

ગરીને પણ તેમને કન્યાઓ આપતા અને એથી પોતાના કુળને આકાશમાં ચડાવેલું ગણતા ! જે વર્ગમાંથી સારાસારનો વિચાર કરવાની શક્તિ, સ્વાભિમાન અને વિવેકબુદ્ધિનો નાશ થયો હોય, તે વર્ગની શ્રદ્ધા જેવી નિર્દોષ ખાળાઓ અકાળે મૃત્યુમુખે પડે તેમાં શી નવાઇ ? એ વર્ગનો ઉદ્ધાર શી રીતે થાય ?

શ્રદ્ધા જન્મથીજ કોમળ હૃદયની, સંસ્કારી આત્માવાળી અને દુસ્ખનને પણ વહાલી લાગે તેવા સ્વભાવવાળી હતી. એનાં માત-પિતાની તે એકની એક પુત્રી હોવાથી કુટુંબની લાડકી હતી. એ લાડને પરિણામે તેના વિદ્યાભ્યાસમાં કે ગૃહવ્યવહારના કાર્યનાં યોગ્ય શિક્ષણમાં લગારે ક્ષતિ આવવા દીધી નહોતી.

શ્રદ્ધાના પિતા એના ગામમાં ડાહ્યા પુરુષ ગણાતા, પાંચ પૈસે સુખી અને પોતાના વિભાગમાં કુલીન ગણાતા; એટલે શ્રદ્ધાને કહેવાતા કુલીનને ઘેર દેવામાંજ તેઓ મોટાઇ માનતા હતા. એને લીધેજ તેમણે પોતાના કુટુંબના રિવાજની સામે થઇને, ન્યાતમાં વધારે ખાનદાન ગણાતા કુટુંબમાં શ્રદ્ધાને દીધી; પરંતુ એમની ન્યાતમાં ચારિત્ર્ય કે વિદ્યાની કસોટીથી ખાનદાની નહોતી અંકાતી. અમુક ગામમાં અને તેમાં પણ અમુક કુટુંબમાં જન્મે તે-પછી ભલે ચોરી કરતો હોય, ગરીબોનાં ગળાં રહેંસતો હોય, ખરાબ કર્મો કરી જેલ સેવી આવ્યો હોય, બીખ માગતો હોય, છતાં પણ તે-ખાનદાન ગણાતો. પોતાને હલકા ગણાવનારાઓ એ રીતે ખાનદાનીની કસોટી કરતા; એટલે એ કહેવાતા કુલીનો વધારે મજબૂત બની પોતાની જોડું કરી વધાર્યેજ જતા. એ ન્યાતનો યુવકવર્ગ આ નીતિની સામે થતો, પરંતુ શ્રદ્ધાના પિતા જેવાઓ તેમને હસી કાઢતા. પરિણામે કુલીનો વધારે ખાંડ ખાતા. આજે પુત્રીની વાત સાંભળી એજ પિતા પસ્તાઇ રહ્યો હતો !

(૪)

“ બહેન ! શાંત થા, તારી વાત ખરી છે. અમે હવે અમારી

બૂલ જોઇ શકીએ છીએ. પ્રભુ તને આરામ કરશે.” શ્રદ્ધાના પિતાએ એની શય્યા આગળ આવીને કહ્યું.

બાળુમાંજ શ્રદ્ધાનો જીવન ભાઈ અવનીશ ચોધાર આંસુ વરસાવી રહ્યો હતો. પોતાની બહેનની વીતકવાર્તા આજે તેણે પહેલીજ વખત સાંભળી હતી. તેનો આત્મા હિંદુસમાજ અને ખાસ કરીને કહેવાતા કુલીનો સામે બંડ ઉઠાવવા કકળી રહ્યો હતો.

“પિતાજી! હવે આરામ તો પ્રભુ પોતાની પાસે બોલાવીનેજ આપશે, પરંતુ તમે મારા દષ્ટાંતને બૂલશો નહિ. મારા બોજે પણ ન્યાતમાં આટલો સુધારો થાય કે બીજી બાળાઓના બોજો લેવાતા બચે તોપણ કયાં?”

શ્રદ્ધા વધુ બોલવા ઇચ્છતી હતી, પરંતુ શ્રમ એટલો જણાતો હતો કે બોલી શકાતું નહોતું.

એના પિતાએ કપાળ પર રનેહથી હાથ ફેરવતાં કહ્યું: “બહેન! વિશ્વાંતિ લે, હવે બહુ બોલવા જતાં તમિયત બગડશે.”

શ્રદ્ધાના મુખમંડળ ઉપર દિવ્ય તેજ પ્રકાશી ઊઠ્યું. કોઈક અકસ્માત બળે તે બેઠી થઇ ગઇ. તેને જ્ઞાન નહોતું, હવામાં હાથ ફેરવતાં તે પોકારી બેઠી: “હિંદુસમાજ! સૃષ્ટિશક્તિમાં સૂનારીનાં વચનો સાંભળી લે! હજી જો તારા પિશાચી યંત્રમાં સ્ત્રીવર્ગને આમજ છૂંદાવા દમશ તો હાલના કરતાં પણ તારો વધુ અધઃપાત થશે! પ્રભુની નજરમાં પણ હવે આ જીવન ખૂંચી રહ્યો છે. નિર્દોષ બાળાઓની ચિતામાં બળી ન મરવું હોય તો ઓ સમાજ! ચેત.”

છેલ્લા શબ્દો બોલતાંજ શ્રદ્ધા ગબડી પડી, તેનાં નેત્રો વિકસિત થઇ ગયાં, મોં સહેજ પહોળું થઇ ગયું; તે હમેશને માટે અર્ધ.

(“હિંદુસ્તાન”ના એક અંકમાંથી)

૧૪૭-ધર્મની અંતિમ પરીક્ષા*

મુગલસરાયના રોશન ઉપર અસંખ્ય મનુષ્યોની ભીડ જમી હતી. સૂર્યઓહણુ-સ્નાનનું મહાપુણ્ય મેળવવાના હેતુથી સેંકડો ગામના યાત્રાળુઓ દૂર દૂરથી આવેલા હતા. અર્ધી રાત્રિના સમયે મુગલસરાયના રોશનનું પ્લેટફોર્મ મધમાખોની પેઠે યાત્રાળુઓથી ઊભરાઈ ગયું હતું. એટલી અધી ભીડ હતી કે નાળાપોચા માણસને તેમાંથી સુરક્ષિત બહાર નીકળવું મુશ્કેલ હતું. શોરબકોર પણ એટલો હતો કે, કોઈ કોઈની વાત સ્પષ્ટ સાંભળી શકાતી નહોતી. કેટલાક એક-બીજાનો હાથ પકડીને કંપાઉંડ બહાર જવા માટે પ્રયત્ન કરતા હતા. કેટલાક એક સ્થળે ઊભા રહી ભીડ ઓછી થવાની રાહ જોઈ રહ્યા હતા. કેટલાક ગભરાયેલી હાલતમાં પોતાનાથી છૂટા પડી ગયેલાને ખૂંચી પાડી રહ્યા હતા.

આ ભયંકર ભીડમાંથી એક બાળા છૂટી પડી જવાથી પ્લેટફોર્મના એક ખૂણા ઉપર ઊભી ઊભી કાંપતી હતી. તેનું વય આશરે ૨૨ વર્ષનું હશે. તેણે બે-ત્રણ વર્ષનું એક નાનું બાળક તેડેલું હતું. તેનાં વસ્ત્ર વગેરે જોઈ તે કોઈ કુદીન ઘરની વિધવા હશે, એમ સહજ અનુમાન થઈ શકતું હતું અને ખરેખર તે વિધવાજ હતી. તેનું નામ શાંતા. ૧૮ વર્ષની બરચુવાનીમાં સગર્ભાવસ્થામાં પ્રભુએ તેને વૈધવ્ય આપ્યું હતું. ઊગતી જુવાનીમાં પતિવિહીન બનેલી શાંતા પોતાના નાના બાળકનું મુખ જોઈ વૈધવ્યદુઃખને વીસરી જવા મથતી હતી. આ બાળકને તે પોતાનું સર્વસ્વ સમજતી હતી. તેનાં સાસુ-સસરા તેના ઉપર ઘણીજ માયા રાખતાં હતાં. પોતાની પુત્રી પ્રમાણે પુત્રવધૂ પ્રત્યે વર્તાતાં હતાં, તેઓ અત્યંત ધાર્મિક હતાં. આજે

* હિંદી ઉપરથી ભાવાનુવાદિત

સૂર્યમહાશ્વ-પ્રસંગે નદીરનાન કરવા માટે શાંતાને લાધને મુગલસરાય આવ્યાં હતાં. અત્યંત ભીડમાં શાંતા તેમનાથી છૂટી પડી જવાથી ક્ષેત્રકોર્મના એક ખૂણામાં ઊભી રહી સાસુ-સસરાને શોધી રહી હતી.

અર્ધી રાત્રે અગાધ સ્થળે આમ એકાએક વડીલોથી જુદી પડી જવાથી તે ગભરાઇ ગઇ હતી. તેણે બે હાથમાં ગોપાલને (તેના પુત્ર) તેઓ હતો. સાસુ-સસરાને જોવા માટે તે વ્યાકુળ હૃદયે જિંચી થઇ થઇને ચારે બાજુ દષ્ટિ ફેરવી રહી હતી. એવામાં એક આઘેડ વયની સ્ત્રી તેની બાજુમાં આવીને ઊભી. થોડી વારે તેણે શાંતાને પૂછ્યું:—“બહેન ! ક્યાં જવાનાં છો ?” શાંતા તેના સામું જોઇ રહી, કંઈ બોલી નહિ. થોડી વારે વળી પેલી સ્ત્રીએ અતિ નમ્રતા અને મીઠાશથી પૂછ્યું:—

“તમે ક્યાં જવાનાં છો ? કોઇ તમારી સાથે છે કે એકલાં છો ?”

શાંતાએ કહ્યું: “મારી સાથે મારાં વડીલો છે, તેઓ મારાથી છૂટાં પડી ગયાં છે. તેમની શોધમાં હું અહીં ઊભી છું.”

પેલી સ્ત્રીએ કહ્યું: “બહેન ! તમે ગભરાશો નહિ. હમણાં તેઓ આવી પહોંચશે, નહિ તો હું તેમને શોધી કાઢીશ.”

શાંતા: “પણ આટલી ભારે ભીડમાં તેઓ શી રીતે હાથ લાગશે ?”

પેલી સ્ત્રીએ કહ્યું: “હા, ભીડ તો ઘણી છે. મને લાગે છે કે કદાચ તેઓ રોશનની બહાર પણ નીકળી ગયાં હોય ! તમે મારી સાથે આવો. આપણે બહાર નીકળીને તેમની તપાસ કરીએ !”

કદી પણ ધરની બહાર નહિ નીકળેલી બોળી શાંતા ગભરાયેલી હાલતમાં ગોપાલ સહિત અગાધની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગી. રોશનની બહાર ધોર અંધારું હતું, અહીં તો નજીક ઊભેલું માણસ પણ હાથ લાગે તેમ નહોતું. પેલી અગાધી સ્ત્રીએ શાંતાને કહ્યું કે, “અહીંથી થોડે દૂર સામે એક મોટી ધર્મશાળા છે. ત્યાં સઘળા જનારો એકઠા

થાય છે, માટે આપણે ત્યાં જઈશું તો જરૂર તમારાં વડીલો મળી જશે.”

શાંતાની શુદ્ધિ ગુપ્ત થઈ ગઈ હતી. તેને આ સૂચના ઠીક લાગી. આગળ પેલી સ્ત્રી અને પાછળ બાળકને તેડી શાંતા ચાલવા લાગી. અર્ધી રાત્રિ વીતી ગઈ હતી. સ્ટેશન સામેના જનશત્રુ મેદાનમાં થોડુંક આગળ ચાલ્યાં તેટલામાં એક મોટા વૃક્ષ પાછળથી ત્રણ પુરુષો નીકળી આવ્યા. તેમાંના એક જણે પ્રશ્ન કર્યો: “કાણે અમીના?”

પેલી અજાણી સ્ત્રીએ ઉત્તર આપ્યો: “હાં, હજૂર! હું છું.” આજે તો એક કાફર ગુલામડીને આપની સેવા માટે પકડી લાવી છું.”

શાંતા આ અણુધારી ઘટનાથી અત્યંત ગભરાઈ ગઈ. ભયભીત બનીને ધૂનવા લાગી.

અમીનાએ તેને કહ્યું: “અત્યારે રાત્રિ ઘણી વીતી ગઈ છે, માટે હમણાં મારી સાથે સામેના મકાનમાં ચાલો અને થોડી વાર વિશ્રાંતિ લો. સવારે ધર્મશાળામાં જઈ, તમારાં વડીલોને મળીશું!”

શાંતાએ કંઈ જવાબ આપ્યો નહિ. શું કરવું તે વિચારવા લાગી! નાસીને અજાણ્યા સ્થળે ક્યાં જવું? ખૂબ મારું તો કાણે સાંભળે? વગેરે તર્ક-વિતર્કથી તેનું મગજ ભમી ગયું. તેને ચક્કર આવતાં હતાં, તોપણ એક વરતનું તેને પૂર્ણ ભાન હતું; તેનું શિયળ ભયમાં હતું. તેણે દૃઢતાથી પેલી કુલટાને ઉત્તર આપ્યો: “મારે કોઈ ઠેકાણે આવવું નથી. મને પાછી સ્ટેશન ઉપર પહોંચાડી દો.”

આ વાક્ય તેના મુખમાંથી નીકળતાં જ પાછળથી એક દુષ્ટ મુસલમાને તેને બાથમાં પકડી લીધી, બીજાએ મુખ ઉપર લૂગડાનો ટુચો દબાવી દીધો, ત્રીજાએ તેના બાળકને ઉપાડી લીધું. શાંતાને પણ ઊંચકી લીધી. શાંતાએ પાપીઓના હાથમાંથી છૂટવા માટે અનેક પ્રયત્નો કર્યા, પરંતુ ચમત્કૃત જેવા મ્લેચ્છોના બળ આગળ તે સંભળું વ્યર્થ હતું.

આ દુષ્ટોની એક ટોળા હતી. તેમાં અમીના પણ મળેલી હતી. તે નિત્ય સ્ટેશન ઉપર પ્રત્યેક ગાડીના સમય ઉપર હાજર રહેતી અને

કોઇ અણુઅણુ-બૂલેલી હિંદુ અથવા હાથ લાગી જાય તો તેને ફસાવીને આ ટોળાવાળાને સોંપી દેતી. ટોળાવાળા પાપી મુસલમાનો તે સ્ત્રીનું સતીત્વ નષ્ટ કરી બળાત્કારે તેને મુસલમાન બનાવી દેતા. અહીં સપડાયેલી કોઇ સ્ત્રી ભાગ્યેજ પુનઃ પોતાના મૂળ ઠંકણે જવા યતન કરતી; કારણ કે આવા સ્થળમાંથી પાછી ફરેલી સ્ત્રીનો તેના કુટુંબમાં સ્વીકાર થવો પણ અસંભવિત હતો.

શાંતાને આ દુષ્ટો એક ધરમાં ગુપ-ચુપ લઇ ગયા. ત્યાં એકાંત ઓરડામાં તેને તથા તેના ગોપાલને પૂરવામાં આવ્યાં ! તે પછી બાબુના ઓરડામાં સઘળા યવનો એકઠા થયા અને શાંતાનું શિયળ ભંગ કરી તેને મુસલમાન બનાવવાનો વિચાર કરવા લાગ્યા. પેલી દુષ્ટ અમીના બહારના દરવાજે ચોકી કરતી બેઠી.

અહીં કેદ પકડાયેલી શાંતા અગ્નિપ્રયા એકાંત સ્થળમાં ભયભીત હાલતમાં ગોપાલને બોળામાં લઇને મુક્ત થવા માટે અનેક તર્ક-વિતર્ક કરવા લાગી. તેને કોઇ માર્ગ સૂઝતો નહોતો. નાનકડા ગોપાલ અને પોતાનું ભવિષ્ય અતિ ભયંકર જણાવા લાગ્યું. તેને એક વિચાર સૂઝી આવ્યો. જનજ ૩ જવાનું બહાનું કાઢી નાસી છૂટવું; પણ પોતાના પ્રાણાધિક પુત્રનું શું થાય ? પુત્રને લઇને જનજ ૩ જવાનું બાનું કાઢી શકાય નહિ. જો નાસી છૂટાય નહિ, તો જેના માટે ભારતની રમણીઓ લડલડતી આગમાં ઝુકાવીને પોતાના જીવનનું બલિદાન આપી દેતી, તે મહામૂલા શિયળનો સંપૂર્ણ નાશ થવાનો સંભવ હતો. પવિત્ર આર્યકુળનું ધાત્રણ ધાવેલી શાંતા પણ સર્વસ્વનો-એકના એક પુત્રનો પણ નાશ થાય તોપણ ધર્મબ્રષ્ટ થવા તૈયાર નહોતી. શિયળ માટે પુત્રપ્રેમને તુચ્છ સમજનારી આર્યજનની આ પૃથ્વીમાં એકજ અને અજોડ છે. શાંતાએ પુત્રને છાતીસરસો ચાંપી આંસુભરી આંખે તેને પ્રભુના બોળે મૂકી ઓરડાના દાર પાસે જઈ, “ઓ બાઈ ! ઓ બાઈ !” એમ કહી પેલી દુષ્ટ અમીનાને

બોલાવવા લાગી, તેનો અવાજ સાંભળી અમીના અને બે-ત્રણ યવનો ખારણું ઉધાડી અંદર આવ્યા. શાંતાએ તેમને નમ્રતાથી જાજર જવાની ઇચ્છા દર્શાવી. પ્રથમ તો આ પાપીઓ વહેમાયા, પરંતુ શાંતાનો બાળક ઓરડામાં જ હતો, એટલે તેને છોડીને તે નાસી નહિ જાય એમ જાણીને અમીના સાથે તેને ઘરબહાર જાજર જવાની રજા આપી. શાંતાએ કઠોર હૈયું કરીને પુત્રને છેવટનો નીરખી લીધો. તેનાં નેત્રોમાં આંસુ છલકાઇ ગયાં. નીચું મુખ કરીને તે અમીના સાથે ઓરડા બહાર નીકળી. પેલા પાપીઓ પાછા પોતાના ઓરડામાં જઇ બેઠા.

શાંતાએ હવે ચંડિકાનું ૩૫ ધારણ કર્યું. તેના રોમરોમમાં પવિત્રતા-સતીત્વના જોશથી ઉજ્જ્વળ રુધિર વહેવા લાગ્યું. પેલા પાપી યવનો પોતાના ખાનગી ઓરડામાં જઈ બેઠા કે તરતજ શાંતાએ તે ઓરડાનાં અંદરથી બંધ કરેલાં દારને બહારની સાંકળ ચડાવી દીધી. અને વિકરાળ વાઘણની પેઠે ફરીને નીચ અમીના ઉપર તૂટી પડી ! અમીના આ પ્રસંગ માટે બિલકુલ તૈયાર નહોતી. તે બિલકુલ અસાવધ હોવાથી શાંતાએ કંઈ પણ હરકત વગર તેનો એટલો પકડી જમીન ઉપર ચત્તાપાટ પછાડી અને છાતી ઉપર ચડી બેઠી ! અમીના જૂઓ મારવા લાગી. પેલા યવનો તેની જૂઓ સાંભળી એકદમ બહાર આવવા માટે ઊઠ્યા; પરંતુ ઓરડાના દારની બહારથી સાંકળ વાસેલી હતી. ઘણા આંચકા મારવા લાગ્યા, પરંતુ મજબૂત દાર અને મજબૂત સાંકળ જરા પણ મચક આપે તેમ નહોતું. તેઓ દાર તોડવા માટે અંદરથી લાડીઓના પ્રહાર કરવા લાગ્યા. બહાર શાંતા અને અમીનાનું દંડયુદ્ધ થઇ રહ્યું હતું. અમીનાની છાતી ઉપર ચડી બેઠેલી શાંતાને એકદમ કંઈ પ્રેરણા થઈ આવી હોય તેમ તેણે મહાકાળીનું ૩૫ ધારણ કરી પાપિણી અમીનાના કંઠ ઉપર બને હાથના અંગૂઠા જોરથી દબાવી દીધા. અમીનાનો પ્રાણ રંધાવા લાગ્યો અને તેના હાથ-પગ તરફડવા લાગ્યા.

આ બાજુ લાડીના પ્રહારથી ઓરડાનું મજબૂત દાર તૂટે એમ

નહિ લાગવાથી યવનોએ એક યુક્તિ શોધી કાઢી. તેમણે જોરથી જૂમ મારી શાંતાને ધમકી આપી કે, “જો દ્વાર નહિ ઉઘાડે તો તારા છોકરાને કાપી નાખીશું !” શાંતા તો ગાંડી બની ગઈ હતી, તેને દેહનું પથ્ય પૂરું બાન નહોતું; તે તો અમીનાના કંઠમાં બને અંગૂઠા ધુસાડી દેવા માટે જોર કરી કરીને આંચકા દઈ રહી હતી. યવનોએ શાંતાના બાળકને સોટી વડે મારવા માંડ્યો. બાળક જૂમે જૂમ પાડવા લાગ્યો. શાંતા આ કંઈ સાંભળતી નહોતી. થોડી વારમાં તો પાપીએ દરવાજા ઉપરની જાળીમાંથી બાળકનો કાંડામાંથી કાપી નાખેલો પંજો બહાર ફેંક્યો. રુધિરથી લાલચોળ રંગાઈ ગયેલો પંજો બરાબર શાંતાની સમક્ષ આવી પડ્યો. પડતાંજ તેના રુધિરના છાંટા શાંતાના મુખ ઉપર પડ્યા. શાંતા ચમકી. આંખો ફાડીને પંજા સામું જોઈ રહી. કુમળી કળી જેવી પુત્રની આંગળીઓ ઓળખી કાન ફાડી નાખે તેવી ચીસ પાડીને તેણે અમીનાનો કંઠ દબાવી દીધો ! અમીનાની આંખો ફાટી ગઈ. અંતે જિંદગીભર કરેલાં પાપોનો હિસાબ આપવા તેનો અધમ આત્મા કિરતારના દરબારમાં જોડી ગયો !

શાંતા અર્ધધેલી જેવી હાલતમાં તે દુષ્ટાની છાતી ઉપરથી જી-ઠીને બહાર માર્ગ ઉપર દોડી આવી, જૂમો મારવા લાગી. થોડી-વારમાં પાંચ-પચીસ માણસોનું ટોળું તેની આસપાસ ફરી વળ્યું. પોલીસના બે-ત્રણ સિપાઈઓ પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેમણે શાંતાને શાંત પાડી, વસ્તુસ્થિતિ જાણી બીજા વધારે પોલીસોને બોલાવીને તેઓએ દરવાજા ઉઘાડ્યો, સર્વને પકડી લીધા. બહાર અમીનાનું મુઠકું પડ્યું હતું. શાંતા “મારો પુત્ર ક્યાં ?” એવી જૂમ પાડી જ્યાં પોતાને પૂરવામાં આવી હતી તે ઓરડામાં દોડી. પાપી-ઓએ તેના પુત્રનું માથું ધડથી જુદું કરી નાખ્યું હતું. તેણે છાતી-માથું કૂટ્યાં નહિ. તેની માનસિક અવસ્થા દિવ્ય બની ગઈ હતી. પુત્રના મસ્તકને તેણે હાથમાં ઉપાડી લીધું અને છાતીસરસું આંખીને નાચવા લાગી-માવા લાગી.

મેં તો દીકરો વેચી સત લીધું રે,

મેં તો ધન્ય જીવન આજ કીધું રે.

પેલા યવન-પાપીઓને પ્રાણદંડ મળ્યો; તેમાંના માત્ર એ જણ કાળા પાણીની સગ પામ્યા. શાંતાને સરકારે શાખાશી આપીને સસરાને ઘેર પહોંચાડી દીધી. તેને માટે ગામમાં વાત ચાલી:—
“ દીકરો શુભાવ્યો, પણ શિયળ-ધર્મ ન શુભાવ્યો ! ”

(“ આર્યપ્રકાશ ” ના એક અંકમાંથી)

૧૪૮-નવું કાટ નહિ સ્વાય તેવું પોલાદ

રસાયણી પ્રયોગોમાં વધારે ઉપયોગી અને બીજે બધે સ્થળે પણ વધારે કીમતી, કાટ નહિ ખાય તેવું પોલાદ કે જેનું પ્રમાણ ઉત્તમ પીગળી જાય તેવું ગણાય છે, તે વસ્તુની બનાવટ મેસર્સ ફર્થ કંપનીએ હમણાં કરી છે અને અગ્નિમાં વધારે કિંમતે વેચે છે. આ પોલાદ પતરાં, સળિયા, ખારો, નળીઓ, તારો વગેરે દરેક જાતના આકારમાં મળે છે; અને ઉપરાંત હવાના ફેરફારની સામે ટક્કર ઝીંઝે છે, કાટ ખાતું નથી, ભેજ લાગતો નથી, દરિયાનું પાણી અસર કરતું નથી, તેમજ તેજા પણ આ પોલાદનું મુદ્દલ રૂપ ફેરવતું નથી. દર ચોરસ ઇંચે ૧૫ ટનની આ પોલાદની પેદાશ છે અને સ્ટેઆઈટ સિલ્વર સ્ટીલને નામે વિલાયતના અગ્નિમાં વેચાય છે.

(“ હિંદુસ્તાન ” ના એક અંકમાંથી)

भाग बीजो समाप्त

ભારતીય વીરને !

હે હિંદુસ્તાનના વીરપુત્ર ! તું બહાદુર થા, હિંમતવાન તું હિંદુ છે તે માટે મગરૂર થા ! અને જગતને બહેર કર કે, હિંદુ છું, હિંદુસ્તાનમાં જન્મ્યો છું અને દરેક હિંદવાસી-હિંદુ પ્રાણી અને ભંગી પણ-મારો ભાઈ છે.”

ઓ હિંદવાસી ! તારી કેડ ઉપર એકમાત્ર લંગોટી રહેલી તોપણ તું ગર્વથી મોટે સાદે કહેજે કે, “હિંદુનું જીવન એજ : જીવન છે; હિંદના દેવોજ મારા ઉપાસ્ય છે; હિંદનો સમાજ એ મારા બાળપણનું પારણું, જીવાનીની વિલાસભૂમિ અને ઘડપણની સ્વર્ગસમી કાશી છે.”

ઓ મારા ભાઈ ! તું જગતને કહેજે કે, “હિંદુસ્તાનની પવિત્ર ભૂમિ એજ મારી સ્વર્ગભૂમિ છે અને હિંદુસ્તાનનું કલ્યાણ એજ મારું કલ્યાણ છે.”

હે ભારતીય ! આ મહામંત્રનો તું રાતદિવસ જપ કરજે કે, “હે લક્ષ્મીપતિ ! હે ગૌરીપતિ ! હે જગદંબા ! મને ખરું પુરુષત્વ આપજો ! હે સર્વ પ્રકારના બળ-ઐશ્વર્યના ભંડાર ! મારી નિર્બળતાનો, મારી ભીરુતાનો નાશ કરજો અને મને ખરો મહા બનાવજો.”

હે ભારતવાસી ! તું ભૂલી જતો નહિ કે, તારી સ્ત્રીઓનો આદર્શ સીતા, સાવિત્રી અને દમયંતી છે; જે દેવને તું પૂજે છે તે મહાત્યાગી ઉમાપતિ-શંકર છે; તારું લગ્ન, દ્રવ્ય અને જીવન ઇન્દ્રિયસુખને માટે નર્થ, તેમ તે તારા એકલાના જ યુખને માટે પણ નથી; તારો જન્મ માતૃભૂમિના યજ્ઞમાં અગ્નિદાનને માટેજ છે; અને તારું સામાજિક અધારણ મહુપ્રેમનું પ્રતિચિંબજ છે.

